

Agnia Grigas

CRIMEEA ȘI NOUL IMPERIU RUS

Agnia Grigas

CRIMEEA

ȘI NOUL
IMPERIU RUS

Colecție coordonată de
LAVINIA BETEA

Agnia Grigas

CRIMEEA ȘI NOUL IMPERIU RUS

Traducere din limba engleză de Cristina Ispas
Prefață de Dan Dungaciu

CORINT
BOOKS

--2017--

AGNIA GRIGAS este expert în cadrul Consiliului Atlantic, fiind specializată în domeniul energiei și riscurilor politice din Europa, Rusia și fostul spațiu sovietic. Este autoarea lucrărilor *The Politics of Energy and Memory Between the Baltic States and Russia* (2013) și *The New Geopolitics of Gas* (în curs de apariție în 2017). A lucrat vreme de un deceniu în calitate de consilier pentru dezvoltarea afacerilor, analiza și reducerea riscurilor. A îndeplinit funcția de consilier pe probleme energetice și economice în Ministerul Afacerilor Externe din Lituania. Este licențiată a Universității Columbia și doctor în relații internaționale al Universității Oxford.

Redactare: Dan Criste

Tehnoredactare computerizată: Mihaela Ciufu

Design copertă: Dan Mihalache

Ilustrație copertă: Instantaneu din timpul unui protest organizat în martie 2014, la Washington, împotriva anexării Crimeii de către Rusia. © Andriy Blokhin/Shutterstock.com

AGNIA GRIGAS

Beyond Crimea: The New Russian Empire

Copyright © 2016, Agnia Grigas

Originally published by Yale University Press.

All rights reserved.

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin
GRUPULUI EDITORIAL CORINT.

ISBN: 978-606-793-187-7

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

GRIGAS, AGNIA

**Crimeea și noul imperiu rus / Agnia Grigas ; trad. din lb. engleză de
Cristina Ispas ; pref. de Dan Dungaciu. - București : Corint Books, 2017
ISBN 978-606-793-187-7**

I. Ispas, Cristina (trad.)

II. Dungaciu, Dan (pref.)

Prefață

Imperiul contraatacă. Funcția strategică a minorităților „etno”-imperiale

Bufnița Minervei zboară în amurg, zicea bătrânul Hegel. Altminteri spus, înțelepciunea și clarviziunea asupra fenomenelor vin mai degrabă atunci când acestea se vor fi consumat sau sunt pe cale să se consume. Abia în acel moment știm despre ce este vorba, înțelegem și vedem limpede. Devenim, retroactiv, înțelepți.

Despre un asemenea tip de fenomen discutăm și aici. Cartea americancei de origine lituaniană Agnia Grigas, *Crimeea și noul imperiu rus*, vrea să dea seama de ceea ce s-a întâmplat cu Crimeea și ceea ce se poate petrece de aici înainte. Totul era acolo, piesele erau aranjate pe tablă, căderea Ucrainei era aproape o fatalitate dacă am fi înțeles din timp și eficace jocul perfid și profund al unei Rusii care niciodată nu poate să fie altceva decât un imperiu. Vehiculul imperial, de fapt al *reimperializării*, a fost și este – iată teza cărții – populația URSS rămasă în afara Federației Ruse după „cea mai mare catastrofă geopolitică a secolului al XX-lea” (Vladimir Putin), adică prăbușirea Uniunii Sovietice. Nu e vorba doar de rușii propriu-ziși, etnic vorbind, ci de „compatrioți”, intrând aici și rusofonii (vorbitorii de rusă) și cei care se identifică drept parte a „Lumii Ruse” (*Russki Mir*), un concept vag, care amestecă etnia, limba rusă, religia ortodoxă, chiar adeziunea la valorile și simbolurile rusești.

Din anii 1990 încoace, de la așa-numita „doctrină Karaganov”, indiferent de cine se afla în fruntea statului – Elțin, Medvedev sau Putin – Rusia și-a construit cu îndărătnicie o strategie de revenire la imperiu (*reimperializare*), uzând – și abuzând! – de „compatrioții” părăsiți pe teren după retragerea carcaseri imperiale a URSS în conturul național al Federației Ruse. Acolo, în acel proiect, trebuie căutată explicația pentru toate gesturile revanșarde ale Moscovei, cele care au fost și cele care stau să vină, inclusiv agresiunea din Ucraina.

E convingătoare teza? Și da, și nu.

Minoritățile „etno”-imperiale. Uz și abuz

Începem cu partea care, incontestabil, face din cartea de față un volum care nu trebuie să lipsească din nicio bibliotecă de specialitate.

După ce imperiile se retrag, iar carcasa imperială dispare, ceea ce rămâne în urma lor este o populație extrem de semnificativă de *cetățeni imperiali*, deveniți acum minorități, o populație dedicată absolut Centrului inițial, disprețuitoare față de băștinașii cărora nu s-a sinchisit niciodată să le învețe limba, localizată îndeobște în mediul urban și, în medie, mai înstărită și mai educată decât aceștia, cu o conștiință atroce a superiorității sale și forțată acum să trăiască în state nefuncționale, multe dintre ele, conduse de autohtonii priviți de sus până mai ieri.

Același lucru s-a petrecut și cu zecile de milioane de ruși sau rusofoni rămași în afara Federației Ruse după ce URSS s-a pulverizat. Aceste populații „etno”-imperiale trăiesc de fapt în altă realitate, cea a imperiului care le asigură superioritatea indiscutabilă, și se adecvează cu greu noilor realități ale statelor

naționale – bazate pe egalitatea cetățenilor și o (altă) limbă oficială – ivite din cenușa imperiului.

Ce e de făcut cu această populație impresionantă și resentimentară? Teza cărții este că ea a intrat într-un proiect strategic încă de la început, din 1992, când faimosul Serghei Karaganov a publicat un articol în care se sugerează că Rusia ar trebui să joace un rol activ ca fostă putere imperială și să le ofere protecție vorbitorilor de limba rusă. Articolul devine chiar „doctrina Karaganov”, căci include o viziune strategică fundamentală pentru arhitectura volumului: „Trebuie să facem tot ce putem pentru a-i păstra pe vorbitorii de limba rusă în regiunile în care aceștia trăiesc acum. Nu numai că nu ne permitem să primim înapoi mulțimi imense de refugiați, dar trebuie să avem în vedere și avantajul pe care îl pot reprezenta ei pentru noi în perspectivă, în termeni de influență, acolo unde sunt.”

Plecând de la aceasta, autoarea identifică un soi de linie roșie a politicii ruse, care constă în mobilizarea, seducția, pașaportizarea, dezinformarea, implicarea etc., etc. acestor populații în diverse forme de intruziune politică și geopolitică a Moscovei, mai cu seamă în ceea ce rușii numesc „străinătate apropiată”, dar nu numai: statele baltice, Ucraina, Republica Moldova, Belarus, Armenia, Georgia, statele din Asia Centrală. Deși Karaganov nu a folosit conceptul, încă de la începutul anilor 1990, dar cu mai multă insistență de la mijlocul anilor 2000, „Moscova a căutat să câștige simpatia diasporei ruse, inventând conceptul de *compatrioți*” și căutând să o reunească în „Lumea Rusă”, inclusiv prin acordarea de pașapoarte rusești. Rusia a trecut apoi la „acordarea de măsuri de protecție

pentru acești compatrioți și proaspăt deveniți cetățeni, nu numai la nivel declamativ, ci și în plan diplomatic și chiar militar, pentru ca, la final, să-i folosească în scopul satisfacerii propriilor ambiții teritoriale în fostul spațiu sovietic”. Teza e susținută de invocarea și analiza a circa 20 de politici și legi rușesti privitoare la compatrioți, adoptate între 1994 și 2015.

Firul roșu de care vorbeam are etape și gradații, pe care Agnia Grigas le identifică scrupulos. Sunt șapte pași în așa-numita politică de „reimperializare”: 1) măsurile necoercitive, 2) politicile umanitare, 3) politicile propriu-zise privind compatrioții, 4) pașaportizarea, 5) războiul informațional, 6) măsurile de protecție și 7) controlul informal sau anexarea oficială a teritoriilor locuite de compatrioți. Agnia Grigas le cercetează prob și sistematic, așa cum au fost ele aplicate pe fiecare stat analizat în parte.

Teza are coerență, amplitudine. E rotundă. Doar că, în final, te întrebi: dacă totul e așa de clar, cum se face că nu am văzut cu toții asta și cum Crimeea ne-a luat atât de tare prin surprindere? Și dacă lucrurile stau cum spune autoarea, suntem în buza unor războaie bazate pe utilizarea enormei mase de populație postsovietică atașată Moscovei, care devin iminente în contextul *reimperializării* Rusiei – miezul argumentativ al acestui volum impresionant. Așa să fie?

Câteva nuanțe interrogative

Punctăm acum o serie de interogații, nuanțe, tonuri analitice care au menirea mai degrabă de a deschide un dialog fructuos în jurul unei cărți cu certe valențe euristice.

Negocierea statutului

În primul rând, ideea de *reimperializare* constantă a Federației Ruse prin intermediul „compatrioților”, care, în final,

ar decipta just și complet evoluția Moscovei de la căderea URSS până azi, dând seama și de Crimeea, și de secesionismul din Donbas, pare puțin exagerată. În plus, îi dă Moscovei, într-o manieră excesivă, o aură de coerență și statornicie instituțională pe care nu a avut-o. Pot fi citate nenumărate cazuri de eșecuri sau incongruențe, iar acest lucru se poate face inclusiv prin referință la materialul pe care ni-l pune autoarea la dispoziție. A fost surprinzătoare, abilă, cu pulsații imperiale neostoite – da! Dar coerență și eficace în tot ce a întreprins, nu. Și e suficient să invocăm cazul statului de origine al autoarei: unde au fost mișcările de protest, ieșirile masive în stradă ale populațiilor ruse și rusofone din statele baltice atunci când acestea s-au integrat în NATO sau UE? Nu au fost. Pentru că inclusiv „compatrioții” nu sunt o simplă masă de manevră la dispoziția Moscovei și pot înțelege virtuțile unei apartenențe la spațiul occidental care conferă avantaje certe (prosperitate, protecție, liberă circulație), mai cu seamă în fața unei Rusii obosite și ineficace.

E doar un exemplu, care vrea să illustreze ideea noastră: Rusia a fost totuși mai slabă și mai incoerentă în dosarul „compatrioților” decât ne sugerează autoarea de origine lituaniană.

Geopolitica existențială

În al doilea rând, explicația pentru anexarea ilegală a Crimeii sau existența conflictelor înghețate nu ține doar de prezența „compatrioților” acolo. În realitate, miza Moscovei a fost, de fiecare dată când a putut – dar nu a putut de fiecare dată! – *oprirea înaintării frontierei euroatlantice (UE și NATO) spre est*, de unde și reacțiile surprinzătoare (dar eficiente) prin apel la „conflictele înghețate”, realizate, e adevărat, inclusiv cu ajutorul „compatrioților”.

„Compatrioții” *nu* sunt scop în sine, ci instrumente pentru punerea în aplicare a unor instrumente și mai sofisticate, numite „conflicte înghețate”*, parte a unui proiect strategic mai amplu: oprirea înaintării Vestului spre Rusia, dar și, prin recul, o accelerare a înaintării frontierei ruse (a prezenței rusești) în „străinătatea apropiată”. Autoarea admite acest lucru în finalul volumului, dar, probabil, cu el ar fi trebuit început**.

În realitate, „străinătatea apropiată” a Rusiei este spațiul care se suprapune „parteneriatului estic”, respectiv vecinătății spațiului occidental. E o bătălie a mișcării frontierelor în direcții diferite, dar o bătălie inegală: pe de-o parte, Occidentul incomparabil mai puternic decât Rusia (UE și NATO), dar mai nemotivat, pe de altă parte, Rusia, mult mai slabă, dar pentru care spațiul are dimensiuni *existențiale*, care țin de siguranța și securitatea ei imediată. Că e reală sau falsă, senzația rușilor că sunt implicați într-o *geopolitică existențială* în această zonă e acută. Occidentul nu simte asta, iar interesul său pentru zonă e incomparabil mai mic decât al Rusiei. Rusia ar încălca orice normă a dreptului internațional și și-ar sacrifica ostașii pentru Crimeea, pentru a nu o lăsa să cadă în mâna Vestului; Occidentul, nu. Asta exprimă, în fond, diferența enormă de percepție și

* Dan Dungaciu, „Conflicte înghețate”, în Dan Dungaciu (editor), *Enciclopedia relațiilor internaționale*, Editura Rao, București, 2016, 2 vol.

** A se vedea, de pildă, următorul paragraf: „Statutul neclar încă al Transnistriei prezintă un interes special pentru Moscova, în contextul în care acesta micșorează șansele Moldovei de a deveni membră UE sau de a se apropia mai mult de NATO. De fapt, problemele nesoluționate legate de delimitarea granițelor Moldovei, Georgiei și Ucrainei constituie un avantaj pentru Rusia, prin faptul că încetinesc expansiunea NATO în regiune și constituie un instrument util în punerea în practică a tacticii «dezbină și stăpânește» în ceea ce privește treburile interne ale acestor țări.”

victoriile Rusiei în acest spațiu, nu doar prezența, atragerea și manipularea „compatrioților”.

Cine suntem noi?

În al treilea rând, se simte în text tentația – des întâlnită la mai mulți autori – de inocentare a elitelor locale din „străinătatea apropiată”. În realitate, atitudinea acestora e responsabilă în mare măsură, dincolo de intențiile Rusiei, de destinul acestor state*. Nu compoziția etnică, respectiv prezența minorităților imperiale, explică totul. Dacă ar fi așa, proporția demografică a „compatrioților” din statele baltice, incomparabil mai mare decât în Republica Moldova de pildă, ar fi trebuit să transforme Lituania, Letonia sau Estonia în „state semieșuate”, iar Republica Moldova, în stat UE și NATO. În realitate, a fost invers! Și asta pentru că elitele din statele baltice, *având o conștiință națională acută și indiscutabilă*, au reușit, în numele ei, să decidă imediat după căderea URSS încotro trebuie să se îndrepte: spre Vest, pentru că de acesta aparțin istoric și de drept, în numele identității lor naționale pe care și-au asumat-o plenar.

„Dacă nu știm cine suntem, nu putem avea o politică externă”, spunea Samuel Huntington într-o carte clasică. Niciunde nu s-a dovedit acest lucru mai adevărat decât în fostele state sovietice. Doar cei care au știut cine sunt au reușit să evadeze, indiferent de numărul „compatrioților” de pe teritoriile lor. Titulescu spunea în perioada interbelică: „Dați-mi o

* Dan Dungaciu, „Nationale Interessen und nationale Identitäten in Europas Nachbarschaft”, <https://www.deutscheakademie.de/en/activities/projects/2014/europa/debates-on-europe-iii-v/bukarest/dan-dungaciu-nationale-interessen-und-nationale-identitaeten-in-europas-nachbarschaft> (accesat la 30.09.2017).

politică internă bună și vă dau o politică externă bună.” După căderea URSS, adevărul a fost invers: *dați-mi o politică externă bună și vă dau o politică internă bună*. Altminteri spus, doar cei care au ales corect vectorul euroatlantic și l-au asumat în pofida contextului (e drept că și în fața unei Rusii incomparabil mai slabe) au reușit.

Din această cauză au eșuat Republica Moldova și Ucraina – pentru că nu au ales cu adevărat niciodată. Și nu au ales niciodată pentru că nu au știu *cine sunt cu adevărat*. De aici și negocierea suveranității când cu Estul, când cu Vestul, deschiderea piețelor media către televiziunile rusești (care nu transmiteau sau nu transmit ilegal nici în Ucraina, nici în Republica Moldova, ci pe baza unor legi și contracte votate și gestionate de elitele locale corupte!).

„Vițelul deștept sugerează de la două vaci” – aceasta a fost politica externă a statelor respective, care reflecta perfect lipsa de răspuns la întrebarea „cine suntem?”. Ucrainei i-a trebuit un război cu Rusia să afle răspunsul, iar moldovenii nici până azi nu s-au dumirit până la capăt.

În această parte de lume, în fosta URSS, nu „compatrioții” sunt puternici, ci statalitățile – bazate pe identități naționale volatile – sunt slabe.

Și câteva precizări despre Republica Moldova

Pentru o traducere dedicată publicului din România, se cuvin câteva precizări în plus legate de referințele din volum cu privire la Republica Moldova.

Prima precizare ține de ceea ce am sugerat mai sus. Nu există vreun caz, probabil, în care formula lui Samuel Huntington deja invocată să fie mai adevărată decât în cazul

Republicii Moldova. Eșecul republicii constă în faptul că elitele politice de acolo nu au avut nici în 1990 și nu au nici astăzi un răspuns la întrebarea „cine suntem noi?”. Dacă și-ar fi asumat dintru început identitatea românească, peste 70% fiind populație românească, zisă moldovenească, politica externă ar fi fost în consecință, iar, astăzi, acel teritoriu (mai puțin Transnistria) ar fi fost în UE și NATO. Pentru că identitatea românească asumată ar fi mișcat fatal Chișinăul către România și către Occident. Utilizarea și asumarea ca formulă oficială de stat a etnonimului „moldovean”, diferit de român, sau a glotonimului „limbă moldovenească” – invenții sovietice prin excelență – nu fac decât să te ducă înspre Rusia sau să te lase în preajma ei. Acest lucru s-a petrecut, indiferent de culorile guvernării, cu Chișinăul, pe care lipsa alegerii identitare l-a făcut să aibă și azi o statalitate precară, „multietnică”, neputincioasă, incapabilă să scoată republica coruptă și lipsită de orizont din zona gri, a semieșecului endemic, în care se află. *Eșecul Republicii Moldova este eșecul unei (ne)asumări identitare.*

A doua precizare e o referință istorică. Autoarea scria: „Împărtășind aceeași limbă și cultură cu România vecină, principatul Moldovei a ajuns sub influența Moscovei la începutul secolului al XIX-lea, când a fost încorporat în Imperiul Rus.” Trecând peste faptul că împărtășim poate chiar mai mult decât limba și cultura, prima observație ține chiar de titulatură: nu e vorba despre „Moldova”, ci despre Republica Moldova. Distincția nu e scolastică, iar confuzia aceasta nu este deloc inocentă. Odată conștientizată, i-ar fi permis autoarei să nu greșească referințele istorice. Căci nu „*principatul Moldovei* (subl. ns.) a ajuns sub influența Moscovei la începutul secolului al XIX-lea”, ci o treime din el, adică ceea

ce numim relativ impropriu Basarabia, regiunea dintre Prut și Nistru, anexată de Imperiul Țarist la 16 mai 1812. Încă o dată: nu principatul Moldovei ca atare, căci partea acestuia din dreapta Prutului (două treimi din teritoriu), cea mai importantă din punct de vedere simbolic și istoric (capitală, cetăți de scaun, repere istorice etc.), a devenit element constitutiv al României, de unde și asumarea de către România în discursul identitar a principatului Moldova.

Confuzia după care Moldova *este* Republica Moldova, dincolo de confuziile istorice pe care le produce, are și o însemnată încărcătură politică și strategică. E o teză stalinistă și comunistă, care presupune nu doar că moldovenii nu sunt români și nu vorbesc limba română, dar și că legatarul firesc al principatului Moldovei și al memoriei lui Ștefan cel Mare, de pildă, ar fi actuala Republică Moldova. Ceea ce este, evident, un abuz și un fals istoric. Confuzia nu e inocentă pentru că, astăzi, este apanajul tuturor celor la Chișinău și nu numai (a se vedea harta principatului Moldova pe care președintele Putin i-a înmănat-o președintelui Igor Dodon cu ocazia vizitei acestuia la Moscova), care acreditează direct sau indirect distincțiile radicale etnolingvistice dintre cele două maluri ale Prutului: staliști, comuniști, voronieni, dodonieni sau europeniști moldoveniști care s-au perindat și se perindă la conducerea republicii din stânga Prutului. Cu rezultatele pe care le-am invocat deja mai sus.

A treia referință ține de anii 1990. Autoarea acreditează ideea că interesul pentru regiune ar fi generat de faptul că „atât Imperiul Rus, cât și Uniunea Sovietică au aspirat să controleze teritoriile din bazinul Mării Negre (inclusiv Moldova) și Delta Dunării, care jucau rolul de coridor comercial către Balcani și care înlesneau lărgirea sferei de influență, promovarea

intereselor Rusiei și întărirea securității în regiune”. În realitate, această perspectivă este azi desuetă. Ce nevoie ar mai avea Rusia de „gurile Dunării”?

Explicația e în altă parte și autoarea o sugerează totuși, chiar dacă pe plan secund: „Din cauza disputelor teritoriale cu Rusia, Ucraina, Georgia și Moldova vor întâmpina mari dificultăți în misiunea de a deveni membre UE și NATO, acesta fiind unul dintre principalele obiective urmărite de Moscova prin declanșarea acestor dispute. Pentru Moscova, conflictele înghețate și teritoriile separatiste reprezintă o soluție ieftină, dar extrem de eficientă la problemele pe care le are, pentru că, prin crearea acestor zone, reușește să le facă viața grea vecinilor recalcitranți și, totodată, UE și NATO.”

Perfect adevărat! Cu o precizare însă: războiul de pe Nistru, în urma căruia a fost înghețat conflictul transnistrean, este o consecință *nu* a potențialei integrări în UE și NATO a Republicii Moldova – pe atunci nici măcar nu se putea problema – ci a convingerii ferme (și logice!) a Moscovei că România se va uni cu Republica Moldova după modelul german deja acreditat cu doi ani în urmă (la 3 octombrie 1990). Era logic și coerent acest punct de vedere și, la vremea respectivă, o percepție larg răspândită pe plan internațional*. Războiul transnistrean a fost declanșat pentru ca regiunea transnistreană, cu rămășițele Armatei a XIV-a și imensul depozit de la Cobasna, aflat pe teritoriul ei (unde se găseau armamentul și muniția fostelor trupe sovietice retrase din Est), să nu fie încorporată și ea României. Aceasta a fost miza reală.

Până la urmă, lucrurile au evoluat altfel, reunirea nu s-a produs, regiunea transnistreană e sub controlul Moscovei,

* Mai pe larg despre aceste chestiuni, în Dan Dungaciu, Petrișor Peiu, *Reunirea*, Editura Litera, București, 2017.

care încearcă astăzi cu abilitate să o plaseze Chișinăului spre gestiune, sub forma unei federalizări sau a unei autonomii extinse, știind inclusiv că astfel va mai adăuga în câmpul electoral al Republicii Moldova, și așa devastat, alți „compatrioți” din Transnistria, reprezentând circa 10% din populație (cam atât ar însemna, din punct de vedere electoral, reintegrarea). Suficient pentru ca, în Parlamentul de la Chișinău, să se poată vota nestingherit intrarea în Uniunea Eurasiatică.

Dar asta e deja altă poveste și, eventual, o altă confirmare a extrem de utilei cărți semnate de Agnia Grigas, *Crimeea și noul imperiu rus*, pentru a cărei traducere Editura Corint merită toate felicitările și mulțumirile noastre.

DAN DUNGACIU

Pentru Julius

Capitolul 1

Întoarcerea la imperiu

Anexarea Crimeii de către Rusia în martie 2014 și războiul care a urmat în estul Ucrainei au alarmat puterile europene și Statele Unite ale Americii și le-au stârnit îngrijorarea cu privire la o posibilă continuare a violențelor. Cu numai un an înainte de preluarea Crimeii, în timp ce mulți dintre experții specializați în spațiul rus anticipau o politică economică externă activă a Rusiei în raport cu statele vecine și o luptă hotărâtoare privind asigurarea supremației asupra Ucrainei, nimeni nu se aștepta la o amenințare militară care să amintească de marile conflicte ale secolului al XX-lea sau de epoca Războiului Rece¹. De fapt, înainte de anexarea Crimeii, părea chiar neverosimil să mai existe vreo amenințare serioasă la adresa spațiului postsovietic. După Crimeea, Donețk, Lugansk și Mariupol însă, capacitatea Rusiei de a redesena harta Europei și de a incita la război a devenit evidentă. Dacă ne gândim la curentul separatist prorus și la conflictele din Osetia de Sud, Abhazia și Transnistria din anii 1990 și 2000, conflictul din Ucraina sugerează existența unei traiectorii politice continue și îngrijorătoare. Revanșardă și rebelă, Rusia pare gata să conteste actuala ordine mondială instaurată la sfârșitul Războiului Rece. În 2015, majoritatea cercetătorilor, analiștilor și liderilor

occidentali au ajuns să perceapă guvernul rus condus de Vladimir Putin mai degrabă ca pe un rival decât ca pe un partener al Europei și al Statelor Unite². Indiferent cum va evolua actualul război ruso-ucrainean în următorii ani, șansele ca tensiunile dintre Rusia și Occident să scadă sunt slabe, atât timp cât cauzele fundamentale ale conflictului vor persista. Întrebările la care vor trebui să răspundă în următorul deceniu cercetătorii interesați de Rusia, factorii de decizie politică și strategii militari vor fi aceleași: va căuta Rusia să se extindă și mai mult în Europa de Est și în fostele state sovietice? Va încerca Rusia să-și reconfigureze granițele pentru a include fostele republici sovietice? Anexarea Crimeii și războiul din estul Ucrainei, pe care Rusia îl poartă din umbră, sub pretextul protejării așa-zisilor compatrioți ruși, demonstrează că o reevaluare a obiectivelor teritoriale ale Kremlinului în funcție de diaspora rusă din fostele republici sovietice este imperativă. Pe cine paște pericolul? Ce instrumente militare, umanitare, de propagandă și politice necoercitive va utiliza Moscova? Unde are Rusia cele mai mari șanse să-și atingă scopurile? Unde are Kremlinul cele mai mari șanse să dea greș? Vom aborda fără ocolișuri toate aceste probleme în paginile care urmează.

Încă de la începutul anilor 2000, Rusia a căutat să-și mențină și să recâștige influența asupra fostelor republici ale Uniunii Sovietice, intensificându-și totodată eforturile de expansiune teritorială. Mai multe teorii au fost vehiculate în legătură cu factorii determinanți ai acestor politici. Influența actuală a Rusiei asupra politicii externe, economiei, sistemelor politice și sectoarelor energetice din fostul spațiu sovietic și din Europa a fost deja studiată. Aici însă vă voi spune o poveste care a fost ignorată, dar pe care Moscova o repetă cu încăpățânare – povestea „compatrioților” ruși. Acest concept vag, adoptat de

Kremlin la începutul anilor 1990 face referire la o masă mare de oameni, între 25 și 150 de milioane, care trăiesc în afara granițelor Federației Ruse. În mare, „compatrioții” pot fi împărțiți în două grupuri, pe care va trebui să le diferențiem în cele ce urmează. În primul rând, în sensul cel mai strict al termenului, prin „compatrioți” înțelegem etnicii ruși care trăiesc în afara granițelor Rusiei, pe care-i voi considera ca atare sau pur și simplu ca fiind ruși. Într-un sens mai larg însă, această categorie îi include atât pe etnicii rușii, cât și pe cei care, deși nu sunt de etnie rusă, folosesc limba rusă în viața lor de zi cu zi în foarte mare măsură sau exclusiv și pe care eu îi voi numi „vorbitori de limba rusă” sau „rusofoni”. În sensul cel mai larg, guvernul rus a aplicat termenul de „compatrioți” urmașilor cetățenilor din fosta Uniune Sovietică în general, inclusiv acelor indivizi și grupuri etnice care, deși nu vorbesc limba rusă, au anumite afinități culturale, politice și spirituale cu Federația Rusă, cu Imperiul Rus din trecut și cu „Lumea Rusă”. În cele ce urmează, voi folosi eu însămi, adesea, termenul „compatrioți ruși” sau „compatrioți” pentru a face referire la toate aceste trei grupuri; în schimb, multe state foste sovietice refuză să folosească acest termen, asemenea multora dintre cei cărora Moscova îl aplică. Prin urmare, voi folosi și termeni mai neutri, cum ar fi „diaspora rusă”, „minoritatea rusă (minoritățile ruse)”, „minoritatea (minoritățile) vorbitoare de limba rusă” și alții asemenea, când voi discuta despre etnicii ruși și vorbitorii de limba rusă care trăiesc în străinătate.

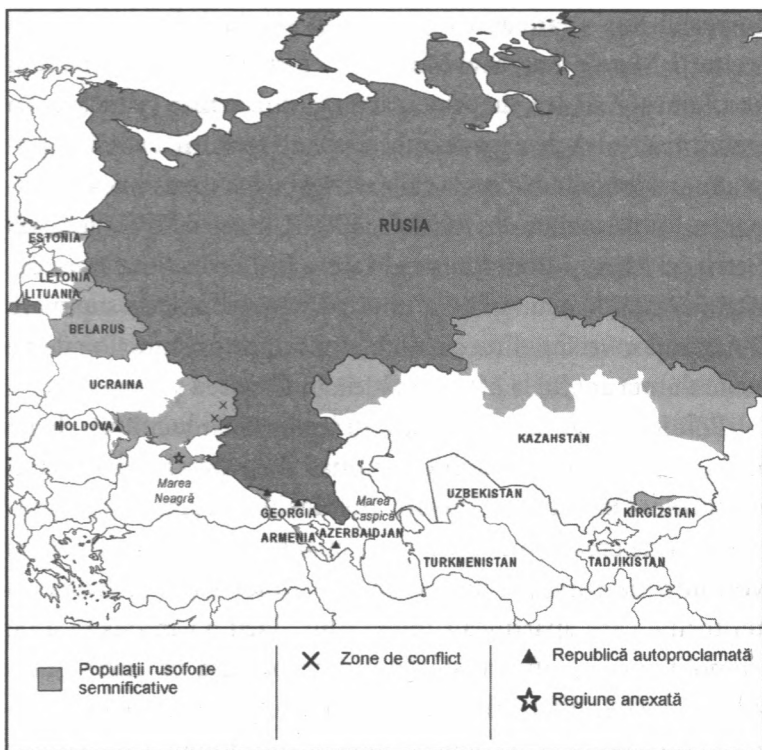
Mulți etnici ruși au ajuns să locuiască în afara Federației Ruse sau în fostele republici sovietice după ce au emigrat în căutarea unui loc de muncă ori au fost strămutați forțat în epoca sovietică sau chiar pe vremea țărilor. După dezintegrarea

Uniunii Sovietice, cei mai mulți au rămas în țările respective, devenind cetățeni ai noilor state independente. De-a lungul timpului, această diasporă rusă, reconstruită politic de Moscova sub titulatura de compatrioți, a devenit un instrument al politicii neoimperialiste a Rusiei. Voi arăta în această carte cum, începând cu anii 1990 și în special după anul 2000, Moscova s-a folosit tot mai mult de compatrioții ruși, mai ales de etnicii ruși și vorbitorii de limba rusă din străinătate, pentru a dobândi influență asupra altor state și pentru a le contesta suveranitatea, iar în răstimpuri, chiar pentru a le lua teritorii. Ceea ce voi demonstra aici este faptul că Moscova folosește în mod eficient aceste grupuri ca pretext și instrument al politicii sale externe expansioniste.

Deși Moscova s-a folosit în permanență de diaspora pentru a-și menține influența după anii 1990, conflictul ruso-georgian din 2008 a constituit primul război în toată regula dintre Rusia și un fost stat sovietic al cărui obiect l-au constituit compatrioții ruși. Și totuși, de atunci încoace, prea puțini au văzut vreo legătură între politicile Rusiei privind compatrioții, agenda sa umanitară, politica de acordare a cetățeniei ruse și războiul informațional din regiuni îndepărtate ale fostului spațiu sovietic.

Cu toate acestea implicațiile teritoriale ale politicilor duse de Moscova cu privire la compatrioți s-au putut vedea în Crimeea și în teritoriile estice ale Ucrainei, în Osetia de Sud și Abhazia din Georgia, precum și în Transnistria Moldovei. Răspândirea vorbitorilor de limba rusă și a etnicilor ruși în țările membre ale fostei Uniuni Sovietice și în actualele regiuni separatiste și zone de conflict este prezentată în harta 1. Politicile rusești legate de compatrioți au amplificat tensiunile în Găgăuzia (Moldova), în districtul Ida-Viru (Estonia), în regiunea

Latgalia (Letonia), în nordul Kazahstanului, Armenia și în alte părți ale fostului spațiu sovietic. Evoluția situației din Ucraina, Georgia și celelalte regiuni a arătat că politica rusească privind compatrioții este inextricabil legată de ambițiile expansioniste și neoimperialiste ale acestei țări. Aceste politici au pentru Moscova o funcție integrativă – de unificare a tuturor rușilor și, totodată, de unificare cu țara-mamă a teritoriilor în care aceștia locuiesc.

HARTA 1

Răspândirea populațiilor rusofone în teritoriile disputate din fostele state sovietice. Hartă elaborată de Giedrė Tamašauskaitė.

Deși neoimperialismul este o trăsătură evidentă a epocii Putin, el își are de fapt originea în istoria Imperiului Rus. Există o continuitate istorică de netăgăduit între proiectele imperialiste ale Rusiei de astăzi și proiectele din trecut ale Romanovilor și sovieticilor. De aceea, în multe privințe, se poate spune că Federația Rusă calcă pe urmele predecesorilor ei și va continua să facă acest lucru datorită acelorași factori ideologici, culturali, de securitate și geopolitici înrădăcinați în experiența de secole a celor trei imperii – Federația Rusă, Uniunea Sovietică, Imperiul Rus – care au ocupat același spațiu politic și aceleași teritorii. Marele Cnezat al Moscovei a fost la început, la sfârșitul secolului al XIII-lea, un principat fără ieșire la mare, care a dus o politică agresivă de expansiune, ocupând teritorii, cucerind popoare și dobândind acces la căile navigabile. Expansiunea ulterioară a Romanovilor din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, sub Petru cel Mare și Ecaterina cea Mare, a fost determinată de aceeași dorință de acumulare a unor pământuri noi, de supunere a națiunilor vecine și de cucerire a unor porturi funcționale pe toată durata anului la Marea Baltică, în Crimeea și în Caucaz.

Politicile practicate de Rusia în legătură cu locuitorii de pe întreg cuprinsul imperiului au rămas și ele neschimbate timp de secole. De-a lungul istoriei, politica imperialistă a Moscovei a dus la crearea unor enclave considerabile de etnici ruși și vorbitori de rusă, precum și de alte minorități strămutate în teritoriile care aparțineau imperiului. Țarii au impus o serie de politici de rusificare, declarând limba rusă ca limbă oficială și folosirea alfabetului chirilic ca fiind obligatorie în majoritatea teritoriilor cucerite și interzicând limbile populațiilor autohtone. Tot ei au dus o politică de purificare etnică, de strămutare și deportare a localnicilor din teritoriile cucerite și de colonizare a acelorași teritorii cu etnici ruși, pentru a forma

astfel populații multietnice³. În perioada imperiului sovietic, politicile etnice ale lui Stalin au urmat traiectoria țaristă. Procesul de rusificare a continuat în întreaga perioadă sovietică, în ciuda declarațiilor oficiale privind acordarea unor drepturi egale pentru toate națiunile. Politicile din epoca sovietică pri-vitoare la imigrație au urmărit creșterea procentului de ruși și diminuarea în același timp a ponderii grupurilor etnice locale în fiecare dintre republicile sovietice, cu excepția Rusiei. Erau urmărite astfel trei lucruri. În primul rând, se avea în vedere dezvoltarea industrială a republicilor sovietice prin creșterea forței de muncă locale. În al doilea rând, imigrația și crearea de societăți multietnice ajutau la stabilirea unei noi identități, a „naționalității sovietice”. În al treilea rând, cele 15 republici sovietice din cadrul uniunii trebuiau să se integreze total din punct de vedere etnic, cultural, politic și economic⁴. Rezultatul tuturor acestor politici etnice și al politicilor imperialiste so-vietice a fost că, după prăbușirea URSS, granițele fostelor repu-blici nu au mai reflectat întotdeauna realități etnice, politice și economice de la fața locului, nici pentru ruși și nici pentru ne-ruși⁵. Astfel, moștenirea vechilor proiecte imperiale ale Rusiei, și în special a politicilor etnice țariste și staliniste, a dus la crea-re mijloacelor, cauzelor și condițiilor propice renașterii Rusiei imperiale. Iar începând cu anii 2000, această renaștere a fost facilitată și determinată de pretextul protejării compatrioților ruși din fostele republici sovietice.

Scenariile și dezbaterile care au urmat Războiului Rece

Analiza politicii externe a Rusiei a fost în mare măsură influențată de contextul istoric și geopolitic. Sfârșitul Războiului Rece, perceput și ca triumful democrației și capitalismului, a

marcat un declin al interesului față de Rusia și fostul spațiu sovietic. În 1989, politologul american Francis Fukuyama susținea că „am putea fi martorii nu doar ai sfârșitului Războiului Rece sau al unei perioade din istoria noastră postbelică, ci chiar ai sfârșitului istoriei ca atare: cu alte cuvinte, am putea asista la sfârșitul evoluției ideologice a umanității și la universalizarea democrației liberale occidentale ca ultimă formă de guvernământ”⁶. Conceptul de „sfârșit al istoriei” a căpătat popularitate în rândul specialiștilor în relații internaționale și al factorilor de decizie politică, influențând studiile despre Rusia și despre spațiul postsovietic. De asemenea, tânăra democrație rusă înfiripată sub conducerea președintelui Boris Elțin și lărgirea, la sfârșitul anilor 1990 și pe parcursul anilor 2000, a NATO și UE în scopul includerii statelor din Europa Centrală și de Est au contribuit la întărirea acestui concept de „sfârșit al istoriei”. Războiul Rece părea să aparțină trecutului închis între coperțile cărților de istorie. Elțin a retras trupele sovietice din estul Europei, a redus drastic cheltuielile din sectorul militar și a permis Ucrainei să-și păstreze locul în Flota Sovietică a Mării Negre – fără a încuraja însă separatismul din Crimeea. Nici regimul lui Elțin și nici următorul, al lui Putin, nu au recunoscut independența Osetiei de Sud sau a Abhaziei din Georgia. Moscova nu a recunoscut nici până astăzi independența regiunii separatiste Transnistria. De asemenea, sub conducerea lui Elțin și Putin, Rusia a acceptat două runde de lărgire a NATO, în 1999 și 2004, când au aderat la organizația respectivă state membre ale fostului Pact de la Varșovia și fostele republici sovietice Estonia, Letonia și Lituania. În anii 2000, Putin a închis bazele militare rusești din Cuba și Vietnam, în timp ce Statele Unite ale Americii și-au deschis noi baze militare în Asia Centrală. Începând cu 1991, Rusia și SUA au continuat

să colaboreze în domeniul eliminării armelor de distrugere în masă și în lupta împotriva terorismului după evenimentele din 11 septembrie. Rusia părea să fi devenit un posibil partener al Occidentului. Unde s-a întrerupt însă această poveste frumoasă despre întâlnirea dintre Vest și Est? E cu puțință oare ca, de fapt, cooperarea dintre Rusia și Occident să nu fi fost niciodată una reală? Unii se întreabă astăzi dacă nu cumva Occidentul a împins prea departe lucrurile în relația cu slăbita și umilita Rusie, nereușind să-i înțeleagă nici interesele naționale strategice și nici preocupările legate de securitate. Sau poate că a existat de la bun început un scenariu alternativ?

După cum observa politologul Alexander Motyl în 2001, „comunitățile nu devin națiuni numai pentru că așa vrem să ne închipuim noi; regimurile nu devin democratice doar pentru că așa le catalogăm noi; entitățile politice nu devin – sau nu încetează să fie – imperii numai pentru că este la modă să se considere astfel”⁷. La mijlocul anilor 2000, devenise deja clar că Rusia nu se transformase într-un stat democratic și nici sfârșitul istoriei nu-i spulberase aspirațiile imperialiste. Tensiunile legate de ordinea mondială stabilită la sfârșitul Războiului Rece și de granițele postsovietice s-au făcut simțite din nou. Extinderea NATO și a UE a ajuns până la granițele Rusiei și ale așa-ziselor state din vecinătatea ei imediată, pe care Moscova le considera ca aflându-se în mod inerent în sfera ei de influență. În aceeași perioadă, Rusia a mers pentru prima dată la război în afara granițelor sale, împotriva Georgiei, în 2008.

Cu toate acestea renașterea imperialismului rus a părut o idee secundară în contextul mai larg al politicii externe a țării din anii 1990 și de la începutul anilor 2000. Neoimperialismul a fost îmbrățișat mai mult la nivel retoric și într-o

manieră superficială de o mână de politicieni radicali ruși, precum Vladimir Jirinovski, sau a fost folosit de Putin și anturajul lui, tot la nivel pur declarativ, pentru a retrezi sentimentele naționaliste în rândurile populației. Unii au pus această renaștere a imperialismului pe seama creșterii economice și a încrederii Rusiei determinate de prețurile mari practicate la petrol la jumătatea anilor 2000⁸. Alții au invocat din nou nevoia firească de a repara pretinsa „umilință” suferită de Rusia după prăbușirea URSS⁹. În urma crizei economice globale din 2008 și a manifestațiilor interne împotriva regimului Putin din 2011–2013, unii au văzut în Rusia o țară izolată, asediată, defensivă, care încerca să se împotrivească acestor constrângeri impuse de situația internațională¹⁰. Alții au lăsat a se înțelege că naționalismul și agresivitatea din ce în ce mai pronunțată constituiau reacția lui Putin la scăderea popularității sale și la intensificarea opoziției întâmpinate pe plan intern, precum și o încercare de mobilizare a țării în jurul stindardului rusesc¹¹. Puțini însă au luat în serios aceste semnale din ce în ce mai numeroase privind uriașele ambiții imperialiste ale Rusiei. Mai mult decât atât, în ultimii cinci ani, majoritatea cercetătorilor și-au justificat indiferența spunând că Rusia nu mai era decât o umbră a ceea ce fusese și că armata sa nu mai prezenta nicio amenințare la adresa continentului european și a ordinii internaționale¹². De exemplu, în 2011, Dmitri Trenin, savant rus și director, la acea vreme, al Centrului Carnegie de la Moscova, a exprimat o părere pe care o împărtășeau și alții în momentul respectiv: „Dezinteresul remarcabil al Rusiei față de trecutul ei imperialist a fost egalat de distanțarea fostelor republici sovietice de fostul centru al imperiului.”¹³ Odată războiul din Georgia uitat, semnele neoimperialismului rus nu au mai fost așa de evidente.

Unii cercetători și comentatori – în special dintre cei mai apropiați de această parte a lumii – au anticipat însă tot timpul acest impuls imperialist al Rusiei. În 1994, norvegianul Johan Galtung, profesor universitar și inițiator al studiilor despre pace și conflict, declara că Rusia este expansionistă și că, cel mai probabil, își va construi agenda pe „cultura slavă și religia ortodoxă, cu scopul de a făuri o a doua Uniune Sovietică, având drept temelie Rusia, Belarus, Ucraina Răsăriteană și Kazahstanul de Nord”¹⁴. În 2001, americanul de origine ucraineană Motyl argumenta că Rusia nutrește încă „o dorință insidioasă de refacere a imperiului”¹⁵. În 2008, fără să existe însă prea mulți care să-i împărtășească punctul de vedere la momentul respectiv, Edward Lucas, analist britanic și colaborator la *Economist*, opina că Rusia lui Putin duce deja „un nou război rece” împotriva Occidentului¹⁶. În 2009, Emil Pain, politolog moscovit născut la Kiev, fost consilier al lui Elțin, făcea o observație care, deși dezamăgitoare, contrazicea în mod evident concepția consacrată, și anume că Rusia manifesta un „sindrom imperial” și căuta să-și „păstreze teritoriile”, menținând sau recreând un imperiu¹⁷. Eu însămi am afirmat, cu ceva timp înainte de anexarea Crimeii în martie 2014, că suntem martorii aplicării unei strategii expansioniste – ai eforturilor Moscovei de a acapara teritorii din fostul spațiu sovietic sub pretextul protejării compatrioților ruși¹⁸.

S-a discutat mult, după anexarea Crimeii, despre reacția pe care ar fi trebuit s-o adopte Occidentul față de revanșismul Rusiei, dar dezbaterea nu era nouă. Încă din anii 2000, capacitatea Rusiei de a deveni un adevărat partener al Vestului a fost pusă la îndoială de cei care continuau să vadă în această țară o potențială amenințare. Sub conducerea lui George W. Bush, Statele Unite ale Americii au susținut expansiunea NATO în Ucraina și Georgia, precum și instalarea unui scut antirachetă

în Europa Centrală și de Est. Președintele Barack Obama a căutat să „reașeze” relațiile cu Moscova, înregistrând și câteva progrese, înainte ca inițiativa lui să eșueze. După agresiunea Rusiei din estul Ucrainei, șeful Comitetului senatorial pentru relații externe, Robert Menendez, împreună cu alți senatori, a susținut înarmarea Ucrainei în lupta împotriva Rusiei¹⁹. În decembrie 2014, Congresul SUA a votat pentru o nouă serie de sancțiuni dure aplicate Moscovei²⁰. La începutul anului 2015, după atacurile cu rachetă lansate din regiunile separatiste sprijinite de Rusia împotriva orașului ucrainean Mariupol, UE a înmulțit sancțiunile la adresa Rusiei. Motyl a susținut în *Foreign Affairs* că politica de „stăvilire” formulată de George F. Kennan în timpul Războiului Rece cu privire la Uniunea Sovietică ar trebui să fie aplicată Rusiei contemporane pentru a contracara expansionismul acesteia din Ucraina și din fostul spațiu sovietic²¹. Totuși, pentru a formula o reacție pe termen lung la adresa strategiei neoimperialiste a Rusiei, este esențial să înțelegem politicile adoptate de Rusia, precum și factorii determinanți și finalitatea acestora. În centrul politicilor expansioniste ale Moscovei se află chestiunea „compatrioților” ruși.

Traectoria politicii de reimperializare

Premisa principală a acestei cărți este aceea că, încă din anii 1990 și îndeosebi începând cu anii 2000, a existat în politica externă a Rusiei o tendință crescândă de reimperializare în fostul spațiu sovietic, care a vizat în special teritoriile locuite de compatrioții ruși. Cu Putin la putere, politicile Moscovei vădesc un efort din ce în ce mai bine pus la punct de folosire a compatrioților ruși din statele vecine în scopul acaparării oportuniste de teritorii și al reconstituirii treptate a fostului imperiu, în contextul unor condiții favorabile atât

pe plan intern, cât și pe plan extern. În ultimul deceniu, Moscova a încercat să exercite o anumită influență asupra rușilor și vorbitorilor de limba rusă din diaspora, cărora le-a acordat cetățenia rusă și pașapoarte rusești, afirmând în cele din urmă necesitatea protecției lor militare și juridice. Acest fapt a avut ca rezultat anexarea *de facto* sau *de jure* a unor teritorii locuite de compatrioții ruși, după cum s-a văzut în Ucraina, Georgia și Moldova. Mai mult decât atât, cererea adresată de Putin Senatului Rus pe 1 martie 2014 de a aproba o intervenție militară în Ucraina cu scopul „de a proteja interesele cetățenilor și compatrioților ruși”²² a scos în evidență politicile cândva aparent inofensive cu privire la compatrioți, formulate în urmă cu două decenii. Scopul aparent al acestor politici, ale căror origini și evoluție le voi explica în detaliu în capitolul 3, a fost acela de a le oferi protecție și ajutor etnicilor ruși și rusofonilor din imediata vecinătate a țării. Ele ar putea părea o componentă a eforturilor Moscovei de a-și exercita puterea necoercitivă și influența culturală. În schimb, aceste eforturi de protejare a compatrioților trebuie înțelese ca parte a politicii consecvente a Rusiei și a regimului Putin de obținere a unor câștiguri teritoriale în fostele republici sovietice, mai ales acolo unde se poate constata prezența a trei factori: 1) o mare concentrare de etnici ruși și de vorbitori de limba rusă; 2) apropierea de granița cu Rusia; 3) receptivitatea populației din teritoriile respective la influența Rusiei.

În cuprinsul acestei cărți, voi arăta cum folosește Rusia puterea necoercitivă, politicile umanitare și cele privind compatrioții, războiul informațional și politica de „pașapor-tizare” (acordarea sistematică a cetățeniei rusești) pentru a pune la cale politici militare agresive sub pretextul existenței mișcărilor separatiste și conflictelor civile, al menținerii păcii și al ajutorării compatrioților. Rezultatul ar putea fi declanșarea

unui război hibrid – sau aplicarea unei strategii care să combine perfect tacticile militare convenționale cu cele mai puțin convenționale, cum ar fi implicarea civililor, războiul de gherilă și folosirea tehnologiei moderne în scopul dobândirii unui avantaj atât pe teren, cât și în spațiul cibernetic. Cu ajutorul acestor metode, Rusia reușește să-și atingă scopurile expansioniste și să-și satisfacă ambițiile teritoriale. Eu afirm că există o evoluție coerentă a politicilor Rusiei față de fostele republici sovietice și populațiile acestora, și mai ales față de teritoriile în care locuiesc compatrioți ruși, o evoluție care urmărește șapte etape. Ceea ce numesc eu „traectoria politicii ruse de reimperializare” începe cu 1) exercitarea puterii neocoercitive și continuă cu 2) politicile umanitare, 3) politicile privind compatrioții, 4) războiul informațional, 5) „pașaportizarea”, 6) protecția și, în fine, 7) anexarea.

În această carte, voi arăta cum este urmată practic această traectorie de reimperializare prin studii de caz dedicate aproape tuturor fostelor state. În unele cazuri, am ales să grupez țările supuse analizei în funcție nu de factorul geografic, ci de punctul în care se află ele acum pe această traectorie. Astfel, voi grupa Ucraina cu Georgia și Moldova pentru că am observat că aici au fost parcurse toate etapele traectoriei politicii de reimperializare a Rusiei, inclusiv anexarea *de jure* sau *de facto* a unor părți din teritoriile acestor țări. Statele baltice, în care trăiesc foarte mulți etnici ruși și vorbitori de limba rusă, vor fi analizate împreună pentru a arăta amploarea, limitele și riscurile pe care politicile rusești cu privire la compatrioți le implică pentru statele membre ale UE și NATO. Statele din Asia Centrală au avut un succes relativ în a respinge aceste măsuri ale Moscovei, inclusiv pașaportizarea etnicilor ruși și a minorităților vorbitoare de limba rusă.

Mă voi concentra asupra situației din Kazahstan, țară care, din cauza vastelor sale teritorii învecinate cu Rusia și locuite de o numeroasă minoritate rusă, este și ea amenințată de separatism și declanșarea unui conflict. De asemenea, voi discuta împreună cazurile Belarusului și Armeniei, state vasale Rusiei, care sunt cel mai puțin susceptibile de a suferi agresiunea Rusiei. Voi acorda în schimb mai puțină atenție Azerbaidjanului și altor state din Asia Centrală, care nu oferă foarte multe date noi cu privire la eforturile de reimperializare ale Moscovei, iar în cazul celor din urmă, accesul la informații publice este limitat.

Pentru a contrabalansa datele și cifrele privitoare la realitățile trecute și contemporane corespunzătoare politicilor Moscovei cu privire la compatrioți și diasporei ruse, mă voi bizui pe vocea caldă a acestor oameni în mare măsură greșit înțeleși, dar foarte politizați. Fiecare studiu de țară va include portrete ale unor etnici ruși și vorbitori de limba rusă selectați în urma a aproape o sută de interviuri. Am încercat să discut în special cu ruși și rusofoni mai tineri, născuți după dizolvarea Uniunii Sovietice. Aceștia reprezintă generația viitoare a unei populații pe care Rusia ar vrea să și-o revendice sub titulatura de „compatrioți” și care va influența probabil, în anii ce vor urma, relațiile țărilor lor cu Moscova. Am ales cu precădere vorbitori de limba rusă, nu doar etnici ruși, având în vedere faptul că, în majoritatea țărilor studiate, limba, identitatea, apartenența etnică și naționalitatea nu merg întotdeauna mână în mână. Mai mult decât atât, din oportunism, Rusia îi consideră adesea compatrioți pe cei care vorbesc limba rusă, indiferent de relația acestora cu celelalte categorii, sau pur și simplu pe cei care au o legătură culturală sau spirituală cu Rusia sau cu Biserica Ortodoxă Rusă. Fără îndoială că acesta nu este un studiu științific, din moment ce nu

am putut alcătui un eșantion reprezentativ pentru fiecare categorie etnică, de vârstă sau socioeconomică. De asemenea, am păstrat numai părerile celor care au fost de acord să se facă auziți aici. În multe cazuri (nu în toate), ei sunt oameni mai occidentalizați, mai deschiși și poate mai îndrăzneți decât semenii lor. Unii dintre ei, care locuiesc în colțuri îndepărtate ale unor țări cu regimuri autocratice sau teritorii afectate de conflicte înghețate, au fost prea înfricoșați ca să participe la studiul meu sau pur și simplu au fost inabordabili. Prin urmare motivul pentru care am lăsat să fie auzite aceste voci nu a fost acela de a face un portret științific al compatriotului rus, ci de a pune discuția într-o lumină mai umană și de a ilustra într-un mod mai convingător complexitatea sentimentelor celor implicați. De asemenea, această carte spune povestea unor țări, a unor oameni și a unor probleme care, până de curând, n-au beneficiat de multă atenție din partea majorității cercetătorilor și analiștilor. Drept urmare am căutat să spun această poveste într-o manieră cât mai autentică, completând informațiile aflate de mine în urma cercetării documentelor, politicilor, relatărilor din presă și studiilor academice cu observațiile unor cercetători și experți locali. De asemenea, abordarea mea este determinată de dorința de a arunca lumină asupra problemelor complexe și pluridimensionale presupuse de eforturile Moscovei de a-i atrage și a-i coopta pe compatrioți. Multe dintre politicile Moscovei respectă principiul „câștigării inimii și minții”²³ populației vizate – astăzi acceptat pe scară largă – deși se apelează la constrângere, război informațional și amenințarea cu agresiunea militară. După cum o vor arăta studiile de caz, Moscova a întrecut țările vizate în eforturile de atragere a minorității ruse. Cu toate acestea un răspuns eficient la politicile Moscovei, sub forma unor strategii de contracarare, va fi posibil numai după ce vor fi mai bine înțelese

aceste populații vizate, alcătuite din „compatrioți”. Această carte vă va ajuta să cunoașteți mai bine un grup de oameni răspândiți în Ucraina, Georgia, Moldova, statele baltice, Kazahstan, Kirgîzstan și alte regiuni, pe care Moscova încearcă să-i atragă de partea sa, dar pe care atât țările lor de baștină, cât și Occidentul ar face bine să-i țină aproape.

„Imperiul” Rus – evoluția unui concept

Pe lângă studiul compatrioților ruși, voi aborda în această carte și proiectul reimperializării Rusiei. Îmi dau seama că unii termeni de care mă voi folosi, cum ar fi „imperiu” sau „re-imperializare”, ar putea părea dramatici și anacronici. Și totuși cercetătorii vorbesc mai mult despre imperiu în zilele noastre decât o făceau în urmă cu 25 de ani. Ce înțelegem însă prin acești termeni? Reimperializarea înseamnă reparația, resuscitarea sau reconstituirea imperiului²⁴. Specialistul în relații internaționale Michael Doyle definește imperiul ca pe „o relație, oficială sau neoficială, în care un stat controlează suveranitatea politică efectivă a unei alte societăți politice. Acest control poate fi dobândit prin forță, cooperare în plan politic, dependență economică, socială sau culturală”²⁵. Pentru Motyl, noțiunea de imperiu se referă mai mult la direcționarea resurselor de la periferie spre centru. În viziunea lui, imperiul constituie „un sistem politic organizat ierarhic, având o structură radială – ca o roată cu spițe – în cadrul căruia o elită și un stat central domină elitele și societățile periferice acționând ca intermediari în principalele interacțiuni ale acestora și canalizând fluxurile de resurse de la periferie spre centru și înapoi spre periferie”²⁶. Îmi propun să pornesc în această carte de la considerentul că Federația Rusă contemporană este un „imperiu” și, totodată, moștenitoarea imperiilor sovietic și

țarist – un concept care necesită câteva explicații, în special legate de Uniunea Sovietică.

Istoria Rusiei este istoria unui imperiu. Imperiul Rus a fost proclamat oficial de către țarul Petru cel Mare în 1721 și a durat până la prima revoluție rusă din (februarie) 1917. În culmea gloriei sale, imperiul se întindea până în Europa, Asia și America de Nord și includea colonii în Alaska și nordul Californiei. Ca suprafață, a fost unul dintre cele mai vaste imperii din istorie, fiind întrecut numai de imperiile britanic și mongol. Imperiul Rus s-a născut însă cu mult mai devreme – dezvoltându-se din Rusia Moscovită în secolul al XV-lea, în special după ce Ivan cel Groaznic a fost proclamat țar în 1547. O trăsătură importantă a Imperiului Rus a reprezentat-o iobăgia – țărani lipsiți de pământ care aparțineau unui moșier. Acest concept era aproape echivalent cu cel de sclavie, dat fiind că stăpânul avea putere nelimitată asupra iobagilor și familiilor acestora, care, în 1857, reprezentau aproape 40% din populația imperiului²⁷. Statornicit încă din secolul al XI-lea, sistemul a fost abolit prin decret în 1861 (același an în care a izbucnit Războiul Civil American, care a dus la abolirea sclaviei), dar multe aspecte specifice iobăgiei au persistat.

Într-adevăr, în istoria rusă, ideile de imperiu, țar și iobăgie sunt firele dominante care se prelungesc până în Rusia de azi și în politica externă a țării. Ideea unui lider puternic (țarul) și a unor mase mari de supuși (iobagii) continuă să influențeze societatea și identitatea rusească, precum și, după cum voi demonstra în capitolul 3, politicile Moscovei privind „compatrioții”, care presupun o abordare de sus în jos. Ideea de imperiu așa cum este definită ea de Motyl, ca mecanism de direcționare a resurselor dinspre periferie spre centru, derivă și ea din caracteristicile imperiului rus. Sistemul iobăgiei a fost introdus de Moscova în noile teritorii cucerite, care au fost colonizate cu tot

mai mulți moșieri ruși sau loiali Moscovei, pentru a se facilita drenarea resurselor de la periferie spre centru.

În timp ce nimeni nu contestă faptul că Rusia țaristă a fost un „imperiu”, nu același lucru se poate spune despre Uniunea Sovietică. În timpul Războiului Rece, în lumea academică liberală, Uniunea Sovietică nu era percepută ca un imperiu, în ciuda caracterului ei multinațional și hipercentralizat. Iar faptul că unele republici sovietice mai sărace primeau mai multe resurse decât dădeau constituia un argument în plus. În general, în mediul academic, această etichetă, aparent peiorativă, era pusă pe seama unui „anticomunism înverșunat” sau al unui „mesianism tipic Războiului Rece”, corespunzând caracterizării de „imperiu rău” făcute Uniunii Sovietice de președintele Ronald Reagan²⁸. Economiiștii John A. Hobson și Rudolf Hilferding, precum și Lenin însuși au susținut că numai capitalismul duce la imperialism, motiv pentru care Uniunea Sovietică nu putea fi un imperiu. Spre indignarea multor sovietologi, cercetătoarea franceză Hélène Carrère d'Encausse a fost unul dintre primii academicieni care au afirmat că noțiunea de „imperiu” descria perfect Uniunea Sovietică, ea făcând acest lucru într-o lucrare fundamentală apărută în 1979, în care a prevăzut prăbușirea regimului sovietic²⁹. Abia după dezmembrarea Uniunii Sovietice a început să fie în sfârșit acceptată această etichetare – în parte datorită folosirii termenului, în ultimii ani ai perestroikăi, spre sfârșitul anilor 1980, de către fronturile populare neruse și analiștii sovietici ruși³⁰.

Care este legătură dintre actuala Federație Rusă și imperiile istorice ale Uniunii Sovietice și ale țărilor? Federația Rusă este succesoarea Republicii Sovietice Federative Socialiste Ruse (RSFSR) și a Uniunii Sovietice, moștenind atât obligațiile financiare, cât și privilegiile nucleare ale URSS. RSFSR nici nu a fost de fapt un stat național propriu-zis, ci mai degrabă o

uniune de regiuni administrative diferite, organizate pe criteriul etnic³¹. La fel ca o *matrioșcă* rusească, alcătuită din mai multe păpuși de lemn din ce în ce mai mici care intră una în alta, RSFSR a fost un mic imperiu în interiorul mării URSS, care, la rândul ei, făcea parte dintr-un imperiu sovietic mai vast, incluzând mai multe state-satelit, precum cele din Europa Centrală și de Est, membre ale organizației Tratatului de la Varșovia, și Mongolia. În realitate însă, RSFSR, URSS și Blocul Sovietic nu au funcționat deloc ca trei imperii distincte. Ele au constituit unul și același imperiu rus, care era condus în mare parte de rușii de la Moscova și care, dacă nu luăm în considerare cea mai mare parte a Europei Centrale și de Est, avea cam aceleași granițe cu cele ale imperiului țarist. Uniunea Sovietică a ocupat aproape același teritoriu ca imperiul țarist, în timp ce granița de astăzi a Federației Ruse coincide cu cea a RSFSR. Sfera declarată de interese a Federației Rusie este mai întinsă și urmează granițele Uniunii Sovietice. Exceptând ideologia comunistă, diferența dintre proiectul imperialist al sovieticilor și cel al Romanovilor a fost foarte mică, fiind încă și mai mică față de cea a Rusiei lui Putin, pentru care se pare că imperialismul a redevenit ideologia principală. Moscova s-a aflat dintotdeauna în centru, pe când celelalte state și teritorii i-au fost vasale în acest proiect imperial întins pe durata mai multor secole.

În timp ce foarte puțini contestă istoria Rusiei ca imperiu, se pune întrebarea cât de mult determină această istorie prezentul țării. Cu alte cuvinte, impune oare trecutul Rusiei o ideologie imperialistă sau o politică externă de reimperializare, cum se afirmă în această carte? Politologul și cercetătorul rus Daniel Treisman susține contrariul: „Bineînțeles, trecutul contează; dar urmele pașilor nu-l conduc pe cel care umblă. Țările își retrăiesc trecutul și încearcă să fugă de el, iar acele istorii de care vorbim

nu sunt povești izolate, ci albume de povești, distincte și adesea contradictorii, care oferă multiple posibilități în ceea ce privește modul în care pot fi continuate.”³² Și totuși politicile țariste și cele sovietice au creat condițiile răspândirii, pe întreg continentul eurasiatic, a diasporei ruse și a minorităților rusificate, care s-au menținut până în zilele noastre și deschid calea ambițiilor imperialiste ruse. La aceasta se mai adaugă faptul că Rusia se consideră mai degrabă un stat național decât un stat civic. În ochii Moscovei, națiunea rusă rămâne divizată de granițele fostelor state sovietice, așa cum au fost ele trasate după prăbușirea Uniunii Sovietice³³. Așa cum a declarat Putin în discursul său din 18 martie 2014, după anexarea Crimeii, „milioane de oameni s-au dus la culcare într-o țară pentru a se trezi în alta, devenind peste noapte minorități etnice în fostele republici ale Uniunii, în timp ce poporul rus a devenit unul dintre cele mai mari, dacă nu chiar cel mai mare grup etnic din lume despărțit de granițe”³⁴. Ignorând faptul că acești oameni locuiesc de mai multe generații în teritorii care, între timp, au devenit state independente, se pare că intenția Moscovei este să reunească diaspora rusă și teritoriile locuite de ruși sub steagul Federației Ruse.

Guvernul rus evită însă eticheta de imperiu sau de putere care vizează reimperializarea. În cazul anexării Crimeii, Moscova a pretins că n-a făcut altceva decât să îndrepte o greșeală istorică, recuperând un teritoriu rus care îi fusese cedat în mod greșit Ucrainei de către liderul sovietic Nikita Hrușciiov în 1954. În cazul Georgiei sau al țărilor care fac parte din Comunitatea Statelor Independente (CSI), Moscova împreună cu aliații ei au susținut că Rusia nu a făcut decât să încerce să-și protejeze sfera de influență și interesele amenințate de expansiunea UE și a NATO. De exemplu, în urma războiului ruso-georgian din august 2008, președintele de atunci al Rusiei, Dmitri Medvedev, a susținut că, „la fel ca în cazul altor țări, există unele regiuni unde

Rusia are interese privilegiate”³⁵. În 2014, secretarul Consiliului de Securitate al Rusiei, Nikolai Patrușev, s-a grăbit să evidențieze „posesiunile” Rusiei, afirmând în tot acest timp că Statele Unite ale Americii sunt interesate de expansiune în dauna intereselor Rusiei. Potrivit lui Patrușev, în anii 1990, „Rusia a renunțat unilateral la posesiuni în fața întregii lumii, fără să primească vreo compensație”³⁶. Și totuși, dincolo de toate aceste argumente privind sferele de influență, teritoriile și „posesiunile” firești ale Rusiei, se simte același ton al unei puteri imperiale care caută să-și mențină imperiul sau să reimperializeze. Iată ce observă Motyl: „Păstrându-și importanța ca realitate istorică, categorie conceptuală și instrument analitic, imperiile refuză să dispară.”³⁷ În cazul Rusiei, compatrioții devin un pretext și, câteodată, un motor ideologic în această întreprindere mai largă de restabilire a imperiului care oferă o misiune, (uneori) resurse economice și umane mai mari și, cel mai adesea, un sentiment de securitate sporită și o distragere de la problemele interne.

Înainte de a analiza forțele motrice ale politicii externe a unui stat, e util să stabilim natura acestora. Sunt ele în mod fundamental structurale? Sunt determinate de agenții istoriei? De marile personalități? Confrunțați cu aceste perspective total opuse privind situația Rusiei, ne-am putea întreba: se datorează reimperializarea Rusiei unor factori structurali, cum ar fi echilibrul global de forțe și echilibrul de forțe și resurse dintre Rusia și statele vecine? Sau ar trebui să considerăm figura lui Vladimir Putin ca fiind una centrală în raport cu aceste politici de reimperializare? Cu siguranță, Putin a fost un arhitect important al reconfigurării politice a diasporei ruse într-o comunitate a compatrioților ruși și a avut un cuvânt important de spus în lansarea politicii de protecție militară a acestora din anii 2000, în baza principiului protejării „drepturilor și intereselor legitime” ale cetățenilor ruși din străinătate³⁸. Diaspora

rusă și dorința Rusiei de a crea un imperiu îi preced însă cu câteva secole lui Putin și probabil că vor continua să existe mult timp după retragerea acestuia de la putere. Politicile lui Putin reflectă în multe privințe ambițiile societății ruse și ale statului rus, după cum o demonstrează cota de încredere de 85% de la sfârșitul lui 2014³⁹. Nu mă interesează, în această carte, să disec mecanismul de luare a deciziei de la Kremlin, dar mă interesează diferiții actori ai politicii externe ruse, cum ar fi conducerea executivă, ministerul de externe și armata rusă, urmând să mă concentrez asupra unor persoane ca Putin și chiar asupra moștenirii pe care a lăsat-o Stalin. Concluzia pe care o trag la final este că predilecțiile structurale și istorice ale Rusiei au jucat un rol-cheie în procesul reimperializării, în timp ce autoritatea lui Putin și celelalte circumstanțe politice interne, deși au contribuit și ele din plin, nu au jucat un rol central în urmărirea acestui obiectiv. În cuprinsul acestei cărți, mă voi concentra asupra potențialilor factori structurali, ideologico-istorici, economici și politici ai reimperializării Rusiei, raportându-mă la fiecare grup de state analizat.

Factorii determinanți ai renașterii imperiale

Pe scurt, ceea ce voi încerca să demonstrez în această carte este faptul că reimperializarea – fie prin recâștigarea teritoriilor pierdute, fie prin menținerea influenței și, uneori, recâștigarea ei acolo unde era pierdută – reprezintă scopul ultim al politicilor Moscovei. Structura politică a compatrioților ruși constituie unul dintre mijloace. În anumite privințe, această dorință de reimperializare este mai puțin controversată decât pare, din moment ce una dintre teoriile fundamentale ale relațiilor internaționale, realismul, afirmă că interesul primar al unui stat rezidă în maximizarea puterii și a resurselor. Aceasta

nu explică însă de ce, punând în balanță propriile posibilități și constrângeri, precum și costurile și beneficiile, Rusia ar fi interesată de reimperializare. Ce anume determină elita rusă și guvernul lui Vladimir Putin să caute să reconstruiască imperiul rus? Factorii ideologico-istorici, structurali, politici și economici din spatele motivelor și intereselor ruse pot fi aceiași sau pot fi diferiți în cazul diferitelor state foste sovietice. Regimul lui Putin a scos în evidență temele ideologice ale reunificării națiunii ruse divizate și misiunii Rusiei în lume, izvorâte din identitatea culturală a țării, de cămin al civilizației slave și creștine ortodoxe. Rusia se percepe ea însăși ca imperiu, iar ideologia ei a fost creată de-a lungul mai multor secole de istorie în care statul rus a fostul unul multiethnic imperial, în cadrul căruia națiunea rusă a avut o poziție privilegiată. Așa cum ideea de imperiu rus este puternic legată de spiritul național rus, tot așa imperialismul rus este legat de naționalismul rus⁴⁰. Sondajele de opinie arată că, între 1996 și 2012, printre primele așteptări ale populației de la președintele ei era aceea legată de refacerea sau menținerea „statutului de superputere al Rusiei”⁴¹. Civilizația rusă, națiunea și, la rândul lor, compatrioții ocupă un loc proeminent în raționamentul ideologic, istoric și cultural al Moscovei legat de reimperializare. În acest amestec unic de ideologie naționalistă și imperialistă, compatrioții sunt parte din „trupul” Rusiei și al civilizației ruse.

Imperiul rus a servit în istorie și ca mijloc de apărare a Moscovei. Moscoviții au fost atacați și dinspre Europa, și dinspre Asia, începând cu hoardele mongole din secolul al XIII-lea și până la armatele napoleoniene, în 1812. Statele din Caucaz și din Asia Centrală, împreună cu teritoriile aferente, au servit, în sud, ca o zonă-tampon pentru Rusia împotriva civilizațiilor islamice din Orientul Mijlociu. Ucraina, Belarus și Moldova

continuă să servească și astăzi ca zone-tampon împotriva Europei și NATO, în timp ce statele baltice (acum membre NATO) sunt cu totul ieșite din zona de influență a Moscovei. În același timp, Rusia și toate fostele republici sovietice (cu excepția statelor baltice) fac acum parte din programul Parteneriatul pentru Pace al NATO. Cu toate acestea discuțiile repetate cu privire la aderarea la NATO a unor țări precum Georgia sau Ucraina au provocat o reacție violentă (atât la propriu, cât și la figurat) din partea Moscovei. În ciuda dreptului pe care îl au cele două guverne, de la Tbilisi și de la Kiev, de a-și stabili singure politica externă, Moscova percepe încă aceste state ca făcând parte din proiectul ei neoimperialist.

Analizând prioritățile din politica externă a Rusiei față de fostele republici sovietice, ne-am putea întreba dacă planurile Moscovei vizează nu reimperializarea, ci doar limitarea opțiunilor fostelor republici sovietice în ceea ce privește politica lor externă – împiedicarea integrării lor în UE și NATO și aderarea lor la instituțiile economice și politice conduse de Moscova. Aceasta ar garanta „relațiile de bună vecinătate” dintre Rusia și lumea postsovietică⁴². Și totuși această perspectivă derivă din ideea că Rusia este îndreptățită să aibă interese speciale într-o anumită sferă de influență sau, cum spune Doyle, că „un stat controlează suveranitatea politică efectivă a unei alte societăți politice”⁴³. De asemenea, am mai putea trage concluzia că Moscova caută să creeze o nouă ordine, alternativă în spațiul postsovietic. Acest lucru a determinat cel puțin crearea Uniunii Economice Eurasiatice – o uniune economică și politică condusă de Moscova, formată din Rusia, Armenia, Belarus, Kazahstan și Kîrgîzstan și creată în 2015, care a înlocuit Uniunea Vamală Eurasiatică din 2010 și fosta Comunitate Economică Eurasiatică din 2000. Planurile Moscovei pentru

spațiul postsovietic ar include însă și crearea unei noi entități politice, care ar cuprinde între granițele sale Rusia, Ucraina, Belarus și Kazahstan⁴⁴.

În motivarea politicii de reimperializare prin nevoia de a asigura securitatea țării, compatrioții ruși joacă și ei un rol important. Prin luarea în stăpânire a teritoriilor locuite de compatrioți, Moscova este în măsură să-și asigure bastioane de apărare și granițe mai puternice decât cele pe care le-ar avea dacă ar ocupa teritorii care s-ar putea să-i fie mai puțin loiale. Mai mult decât atât, securitatea națională și puterea depind în mare măsură de dimensiune. Populația Rusiei reprezintă numai jumătate din cea a Statelor Unite ale Americii, cam o treime din cea a Uniunii Europene și numai o optime din cea a Chinei. Politica Rusiei cu privire la compatrioți cuplată cu reimperializarea îi aduc o populație mai numeroasă și un teritoriu mai mare.

În plus, există o întreagă serie de factori electorali interni care îi alimentează lui Putin dorința de expansiune. Isprăvile militare ale Rusiei – înăbușirea rășcoalei cecene, victoria reputată în războiul ruso-georgian, reanexarea Crimeii, „protejarea” rușilor din sud-estul Ucrainei – au crescut foarte mult popularitatea lui Putin. Acesta s-a distins pentru prima oară ca președinte proaspăt ales după ce a trimis trupe în Cecenia în ianuarie 2000, când cota sa de încredere în rândul populației s-a ridicat la 84%⁴⁵. În 2014, înainte de anexarea Crimeii, cota de încredere a lui Putin a fost de 72%, aceasta înregistrând cel mai mare nivel din ultimii trei ani, după mai mulți ani de declin. Ea a continuat să crească până la 85% spre sfârșitul anului 2014, aproape de nivelul atins în 2008 în urma războiului din Georgia, când cota de încredere ajunsese la 88%⁴⁶. Compatrioții se numără și ei printre cauzele interne ale reimperializării, fiindcă încorporarea lor în Federația Rusă are legătură mai mult cu dimensiunile etnice și culturale solide ale cetățeanului rus decât

cu identitatea civică. În sfârșit, un alt factor intern al politicii rusești de reimperializare sau, mai exact poate, al efortului Rusiei de a-și menține sfera de influență sunt dorința de a bloca mișcările populare care au avut loc în tot spațiul postsovietic și care cer schimbarea regimului și teama că acestea vor avea succes. Revoluțiile populare „colorate” au început cu Revoluția Trandafirilor din Georgia, din 2003, urmată de Revoluția Portocalie din Ucraina, din 2004, Revoluția Lalelelor din Kîrgîzstan, din 2005, Revoluția Strugurilor sau Revoluția „Twitter” din Moldova, din 2009, și Maidanul din Ucraina, din 2013–2014. Răsturnarea regimurilor stagnante și corupte nu putea decât să servească drept exemplu rușilor, protestele masive care au avut loc la Moscova în 2011–2013 nefăcând decât să întărească ideea existenței acestei posibile amenințări la adresa regimului lui Putin.

Există de asemenea factori economici care determină Rusia să nutrească mai departe ambiții imperialiste în fostul spațiu sovietic. Rusia s-a străduit să mențină fostele state sovietice în sfera ei de influență economică prin înființarea Uniunii Vamale Eurasiatice și a Uniunii Economice Eurasiatice. Cu toate acestea multe dintre statele CSI încă se simțeau atrase de alternativa de a deveni membre ale UE, printre ele numărându-se Georgia, Moldova, Ucraina, Armenia și Azerbaidjan, care au sfidat Moscova, începând să negocieze acorduri de asociere și să depună eforturi pentru a îndeplini condițiile de aderare. Nu este o coincidență faptul că ciocnirile dintre Rusia, pe de o parte, și Moldova, Georgia, Armenia sau Ucraina, pe de altă parte, au apărut în momentul în care aceste țări au căutat să se apropie de UE. Conflictele care au urmat și amenințările la adresa integrității teritoriale a Moldovei, Georgiei și Ucrainei vor reprezenta în viitor un obstacol semnificativ în calea aspirațiilor acestor state de aderare la UE.

Ceea ce trebuie să înțelegem atunci când analizăm interesele economice și motivele care stau în spatele politicii de reimperializare a Moscovei este că economia Rusiei se bazează în mare măsură pe resursele naturale. Țările care fie posed aceste resurse, fie dispun de infrastructura de transport, pe uscat sau pe apă, necesară exportului constituie și au constituit și în trecut ținte potențiale ale expansiunii Rusiei. Prin Ucraina și Belarus trec conductele prin care Rusia își exportă resursele energetice către piețele europene. Conducta care traversează Ucraina transportă până la jumătate din gazul exportat de Rusia în Europa, în timp ce porturile din Crimeea oferă un acces rapid la estul Mediteranei, Balcani și Orientul Mijlociu. De asemenea, până la jumătatea anilor 2000, Rusia s-a folosit de porturile statelor baltice pentru a-și transporta petrolul și produsele petroliere către piețele europene. Kîrgîzstanul, Uzbekistanul și Turkmenistanul posedă ele însele vaste resurse de cărbune, petrol și gaz. Prin Georgia trece oleoductul concurent Baku–Tbilisi–Ceyhan, al doilea ca lungime din fosta Uniune Sovietică, care duce petrolul din Marea Caspică (în loc să-l ducă pe cel din Rusia) în Turcia și regiunea mediteraneană⁴⁷. Vastele resurse energetice ale Rusiei au servit și ele ca mijloace puternice de influență în țările din imediata vecinătate. Diaspora rusă a jucat și ea rolul ei în această poveste a influenței energetice. Dacă ne uităm la statele membre CSI, la statele baltice și mai departe, vedem că politicienii și oamenii de afaceri loiali Moscovei (adesea, dar nu neapărat, etnici ruși cu relații la Kremlin) au știut să beneficieze de contracte lucrative în domeniul energetic și să încheie afaceri avantajoase⁴⁸. Corupția a adus la mână Moscovei mai mulți politicieni nu numai din țările aflate în imediata ei vecinătate, dar din ce în ce mai mult și din UE⁴⁹.

Dar de ce ar alege Moscova să practice acest neoimperialism militarizat costisitor și sfidător, cu achiziții de noi teritorii, când

numai resursele energetice de care dispune i-au permis până acum să-și mențină statutul de putere economică imperială în raport cu statele din jur? Cel mai probabil din cauza strategiilor de diversificare energetică pe care Europa și chiar câteva dintre fostele state sovietice le practică pe o scară din ce în ce mai largă. Începând cu anul 2009, reglementările adoptate de UE au afectat monopolul rus din sectorul gazului în statele membre prin Pachetul III Energetic, ceea ce a dus deja la divizarea activelor deținute de Gazprom în Europa. În 2015, în urma unei anchete care a durat trei ani, Comisia Europeană și-a prezentat acuzațiile antitrust împotriva practicilor Gazprom. Printre altele, statele baltice și Ucraina iau în considerare varianta terminalelor de gaz natural lichefiat (GNL), prin care ar avea acces la surse de gaz alternative, în timp ce Asia Centrală și statele din zona Caucazului au început deja să exploateze cu destul succes propriile resurse energetice și să le exporte în China și Europa prin conducte care nu sunt controlate de Rusia. Între timp, în America de Nord, exploatarea masivă a gazelor de șist de către SUA a făcut ca această țară să devină un important producător mondial de petrol și gaze în anii 2010. Tehnologiile americane de export și import de GNL le vor facilita țărilor interesate importul de gaze din aproape orice loc de pe planetă, ceea ce va avea ca rezultat o mai mică dependență de vechile conducte de gaz controlate de Rusia. În sfârșit, în timp ce Moscova a reușit totuși să păstreze loialitatea câtorva dintre fostele regimuri sovietice prin încheierea, cu anumite elite și grupuri de interese favorabile Kremlinului, a unor afaceri avantajoase pentru acestea în domeniul energetic și economic, astăzi, opinia publică din aceste țări militează din ce în ce mai mult (deși nu întotdeauna în mod consecvent) pentru transparență, reforme și schimbare. În anumite privințe, regimul lui Putin exercită mai puțină influență asupra spațiului postsovietic în comparație cu

cel al lui Elțin, dar, în locul unei retrageri pașnice, el amenință că va continua agresiunea folosindu-se de compatrioții ruși.

Eforturile Moscovei de a renaște ca imperiu vor atrage însă cu siguranță costuri economice. În timp ce monopolul pe care Rusia încă îl deține în sectorul energetic a făcut imposibilă până acum impunerea de către Occident a unor sancțiuni economice mai dure după anexarea Crimeii în 2014, chiar și sancțiunile moderate aplicate au avut un impact semnificativ asupra Rusiei în mai puțin de un an. Pe tot parcursul anului 2014, indicatorii economici și fiscali au fost afectați de scăderea tranzacțiilor cu ruble la niveluri-record, în timp ce inflația și ratele dobânzilor practicate de banca centrală au crescut. În 2014, exodul oficial de capital a depășit valoarea de 130 de miliarde \$, deși estimările neoficiale au fost mult mai mari⁵⁰. Prăbușirea prețurilor mondiale la petrol în 2014 a adus o nouă serie de probleme, în condițiile în care câștigurile din vânzarea petrolului și gazelor sunt esențiale pentru economia Rusiei, însemnând mai mult de jumătate din veniturile acestei țări. Anul s-a încheiat cu un preț mondial la petrol de 60 \$ pe baril, cel mai mic din ultimii cinci ani, pe când în iulie 2008, în timpul războiului ruso-georgian, barilul de petrol atinsese prețul-record de 147 \$. Potrivit estimărilor făcute de Ministerul rus al Finanțelor în 2014, Rusia va pierde în jur de 140 de miliarde \$ pe an din cauza scăderii prețurilor la petrol și a sancțiunilor impuse de Occident⁵¹. Deși Moscovei îi este mult mai ușor să urmeze calea reimperializării când prețul petrolului este mare, iar Europa este vulnerabilă pe plan energetic, costurile economice implicate nu descurajează agresiunea, după cum o demonstrează cazul Crimeii.

În ciuda acestor costuri, nu a existat nimic care să indice că presiunea economică sau izolarea pe plan internațional ar

fi afectat strategia expansionistă a Rusiei după evenimentele din Crimeea. Aceasta înseamnă că, în ceea ce privește eforturile lui Putin de a contesta granițele fostelor republici sovietice, mai importante decât aspectul economic au fost aspectele istorico-ideologice și cele care țin de politica internă și de securitate. Așa cum declara fostul președinte rus, aparent mai liberal, Medvedev, în august 2008, după războiul georgian, „nu ne e frică de nimic, nici măcar de perspectiva unui nou Război Rece”⁵². La fel, politicile duse de Putin în anii 2014 și 2015 lasă a se înțelege (și unele surse de la Kremlin o confirmă) că acesta este mai puțin interesat de economie și mai mult de politica de mare putere a Rusiei, mai ales de rămânerea sa la putere⁵³. După Crimeea, Moscova a devenit din ce în ce mai îndrăzneată, trimițând trupe și arme în estul Ucrainei, în ciuda presiunilor NATO, a doborârii avionului malaezian care efectua cursa MH17 de către milițiile sprijinite de Rusia, a acordului de încetare a focului Minsk I, a atacului cu rachetă asupra unor ținte civile din orașul Mariupol, din sudul Ucrainei, și a acordului Minsk II din februarie 2015. Dimpotrivă, intensitatea și gravitatea incidentelor în care au fost implicați militari ruși și occidentali, plus agenții de securitate, au crescut vizibil. Numai în 2014 au avut loc mai mult de 40 de incidente de la Marea Baltică până în Nordul Îndepărtat și Canada, printre care violări ale spațiului aerian național, decolări de urgență ale unor avioane militare, coliziuni evitate în ultima clipă în plin zbor, întâlniri la mică distanță pe mare, simulări de atacuri și alte acțiuni periculoase care s-au întâmplat în mod regulat⁵⁴. În octombrie 2014, NATO a raportat interceptia a mai mult de o sută de avioane rusești, de două ori mai multe decât în 2013 – dintre care multe violaseră spațiul aerian al statelor baltice⁵⁵. Într-adevăr, nu există nimic care să indice faptul că Putin

și-ar putea abandona în anii următori proiectul de reconstrucție imperială din cauza costurilor economice și diplomatice mari.

Prezentare generală

În următorul capitol voi expune cele șapte etape pe care le-am identificat în traiectoria politicii de reimperializare a Rusiei. Voi arăta legătura strânsă dintre mijloacele mai blânde de influență și tacticile dure folosite de Rusia pentru a-și atinge scopurile de anexare teritorială. Traiectoria propusă ar trebui să fie considerată un instrument explicativ mai degrabă decât un calendar pentru viitoarele aventuri expansioniste ale Rusiei.

În capitolul 3 voi examina politicile Moscovei și legislația rusă privind diaspora, în vigoare între 1990 și 2015, pentru a demonstra cum s-a ajuns în timp la conceptul politic de „compatrioți”, aplicat etnicilor ruși, vorbitorilor de rusă, dar și altor minorități din afara granițelor țării. Voi urmări în special evoluția acestor politici ale Moscovei pe parcursul anilor 2000, din momentul în care compatrioții au început să reprezinte o problemă până când au început să fie priviți ca o potențială resursă, de care Rusia se putea folosi în împlinirea aspirațiilor ei geopolitice. Voi studia originile termenului „compatriot”, precum și politicile etnice ale lui Stalin, care au creat premisele existenței diasporei ruse și a statelor multietnice de astăzi.

În capitolul 4 voi prezenta mai multe studii de caz pentru a descrie evoluția progresivă a traiectoriei politicii de reimperializare a Moscovei, de la politicile neocoercitive și politica de protecție a compatrioților până la politicile separatiste și, în final, la anexare. Plasând războiul din Ucraina, din 2014–2015, în cadrul mai larg al politicilor Rusiei, voi arăta cum s-a ajuns treptat la anexarea Crimeii, ca și la conflictul separatist care continuă să se desfășoare în estul Ucrainei, prin practicarea

la început a unor politici necoercitive, a pașaportizării și a războiului informațional. Cazul Ucrainei va fi discutat în comparație cu politica dusă de Moscova în raport cu regiunile separatiste georgiene, Osetia de Sud și Abhazia, și cu cele din Moldova, Transnistria și Găgăuzia.

Cazul unic al statelor baltice, membre UE și NATO, va fi discutat în capitolul 5. Voi analiza implicațiile politicilor ruse privind compatrioții din Estonia, Letonia și Lituania, mai ales modul în care acestea evoluează dincolo de instrumentele necoercitive, spre pașaportizare și război informațional. De asemenea, voi analiza în acest capitol succesele și eșecurile politicilor Rusiei, precum și probabilitatea unui viitor conflict pornind de la unele exemple mai vechi, cum ar fi tensiunile de la Tallinn stârnite de Moscova în anii 2000, și de la comparația cu conflictele din estul Ucrainei, Georgia, Moldova și mai departe.

În capitolul 6 voi trece la analiza țărilor din Asia Centrală, Kazahstan, Kîrgîzstan, Tadjikistan, Turkmenistan și Uzbekistan, din punctul de vedere al politicilor ruse privind compatrioții și voi arăta cum Kazahstanul se află în poziția cea mai riscantă în ceea ce privește implicațiile expansioniste pe termen lung ale acestor politici din cauza numărului mare de etnici ruși și vorbitori de rusă din teritoriile situate la granița cu Rusia. Tot în acest capitol mă voi apleca asupra variațiilor înregistrate în politica de reimperializare a Rusiei în ceea ce privește statele din Asia Centrală, unde i-a fost mult mai greu să facă următorul de pas de la politicile necoercitive, umanitare și de la sprijinul acordat compatrioților, din cauza regimurilor autoritare și a politicilor naționaliste din aceste țări.

Despre ultimul grup de țări avute în vedere în această carte, Belarus și Armenia, voi vorbi în capitolul 7. Aceste state au rămas printre cei mai apropiați aliați ai Rusiei după obținerea independenței, oferindu-ne o perspectivă unică asupra modului

în care funcționează, în fostele state sovietice extrem de cooperante, dependente de Rusia și vulnerabile în fața ei, politicile de reimperializare ale Moscovei care au la bază principiul protecției compatrioților. Analiza va demonstra că aceste state au o capacitate redusă de rezistență atât în fața mijloacelor mai blânde de influență ale Rusiei, cât și în fața celor mai coercitive, astfel încât ele fac parte *de facto* din proiectul imperial al Rusiei, fără a mai fi nevoie să se recurgă la agresiuni fățișe.

În concluzie voi rezuma evoluția politicilor expansioniste ale Moscovei privind compatrioții, pornind de la cele mai clare și mai actuale exemple și terminând cu acele cazuri de țări din vecinătatea Rusiei care prezintă cel mai mare risc de a-i cădea victimă în viitor. Voi arăta de asemenea de ce consider că Moscova a reușit deja să-și implementeze strategia de reimperializare în Ucraina, Georgia, Moldova, a înregistrat mari progrese în statele baltice, a dat roade semnificative în Armenia și Belarus și a dat greș în general în Asia Centrală. Voi evalua în plus consecințele pe termen lung ale politicilor neo-imperialiste ale Rusiei, inclusiv conflictele înghețate și capacitatea voalată a țărilor amenințate din punct de vedere teritorial de a acționa independent în politica externă. În sfârșit, voi analiza implicațiile constatărilor mele din această carte pentru politica occidentală față de Rusia și compatrioții ruși, precum și politicile țărilor din imediata vecinătate a Rusiei cu privire la minoritățile rusofone și alte comunități minoritare.

Capitolul 2

Reimperializarea Rusiei

DE LA POLITICA NECOERCITIVĂ LA ANEXARE

[Putin] vorbește despre nevoia de a reconstrui ordinea mondială, despre dreptul imprescriptibil al Rusiei la propria sferă de influență, despre necesitatea de a proteja minoritățile ruse din străinătate. Kremlinul se folosește de aceste minorități, de problemele de limbă și cultură pentru a dinamita țările vecine din interior.

BORIS NEMȚOV, februarie 2015

Prăbușirea Uniunii Sovietice a fost primită cu bucurie de mulți oameni din cele 14 republici sovietice subjugate, dar și de foarte mulți ruși care își doreau să vadă Federația Rusă transformată într-un stat civic, născut din ruinele unui imperiu. Totuși, pentru unii din vechea gardă de la Kremlin, destrămarea Uniunii a reprezentat un dezastru, care, în două săptămâni, a dus la dispariția unei superputeri cu circa 293 de milioane de cetățeni sovietici și un teritoriu de aproximativ 22 de milioane de kilometri pătrați, întins din Europa până în China. Primii ani ai tinerei democrații din Rusia, sub conducerea președintelui Boris Elțin, au fost marcați de reforme dureroase și o criză economică datorată în mare măsură prețurilor scăzute practicate la petrol în anii 1990¹. Sub conducerea lui Elțin și a primului său ministru de externe, Andrei Kozîrev (1991–1996),

a existat un efort de abandonare a ambițiilor imperialiste ale Rusiei – demonstrat de retragerea trupelor rusești din estul Europei la începutul anilor 1990, reducerea bugetului armatei, recunoașterea granițelor cu țările vecine, iar în cazul Ucrainei, menținerea Kievului în Flota Mării Negre și, în același timp, neîncurajarea separatiștilor din Crimeea. Apariția pe scena politică rusă a dominatorului președinte Vladimir Putin în 1999 și îmbunătățirea situației economice în urma creșterii prețului mondial la petrol au reaprins dorința Moscovei de a-și redobândi puterea și influența de altădată pe baza moștenirii istorice a Uniunii Sovietice și chiar a imperiului Romanovilor. Ba chiar a existat un efort de lărgire a sferei de influență a Moscovei (dacă nu a teritoriului ei efectiv), în ideea refacerii granițelor istorice ale imperiului rus. După cum remarcă Putin în ianuarie 2012, Uniunea Sovietică „a fost de fapt Marea Rusie a cărei temelie s-a format în secolul al XVIII-lea”².

În acest capitol voi expune ideea principală a acestei cărți, arătând că guvernul rus, în special în timpul regimului lui Vladimir Putin, s-a folosit în mod constant de rușii și vorbitoarii de rusă din străinătate pentru a-și extinde influența și pentru a-și lărgi granițele atunci când a permis-o situația internă și internațională, cu scopul reimperializării fostului spațiu sovietic. Reimperializarea reprezintă scopul final al politicilor Moscovei, iar diaspora rusă – reconstruită politic sub titulatura de „compatrioți” – constituie mijlocul prin care Moscova încearcă să-și atingă acest scop. Încă de la începutul anilor 1990, dar mai ales de la mijlocul anilor 2000, Moscova a căutat să câștige simpatia diasporei ruse, inventând pentru ea conceptul de „compatrioți” și urmărind să o înglobeze într-o „Lume Rusă” și să-i acorde pașapoarte rusești. Rusia a trecut apoi la acordarea de măsuri de protecție pentru acești compatrioți, proaspăt deveniți cetățeni, nu numai la nivel declarativ, dar și în plan

diplomatic și chiar militar, pentru ca, la final, să-i folosească în scopul satisfacerii propriilor ambiții teritoriale în fostul spațiu sovietic. În cazuri precum cele ale Ucrainei și Crimeii, precum și în cazul Osetiei de Sud și al Abhaziei din Georgia, aceste manevre au avut ca rezultat anexarea la propriu a teritoriilor locuite de compatrioții ruși și de vorbitorii de rusă. Chiar dacă într-o măsură mai mică, același lucru s-a întâmplat și în Transnistria. De asemenea, lucrurile par să se întâmple la fel în Estonia, Letonia, Lituania, Belarus, Kazahstan, precum și în celelalte state din imediata vecinătate a Rusiei.

După cum văd eu lucrurile, se pot distinge șapte etape parcurse de Moscova, cu din ce în ce mai multă consecvență, în politica de reimperializare construită pornind de la conceptul de compatrioți: 1) politica necoercitivă, 2) politicile umanitare, 3) politicile propriu-zise privind compatrioții, 4) pașaportizarea, 5) războiul informațional, 6) măsurile de protecție, 7) controlul neoficial sau anexarea oficială a teritoriilor locuite de compatrioți. Totul pornește de la influența culturală, economică și lingvistică a Rusiei asupra populațiilor de compatrioți și asupra statelor-țintă. Ca o consecință sau simultan, Moscova a dus o politică umanitară de ajutorare și de protecție a diferitelor drepturi ale vorbitorilor de limba rusă din alte state, la nivel unilateral, bilateral sau prin intermediul instituțiilor multilaterale. Următoarea etapă constă în instituționalizarea comunității compatrioților din diaspora reconstruite politic, prin intermediul diferitelor politici și legi, programe și organizații, cum ar fi Fundația „Russki Mir” („Lumea Rusă”), creată de statul rus, și rețeaua „Russki Dom” („Casa Rusă”). Politica de pașaportizare – prin care etnicilor ruși, vorbitorilor de rusă și celorlalte minorități care ocupă anumite teritorii din fostele republici sovietice le este oferită cetățenia rusă – ajută la coagularea unor puternice comunități de cetățeni ruși în afara

granițelor țării. În acest moment, toate condițiile au fost create pentru ca Moscova să poată declanșa o adevărată campanie mediatică adresată tuturor compatrioților săi, interni sau externi, proclamând nevoia „urgentă” de protejare a acestora și a cetățenilor ruși din afara granițelor țării. Ultima etapă constă în alimentarea aspirațiilor separatiste ale acestor cetățeni, încheindu-se cu anexarea de către Rusia sau controlul direct asupra teritoriilor locuite de compatrioți. Unele dintre aceste etape ale traiectoriei politicii de reimperializare a Rusiei pot interfera, pot avea loc simultan sau pot decurge într-o ordine puțin diferită, numai prima etapă, cea de cooptare a etnicilor ruși și a vorbitorilor de limba rusă, și ultima, cea în care are loc expansiunea teritorială sub pretextul protecției acordate compatrioților sau altor minorități, în cadrul unui război informațional fulger, vor rămâne neschimbate.

Mai degrabă însă decât un calendar sau un set de politici oficiale, ceea ce ne dezvăluie acest scenariu propus în șapte etape sunt scopul și contextul în care se încadrează toate acele politici aparent disparate duse de Rusia până acum pe neobservate. Nu putem ști dacă și când va trece Moscova la măsuri militare și la anexarea de teritorii sub pretextul protejării compatrioților ruși în, să zicem, Kazahstan și Estonia. Oricum, dacă lucrurile se vor desfășura conform acestui scenariu, în statele care au trecut deja prin primele cinci etape ale politicii neocoercitive, măsurilor umanitare, politicii privind compatrioții, pașaportizării și campaniei mediatice, terenul este deja pregătit pentru trecerea în viitor la tactici probabil mai agresive. Rusia a atins deja cote diferite de succes în diversele republici foste sovietice în ceea ce privește aceste politici. Și totuși faza de anexare rămâne în continuare mai degrabă o posibilitate decât un rezultat sigur. La fel, în ciuda unor politici consecvente care au pregătit terenul pentru ca Rusia să își poată exercita influența sau să poată controla

teritoriile locuite de compatrioții ruși, rezultatul nu poate fi nici prezis și nici garantat.

Unii ar putea spune că politicile duse de Moscova în Ucraina, Georgia, Moldova și alte regiuni au fost mai degrabă hazardate decât planificate și că nu există o traiectorie coerentă care să se poată discerne în politica guvernului rus. După cum voi arăta însă în următorul capitol, politicile Moscovei privitoare la compatrioți au avut nevoie de timp pentru a se dezvolta, nefiind statornice și coerente la început. În orice caz, cele aproximativ 20 de politici și legi diferite privitoare la compatrioți, adoptate de Rusia între 1994 și 2015, pe care le prezint în următorul capitol, demonstrează cât se poate de clar atenția sporită pe care Kremlinul a acordat-o diasporei ca instrument de politică externă. De asemenea, este cât se poate de rezonabil să conchidem că acțiunile lui Putin și în special sincronizarea acestora au fost ghidate de oportunism. În mod cert, revoluția ucraineană din Piața Maidan, din 2014, care a izbucnit pentru că se dorea o mai mare apropiere a țării de Occident și care s-a terminat într-o baie de sânge, ca urmare a ciocnirilor dintre proruși și militanții prooccidentali de la Kiev, dar și cu demiterea președintelui ucrainean Viktor Ianukovici, a creat instabilitate în Ucraina și, în același timp, o bună ocazie pentru Moscova de a lua înapoi Crimeea și de a alimenta un conflict în partea de est a țării³. Tot așa, operația militară georgiană din 2008, de recuperare a teritoriului separatist Osetia de Sud, unde erau staționate trupe rusești de menținere a păcii, a reprezentat un alt moment oportun pentru Rusia de a-și transfera oficial trupele din Osetia de Sud în Abhazia. Deși constituie un incident de proporții mult mai mici, decizia guvernului eston din 2007 de mutare a monumentului soldatului sovietic de la Tallinn a oferit Moscovei o altă ocazie de a instiga la revoltă minoritatea rusă din Estonia.

Cu toate acestea, oportunismul poate merge mână în mână cu planificarea atentă. „Norocul îi ajută pe cei îndrăzneți” spune un proverb latinesc, dar Louis Pasteur spunea că „norocul îi ajută pe cei pregătiți”. Ambele maxime se potrivesc foarte bine procesului de reimperializare.

În continuare, voi detalia cele șapte etape ale procesului de reimperializare, trasând astfel un fel de foaie de parcurs a politicii externe practicate de Rusia în raport cu fostele state sovietice pe teritoriul cărora locuiesc mari comunități de etnici ruși sau alte minorități vorbitoare de limba rusă și, totodată, un cadru pentru studiile de caz individuale de care mă voi ocupa în capitolele următoare, centrate pe țări precum Ucraina, Georgia, Moldova, Estonia, Letonia, Lituania, Belarus, Armenia, Kazahstan și altele avute în vedere de Rusia. Mai degrabă în aceste studii de caz, și nu aici, voi oferi mai pe larg și astfel de exemple de politici de reimperializare. Tot în aceste capitole voi arăta și că există un moment comun pentru diferitele țări aflate pe traiectoria reimperializării când politicile necoercitive sunt înlocuite cu cele agresive. De obicei, acest moment a coincis cu acela în care țări precum Moldova, Georgia, Ucraina și Armenia au ales să se întoarcă spre Occident și au căutat să aibă relații mai strânse cu NATO sau UE. În acel moment, statele în cauză au cunoscut o trecere rapidă de la politicile necoercitive practicate de Rusia la dezlănțuirea unui război informațional, politici de înarmare și pregătire a grupărilor separatiste și pașaportizare.

Faza I: puterea necoercitivă

Potrivit politologului american Joseph Nye, care se numără printre cei mai importanți specialiști în domeniul puterii necoercitive, această formă de putere reprezintă capacitatea unui

stat de a-și exercita influența pe baza culturii sale, a valorilor politice și a politicilor externe practicate, care trebuie percepute ca fiind legitime și având autoritate morală. Puterea necoercitivă vine în ajutorul diplomației publice a unui stat prin construirea unor relații pe termen lung care influențează contextul apariției politicilor guvernamentale⁴. În ultimele decenii, specialiștii s-au întrebat dacă se poate vorbi de o putere necoercitivă în cazul Rusiei și, dacă da, ce anume diferențiază această putere necoercitivă a Rusiei de cea a altor state. James Sherr, specialist în probleme rusești, a demonstrat că influența Rusiei se bazează pe „o diplomație dură” și pe „o constrângere blândă”. Ultima sintagmă se referă la „o influență prin care constrângerea este exercitată în mod indirect, prin metode ascunse (infiltrare, mită, șantaj)”⁵. Tot el arată că Rusia obișnuiește să coopteze diferite grupuri de oameni de afaceri, politicieni sau persoane particulare, împreună cu care formează rețele bazate pe interes reciproc, pentru a-și promova astfel obiectivele⁶.

Obiectivele Rusiei și mijloacele folosite pentru a le atinge provoacă îngrijorare în statele avute în vedere. Discursul și politicile Rusiei demonstrează determinarea acesteia de a menține „o zonă de interes privilegiat” în fostele state sovietice și în Europa postcomunistă, adeseori indiferent de voința acestor state. Pentru a atinge aceste obiective, Moscova folosește o combinație de politici necoercitive și de forță. Este greu însă de stabilit care dintre politicile folosite de Rusia sunt necoercitive și care de forță, cele dintâi fiind adesea ascunse, implicit coercitive sau de o legalitate îndoielnică⁷. Din acest motiv și din cauză că Moscova abordează împreună diferite zone-problemă, în această carte voi trata metodele necoercitive, bazate pe cultură, religie sau limbă, laolaltă cu cele mai dure, care nu intră de obicei în sfera puterii necoercitive, cum ar fi constrângerea

și sancțiunile economice. Mai mult decât atât, după cum o demonstrează studiile de caz, Moscova se folosește de puterea ne-coercitivă nu pentru a evita politica de forță, ci pentru a pregăti terenul în vederea folosirii acesteia din urmă⁸.

În timp ce instrumentele folosite de Rusia în scopul menținerii influenței asupra celorlalte state au variat de la exporturile de energie la promovarea culturii și crearea unor rețele de afaceri, toate aceste instrumente au fost incluse în mare măsură în sfera securității naționale. Cu alte cuvinte, guvernul rus a acordat aceeași importanță intereselor culturale și de afaceri ca și celor militare și de securitate, legitimând astfel recurgerea de către Moscova la unele mijloace mai puțin obișnuite în lupta împotriva amenințărilor, percepute sau închipuite, la adresa limbii și culturii ruse. De exemplu, cultura rusă este definită în „Analiza politicii externe” a Ministerului rus al Afacerilor Externe ca „un instrument menit să asigure protejarea intereselor economice și de politică externă, precum și imaginea pozitivă a țării în lume”⁹. Cultura rusă nu aparține numai etnicilor ruși, ci și vorbitorilor de rusă și celor care se află sub influența Rusiei¹⁰. Compatrioții ruși au constituit totodată o țintă a politicii ne-coercitive a Rusiei și un instrument pentru Moscova, care, datorită lor, a putut pune în aplicare această politică în țări ca Ucraina, Letonia și Kazahstan. În sfârșit, spre deosebire de majoritatea statelor unde puterea ne-coercitivă este de fapt produsul societății civile, Rusia controlează instituțiile și indivizii care ajută la conturarea imaginii țării ca putere ne-coercitivă, cum ar fi instituțiile mediatice, ONG-urile, personalitățile culturale, universitățile și biserica¹¹.

Așa cum politicile ne-coercitive și cele coercitive folosite de Rusia se întrepătrund adesea, tot așa se întâmplă cu politicile umanitare și cu cele privind compatrioții. Sherr susține chiar

că, în percepția Rusiei, aceste trei elemente sunt în esență sinonime¹². În această carte m-am referit la politici necoercitive precum eforturile de întărire a afinităților lingvistice, culturale, economice și religioase cu statele vecine, ca și la cooperarea diferitelor grupuri de interese. Limba rusă constituie un instrument important și un pretext pentru Rusia de a recurge la metode mai blânde sau mai dure cu scopul de a-și păstra influența în anumite zone. Înainte de prăbușirea oficială a Uniunii Sovietice în 1989, aproximativ 139 de milioane de oameni din 14 foste republici sovietice (în afară de Rusia) știau mai mult sau mai puțin bine limba rusă și aveau, într-o mai mică sau mai mare măsură, anumite legături culturale, sociale, politice și economice cu Rusia¹³. Dintre aceștia, aproximativ 25 de milioane erau etnici ruși care se identificau cel mai mult cu statul rus¹⁴. După cum voi arăta în următorul capitol, a fost nevoie de mai mulți ani pentru a dezvolta o politică și mecanisme coerente față de diaspora rusă, deși eforturile Moscovei de privilegiere a limbii ruse în administrația și învățământul din fostele state sovietice au început mult mai devreme.

Elevata cultură rusă, cu autorii clasici, compozitorii și coregrafii ei, continuă să fie foarte bine privită în cea mai mare parte a lumii, motiv pentru care poate constitui o componentă legitimă și eficientă a politicii necoercitive a țării. De fapt, adevărata putere necoercitivă trebuie să atragă, și nu să păcălească sau să constrângă. Cultura populară rusă rămâne și ea relevantă pentru multe țări din fosta Uniune Sovietică, unde limba rusă continuă să fie vorbită pe scară largă. După cum a remarcat Fiona Hill, expertă în probleme rusești, într-un moment în care puterea necoercitivă a țării se afla probabil în punctul ei cel mai înalt, în 2004, Rusia oferă „o cultură populară înfloritoare, răspândită cu ajutorul televiziunii prin satelit, o

industrie a filmului care a căpătat avânt, muzică rock, bine-cunoscutele romane rusești, precum și o renaștere a celor mai importante realizări ale tradiției artistice rusești”¹⁵. Această cultură înflorește nu numai în rândurile generațiilor mai în vârstă, ci și în rândurile tinerilor din spațiul postsovietic, în ciuda puternicei influențe pe care o exercită cultura populară a Statelor Unite, Europei și Asiei. Oricum, se pare că numai atracția resimțită față de cultura rusă nu a fost suficientă pentru a susține obiectivele geopolitice ale Kremlinului de refacere a imperiului¹⁶. Prin urmare Rusia a trebuit să apeleze și la unele mijloace instituționalizate de exercitare a puterii necoercitive, precum și la diferite organizații sponsorizate de stat.

Majoritatea instrumentelor care țin de politica necoercitivă a Rusiei operează în cadrul unui concept și al organizațiilor aferente, cunoscute sub denumirea de „Lumea Rusă” – un cuvânt telescopat care desemnează fostul spațiu sovietic locuit de o comunitate specială din punct de vedere spiritual și civilizațional. Cu toate că termenul se pretează la o întreagă paletă de interpretări, Marek Menkiszak, de la Centrul de Studii Răsăritene din Varșovia, crede că el semnifică în general „comunitatea de vorbitori de limba rusă din preajma Rusiei, care se identifică cu religia și cultura creștină ortodoxă și care prețuiește aceleași valori, indiferent de cetățenia și etnia membrilor”¹⁷. Lumea Rusă a dobândit un caracter oficial datorită Fundației „Russki Mir”, care caută să deprindă comunitatea rusofonă cu politica necoercitivă a Rusiei, fiind recunoscută pe scară largă ca un instrument al geopoliticii Moscovei. Importanța strategică pe care guvernul rus a acordat-o acestei fundații nu trebuie subestimată. Înființată în 2007, printr-un decret semnat de președintele Putin, fundația este rezultatul unei asocieri a Ministerului Afacerilor Externe și a Ministerului Educației, care caută să

promoveze limba și cultura rusă în toată lumea. Fundația estimează că Lumea Rusă este formată din aproximativ 35 de milioane de indivizi din peste 90 de țări, majoritatea din Comunitatea Statelor Independente și statele baltice¹⁸. De la înființarea ei, fundația l-a avut ca președinte al comitetului executiv pe Viaceslav Nikonov. Nepotul ministrului de externe al lui Stalin, Viaceslav Molotov (cel cu celebrul Pact Ribbentrop-Molotov, prin care Europa de Est a fost împărțită între naziști și sovietici), Nikonov a fost subalternul lui Gorbaciov, Elțin și Putin, precum și asistentul șefului KGB în perioada 1991–1992. Este de asemenea un foarte bine văzut politolog. Sub îndrumarea sa, fundația s-a transformat într-o organizație puternică. Pentru modul în care promovează cultura rusă, finanțând diferite proiecte în școlile rusești și cursuri de limba și istoria rusă în străinătate, Fundația „Russki Mir” a fost percepută în general pozitiv de membrii diasporei¹⁹. În anumite privințe, ea poate fi comparată cu Consiliul Britanic sau cu Organizația Internațională a Francofoniei. Totuși principala diferență dintre „Russki Mir” și alte organizații similare constă în evidenta sa dimensiune politică, după cum se poate vedea din legăturile pe care Nikonov le are cu Kremlinul și cu KGB, precum și din ideologia adoptată, care îi include în Lumea Rusă numai pe rușii care continuă să fie loiali Rusiei, excluzându-i, de exemplu, pe rușii care au sprijinit înlăturarea monumentului sovietic din Estonia în 2007²⁰. De asemenea, fundația se implică în campanii de presă care tind de obicei să capete proporții exagerate, legate de diferite „nedreptăți” suferite de membrii minorităților ruse din țările în care aceștia locuiesc – acțiuni care nu se regăsesc în activitatea Consiliului Britanic sau a Organizației Francofoniei²¹.

Biserica Ortodoxă Rusă a devenit și ea un instrument al puterii necoercitive a Rusiei sub conducerea patriarhului Chiril I

al Moscovei. Ales în 2009, Chiril, asemenea lui Putin, s-a născut la St. Petersburg. Se pare că el mai are un lucru comun cu Putin – faptul că ar fi avut legături cu KGB în perioada sovietică, ca agent cu numele de cod „Mihailov”²². În plus, patriarhul a fost criticat de presa occidentală și pentru sprijinul necondiționat acordat regimului lui Putin, a cărui epocă a numit-o chiar „o minune a lui Dumnezeu”²³. Tot el a sprijinit politica față de „Lumea Rusă”, explicând în 2014: „Civilizația Rusiei face parte din ceva mult mai mare decât Federația Rusă. Această civilizație noi o numim lumea rusă... Din această lume pot face parte și cei care nu aparțin lumii slave, dar care îmbrățișează componenta culturală și spirituală a acestei lumi, ca și cum ar fi a lor.”²⁴ Mai mult decât atât, capul Bisericii Ortodoxe nu se sfiește să vorbească despre rolul Rusiei în afacerile internaționale. Într-un interviu din 2014, acesta declara că „Rusia nu este numai o țară, ci reprezintă o întreagă civilizație, o poveste care se întinde pe o mie de ani, un creuzet cultural, o putere enormă”²⁵. Patriarhul chiar a fost numit „cel mai eficient instrument al politicii necoercitive duse de Rusia în «imediată ei vecinătate»”²⁶.

Influența crescândă a bisericii ruse atât pe plan intern, cât și pe plan extern poate fi pusă și pe seama unei renașteri a ortodoxismului după 1990. Deși toate religiile, inclusiv biserica rusă, au fost oprite în perioada sovietică, ponderea adulților ruși care se declarau creștini ortodocși a crescut, între 1991 și 2008, de la 31% la 72%²⁷. La nivelul întregii lumii există 150 de milioane de adepți ai Bisericii Ortodoxe Ruse, care, deși autocefală (autonomă), face parte din Biserica Ortodoxă Răsăriteană, care numără în jur de 250 de milioane de credincioși. Biserica, condusă de patriarhul Moscovei, are jurisdicție asupra majorității creștinilor ortodocși din fostele republici ale URSS

și din diaspora. Dintre toate bisericile ortodoxe răsăritene din fostele state sovietice, numai biserica autocefală georgiană este independentă de Moscova²⁸. Biserica Apostolică Armeană, cea mai veche biserică națională din lume, care ține mai degrabă de ortodoxia orientală decât de cea răsăriteană, s-a situat și ea dintotdeauna, *de jure* și *de facto*, în afara influenței Moscovei. Datorită influenței sale crescânde, biserica rusă a devenit un instrument important al puterii necoercitive exercitate de Rusia în străinătate și o parte integrantă a traiectoriei reimperializării, după cum vom vedea în capitolele dedicate studiilor de țară.

Faza a II-a: politicile umanitare

Proeminența crescândă a drepturilor omului în legislația internațională a determinat introducerea unei „dimensiuni umanitare” și în politica externă a Rusiei, aceasta constituind cea de-a doua etapă a traiectoriei reimperializării. Până în prezent, această dimensiune umanitară a fost foarte puțin studiată. În primul rând, ceea ce înseamnă politică „umanitară” pentru Occident nu înseamnă și pentru Rusia, unde sintagma *gumanitar-noie sotrudnicestvo* (cooperare umanitară) este folosită în locul celei de „diplomație publică” și se referă la politicile de tipul „oameni pentru oameni”, „diplomație neguvernamentală” și „diplomație culturală”²⁹. În ultimul număr din 2007 al *Revistei ruse de politică externă* se remarcă patru aspecte ale „tendinței umanitare” din politica externă: activitatea consulară, protecția drepturilor omului, cooperarea științifică și culturală și politicile privind compatrioții³⁰. Înainte însă de a trece la prezentarea pe larg a paradigmei reimperializării, voi examina politicile umanitare ale Rusiei separat de instrumente complementare cum ar fi puterea necoercitivă, politicile privind compatrioții și eforturile consulare de genul pașaportizării. În schimb, voi

include aici exacerbară de către Moscova a problemelor legate de drepturile omului, cu referire la compatrioții ruși, asistența acordată diasporei ruse și chiar operațiile de menținere a păcii.

Relația Federației Ruse cu drepturile omului este una întră câțva paradoxală. Pe de o parte, Moscova a respins criticile venite din afară cu privire la încălcarea drepturilor omului. A cerut ca nu atât standardele impuse din exterior, cât standardele regionale privind drepturile omului să respecte nevoile culturale și istorice ale fiecărei societăți în parte. Pe de altă parte, Moscova proclamă încă natura universală a acestor drepturi. În practică, singurele momente în care Rusia intervine la nivel internațional în probleme legate de respectarea drepturilor omului sunt acelea în care sunt implicați etnici ruși, vorbitori de rusă sau cetățeni ruși care trăiesc în țări din imediata ei vecinătate. Spre deosebire de normele comunității umanitare internaționale care stipulează faptul că asistența umanitară ar trebui să se ghideze după principiile umanității, imparțialității și neutralității, fără nicio legătură cu alte obiective politice, economice și militare, eforturile Rusiei în ceea ce privește protecția drepturilor omului sunt strâns legate de ideea de asistență și protecție a drepturilor compatrioților³¹. Cel mai adesea, eforturile umanitare servesc Rusiei ca pretext pentru atingerea obiectivelor sale geopolitice. De fapt, asemenea versiunii rusești de putere necoercitivă, politicile umanitare ale Rusiei reprezintă un construct unic.

Pe măsură ce drepturile omului au devenit din ce în ce mai importante în relațiile internaționale și în timp ce Rusia însăși s-a lovit din ce în ce mai des de critici privind situația drepturilor omului, Moscova a început să se folosească tot mai mult de politicile umanitare ca instrument de politică externă³². Potrivit unui studiu din 2009 intitulat „*Dimensiunea umanitară*” a

politicii externe rusești față de Georgia, Moldova, Ucraina și statele baltice, „Rusia a ales să abordeze de pe o poziție ofensivă problemele legate de respectarea drepturilor omului, considerând o asemenea poziție ca fiind cea mai bună formă de apărare”³³. Ca rezultat, Rusia a început să caute „pseudoprobleme artificiale” legate de respectarea drepturilor omului în statele din imediata ei vecinătate³⁴. Acest contraatac servește mai multor scopuri. În primul rând, distrage atenția comunității internaționale de la cazurile de încălcare a drepturilor omului din Rusia. În al doilea rând, pune sub semnul întrebării măsura în care state precum cele baltice sau Ucraina sunt capabile să protejeze drepturile minorităților lor, precum și legitimitatea guvernelor acestor țări, într-o tentativă de a „discredita aceste țări în ochii comunității internaționale”³⁵. Campania zgomotoasă a Moscovei privind drepturile diasporei ruse i-a permis să internaționalizeze și chiar să legitimeze această chestiune. În sfârșit, politica externă a Rusiei a inclus protecția drepturilor omului în momente în care nu se putea folosi de legislația internațională pentru a-și promova propriile interese. De exemplu, în condițiile în care era evident că nu se putea apăra făcând apel la legislația internațională în cazul Crimeii și al estului Ucrainei, Moscova a luat decizia de a-și apăra propriile acțiuni prin invocarea unor noțiuni cu sens larg cum ar fi cele de protecție a compatrioților, legitimitate, justiție și, mai presus de orice, interes național³⁶.

Bineînțeles că, începând cu anul 1991, diferitele minorități din spațiul postsovietic, inclusiv cea a etnicilor ruși și a vorbitorilor de rusă, au avut parte ocazional, și în unele cazuri s-ar putea spune chiar constant, de un tratament discriminatoriu, posibile dificultăți de natură economică și de integrare culturală. Totuși, începând cu a doua jumătate a anilor 1990, Moscova a catalogat toate aceste probleme inerente unor societăți

multiculturale și de tranziție ca fiind „încălcări ale drepturilor omului”, aducând chiar acuzații de „fascism” acolo unde acest lucru servea scopurilor sale de politică externă³⁷. Retorica antifascistă a Moscovei îndreptată împotriva unor presupuși atentatori la drepturile compatrioților ruși pare cu atât mai paradoxală cu cât se cunosc foarte bine legăturile apropiate dintre regimul lui Putin și partidele europene neofasciste și de extremă dreapta, inclusiv împrumutul de 9 milioane de euro acordat partidului francez de extremă dreapta, Frontul Național, în 2014³⁸. În aceste condiții, este clar că eforturile contrariante ale Moscovei de a „lupta împotriva fascismului” din fostele republici sovietice servesc unui alt scop. Înfățișându-și oponenții din statele baltice și de la Kiev ca „fasciști”, guvernul rus și apropiații acestuia pozează în „antifasciști”. De exemplu, Putin a comparat conflictul din 2014 dintre armata ucraineană și milițiile proruse din orașul ucrainean Donețk cu lupta eroică antifascistă a rușilor din timpul extraordinarului asediu de doi ani asupra Leningradului, din timpul celui de-al Doilea Război Mondial³⁹. Paradoxal, la începutul anului 2015, presupusul lider antifascist prorus al autoproclamatei Republici Populare de la Donețk, Aleksandr Zaharcenko, a declarat că orașul Kiev era în realitate condus de niște „evrei mizerabili”⁴⁰. Lăsând retorica la o parte, „antifascismul” rus din zilele noastre nu are nimic de a face cu adevăratul antifascism, care implică respectarea principiilor democrației, a legislației internaționale și a drepturilor omului⁴¹.

Rusia continuă să apere drepturile compatrioților ruși fie prin intermediul organizațiilor internaționale, fie prin intermediul celor pe care și le-a creat singură. În cadrul organizațiilor internaționale, Rusia a fost implicată, într-un fel sau altul, în cazuri de încălcare a drepturilor omului discutate în ședințe

ale Organizației Națiunilor Unite, Consiliului ONU pentru Drepturile Omului, OSCE, Adunării Parlamentare a Consiliului Europei și Curții Europene a Drepturilor Omului⁴². Deosebit de vehementă a fost în cazul denunțării presupusei încălcări a drepturilor omului de către statele baltice, când a și încercat să blocheze accesarea acestor state la organizații internaționale cum ar fi Consiliul Europei și Uniunea Europeană⁴³. Cu toate acestea planul Rusiei a eșuat, concluzia diferitelor comisii fiind că cele trei state baltice respectau întru totul standardele internaționale privind drepturile omului⁴⁴. Poate că cea mai importantă organizație rusă care activează în domeniul drepturilor omului este Institutul Rus pentru Democrație și Cooperare, înființat în 2007 și finanțat de „donatori privați”, care rămân absolut secreți⁴⁵. Avându-și sediul la New York, respectivul ONG este descris în mod oficial ca fiind un „grup neguvernamental de experți a cărui misiune este să analizeze, să definească și să promoveze înțelegerea reciprocă dintre Rusia și Statele Unite ale Americii”⁴⁶. Institutul publică rapoarte privind diversele cazuri de încălcare a drepturilor omului în democrațiile occidentale, cum ar fi *The State of Human Rights in the U.S.* („Starea drepturilor omului în SUA”, octombrie 2013). Filiala de la Paris a institutului se concentrează pe „relația dintre suveranitatea statului și drepturile omului”, pe „interpretarea drepturilor omului și a modului în care aceste drepturi sunt respectate în diferite țări” și pe „modul în care memoria istorică este folosită în politica contemporană”⁴⁷. Studiile organizației au avut o nuanță geopolitică în 2013, 2014 și 2015, cu titluri precum „Postmodernismul occidental și noul Război Rece cultural”, „Geopolitica noii multipolarități”, „Raportul ONU nu este nici realist, nici credibil” (privitor la Comisia de anchetă cu privire la situația

din Siria a Consiliului Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului) sau „Ideologie și geopolitică în două războaie reci”⁴⁸. Spre deosebire de Rusia, care critică situația drepturilor omului din SUA și UE, mai multe organizații internaționale respectate, cum ar fi Amnesty International și Human Rights Watch, condamnă Rusia pentru tratamentul aplicat minorităților etnice din interiorul granițelor țării.

Politicile umanitare rusești au și o dimensiune militară ascunsă, în special dacă ne gândim la operațiunile de menținere a păcii conduse de Rusia. Mai ales în cazul Georgiei, poate și al Tadjikistanului, pe care le voi discuta în capitolele următoare, aceste operațiuni i-au asigurat Rusiei o prezență militară pe termen lung și posibilitatea de a-și crea baze militare pe teritoriul altor state, sub pretextul nevoii de a-i proteja pe compatrioții ruși sau alte minorități.

Pe scurt, politicile umanitare rusești reprezintă un mijloc de creștere a influenței Rusiei în afara Federației Ruse și sunt strâns legate de puterea necoercitivă a Rusiei, politicile privind compatrioții și campaniile de propagandă. În general însă, aceste politici au fost percepute greșit, ca neavând nicio legătură cu pretențiile teritoriale ale Rusiei sau cu eforturile de re-imperializare. Această foaie de parcurs a traiectoriei politice a re-imperializării Rusiei demonstrează însă cum, puse laolaltă, toate aceste politici necoercitive favorizează eforturile Moscovei de a le asigura compatrioților ruși o protecție inclusiv militară și de a controla teritoriile locuite de aceștia.

Faza a III-a: politicile privind compatrioții

În timp ce cuvântul „compatriot” se referă în general la un concetățean, echivalentul în limba rusă, *sootceestvenik*, a ajuns să denote diaspora rusă care reprezintă comunitatea rușilor ce

trăiesc în afara granițelor Federației Ruse și are conotații etnice, culturale, lingvistice, politice și chiar spirituale. Cel mai adesea, termenul se referă la etnicii ruși care locuiesc în fostele state ale Uniunii Sovietice, deși el a fost lărgit de Moscova pentru a-i include și pe vorbitorii de rusă, care pot fi de diferite naționalități, cum ar fi ucraineni, bieloruși, tătari, abhazi, oseți și alții, rusificați în epoca sovietică, și chiar și pe cei care nu vorbesc rusa, dar au anumite legături culturale, religioase sau istorice cu Rusia. Voi examina îndeaproape originea și evoluția acestei categorii (și terminologiei) nebuloase a „compatrioților”, precum și, în capitolul următor, dezvoltarea politicilor Rusiei privind compatrioții începând cu anii 1990. În plus, în același capitol voi arăta cum regimul lui Putin a insistat tot mai mult pe consolidarea conceptului de „compatrioți ruși” ca posibil instrument folosit în politica externă. Rusia a început să se folosească de compatrioți ca de o „entitate geopolitică” în anii 2000, cel mai adesea cu scopul de a promova nu atât interesele compatrioților, cât interesele naționale⁴⁹. Moscova face acest lucru indiferent de legile și preferințele țărilor în care trăiesc acești compatrioți sau de cele ale compatrioților înșiși. Cu toate că este posibil ca eforturile naționaliste și în plan cultural ale Rusiei legate de diaspora să fie sincere, acestea pălesc în comparație cu modul în care Moscova înțelege să-i manipuleze și să-i folosească pe compatrioți ca pe un instrument de exercitare a influenței asupra statelor din vecinătate sau ca pretext pentru trecerea la agresiuni militare, în scopul ocupării de teritorii. În acest capitol voi arăta pe scurt legătura dintre politicile Moscovei privind compatrioții și celelalte instrumente din arsenalul Rusiei. Compatrioții constituie elementul central al politicilor de re-imperializare practicate de Rusia în imediata ei vecinătate și,

totodată, firul care leagă o multitudine de alte mijloace la care apelează Rusia pentru a-și extinde sau a-și păstra influența.

Compatrioții ruși nu numai că figurează în toate etapele traiectoriei de reimperializare, dar constituie însăși forța motrice a acesteia. De exemplu, puterea necoercitivă exercitată de Rusia asupra statelor învecinate se datorează în mare parte unei prezențe masive în țara respectivă a etnicilor ruși și a minorităților vorbitoare de limba rusă. În același timp, eforturile Moscovei de menținere a unui control bazat pe mijloace necoercitive asupra acestor minorități fac imposibilă în anumite privințe integrarea cu succes a acestora în statele în care locuiesc, în timp ce presupusele nemulțumiri ale compatrioților ruși îi permit Rusiei să se implice într-o serie de eforturi de protecție a drepturilor omului. Nemulțumirile lor, denumite „abuzuri asupra drepturilor omului”, sunt folosite apoi ca pretext în faza următoare, cea a pașaportizării, în cea de susținere a mișcărilor separatiste și în efortul final de asigurare a protecției și uzurpare de teritorii. După cum o vor demonstra studiile de caz pe țări, abuzurile la adresa drepturilor omului îndurate de compatrioții ruși sunt adesea pure invenții, aduse la cunoștința opiniei publice prin intermediul unor campanii mediatice, în scopul exacerbarii tensiunilor cu statele vecine. În cadrul fazelor ultime ale traiectoriei de reimperializare a Moscovei, la fel ca și în cazurile Osetiei de Sud, Abhaziei și Crimeii, necesitatea protejării compatrioților constituie justificarea Rusiei pentru intervenția militară.

Complicatele interconexiuni dintre politica referitoare la compatrioți și celelalte instrumente și obiective ale Rusiei urmărite în politica externă se pot vedea analizând modul în care diferitele instituții guvernamentale strategice supraveghează și susțin politica privind compatrioții, printre care se

numără Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul Culturii și cel al Educației. Cea mai importantă instituție federală care s-a ocupat de aceste politici a fost Agenția Federală pentru Comunitatea Statelor Independente, Compatrioții din Străinătate și Cooperarea Umanitară Internațională (pe scurt, Rossotrudnicestvo). Această agenție a fost înființată cu scopul explicit de a „menține influența Rusiei în Comunitatea Statelor Independente și de a cultiva legături de prietenie care să ajute la promovarea intereselor politice și economice ale Rusiei în aceste state”⁵⁰. Rossotrudnicestvo poate fi considerată și unul dintre cele mai ambițioase instrumente folosite în promovarea intereselor Rusiei în străinătate: din momentul înființării sale, în 2008, această organizație s-a extins rapid, deschizând nu mai puțin de 93 de filiale în 80 de țări⁵¹. În 2013, președintele Putin a semnat un ordin de majorare a bugetului agenției de la 2 miliarde de ruble (aproximativ 37 de milioane \$) la 9,5 miliarde de ruble (circa 174 de milioane \$) până în 2020, transformând-o astfel în cel mai costisitor instrument de sprijin al compatrioților din afara țării⁵².

Instituțiile guvernamentale locale, regionale și federale s-au implicat și ele în implementarea politicilor privind compatrioții. De la sfârșitul anilor 1990 până spre sfârșitul anilor 2000, Consiliul Municipal Moscova și Iuri Lukov, care a fost mult timp primar al Moscovei (1992–2010), s-au numărat printre cei mai proeminenți susținători ai acestor politici. În timpul mandatului său de primar, Lukov se pare că ar fi cheltuit în țările din imediata vecinătate a Rusiei sute de milioane de dolari din bugetul consistent de care dispunea Moscova⁵³. Printre alte inițiative s-a numărat și așa-zisa bursă Lukov pentru studenții de etnie rusă din fostele state sovietice (pe lângă bursele oferite de Ministerul rus al Educației). În 2003,

Moscova și-a lansat propria politică privind compatrioții prin intermediul Departamentului pentru activități economice externe și relații internaționale⁵⁴. Aceste politici includ programe de asistență economică și politică pentru compatrioții din Crimeea, încurajând în același timp populația din peninsulă să devină din ce în ce mai autonomă față de Kiev⁵⁵.

Fondurile destinate diverselor cauze privindu-i pe compatrioți au fost alocate simultan prin intermediul unor programe și organizații guvernamentale dintre cele mai diverse. De exemplu, în 2011, Ministerul Afacerilor Externe a alocat anual 400 de milioane de ruble (aproximativ 14 milioane \$), prin intermediul ambasadelor, pentru politicile privind compatrioții⁵⁶. În același timp, Ministerul Științei și Educației a aprobat un buget aferent anilor 2011–2015 pentru Programul de promovare a limbii ruse de 2,5 miliarde de ruble (aproximativ 88 de milioane \$)⁵⁷. În mai 2011, președintele Medvedev a anunțat crearea Fundației pentru Ajutorarea și Protejarea Drepturilor Compatrioților din Străinătate, sub auspiciile Ministerului de Externe, „ca un sistem permanent de protecție a intereselor compatrioților noștri”⁵⁸. Obiectivul principal al fondului era să „ofere asistență juridică și instituțională compatrioților ale căror drepturi sunt încălcate în afara granițelor țării... Noua organizație va urmări și dacă sunt încălcate drepturile acestora”⁵⁹. Aceași fundație se pare că ar fi acordat și ajutor financiar grupărilor separatiste și milițiilor din estul Ucrainei. În mai 2014, serviciile de securitate ucrainene au confiscat sumele aflate în conturile bancare ale organizației ucrainene *Dar Jizni* („Darul Vieții”), care primise, în aprilie 2014, fonduri în valoare de 8 milioane de ruble (aproximativ 250 000 \$) de la această fundație, fonduri pe care, după cum reiese dintr-o decizie a justiției ucrainene, le folosise pentru a-i sprijini financiar pe

extremiștii din Donbas și pentru a demara o campanie în presă, ajutând astfel cauza separatismului și propaganda prorusă⁶⁰.

Moscova îi instituționalizează pe compatrioți și prin intermediul diferitelor organizații culturale, printre care se numără Fundația „Russki Mir” și rețeaua „Russki Dom”. Pe tot parcursul anilor 2000, conceptul ideologic de „Lume Rusă” a căpătat tot mai multă consistență, în principal datorită organizației Russki Dom, creată în 1999 pentru a promova valorile rusești, limba și cultura rusă și pentru a le oferi protecție juridică rușilor⁶¹. Până în 2011, bugetul anual al Russki Dom s-a ridicat la circa 30 de milioane \$, această organizație având deschise peste cincizeci de birouri în toată lumea, inclusiv în Germania, Letonia, Statele Unite, Elveția și Mexic⁶². În același mod, Rusia sprijină diferitele mișcări și organizații transnaționale din spațiul postsovietic care au afinități istorice sau culturale cu Rusia și care sunt considerate ca făcând parte din Lumea Rusă. Printre acestea se numără comunitatea cazacilor, o populație de slavi răsăriteni cu tradiții militare și creștine ortodoxe puternice, care trăiesc în Rusia, Ucraina, Caucaz, Asia Centrală și mai departe. Această comunitate s-a bucurat de sprijinul politic și financiar al Moscovei și chiar de sprijin militar pentru mișcările lor separatiste și a luptat la rândul ei de partea Rusiei în timpul războaielor din Transnistria, Georgia și, mai recent, Ucraina, unde a format, pentru scurt timp, în estul Ucrainei, autoproclamata Republică Populară Căzăcească, dizolvată în cele din urmă și integrată în Republica Populară Lugansk⁶³.

De asemenea, Rusia organizează diverse evenimente de mare amploare pentru compatrioți, cum ar fi Congresul Mondial al Compatrioților Ruși, care are loc în Rusia o dată la trei ani, începând cu anul 2003, când reprezentanți din fostele țări sovietice se întâlnesc pentru a discuta cu președintele rus și

alți șefi de stat. Temele de discuție dunt dintre cele mai diverse, de la drepturile minorităților și întoarcerea acestora în Rusia până la păstrarea legăturilor culturale și lingvistice cu patria⁶⁴. În unele privințe, acest congres amintește de începuturile Cominternului sovietic sau ale Internaționalei Comuniste, care, în anii 1920–1930, a organizat la Moscova astfel de congrese mondiale, la care participau reprezentanții partidelor comuniste europene și de peste tot din lume. Cominternul constituia o unealtă a politicii externe a Uniunii Sovietice, în timp ce Kremlinul domina în mod categoric aceste congrese, prin intermediul cărora își promova ideile revoluționare, așteptându-se ca participanții străini să-și arate loialitatea în primul rând față de Moscova și abia apoi față de țările de proveniență⁶⁵. După același principiu, Kremlinul se așteaptă ca reprezentanții compatrioților ruși să agreeze politicile promovate de Moscova în ceea ce-i privește, fără a se putea însă implica prea mult în configurarea acestor politici⁶⁶. Potrivit participanților, ambasadele Rusiei participă la procesul de recrutare a reprezentanților la aceste congrese și îi instruiesc dinainte pe compatrioți în legătură cu ce trebuie și nu trebuie să facă acolo⁶⁷. În acest context, nu constituie o surpriză faptul că rapoartele au consemnat o scădere a numărului compatrioților participanți la întâlnirile Congresului Mondial, de la circa o mie în 2009 la puțin peste cinci sute în 2012⁶⁸. Aspectul cel mai îngrijorător în legătură cu statele foste sovietice (aspect pe care îl voi sublinia în detaliu în capitolele următoare, dedicate studiilor de țară) este însă faptul că organizațiile menite să-i sprijine pe compatrioți îi încurajează pe cei din diaspora să emită pretenții cum ar fi schimbarea politicilor în domeniile limbii și cetățeniei, iar în cele din urmă să militeze pentru separatism și să ceară autonomia regiunilor lor, precum și să

propage interpretări istorice specifice, al căror scop este divizarea societăților pe criterii etnice.

Faza a IV-a: pașaportizarea

Guvernul rus era de mult timp atras de ideea de a-i înzestra pe etnicii ruși, vorbitorii de rusă și pe alții din statele foste sovietice cu pașapoarte rusești. În cadrul etapei următoare, la începutul anilor 1990, Moscova a căutat să consolideze principiul cetățeniei duble în spațiul postsovietic și, în același timp, să „pașaportizeze” regiuni întregi din afara granițelor sale. La nivel mondial, există un număr de state care acceptă principiul cetățeniei duble, astfel încât se poate argumenta că eforturile Moscovei de a negocia acest principiu cu statele suverane foste sovietice (în special cu cele din Asia Centrală) nu au fost ieșite din comun. Oricum, politicile de pașaportizare ale Moscovei, care încalcă adesea legile statelor avute în vedere, diferă semnificativ de normele internaționale acceptate. Politicile Moscovei au dus la subminarea suveranității statelor în cauză, încurajând adesea activitățile ilegale de eliberare a pașapoartelor, favorizând în același timp anumite grupuri de persoane, formate din etnici ruși și vorbitori de rusă din teritorii situate în afara granițelor Rusiei, de care aceasta din urmă era interesată. De asemenea, Rusia avea în vedere și alte grupuri minoritare, cum ar fi cele ale oșetilor sau abhazilor care locuiesc în teritoriile separatiste din Georgia. În acest context, mai multe țări s-au opus atât eforturilor depuse de Rusia în cadrul procesului de pașaportizare, cât și principiului aferent al cetățeniei duble. În 2006, Medvedev, pe vremea aceea prim-viceprim-ministru, afirma că, în timp ce „practica internațională a ultimelor decenii” a respins cetățenia dublă, aceasta putea deveni relevantă în contextul în care CSI atinsese un nivel de integrare comparativ

cu cel al UE⁶⁹. Și totuși, dintre statele care fac parte din CSI, numai Tadjikistan are încheiat un acord oficial cu Rusia care permite acordarea cetățeniei duble, în timp ce Kîrgîzstan și Armenia nu au oficializat încă un astfel de acord, deși legile lor privind cetățenia ar permite-o. Totuși practicile semilegale de obținere a cetățeniei ruse continuă să se perpetueze în lumea postsovietică, încă de la începutul anilor 1990.

În unele cazuri, faptul că rezidenții fostelor republici sovietice nu au dobândit cetățenia noilor state independente foste sovietice (fie din cauza unor constrângeri de natură legală, fie pentru că nu au vrut) i-a furnizat Moscovei încă o justificare pentru politica de pașaportizare. Guvernul rus a continuat să susțină că, dacă foștii cetățeni ai Uniunii Sovietice nu au primit cetățenia noilor state, atunci „Rusia este obligată, în calitatea ei de succesoare a Uniunii Sovietice, să le confere acestor oameni cetățenia și toate drepturile prevăzute în Constituția Rusiei”⁷⁰. Această logică s-a dovedit deosebit de folositoare în Estonia și Letonia, țări care, așa cum vom discuta mai în detaliu în capitolul dedicat statelor baltice, nu le-au acordat în mod automat cetățenia emigranților din epoca sovietică, printre care se numărau foarte mulți ruși și vorbitori de limba rusă. Politicile autorităților de la Tallinn și Riga împreună cu populațiile rămase fără pașaport ca urmare a acestor politici i-au prins cum nu se poate mai bine Moscovei, furnizându-i un motiv mai mult sau mai puțin justificat pentru a duce o politică de pașaportizare, precum și un motiv de nemulțumire pe plan internațional. În ceea ce privește Osetia de Sud și Abhazia, din Georgia, și Transnistria, din Moldova, în timp ce autoritățile de la Tbilisi și Chișinău le acordaseră automat cetățenia tuturor locuitorilor din aceste teritorii, mișcările separatiste i-au împiedicat pe foarte mulți să obțină pașapoartele georgiene, respectiv

moldovenești. În aceste teritorii, politicile de pașaportizare ale Moscovei au fost acceptate imediat. Cu toate acestea, în majoritatea fostelor republici sovietice, cum ar fi în Ucraina, în Crimeea, sau în nordul Kazahstanului, Moscova a acordat unor cetățeni străini cetățenia rusă în mod clandestin și adesea ilegal. Foarte interesant este însă faptul că naționalitatea rusă nu a reprezentat o condiție necesară pentru acordarea de pașapoarte în Moldova și Georgia. De exemplu, în cazul Osetiei de Sud, conform recensământului din 1989, practic nu existau cetățeni de etnie rusă sau vorbitori nativi de limba rusă, în condițiile în care oșetii reprezentau 66% din populația regiunii, iar georgienii, 29%⁷¹. Indiferent însă dacă au avut ca țintă populația de etnie rusă sau alte naționalități, politicile de pașaportizare ale Moscovei au jucat un rol important în configurarea și întărirea curentelor separatiste din Transnistria, Abhazia, Osetia de Sud și Crimeea.

De fapt, acordarea de pașapoarte nu ține de activitatea obișnuită a consulatelor. În timp ce majoritatea țărilor își concentrează activitățile consulare pe turism, schimburi culturale și educaționale și pe migrația forței de muncă, Rusia s-a folosit de activitatea consulatelor sale pentru a-și satisface ambițiile teritoriale și pentru a-și urmări interesele de securitate. Ca urmare a politicilor Moscovei de protejare a intereselor cetățenilor săi și ale compatrioților din afara granițelor, toate statele foste sovietice au rămas suspicioase, pe bună dreptate, cu privire la activitatea desfășurată de consulatele rusești⁷². Potrivit antropologului Florian Mühlfried, fenomenul pașaportizării reprezintă un caz clar de „formă nouă pe care a luat-o imperialismul prin folosirea mijloacelor civile”⁷³. S-a spus că originile acestui imperialism datează din perioada Războiului Rece, când noțiunea de solidaritate

socialistă internațională a fost folosită ca justificare pentru diferitele intervenții care au avut loc peste tot în lume. În epoca Putin, această noțiune a fost înlocuită cu o ideologie paternalistă, prin care se pretinde că se oferă ajutor concetățenilor și compatrioților aflați la nevoie – o ideologie formulată în limbajul modern al drepturilor omului⁷⁴.

Principalii participanți la procesul de pașaportizare, în afară de consulatele rusești, au fost organizațiile publice, forțele din teren sau brigăzile speciale care au mers din ușă în ușă și, câteodată, chiar anumiți indivizi. În Georgia, odată cu simplificarea procedurilor în urma adoptării noii Legi a cetățeniei de către Rusia în 2002, guvernul rus a înființat centre de eliberare a pașapoartelor în Abhazia și Osetia de Sud⁷⁵. În același timp, o organizație publică, Congresul Comunităților Rusești, a devenit vârf de lance în procesul de pașaportizare din Abhazia, echipe speciale călătorind până în satele izolate de munte pentru a distribui noile pașapoarte⁷⁶. În Crimeea, consulatul rus din Simferopol a dus o politică agresivă de pașaportizare în anii premergători conflictului din 2014⁷⁷. Politicile de pașaportizare au înregistrat un oarecare succes. Potrivit Serviciului Federal Rus al Migrației, între 2000 și 2009, aproape trei milioane de oameni din teritoriile care aparținuseră Uniunii Sovietice și se aflau acum dincolo de granițele Federației Ruse au primit cetățenia rusă⁷⁸. Mulți dintre aceștia aveau cetățenie dublă, în special în Moldova și Ucraina.

În general, Rusia nu i-a forțat nici pe cei din diaspora și nici pe cei de alte naționalități să devină cetățeni ruși. Cetățenia rusă a prezentat un oarecare interes pentru minoritatea rusă și alte naționalități, așa cum s-a văzut în Osetia de Sud, Abhazia, Transnistria, Estonia, Letonia și Armenia. În primul rând, orice cetățenie poate prezenta interes pentru oameni fără

pașapoarte, ca în Estonia și Letonia. În al doilea rând, a existat și o motivație economică pentru cei care se hotărâu să devină cetățeni ruși, cum ar fi faptul că devenea mai ușor și mai puțin costisitor pentru ei să călătorească în Rusia, având în vedere că dispărea necesitatea vizei – o variantă atractivă pentru cei din Moldova, Georgia și Armenia. Rușii își puteau dori să călătorească frecvent în Rusia pentru a-și vizita rudele, iar cei de alte naționalități, pentru a lucra în Rusia sau a călători acolo în scop de afaceri, dacă locuiau în apropierea graniței. În al treilea rând, cetățenia rusă le aducea deținătorilor și alte beneficii, cum ar fi posibilitatea de a studia în Rusia, de a primi alocații pentru copii, servicii medicale gratuite, ajutor social pentru familiile numeroase, pensii, inclusiv pentru militari, precum și dreptul de a vota în alegerile prezidențiale din Rusia și în cele pentru Duma⁷⁹. O parte a acestor beneficii însă erau acordate în mod selectiv și în special în teritoriile separatiste. De exemplu, în 2008, cetățenii ruși care locuiau în Transnistria primeau pensii suplimentare, pe când cetățenii ruși care locuiau în alte regiuni din Moldova nu primeau astfel de suplimente⁸⁰. În sfârșit, atracția pe care o exercita ideea de a dobândi cetățenia rusă reflectă succesul pe care Rusia l-a avut ca urmare a eforturilor depuse în cadrul politicilor necoercitive pentru a-și asigura în continuare loialitatea etnicilor ruși și a vorbitorilor de rusă din străinătate și pentru a atrage alte naționalități.

Faza a V-a: războiul informațional

Cele patru etape preliminare ale traiectoriei neoimperialiste pregătesc calea pentru războaiele informaționale fulger duse de Rusia și marchează în același timp un moment crucial, înainte de declanșarea propriu-zisă a agresiunilor de către Moscova. Războiul informațional presupune utilizarea agresivă a propagandei

de către Moscova în scopul destabilizării, demobilizării și manipulării publicului-țintă și în scopul obținerii unui avantaj asupra unui adversar, căruia încearcă să-i denigreze, să-i nege, să-i corupă sau să-i distrugă sursele de informare. Într-o oarecare măsură, propaganda, definită în sens larg ca informație viciată, folosită în scopuri de manipulare, menită să promoveze o anumită cauză politică sau un punct de vedere, este folosită în mod curent de către toate statele, inclusiv pe timp de pace, fiind adesea percepută ca parte a eforturilor depuse în cadrul politicilor necoercitive ale statului în cauză. Și totuși folosirea războiului informațional indică o escaladare a tensiunilor și, uneori, chiar posibilitatea unui conflict militar. În 2000, în „Concepția de securitate națională a Rusiei”, termenul „război informațional” era introdus pentru a descrie amenințările la adresa Rusiei și pentru a semnală, într-un mod destul de ambiguu, „îmbunătățirea și protejarea infrastructurii informaționale interne și integrarea Rusiei în sistemul informațional global”⁸¹. Atunci când se referă la amenințările războiului informațional intern și extern cu care se confruntă țara, analiștii ruși susțin că un asemenea război „presupune «o ocupație netradițională», și anume posibilitatea pentru învingător de a controla teritorii folosindu-se exclusiv de acest tip de resurse, fără a fi nevoie să se deplaseze fizic în teritoriile celor învinși”⁸². În cadrul celor șapte etape ale traiectoriei pe care am propus-o, războiul informațional reprezintă un moment crucial în care se realizează conceptualizarea nevoii „urgente” de „protejare” a compatrioților și cetățenilor ruși. Războaiele informaționale sunt precedate însă de decenii întregi de propagandă mai discretă, campanii de răspândire a unor relatări istorice favorabile Rusiei și eforturi continue din partea companiilor media controlate de statul rus de a capta atenția publicului din fostele state sovietice.

Țintele vizate de propaganda rusă sunt o sumedenie: diaspора rusă, publicul mai larg din țările aflate în sfera de influență a Rusiei, publicul intern și comunitatea internațională. În timp ce media rusească poate aborda uneori aceste ținte diferite în etape diferite sau conform unor scenarii diferite, sunt și momente în care le abordează simultan. Cel mai adesea, primii asupra cărora tind să se concentreze aceste eforturi mediatice sunt compatrioții ruși, în special cei din fostele republici sovietice, cărora Moscova le prezintă o versiune distorsionată a evenimentelor prezente și trecute. Treptat, acestora le este indusă ideea unei amenințări existente la adresa lor din partea unor forțe ostile din Europa, America, din partea naționalității titulare – a grupului etnic dominant din țara respectivă – sau din partea grupărilor „fasciste” și naționaliste din acea țară. Gradul ridicat de acceptare a ceea ce propaganda rusă și războiul informațional dirijat de la Moscova încearcă să impună, atât în plan intern, cât și în fostele republici sovietice, este strâns legat de faptul că mass-media controlată de statul rus tinde să domine spațiul informațional al întregii regiuni foste sovietice. Mass-media locală nu dispune de suficiente resurse sau pur și simplu nu este suficient de bine organizată încât să poată concura cu cea finanțată de statul rus. În acest context, dată fiind prevalența limbii ruse, în marea lui majoritate, acest public-țintă optează pentru mass-media în limba rusă, în dauna celei în limba engleză sau în alte limbi străine. În noiembrie 2014, agenția de presă Rossia Segodnia, aflată în proprietatea statului rus, anunța lansarea unui nou proiect mediativ internațional, Sputnik, care implica difuzarea de programe în patruzeci de limbi și deschiderea de agenții-satelit în toate statele foste sovietice, cu excepția Turkmenistanului⁸³. De asemenea, guvernul rus intenționa să mărească în 2015 cu

40%, respectiv 200% fondurile alocate rețelei internaționale de televiziune Russia Today și agenției Rossia Segodnia, care încorporează și postul de radio Vocea Rusiei, precum și agenției internaționale de presă RIA Novosti⁸⁴. Cu toate acestea, având în vedere fluctuațiile extrem de mari ale rublei pe piața valutară, la începutul anului 2015 moneda rusească pierzând aproape 50% din valoare prin raportare la dolar, în realitate, totalul fondurilor injectate în Russia Today și Rossia Segodnia a scăzut de la 695 de milioane \$ în 2014 la 335 de milioane \$ în 2015⁸⁵.

Războaiele informaționale sunt menite să creeze disensiuni și diviziuni în societățile vizate din imediata vecinătate, în timp ce, în plan intern, scopul lor este de a asigura sprijinul populației pentru campaniile militare ale Rusiei. Aceste războaie fie au loc simultan, fie sunt ulterior extinse pe plan internațional, scopul lor fiind acela de a prezenta evenimentele într-o lumină agreată de Kremlin și de a justifica alegerile politice ale Rusiei. După cum o vor arăta studiile de caz, tactica războiului informațional dirijat de la Moscova a fost pusă în practică în timpul conflictelor din Georgia și Ucraina, unde a fost folosită pentru a atinge obiectivele militare ale Rusiei. În cazul Kîrgîzstanului, se poate pretinde în mod rezonabil că aceste campanii de propagandă bine direcționate ale Moscovei au contribuit la răsturnarea unui regim.

Aparatul de propagandă al Moscovei a constituit o mașinărie complicată încă din perioada celui de-al Doilea Război Mondial, aceasta având scopul precis de a induce în eroare și de a manipula. Teoria care stă la baza războiului informațional dus de Rusia derivă direct din teoria *spetpropaganda* (propaganda specială), prima studiată ca disciplină separată la Institutul Militar Rus în Limbi Străine în 1942. Deși ea a fost eliminată ulterior din programă după prăbușirea URSS, a fost reintrodusă

odată cu lansarea de către Putin a „Doctrinei de securitate informațională”, în septembrie 2000. În general, doctrina a fost interpretată ca o tentativă a statului de a prelua controlul asupra mass-mediei și de a o subordona, astfel încât să servească nevoilor guvernului și securității naționale⁸⁶. Printre măsurile schițate pentru menținerea securității informaționale în politica internă a fost și aceea de a „lansa acțiuni de contra-propagandă cu scopul de a preveni rezultatele negative ale dezinformărilor privind politicile interne ale Rusiei”⁸⁷. În acel moment, Institutul Militar Rus a fost redenumit, devenind Departamentul de informații militare externe al Universității Militare a Ministerului Apărării din Federația Rusă⁸⁸. Potrivit directorului adjunct al Centrului de Studii Răsăritene de la Varșovia, Jolanta Darczewska, în cadrul acestui departament, militarii ruși pregătesc specialiști în „organizarea informațiilor externe și a comunicațiilor militare”, „analiza informațiilor” și „urmărirea și valorificarea informațiilor militare”⁸⁹. Războiul informațional nu se limitează însă la această instituție: începând cu anul 2014, au existat cel puțin 74 de instituții științifice și de cercetare, care au format Asociația Științifică și Metodologică a Instituțiilor de Învățământ Superior din Federația Rusă Specializate în Securitatea Informației, înființată la inițiativa FSB (fostul KGB)⁹⁰.

Tradiția războiului informațional modern rus se diferențiază de cea a altor state prin folosirea pe scară largă a unor concepte precum *strateghiceskaia maskirovka* (mascare strategică) și control reflexiv. Cele mai înalte cadre din conducerea Kremlinului au studiat această știință, inclusiv viceprim-ministrul Dmitri Rogozin, responsabil cu conducerea industriei de apărare a Rusiei din anul 2011. Rogozin provine dintr-o familie de specialiști în științe militare și s-a numărat printre

primele șapte persoane sancționate de guvernul SUA după anexarea Crimeii în martie 2014. El a analizat în scrierile sale conceptul de mascare strategică, care se referă de fapt la tehnicile de inducere în eroare și manipulare a adversarului⁹¹. Potrivit lui Rogozin, mascarea strategică este gândită la cel mai înalt nivel politico-militar, mai multe unități militare fiind însărcinate cu bruierea emisiei radio, dezinformarea prin intermediul mass-mediei și manipularea adversarului prin intermediul rapoartelor false cu privire la acțiunile militare⁹². Această strategie a fost pusă în practică în timpul războaielor din Ucraina și Georgia, unde mass-media nerusă a fost imediat blocată în teritoriile ocupate, în timp ce comunicațiile strategice militare și guvernamentale ale acestor țări au fost întrerupte și compromise. Controlul reflexiv este definit de Rogozin ca o metodă prin care oponentului îi sunt furnizate informații pregătite în mod special sau informații denaturate, cu scopul de a-l face să ia în mod benevol decizia dorită de inițiatorul întregii acțiuni⁹³. Toate aceste acțiuni implică exploatarea unor factori de natură morală, psihologică și de altă natură care-l vizează pe oponentul în cauză⁹⁴. În practică, aceste tactici pot duce la scăderea moralului trupelor sau societății adversarului, care devin astfel mai puțin apte să reziste unei agresiuni militare.

Alături de instituțiile specializate care se concentrează pe instruirea specialiștilor în războiul informațional, Rusia operează și cu instituții care se ocupă cu fabricarea și răspândirea propagandei în rândul maselor. În St. Petersburg, câțiva oameni de afaceri ruși administrează o adevărată fabrică de comentarii pe internet, Internet Research LLC, în cadrul căreia în jur de 250 de angajați, care lucrează neîntrerupt în schimburi de 12 ore, scriu texte favorabile Kremlinului. Legătura dintre fabrica de comentarii și Kremlin nu a fost dovedită, dar asemenea legături sunt

și foarte dificil de stabilit în contextul multiplelor forme pe care le poate lua războiul informațional și cibernetic⁹⁵. Angajații de la Internet Research lucrează în majoritatea timpului pe platforma de blogging rusă Live Journal și pe o rețea de socializare tip Facebook denumită V Kontakte⁹⁶. Unii dintre ei scriu texte, alții le comentează. Textele cuprind întotdeauna laude aduse lui Putin și politicilor acestuia și critici aduse Occidentului⁹⁷ – de exemplu, se sugerează că Ucraina ar fi condusă de o juntă pro-americană de la Kiev sau de naziști proamericani⁹⁸.

Pe lângă această fabrică de blogging, există percepția că guvernul rus deține o întregă armată de hackeri, care duc campanii specifice războiului cibernetic, în sprijinul politicii externe și al atingerii obiectivelor militare ale țării. Războiul cibernetic se bazează pe computere și alte echipamente electronice, cu ajutorul cărora sunt sparte și distruse sistemele informatice ale adversarului, precum și resursele tactice sau strategice ale acestuia, în scopuri de spionaj sau sabotaj. Și, într-adevăr, mulți experți în securitate cibernetică sunt de acord că, începând cu anii 2000, Rusia și-a creat cea mai mare capacitate cibernetică din lume, pe care o folosește în primul rând pentru a-și atinge obiectivele de politică externă, spre deosebire de China, care, dispunând de o capacitate cibernetică aproape la fel de mare, se concentrează în schimb pe spionajul cibernetic pus în slujba realizării obiectivelor economice. Deși Kremlinul neagă acest lucru, Rusia a fost prima țară din lume care a lansat un atac cibernetic în cadrul unei campanii militare, atunci când hackerii ei se pare că ar fi colaborat cu trupele ruse în timpul invaziei din Georgia, din 2008, ținta lor fiind atunci infrastructura de internet georgiană⁹⁹. Mai înainte, în Estonia, în 2007, hackerii pro-ruși au desfășurat o campanie foarte similară de atacuri DDoS (atacuri cibernetică de blocare a serviciului) împotriva firmelor

și guvernului eston, în cadrul unei dispute diplomatice între Tallinn și Moscova¹⁰⁰. La fel, începând cu 2014, hackerii ruși au desfășurat o campanie de spionaj cibernetic împotriva guvernului ucrainean și chiar împotriva NATO¹⁰¹.

Mass-media rusească se numără printre principalii difuzori ai propagandei Kremlinului. Începând cu anul 2004 sau, de fapt, odată cu venirea lui Putin la putere, mass-media rusească a devenit rapid un instrument în mâinile statului. O carte din 2014 a lui Peter Pomerantsev, scriitor britanic de origine rusă și producător de televiziune, descrie metodele autoritare folosite de Putin pentru a se asigura că presa este controlată în totalitate de Kremlin, ceea ce implica practic crearea unei realități alternative¹⁰². Cele mai importante trei canale rusești de televiziune fie sunt deținute direct de Kremlin, fie sunt companii de stat, în timp ce singurul canal de televiziune independent al Rusiei, TV Ploaia (Telekanal Dojd), se confruntă cu o presiune enormă din partea Agenției Federale de Supraveghere pentru Comunicații și Tehnologiile Informației (Roskomnadzor)¹⁰³. Studiul realizat de Freedom House și intitulat *Freedom of the Press 2014* rezumă astfel gravitatea situației:

Atmosfera din mass-media rusească... este caracterizată de disponibilitatea justiției de a-i persecuta pe ziariștii independenți, politica de impunitate față de hărțuirea fizică și asasinarea unor ziariști și controlul continuu al statului sau influența exercitată de stat asupra cvasitotalității mass-mediei tradiționale. În 2013, guvernul rus a adoptat unele restricții suplimentare ale libertății de exprimare... În timp ce bloggerii și ziariștii, precum și canalele de radio și televiziune folosesc cu succes internetul pentru a se adresa unui public interesat de surse alternative și mai echilibrate de informare, guvernul a început să folosească o combinație de legi, instanțe judecătorești

și presiuni în sfera reglementărilor pentru a-și extinde reprimarea și asupra mass-mediei on-line¹⁰⁴.

Specialiștii în aparatul mediatic de propagandă rus susțin chiar că acesta a devenit „mecanismul central al unui nou tip de autoritarism, mult mai subtil decât cel din secolul al XX-lea”¹⁰⁵. Garry Kasparov, activist politic rus și mare maestru de șah, a făcut următoarea remarcă privind rolul jucat de opoziție, în 2014, în confruntarea cu propaganda de stat: „Din nefericire, suntem nevoiți să repetăm că albul este alb și negrul este negru. Pentru că, astăzi, țara trăiește într-o minciună totală, alimentată timp de 24 de ore pe zi, șapte zile pe săptămână, de aparatul de propagandă al statului.”¹⁰⁶

De asemenea, propaganda rusă a evoluat de așa natură, încât combină cultura populară cu războiul informațional. De exemplu, la sfârșitul anului 2014, un bine-cunoscut actor rus a fost arătat trăgând sau prefăcându-se că trage cu o armă automată spre forțele ucrainene în timpul unui acord de încetare a focului, purtând pe cap un coif făcut dintr-un ziar. Acest incident a fost condamnat în mod unanim de autoritățile ucrainene, care l-au acuzat pe actorul respectiv de „complicitate la activități teroriste”¹⁰⁷. Actorul a fost însă criticat și în țara sa de Uniunea Ziariștilor și de șeful filialei de la Moscova a uniunii¹⁰⁸. Participarea unei personalități populare din Rusia la războiul ucrainean a avut probabil scopul de a ridica moralul și de a încuraja susținerea războiului în Rusia.

În afară de mass-media dominată de stat, guvernul rus a mai înființat o serie de organizații menite să prezinte lumii o perspectivă asupra istoriei agreată de Kremlin. Astfel, în 2009, a fost înființată, sub o denumire paradoxală, Comisia prezidențială pentru prevenirea falsificării istoriei. Scopul acestei organizații este de a proclama istoria așa cum a fost ea

stabilită de regimul sovietic, dacă nu chiar de a o revizui pur și simplu. La fel ca în cazul „Russki Mir”, această organizație este sprijinită de o serie de funcționari de la cel mai înalt nivel din administrația prezidențială și din cadrul Ministerului Afacerilor Externe. Comisia caută atât să „explice” istoria, cât și să „prevină tentativele de a o rescrie [care] devin din ce în ce mai stridente, defectuoase și agresive”¹⁰⁹. Printre temele istorice sensibile se numără represiunile staliniste, ocupația sovietică, statele baltice și Pactul Molotov-Ribbentrop. La sfârșitul anului 2014, Putin însuși a încercat în câteva ocazii să reabiliteze acest pact anterior condamnat, care prevedea fragmentarea Europei de Est. În timpul unei întâlniri avute la Moscova cu tinerii istorici, Putin a spus: „Uniunea Sovietică a semnat un tratat de neagresiune cu Germania, iar oamenii au spus: «Oh, asta e rău.» «Dar de ce să fie rău dacă Uniunea Sovietică nu voia să lupte, ce e așa de rău?»”¹¹⁰ De asemenea, în 2008, la Moscova a fost înființată Fundația pentru Memorie Istorică, cu scopul oficial de a contracara eforturile statelor europene de a „rescrie istoria” secolului al XX-lea, când, în realitate, aceste state caută să afle mai multe despre atrocitățile din epoca sovietică, comise atât în țară, cât și peste hotare. Fundația este condusă de controversatul Aleksandr Diukov, care și-a făcut un nume din încercările sale de a nega existența sau de a diminua amploarea represiunilor sovietice. Acesta are interdicție de intrare în mai multe țări europene din Spațiul Schengen¹¹¹.

Ideea de fascism, pe care se concentrează autoritățile ruse atunci când vine vorba despre drepturile omului, nu lipsește însă nici când vine vorba de războaiele informaționale ale Rusiei sau de viziunea Kremlinului asupra istoriei. Fără îndoială că lupta împotriva forțelor naziste din timpul celui de-al Doilea Război Mondial a lăsat o urmă de neșters în cugetul omului

sovietic și al rusului. În războiul împotriva fasciștilor, au murit între 20 și 30 de milioane de cetățeni sovietici de diverse naționalități – mai mulți morți decât au fost înregistrați în oricare altă țară. Începând cu anii 2000 însă, guvernul rus a folosit din ce în ce mai mult ideea de fascism ca instrument politic, iar istoricii ruși promovează tot mai mult linia dictată de la Kremlin¹¹². Într-adevăr, fascismul a servit Kremlinului ca instrument extrem de folositor în lupta împotriva adversarului – indiferent că acesta era reprezentat de statele baltice, Occident în general sau, din 2014 încoace, de guvernul ucrainean. Existența acestui proces, prin care alte țări, împreună cu cetățenii acestora, sunt transformate în dușmani cu ajutorul mass-mediei, a fost demonstrată în cazul Letoniei de către Nils Muižnieks, politolog leton de origine americană și comisar pentru drepturile omului din partea Consiliului Europei, dar un proces asemănător poate fi observat și în cazul altor state¹¹³. Aceste eforturi de a fabrica un „sine” opus „celuilalt” servesc și la unificarea societății ruse, prin intermediul unor concepții ideologice centrate pe cei trei piloni ai identității naționale ruse: ortodoxismul creștin, victoria împotriva fascismului în cel de-al Doilea Război Mondial și antiamericanismul¹¹⁴.

Două motive posibile determină eforturile depuse de Rusia în domeniul istoriei. În primul rând, regimul lui Putin i-a reabilitat în mod conștient pe liderii din epoca sovietică, transformându-i în simboluri și întorcându-se la interpretarea sovietică a istoriei¹¹⁵. În al doilea rând, revizionismul istoric practicat de Moscova caută să contracareze eforturile Europei Centrale și de Est în ceea ce privește studiul persecuțiilor și deportărilor sovietice, cărora le-au căzut victimă atât ruși, cât și alte nații. În UE, a existat un curent de recunoaștere a faptului că anvergura crimelor comise de sovietici a egalat-o pe cea a crimelor

săvârșite de naziști. În aprilie 2009, cu sprijinul membrilor din statele baltice și din Polonia, Parlamentul European a adoptat o rezoluție privind conștiința europeană și totalitarismul, care a fost cât pe ce să pună semnul egalității între crimele sovietice și cele naziste¹¹⁶. De asemenea, UE a instituit Ziua Panglicii Negre sau Ziua Europeană a Comemorării Victimelor Stalinismului și Nazismului, precum și un proiect educațional, „Platforma pentru memorie și conștiință europeană”. Regimul lui Vladimir Putin se bazează însă pe dezinformare și reinterpretări istorice, al căror scop nu este să reconsidere trecutul, ci să contribuie în prezent la realizarea obiectivelor de politică externă – mai ales atunci când vine vorba de „protejarea” așa-zisilor compatrioți și de formularea unor pretenții asupra unor teritorii și populații percepute ca aparținând, din punct de vedere istoric, Rusiei.

Faza a VI-a: protecția

Cele cinci etape precedente ale traiectoriei de reimperializare corespund în mod tradițional unor forme mai blânde de influență statală. În cazul Rusiei însă, aceste instrumente ne-coercitive au fost intens exploatate, de o manieră care reflectă mai degrabă o „constrângere blândă” decât exercitarea puterii ne-coercitive, așa cum este ea percepută în mod tradițional. Cea de-a șasea etapă, prin care se asigură „protecția” compatrioților ruși, marchează o îndepărtare clară de metodele ne-coercitive și înlocuirea lor cu tactici agresive. Aceasta este etapa în care ar putea începe campanii militare, deși cel mai corect ar fi să vorbim despre un război hibrid decât despre unul convențional.

Noțiunea implicită de protecție a compatrioților ruși este prezentă în aproape toate cele cinci faze menționate anterior.

Politicile umanitare se referă în mod specific la protecția drepturilor compatrioților ruși. După cum voi arăta în capitolul următor, legile, politicile și strategiile rusești privind compatrioții promovează, instituționalizează și legalizează această protecție, chiar și în situațiile în care o astfel de practică apare ca neobișnuită în contextul legislației internaționale. Eliberarea unui pașaport echivalează în esență cu o promisiune de protecție din partea statului – atât pe teritoriul Rusiei, cât și în afara granițelor țării. În sfârșit, războiul informațional se concentrează adesea pe presupusele încălcări ale drepturilor rușilor, amenințări venite din partea unor mișcări fasciste și chiar pe acuzații absurde de genocid împotriva diasporei ruse, pronunțate de principala autoritate federală din domeniul investigațiilor, Comitetul Investigativ Rus, în timpul conflictului ruso-ucrainean de la sfârșitul anului 2014¹¹⁷. Prin urmare politica de protecție a compatrioților practică de Moscova devine o continuare firească a politicilor rusești amintite înainte.

Noțiunea de protecție, așa cum este ea înțeleasă de autoritățile de la Moscova, în sens foarte larg, include aproape toate nuanțele posibile, ca răspuns la diferitele grade de amenințare. Primele politici ale Moscovei privind protejarea compatrioților din străinătate prin intervenții militare au fost consemnate într-un proiect de doctrină militară dat publicității în luna mai 1992. Această doctrină definea una dintre sarcinile fundamentale ale armatei ca fiind apărarea „drepturilor și intereselor cetățenilor ruși din străinătate și a tuturor celor care, din punct de vedere etnic sau cultural, se simt legați de Rusia”¹¹⁸. În timp ce varianta finală a acestei doctrine militare, dată publicității în 1993, a restrâns la cetățeni categoria celor care aveau dreptul la protecție din partea statului rus, ea încă definește „suprimarea drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale cetățenilor ruși din străinătate ca o sursă de pericol militar”¹¹⁹. În vremurile

recente, politicile practicate de Rusia în Georgia și în special în Ucraina au consacrat două criterii pe baza cărora Kremlinul poate face uz de forță în numele protejării compatrioților ruși. În primul rând, atunci când există o amenințare la adresa siguranței acestora (la viața sau integritatea lor fizică)¹²⁰. În al doilea rând, atunci când compatrioții ruși (dar nu neapărat reprezentanții lor legali) cer ei înșiși ajutor Rusiei¹²¹. Cu toate acestea guvernul rus a declarat în mai multe ocazii că misiunea lui este aceea de a-și proteja compatrioții din străinătate nu numai când aceștia sunt amenințați de un pericol, dar și când au loc încălcări ale „demnității” și „onoarei” acestora. De exemplu, în timpul războiului ruso-georgian din august 2008, Medvedev a reiterat faptul că „protejarea vieții și demnității cetățenilor noștri, indiferent unde s-ar afla ei, constituie o prioritate absolută pentru țara noastră”¹²². Rusia și-a justificat prezența militară în Osetia de Sud prin nevoia de a apăra „demnitatea și onoarea cetățenilor ruși”¹²³. În sfârșit, după cum a demonstrat-o cazul Ucrainei în 2014, această protecție nu necesită o solicitare oficială din partea compatrioților și nici măcar aprobarea acestora. După toate aparențele, Kremlinul a luat de unul singur decizia de a acționa în scopul protejării compatrioților din estul Ucrainei de noul guvern de la Kiev. De exemplu, la o lună după anexarea Crimeii, în aprilie 2014, Organizația Gallup a realizat un sondaj de opinie în Ucraina și a constatat că numai 8% din populația din estul Ucrainei a răspuns „categoric da” la întrebarea dacă și-a dorit protecția armatei ruse. Pe de altă parte, 52% dintre ucrainenii din estul țării au răspuns „categoric nu” la aceeași întrebare. La fel, 11% au răspuns „mai degrabă da”, iar 17% „mai degrabă nu”¹²⁴. Deși acuratețea eșantionului pe baza căruia a fost realizat acest sondaj, sau oricare alt sondaj, poate fi oricând pusă la îndoială, nu există nicio dovadă care să indice că (dincolo de numărul mic

al separatiștilor insurgenți sprijiniți de milițiile ruse) ucrainene din estul țării ar fi cerut protecția Moscovei.

În ultimă instanță, președintele Putin înțelege să se folosească de orice amenințare la adresa conceptului supranațional de „Lume Rusă” ca de un pretext pentru luarea măsurilor de protecție. În cazul Ucrainei, pe 24 iunie 2014, Putin a afirmat: „Îi vom proteja întotdeauna pe etnicii ruși din Ucraina, precum și acea parte a populației ucrainene care se simte indisolubil legată de Rusia din punct de vedere etnic, cultural și lingvistic și care se simte ca făcând parte din marea *Ruski Mir*.”¹²⁵ După cum au conchis unii experți în politica rusească, precum Marlene Laruelle, conceptul de „Lume Rusă” „servește ca justificare pentru ceea ce Rusia consideră a fi dreptul ei de a supraveghea evoluția țărilor vecine și, uneori, dreptul ei la o politică intervenționistă”¹²⁶. În plus, interesele statului rus, și nu doar interesele minorităților ruse pot justifica acordarea acestei protecții. De exemplu, așa cum a reiterat președintele Medvedev la sfârșitul lui august 2008, după încheierea războiului ruso-georgian, „rușii au interese speciale în fosta Uniune Sovietică și sunt în relații de prietenie cu fostele state sovietice. Intervenția altora în aceste regiuni, intervenție care subminează regimurile proruse, va fi privită ca o amenințare la adresa intereselor speciale ale Rusiei”¹²⁷. Aceste declarații au fost repetate și în cazul unor state precum Armenia, Belarus și alte state aliate Rusiei. Cu toate acestea protecția minorităților ruse sau chiar a intereselor statului rus nu constituie neapărat un scop final pe traiectoria reimperializării.

Faza a VII-a: anexarea

Ultima etapă a traiectoriei pe care o discutăm aici este reprezentată de anexarea formală sau *de facto* a teritoriilor

locuite de compatrioți. Reimperializarea de către Rusia a fostelor teritorii sovietice și politicile care pot duce la anexare ar trebui înțelese însă ca un proces în curs de desfășurare, gândit pe termen lung, nu ca o măsură finală. În decursul acestui proces, sunt invocate încălcări ale drepturilor omului, dreptului la protecție și dreptului la autodeterminare. Pot fi realizate sondaje de opinie și pot avea loc referendumuri. Chiar și referendumul rapid din Crimeea și anexarea regiunii contrazic aplicarea în regiune, vreme de mai mulți ani, a politicilor de pașaportizare ale Moscovei, după cum se va vedea în capitolul 4. Faptul că există unele diferențe cu privire la calendarul și condițiile pe fondul cărora s-au desfășurat eforturile Rusiei de expansiune teritorială în fostul spațiu sovietic nu contrazice în niciun fel existența unui plan coerent de preluare a controlului asupra teritoriilor locuite de compatrioți. Propaganda dedicată protejării compatrioților ruși ajută Rusia să realizeze o versiune modernă a Anschluss-ului, moment în care Germania nazistă a invadat și a încorporat Austria în conformitate cu propria campanie de propagandă privind unificarea etnicilor germani și a teritoriilor locuite de aceștia într-un singur stat.

Până în prezent, Crimeea constituie singurul caz de anexare propriu-zisă. Acesta reprezintă un caz deosebit, ar putea afirma susținătorii Moscovei, având în vedere faptul că, în urmă cu cincizeci de ani, acest teritoriu, aparținând la origine tătarilor, făcea parte din statul rus. În schimb, Moscova nu a recunoscut încă independența Transnistriei și nici nu a încercat să anexeze acest teritoriu, în ciuda faptului că regiunea și-a declarat independența față de Moldova încă din 1990. Deși nu a fost recunoscută pe plan internațional (decât de Osetia de Sud și Abhazia), Transnistria a devenit un teritoriu-marionetă al Moscovei. Regiunile Osetia de Sud și Abhazia din Georgia

și-au declarat independența și ambele caută să strângă legăturile cu Federația Rusă. Regiunile ucrainene Lugansk și Donețk, conduse de militanți, și autoproclamatele „republici populare” sunt și ele pe cale să urmeze exemplul Osetiei de Sud, Abhaziei și Transnistriei. Forțele separatiste din cele două zone de conflict beneficiază de armament, trupe și sprijin din partea Rusiei (deși Moscova neagă acest lucru), în timp ce „independența” separatiștilor poate avea parte în viitor inclusiv de recunoașterea oficială a Moscovei, dacă nu va duce direct la anexare.

În ciuda afirmațiilor Kremlinului privind dreptul de a-și proteja compatrioții și cetățenii oriunde s-ar afla aceștia, în special în imediata vecinătate a Rusiei, puterea de la Moscova a manifestat unele rezerve, preferând să fie prevăzătoare și să nu se grăbească să-și trimită trupele în scopul îndeplinirii acestui scop sau al anexării. Armata rusă a atacat trupele georgiene în Osetia de Sud și Abhazia, dar a subliniat că a făcut acest lucru numai după ce regimul de la Tbilisi și-a trimis trupele pentru a recuceri teritoriile rebele. În Ucraina, Moscova a preferat să se bazeze pe războiul hibrid. Este grăitor faptul că, până la jumătatea anului 2015, în ciuda tuturor dovezilor contrare, Kremlinul a refuzat să admită, atât pe plan intern, cât și pe plan extern, faptul că trupele rusești erau cele care luptau în realitate în estul Ucrainei. În schimb, unii funcționari de rang înalt, cum ar fi ministrul rus de externe Serghei Lavrov și reprezentantul rus la ONU, Vitali Ciurkin, au pretins că soldații ruși care luptau în regiunea ucraineană Donbas nu erau decât niște voluntari¹²⁸. Conform aceluiași principiu, soldații ruși aflați la fața locului au explicat că, în timp ce își petreceau vacanța în estul Ucrainei, le dădeau și o mână de ajutor separatiștilor¹²⁹. Scopul unor asemenea afirmații a fost să nege intervenția trupelor rusești, astfel încât să rezulte că întregul conflict se desfășura

mai degrabă între conducerea de la Kiev și un grup de rebeli locali, fără implicarea forțelor rusești. Mai mult decât atât, în mai 2015, Putin a emis un decret prin care numele soldaților ruși morți sau răniți în timpul „operațiilor speciale” puteau fi considerate secrete militare, inclusiv pe timp de pace¹³⁰. Acesta a blocat efectiv orice încercare a publicului de a afla informații despre implicarea soldaților ruși în conflictul din Ucraina și despre victimele rezultate.

Această preferință pentru războaie camuflate și ascunse pare să aibă la origine „doctrina Gherasimov”, apărută în februarie 2013 în publicația rusă *Curierul militar-industrial*. În articolul său, șeful Marelui Stat Major al Federației Ruse, generalul Valeri Gherasimov, a propus opt etape de desfășurare a războiului hibrid modern, în scopul subminării altor state și câștigării controlului asupra unor teritorii, fără a se recurge la mijloacele militare convenționale. Generalul Gherasimov a conchis că „chiar «regulile războiului» s-au schimbat” și că, astăzi, mijloacele neagresive, cum ar fi „folosirea măsurilor politice, economice, informaționale, umanitare și a altor măsuri nemilitare, aplicate în tandem cu exploatarea potențialului protestatar al populației” poate depăși „în eficiență puterea armelor”, în timp ce „la forța armată – adesea sub pretextul unor misiuni de menținere a păcii și de rezolvare a crizelor – este indicat să se recurgă numai într-o ultimă fază, în special pentru a se asigura succesul final în cadrul unui conflict”¹³¹. Folosirea războiului hibrid în dauna campaniilor militare clasice a devenit crucială în cadrul eforturilor de reimperializare ale Rusiei, presupunând, printre alte tactici, și anumite eforturi de câștigare a inimii și minții populației civile, plus o componentă de război informațional și cibernetic.

Pe termen lung, sunt șanse crescânde ca Moscova să nu poată acoperi costurile presupuse de expansiunea teritorială și de campaniile militare din cadrul efortului de reimperializare a altor teritorii foste sovietice. Deși Rusia și-a modernizat recent armata, la un moment dat, costurile modernizării s-ar putea dovedi prohibitive. Și totuși Moscova s-a dovedit deja extrem de abilă în gestionarea cu costuri reduse a unor războaie hibride și crearea unor zone de conflict înghețat în Transnistria, Osetia de Sud, Abhazia și, probabil, în Lugansk și Donețk. Conflictele înghețate definesc acele situații în care, deși lupta armată a încetat, nu a fost încheiat încă niciun acord de pace sau politic care să reprezinte o soluție la tensiunile existente. Într-o zonă de conflict înghețat, suveranitatea internă poate fi dobândită de către un teritoriu separatist, dar numai cu condiția dobândirii „suveranității externe” (care echivalează cu recunoașterea de către comunitatea internațională)¹³². Termenul de „conflict înghețat” este aproape întotdeauna asociat cu teritoriile separatiste foste sovietice care au rezultat în urma eforturilor depuse de Moscova în cadrul politicii de protejare a compatrioților. Deși existența unor asemenea conflicte nu echivalează cu anexarea propriu-zisă, ele au ca rezultat separarea teritoriilor respective de statele de care aparțin, plasarea lor sub directă influență a Rusiei și pregătirea terenului pentru o viitoare expansiune teritorială a Rusiei. De pe urma acestor conflicte beneficiază diverse grupări de interese naționale și transnaționale (inclusiv grupări rusești), implicate în transportul de mărfuri, operațiuni de spălare de bani, crimă organizată și trafic de arme. După ani de zile în care statutul unor astfel de regiuni rămâne cel al unor entități nerecunoscute, aflate în zona gri a comunității internaționale, ele sfârșesc prin a căuta să-și formeze legături cât mai strânse cu Rusia, pentru ca, în cele din

urmă, să fie integrate în Federația Rusă, renunțând a mai încerca să-și dobândească independența, după cum s-a dovedit în cazurile Osetiei de Sud, Abhaziei și Transnistriei. În timp ce conflictele înghețate pot fi un prim pas spre anexarea de către Moscova, ele se dovedesc la fel de eficiente în destabilizarea statelor vizate, cum ar fi Moldova, Georgia sau Ucraina. Punând sub semnul îndoielii integritatea acestor state, Moscova reușește să contracareze strădaniile lor de a deveni membre UE sau NATO, punându-le piedici în politica externă și păstrându-le astfel în propria sferă de influență – ceea ce constituie obiectivul-cheie al guvernului rus în cadrul traiectoriei de reimperializare.

Cele șapte faze care formează, după părerea mea, traiectoria politicii de reimperializare a Rusiei ne ajută să înțelegem mai bine multitudinea de procese care se derulează, aparent fără nicio legătură între ele, în cele 14 state membre ale fostei Uniuni Sovietice. Ele oglindesc eforturile depuse de Kremlin cu scopul de a-și extinde influența și de a acapara noi teritorii dintre cele care aparțin fostelor republici sovietice, indiferent de dorințele acestor state sau ale așa-zișilor compatrioți. Paradigma celor șapte faze nu constituie un calendar al anexărilor iminente de noi teritorii de către Moscova. În schimb, ea evidențiază modul în care aceste faze pregătesc terenul pentru escaladarea militară a conflictului și modul în care se poate ajunge la război hibrid, anexare, separatism și conflicte înghețate. Etapele mai agresive ale politicii de reimperializare apar sau în anumite momente favorabile, sau atunci când țările avute în vedere caută să se apropie mai mult de UE sau de NATO, după cum a fost cazul cu Ucraina, Georgia, Moldova și Armenia. Statutul de membru al UE sau NATO, după cum au

dovedit-o statele baltice, nu constituie însă nici el un obstacol în calea tacticilor necoercitive de reimperializare ale Rusiei și nici nu exclude complet posibilitatea unor mișcări separatiste sau conflicte armate.

Politicile rusești privind compatrioții constituie în același timp aspecte distincte ale procesului de reimperializare a Rusiei și fundamente pentru toate cele șapte etape ale traiectoriei politice a reimperializării. Ele au fost puțin studiate până în prezent și constituie, din mai multe perspective, tema centrală a acestei cărți. Prin urmare politicile rusești privind compatrioții și politica externă aferentă, securitatea națională și strategiile legate de cetățenie vor fi analizate în detaliu în capitolul următor. După ce am demonstrat faptul că scopul final al acestor politici privind compatrioții îl constituie renașterea imperiului, în cadrul următorului capitol voi urmări modul în care diaspora rusă și vorbitorii de rusă au făcut obiectul conceptualizării și al politizării, fiind transformați în compatrioți și devenind astfel un instrument în politica externă a Rusiei de după 1990.

Capitolul 3

Originile și evoluția politicilor Rusiei privind compatrioții

... Prăbușirea Uniunii Sovietice a constituit un dezastru geopolitic major al secolului. Iar pentru națiunea rusă a însemnat o dramă autentică. Zeci de milioane de concetățeni și compatrioți de-ai noștri s-au trezit în afara teritoriului Rusiei.

VLADIMIR PUTIN, *Discurs privind
starea națiunii*, 25 aprilie 2005

Nu există concept mai nebulos care să poată avea un mai mare impact asupra geopoliticii fostului spațiu sovietic decât cel de „compatrioți ruși”. Compatrioții au jucat un rol important în cadrul obiectivului Rusiei de a se reimpune ca mare putere pe scena mondială. Începând cu anii 2000, politicile privind compatrioții au avut o funcție integrativă: aceea de a reuni poporul rus și teritoriile străine locuite de aceștia sub steagul Federației Ruse. Moscova a avut nevoie de mai multe decenii pentru a defini conceptul de „compatriot”, în ciuda importanței geostrategice pe care acest concept a avut-o pentru Rusia. Deși termenul „compatriot” se referă în general la „un concetățean sau o concetățeană”, cuvântul rus *sootestestvennik* (al cărui sens literal este „cei care sunt cu patria”) a ajuns să se refere cel mai adesea la etnicii ruși și la vorbitorii de rusă care locuiesc în

afara Federației Ruse, comportând conotații etnice, culturale, lingvistice, politice și chiar spirituale. Aproape orice vorbitor de limba rusă care trăiește în afara Rusiei sau chiar oricine s-a născut în Uniunea Sovietică a fost la un moment dat etichetat de Moscova ca fiind un compatriot rus. Naționalitatea rusă și limba rusă nici măcar nu mai reprezintă o precondiție pentru includerea cuiva în această categorie. Oricine aparține unuia dintre cele aproximativ 185 de grupuri etnice care au trăit de-a lungul timpului pe teritoriul Federației Ruse sau al Uniunii Sovietice poate fi considerat compatriot.

Un bunic și veteran rus de război, de exemplu, care a trăit în Tallinn (Estonia) din perioada celui de-al Doilea Război Mondial poate fi considerat compatriot rus. La fel de bine însă poate fi compatriot rus și un student din Brighton Beach (Brooklyn, SUA), ai cărui bunici evrei au sosit de la Odessa (Ucraina) în anii '50 ai secolului trecut, fugind de regimul sovietic. Un oset care locuiește într-un sat de munte aflat pe teritoriul Osetiei de Sud, o regiune separatistă a Georgiei, și care are ca limbă maternă iraniana poate și el să fie încadrat în aceeași categorie – la fel cu o fată tătară care vorbește limba rusă și trăiește în orașul istoric Samarkand (Uzbekistan), din inima Asiei Centrale. Cele două lucruri care-i unesc pe acești așa-ziși compatrioți ai Moscovei împrăștiați prin toată lumea sunt faptul că vorbesc în mod obișnuit limba rusă și descind, eventual, din foști cetățeni sovietici sau ruși ori aparținând unor națiuni care locuiesc în fostele teritorii imperiale ale Rusiei. Compatrioții sunt etnici ruși numai în cel mai restrâns sens al termenului. În 1991, în jur de 25 de milioane de etnici ruși locuiau în afara granițelor Federației Ruse, în fostele republici sovietice¹. Aceștia reprezentau un procent semnificativ din populația Kazahstanului (38%), Letoniei (34%), Estoniei (30%) și Ucrainei (22%)². În anii 2010, numărul vorbitorilor nativi de limba rusă

care locuiau dincolo de granițele Federației Ruse se ridica la 30 de milioane³. Dacă luăm însă în considerare întreaga populație a fostelor republici sovietice independente, numărul total al indivizilor care descind din cetățeni sovietici și care au fost catalogați de Moscova și identificați, cu diverse ocazii, drept compatrioți ruși este de aproape 150 de milioane⁴. În timp ce Rusia tinde să-i definească pe acești compatrioți pornind de la limbă sau descendență, în realitate, acești indivizi sunt extrem de diferiți – din punct de vedere geografic, etnic, lingvistic, generațional și social. De-a lungul mai multor decenii, Moscova a încercat, dar nu prea a reușit să creeze un statut legal pentru acești compatrioți, ale căror drepturi și responsabilități diferă în mod semnificativ de cele ale cetățenilor ruși. Cu toate acestea guvernul rus a susținut în mai multe ocazii necesitatea de a le acorda compatrioților sprijin și protecție. Această protecție poate implica multe lucruri, de la sprijinirea programelor de învățare a limbii și a programelor culturale până la sesizarea organizațiilor internaționale în vederea combaterii discriminării la care sunt supuse minoritățile ruse și la măsuri de protecție militară, ca în Ucraina și Georgia.

Termenul de „compatriot” a început să fie folosit în mod oficial numai după dizolvarea Uniunii Sovietice, la începutul anului 1993, fiind întrebuințat de reprezentanți ai Ministerului Afacerilor Externe și ai altor ministere⁵. Nu există nicio dovadă că termenul ar fi fost folosit cu aceleași conotații politice și în perioada imperiului rus sau în epoca sovietică. După cum se arată în *Marea enciclopedie sovietică*, până în 1990, termenul *sootecestvennik* nu era altceva decât o versiune în limba rusă a cuvântului francez *compatriote* (concetățean, concetățeană)⁶. Conform ediției din 1955, în care este dat și un citat din Lenin, termenul *sootecestvennik* era folosit ca traducere a cuvântului latin *patriota* (care înseamnă tocmai „compatriot”)⁷. Stalin a

folosit cuvântul *sootcestvennik* cu exact același înțeles în discursul ținut cu ocazia capitulării Germaniei în 1945⁸. Nici Lenin însă și nici Stalin nu au folosit acest termen cu conotațiile politice pe care le-a căpătat și care i-au fost atribuite din ce în ce mai mult începând cu anii 1990.

Acest concept politizat și fundamentat de „compatriot”, ca și, bineînțeles, ideea de protecție a compatrioților unei țări (mai degrabă decât a cetățenilor ei) care locuiesc sau chiar sunt cetățeni ai altor state sunt oarecum neobișnuite în context internațional, deși nu lipsite de precedent. De exemplu, deși oferă cetățenie evreilor în general, Israelul îi încurajează mai degrabă să se întoarcă în patrie decât să încerce să-i protejeze în străinătate. La fel, în timpul invaziei americane din Grenada, din 1983, președintele Ronald Reagan a susținut că unul dintre motivele care au dus la această invazie a fost necesitatea de a-i proteja pe studenții americani mediciști aflați în insulă. România, Ungaria, Croația, Serbia și alte țări au practicat și ele astfel de politici de sprijinire a diasporei. De la jumătatea anilor 1990, aceste țări au oferit diferite avantaje în domenii precum cel educațional, ocupațional și social nu numai compatrioților, ci și celor care dețineau pașapoarte ale țării respective sau chiar, cum a fost cazul pentru scurtă vreme în Ungaria, deținătorilor de cărți de identitate ungurești⁹. Deși aceste politici au atras multe critici pe motiv că aveau ca scop subminarea suveranității statelor învecinate, ele pălesc în comparație cu politicile privind compatrioții practicate de Rusia¹⁰. Amploarea, consecvența și tenacitatea cu care sunt puse în practică politicile rusești privind compatrioții sunt suficiente pentru a le plasa într-o categorie cu totul nouă. Bineînțeles că nu orice politică de sprijinire a compatrioților trebuie considerată în mod automat ilegitimă. Țările au dreptul lor de a cere altor state să respecte drepturile omului și drepturile civile ale conaționalilor lor sau ale altora.

Pentru atingerea unor astfel de scopuri pot fi folosite canalele diplomatice. Programele de finanțare a inițiativelor culturale și educaționale reprezintă de asemenea măsuri des întrebuintate. Este însă vital să distingem între diferitele forme pe care astfel de politici le pot lua – lansarea unor programe culturale de televiziune nu se poate compara cu trimiterea tancurilor. Deplasarea de trupe într-o altă țară sub pretextul protecției acordate compatrioților sau refuzul de a le retrace nu mai are nicio legătură cu inițiativele culturale sau diplomatice. În anumite privințe, politica Rusiei privind compatrioții duce cu gândul mai mult la politicile postcoloniale, care amintesc de caracterul imperial al Uniunii Sovietice și de efectele negative, cu caracter neoimperialist provocate de prăbușirea acesteia. De exemplu, după ce India și-a câștigat independența față de Imperiul Britanic în 1947, indienii au rămas supuși britanici până în anul 1950. Ulterior, persoanele care nu au obținut cetățenia indiană și-au menținut statutul de „supuși britanici fără cetățenie”. Spre deosebire însă de cazul Rusiei, aceste categorii au fost definite fără echivoc și în mod legal, de comun acord de India și Marea Britanie¹¹.

În parte, unicitatea politicilor rusești privind compatrioții în vremurile de astăzi se datorează amplitudinii acestei chestiuni și naturii imperiului sovietic, care a strămutat, a deportat și a stabilit în colonii populații numeroase de diferite naționalități. Peste noapte, odată cu prăbușirea URSS, Rusia a pierdut în jur de 25 de milioane de etnici ruși, plus alți vorbitori de limba rusă, în favoarea altor state. Acești oameni au fost cetățeni ai Uniunii Sovietice. Din moment ce statul rus este succesorul oficial al Uniunii Sovietice, acceptând toate fostele obligații ale Uniunii Sovietice, era firesc ca Moscova să-și asume răspunderea și pentru emigranții ruși din epoca sovietică și deportații de toate etniile din teritoriile sovietice cuprinse între Marea

Baltică și stepele Asiei Centrale. Situația a fost complicată de faptul că unele state abia reconstituite, precum Estonia și Letonia, nu au reușit să acorde imediat cetățenie imigranților din epoca sovietică, în timp ce în Georgia au izbucnit conflicte etnice, iar unele țări din Asia Centrală, cum ar fi Uzbekistan, au înțeles să-și creeze o identitate națională prin favorizarea populației majoritare. Ca rezultat, o parte dintre membrii diasporei ruse s-au trezit fără nicio cetățenie. Situația s-a complicat și mai mult din cauză că emigranții ruși sau rusofoni din epoca sovietică reprezentau de fapt un grup extrem de divers și fragmentat, iar mulți nu aveau nicio dorință să se întoarcă în patrie după ce se atașaseră de țara de adopție și păstrasera puține legături cu Federația Rusă. După cum voi demonstra în cadrul acestui capitol, în anii 1990, Rusia se confrunta cu propriile dificultăți economice și nu se afla deloc în postura de a-i putea ajuta să se întoarcă. În schimb, Moscova i-a distribuit în rolul de compatrioți.

Înainte, politicile Moscovei privind compatrioții au fost studiate ca o formă de putere necoercitivă și ca reprezentând dimensiunea umanitară a politicii externe a țării¹². Spre deosebire de puterea coercitivă, puterea necoercitivă vizează dobândirea influenței prin raportare la afinitățile culturale și istorice și la valorile comune¹³. Deși a fost deja acceptat faptul că Rusia se folosește de compatrioți pentru a câștiga influență în plan geopolitic¹⁴, nu este nici pe departe clar care este semnificația deplină a acestor politici dincolo de ceea ce implică aplicarea unor politici necoercitive¹⁵. De asemenea, s-a considerat că dimensiunea umanitară a politicii externe a Rusiei nu are nimic de a face cu sancțiunile de natură militară sau economică¹⁶. Politicile rusești privind compatrioții s-au transformat însă într-un instrument strategic de realizare a politicii externe și a ambițiilor geopolitice ale țării și ar trebui înțelese ca atare¹⁷. Compatrioții

au constituit unul dintre elementele importante ale „Concepției de politică externă a Rusiei” din 2000, el fiind reiterat și în versiunea actualizată a acesteia din anul 2013, și constituie totodată un element esențial al politicii de reimperializare a Rusiei. După cum am arătat deja, conceptul de „compatrioți” și definiția lui nu sunt bătute în cuie, făcând trimitere în aceeași măsură la indivizi, ca și la identitatea națională rusă și la politica externă a Rusiei. Oricum, ideea centrală a acestei cărți este că politicile umanitare, politicile privind compatrioții și politicile necoercitive ale Rusiei sunt din ce în ce mai greu de disociat de tacticile militare și ambițiile ei teritoriale.

În acest capitol mă voi ocupa de această etapă, care este și cea mai importantă componentă a traiectoriei reimperializării. Politicile Moscovei și cadrul legal referitor la compatrioți au avut un început destul de incoerent în anii 1990. În schimb, în anii 2000, cadrul politic și legislativ a cunoscut o schimbare categorică, iar politicile privind compatrioții au început să fie asociate cu ambițiile geopolitice și revizioniste ale Rusiei. Un scurt rezumat al politicilor etnice ale lui Stalin, care au ajutat la constituirea numeroaselor minorități de etnici ruși sau rusofoni în fostul spațiu sovietic, ne va furniza contextul istoric de care avem nevoie. Vom urmări apoi evoluția definiției termenului de „compatriot” și dezvoltarea politicilor aferente, de la Boris Elțin până la Vladimir Putin.

Politicile etnice ale lui Stalin

În anii 1930, Iosif Vissarionovici Stalin iniția o politică în urma căreia un număr mare de ruși și vorbitori de rusă aveau să fie răspândiți pe un teritoriu vast, care se întindea de la Marea Baltică până în Asia Centrală. Haiducul-revoluționar născut în Georgia și devenit dictator și-a petrecut întreaga viață încercând

să fie mai rus decât rușii înșiși, în ciuda puternicului său accent georgian și a înfățișării care trăda originile sale caucaziene¹⁸. Nu se încredea în loialitatea diferitelor naționalități de pe teritoriul Uniunii Sovietice, spre sfârșitul vieții luând în considerare eliminarea sau rusificarea lor. Multe dintre politicile sale au dus la deportarea diferitelor naționalități din țările de baștină în alte părți ale Uniunii Sovietice și la aducerea de muncitori ruși cu scopul de a crea populații mixte. După cum afirma istoricul american Timothy Snyder, Stalin a dus o politică etnică diferită în comparație cu predecesorul său, Lenin, și alți bolșevici¹⁹. Stalin nu credea în discriminarea pozitivă în alegerea nerușilor pentru proiectul construcției Uniunii Sovietice (deși el însuși fusese ales și favorizat). El căuta instrumente care să-l ajute să consolideze societatea sovietică din punct de vedere ideologic și să pună bazele unei identități comune. Stalin percepea naționalismul, mai ales al celorlalte națiuni sovietice, ca pe o amenințare la adresa bolșevismului²⁰. Prin urmare promovarea limbii și a culturii ruse împreună cu ideea că rușii erau „primii între egali” într-o „prietenoasă familie sovietică a națiunilor” aveau ca scop crearea unui sentiment al unității în statul sovietic.

În dorința lui de a întări imperiul sovietic și propria putere, Stalin a ordonat lichidarea și deportarea multor națiuni (inclusiv a rușilor) în lagărele de muncă sovietice, în așa-zisul Gulag²¹. Până la sfârșitul anilor 1930, Stalin ucisese deja prin împușcare 250 000 de cetățeni sovietici numai pe criteriul naționalității²². Înainte de al Doilea Război Mondial, lagărele de muncă serveau unui dublu scop: asigurau forța de muncă necesară creșterii economiei sovietice și îi pedepseau pe „dușmanii statului”²³. Pe măsură ce se apropia războiul, Stalin era din ce în ce mai preocupat de apărarea granițelor Uniunii Sovietice. A urmat un proces de purificare etnică, în

cadrul căruia minoritățile care locuiau în regiunile de graniță au fost strămutate mai în interiorul țării, pe considerentul că o separare de teritoriul de baștină le-ar fi făcut mai ușor asimilabile în societatea sovietică²⁴. În locul lor au fost aduse alte naționalități (adesea ruși).

În perioada 1935–1938, cel puțin nouă naționalități sovietice au suferit de pe urma procesului de purificare etnică, iar între 1941 și 1948, totalul celor exilați sau strămutați ajunsese la aproximativ 3,3 milioane de oameni²⁵. Înainte, în timpul și după cel de-al Doilea Război Mondial, polonezii, românii, germanii de pe Volga, estonii, letonii, lituanienii, finlandezii, tătarii din Crimeea, grecii din Crimeea și alte naționalități au suferit deportări în masă în lagărele de muncă. Deși motivele pentru care aceste națiuni au fost supuse procesului de purificare etnică au variat (de exemplu, tătarii din Crimeea erau suspectați că pot forma o „coloană a cincea”*, pe când cecenii erau suspectați că ar fi nutrit aspirații separatiste), valului de deportări i-a urmat un val de imigrație rusă în teritoriile nou-purificate²⁶. Marea foamete din Ucraina, din 1932–1933, care se presupune că a fost provocată și care a fost considerată „un exemplu clasic de genocid sovietic”, a ucis în jur de 5 milioane de ucraineni²⁷. În 1944, mai mult de 190 000 de tătari au fost deportați din Crimeea în Uzbekistan, pierzându-și autonomia națională²⁸. Numai 40% dintre tătarii din Crimeea de dinainte de război au rămas în peninsula până în 1945²⁹. În perioada strămutărilor și a campaniei de industrializare care a avut loc în statele baltice, o mulțime de muncitori, angajați ai armatei și (în anii 1980) deținuți ruși au sosit aici din alte părți ale Uniunii Sovietice³⁰. Ca urmare ponderea rușilor din Letonia a crescut de la 10,5% în 1935 la 35% în

* În sensul că pot constitui o forță capabilă să creeze panică prin acte diversioniste și sabotaj (n. red.).

1989, iar în Estonia, de la 8% în 1934 la 30% în 1989³¹. Numai în Lituania creșterea a fost ceva mai mică, de la 3% în 1939 la 9% în 1989³². Astfel, statele baltice, Ucraina, Crimeea, țările din Asia Centrală și altele au rămas cu populații mixte din punct de vedere etnic și cu o minoritate rusă considerabilă. În același timp, Uniunea Sovietică a aplicat o politică națională contradictorie de păstrare a granițelor naționale ale republicilor sovietice, încercând în același timp să creeze o identitate sovietică monolitică (dar rusificată). Aceasta a contribuit mai departe la răspândirea pe întreg teritoriul Uniunii Sovietice a unor mase mari de vorbitori de limba rusă de diferite etnii.

Stalin a rămas la putere aproape treizeci de ani, iar în aceste decenii a reușit să realizeze prin violență multe planuri. În 1991, când a avut loc prăbușirea Uniunii Sovietice, fostele republici sovietice care și-au câștigat independența aveau deja o structură etnică mixtă. Foarte mulți ruși și vorbitori de rusă erau concentrați în anumite teritorii din fiecare stat independent din fosta URSS, situație în mare parte rămasă neschimbată până astăzi. Federația Rusă, care s-a format în 1991, a moștenit această problemă, împreună cu o dilemă ideologică: trebuia ca, în cadrul noului stat, conceptul de „națiune rusă” să includă și diaspora rusă? Națiunea rusă trebuia să se bazeze pe principii civice, etnice sau imperialiste? Acestea erau întrebările la care aveau să răspundă în timp președinții Boris Elțin și Vladimir Putin, împreună cu consilierii lor.

Națiunea rusă și compatrioții

Conceptul de „compatriot rus”, așa cum este înțeles el astăzi, își are rădăcinile și este legat totodată de o înțelegere mai largă a ceea ce înseamnă națiunea rusă. În cartea sa intitulată *Rusia*, profesorul de studii ruse Vera Tolz identifică în dezbaterile

intelectuale și declarațiile politice cinci concepții distincte despre națiunea rusă în perioada postsovietică³³. Prima concepție scoate în evidență identitatea uniunii (sau a imperiului). Rușii sunt văzuți ca fiind destinați să creeze și să mențină un stat multinațional. Acest punct de vedere este sprijinit de comuniștii cu vederi naționaliste, ultranaționaliști și adepții eurasianismului. Proiectul lor politic, în forma lui maximală, constă în refacerea Imperiului Rus sau a URSS. Potrivit acestei concepții referitoare la națiunea rusă, în categoria compatrioților ruși intră toți foștii cetățeni ai URSS, împreună cu descendenții acestora. Potrivit altei concepții, națiunea rusă include întreaga comunitate a slavilor răsăriteni: ruși, ucraineni și belaruși, care vorbesc limbi înrudite și au în comun credința creștină ortodoxă. Această viziune asupra identității ruse ar putea corespunde unei definiții mai restrânse a compatrioților ruși, bazate pe afinități culturale și religioase. În schimb, o a treia concepție înclină spre o accepție mai largă a ceea ce ar însemna națiunea rusă, incluzându-i și pe aceia care folosesc rusa ca primă limbă sau care vorbesc rusa în mod obișnuit, indiferent de etnie. Aceasta ar duce la o redesenare a granițelor rusești, pentru a include și acele părți din Ucraina, Moldova, Kazahstan, Letonia, Estonia și cea mai mare parte, dacă nu tot Belarusul, populate de vorbitori de limba rusă. O a patra concepție propusă de Tolz este bazată pe rasă, aici fiind incluși strict cei cu sânge rusesc. Ideea din spatele acestei concepții este de a-i exclude din națiunea rusă pe evrei și popoarele din Caucaz și din Asia Centrală. După cum indică aceste abordări, multitudinea de concepții prin care se încearcă definirea națiunii ruse include atât viziuni înrădăcinate în vechile prejudecăți istorice și religioase, cât și altele care țin mai mult de o gândire profană.

Cea de-a cincea concepție despre națiunea rusă este una civică, în care sunt cuprinși toți cetățenii Federației Ruse. Tolz remarcă faptul că Elțin, Putin și unii dintre miniștrii acestora care, în teorie, sunt adepții definiției civice a națiunii ruse, în practică se referă de multe ori, atunci când vorbesc despre națiunea rusă, la etnicii ruși și la „populațiile care vorbesc limba rusă”, aflate pe teritoriul fostelor republici sovietice, dintre care numai o mică parte sunt cetățeni ai Federației Ruse. După cum observă cercetătorul Charles Ziegler, termenul „compatriot” se referă în general la popoarele rusificate prin cultură și la etnicii ruși care locuiesc în cele 14 state independente ale fostei Uniuni Sovietice³⁴.

În discursul adresat națiunii ruse cu ocazia Anului Nou, în ianuarie 1994, Elțin a făcut apel în mod expres la toți vorbitorii de limba rusă din țările aflate în imediata vecinătate a Rusiei (în loc să se adreseze numai cetățenilor sovietici), spunându-le: „Dragi compatrioți, voi sunteți nedespărțiți de noi și noi suntem nedespărțiți de voi. Am fost și vom rămâne împreună. În baza legii și a solidarității, vă apărăm și vă vom apăra interesele, precum și interesele noastre comune. În Noul An, 1994, vom face acest lucru cu și mai multă energie și determinare.”³⁵ Elțin a repetat această afirmație în același an, cu ocazia apariției sale anuale în fața Adunării Federale. Deși Elțin n-a reușit în general să-și transpună vorbele în faptă, discursul său ne dezvăluie cum a apărut acest nou concept de „compatrioți”, precum și faptul că noțiunea de „stat civil” reprezenta încă o noutate în Rusia în anii 1990. În schimb, definiția specificului rus pune accentul pe limbă și cultură³⁶. Fără îndoială, dizolvarea oficială a Uniunii Sovietice în 1991 i-a găsit pe mulți etnici ruși și rusofoni în afara granițelor Federației Ruse – aceștia constituind o populație care încă preferă să se ia după ce spune

Moscova, nu după ce spun capitalele respectivelor state foste sovietice. Răspunsul Moscovei la această dilemă și posibilă oportunitate va întârzia însă aproape două decenii, până când va fi în sfârșit formulat și articulat în aproximativ douăzeci de documente date publicității între 1994 și 2014 (vezi tabelele 1 și 2 pentru o listă a principalelor politici ale lui Elțin și Putin privind compatrioții).

Epoca Elțin: primele politici referitoare la compatrioți

La începutul anilor 1990, politica externă rusă era încă la începuturile ei, astfel încât Moscovei i-a trebuit ceva timp până să înceapă să facă din compatrioți un concept și să elaboreze în mod oficial politicile privind compatrioții³⁷. În timpul președinției lui Elțin, au fost trasate șase politici importante care au legătură cu compatrioții (vezi tabelul 1). Faptul că Moscova a întârziat, din 1991 până în 1994, furnizarea unui răspuns cu privire la problema arzătoare a milioanele de compatrioți ruși rămași în afara granițelor Rusiei s-a datorat în parte dificultăților cu care țara s-a confruntat pe plan intern la începutul anilor 1990³⁸. În plus, condițiile economice precare au făcut imposibilă implementarea de politici de ajutorare a compatrioților, împământenind ideea că o posibilă întoarcere în patrie a rușilor din străinătate ar fi constituit o povară economică, pe care toată lumea își dorea s-o evite³⁹. Deși aparenta dorință a lui Elțin de a-i vedea pe ruși și vorbitorii de rusă integrați în țările-„gazdă” putea fi văzută ca un semn că Rusia era pregătită să sprijine suveranitatea noilor republici independente, realitatea din teren avea să demonstreze în curând că acești compatrioți puteau constitui un factor de influență.

În ciuda faptului că nici noțiunea de „compatriot” și nici cea de „politică privind compatrioții” nu fuseseră încă formulate, la începutul anului 1992 existau deja unele indicii privind modul în care compatrioții erau folosiți de Moscova în politica externă și în special în realizarea obiectivelor sale militare. Un foarte bun exemplu în acest sens ar putea fi acela al procesului de negociere în scopul retragerii a 120 000 de soldați sovietici din statele baltice (proces finalizat în Lituania în 1993 și în Letonia și Estonia în 1994). Pe durata negocierilor cu capitalele țărilor baltice, partea rusă și-a justificat prezența militară în regiune prin necesitatea de a proteja drepturile compatrioților ruși de aici⁴⁰. Retragera trupelor rusești a fost împiedicată de Elțin în 1992, pe motiv că era „profund îngrijorat de numeroasele încălcări ale drepturilor vorbitorilor de limba rusă”⁴¹. Ulterior, în același an, Elțin a mai subliniat un fapt, acela că relațiile ruso-baltice „depind în mare măsură de situația populației vorbitoare de limba rusă”⁴². După cum vom vedea în capitolul 5, la baza îngrijorării lui Elțin trebuie să se fi aflat în primul rând faptul că cele două state baltice, Estonia și Letonia, hotărâseră să nu le acorde în mod automat cetățenia celor care imigraseră în aceste țări în epoca sovietică (printre care se numărau și mulți ruși), în timp ce Moscova nu era pregătită să-i primească acasă nici pe acei soldați împreună cu familiile lor. Invocarea compatrioților ca pretext pentru refuzul de a retrage trupele din aceste țări a constituit unul dintre primele semne ale intenției Moscovei de a se folosi de diaspora pentru a-și atinge scopurile în politica externă și pentru a-și spori influența. Declarații asemănătoare, care trădează rolul jucat de ruși și populațiile vorbitoare de limba rusă din fostele republici sovietice în politica externă practică de Rusia față de aceste republici, s-au făcut de multe ori în următoarele decenii de către succesorii lui Elțin.

În contextul tensiunilor crescânde care s-au iscat în jurul compatrioților ruși, Serghei Stankevici, istoric și consilier prezidențial între 1992 și 1993, s-a impus ca unul dintre primii factori de decizie politică ai Rusiei în acest domeniu. Împreună cu opoziția politică, Stankevici a afirmat că rușii din imediata vecinătate trebuiau să fie văzuți ca parte integrantă a națiunii ruse⁴³. Acesta s-a numărat printre primii care au dat de înțeles că, în loc să fie privită ca o eventuală problemă, diaspora rusă ar fi trebuit să fie privită ca o sursă de putere în fostul spațiu sovietic⁴⁴. Privind în trecut, Stankevici părea a fi genul de personaj surprinzător care poate să joace un rol esențial în elaborarea politicilor rusești cu privire la compatrioți și să devină un instrument în eforturile de reimperializare ale Rusiei. Fost activist glasnost și perestroika, profesorul de istorie cu trăsături infantile nu avea mai mult de treizeci de ani când a devenit consilierul lui Elțin. Căderea în dizgrație i-a fost însă la fel de fulgerătoare ca ascensiunea – în 1996 a fost acuzat de luare de mită într-un caz de delapidare de fonduri publice în valoare de 6 milioane \$, destinate unui concert de gală care a avut loc în Piața Roșie. După aceasta s-a retras în străinătate⁴⁵. Însă până la înlăturarea sa, în 1993 Stankevici a întocmit și i-a prezentat lui Elțin un raport privind diaspora rusă intitulat „Considerații asupra unor măsuri urgente privind cooperarea socioculturală dintre cetățenii Federației Ruse și compatrioții lor din străinătate”. Acesta este primul document oficial în care se menționează problema compatrioților și în care întâlnim probabil primele formulări și utilizări ale termenului, așa cum se vor împământenii ele în deceniile următoare. Raportul Stankevici cerea să se ia măsuri oficiale prin care să fie stabilite anumite legături între compatrioți și statul rus, precum și să se înființeze organizații publice care să se ocupe de acest lucru⁴⁶.

Tabelul 1

Documente oficiale legate de politica privind compatrioții datând din perioada Boris Elțin (1993–1999)

DATA	DOCUMENT	REZUMAT
Ianuarie 1993	„Raport asupra unor măsuri urgente privind cooperarea socioculturală dintre cetățenii Federației Ruse și compatrioții lor din străinătate”	Primul document oficial care face referire la problema compatrioților și în care apar probabil primele formulări și utilizări ale termenului.
11 august 1994	Decretul prezidențial nr. 1681, „Directive referitoare la politica de stat privind compatrioții care locuiesc în străinătate” ^a	Primul document care se referă la politicile privind compatrioții din străinătate, deși nu oferă o definiție clară a termenului de „compatriot”. Documentul aduce în discuție și ideea de cetățenie dublă.
31 august 1994	Hotărârea Guvernului Rus nr. 1064, „Lista principalelor măsuri de sprijinire a compatrioților din străinătate” ^b	Completează Decretul prezidențial nr. 1681 (vezi mai sus).
8 decembrie 1995	„Declarație despre susținerea diasporei ruse și protejarea compatrioților ruși” ^c	Prima definiție oficială a compatrioților: „toate persoanele născute în URSS și Rusia și toți descendenții lor, indiferent de cetățenie și etnie, limbă, religie, sex, ocupație, domiciliu și alte circumstanțe” ^d .

DATA	DOCUMENT	REZUMAT
17 mai 1996	Hotărârea Guvernului nr. 590, „Program de acțiune pentru protejarea compatrioților din străinătate” ^e	Arăta necesitatea de a crea „o definiție legală a conceptului de «compatriot» și a modului în care va fi folosit în continuare în legislație” ^f . Preciza că Rusia era gata „să ajute guvernele noilor state independente” ^g în misiunea de a se asigura că rușii beneficiau de toate drepturile cuvenite.
24 mai 1999	Legea federală privind politica de stat a Federației Ruse referitoare la compatrioții din străinătate nr. 99-FZ ^h	Acest document reglementa relațiile cu compatrioții. Termenul „compatriot” a fost aplicat automat tuturor persoanelor care, în trecut, au locuit în fosta URSS și descendenților acestora (dar excluzându-i pe acei descendenți ai membrilor națiunilor titulare din alte state).

Note:

a. Ucaz Prezidentului Federației „Ob osnovnih napravleniakh gosudarstvennoi politiki Rossiskoi Federatsii v otnošenii sootestvennikov, proživaiușih za rubejom” ot 11 avgusta 1994 g., No. 1681, <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=EXP;n=218892>.

b. Postanovlenie Pravitelstva Rossiskoi Federatsii „O merakh po podderjke sootestvennikov za rubejom” ot 31 avgusta 1994 g., No. 1064, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_106359/.

c. Deklarația Gosudarstvennoi Dumi Federalnogo Sobranie Rossiskoi Federatsii „O podderjke rossiskoi diaspori i o pokrovitelstve rossiskim sootestvennikam”, http://igrunov.ru/gdrf/sng/sng-archive/declar_sng.html.

d. *Ibid.*

e. Postanovlenie Pravitelstva Rossiskoi Federații ot 17.05.1996 No. 590 „O programme mer popodderjke esootceestvennikov za rubejom”, <http://www.lawmix.ru/pprf/108396/>.

f. *Ibid.*

g. *Ibid.*

h. A fost urmată de o serie de amendamente, cele mai semnificative fiind cele din iulie 2010 (vezi mai jos, tabelul 2). Federalnii zakon ot 24.05.1999 No. 99-FZ „O gosudarstvennoi politike Rossiskoi Federații v otnoșenii sootceestvennikov”, <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=150465>.

În ciuda unor târăgănări inițiale, raportul lui Stankevici nu a trecut neobservat. În februarie 1994, Elțin a declarat oficial în fața Adunării Federale necesitatea de a formula o politică referitoare la compatrioții din străinătate. Tot el a trasat liniile directe privind viitoarele conceptualizări și discursul legat de compatrioții ruși: Rusia trebuie să-și ajute compatrioții nu să se întoarcă „în pământul natal”, ci să se stabilească acolo unde sunt. În discursul său, Elțin a spus că, „indiferent în ce țară se află, compatrioții noștri trebuie să se simtă cetățeni cu drepturi egale” și a fixat totodată o serie de obiective pentru politica externă, menite să sprijine „interesele rușilor din țările CSI și din statele baltice”⁴⁷. Lăsând la o parte faptul că, în momentul respectiv, aceste măsuri erau menite în primul rând să-i ajute pe ruși să se stabilească în țările de reședință, odată cu ele a fost sădită sămânța viitoarei politici practicate de regimul lui Putin, în cadrul căreia compatrioții sunt văzuți ca un mijloc de exercitare a influenței în fostele republici sovietice. Din acel moment, politicienii ruși au reținut că au o anumită datorie de a apăra drepturile rușilor și ale vorbitorilor de limba rusă în fața elitelor etnice din fostele republici sovietice, care, în viziunea Moscovei, începuseră un proces de „decolonizare”⁴⁸.

Mecanismele de sprijinire a compatrioților ruși erau însă departe de a fi puse la punct, până când, în august 1994, guvernul a adoptat o hotărâre prin care erau aprobate două documente: „Directive referitoare la politica de stat privind compatrioții din străinătate” și „Lista principalelor măsuri de sprijinire a compatrioților din străinătate”. Totodată, guvernul a constituit o Comisie guvernamentală pentru problemele compatrioților din străinătate, compusă din reprezentanți ai guvernului, președinției și ai unor organizații sociale, precum și ai altor grupuri⁴⁹. Lăsând la o parte eșecul înregistrat în definirea „compatrioților”, documentele mai sus menționate stabileau că această politică de stat urma să vizeze două categorii de persoane: emigranții din Rusia și URSS (și descendenții acestora) și populația vorbitoare de limba rusă din fostele republici sovietice⁵⁰. Două politici diferite au fost propuse în ceea ce privește aceste două categorii de compatrioți. Emigranții din Occident urmau să fie încurajați să-și recapete cetățenia rusă și să se întoarcă în „pământul natal” al Rusiei. Dintre aceștia, probabil că autoritățile nu se așteptau să se întoarcă prea mulți în Rusia. În schimb, în cazul vorbitorilor de rusă din țările aflate în imediata vecinătate, politica era „să se prevină o migrație în masă” din fostele republici ale Uniunii Sovietice în Rusia. Sociologul Hilary Pilkington a remarcat pe bună dreptate faptul că, în momentul respectiv, guvernul rus își dorea mai degrabă să-i „oprească” pe „compatrioți” să devină „repatriati”⁵¹. Această politică de limitare a repatrierii a constituit unul dintre principalii factori de schimbare a dinamicii migrației populației ruse din Asia Centrală, care scăzuse rapid, dar într-un ritm mai lent, după limitele impuse în 1994. În acel an, 234 000 de ruși au emigrat din Kazahstan în Rusia, număr care a scăzut la 144 000 în 1995; 93 500 de ruși au părăsit Uzbekistanul în 1994,

comparativ cu numai 64 200 în 1995; de asemenea, 42 900 au părăsit Kîrgîzstanul în 1994 și numai 13 400 în 1995⁵². Cu toate acestea majoritatea rușilor care au vrut să se repatrieze o făcuseră deja la începutul anilor 1990.

Fără îndoială, pare o ironie faptul că, deși Moscova a lăsat impresia că vrea să revendice această populație, ea nu ținea neapărat să o și aducă în țară. Deși este imposibil să pui această politică pe seama unui singur motiv, iată cele câteva variante pe care le-am putea lua în considerare. În primul rând, în contextul în care populația din țară se confrunta deja cu dificultăți economice grave după căderea URSS, Moscova nu avea cum să susțină încă 25 de milioane de repatriați. Sistemul locativ, sistemul de pensii, sistemul educațional și cel de sănătate se confruntau deja cu mari probleme. În al doilea rând, șomajul și gradul de subocupare creșteau într-un ritm amețitor în Rusia anilor 1990, așa încât pur și simplu nu ar fi existat locuri de muncă pentru acești repatriați. În al treilea rând, este foarte posibil ca autoritățile de la Moscova să fi intuit deja potențialul strategic al compatrioților, atât timp cât aceștia rămâneau în imediata vecinătate a Rusiei. După cum vom vedea mai târziu, unii dintre sfătuitoarii de la Kremlin, cum ar fi Serghei Karaganov, subliniau rolul pe care compatrioții l-ar fi putut juca în politica externă a țării. În epoca sovietică, minoritățile ruse din republicile unionale jucaseră un rol în administrație, în aparatul birocratic, în spionaj și în plan militar. De asemenea, mai târziu, ele au căpătat adesea un rol important în plan economic și mai puțin în plan politic în fostele state sovietice devenite independente, servind astfel în continuare ca un foarte folositor grup de interese pentru Moscova⁵³. Mai mulți factori au influențat decizia Rusiei de a promova integrarea

diasporei în noile state independente, în același timp cu o politică protecționistă.

În primul rând însă, Moscova trebuia să găsească o definiție pentru termenul de „compatriot”. Prima definiție oficială a apărut la finalul anului 1995, când Duma de Stat a adoptat „Declarația privind susținerea diasporei ruse și protejarea compatrioților ruși”⁵⁴. Conform definiției din document, în categoria compatrioților ruși intrau „toți cei născuți în URSS și Rusia și toți descendenții lor, indiferent de cetățenie și etnie, limbă, religie, sex, ocupație, domiciliu și alte circumstanțe, care nu sunt cetățeni ai Federației Ruse, dar care se declară în mod explicit ca având afinități de natură spirituală și culturală, precum și legături etnice cu Federația Rusă sau cu orice district din Federația Rusă și care recunosc această legătură”⁵⁵. Declarația nu arată cum ar trebui demonstrată această afiliere spirituală, culturală sau etnică⁵⁶. Este limpede că definiția era mult prea largă. Astfel, la sfârșitul anului 1995, aproape oricine nu era cetățean rus, dar avea legături cu Rusia sau cu URSS putea fi considerat compatriot rus. De asemenea, orice fost cetățean al Rusiei sau al URSS și orice descendent direct al unui astfel de cetățean putea fi considerat „compatriot rus” dacă își exprima singur preferința în acest sens. Deși declarația și definiția inclusă în ea nu au un efect practic semnificativ asupra compatrioților ruși, ele au constituit un prim indiciu al faptului că Rusia încerca să dea termenului o definiție cât mai largă.

În scurtă vreme, s-a văzut că această definiție mult prea generoasă îngreuna procesul de adoptare a politicilor, astfel încât „Programul de acțiune pentru protejarea compatrioților din străinătate”, adoptat de guvernul rus în mai 1996, invita la „definirea din punct de vedere juridic a conceptului de «compatriot» și la folosirea lui ulterioară în legislație”⁵⁷. Noul document

reitera poziția din 1994 privitoare la limitarea repatrierilor și arăta că toți compatrioții ruși „trebuiau să trăiască și să-și croiască propriul destin în condiții politice, economice, sociale, culturale și psihologice complexe, având nevoie de ajutor și sprijin atât din partea statelor în care locuiesc, cât și din partea Rusiei”⁵⁸. Statul rus opta încă o dată mai degrabă pentru integrarea compatrioților în țările de reședință decât pentru repatrierea acestora. Rolul guvernului rus era astfel preconizat a fi unul destul de limitat: „Rusia, în calitatea ei de succesoare a URSS, are o responsabilitate morală față de compatrioți” și trebuie să ajute celelalte state în apărarea drepturilor lor⁵⁹. Documentul din 1996 mai constata că „problema compatrioților constituie un factor semnificativ în stabilirea relațiilor dintre Rusia și statele membre ale CSI și statele baltice”⁶⁰. În iunie 1995, aflat într-o vizită la Kaliningrad, Elțin declara deja că „garantarea drepturilor și libertăților elementare ale compatrioților noștri [din statele baltice] constituie una dintre prioritățile mele” și că „abuzurile la adresa drepturilor civile ale rușilor din Letonia și Estonia îngreunau tentativele Moscovei de îmbunătățire a relațiilor cu statele baltice”⁶¹. Minoritățile ruse din Estonia și Letonia chiar se confruntau cu un oarecare disconfort legitim în ceea ce privește procesul de naturalizare, precum și cu o incertitudine legată de viitorul lor statut rezidențial, însă, având în vedere faptul că guvernul rus nu încuraja repatrierea compatrioților și nici nu stabilise încă prin lege o definiție clară a termenului de „compatriot”, exagerările retorice legate de „drepturile și libertățile elementare” ale acestora pun sub semnul îndoielii sinceritatea preocupărilor lui Elțin.

Condițiile politice interne din Rusia au influențat și ele procesul de adoptare a acestor documente. Alegerile parlamentare și prezidențiale din decembrie 1995 și iulie 1996 au prilejuit

dezbateri ample pe tema compatrioților și a obligațiilor pe care țara le avea față de cetățenii ruși⁶². De asemenea, un alt posibil motiv care a făcut ca Moscova să nu formuleze definiții oficiale și politici cu privire la diaspora, în ciuda milioanele de etnici ruși care locuiau în afara Federației Ruse, a fost acela că, începând cu anul 1993 și până spre sfârșitul deceniului, aceasta a aplicat față de compatrioți o strategie care contrazicea de fapt conținutul documentelor sale politice – dintre care unul îi transforma pe compatrioți în cetățeni sovietici. La începutul anilor 1990, Moscova n-a aplicat în mod sistematic politica sa de pașaportizare, care presupunea acordarea cetățeniei ruse atât rușilor, cât și vorbitorilor de rusă care erau rezidenți sau cetățeni ai altor state, concentrându-se în schimb pe promovarea conceptului de dublă cetățenie în fostele republici sovietice. Până la urmă însă, ambele metode de acordare a cetățeniei ruse aveau să servească politicilor expansioniste ale Moscovei în Crimeea, Transnistria, Osetia de Sud și Abhazia. Totuși, inițial, strategia dublei cetățenii fusese preferată de un alt tânăr reformator din echipa lui Elțin, ministrul de externe Andrei Kozîrev (1991–1996). Numit în funcție la 39 de ani, Kozîrev era un diplomat rafinat, experimentat, deținător al titlului de doctor în istorie. La fel ca alți apropiați ai lui Elțin, și el credea în idealurile democratice liberale ale Occidentului, insistând în același timp pe ideea că Rusia trebuia să fie tratată ca o mare putere pe scena politică internațională. Kozîrev susținea că promovarea politicilor privind dubla cetățenie putea servi ca „un instrument vital” în politica externă a Rusiei privind țările din imediata ei vecinătate, intenția lui fiind aceea de a emite pașapoarte rusești pentru toți etnicii ruși din fostele republici sovietice, precum și pentru toți membrii grupurilor etnice care aveau legături istorice cu Rusia⁶³.

Ca ministru de externe, Kozîrev a căutat personal să semneze acorduri privitoare la dubla cetățenie cu fostele republici sovietice, care nu s-au arătat însă prea entuziasmate de această idee. Cu excepția Estoniei și Letoniei, toate fostele republici sovietice au acordat cetățenia proprie tuturor locuitorilor lor, inclusiv imigranților din epoca sovietică. În noiembrie 1993, președintele kazah, Nursultan Nazarbaev, a spus foarte clar că țara sa nu avea nevoie nici de pașapoartele și nici de protecția Moscovei. Omul care refuzase cândva oferta lui Mihail Gorbaciov de a-l numi vicepreședinte al Uniunii Sovietice respingea din nou avansurile Moscovei. Avertismentul rostit de Nazarbaev la acea dată s-a dovedit a fi profetic: „Când începe cineva să vorbească de protejarea rușilor din Kazahstan, și nu din Rusia, eu îmi amintesc de Hitler, care a început la un moment dat să le acorde «sprijin» germanilor sudeți. Încep să mă îngrijorez profund în legătură cu soarta rușilor care locuiesc în afara Rusiei. De fapt, ei nu au cerut să fie apărați, nu-i așa? Ei sunt cetățeni ai Kazahstanului.”⁶⁴ Singurele state care au încheiat acorduri privind dubla cetățenie au fost Turkmenistan, în 1993, când și Elțin a primit, cu tot ceremonialul de rigoare, un pașaport turkmen, și Tadjikistan, în 1995. Când vom vorbi despre Asia Centrală, vom vedea însă că Turkmenistanul a făcut tot ce i-a stat în putință spre a-și împiedica cetățenii să-și facă pașapoarte rusești și s-a retras din acest acord în 2003⁶⁵. Acor-darea cetățeniei rusești nu a înregistrat cine știe ce succese, dar asta nu înseamnă că Moscova a abandonat acest proiect.

Moștenirea lăsată de Elțin:

crearea unui cadru legal pentru compatrioți

În 1999, după un deceniu, autoritatea suferindului Elțin se afla într-un declin evident. În ciuda faptului că, începând cu

1994, adoptase patru documente referitoare la compatrioți, guvernul rus nu reușise încă să creeze un cadru legal coerent pentru cele 25 de milioane de ruși care trăiau în fostele state sovietice, nemaisocotindu-i pe vorbitorii de limba rusă și alte persoane de origine rusă împrăștiate pe tot globul. Procesul de pașaportizare a compatrioților nu înregistrase nici el cine știe ce progrese. În general, apelul lui Elțin la sprijinirea și protecția compatrioților ruși se dovedise a fi avut un rol mai mult retoric, diplomatic și tactic (ca în cazul statelor baltice). În ciuda retoricii însă, Elțin a urmat în general o politică de respectare a granițelor internaționale, după cum o demonstrează refuzul său de a politiza situația vorbitorilor de rusă din Crimeea, care militau deja pentru autonomie și separare de Ucraina la începutul anilor 1990, negocierea de către acesta a Tratatului de prietenie cu Ucraina din 1997, prin care se recunoșteau granițele acestei țări, și retragerea în cele din urmă a trupelor rusești din statele vecine, fără să i se garanteze nimic în schimb în legătură cu comunitățile locale vorbitoare de limba rusă. Așa cum au demonstrat-o politicile lui Elțin, compatrioții nu au constituit niciodată cu adevărat o prioritate pentru guvernul rus.

În mai 1999, cu nici un an înainte de demisia lui Elțin, guvernul a adoptat „Legea federală privind politica de stat a Federației Ruse referitoare la compatrioții din străinătate”. Această lege stabilea în sfârșit un cadrul legal și o definiție a compatrioților. Ei erau definiți ca fiind acele persoane „născute în unul dintre state [ale Uniunii Sovietice sau în Rusia], care locuiesc ori au locuit într-un astfel de stat” și care „împărtășesc aceeași limbă, istorie, moștenire, tradiții și obiceiuri”, precum și descendenții direcți ai acestora „care locuiesc în afara teritoriului Federației Ruse și au legături cu popoarele care trăiesc de multă vreme pe

teritoriul Federației Ruse”, cu excepția acelor „descendenți ai persoanelor care aparțin națiunii titulare a unui stat străin”⁶⁶. De exemplu, o femeie de etnie rusă împreună cu urmașii ei care locuiesc în Ucraina vor fi mereu considerați compatrioți, în timp ce o femeie de etnie ucraineană, născută în perioada sovietică va fi considerată compatrioată, fără însă ca și copiii ei născuți în Ucraina după prăbușirea URSS să fie considerați compatrioți. La fel, un oset și urmașii lui care trăiesc în Georgia sau Uzbekistan vor rămâne pe vecie compatrioți ruși. Această contradicție trebuie pusă în parte pe seama politicilor față de naționalități practicate în perioada lui Stalin și a propagării de către acesta a conceptului de *naționalnost* (apartenență etnică mai degrabă decât cetățenie, care este consemnată de obicei în pașaport), păstrat până astăzi în politicile Rusiei privind compatrioții.

Mai mult decât atât, nici pomenita femeie de etnie rusă, nici femeia ucraineană și nici nimeni altcineva nu putea cere să devină compatriot rus. Noua lege elimina dreptul stabilit în 1995 pentru cetățenii ruși de a cere să li se acorde statutul de compatriot. În schimb, acest statut le era conferit în mod automat atât cetățenilor fostei URSS, cât și urmașilor emigranților ruși care se identificau ca atare. Autoidentificarea, asemenea conceptului de compatriot în sine, constituia o chestiune destul de ambiguă. Era definită ca o identificare cu Rusia sau spiritul rus sau ca o declarație de loialitate față de Federația Rusă, deși în practică nu a existat niciodată un proces bine stabilit în acest sens⁶⁷. Legea prevedea și eliberarea de cărți de identitate pentru compatrioți, numai că nu s-a găsit niciodată un moment oportun pentru ca acest proiect să se și materializeze, astfel încât, până la urmă, asemenea cărți nu au mai fost emise⁶⁸.

Ca urmare două elemente distincte puteau fi identificate înainte de 1999 în politica Rusiei privind compatrioții: impunerea acestei definiții altor state și popoare și crearea unei posibilități pentru compatrioți de a se autoidentifica astfel. Este puțin probabil ca Moscova să-și fi propus să revendice, apelând la această definiție a compatrioților, întreaga populație de 150 de milioane de locuitori a fostelor republici sovietice, din moment ce majoritatea acestora nu s-ar fi identificat ca atare, dar este foarte posibil să fi avut în vedere cele 30 de milioane de vorbitori de limba rusă.

De fapt, acest concept general de „compatrioți” era contradictoriu din mai multe puncte de vedere. În primul rând, exista o ierarhie în cadrul căreia un „cetățean” rus se afla pe o treaptă superioară față de un „compatriot” rus. Un compatriot nu avea cum să fie vreodată egal cu un deținător de pașaport rus care locuia în afara granițelor Rusiei (un expatriat), dar un expatriat putea fi și el considerat compatriot. În al doilea rând, conceptul îi includea și pe emigranții ruși din perioada țaristă și din epoca sovietică, împreună cu urmașii acestora. Astfel, o femeie care avea origini americane și ruse sau franceze și ruse, ai cărei înaintași fugiseră de regimul sovietic după Revoluție, avea să fie inclusă și ea în această categorie. În practică, se făcea totuși o distincție pe criterii geografice între regiunile în care Moscova căuta să-și protejeze și să-și sprijine compatrioții. În general, Rusia era mai interesată să facă acest lucru în fostele republici sovietice, pe care le percepea ca făcând parte din sfera sa specială de influență. În ciuda existenței școlilor în limba rusă finanțate de stat și a statutului special pe care îl avea limba rusă în majoritatea fostelor state sovietice – privilegii de care vorbitorii de limba rusă din Occident nu aveau

parte – Rusia a adoptat o poziție combativă în ceea ce privește chestiunea drepturilor compatrioților din fostele republici sovietice. Compatrioții din alte părți ale lumii, cum ar fi America de Nord sau Europa Occidentală, unde Moscova nu se bucura de cine știe ce influență, au beneficiat în general de mai multă atenție⁶⁹. În ciuda contradicțiilor și a ambiguității însă, legea din 1999 a rămas în vigoare timp de un deceniu, cele mai importante revizuiți ale ei intrând în vigoare în iulie 2010⁷⁰.

Epoca Putin: compatrioții ca instrument de politică externă

Politicile privind compatrioții la începutul anilor 2000

În momentul investiției sale ca președinte în mai 2000, stând alături de Elțin, care se simțea din ce în ce mai rău, Vladimir Putin a părut a fi întruchiparea tinereții, vigoriei și puterii – o nouă speranță pentru Rusia. La nici cincizeci de ani, Putin avusese deja o ascensiune spectaculoasă din cercul loialiștilor lui Elțin, îndeplinind, printre altele, funcțiile de prim-ministru, șef al FSB (succesorul KGB) și prim-adjunct al șefului administrației prezidențiale. Cu toate acestea, în mai 2000, puțină lume și-ar fi imaginat că acest personaj puțin cunoscut, apărut pe scena politică de la Moscova abia în 1996, avea să conducă Rusia timp de mai multe decenii, atât ca președinte, cât și ca prim-ministru. De fapt, dacă va fi reales în 2018 pentru al patrulea mandat de președinte, Putin va fi stat efectiv la putere aproape 25 de ani, din decembrie 1999 până în mai 2024, aproape cât Stalin, care a deținut puterea timp de 29 de ani.

În perioada în care s-a aflat la conducerea statului, pornind de la politicile etnice ale lui Stalin și legile lui Elțin privind diaspora, Putin a conturat politica Rusiei privind compatrioții ca un instrument eficient utilizat în politica externă a țării, în

scopul reimperializării teritoriilor fostelor republici sovietice. Putin a fost probabil puternic influențat de un alt ideolog din perioada Elțin care a participat la configurarea politicii privind compatrioții, Serghei Karaganov, influent politolog, șef al Consiliului Rus pentru Politică Externă și Apărare, fost consilier prezidențial între 2001 și 2013, numit printre primii o sută de intelectuali de renume internațional de către publicația *Foreign Policy* în 2005⁷¹. În 1992, acesta a publicat un articol care proclama ceea ce mai târziu avea să se numească „doctrina Karaganov”, care dă de înțeles că Rusia ar trebui să joace un rol activ ca fostă putere imperială și să ofere protecție vorbitorilor de limba rusă⁷². Deși nu a folosit propriu-zis termenul de „compatrioți”, Karaganov a înțeles pe deplin importanța nu numai a etnicilor ruși, dar și a rusofonilor. El însuși spunea în 1992 că „trebuie să facem tot ce putem pentru a-i păstra pe vorbitorii de limba rusă în regiunile unde aceștia trăiesc acum. Nu numai că nu ne permitem să primim înapoi mulțimi imense de refugiați, dar trebuie să avem în vedere și avantajul pe care îl pot reprezenta ei pentru noi în perspectivă, din punctul de vedere al influenței, acolo unde sunt”⁷³. Se pare că Putin și-a însușit ideile lui Karaganov, iar anii 2000 i-au adus și momentul oportun în care să le aplice⁷⁴. Astfel, pe parcursul mandatului lui Putin, aveau să fie adoptate în jur de 15 documente și politici (vezi tabelul 2) și demarate o serie întreagă de alte inițiative privitoare la compatrioții ruși.

În ianuarie 2000, când a devenit președinte interimar, Vladimir Putin a adoptat „Concepția de securitate națională a Federației Ruse”, document întocmit și aprobat încă înainte de retragerea lui Elțin în decembrie 1999. Deși accentul principal nu cădea pe problema compatrioților, documentul făcea

totuși referire oportună la cetățenii ruși din străinătate. În el se susținea că politica externă a Federației Ruse ar trebui să se concentreze în primul rând pe protejarea „drepturilor legitime ale cetățenilor ruși din străinătate, inclusiv prin luarea de măsuri politice, economice și de altă natură”⁷⁵. Ideea că un stat trebuie să-și protejeze propriii cetățeni prin mijloace politice, economice și de altă natură nu este deloc neobișnuită. Această politică a căpătat însă noi dimensiuni în Federația Rusă având în vedere că, începând cu anii 1990, Ministerul rus de Externe a încercat să impună cetățenia dublă în fostele state sovietice, pentru a-i transforma astfel pe rușii din diaspora în cetățeni ai Rusiei și a-i putea apoi proteja. Acest atac pe două fronturi al politicii externe ruse, menit 1) să le confere compatrioților ruși din imediata vecinătate cetățenia rusă și 2) să protejeze „drepturile și interesele legitime” ale cetățenilor ruși din străinătate, se va menține și în viitorul previzibil. De fapt, în mai 2009, la mai puțin de un an de la încheierea războiului ruso-georgian, care a avut ca miză tocmai protecția cetățenilor și compatrioților ruși, a apărut un document actualizat, intitulat „Strategia de securitate națională a Rusiei până în anul 2020”, în care se reiterează și se subliniază nevoia de apărare a drepturilor și intereselor cetățenilor ruși din străinătate.

Între timp, înainte ca acești compatrioți să fie transformați în cetățeni ruși prin metodele folosite în Osetia de Sud, Abhazia, Transnistria și Crimeea, trebuia găsit un răspuns la întrebarea legată de definirea statutului lor și de mijloacele prin care li se putea acorda ajutor până atunci. În iunie 2000, Putin a aprobat un nou document, „Concepția de politică externă a Federației Ruse” – primul document de politică externă în care se făcea în mod explicit referire la compatrioți. În el se specifica faptul că

„Federația Rusă va căuta să obțină garanții adecvate cu privire la respectarea drepturilor și libertăților compatrioților din statele în care aceștia au statut de rezident permanent, precum și să dezvolte legături puternice cu aceștia și cu organizațiile din care fac parte”⁷⁶. Două luni mai târziu avea să fie în sfârșit formulată și o definiție mai clară a conceptului de „compatriot”. În august 2001 a fost dată publicității și „Concepția cu privire la sprijinul acordat compatrioților din străinătate de către Federația Rusă în perioada actuală”. A fost pentru prima dată când Uniunea Sovietică era complet eliminată din definiția termenului de „compatriot”, iar foștii cetățeni sovietici, împreună cu urmașii lor, au fost implicit lăsați deoparte în efortul de conceptualizare a acestei categorii. Mai mult decât atât, compatrioții nu mai trebuia să fi fost în trecut cetățeni ai Rusiei sau descendenți ai unor astfel de cetățeni. În schimb, accentul a început să se pună exclusiv pe legăturile, mai mult sau mai puțin semnificative, pe care aceștia le aveau cu Rusia, în contextul în care compatrioții erau definiți ca persoane „care locuiesc în mod constant în străinătate, dar care au legături de natură istorică, etnică, culturală, lingvistică sau spirituală cu Rusia, care încearcă să-și păstreze autenticitatea spiritului rus și care simt nevoia de a menține legăturile și de a coopera cu Rusia”⁷⁷. Din nou, definiția era foarte vastă și vagă, datorită întrebuintării unor concepte abstracte și flexibile precum legăturile culturale sau spirituale cu Rusia. Deși noua definiție era într-o măsură mai restrânsă decât cea veche, având în vedere excluderea cetățenilor Uniunii Sovietice, în final, ea acoperea un grup mult mai larg de persoane decât cel al etnicilor ruși și vorbitorilor de rusă din străinătate, făcând aluzie, se pare, și la popoarele imperiului rus din trecut.

Tabelul 2

Documente oficiale referitoare la politicile privind compatrioții, adoptate sub conducerea lui Vladimir Putin și Dmitri Medvedev (2000–2014)

DATA (PREȘEDINTE)	DOCUMENTUL	REZUMAT
10 ianuarie 2000 (Putin)	Decretul prezidențial nr. 24, „Concepția de securitate națională a Federației Ruse” ^a	Unul dintre obiectivele politicii externe a Rusiei se referă la protecția drepturilor și intereselor legitime ale cetățenilor ruși din străinătate, inclusiv prin luarea unor măsuri politice, economice sau de altă natură.
28 iunie 2000 (Putin)	„Concepția de politică externă a Federației Ruse” ^b	Este pentru prima dată când compatrioții sunt incluși într-un document de politică externă.
30 august 2001 (Putin)	„Concepția privind sprijinul acordat compatrioților din străinătate de către Federația Rusă în perioada actuală” ^c	Compatrioții sunt definiți ca fiind persoane „care locuiesc în mod constant în străinătate, dar care au legături de natură istorică, etnică, culturală, lingvistică sau spirituală cu Rusia, care încearcă să păstreze autenticitatea spiritului rus și care simt nevoia de a menține legăturile și de a coopera cu Rusia” ^d .

DATA (PREȘEDINTE)	DOCUMENTUL	REZUMAT
31 mai 2002 (Putin)	Legea federală nr. 62-FZ privind acordarea cetățeniei de către Federația Rusă ^f	Simplifică procedura pentru cei care vor să dobândească cetățenia rusă și prevede posibilitatea eliberării de pașapoarte pentru apatrizi din fosta Uniune Sovietică.
28 noiembrie 2002 (Putin)	„Principii directe privind sprijinirea compatrioților din străinătate de către Federația Rusă în perioada 2002-2005” ^f	Se referă la schimbarea discursului oficial privind compatrioții. Considerați înainte ca reprezentând o problemă, compatrioții devin o resursă.
18 iunie 2005 (Putin)	Documentul guvernamental nr. MF-P12-2990, „Program de măsuri organizatorice, juridice, administrative și socioeconomice destinate stimulării pe termen lung a strămutării voluntare a compatrioților din străinătate în Rusia” ^g	Documentul pune accent pe îmbunătățirea pe termen lung a politicii privind migrația și pe luarea unor măsuri economice de stimulare a strămutărilor voluntare.
8 iulie 2005 (Putin)	Documentul guvernamental nr. MF-P2-3405, „Sistem de măsuri pentru sprijinirea compatrioților ruși din străinătate și facilitarea strămutării voluntare a acestora în Federația Rusă” ^h	Prezintă măsuri destinate compatrioților din străinătate și stimulării strămutării voluntare, inclusiv asistență financiară și transport.

29 decembrie 2005 (Putin)	Decretul guvernamental nr. 833, „Programul federal țintă pentru învățarea limbii ruse 2006–2010” ¹⁾	Sprrijină predarea limbii ruse ca bază de dezvoltare a procesului de integrare în CSI. Urmărește de asemenea satisfacerea nevoilor lingvistice și culturale ale compatrioților din străinătate.
22 iunie ²⁾ 2006 (Putin)	Decretul prezidențial nr. 637, „Programul național de sprijinire a migrației voluntare a compatrioților din străinătate către Federația Rusă” ³⁾	Prevede un plan de repartitie a celor nou-sosiți în Rusia ⁴⁾ . Urmărește să soluționeze criza demografică din Rusia.
2 octombrie 2006 (Putin)	Decretul guvernamental nr. 1370-r, „Programul de cooperare cu compatrioții din străinătate” în perioada 2006–2008” ⁵⁾	Printre prioritățile acestui program se numără consolidarea diasporei ruse, acordarea de sprijin pentru realizarea de materiale tipărite și site-uri pe internet, susținerea eforturilor de păstrare a tradițiilor naționale și culturale.
27 martie 2007 (Putin)	Ministerul Afacerilor Externe, Federația Rusă, „Analiza politicii externe” ⁶⁾	Distinge o dimensiune separată a politici externe, numită „tendența umanitară”, care se referă și la protecția compatrioților din străinătate.
12 mai 2009 (Medvedev)	Decretul prezidențial nr. 537, „Strategia de securitate națională a Rusiei până în 2020” ⁷⁾	Stabilește ca obiectiv „apărarea într-un mod mai eficient a drepturilor și intereselor legitime ale cetățenilor ruși din străinătate” ⁸⁾ .

DATA (PREȘEDINTE)	DOCUMENTUL	REZUMAT
23 iulie 2010 (Medvedev)	Amendamentul nr. 179-FZ la Legea federală privind politicile de stat ale Federației Ruse referitoare la compatrioții din străinătate ⁵	Dincolo de principiul autoidentificării, compatriotul trebuie să depună eforturi pentru a păstra limba și cultura rusă și să se implice în activitățile organizate de comunitate.
7 mai 2012 (Putin)	Decretul prezidențial nr. 605 privind măsurile de implementare a politicii externe a Federației Ruse ⁶	Stabilește nevoia de suplimentare a bugetului destinat implementării proiectelor dezvoltate de Comisia guvernamentală pentru problemele compatrioților din străinătate ⁷ .
12 februarie 2013 (Putin)	„Concepția de politică externă a Federației Ruse” ⁸	Urmărește să asigure „protecția pe toate planurile a drepturilor și intereselor legitime ale cetățenilor și compatrioților ruși din străinătate, lărgirea și menținerea spațiului de manifestare a limbii și culturii ruse, sprijinirea organizațiilor compatrioților” ⁹ .
4 aprilie 2014 (Putin)	Rezoluția Dumei de Stat nr. 4077-6 GD, „Amendamente la articolul 14 din Legea federală privind cetățenia în Federația Rusă” ¹⁰	Simplifică procedurile pentru obținerea cetățeniei ruse de către cetățenii străini și apatrizi recunoscuți ca vorbitori nativi de limba rusă ¹¹ .

Note:

- a. Ukaz Presidenta Rossiskoi Federații ot 10 janvaria 2000 g. N 24 „O Koncepții naționalnoi bezopasnosti Rossiskoi Federații”, <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/gazeta012400.htm>.
- b. *Concepția de politică externă a Federației Ruse*, 28 iunie 2000, <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>.
- c. „Koncepția podderjki Rossiskoi Federații sootestestvennikov za rubejom na sovremennom etape”, <http://www.whiteworld.ru/rubriki/000122/000/01101302.htm>.
- d. *Ibid.*
- e. Legea federală nr. 62-FZ privind acordarea cetățeniei de către Federația Rusă, 31 mai 2002, <http://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/4189>.
- f. Rasporiajenie Pravitelstva Rossiskoi Federații ot 28.11.2002 No. 1663-r. „Osnovnie napravlenia podderjki Rossiskoi Federației sootestestvennikov zarubejom na 2002–2005 godi”, <http://docs.procsbp.ru/content/part/63062>.
- g. „Programma mer organizatiionnogo, pravovogo, administrativnogo, socialno-ekonomiceskogo haraktera, napravlennih na dolgosrocinioe stimulirovaniedobrovolnogo pereselenia v Rossiu sootestestvennikov iz-za rubeja”, utverjdennaia Pravitelstvom Rossiskoi Federații 18 iunia 2005 g. (No. MF-P12-2990).
- h. „Kompleks mer po podderjke rossiskih sootestestvennikov za rubejom i sodeistviu ih dobrovolnomu pereseleniu v Rossiskuiu Federațiu”, utverjdennii Pravitelstvom Rossiskoi Federații 8 iulia 2005 g, <http://www.materick.ru/index.php?section=analitics&bulid=115&bulsectionid=11284>.
- i. Programul a fost actualizat ulterior. Vezi Decretul guvernamental nr. 492, „Programul federal pentru învățarea limbii ruse 2011–2015, 20 iunie 2011” (Postanovlenie Pravitelstva Rossiskoy Federații ot 20.06.2011 No. 492. „O federalnoi țelevoi programme «Russki iazik» na 2011–2015 godi”), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_161668/.

continuare

Tabelul 2 (continuare)

- j. Postanovlenie Pravitelstva Rossijskoi Federacii ot 29.12.2005 No. 833. „O federalnoi televoi programme «Russkii iazik (2006–2010 godi)»”, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_101301/.
- k. Semnat la data simbolică de 22 iunie – începutul Marelui Război de Apărare a Patriei din 1941–1945. O nouă versiune a programului a intrat în vigoare în iulie 2010. Vezi Alexander Zhuravsky și Olga Vykhovanets, „Compatriots: Back to the Homeland”, Consiliul Rus pentru Relații Internaționale, 31 mai 2013, http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=1908#top.
- l. În alte surse este numit și „Programul de stat pentru asistarea compatrioților rezidenți în străinătate în procesul de strămutare voluntară în Federația Rusă”. (Ukaz Prezidenta Rossijskoi Federacii ot 22.06.2006 No. 637, „O merah po okazaniu sodeistvia dobrovolnomu pereseleniu v Rossijskuiu Federaciju sootcestvennikov, proživaiușih za rubejom”), <http://base.garant.ru/189653/>.
- m. Profilul de țară al Federației Ruse, *Focus Migration*, nr. 20 (iulie 2010), <http://focus-migration.hwwi.de/Russia-n-Federation.6337.0.html?&L=1>.
- n. Ulterior, programul a fost actualizat de trei ori. Vezi Decretul guvernamental nr. 1646-r, „Program de cooperare cu compatrioții din străinătate în perioada 2009–2011”, 10 noiembrie 2008 (Rasporiajenie Pravitelstva Rossijskoi Federacii ot 10.11.2008 No. 1646-r. Ob utverjdenii Programmi raboti s sootcestvennikami za rubejom na 2009–2011 godi), http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_81532/, și Decretul guvernamental nr. 1799-r, „Program de cooperare cu compatrioții din străinătate în perioada 2012–2014”, 13 octombrie 2011 (Rasporiajenie Pravitelstva Rossijskoi Federacii ot 13.10.2011 No. 1799-r. Programma po rabote s sootcestvennikami za rubejom na 2012–2014 godi), <http://government.consultant.ru/page.aspx?1576773>, și Decretul guvernamental nr. 2321-r, „Program de cooperare cu compatrioții din străinătate în perioada 2015–2017”, 19 noiembrie 2014 (Rasporiajenie Pravitelstva Rossijskoi Federacii ot 19.11.2014 No. 2321-r. Programma raboti s sootcestvennikami, proživaiușimi za rubejom, na 2015–2017 godi), <http://government.ru/media/fi les/ZXiQGZwhcwc.pdf>.
- o. Rasporiajenie Pravitelstva Rossijskoi Federacii ot 02.10.2006 No. 1370-r, Programma raboti s sootcestvennikami za rubejom na 2006–2008 godi, <http://russia.bestpravo.ru/fed2006/data01/tex10044.htm>.

- p. Ministerstvo inostrannih del Rossiskoi Federatii, Obzor vnesnei politiki Rossiskoi Federatii, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/sp/3647DA97748A106BC32572AB002AC4DD#%D0%92%D0%92%D0%94%D0%95%D0%95%D0%99%D0%98%D0%95.
- q. Ukaz Prezidenta Rossiskoi Federatii ot 12.05.2009 No. 537, „O Strategii naționalnoi bezopasnosti Rossiskoi Federatii do 2020 goda”, <http://www.rg.ru/2009/05/19/strategia-dok.html>.
- r. *Russia's National Security Strategy to 2020*, 12 mai 2009, <http://rustrans.wikidot.com/russia-s-national-security-strategy-to-2020>.
- s. Federalnii zakon ot 23.07.2010 No. 179-FZ, O vnesenii izmeneni v Federalnii zakon „O gosudarstvennoi politike Rossiskoi Federatii v otnošenii sootcestvennikovza rubejom”, <http://www.rg.ru/2010/07/27/sootech-dok.html>.
- t. Ukaz Prezidenta Rossiskoi Federatii ot 07.05.2012 No. 605, „O merah po realizatii vnesnepolitieskogo kursa Rossiskoi Federatii”, <http://kremlin.ru/acts/15256>.
- u. Vezi mai multe în Grigory B. Karasin, „Lumea Rusă devine realitate”, *Rossiskaia Gazeta*, 24 octombrie 2012, http://www.mid.ru/bdomp/brp_4.nsf/f68cd37b84711611c3256f6d00541094/35bdddd904894089944257aae004c4b41!OpenDocument.
- v. *Concepția de politică externă a Federației Ruse*, 12 februarie 2012, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/76389FEC168189ED44257B2E0039B16D.
- w. *Ibid.*
- x. Gosudarstvennoi Dumi Federalnogo Sobranija Rossiskoi Federatii ot 04.04.2014 No. 4077-6 GD, „O Federalnom zakone «O vnesenii izmeneni v stati 14 i 27 Federalnogo zakona „O grajdanstve Rossiskoi Federatii”» (proiekt N 417698-6)”, <http://www.rg.ru/2014/04/23/grazhdanstvo-dok.html>.
- y. „On Submission to the State Duma of a Draft Law Simplifying Procedures for Receiving Russian Citizenship for Some Categories of Foreigners”, Guvernul Rus, 4 martie 2014, <http://government.ru/en/news/10896>.

Și de data aceasta, deși îi reclama pentru sine pe compatrioții ruși, Moscova nu avea nici cea mai mică intenție să-i lase să se întoarcă acasă, impunând chiar o „restricție asupra migrației necontrolate către Rusia”⁷⁸. În 2001, această decizie a părut cumva surprinzătoare. Pe de o parte, Rusia încerca încă să-și revină după criza economică din 1998 și probabil că nu ar fi putut suporta costurile implicate de afluxul milioanei de imigranți. Pe de altă parte, prețurile la petrol au început să crească rapid și, odată cu aceasta, situația economică a Rusiei s-a îmbunătățit, ceea ce presupunea și o creștere a necesarului de forță de muncă, în special în contextul crizei demografice din Rusia⁷⁹. Mai mult decât atât, Putin declara, în octombrie 2001, că „Rusia este interesată să-i vadă pe ruși întorși din străinătate”⁸⁰ și admitea că cooperarea cu compatrioții ruși nu fusese eficientă. Și totuși începutul anilor 2000 a reprezentat o perioadă în care Rusia a aplicat politici imigraționiste rigide⁸¹. De asemenea, Concepția din 2001 păstra în mare parte vechile politici ale Rusiei față de rușii din străinătate, concentrându-se asupra ajutorării acestora în „strădania lor de a se adapta și de a se integra în țările de reședință, păstrându-și în același timp identitatea etnică și culturală”⁸².

Anul 2002 a reprezentat un moment de cotitură în ceea ce privește definirea conceptului de compatriot rus. La finalul lunii mai, Putin a semnat „Legea federală nr. 62-FZ privind acordarea cetățeniei de către Federația Rusă”. Noua lege înăsprea regulile generale de naturalizare în comparație cu legea din 1991, deși, pe de altă parte, le permitea cetățenilor fostei Uniuni Sovietice deveniți apatrizi să obțină mult mai ușor pașaportul rus⁸³. Imediat după adoptarea acestei legi, în Georgia a început o amplă acțiune de pașaportizare, fiind înființate centre la care doritorii puteau solicita eliberarea pașaportului chiar și

în cele mai izolate regiuni din Abhazia și Osetia de Sud. Potrivit surselor oficiale rusești, în decurs de numai patru ani de la demararea acestei campanii de pașaportizare în 2002, proporția cetățenilor ruși din Abhazia a crescut de la 30% la 80%, în timp ce, în Osetia de Sud, ea a crescut de la 40% la 90%⁸⁴.

În mai, Putin a cerut de asemenea Ministerului de Externe să elaboreze un ansamblu de principii directoare pentru compatrioții din străinătate⁸⁵. Aceste „Principii directoare privind sprijinirea compatrioților din străinătate de către Federația Rusă în perioada 2002–2005”, aprobate de guvern în noiembrie 2002, au schimbat discursul Rusiei referitor la diaspora rusă. Așa cum susține politologul Maria Nojenko, dacă în cei opt ani anteriori puterea politică văzuse în diaspora o problemă pe care Rusia trebuia s-o rezolve, acum, vorbitorii de rusă din fostul spațiu sovietic erau considerați o resursă de politică externă, care putea fi folosită în raporturile cu alte state⁸⁶. Așa cum avea să declare Putin la câteva luni după adoptarea acestui document, „asemenea activități «umanitare» [politicile privind compatrioții] sunt la fel de importante pentru interesele țării ca și activitățile pe care le desfășoară în străinătate firmele rusești”⁸⁷. „Principiile directoare” atrăgeau atenția asupra „rolului [compatrioților] în lărgirea cooperării Federației Ruse cu alte state și continuarea transformărilor economice la nivelul Federației Ruse”⁸⁸. Deși recomandările nu ieșeau nici acum din sfera puterii necoercitive, era pentru prima dată când compatrioții erau menționați în mod oficial în politicile guvernului ca jucând un rol în politica externă a Rusiei.

Anii 2000 au marcat o creștere a rolului compatrioților în exercitarea puterii necoercitive și a influenței Rusiei pe plan extern. După cum remarcam în capitolul anterior, folosirea din ce în ce mai deasă a sintagmei „Lumea Rusă” pentru a

desemna diaspora, extinderea rețelei Russki Dom și înființarea Fundației „Russki Mir” și a Rossotrudnicestvo reflectau îmbunătățirea situației economice a Rusiei, amplificarea fenomenului naționalist și consolidarea regimului lui Putin. Vara lui 2008 a adus atât izbucnirea războiului ruso-georgian, cât și atingerea unui nou nivel maxim al prețului petrolului, care a ajuns la 145 \$/baril. Cu numai câțiva ani mai înainte, în aprilie 2005, Putin rostise vorba citată de mulți de atunci: „Prăbușirea Uniunii Sovietice a constituit un dezastru geopolitic major al secolului trecut.” Mulți au uitat însă între timp că, în momentul respectiv, Putin făcea de fapt referire la problema compatrioților ruși – „zeci de milioane dintre concetățenii și compatrioții noștri s-au trezit dintr-odată că locuiesc în afara teritoriului rus”⁸⁹. Ceva trebuia făcut pentru ca Moscova să ia în sfârșit și măsuri reale în privința compatrioților. La mijlocul acestui deceniu de renaștere a Rusiei atât ca putere politică, cât și ca putere economică, în iunie 2006, cu ocazia celei de-a șai-zece și cincea aniversări a începerii Marelui Război de Apărare a Patriei (care a marcat momentul intrării Rusiei în cel de-al Doilea Război Mondial), a fost emis un decret prezidențial prin care se lansa „Programul național de sprijinire a migrației voluntare a compatrioților din străinătate către Federația Rusă”. Rusia – prietenul din interes al compatrioților – avea în sfârșit să-i invite pe aceștia să se întoarcă acasă. Invitația nu era însă nici de această dată făcută din pură bunăvoință. Programul avea ca scop soluționarea crizei evidente cu care se confrunta piața forței de muncă din Rusia și eliminarea dezechilibrelor din economie⁹⁰. Între 1992 și 2004, situația demografică a țării se deteriorase în mod semnificativ – diferența dintre numărul deceselor și cel al nașterilor a atins 10,4 milioane de persoane, contribuind la declinul forței de muncă

calificată⁹¹. Așadar, în cadrul acestui program, compatrioții erau invitați să se stabilească în anumite regiuni indicate de guvern, care se confruntau cu o scădere a numărului de locuitori sau cu lipsa forței de muncă. Strălucirea și farmecul Moscovei și al St. Petersburgului nu erau destinate compatrioților ruși; în schimb, aceștia erau invitați să se stabilească în Orientul Îndepărtat și în Siberia⁹². Acest program de strămutare a compatrioților a demonstrat faptul că Rusia se folosea cu cinism atât de termen, cât și de oameni – de compatrioți – nu atât în beneficiul compatrioților, cât din dorința de a satisface niște interese naționale imediate.

N-a constituit o surpriză pentru nimeni faptul că prea puțini compatrioți au acceptat oferta de a se muta în Orientul Îndepărtat și Siberia, acolo unde Stalin îi trimisese pe deportații din Gulag. Contrar planurilor inițiale, care prevedeau întoarcerea a 50 000–100 000 de compatrioți pe an, cifra maximă atinsă în 2011 a fost de numai 32 500 (mult mai mult decât s-a înregistrat în toți anii dinainte)⁹³. De exemplu, în perioada 2007–2009, din Estonia s-au repatriat numai între 20 și 37 de persoane, în ciuda acuzațiilor constante ale Moscovei că minoritatea rusă din Estonia suferă din cauza diverselor discriminări⁹⁴. Rezultatele slabe ale acestui program pot fi puse însă și pe seama faptului că a venit foarte târziu (la aproximativ 15 ani după căderea Uniunii Sovietice), dar și pe fondul izbucnirii crizei financiare globale din 2008, care a afectat piața internațională a muncii⁹⁵. În plus, până la această dată, probabil că aceia dintre compatrioți care avuseseră dorința să emigreze în Rusia o făcuseră deja. Privind retrospectiv, avem toate motivele să ne întrebăm în ce măsură a fost Moscova vreodată cu adevărat sinceră în eforturile sale de strămutare a compatrioților și în ce măsură a vrut numai să facă paradă de aceasta cu ocazia

aniversării Marelui Război de Apărare a Patriei. Dacă Moscova a intenționat cu adevărat să-i aducă înapoi acasă pe o parte dintre compatrioți, atunci aceasta a constituit numai o mică parte din strategia multivectorială a țării legată de compatrioți. Peste numai doi ani, în vara lui 2008, tancurile Rusiei aveau să pătrundă în teritoriile georgiene din Osetia de Sud și Abhazia spre a proteja populația locală căreia Moscova îi dăduse plină de scrupulozitate pașapoarte în anii precedenți.

Mai târziu, tot în 2006, au fost lansate mai multe astfel de programe care-i vizau pe compatrioți. Acestea au devenit strategii pe termen lung, având ca scop sprijinirea compatrioților din străinătate, dar și poziționarea lor ca potențială resursă pentru viitor. Aceleași programe au stat la baza campaniilor de propagandă de mai târziu destinate compatrioților ruși și a războiului informațional îndreptat împotriva Georgiei, Ucrainei și altor state. „Programul de cooperare cu compatrioții din străinătate în perioada 2006–2008” s-a concentrat, printre altele, pe asigurarea suportului informațional, care putea consta în crearea și administrarea de site-uri de internet, a unor publicații și a unor programe de radio și televiziune, colaborarea cu mass-media de limba rusă din străinătate⁹⁶. Putin însuși a subliniat importanța programului la Congresul Mondial al Compatrioților Ruși din 2006, lăudându-se cu faptul că resursele financiare alocate de Rusia în acel an pentru problemele compatrioților au crescut de șapte ori comparativ cu anul 2000⁹⁷.

„Programul de cooperare cu compatrioții din străinătate” a fost actualizat de trei ori, menținându-se însă pe aceeași direcție strategică. Astfel, în timp ce versiunea inițială din 2006–2008 pune accent pe îmbunătățirea legislației ruse referitoare la compatrioți, cea din 2009–2011 se concentra pe asistența oferită în cadrul evenimentelor culturale și pe promovarea presei

de limbă rusă. Comparativ cu versiunile anterioare, programul pentru 2012–2014, adoptat în 2011, făcea referire la „asistența oferită compatrioților în organizarea acestora la nivel profesional” și „asistența oferită în încurajarea morală a compatrioților, inclusiv prin ceremonii de premiere”⁹⁸. De asemenea, acest program stabilea ca prioritate creșterea rolului Consiliului Mondial de Coordonare a Compatrioților Ruși (înființat în 2006) și al filialelor acestuia la nivel de țară, precum și susținerea organizațiilor compatrioților cu tipărituri și resurse de internet⁹⁹. Cea mai recentă versiune a programului, cea pentru anii 2015–2017, se concentrează pe tânăra generație de compatrioți și include, ca o nouă prioritate, „asistența oferită în consolidarea organizațiilor de tineret ale compatrioților”, cum ar fi școlile de vară, evenimentele și competițiile sportive internaționale¹⁰⁰. În ultimul deceniu, Rusia a atras deja tineri compatrioți ruși inclusiv prin organizarea unor tabere paramilitare anuale.

Pe ansamblu, spre deosebire de eforturile legate de repatrierea celor din diaspora, se pare că programele menite să ofere compatrioților sprijin informațional au avut succes. După cum o vor arăta și studiile de caz, în 2012, la aproape 25 de ani de la dizolvarea Uniunii Sovietice, diaspora manifestă, în întregul spațiu fost sovietic, o preferință clară pentru programele de televiziune, presa, portalurile de știri online și rețelele sociale în limba rusă. Totuși este greu de spus în ce măsură această preferință trebuie pusă pe seama autoidentificării diasporei cu Rusia sau se datorează mai degrabă avantajelor semnificative de care s-a bucurat mass-media rusă sub aspectul anvergurii și finanțării în comparație cu modestele posibilități ale mass-mediei din fostele republici sovietice mai mici.

Pentru a ajunge să exercite o influență prin intermediul informațiilor difuzate compatrioților ruși, Rusia trebuia să se

asigure însă că aceștia, alături de alți cetățeni din fostele republici sovietice, nu-și pierd cunoștințele de limba rusă. Putin a numit „menținerea teritoriilor în care se vorbește limba rusă” unul dintre obiectivele „prioritare” ale Rusiei, care urma să fie atins cu ajutorul compatrioților ruși¹⁰¹. Așadar, după ce a fost aprobat în decembrie 2005, „Programul federal țintă pentru învățarea limbii ruse 2006–2010” a fost lansat în 2006 și actualizat în 2011 pentru perioada 2011–2015. Programul avea un dublu scop: acela de a promova „limba rusă ca bază de dezvoltare a procesului de integrare în Comunitatea Statelor Independente” și acela de a veni în întâmpinarea „nevoilor lingvistice și culturale ale compatrioților din străinătate”¹⁰². Mijloacele prin care se încearcă atingerea acestor obiective includ organizarea de programe de cercetare și predare, evenimente educaționale și culturale, furnizarea de materiale educaționale despre limba, literatura și cultura rusă, precum și crearea unor posibilități de învățare a limbii ruse la distanță. Pe de altă parte, fondurile alocate acestor programe erau minime. În 2011–2015, Rusia a alocat acestui program în jur de 28 de milioane \$ (1,5 miliarde de ruble), în condițiile în care 46% dintre fonduri erau investite în „satisfacerea nevoilor lingvistice și culturale ale compatrioților din străinătate”¹⁰³. Prin comparație, Institutul German „Goethe” are un buget anual de 320 de milioane \$, din care 40% este alocat programelor de limbă¹⁰⁴. Aceasta arată că, în ciuda publicității făcute, Rusia nu este pregătită să irosească bani cu programele culturale și de limbă destinate compatrioților.

În martie 2007, aspectele necoercitive și umanitare ale politicii externe a Rusiei au continuat să fie conceptualizate în „Analiza politicii externe a Federației Ruse”. A trecut aproape un deceniu de când compatrioții au fost pentru prima dată menționați în mod oficial ca făcând parte din strategia de

politică externă a Rusiei, odată cu adoptarea „Concepției de politică externă” din 2000. Noua analiză introducea conceptul de „tendință umanitară” a politicii externe a Rusiei. În afară de apărarea drepturilor omului, acest concept făcea referire și la protecția care trebuia acordată compatrioților din străinătate. Analiza este interesantă din mai multe puncte de vedere. În primul rând, compatrioții erau menționați printre cei care aveau o contribuție importantă la formarea „imaginii obiective” a Rusiei în străinătate¹⁰⁵. În al doilea rând, pentru implementarea conceptului de „tendință umanitară”, se puneau accent foarte mare pe instrumentele de „putere necoercitivă”, care fuseseră folosite cu rezultate favorabile de marile puteri ale lumii¹⁰⁶. În scurt timp însă, Rusia avea să se folosească de compatrioți pentru a-și atinge scopurile militare și teritoriale în războiul din Georgia.

Cu numai câteva luni înainte de începerea războiului, Dmitri Medvedev a fost investit președinte al Rusiei, funcție în care a rămas până în anul 2012, sub ochiul atent și mâna despotică a prim-ministrului Putin. În vârstă de numai 42 de ani, fostul profesor de drept roman și civil părea să reprezinte o alternativă mai tânără, mai liberală și mai modernă a lui Putin. Ceea ce îi lipsea însă era caracterul puternic al acestuia. În cele din urmă, Medvedev nu a reușit niciodată să iasă din umbra prim-ministrului său. Între timp, vara anului 2008 s-a dovedit a fi una victorioasă pentru duetul Medvedev-Putin. Războiul de Cinci Zile, cum a fost numită invazia rusă în Georgia, a venit și a plecat. Lumea s-a arătat îngrijorată; lumea a bombănit; dar tot ea a uitat foarte repede. Sigur este însă că Rusia a câștigat acest război, nu numai pe câmpul de luptă, ci și prin separarea permanentă a Osetiei de Sud și Abhaziei de Georgia. A fost numai una dintre victoriile înregistrate de Rusia

în contul strategiei pe termen lung cu privire la compatrioți. După cum vom vedea în capitolul 4, vorbitorii de limba rusă și cetățenii ruși din Osetia de Sud și Abhazia deveniseră de bună-voie posesori de pașapoarte rusești și, totodată, protejați ai Rusiei. Înainte de intrarea trupelor rusești în Georgia, Medvedev declara că, „potrivit legislației și constituției federale... datoria mea este să protejiez viața și demnitatea cetățenilor ruși oriunde s-ar afla”¹⁰⁷. Mai târziu, Medvedev a reiterat acest pretext când s-a referit la locuitorii Osetiei de Sud, spunând că „protejarea vieții și demnității cetățenilor noștri, oriunde s-ar afla aceștia, reprezintă o prioritate de necontestat a țării noastre”¹⁰⁸ și, totodată, „una dintre prioritățile politicii noastre externe”¹⁰⁹. Fără îndoială că prima acțiune militară a Georgiei întreprinsă împotriva teritoriilor separatiste a făcut ca discursul Rusiei cu privire la necesitatea de a garanta protecția cetățenilor și compatrioților ei să pară cu atât mai legitim.

Îmbătat de succesul repurtat în Georgia, în septembrie 2008, Medvedev a fondat Agenția Federală pentru Comunitatea Statelor Independente, Compatrioții din Străinătate și Cooperare Umanitară Internațională. Această agenție autonomă, aflată sub autoritatea Ministerului rus al Afacerilor Externe și condusă de unul dintre membrii Consiliului Federal al Adunării Federale a Rusiei, Konstantin Kosaciov, este responsabilă de sprijinirea și dezvoltarea relațiilor Rusiei cu CSI, precum și cu alte țări, inclusiv de gestionarea problemelor de care se lovesc compatrioții¹¹⁰.

În mai 2009, Medvedev a adoptat prin decret prezidențial „Strategia de securitate națională a Federației Ruse până în anul 2020”. Noul document reiterează și totodată readuce în discuție ca obiectiv pe termen lung „apărarea într-un mod mai eficient a drepturilor și intereselor legitime ale cetățenilor

ruși din străinătate”¹¹¹. Având în vedere faptul că Rusia tocmai dusesse un război de apărare a intereselor compatrioților și cetățenilor ruși din străinătate, această formulare mai degrabă ambiguă pare să nu facă aluzie doar la simple inițiative diplomatice de sprijinire a compatrioților. Și deși această strategie nu face referire în mod direct la compatrioți, mulțumită eforturilor de pașaportizare depuse de Moscova, mulți dintre compatrioți se aflau deja la un pas de a deveni cetățeni¹¹². Documentul consemna și importanța exploatării „potențialului cultural al Rusiei” în scopul întăririi securității naționale prin intermediul programelor de radio și televiziune, al internetului și al operelor cinematografice. Asemenea inițiative media-tice vor deveni cu timpul instrumente importante nu numai în exercitarea puterii necoercitive a Rusiei, ci și în campaniile de război informațional.

Politicile și legile actuale privitoare la compatrioți

În luna iulie a anului 2010 a avut loc cea de-a patra încercare de definire a conceptului de „compatriot rus” printr-un amendament adus „Legii federale privind politicile de stat ale Federației Ruse cu privire la compatrioții din străinătate” din 1999. Cea mai nouă definiție, considerată finală, era însă la fel de ambiguă, dacă nu și mai ambiguă ca precedenta. Amendamentul includea și vechea definiție din 1999, conform căreia compatrioții erau persoane născute în același stat (Rusia și fosta Uniune Sovietică), atașate de cultura rusă. Aceasta contrazicea în mod direct definiția introdusă în 2001 în „Concepția de sprijinire a compatrioților”, în care nu era menționată deloc Uniunea Sovietică. Pentru prima dată, cetățenii ruși cu domiciliu permanent în străinătate erau și ei incluși printre compatrioți. Noua definiție adăuga însă o nouă categorie, de „persoane care

trăiesc în afara Federației Ruse și aparțin națiunilor al căror trecut istoric este legat de teritoriul Federației Ruse și care au ales de bunăvoie să păstreze legături spirituale, culturale și juridice cu Federația Rusă”¹¹³. Potrivit acestei definiții, nici etnia rusă și nici limba rusă nu sunt necesare pentru ca o persoană să poată fi considerată drept compatriot rus, la fel cum nu e neapărat necesar ca persoana respectivă să fi deținut în trecut cetățenia rusă sau sovietică. Cu alte cuvinte, oricine simte o afinitate spirituală sau culturală cu Rusia și descinde din oricare dintre cele 185 de naționalități care locuiesc în prezent pe teritoriul Federației Ruse sau care s-au aflat la un moment dat în istorie pe teritoriul Imperiului Rus poate fi numit compatriot.

Noutatea esențială constă însă în faptul că amendamentul din 2010 elimină necesitatea unei autoidentificări legale a compatrioților, fiind suficientă, în schimb, o participare activă la proiectele culturale și politice ale Rusiei. Prevederea anterioară (niciodată aplicată) privind cărțile de identitate ale compatrioților a fost astfel anulată și, o dată cu ea, încadrarea acestora într-o categorie recunoscută prin lege¹¹⁴. În schimb, compatrioții aveau datoria să se implice și să demonstreze „că desfășoară o activitate civică sau profesională cu scopul de a contribui la păstrarea limbii ruse și a limbilor materne ale popoarelor din Federația Rusă, contribuind astfel la promovarea culturii ruse în străinătate, la întărirea relațiilor dintre țările de reședință ale compatrioților și Federația Rusă, și de a sprijini asociațiile comunităților de compatrioți, de a contribui la protejarea drepturilor compatrioților și la menținerea legăturilor culturale și spirituale cu Federația Rusă prin orice alte mijloace liber alese”¹¹⁵. Prin urmare dacă, până în 2010, propria identitate era suficientă pentru ca un compatriot rus să poată fi recunoscut ca atare, conform noii definiții oficiale, persoana

respectivă trebuia să facă dovada statutului de membru al unei organizații relevante sau să-și demonstreze prin propriile activități apartenența la categoria compatrioților. Ca să fii compatriot se pare că trebuia să desfășori o oarecare activitate politică sau să fii activist.

Această schimbare nu a rămas fără consecințe. Pe de o parte, diferența de abordare marchează un efort de conceptualizare a compatrioților mai degrabă ca membri activi decât pasivi ai Lumii Ruse. Pe de altă parte, condiția activismului mai curând subțiază rândurile acestora. După cum remarcă politologul Oxana Șevel, amendamentul din 2010 îi permite din nou Moscovei să îi includă pe toți foștii cetățeni sovietici în categoria compatrioților, fără a mai fi nevoie să o facă și în mod oficial¹¹⁶. Mai mult decât atât, conceptul de autoidentificare rezolva parțial și situația paradoxală creată în 1999, când aproximativ 150 de milioane de foști cetățeni sovietici puteau fi catalogați drept compatrioți, conform legii, inclusiv (respectând formularea din amendament) „rezidenții din Finlanda și Polonia, dat fiind că aceste țări au fost cândva cuprinse în teritoriul statului rus, precum și Miheil Saakașvili și elitele din statele baltice, care erau din fosta URSS”¹¹⁷. Bineînțeles că președintele georgian Miheil Saakașvili, care tocmai dusese un război împotriva Rusiei, nu se putea număra printre compatrioții ruși, chiar dacă deținuse în trecut cetățenia rusă. În schimb, la fel de bine puteau fi incluși în această categorie locuitorii din Osetia de Sud și Abhazia, dat fiind că ambele regiuni făcuseră parte la un moment dat din Imperiul Rus și prin prisma faptului că mulți dobândiseră deja cetățenia rusă¹¹⁸.

În același timp, au continuat diversele inițiative de ajutorare a compatrioților. În primăvara anului 2011, Medvedev a înființat Fundația pentru Ajutorarea și Protejarea Drepturilor

Compatrioților din Străinătate, având ca scop asigurarea „sprijinului necesar pentru rușii din străinătate în vederea protejării drepturilor și intereselor legitime ale acestora în țările lor de reședință”¹¹⁹. De asemenea, în același an, Ministerul Afacerilor Externe a lansat un site, ruvek.ru – un portal destinat compatrioților ruși – pentru a-i asista pe aceștia în procesul de strămutare voluntară în Rusia¹²⁰.

O schimbare importantă a avut loc în politica externă a Rusiei față de compatrioți după întoarcerea lui Putin la președinție. În mai 2012, acesta a semnat un decret „privind măsurile de implementare a politicii externe a Federației Ruse”, care a marcat o diferență importantă față de „Strategia de securitate națională a Federației Ruse până în 2020”, adoptată în 2009, și față de „Concepția de politică externă a Rusiei” și „Concepția de securitate națională”, ambele din 2000: pentru prima dată, se spunea clar că țara trebuia să-i protejeze pe compatrioții ruși, pe lângă cetățenii ruși. Prin acest decret, Ministerul rus al Afacerilor Externe și alte agenții de la nivelul executivului erau instruite „să asigure protecția completă a drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale cetățenilor ruși și compatrioților din străinătate”¹²¹. Documentul cerea și o creștere a bugetului alocat proiectelor relevante, care urmau să fie implementate prin intermediul Fundației pentru Sprijinirea și Protejarea Drepturilor Compatrioților din Străinătate și al vechii Comisii guvernamentale pentru problemele compatrioților din străinătate, înființată în 1994¹²². Această comisie, condusă de ministrul afacerilor externe, Serghei Lavrov, avea misiunea de a coordona organele executive federale și regionale în dezvoltarea și implementarea politicii de stat referitoare la „rușii cu domiciliul în străinătate” – termen care pare din nou să pună semnul egal între compatrioții ruși și

ruși în general¹²³. În același an, la al IV-lea Congres Mondial al Compatrioților, Putin avea să declare că documentele referitoare la politica privind compatrioții nu mai erau vagi, în contextul în care „sprijinul acordat diasporei ruse constituie una dintre cele mai importante politici ale statului nostru”¹²⁴.

În februarie 2013, Ministerul Afacerilor Externe a dat publicității o nouă „Concepție de politică externă a Federației Ruse”, care reitiera ideea de protecție acordată atât cetățenilor ruși, cât și compatrioților. Printre obiectivele menționate în document se număra și acela de a asigura „o protecție completă a drepturilor și intereselor legitime ale cetățenilor ruși și ale compatrioților din străinătate” prin intermediul mecanismelor oferite de legea și tratatele internaționale. Un alt obiectiv îl constituia „întărirea organizațiilor compatrioților, pentru a-i ajuta să-și apere singuri drepturile în țările de reședință, păstrând în același timp identitatea culturală și etnică a diasporei ruse și legăturile acesteia cu patria istorică”¹²⁵. După cum vom vedea în următorul capitol, această concepție, care îi face pe compatrioți egali cetățenilor, a fost pusă în practică în 2014 în Crimeea și estul Ucrainei, deși politicile protecționiste ale Moscovei nu au avut nimic de a face acolo cu legile și tratatele internaționale, ci mai degrabă cu mijloacele militare folosite în scopul anexării.

La scurt timp după anexarea Crimeii în martie 2014 și la începutul conflictului din estul Ucrainei, în primele zile ale lunii aprilie 2014, Duma a aprobat un proiect de lege care simplifică procedura de obținere a cetățeniei ruse pentru străinii vorbitori de limba rusă. Nevoia de a avea proceduri simplificate pentru acordarea cetățeniei fusese deja exprimată limpede la sfârșitul anului 2012 de către Putin, care anunțase într-un discurs public că „Rusia are nevoie de sânge nou”¹²⁶ și că procesul

de obținere a cetățeniei era prea complicat. Amendamentele la articolul 14 al „Legii federale privind acordarea cetățeniei de către Federația Rusă” specificau că de noua procedură pentru obținerea cetățeniei ruse puteau beneficia cetățenii străini și apatrizii recunoscuți ca vorbitori nativi de limba rusă care, de exemplu, vorbeau fluent rusa și o foloseau în mod frecvent acasă, în anumite cercuri sociale și culturale și în alte contexte, și ai căror înaintași avuseseră la un moment dat domiciliul stabil pe teritoriul Imperiului Rus sau al URSS, însă cu condiția să renunțe la cetățenia pe care o dețineau în prezent. De asemenea, potrivit aceluiași amendament, o comisie specială avea să stabilească printr-un interviu dacă o persoană era sau nu era vorbitoare nativă de limba rusă¹²⁷. Condiția ca noii cetățeni ruși să renunțe la pașapoartele străine marchează o îndepărtare față de politica anterioară a Rusiei, al cărei obiectiv era să extindă dubla cetățenie în fostul spațiu sovietic. Ea poate fi interpretată ca o tentativă de delimitare mai clară a taberei de partea căreia se află compatrioții. În momentul în care nu mai există nicio ambiguitate legată de cetățenia compatrioților, devine mult mai ușor pentru Rusia să revendice dreptul de a-i proteja și, eventual, dreptul de a acapara teritoriile locuite de aceștia.

În multe privințe, se poate spune că politicile Rusiei privind compatrioții urmează arcul format din puterea, ambiția și lupta Rusiei pentru identitate națională. Între 1994 și 2015, guvernul rus a promulgat peste douăzeci de politici, programe și legi axate pe conceptualizarea și asistarea compatrioților. Acestea au constituit în același timp o dilemă și o ocazie pentru Moscova; în orice caz, maniera în care Moscova a ales să se implice și, câteodată, să ignore problema celor 30 de milioane de ruși și vorbitori de rusă a variat în aceste două decenii. La începutul

anilor 1990, în timp ce Rusia se lupta cu o criză economică severă și își asuma o nouă statalitate, situația compatrioților a rămas neclară, și statutul lor, vag definit. Mai înainte, Moscova hotărâse că diaspora nu trebuia să fie invitată să se întoarcă în Rusia și adoptase anumite prevederi pentru a bloca repatrierea în masă a membrilor ei. După numai 15 ani, au urmat câteva tentative șovăielnice de readucere a compatrioților în țară. Cu toate acestea, chiar și în timpul lui Elțin, au existat anumite eforturi de a pune în legătură unele chestiuni de politică externă cu problema compatrioților, cum a fost cazul statelor baltice și al eforturilor ratate de a introduce cetățenia dublă în fostele state sovietice.

După 2000, sub conducerea lui Putin, în timp ce economia și poziția Rusiei pe scena lumii s-au îmbunătățit odată cu creșterea prețurilor la petrol, problema compatrioților a început să capete din ce în ce mai multă importanță. Rusia s-a redefinit ca o mare putere mondială și ca lider al civilizației specifice țărilor slave, rusofone și creștine ortodoxe – cu alte cuvinte, al Lumii Ruse. Rușii, vorbitorii de rusă, dar și membrii altor minorități din imediata vecinătate a Rusiei constituiau o parte esențială a acestei lumi, fiind politizați și conceptualizați sub eticheta de compatrioți. Multe dintre politicile inițiale privind compatrioții au început să pară confuze și brutale, ca tentative de exercitare a puterii necoercitive. Astfel, sub conducerea lui Putin, compatrioții au devenit din ce în ce mai conceptualizați ca o resursă folosită de Rusia în politica sa externă și în realizarea ambițiilor sale geopolitice în țările din imediata ei vecinătate. După războiul din Georgia, din 2008, în care miza au reprezentat-o compatrioții, politicile Rusiei au devenit mai clare și mai axate pe protejarea cetățenilor și a compatrioților din străinătate.

În acest capitol am demonstrat de asemenea faptul că politicile Rusiei privind compatrioții nu pot fi analizate izolat. Compatrioții nu fac parte numai din programele umanitare ale Rusiei, ci sunt incluși de asemenea în legile naționale și în programele lingvistice, culturale și informaționale ale Rusiei. Mai mult decât atât, compatrioții sunt parte a fundamentului statului rus: a strategiilor de securitate națională, a concepțiilor de politică externă și a definițiilor cetățeniei. În sfârșit, politicile privind compatrioții nu trebuie văzute ca o reflectare a anumitor epoci sau a concepției unor conducători. Dacă, pentru Elțin, compatrioții au constituit o moștenire rămasă în urma prăbușirii Uniunii Sovietice și un rezultat al politicilor etnice ale lui Stalin, ei vor rămâne o chestiune de interes mult timp după retragerea lui Putin de la putere. Compatrioții ruși vor rămâne importanți pentru Europa și Asia în deceniile următoare, indiferent cine se va afla în fruntea Kremlinului. După cum am arătat în capitolul precedent, compatrioții ruși joacă un rol-cheie în contextul traiectoriei politice de reimperializare, al cărei scop este de a menține influența neoimperială a Rusiei și de a recâștiga terenul pierdut de aceasta în fostele republici sovietice. Următoarele patru capitole, care vor fi tot atâtea studii de caz, vor arăta modul și măsura în care aceste politici privind compatrioții și traiectoria de reimperializare au fost puse în practică în Ucraina, Georgia, Moldova, statele baltice și Asia Centrală, precum și în Belarus și Armenia.

Capitolul 4

Separatism și anexare

MOLDOVA, GEORGIA ȘI UCRAINA

Pericolul cel mai evident era acela că populația vorbitoare de limba rusă se simțea amenințată, iar aceste amenințări erau cât se poate de concrete și palpabile. Iată ce i-a determinat pe locuitorii Crimeii, pe cei care trăiesc acolo, să se gândească la viitorul lor și să ceară ajutorul Rusiei.

VLADIMIR PUTIN, 17 aprilie 2014

La prima vedere, cele trei foste republici sovietice Moldova, Ucraina și Georgia par să aibă foarte puține lucruri în comun. Moldova este o țară mică, de numai patru milioane de locuitori, înghesuită între Ucraina și România. În ciuda legăturilor sale istorice, culturale și lingvistice cu România, care este membră UE și NATO, Moldova a rămas un loc uitat al Europei după dezintegrarea Uniunii Sovietice. În comparație cu Moldova, vecina sa Ucraina e un adevărat colos. Ucraina este cea mai mare țară ca întindere aflată în întregime pe continentul european, cu o populație la fel de semnificativă, de 43 de milioane de locuitori¹. Numită adesea „grânarul Europei”, țara a constituit vreme de sute de ani un obiect de dispută între puterile vecine, cum ar fi Polonia, Lituania, Hanatul Crimeii, Imperiul Otoman și Rusia. Ucrainenii fiind tot slavi, rușii

continuă să vadă în ei niște „frați”. Pe țărmul opus al Mării Negre, cuibărită între stâncile Munților Caucaz, se află Georgia. Georgienii, sau kartvelebi, sunt astăzi în număr de doar 5 milioane și, ca urmare a poziționării lor la întâlnirea dintre Europa de Est și Asia de Vest, posedă un alfabet, o limbă și o identitate unice.

Și totuși aceste țări foarte diferite au și multe lucruri în comun. Toate trei au avut îndelungate și dificile relații istorice cu Rusia imperială și sovietică, fiind supuse unei politici agresive de rusificare și deportărilor în masă. O mare parte din populația acestor trei țări aparține Bisericii Ortodoxe Răsăritene, trăsătură pe care o au în comun cu Rusia. Toate s-au luptat cu regimuri corupte și rămân printre cele mai sărace țări din Europa, cu un PIB anual pe locuitor de mai puțin de 4 000 \$. Parțial și din cauza acestui lucru, toate trei s-au confruntat cu revoluții „colorate”, mișcări civile care căutau să răstoarne guvernul și să îndrepte țara spre Occident: Revoluția Trandafirilor în Georgia, în 2003, Revoluția Portocalie în Ucraina, în 2004 și Revoluția Strugurilor sau Revoluția „Twitter” în Moldova, în 2009. De asemenea, aceste țări au avut cele mai bune rezultate în cadrul Inițiativei Parteneriatului Estic al UE de la lansarea acesteia în 2009².

Poate că cel mai important lucru pe care îl au în comun Moldova, Georgia și Ucraina este claritatea cu care istoria acestor țări a revelat traiectoria politicii de reimperializare a Rusiei. La fel de izbitoare este asemănarea dintre modurile în care au fost implementate, în aceste țări, în momente diferite, politicile Rusiei (în special politica de pașaportizare, războiul informațional și politica de protejare a compatrioților). Astfel, în timp ce, pentru cei mai

mulți, anexarea din 2014 a Crimeii a constituit un șoc, procesul de pașaportizare și discursul legat de necesitatea protejării compatrioților ruși au vizat toate cele trei state încă de la începutul anilor 1990.

La granița de est a Moldovei, Transnistria continuă să fie, încă din anii 1990, un teritoriu separatist aflat sub tutela Rusiei, dar nerecunoscut ca atare de comunitatea internațională. De asemenea, Moscova a început să instige la separatism în regiunile Osetia de Sud și Abhazia din Georgia încă din anii 1980, până când a reușit să transforme aceste teritorii în simple state-marionetă, în urma războiului ruso-georgian din 2008. Baza reprezentată de anexarea Crimeii și mișcarea separatistă din cele două proaspăt autoproclamate „republici populare” din estul Ucrainei – Republica Populară Lugansk și Republica Populară Donețk – a fost pusă în ultimele decenii. În 2015, ambele „republici populare” menționate par să aibă toate șansele să se transforme în zone de conflict înghețat, la fel ca Transnistria, Abhazia și Osetia de Sud.

Așa cum scria pentru *Washington Post* cel care a fost președintele Georgiei între anii 2004 și 2013, Miheil Saakașvili, în martie 2014, când criza din Ucraina era în plină desfășurare, „există anumite similitudini izbitoare între modul în care s-au derulat primele etape ale agresiunii ruse împotriva Georgiei și ce se întâmplă acum în Ucraina”³.

Actualul președinte georgian, Ghiorghi Margvelașvili, a repetat acest lucru, spunând că, „din nefericire, ceea ce s-a întâmplat în 2008 a avut un ecou în Crimeea, Donețk, Lugansk și Mariupol”⁴. Într-adevăr, traiectoria de reimperializare urmată de Rusia a fost aproape identică în Ucraina, Georgia și Moldova.

HARTA 2

Repartiția populațiilor rusofone și a teritoriilor disputate în Belarus, Ucraina și Moldova. Hartă elaborată de Giedrė Tamašauskaitė.

Există însă și unele diferențe importante de abordare între Ucraina, Georgia și Moldova în ceea ce privește eforturile de reimperializare ale Rusiei. De când a avut loc conflictul din Transnistria, în 1991, și până la anexarea Crimeii, în 2014, Rusia a trecut prin unele schimbări importante, la nivel de conducere și politici, perioadă în care s-a schimbat și contextul geopolitic din Europa – toate acestea influențând desfășurarea

HARTA 3

*Repartiția populațiilor rusofone și a teritoriilor disputate în Caucaz.
Hartă elaborată de Giedrė Tamašauskaitė.*

evenimentelor din țările despre care discutăm. Parțial, participarea Rusiei la conflictul din Transnistria a fost o reacție caracteristică vechiului imperiu sovietic (și trupelor sovietice aflate la fața locului) la o situație avantajoasă (din punctul lor de vedere). Războiul ruso-georgian din 2008 s-a dovedit a fi fost un experiment de succes în cadrul efortului de reimperia-lizare depus de regimul Putin, în special ca urmare a foarte slabei reacții din partea Occidentului. În acest context, anexarea Crimeii și războiul din estul Ucrainei reprezintă un fel de încu-nunare a acestor măsuri puse în practică în mod sistematic de

Kremlin încă din anii 2000. Moscova a invocat în nenumărate rânduri, în toate cele trei țări, în Transnistria, în Osetia de Sud și Abhazia, în Crimeea și în teritoriile estice ale Ucrainei, necesitatea de a-i proteja pe compatrioții ruși ca justificare pentru implicarea sa și pentru operațiunile militare. Înainte însă de a vedea în ce a constatat politica dusă de Rusia în cele trei state, este bine să stabilim poziția geografică a acestora (vezi hărțile 2 și 3) și să facem o scurtă prezentare a diferitelor categorii de compatrioți ruși, a legăturilor pe care aceștia le au cu Rusia și a contextului în care au izbucnit respectivele conflicte.

Contextul

Georgia

Populațiile formate din vorbitori de rusă și așa-zii compatrioți ruși din Georgia, Moldova și Ucraina sunt cât se poate de diferite, dat fiind faptul că vorbim de etnii diferite. În cazul Georgiei și al Moldovei, este chiar surprinzător că Moscova consideră că în categoria compatrioților intră și acele populații. Oseții din Georgia, care nu sunt mai mult de cincizeci de mii, au prea puține legături cu Rusia din punct de vedere etnic, lingvistic sau cultural. Oseții sunt descendenții alanilor, triburi războinice care vorbeau o limbă asemănătoare cu persana și care au trăit aici încă din Evul Mediu timpuriu⁵. Timp de sute de ani, oseții din sud și georgienii au trăit în armonie, iar majoritatea oseților vorbesc și georgiană, pe lângă osetă. Afinitatea lor recentă față de Rusia poate fi explicată prin apropierea geografică de Osetia de Nord (locuită tot de oseți), care face parte din Federația Rusă. De asemenea, georgienii, abhazii și oseții au în comun cu Rusia credința lor creștină ortodoxă. La fel ca oseții, abhazii din Georgia reprezintă și ei un grup etnic

distinct, care, în prezent, numără numai câteva sute de mii de oameni. În secolul al VIII-lea, aceștia au format un regat creștin, care a avut legături strânse atât cu Georgia unită, cât și cu Principatul Georgiei, până când a trecut sub stăpânirea otomană și apoi sub cea a Imperiului țarist. În secolul al XIX-lea, regimul țarist a aplicat o politică de purificare etnică de-a lungul coastei de nord-est a Mării Negre și în Caucazul de Nord, care a dus la lichidarea a aproximativ 1,5 milioane de localnici și la expulzarea din regiune a unui număr similar de abhazi, cerchezi și musulmani⁶. În continuare, rușii, armenii, grecii și georgienii au colonizat regiunea⁷. Georgian la origine, Stalin a aplicat o politică agresivă de georgianizare în Abhazia, care a avut ca rezultat deteriorarea pentru totdeauna a relațiilor abhazo-georgiene. În schimb, abhazii au început să se bazeze din ce în ce mai mult pe sprijinul Moscovei⁸.

Moldova

În Moldova, faptul că Moscova vede în minoritățile locale și chiar în moldoveni niște „compatrioți” este la fel de greu de înțeles. Împărtășind aceeași limbă și cultură cu România vecină, Principatul Moldovei a ajuns sub influența Moscovei la începutul secolului al XIX-lea, când a fost încorporat în Imperiul Rus*. În următoarele două sute de ani, Moldova a fost supusă politicilor de rusificare, în timp ce limba maternă, româna, a fost eliminată ca limbă oficială⁹. În epoca lui Stalin au avut loc execuții și deportări masive ale localnicilor în Siberia și Asia Centrală, iar aici au fost aduși muncitori ruso-foni¹⁰. În plus, a fost introdusă limba „moldovenească”, aceasta fiind în esență aceeași limbă cu româna, numai că se scria cu

* Doar partea răsăriteană, denumită Basarabia (n. red.).

litere chirilice¹¹. Conflictul din Transnistria a izbucnit după ce Moldova și-a căpătat independența față de URSS, și Chișinăul a reintrodus româna ca limbă de stat, iar în 1990 Transnistria și-a declarat independența față de Moldova, exprimându-și în schimb dorința de a continua să facă parte din Uniunea Sovietică¹². Inițial, Kremlinul s-a arătat sceptic față de independența Transnistriei și capacitatea noilor autorități de a controla regiunea, în timp ce presa sovietică a descris mișcarea de independență ca „o rebeliune împotriva perestroikăi”¹³. Activiștii din Transnistria au cochetat și cu ideea de a deveni parte integrantă a Ucrainei, dar până la urmă a câștigat din ce în ce mai mult teren varianta autonomiei și a identității legate de istoria sovietică a Moldovei¹⁴. Astăzi, populația din Transnistria, pe care Moscova caută de mult s-o ia sub aripa sa protectoare, sub pretextul că ar fi formată din compatrioți ruși, este de fapt împărțită în mod aproximativ egal în moldoveni, ucraineni și ruși, cei mai numeroși fiind moldovenii. În Moldova mai sunt două regiuni cu înclinații separatiste, susținute de Rusia: raionul Taraclia, unde 65% dintre locuitori sunt etnici bulgari vorbitori de limba rusă, și regiunea autonomă Găgăuzia, unde 80% din populație este reprezentată de găgăuzi – un popor de creștini ortodocși răsăriteni care descind din turci și bulgari. Deși găgăuzii au propria lor limbă turcică, majoritatea sunt astăzi rusofoni, în principal ca urmare a politicilor sovietice de rusificare¹⁵.

Ucraina

Spre deosebire de Georgia și Moldova, Ucraina este o națiune slavă, Kremlinul având astfel o misiune mai ușoară în a-și impune propria versiune privind cultura și istoria locului, în scopul integrării Ucrainei în proiectul imperial al Rusiei. Moscovei îi place să promoveze ideea că Rusia Kieveană a fost leagănul

civilizației slave (ruse, potrivit Moscovei) de pe teritoriul Ucrainei, ca o dovadă a faptului că ucrainenii și rușii sunt de fapt unul și același popor¹⁶. În schimb, ucrainenii își revendică dreptul la propria istorie și identitate, argumentând că „Rusia” istorică se referea de fapt la popoarele ucrainean și belarus și la pământurile locuite de acestea. Până în 1547, Rusia nici nu a avut această denumire, fiind cunoscută de fapt, după numele capitalei, drept Moscovia – Marele Cneazat al Moscovei. Conceptul relativ modern de Rusia a apărut abia în timpul domniei lui Ivan cel Groaznic, care a moștenit titlul de mare cneaz al Moscovei de la tatăl său, Vasili al III-lea, în 1547 luându-și titlul de mare cneaz și țar al tuturor rușilor¹⁷. În cel mai bun caz, ucrainenii acceptă că au avut aceleași rădăcini etnice cu rușii până în secolul al X-lea, deși o parte dintre ei contestă inclusiv faptul că rușii ar fi cu adevărat un popor slav¹⁸. Relația Ucrainei cu așa-zisa națiune-soră a fost dificilă încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când Kievul și-a pierdut total autonomia față de Imperiul Rus¹⁹. În secolul al XIX-lea, poporul ucrainean a fost supus unei politici agresive de rusificare de către Moscova, principala instituție de învățământ superior din țară, Academia Movileană de la Kiev, fiind închisă atunci, în timp ce cultura ucraineană a fost suprimată, cărțile, interzise, la fel învățământul în limba ucraineană, fiind interzisă inclusiv construirea de biserici în stilul baroc ucrainean²⁰. Cea mai cruntă pentru Ucraina a fost însă epoca stalinistă. În anii 1930, majoritatea intelectualilor și înalților funcționari ucraineni au fost reprimăți și uciși, în timp ce represiunea țăranilor ucraineni a luat forma unei foamete motivate politic, cunoscută ca *Holodomor* (exterminare prin înfometare), în timpul căreia au pierit în jur de 5 milioane de ucraineni²¹. Politicile de rusificare și aflulul de imigranți ruși în Ucraina au continuat de-a lungul întregii perioade sovietice.

Rusificarea a fost însă mai pronunțată în estul Ucrainei. Înainte de 1850, regiunile Donețk și Lugansk, din estul Ucrainei, erau locuite în special de țărani ucraineni, dar tot aici puteau fi întâlniți și țărani de alte etnii – ruși, greci, germani, tătari și alții. Odată cu industrializarea însă, au început să sosească valuri de emigranți din Rusia Centrală și din alte părți²². În perioada sovietică, mulți deținuți de pe tot cuprinsul Uniunii Sovietice au fost deportați în Donbas și puși să muncească în minele de cărbuni și în fabrici, rezultând astfel, în regiunile Donețk și Lugansk, un amestec etnic mult mai divers decât oriunde în altă parte a Ucrainei²³. Totuși, în ciuda popularității de care se bucura limba rusă, etnicii ucraineni au rămas majoritari²⁴.

Istoria Crimeii este diferită de cea a Ucrainei. Peninsula a fost stăpânită de Hoarda de Aur, după care a făcut parte din Hanatul Crimeii din secolul al XV-lea până în secolul al XVIII-lea. Imperiul Rus a anexat Crimeea în 1783, ceea ce a dus la emigrarea și deportarea populațiilor locale de tătari și greci, în timp ce peninsula a fost colonizată în special de ruși²⁵. În 1944, în noaptea de 18 spre 19 mai, Stalin i-a deportat pe restul tătarilor din Crimeea în Uzbekistan, în alte republici din Asia Centrală și în Siberia²⁶. Mânați spre gări și înghesuiți în vagoane pentru vite, mulți dintre tătari au murit pe drum, în timp ce alții au pierit de foamete și boli în lagărele în care au fost duși²⁷. După cum remarcă Lilia Muslimova, consiliera liderului tătarilor din regiune, Mustafa Jemilev, „acest tragic eveniment a avut ca rezultat moartea a 46% dintre tătarii din Crimeea, Rusia punând în practică ceea ce mulți istorici consideră a fi dorita soluție finală – o Crimee fără tătari”²⁸. Cel mai recent recensământ transparent al populației din Crimeea, cel din 2001, a arătat că 58,5% dintre aceștia se declară a fi ruși, 24,4% ucraineni, 12,1% se declară tătari, restul populației fiind constituit

din alte grupuri etnice²⁹. Muslimova mai spune că, „în secolul al XXI-lea, tătarii din Crimeea se luptă din nou pentru demnitatea și patria lor, în contextul ocupării ilegale și brutale a peninsulei de către Federația Rusă”³⁰.

Profiluri de rusofoni

Pentru a ilustra complexitatea punctelor de vedere și a sentimentelor nutrite de rusofonii și „compatrioții” din Ucraina, Georgia și Moldova, mă voi baza în această secțiune pe o serie de discuții avute cu persoane vorbitoare de rusă, spre a le face cunoscute cititorilor părerile și trăsăturile unor oameni pe care datele și cifrele nu le pot contura. Există o diferență importantă între rusofonii din teritoriile separatiste, cum ar fi Transnistria, și cei care locuiesc în restul Moldovei sau în Georgia. Rusofonii din Transnistria, Osetia de Sud sau Abhazia au fost supuși unei rusificări mai agresive, devenind din ce în ce mai loiali Moscovei în ultimele două decenii. Rusofonii din Moldova, Georgia și Ucraina sunt mai bine integrați în statele lor, astfel încât există șanse mai mari ca aceștia să se considere mai degrabă moldoveni, georgieni sau ucraineni. Toate aceste observații au fost confirmare în mod indirect de un sondaj realizat pe internet în septembrie 2014 de către liderul opoziției ruse, Aleksei Navalnii, și Fundația Anticorupție, pe care acesta o conduce. Scopul sondajului a fost să afle poziția a două dintre regiunile ucrainene tradițional proruse, Odessa și Harkov, față de separatism și de implicarea Rusiei în evenimentele din Ucraina. Deși a reflectat clar scepticismul cu care oamenii priveau guvernul de la Kiev (26% dintre ei spunând că aveau o părere „negativă” față de guvern, 25% exprimând o părere „neutră” și doar 11% având o părere „pozitivă”), sondajul a dezvăluit și alte tendințe sociologice. Astfel, 34% dintre subiecți

s-au arătat a fi de acord cu afirmația conform căreia „viitorul Ucrainei ar trebui să fie legat de Europa” (comparativ cu 17%, câți au ales un viitor alături de Rusia), 50% au arătat că aveau o părere „negativă” despre Putin (în timp ce numai 12% aveau o părere „pozitivă”) și, cel mai important, 87% s-au arătat de acord cu afirmația „mi-ar plăcea să văd regiunea mea ca făcând parte din Ucraina”, în timp ce numai 3% au spus că ar fi preferat ca regiunea lor să devină „parte a Rusiei” și 2% ar fi preferat ca regiunea lor să devină „parte a Novorossiei”) ³¹. După cum spuneam în introducere, interviurile care urmează nu ar trebui considerate ca făcând parte dintr-un studiu științific, fiindcă nu a fost posibil să alcătuiască eșantioane reprezentative pentru fiecare categorie de vârstă și grup social, mai ales având în vedere războiul în plină desfășurare din Ucraina și conflictele înghețate din Transnistria, Abhazia și Osetia de Sud. În schimb, aceste interviuri ne oferă posibilitatea de a ne forma o primă impresie în special despre tinerii vorbitori de limba rusă de la sfârșitul anului 2014. Am pus accentul pe tânără generație, născută după prăbușirea Uniunii Sovietice, pentru că ea reprezintă viitorul compatrioților ruși din aceste țări. Această generație poate să influențeze semnificativ poziția pe care țările lor o vor adopta în cele din urmă față de politica de reimperializare a Rusiei.

În Ucraina, tinerii intervievați erau din al treilea oraș ca mărime al țării, Odessa. În 2014, Putin sublinia faptul că Odessa făcea parte din regiunea istorică Novorossia (Noua Rusie), care în trecut aparținuse Imperiului Rus, dând astfel de înțeles că această regiune ar trebui să facă parte din Federația Rusă ³². Astăzi, orașul-port Odessa are o populație multietnică dinamică, aici conviețuind mai mult de zece naționalități. Deși etnicii ucraineni reprezintă peste 60% din populație, cei mai mulți localnici vorbesc limba rusă, în contextul în care majoritatea

ucrainenilor sunt vorbitori nativi de rusă. Subiectul pe care îl voi numi Margarita vorbește rusește și este studentă la logistică marină la Universitatea din Odessa³³. Visează să lucreze în marina comercială. Având origini rusești dinspre tată, ea se consideră pe jumătate rusoaică, dar în nici un caz o compatriotă sau patriotă rusă. Explicația ei este că „Rusia și Ucraina sunt două țări diferite” și că „eu niciodată nu am trăit și nu voi trăi în Rusia”. Ar prefera ca rusa să fie a doua limbă oficială în Ucraina, astfel încât rusofonii să poată studia și îndeplini actele administrative în limba maternă. Nu crede însă că rusofonii ucraineni au nevoie de protecția Rusiei și consideră că „toate probleme pot fi rezolvate în interiorul granițelor țării noastre”.

O altă vorbitoare de limba rusă din Odessa, pe care o voi numi Viktoria, lucrează în marketing³⁴. Îi place să vorbească limba engleză și speră să călătorească într-o bună zi în America. La fel ca Margarita, nu crede că ar fi o compatriotă rusă și nu întâmpină niciun fel de probleme ca vorbitoare de limba rusă în Ucraina. Ea spune că, „într-o societate democratică, toată lumea are dreptul să vorbească limba pe care și-o alege. Nu suntem o societate fascistă sau totalitaristă. Nimeni nu ne dictează limba pe care s-o vorbim aici și, cu siguranță, nu în regiunea din care provin eu”. Crede totodată că nici sprijinul și nici protecția Rusiei nu sunt necesare și că, de fapt, „Rusia ar trebui să-și concentreze atenția asupra propriilor probleme interne, și nu asupra problemelor interne ale unei țări vecine”.

Elena, proaspăt absolventă a Universității din Odessa, s-a mutat la Kiev nu cu mult timp în urmă pentru a-și căuta o slujbă³⁵. Născută și crescută în Odessa, într-o familie de ucraineni, a vorbit de mică limba rusă. Dar, spune ea, „deși aici toată lumea vorbește rusește, noi nu suntem ruși. Suntem vorbitori de limba rusă și patrioți ai țării noastre”. Bazându-se pe

experiența personală, ea respinge mitul conform căruia rusofonii ar fi discriminați, persecutați sau intimidați în vreun loc din Ucraina, inclusiv în regiunile vestice, unde se vorbește preponderent ucraineana. Respinge de asemenea în mod hotărât perspectiva unei protecții din partea Moscovei – „mă întreb de cine o să ne protejeze Rusia? De noi înșine? Toate deciziile legate de ceea ce se întâmplă în țara noastră ar trebui să fie luate în interior și nu avem nevoie de un ajutor din afară”.

La fel par să creadă și rusofonii din Găgăuzia, o regiune a Moldovei în care aceștia sunt majoritari. Denis este un tânăr ziarist, vorbitor nativ de limba rusă³⁶. „Mama mea este moldoveancă și tatăl meu este găgăuz, dar între ei vorbesc rusa, pentru a se putea înțelege. Din acest motiv, și eu vorbesc limba rusă încă din copilărie.” El spune că, în orașe, majoritatea găgăuzilor vorbesc rusa, dar, în provincii, vorbesc găgăuza, deși toți știu rusa foarte bine și acolo. Nu este de acord să fie considerat compatriot rus, afirmând: „Eu sunt cetățean al Moldovei. Țara mea este Moldova! M-am născut aici și îmi iubesc țara!” Nu s-a simțit niciodată discriminat în Moldova, în afară de cele câteva ocazii în care i s-a cerut, aflându-se în capitala Chișinău, să vorbească în limba română. Este convins că „nimeni de aici nu își dorește protecția Rusiei”.

În regiunea moldovenească separatistă Transnistria, părerile sunt însă împărțite. Evgheni are în jur de treizeci de ani și este membru al principalului partid politic³⁷. El reprezintă avangarda compatrioților proruși din Moldova. Se consideră compatriot rus și rus pentru că „m-am născut și am fost crescut într-un mediu rusesc și am o singură patrie – Rusia”. Fiind un patriot rus devotat, Evgheni militează activ pentru integrarea Transnistriei în Rusia și transformarea acesteia într-o parte a Novorossiei și a Uniunii Economice Eurasiatice.

Când a fost întrebat despre nemulțumirile pe care le are, răspunsul lui a fost: „Numai guvernul moldovenesc care contează pe sprijinul Occidentului le cauzează probleme rusofonilor.” El mai crede că „protecția Rusiei este necesară și că ar fi nevoie de câteva baze militare pentru a potoli oficialitățile prooccidentale de la Chișinău”. În final, când a fost întrebat despre politicile duse de Rusia în 2014 față de Ucraina, răspunsul lui a fost că „Crimeea a aparținut Rusiei dintotdeauna” și că astfel „a fost reparată o mare greșeală istorică”.

Konstantin are în jur de cincizeci de ani. Este manager de vânzări și veteran al Războiului din Transnistria³⁸. La fel ca Evgheni, are o pronunțată atitudine prorusă. Deși deține pașaport transnistrean, moldovenesc și rus, se consideră rus pentru că s-a născut în Rusia și s-a mutat în Transnistria abia spre sfârșitul anilor 1990. Și el este un devotat patriot rus, explicând că „am crescut în URSS, familia mea a vorbit dintotdeauna limba rusă și noi am susținut dintotdeauna lupta împotriva Occidentului”. Deși este un susținător înrăit al anexării Crimeii, are o atitudine ambivalentă când vine vorba de implicarea Rusiei în estul Ucrainei sau Novorossia, cum o numește el – „pur și simplu pentru că această regiune nu este de maximă importanță în acest moment”.

Iana, profesoară de liceu, care se apropie de treizeci de ani, reprezintă segmentul cel mai puțin prorus al vorbitorilor de limba rusă din Transnistria³⁹. Deși acum vorbește limba rusă, se consideră a fi ucraineană, pentru că „în familie am vorbit întotdeauna ucraineana” și nu se consideră o compatrioată rusă ori făcând parte din Lumea Rusă. Întrebată despre protecția pe care Rusia intenționează să le-o acorde rusofonilor din Transnistria, ea a răspuns că „Rusia a făcut multe promisiuni Transnistriei și poporului ei, dar, în realitate, foarte puține

lucruri s-au schimbat. Din nefericire, singurul sprijin pe care ni-l poate furniza Rusia este cel militar”. Ea a adăugat că „prieteni mei ruși sunt nemulțumiți atât de politicile Moldovei, cât și de cele ale Rusiei”. Iana este foarte critică la adresa implicării Rusiei în Ucraina: „Am mulți prieteni care locuiesc în Crimeea și în estul Ucrainei, prin urmare nu am o părere bună despre agresiunea Rusiei. Oamenii mor degeaba acolo.”

În cazul Georgiei, a fost din cale afară de greu să primim răspunsuri de la locuitori din regiunile separatiste Abhazia și Osetia de Sud, cărora le este teamă să discute despre identitatea lor națională și sentimentele pe care le au față de Rusia. Câțiva au acceptat totuși să ne spună părerea lor, cu condiția să rămână complet anonimi. Boris, un bărbat în jur de patruzeci de ani, cu studii universitare, locuiește cu familia în Abhazia, dar conduce o firmă în Rusia⁴⁰. Are sentimente oarecum ambigue față de Rusia. Deși abhaza este limba lui maternă, în prezent se folosește mai mult de rusă. Susține însă că asta nu i-a afectat identitatea: „Nu mă consider rus, pentru că sunt abhaz. Nu sunt compatriot rus, pentru că nu m-am născut și nici n-am trăit niciodată în Rusia... Patria mea este Abhazia.” Și totuși consideră că Abhazia are nevoie de protecția Rusiei, „pentru că este o țară mică și nu poate să-și rezolve singură problemele”. În aceeași logică, el sprijină politica dusă de Moscova în estul Ucrainei și Crimeea.

Soslan este născut în Osetia de Sud, are în jur de cincizeci de ani și o înclinație evidentă spre scepticism⁴¹. Locuiește în Osetia de Sud, dar călătorește adesea în Rusia și admite că, parțial, se poate considera compatriot rus dat fiind că s-a născut în Uniunea Sovietică și are cetățenia rusă. În schimb, identitatea lui de oset este foarte puternică. „Vorbesc rusa fluent, dar nu sunt rus, sunt oset, iar pașaportul rusesc nu reprezintă altceva pentru mine decât un document de care am nevoie pentru a călători”,

spune el. „Să nu mă înțelegeți greșit, noi nu avem nimic împotriva rușilor. De fapt, chiar apreciem sprijinul pe care aceștia ni l-au acordat în lupta împotriva georgienilor, în august 2008. Totodată însă, mi se pare o prostie să iubești Rusia, o țară care, deși este incredibil de bogată, își tratează atât de prost propriul popor. Cum ar putea cineva să admire o țară atât de nedreaptă?” Surprinzător, Soslan nu este de acord nici cu anexarea Crimeii – spre deosebire de mulți alții, rămâne sceptic în fața poveștilor pe care le debitează mass-media rusească.

Așa cum se deduce din aceste interviuri, mulți ruși și rusefoni din Ucraina și din regiunile separatiste ale Georgiei și Moldovei nutresc sentimente amestecate față de Rusia. Chiar dacă unii par să caute protecția Moscovei sau sprijinul pe care aceasta îl poate acorda poporului sau regiunii lor, nu toți se consideră compatrioți ruși. În final, nu se poate trage altă concluzie decât că nerăbdarea cu care Moscova revendică, folosindu-se de conceptul de „compatrioți”, diverse minorități etnice din Georgia, Moldova și Ucraina servește mai degrabă intereselor naționale ale Rusiei decât celor ale așa-numiților compatrioți.

Motivele și interesele Moscovei

Moscova are o serie de motive ideologice, militare, politice și economice pentru care vrea să mențină Moldova, Georgia și Ucraina în sfera ei de influență și, eventual, să reîncorporeze părți din teritoriile acestor țări în Federația Rusă. Toate trei sunt percepute ca făcând parte din sfera intrinsecă de influență și interese a Rusiei. Moldova și Ucraina sunt membre CSI, în timp ce Georgia este fostă membră a aceleiași organizații. Printre principalele interese ale Rusiei se numără acela de a bloca aderarea statelor CSI la structurile

occidentale, cum ar fi UE și în special NATO, și de a nu le lăsa să găzduiască baze militare americane⁴².

Moldova

Poate părea paradoxal faptul că Rusia caută să controleze sau să influențeze astfel de țări mici, sărace și fără ieșire la mare cum e Moldova. Din perspectivă istorică însă, atât Imperiul Rus, cât și Uniunea Sovietică au dorit să controleze teritoriile din bazinele Mării Negre (inclusiv Moldova) și Delta Dunării, care jucau rolul de coridor comercial către Balcani și care înlesneau lărgirea sferei de influență, promovarea intereselor Rusiei și întărirea securității în regiune⁴³. Transnistria este situată la granița cu Ucraina, aproape de teritoriile ucrainene pe care Rusia le numește „Novorossia”. Statutul neclar încă al Transnistriei prezintă un interes special pentru Moscova, în contextul în care acesta micșorează șansele Moldovei de a deveni membră UE sau de a se apropia mai mult de NATO. De fapt, problemele nesoluționate legate de delimitarea granițelor Moldovei, Georgiei și Ucrainei constituie un avantaj pentru Rusia, prin faptul că încetinesc expansiunea NATO în regiune și constituie un instrument util în punerea în practică a tacticii „dezbină și stăpânește” în ceea ce privește treburile interne ale acestor țări.

Georgia

Poziția Georgiei la Marea Neagră și în Caucaz, la contactul dintre Europa de Est și Asia de Vest, prezintă în mod evident un interes strategic pentru Rusia. Încă de la începutul anilor 1990, Kremlinului i-a devenit clar că influența Rusiei în Marea Neagră depindea de prezența trupelor sale pe coasta de vest a Caucazului. Astfel, Abhazia, cu lunga ei linie de coastă de la Marea Neagră, este importantă din punct de vedere militar

pentru Rusia, la fel cum sunt și resursele de petrol din vecinătatea coastei cu care se laudă această țară (în prezent, controlate de monopolul rus Rosneft). În ce privește Osetia de Sud, deși este o regiune montană săracă și slab populată, ea îi poate oferi Moscovei pârgă prin care poate influența minoritățile care trăiesc aici, diminuând problemele interne ale acestora. De partea cealaltă a graniței rusești și a munților Caucazul Mare se află Osetia de Nord, o republică autonomă care face parte din Federația Rusă, locuită de etnici oseți și legată de Osetia de Sud prin tunelul Roki. De asemenea, Moscova poate preîntâmpina orice mișcare de radicalizare sau separatistă în Osetia de Nord, prin simplul fapt că poate menține prin promisiuni iluzia unei unificări cu Osetia de Sud⁴⁴. După cum o arată și interviurile mele, mulți naționaliști oseți speră de fapt că, într-o zi, teritoriile lor s-ar putea reuni. Temerile Moscovei privind o posibilă radicalizare a etniilor minoritare sunt considerabile, în special în contextul în care situația din regiunea de nord a Caucazului este deja tulburată de mișcări separatiste și islamiste, iar regiunile învecinate, cum ar fi Ingușetia, Cecenia și Daghestan, chiar de grupări afiliate ISIS⁴⁵. În plus, conflictul înghețat și anarhia care domnește în Osetia de Sud și Abhazia facilitează spălarea de bani și crima organizată, care, adesea, au legătură cu Rusia⁴⁶.

În afară de accesul la Marea Neagră și poziționarea în zona strategică și instabilă a Caucazului, Georgia oferă și câteva bogății sau resurse naturale tentante pentru Rusia. Georgia rămâne însă unul dintre jucătorii imposibil de neglijat din Caucaz în ceea ce privește resursele energetice, având în vedere mai ales interesul Europei de a-și diversifica aprovizionarea cu energie mai degrabă cu resurse din Marea Caspică decât cu resurse rusești. Ca superputere energetică, Rusia caută să

controleze conductele de petrol și gaze care ar urma să pornească din Marea Caspică și să traverseze teritoriul georgian, inclusiv conducta petrolieră Baku-Tbilisi-Ceyhan, conducta de gaze Baku-Tbilisi-Erzurum și proiectata conductă de interconectare a rețelilor de gaze Azerbaidjan-Georgia-România⁴⁷. În sfârșit, prin poziția ei geografică, Georgia taie legătura directă a Moscovei cu aliata ei regională Armenia, unde are și o bază militară.

Ucraina

Dimensiunea teritoriului și a populației Ucrainei, porturile de la Marea Neagră și poziția geografică, care o fac să fie în același timp o zonă-tampon și o rampă de lansare împotriva Occidentului, alături de rolul acesteia de furnizor de produse alimentare și, totodată, de piață de desfacere pentru bunurile rusești au făcut din această țară, vreme de secole, un fel de recompensă strategică pentru proiectul imperial al Rusiei. Ucraina împarte cu Rusia o graniță lungă, limba rusă, pe care o bună parte din populația țării o vorbește, și credința creștină ortodoxă. Motivele de natură ideologică pe care își fundamentează Moscova pretențiile imperialiste nu sunt deloc de neglijat. După cum observa Zbigniew Brzezinski, „nu poate fi subliniat îndeajuns faptul că, fără Ucraina, Rusia încetează să mai fie un imperiu, în timp ce, cu o Ucraină coruptă și apoi subordonată ei, Rusia devine automat un imperiu”⁴⁸. Ucraina ar constitui cea mai apreciată achiziție dacă s-ar alătura Uniunii Economice Eurasiatice, din care Belarus și Kazahstan deja fac parte. În același timp însă, Rusia se opune cu tărie unui acord de asociere a Ucrainei cu UE. Parte din ideologia imperialistă cu privire la Ucraina se bazează pe ideea că Rusia și Ucraina ar fi două „națiuni slave surori”, concepție despre care

am discutat deja aici. Cu numai câteva zile înainte de anexarea Crimeii, în data de 18 martie 2014, președintele Vladimir Putin afirma că Ucraina și Rusia sunt inextricabil interconectate, spunând că „suntem un singur popor... și nu putem trăi unul fără altul”⁴⁹. Putin a repetat acest lucru în august 2014: „Eu cred că popoarele rus și ucrainean sunt practic același popor, indiferent ce ar spune alții... Cei care au trăit în țara pe care o numim astăzi Ucraina își spuneau ruși.”⁵⁰ Ucrainenii, în schimb, au sentimente contradictorii când vine vorba de acest concept al „frăției slave” însoțit de amenințări⁵¹. De asemenea, Ucraina ocupă un loc central în cadrul percepției rusești despre imperiu. Scriitorul rus Aleksandr Prohanov, un influent antioccidental și extremist de dreapta, susține că Rusia intră acum în etapa celui de-al Cincilea Imperiu: „Primul imperiu rus a fost Rusia Kieveană, al doilea a fost Regatul Moscovei, al treilea a fost Imperiul de la St. Petersburg al Romanovilor, [al patrulea] Imperiul Roșu al Uniunii Sovietice”, iar al cincilea este cel care se formează acum sub conducerea președintelui Putin⁵². În sfârșit, Moscova mai este preocupată de repercusiunile pe care o reorientare a vecinei Ucraina spre UE și opțiunea acesteia pentru reforme și o societate democratică le-ar putea avea asupra climatului intern din Rusia⁵³. Ea se mai teme probabil de faptul că o nouă versiune a Revoluției Portocalii din Ucraina, din 2004, sau a mișcării Maidan, din 2013–2014, ar putea avea loc de data aceasta în Rusia, de unde și încercările de delegitimare, dacă nu chiar de demonizare a tulburărilor civile, etichetate ca radicale, fasciste, înscenate și, în plus, influențate de amestecul Occidentului.

Dincolo însă de aceste motive ideologice, Rusia are și un număr de interese economice în Ucraina. Țara constituie o piață de desfacere semnificativă pentru gazele naturale, petrolul și

combustibilul nuclear rusesc⁵⁴. În 2013, conform datelor puse la dispoziție de Gazprom, compania a vândut Ucrainei gaze de aproape 11 miliarde \$, reprezentând 16% din totalul exporturilor de gaze ale Gazprom și 16% din venitul total al companiei⁵⁵. În urma conflictului din Ucraina și a schimbării guvernului din 2014, Ucraina și-a redus consumul de gaze la jumătate, la mai puțin de 4 miliarde \$⁵⁶. Și mai important este faptul că exporturile de energie ale Rusiei depind de Ucraina. Prin Ucraina trec atât conducta rusească de gaze Urengoi-Pomari-Ujgorod, cât și conducta petrolieră „Drujba” (Prietenia), care transportă resurse energetice rusești către piețele europene. Economia Rusiei depinde foarte mult de veniturile obținute din petrol și gaze, piețele europene înghițind 80% dintre exporturile de gaze ale țării. Jumătate din această cantitate care are ca destinație Europa traversează teritoriul Ucrainei. Treisprezece țări europene – Croația, Franța, Grecia, Germania, Polonia, Italia, Republica Cehă, Ungaria, Slovacia, Slovenia, Austria, Bulgaria și România – primesc gaz prin Ucraina⁵⁷. Astfel, pentru Rusia, este vital ca ea să continue să controleze acest teritoriu traversat de cea mai importantă rută de export a sa și de care depinde principala sa sursă de venit. Anumite documente oficiale care reflectă politica guvernamentală a Rusiei și care au fost dezvăluite de presă în februarie 2014 au arătat că, în urma schimbării situației politice din Ucraina, Rusia nu-și poate asuma riscul „de a pierde nu numai piața ucraineană ca piață de desfacere pentru energia rusească, ci, încă și mai important, inclusiv controlul indirect asupra rețelei de transport al gazelor din Ucraina. Aceasta ar afecta poziția deținută de Gazprom în Europa Centrală și de Sud-Est și ar aduce astfel un prejudiciu semnificativ economiei naționale”⁵⁸.

Ucraina are și ea semnificative resurse naturale. Rezervele de gaze ale Ucrainei se ridică la 1 200 de mii de miliarde de metri cubi, iar dacă producția ar crește, țara ar putea să-și acopere singură în întregime nevoile interne, în timp ce, pe termen lung, ar putea chiar să devină principalul furnizor de gaze naturale al Europei⁵⁹. În estul Ucrainei, exploatarea gazelor de șist a fost lansată în 2013, în Donețk și Lugansk, regiuni care au devenit focare ale mișcării separatiste susținute de Rusia, fiind totodată zone puternic industrializate și foarte bogate în zăcăminte de cărbune și fier. Potrivit Serviciului Național de Statistică al Ucrainei, PIB al regiunii Donețk reprezintă aproape 12% din PIB al Ucrainei, în timp ce PIB al regiunii Lugansk reprezintă 4%⁶⁰. Totodată, 70% din cărbunele Ucrainei se află în minele din Donețk și Lugansk⁶¹. Încă din momentul izbucnirii conflictului în 2014, cărbunele ucrainean din Lugansk a început să fie transportat în afara țării, în Rusia⁶². În fața interesului crescând manifestat de Occident și China, companiile de stat și cele private din Rusia au căutat să privatizeze companiile și întreprinderile de stat din Ucraina, inclusiv conductele de gaze și petrol, companiile din domeniul energetic, industria constructoare de mașini și terenurile agricole⁶³.

Potrivit politologului rus Dmitro Kondratenko, principalele interese rusești în Ucraina sunt de natură militară. Industria militară a Ucrainei fabrică elicoptere și motoare pentru rachete de croazieră, în timp ce Rusia se bazează pe Ucraina pentru întreținerea rachetelor sale nucleare SS-18, precum și pe industria ucraineană de aeronave, toate acestea fiind localizate în estul Ucrainei⁶⁴. Și mai semnificativ este însă faptul că, pentru Rusia, Ucraina servește drept culoar de trecere spre Europa Centrală, Balcani și Transnistria⁶⁵. Pe 23 mai 2015, Ucraina a anulat o serie întreagă de înțelegeri pe care le avea cu Rusia

privind cooperarea în domeniul militar și pe probleme de securitate reciprocă și, încă și mai important, a retras în mod oficial permisiunea trupelor rusești de a mai folosi Ucraina pe post de coridor spre Transnistria⁶⁶. Portul ucrainean Sevastopol, în prezent anexat de Rusia, a primit de la Putin denumirea idealizată de „Gloria Rusească”⁶⁷ și a fost comparat cu „Muntele Templului din Ierusalim”, în ciuda faptului că nu există niciun fel de bază istorică pentru un asemenea raționament⁶⁸. Sevastopolul are în primul rând o importanță militară – a găzduit Marina Rusă, oferind Rusiei un acces rapid către estul Mediteranei, Balcani și Orientul Mijlociu⁶⁹. Moscova a arătat în nenumărate rânduri că chiar și posibilitatea teoretică a unei asocieri între Ucraina și NATO ar avea implicații semnificative pentru securitatea Rusiei. Iată ce declara Putin pe 18 martie 2014 cu referire la presupusa apropiere a Ucrainei de NATO: „Ce ar fi însemnat acest lucru pentru viitorul Crimeii și al Sevastopolului? Ar fi însemnat că forțele navale ale NATO s-ar afla acum chiar aici, în acest oraș, care amintește de gloria militară a Rusiei, ceea ce ar crea nu o amenințare iluzorie pentru întreg sudul Rusiei, ci o amenințare reală.”⁷⁰ Prin anexarea Crimeii, Rusia a pus mâna și pe diverse echipamente – rachete, vase, aeronave, tancuri și vehicule de luptă ale infanteriei – de la bazele militare ucrainene⁷¹.

Puterea necoercitivă

Puterea necoercitivă a Moscovei, așa cum a fost exercitată ea în Moldova, Ucraina și Georgia (precum și în teritoriile separatiste), s-a bazat în primul rând pe prevalența limbii ruse, a Bisericii Ortodoxe, a mass-mediei rusești și a legăturilor puternice de afaceri. Moștenirea lăsată de cultura sovietică comună și atracția pe care o exercită cultura populară rusă

contemporană au jucat și ele un rol, mai ales în Ucraina, Moldova și în teritoriile separatiste din Georgia. Toate acestea s-au manifestat mai pregnant în regiunile separatiste, parțial și din cauză că aceste regiuni mici ca suprafață, nerecunoscute pe plan internațional, depind acum complet de patronajul Rusiei. După cum observam în capitolul 2, puterea necoercitivă a Rusiei nu se limitează la aceste mijloace de influență, ajunge să semene cu șantajul și constrângerea și poate include sancțiuni economice.

Ucraina

Rusia a dus numeroase războaie comerciale împotriva Ucrainei, în special după ce a avut loc Revoluția Portocalie din 2004. Ceea ce încerca să facă în primul rând Rusia prin presiunea economică pe care o exercita asupra Ucrainei era să forțeze mâna acestei țări pentru a o determina să se alăture Uniunii Vamale conduse de Rusia și, ulterior, Uniunii Economice Eurasiatice⁷². Tăierea gazului destinat Ucrainei, pe fondul tensiunii generate de unele datorii, prețuri și politici (inclusiv celebre tăieri din 2006 și 2009, care au afectat aprovizionarea cu gaz a Europei), a constituit cel mai important și des folosit instrument de constrângere economică și politică a Rusiei și, totodată, un mijloc de exercitare a influenței asupra Kievului⁷³. Alte embargouri rusești au vizat produsele agricole, cele prelucrate din metal și alte bunuri fabricate în Ucraina⁷⁴. Rusia a dus o politică economică de stimulente alternate cu sancțiuni în raport cu Ucraina. De exemplu, în industria aeronautică, din când în când, Rusia îi promitea Ucrainei o nouă colaborare în schimbul unor concesiuni politice⁷⁵.

Începând cu anii 2000, puterea necoercitivă a Rusiei s-a manifestat în Ucraina prin intermediul centrelor culturale

rusești, inclusiv în orașul Lvov din vestul Ucrainei și în peninsula Crimeea. Centrul din Crimeea, considerabil ca dimensiune și bine finanțat, pe lângă evenimentele culturale organizate și distribuirea de manuale și steaguri rusești, ducea o politică consecventă de alterare a identității locuitorilor din Crimeea și instigare la separatism, inclusiv prin sprijinirea grupării militare proruse a cazacilor din regiune⁷⁶. De asemenea, a organizat frecvent evenimente pentru a sărbători Ziua Rusiei, Ziua Moscovei sau Ziua Reunificării Crimeii cu Rusia⁷⁷. În fiecare săptămână, studioul de televiziune al centrului transmitea programul *Kurantî* („Clopote”) adresat locuitorilor Crimeii, care oferea informații cu privire la activitățile instituțiilor guvernamentale rusești, ale Fundației „Moscova-Crimeea” și altele asemenea. În anii 2010, Ucraina a importat din Rusia de trei ori mai multe cărți decât s-au publicat în țară, în timp ce cinematografele ucrainene și canalele de televiziune au cheltuit mai mult de 100 de milioane \$ anual pe filme produse în Rusia⁷⁸. Este evident însă faptul că, în anii 2000, puterea necoercitivă a Rusiei s-a manifestat mai degrabă printr-o presiune ideologică puternică exercitată asupra ucrainenilor decât prin evenimente culturale⁷⁹.

Adesea cu ajutorul unor mijloace culturale și politice de influență, influența economică a Rusiei a fost copleșitoare în ultimii 20 de ani. Cetățenii ruși dețin 10% din capitalul primelor 200 de companii strategice ucrainene⁸⁰. Companiile și oamenii de afaceri ruși donează bani diferitelor organizații proruse, ceea ce duce adesea la o estompare a liniilor de demarcație dintre factorul economic, cel cultural și cel politic în exercitarea puterii necoercitive a Rusiei. De exemplu, oligarhul și miliardarul de origine rusă Vadim Novinski este un bine-cunoscut sponsor al Bisericii Ortodoxe Ucrainene, care face parte din

Patriarhia Moscovei⁸¹. De asemenea, el a ajutat la alegerea unui candidat prorus ca mitropolit al acestei biserici, care se subordonează direct patriarhului Chiril de la Moscova și concurează cu cele două Biserici Ortodoxe Ucrainene independente, Patriarhia Kievului și Biserica Ortodoxă Autocefală, care nu sunt subordonate Moscovei⁸².

Moldova

Și în Moldova, puterea necoercitivă a Bisericii Ortodoxe Ruse este la fel de importantă ca în Ucraina. Biserica Mitropolitană a Moldovei este subordonată canonic Patriarhiei Ruse, în contextul în care administrează aproximativ 70% din totalul parohiilor ortodoxe din țară și beneficiază de statutul de cea mai credibilă instituție⁸³. De regulă, în preajma alegerilor, biserica și-a acordat sprijinul partidelor politice proruse. În schimb, Partidul Comunist din Moldova, în perioada în care a deținut puterea, între 2002 și 2008, a renovat o serie de biserici din bani publici⁸⁴. O altă sursă culturală a puterii necoercitive a Rusiei, așa cum se manifestă ea în Moldova, este nostalgia după epoca sovietică, reînviată progresiv după ce Partidul Comunist a devenit cel mai mare partid politic din Parlament, în 1998. Festivitățile care au loc în ziua de 9 Mai, cu ocazia comemorării victoriei sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial, sunt cele care declanșează această nostalgie, prin cântecele de război sovietice, interpretate de cunoscuți cântăreți moldoveni și ruși invitați la Chișinău. Încă de prin 2012, Ambasada Rusă a pus bazele unei noi tradiții, cea a sărbătoririi unui nou simbol naționalist și militar rusesc, Panglica Sfântului Gheorghe, adoptat cu entuziasm de Partidul Comunist Moldovenesc.

În Moldova și Transnistria, Rusia și-a consolidat poziția de investitor dominant, furnizor de energie și importator al

vinului moldovenesc. Rusia contribuie la circa 40% dintre investițiile care se fac în Moldova (inclusiv în Transnistria), având participații la aproximativ 350 de întreprinderi⁸⁵. Deși 10% din vinul consumat în Rusia provenea din Moldova în 2013, Rusia a impus acestei țări mai multe interdicții, inclusiv în 2006 și 2013, când Moldova a semnat un acord de asociere cu UE⁸⁶. În același timp, Rusia a început să favorizeze vinurile din regiunea găgăuză a Moldovei, sprijinind astfel, chiar dacă la nivel neoficial, tendințele separatiste ale acestei regiuni⁸⁷. Transnistria a fost și ea momită de către Moscova cu gazul „gratuit” pe care l-a primit de la Gazprom și care valora nu mai puțin de 5 miliarde \$⁸⁸. Deși autoritățile moldovenești nu dispun de finanțele necesare pentru a-și plăti datoria, dacă ar accepta ca ea să fie trecută în contul Transnistriei, și nu în cel al Moldovei, ar însemna să facă un pas înainte în sensul recunoașterii independenței regiunii – ceva ce Chișinăul nu este pregătit să facă⁸⁹.

Georgia

La fel ca în Transnistria, Gazprom s-a folosit de aceleași instrumente economice puse în slujba puterii necoercitive a Rusiei și în regiunile georgiene Abhazia și Osetia de Sud, pe care le-a aprovizionat cu gaz subvenționat. În același timp însă, Moscova a continuat să pună presiune pe Georgia, care era total dependentă în acel moment de Gazprom, să își plătească imensa datorie energetică⁹⁰. Pe fondul tensiunilor politice, în iarna lui 2006, cea mai rece din ultimii douăzeci de ani, niște sabotori anonimi au aruncat în aer conducta de gaze care aproviziona Georgia și Armenia⁹¹. Tbilisi a acuzat Moscova că a fost mâna ei, iar în anii următori a renunțat să se mai aprovizioneze cu gaz din Rusia, pe care și-l procură în schimb

din Azerbaidjan⁹². În același an, Rusia a mai aplicat Georgiei o serie de sancțiuni economice, blocând importurile de vin și apă minerală din această țară.

Comerțul pe care Rusia îl face cu regiunea respectivă s-a numărat printre instrumentele de exercitare a puterii necoercitive și în Osetia de Sud. În anii 1990, autoritățile din Osetia de Sud au încasat un venit semnificativ din controlul comerțului ilegal cu benzină și grâu rusesc, care se făcea pe marginea drumului către Vladikavkaz și tunelul Roki, care leagă regiunea de Rusia. Guvernul din Osetia de Sud a revândut aceste bunuri Georgiei, aplicând însă „taxe de tranzit”, deși, oficial, regiunea încă făcea parte din Georgia la acea dată. La fel, pe tot parcursul anilor 1990, Rusia a plătit în ruble, și nu în lari georgieni salariile soldaților ruși din trupele de menținere a păcii care staționau în regiune, pentru a lega și mai mult din punct de vedere economic cele două teritorii de Rusia⁹³. Până astăzi, cea mai mare parte a puterii economice necoercitive exercitate de Rusia în teritoriile separatiste se datorează comerțului ilegal și redirectionării resurselor către o mână de oameni din aceste regiuni sărace și subdezvoltate. Vulnerabilitatea economică a acestor regiuni le face să devină ținte atractive pentru următoarea etapă, a politicilor umanitare ale Rusiei, din cadrul traiectoriei de reimperializare.

Pe lângă politicile duse de Rusia în teritoriile separatiste, începând cu anii 2010, în timp ce autoritățile de la Tbilisi se întorceau din ce în ce mai mult spre Occident și NATO, Rusia și-a intensificat activitățile specifice exercitării puterii necoercitive în raport cu politicile interne ale Georgiei. Din ce în ce mai multe semne indicau o infiltrare a serviciilor de informații rusești, inclusiv din zona administrației guvernamentale, la nivel de oficialități și chiar în armată⁹⁴. În 2012, ascensiunea rapidă a fostului prim-ministru georgian Bidzina Ivanișvili a fost

descrișă ca „transformare subită a unui miliardar rus interlop într-un politician georgian populist”, iar unii au perceput-o ca pe „un complot organizat de Kremlin”⁹⁵. Dincolo însă de adevărul sau falsul acestor acuzații, ele au contribuit la o gravă polarizare a scenei politice din Georgia, la intensificarea climatului de neîncredere și la o îndepărtare de prioritățile naționale.

Biserica Ortodoxă Georgiană (BOG), una dintre cele mai vechi din familia bisericilor ortodoxe (datând din secolul al IV-lea), se bucură în acest context de o poziție unică. Dintre toate bisericile ortodoxe răsăritene din fostele state sovietice, numai autocefala BOG este independentă de Moscova și a reușit să nu devină un instrument de exercitare a puterii necoercitive a Rusiei⁹⁶. Osetia de Sud și Abhazia aparțin încă oficial teritoriului canonic al BOG, care a reacționat vehement împotriva planurilor Bisericii Ortodoxe Ruse de a construi biserici în bazele militare rusești din Abhazia⁹⁷. În ciuda acestui fapt, se poate vedea clar faptul că societatea tradițională georgiană a fost victima unei povești inventate de Rusia privind existența „unui front ortodox comun împotriva influenței occidentale asupra societății”⁹⁸. În anii 2010, agenda euroatlantică a Georgiei a mai avut de făcut față unei provocări, venite din interiorul țării, în contextul în care mai multe ONG-uri și organizații locale proruse, cum ar fi Alternativa Eurasiatică, Institutul Eurasiatic și „Pământul este Patria Noastră”, au început să susțină integrarea Georgiei în Uniunea Economică Eurasiatică⁹⁹. De asemenea, ONG-urile și grupurile de interese care primeau pe față finanțări din surse rusești, cum ar fi Centrul Public Ruso-Georgian, Fundația Popoarelor Rus și Georgian și Fondul „Gorceacov”, direct afiliat Ministerului rus de Externe, organizează în mod constant diverse evenimente la Tbilisi, inclusiv conferințe, mese rotunde și seminarii. Manifestațiile

proruse și liderii politici care se opun integrării în NATO au devenit un fapt din ce în ce mai obișnuit, ceea ce demonstrează că exercitarea puterii necoercitive a Rusiei nu presupune doar o etapă care se termină cu un conflict, ci mai degrabă o serie de eforturi consecvente, depuse pe termen lung, care continuă și după ce războiul ia oficial sfârșit¹⁰⁰.

Politicile umanitare

Politicile umanitare ale Rusiei variază de la întrebuintarea mijloacelor necoercitive de asistență până la metodele dure, cum ar fi aducerea trupelor, sub pretextul unei misiuni de pace, în Moldova și Georgia. În Transnistria, Rusia a pus în mod constant sume mari la dispoziția administrației de la Tiraspol, sub forma ajutoarelor umanitare, a gratificațiilor, suplimentărilor de pensii, precum și sub alte forme. Pentru a vedea care a fost amploarea acestor investiții, să spunem că, în perioada 2007–2011, Rusia a cheltuit în jur de 75 de milioane \$ pentru a plăti pensiile din Transnistria¹⁰¹. În altă ordine de idei însă, în Georgia, politicile umanitare ale Rusiei din anii 1990 au fost direct legate de activitățile militare. Astfel, prima prezență a trupelor ruse în regiune poate fi pusă în legătură directă cu „operațiile umanitare” sau, mai exact, cu misiunile de menținere a păcii de la începutul anilor 1990 din Osetia de Sud și Abhazia, care au urmat războaielor duse în aceste două teritorii, în numele câștigării independenței față de Georgia¹⁰². Pentru că, fără nicio îndoială, misiunile de pace ale Rusiei n-au avut nimic de a face cu menținerea păcii, ci, în cel mai bun caz, au vizat câștigarea unei minime influențe și, în cel mai rău caz, inițierea unor acte de agresiune, în contextul în care, conform raționamentului generalului Gherasimov, menținerea păcii este o componentă importantă a noilor metode de război¹⁰³. Primii pacificatori

ruși au sosit în Osetia de Sud în 1992, făcând parte dintr-o forță multinațională de pace, și n-au mai plecat niciodată. În timpul războiului ruso-georgian din 2008, siguranța trupelor de pace ruse (și a locuitorilor din Osetia proaspăt deveniți cetățeni ruși) a fost folosită ca justificare pentru intervenția militară în Georgia¹⁰⁴. Alte eforturi umanitare din Osetia de Sud au inclus o misiune a OSCE inițiată în 1991 cu scopul de a ajuta la adoptarea unei declarații politice de pace, suspectată, în schimb, de a fi suferit influența puternică a statului rus¹⁰⁵. La fel, în mai 1994, în urma unui acord de încetare a focului în timpul conflictului georgiano-abhaz, o misiune de menținere a păcii urma să fie desfășurată de țările CSI, deși, în final, numai Rusia și-a trimis trupele, care au rămas pe teritoriul Abhaziei până la izbucnirea războiului, în 2008.

În anii 2000, eforturile umanitare ale Rusiei din Ucraina s-au concentrat nu pe trupele „de menținere a păcii” (din moment ce aici nu existase un conflict), ci pe povestea apărării drepturilor minorității ruse din Ucraina. Merită spus totuși că, de fapt, deși a renunțat în final la idee, Rusia a luat în considerare folosirea acestor trupe „de menținere a păcii” în 2014 în estul Ucrainei, atât înainte, cât și după solicitarea făcută în acest sens de militanții din Donețk¹⁰⁶. Interesul Moscovei față de politicile Ucrainei privind minoritatea rusă s-a intensificat în urma tentativelor Ucrainei de a se reorienta spre Occident și a Revoluției Portocalii din 2004. Paradoxul acestor politici consta în faptul că nicio organizație internațională de apărare a drepturilor omului nu primise niciodată vreo plângere din partea unui etnic rus sau rusofon din Ucraina¹⁰⁷. În schimb, guvernul rus a încercat în mai multe rânduri să se adreseze înaltului comisar OSCE pentru minoritățile naționale¹⁰⁸. În octombrie 2008, ambasadorul rus în Ucraina, Viktor Cernomîrdin, a cerut

OSCE să urmărească felul în care sunt respectate drepturile rușilor din această țară, pretinzând că Ucraina ar fi luat „măsurii restrictive, fără a ține cont de interesele cetățenilor vorbitori de limba rusă din țară, care vin să se adreseze ambasadei ruse”¹⁰⁹. Rusia s-a plâns și Consiliului Europei de aceleași presupuse încălcări ale drepturilor¹¹⁰. Cea mai surprinzătoare a fost însă afirmația Rusiei că recunoașterea de către Ucraina a Armatei de Insurgență a Ucrainei, care a luptat împotriva invaziei naziștilor și sovieticilor, reprezenta o încălcare a legii internaționale și o violare a drepturilor veteranilor armatei sovietice¹¹¹. În același timp, toate aceste acuzații lipsite de orice logică privind încălcarea drepturilor omului în Ucraina erau susținute și de politicile rusești privind compatrioții. Încă o dată, puterea blândă și politicile umanitare au pregătit terenul pentru principala manevră politică aflată pe traiectoria de re-imperializare – recâștigarea compatrioților ruși.

Politicile privind compatrioții

Georgia

În Georgia și Moldova, eforturile Moscovei de revendicare în calitate de compatrioți ruși a populațiilor din Osetia de Sud, Abhazia și Transnistria s-au făcut simțite încă de la începutul anilor 1990, odată cu lansarea misiunilor de menținere a păcii și a programelor umanitare și culturale, cu mult timp înainte ca Rusia să-și fi formulat pe deplin politica oficială privind compatrioții. În anii 1990, Rusia promova învățământul în limba rusă în Abhazia și Osetia de Sud, regiuni în care numărul etnicilor ruși nu depășea 9%, respectiv 1%. Ca urmare, rusa a devenit limba de predare în școlile și instituțiile de învățământ superior, în timp ce conținutul educațional a fost și el astfel restructurat încât să promoveze o nouă identitate națională¹¹².

În aprilie 2008, înainte de războiul ruso-georgian din acea vară, Putin a inițiat un pachet de măsuri economice și juridice pentru ajutorarea compatrioților ruși și, ulterior, un program oficial, intitulat „Principalele direcții de dezvoltare a relațiilor cu Abhazia și Osetia de Sud”. Programul era axat pe cooperarea și asistența oferite de Rusia acestor regiuni în domeniile consular, economic, social, educativ și cultural. Mass-media rusească l-a descris ca pe un pas înainte făcut în direcția protejării „intereselor legitime” ale cetățenilor ruși „care locuiesc în republicile al căror statut nu a fost încă recunoscut”¹¹³. Adevăratul obiectiv și rezultatul acestor politici a fost acela de a trata regiunile separatiste ca state independente, marginalizând astfel guvernul georgian în propriile teritorii. În afara regiunilor separatiste, politicile rusești privind compatrioții care au vizat diaspora rusă din Georgia au fost mult mai limitate și nu s-au bucurat de un succes la fel de mare, în primul rând din cauza faptului că numărul etnicilor ruși și al rusofonilor era destul de mic și, în al doilea rând, din cauză că aceștia reușiseră în general să se integreze cu succes în societatea georgiană¹¹⁴.

Moldova

Moldova și Transnistria au fost în egală măsură ținte ale eforturilor oficiale ale Rusiei din cadrul politicii referitoare la compatrioți. Deși majoritatea acestor eforturi au debutat cu mult timp înainte ca Transnistria să-și declare *de facto* independența, aici sprijinul propriu-zis acordat compatrioților aproape că nu diferă cu nimic de cel pe care-l presupuneau politicile de rusificare din epoca sovietică. În Transnistria, deși rusa, ucraineana și moldoveneasca sunt toate limbi oficiale, limba rusă este *de facto* limba folosită în comunicare. Potrivit unui raport oficial din 2014 dat publicității în Transnistria,

etnicii moldoveni reprezentau 32% din populație, rușii 30% și ucrainenii 29%, în timp ce 96,5% dintre elevi și studenți învățau în limba rusă¹¹⁵. În 2009, din totalul de 182 de școli din Transnistria, numai treizeci și trei erau cu predare în limba „moldovenească” și două în ucraineană, în contextul în care majoritatea liderilor guvernamentali din regiune proveneau din Rusia, iar majoritatea procedurilor guvernamentale se desfășurau în limba rusă¹¹⁶.

În Moldova, există o mulțime de organizații neguvernamentale prin intermediul cărora Moscova le oferă sprijin așa-zișilor compatrioți ruși. Comunitatea rusă (cu 26 de filiale regionale) și Congresul Comunităților Rusești (compus din 11 organizații, plus 20 de filiale locale) fac ambele parte din Consiliul de Coordonare a Comunităților Ruse (incluzând alte 22 de asociații și filiale teritoriale). Lăsând la o parte activitatea numeroaselor lor filiale, aceste entități organizează împreună și o serie de evenimente în Găgăuzia. Multe dintre activitățile lor au caracter cultural (cum ar fi festivalul „Zilele Culturii Ruse”) sau educațional (cum ar fi proiectul „E timpul să studiezi în Rusia”), dar militează și pentru integrarea în Uniunea Economică Eurasiatică și pentru „reunificarea cu Rusia”¹¹⁷. Delegații Congresului Comunității Ruse din Moldova participă la Congresul Mondial al Compatrioților Ruși¹¹⁸. Una dintre organizațiile mai mici, „Prietenii Rusiei”, militează pentru relații mai apropiate cu Rusia și sprijină multe dintre personalitățile din Moldova, inclusiv pe fostul prim-ministru Vasile Tarlev, guvernatorul Găgăuziei, Mihail Formuzal (din 2006 până în prezent)*, și pe fostul viceprim-ministru Nicolae Andronic, care sunt

* Mihail Formuzal și-a încheiat mandatul de guvernator al Găgăuziei în martie 2015 (n. red.).

membri ai acesteia¹¹⁹. În cadrul eforturilor dedicate sprijinirii compatrioților ruși, se pornește de la ideea oarecum surprinzătoare că guvernul de la Chișinău ar susține de mult timp faptul că „Moldova este un stat multiethnic”¹²⁰ și că ar fi pus în aplicare cele mai bune politici din regiune cu privire la minoritățile etnice și lingvistice¹²¹.

Ucraina

În timpul regimului lui Putin, Ucraina s-a confruntat cu o intensificare a efortului Rusiei de punere în practică a politicilor referitoare la compatrioții ruși, în ciuda faptului că rușii și ucrainenii au conviețuit în pace timp de decenii, căsătorindu-se între ei, vorbind predominant limba rusă în anumite regiuni și adesea având aceeași credință. Deși, în jurul anului 2000, guvernul rus a început să înființeze diferite organizații și centre culturale pentru compatrioți, prin intermediul cărora le furniza acestora asistență juridică, financiară, informațională, logistică și organizațională, acest gen de activitate s-a intensificat în cea de-a doua parte a deceniului 2000–2010¹²². După Revoluția Portocalie din 2004, cetățenii ruși au început să înființeze organizații mai mult sau mai puțin legale în Ucraina, unde membrii lor puteau participa la antrenamente paramilitare, până când Kievul le-a interzis unora dintre politicienii ruși accesul în țară¹²³. De exemplu, organizația separatistă prorusă „Donețkaia Republika” a fost înregistrată în 2006, iar din 2009 a început deja antrenamentele militare, conform unor relatări ale presei și unor informații culese de pe rețelele de socializare¹²⁴. Alte organizații rusești din Ucraina au devenit și ele mai active în aceeași perioadă. În 2007, un fost membru al parlamentului ucrainean, Vadim Kolesnicenco, a devenit șeful noului Consiliu de Coordonare a Organizațiilor Compatrioților Ruși din

Ucraina – o poziție pe care a menținut-o până când a decis să se ascundă în Crimeea ocupată de Rusia în 2014¹²⁵. Cea mai semnificativă politică legată de compatrioții ruși din Ucraina, Georgia și Moldova este însă cea de pașaportizare.

Pașaportizarea

Georgia

Cazurile Georgiei și Ucrainei constituie cele mai bune exemple de foste state sovietice în care Moscova a depus eforturi concertate pentru a se asigura că locuitorii anumitor regiuni primeau pașapoarte rusești. Procesul de acordare a cetățeniei și a pașapoartelor a mers adesea în paralel cu eforturile de refacere a identității politice și ideologice a acestor cetățeni străini și de a-i transforma în compatrioți ruși. În Georgia, Rusia a început eforturile de pașaportizare încă din anii 1990, dar acestea s-au intensificat în timpul președinției lui Putin, în anii 2000. Tbilisi a acordat automat cetățenia georgiană tuturor foștilor cetățeni ai Republicii Socialiste Sovietice Gruzine, imediat după obținerea independenței – inclusiv celor din Osetia de Sud și Abhazia¹²⁶. Cu toate acestea mulți locuitori ai acestor regiuni nu au mers să-și procure pașapoartele georgiene, nu numai din cauza convingerilor separatiste și a tensiunilor cu guvernul de la Tbilisi, ci și a faptului că mulți dintre cei care locuiau în satele mai izolate nici nu considerau că aveau nevoie de ele. În 2000, Moscova a făcut o mișcare strategică și le-a retras cetățenilor georgieni dreptul de a mai călători fără viză în Rusia, lăsându-le în schimb acest drept numai abhazilor și oseșilor. Acest lucru a avut consecințe semnificative în plan economic pentru 600 000–900 000 de georgieni care munceau în Rusia și în special pentru regiunile separatiste de la granița cu Rusia¹²⁷. Pentru aceste regiuni sărace,

comerțul cu Rusia vecină devenise cea mai importantă sursă de mijloace de trai. Prin urmare mulți oseți din Osetia de Sud și abhazi, inclusiv cei pe care i-am intervievat aici, au obținut pașapoarte rusești, determinați de necesitatea de a călători fără viză în Rusia. În plus, cetățenia rusă le aducea și unele beneficii suplimentare, cum ar fi pensii și alocații, și le câștiga loialitatea restului populației¹²⁸.

În 2002, Moscova a început distribuirea pe scară largă a pașapoartelor și acordarea cetățeniei ruse la scurt timp după ce fusese adoptată noua lege a cetățeniei ruse, prin care era simplificată procedura de naturalizare¹²⁹. Noua lege stipula că apatrizii din fosta Uniune Sovietică își puteau depune pașapoartele sovietice pentru a primi în schimb pașapoarte rusești. În ciuda faptului că abhazii și oseții din Osetia de Sud erau în mod oficial cetățeni georgieni, în aceste regiuni a urmat un val de pașaportizare. De exemplu, în numai o lună de la adoptarea noii legi, erau deja înființate centre de eliberare a pașapoartelor în șase dintre cele șapte regiuni din Abhazia, în timp ce brigăzile speciale de pe teren se ocupau cu distribuirea documentelor în satele îndepărtate și inaccesibile din munți. Ponderea cetățenilor ruși din Abhazia și Osetia de Sud a crescut astfel semnificativ: de la 30% în Abhazia și 40% în Osetia de Sud, în 2002, la 80%, respectiv 90% în 2016. În timpul războiului din luna august 2008, cei care s-au ocupat de procesul de pașaportizare au beneficiat de asistența trupelor rusești. De exemplu, în jur de 2 000 de pașapoarte rusești au fost găsite într-un vehicul al unui ofițer rus în capitala Osetiei de Sud, Tșinvali. Constrânși să accepte cetățenia rusă au fost inclusiv localnicii din teritoriile ocupate în majoritate de etnici georgieni, deși unii dintre acești etnici georgieni din regiunile apropiate, cum ar fi Gori, cu care am discutat, și-au luat pașapoarte rusești și din considerente

economice. Până în 2009, aproape 90% din populația Abhaziei și a Osetiei de Sud era formată din cetățeni ruși¹³⁰.

Ucraina

În Ucraina, Rusia a început să acorde cetățenia rusă și pașapoarte rusești membrilor minorității ruse din Crimeea încă din anii 1990, intensificând procesul în anii 2000. În plus, ofițerii demobilizați din Flota Mării Negre și-au luat cetățenia ucraineană și au rămas în această țară. În 2008, viceamiralul Ucrainei, Volodimir Bezkorovainii, și procuratura din Sevastopol au anunțat că în jur de 1 595 de pușcași marini și marinari din flota staționată în port dobândiseră ilegal cetățenia ucraineană, păstrându-și totodată cetățenia rusă¹³¹. De asemenea, în 2008, presa ucraineană a început să relateze despre un bibliotecar din Sevastopol care se ocupa în mod sistematic cu distribuția pașapoartelor rusești¹³². În timp ce estimările sugerau că numărul locuitorilor Crimeii care dețineau cetățenia rusă varia între 8 000 și 40 000 (0,4%–2,1% din populația totală), oficialitățile ruse au continuat să nege că ar fi distribuit pașapoarte rusești în zonă¹³³. În general, mulți localnici, în special dintre etnicii ruși, aveau deja o poziție mai degrabă ambiguă față de cetățenia ucraineană, astfel încât profitau adesea de șansa pe care o aveau de a obține pașapoarte rusești¹³⁴. Pașaportizarea rapidă a locuitorilor Crimeii a reflectat implementarea cu succes de către Rusia a etapelor preliminare de pe traiectoria reimperializării, cea de exercitare a puterii necercitive și de implementare a politicilor privind compatrioții.

Activitățile de pașaportizare ale Rusiei nu erau necunoscute oficialităților ucrainene, deși Kievul nu a răspuns cu o politică pe măsură. La începutul anilor 2000, reprezentanții tătarilor din Crimeea au prezentat dovezi despre activitatea mai mult decât

intensă a consulatelor rusești din Simferopol și Sevastopol, care se ocupau cu acordarea cetățeniei ruse¹³⁵. În 2008, ministrul afacerilor externe, Volodimir Orizko, a confirmat și el într-un interviu activitatea consulatului general rus din Simferopol legată de acordarea pașapoartelor rusești unui număr necunoscut de cetățeni ucraineni¹³⁶. În septembrie 2008, mai mulți membri ai cabinetului prim-ministrului de la acea vreme, Iulia Timoșenko, au elaborat un proiect de lege care majora pedepsele pentru cei care se făceau vinovați de crime împotriva Legii ucrainene a cetățeniei și interzicea cetățenia dublă, dar această lege nu a fost adoptată niciodată. În februarie 2015, Ministerul Afacerilor Externe și-a declarat intenția de a introduce „sanctiuni” împotriva celor care aveau cetățenie dublă¹³⁷. În realitate, ceea ce reiese clar din cazurile înregistrate în Georgia și Ucraina este faptul că ezitățile și politica incoerentă pe care au dus-o aceste țări cu privire la propriii cetățeni și la minorități, precum și lipsa lor de reacție în fața modului în care s-a manifestat aici puterea necoercitivă a Rusiei și în fața modului în care au fost implementate politicile privind compatrioții au permis ca, odată realizată, pașaportizarea să ușureze Rusiei sarcina trecerii la o serie de acțiuni mai agresive în cadrul planurilor de reimperializare.

Moldova

Procesul pașaportizării s-a desfășurat într-o câțva diferit în cazul regiunii moldovenești a Transnistriei, în comparație cu Georgia și Ucraina. Aici, pașaportizarea a urmat, nu a precedat mișcarea separatistă din regiune, ajutând mai mult la întârzierea decât la instalarea înclinațiilor separatiste și proruse ale populației. Explicația constă în faptul că, în Transnistria, tendința separatistă s-a manifestat cu mult înainte ca Rusia să înceapă să-și dezvolte politicile referitoare la compatrioți și cele

cu privire la cetățenie. Din momentul în care Transnistria și-a declarat independența în 1990, aproape imediat după ce Moldova a devenit independentă, dar înainte de prăbușirea Uniunii Sovietice, majoritatea transnistrenilor au rămas cetățeni sovietici. În timp ce Transnistria elibera propriile pașapoarte (nerecunoscute pe plan internațional), mulți optau pentru cetățenia rusă și ucraineană. Conform estimărilor, la sfârșitul anilor 2000 erau în jur de 150 000 de cetățeni ruși în Transnistria, dintr-o populație totală de 500 000 de locuitori¹³⁸. Totuși, în comparație cu Osetia de Sud, Abhazia și Crimeea, eforturile făcute de Moscova în sensul pașaportizării transnistrenilor au fost mult mai puțin concertate. În anii 2000, Moscova a deschis un consulat în capitala Transnistriei, Tiraspol, în ciuda obiecțiilor Chișinăului. Și totuși rapoartele indică faptul că transnistrenilor nu le este deloc ușor să obțină cetățenia rusă, pentru care sunt de obicei nevoiți fie să plătească comisioane consistente, fie să mituiască tot felul de intermediari¹³⁹. Pașaportizarea transnistrenilor a devenit o afacere profitabilă pentru mulți. În ultimă instanță, locuitorii din Osetia de Sud, Abhazia și Transnistria cedează cu toții în fața aceleiași necesități: cei care locuiesc în teritoriile nerecunoscute de comunitatea internațională și care nu au pașapoarte recunoscute internațional nu pot face altceva decât să recurgă la obținerea de pașapoarte rusești dacă vor să călătorească legal în Rusia sau în altă parte. După ce obțin pașapoartele însă, fie că vor, fie că nu vor, devin victime ale Moscovei, care începe să-și revendice dreptul de a-i „proteja”.

Războiul informațional

Poate cea mai eficientă și mai sofisticată campanie specifică războiului informațional desfășurată de Rusia în tot spațiul fost sovietic a fost cea care a țintit Ucraina în anul dinaintea

anexării Crimeii și izbucnirii războiului separatist. La fel ca în cazul Abhaziei, Osetiei de Sud și Transnistriei, războiul informațional a fost favorizat și aici de răspândirea limbii ruse și de dominația mass-mediei rusești, la care se ajunsese după mulți ani de aplicare a unor politici necoercitive, eforturi culturale și politici axate pe compatrioți.

Ucraina

În Ucraina, principalele ținte ale războiului informațional al Rusiei au fost rușii și rusofonii, localizați în special în partea de sud-est a țării, și într-o mult mai mică măsură vorbitorii de ucraineană¹⁴⁰. Principalele canale prin care s-a derulat această campanie au fost televiziunile rusești și cele în limba rusă, presa on-line și rețelele de socializare. În toamna anului 2013, canalele de televiziune rusești, cum ar fi Pervii Kanal, Rossia 24, Life News, Euronews (programul în limba rusă), Russia Today și altele, au pus în aplicare o serie de strategii. Prima a fost să discrediteze eforturile Ucrainei de integrare europeană și protestele din Piața Maidan¹⁴¹. Simultan, mass-media rusească a apelat și la tactica ei favorită de a le aplica oponentilor eticheta de „fasciști” și a încercat să-i convingă pe ucrainenii din est și sud de faptul că „fascismul renăștea” la Kiev și în vestul Ucrainei¹⁴². Canalele de televiziune rusești i-au îndemnat pe rusofoni să opună rezistență și chiar să fie agresivi împotriva autorităților și împotriva vecinilor lor ucraineni¹⁴³. Mass-media rusă a mai încercat să promoveze ideea de „federalizare a Ucrainei” – urmând ca, prin organizarea unor referendumuri, mai multe regiuni să devină mult mai autonome¹⁴⁴. Ministrul de externe rus, Serghei Lavrov, a cerut și el Ucrainei „să abandoneze poziția unitară și ucrainizarea”¹⁴⁵. Pe măsură ce trecea timpul, înainte de anexarea Crimeii și de ciocnirile militare din

Donețk și Lugansk, autoritățile ruse au început să transmită știri false despre valurile de refugiați care părăseau Ucraina și se îndreptau spre Rusia¹⁴⁶. Mare parte din toată această propagandă era adresată celor care stăteau acasă în fața televizorului, care trebuiau convinși să treacă de partea Moscovei în această dispută.

La fel ca în cazul pașaportizării, Kievul era prea puțin pregătit să facă față evenimentelor care au urmat, lipsindu-i atât resursele, cât și voința politică a Moscovei, pentru a putea contracara o asemenea campanie informațională. În general, se crede că televiziunile ucrainene au o atitudine pluralistă, fără să incline în mod explicit într-o direcție anume, fie ea prorusă sau antirusă, cu excepția, poate, numai a televiziunii Inter, care a fost lăsată să funcționeze în continuare, deși, în 2015, a fost acuzată de guvern că ar fi făcut „propagandă rusă”¹⁴⁷. Inter este a doua televiziune națională din Ucraina, fiind deținută de Dmitri Firtaș și Serghei Levocikin, ambii oligarhi din anturajul președintelui înlăturat de la putere, Victor Ianukovici, care se presupune că ar avea strânse legături de afaceri cu Rusia¹⁴⁸. Ucraina a interzis mai multor televiziuni rusești să emită pe teritoriul Ucrainei, deși un cotidian prorus care apare la Kiev (plus pagina de internet aferentă), *Vesti*, continuă să funcționeze din 2015, fiind aparent finanțate de Rusia cu bani-gheață¹⁴⁹. În schimb, trupele rusești și milițiile proruse au închis imediat televiziunile ucrainene și le-au redeschis pe cele rusești după ce au preluat controlul unor orașe în conflictul izbucnit în 2014¹⁵⁰. La mai puțin de un an de la anexarea Crimeii, utilizatorii de internet din peninsula s-au lovit de cenzura rusească, care a blocat accesul la peste 11 000 de site-uri, inclusiv unele ucrainene¹⁵¹.

Pe lângă amplul atac informațional, din anul 2014 hackerii ruși au început să ducă și un război cibernetic nu numai

împotriva guvernului ucrainean, ci și împotriva NATO. La scurt timp după fuga lui Ianukovici din Ucraina, în ziua de 28 februarie 2014, după ce au sabotat cablurile cu fibră optică și au năvălit în sediul companiei ucrainene de telecomunicații Ukrtelecom, trupele rusești au tăiat practic orice cale de comunicare existentă între continent și peninsula Crimeea¹⁵². În plus, principalul site al guvernului ucrainean a fost închis timp de 72 de ore, interval în care hackerii proruși au reușit să compromită și telefoanele mobile ale parlamentarilor ucraineni¹⁵³. Această tactică, care făcea parte din scenariul de război hibrid al Rusiei, a afectat grav comunicarea dintre trupele ucrainene și factorii de decizie în cele câteva ore cruciale dinainte de anexarea Crimeii. Mai mult decât atât, analiștii specializați în probleme de securitate au observat că zeci de computere din Ucraina au fost afectate de Snake – un virus sofisticat, creat probabil în Rusia, care îi permite hackerului să controleze de la distanță și să fure cantități mari de date¹⁵⁴. De asemenea, după ofensiva Rusiei împotriva Ucrainei și sancțiunile aplicate de Occident în 2014, s-a constatat o creștere substanțială a numărului de atacuri cibernetice care au în vedere NATO, o serie de obiective guvernamentale occidentale și companii de telecomunicații – toate având probabil legătură cu grupuri de spionaj cibernetic din Rusia¹⁵⁵.

Moldova

Atât în Moldova, cât și în Transnistria, mass-media rusă este aproape la fel de răspândită. Potrivit rezultatelor „Barometrului de opinie publică al Moldovei din 2014”, mass-media este a treia instituție ca încredere din această țară, după biserică și armată. Televiziunea constituie cea mai importantă sursă de informații pentru 83% dintre moldoveni¹⁵⁶. Cel mai

vizionat canal de televiziune din Moldova, Prime, retransmite în cea mai mare parte a timpului ceea ce difuzează televiziunea rusă Pervii Kanal. Aproximativ jumătate dintre ziare sunt în limba rusă, și majoritatea sunt publicate în Rusia, în timp ce câteva, cum ar fi ziarul de afaceri *Kommersant Plus*, sunt finanțate de regimul din Transnistria¹⁵⁷. Mass-media moldovenească și transnistreană prorusă face propagandă antieuropeană și antioccidentală, în timp ce Rusia și Uniunea Economică Eurasiatică sunt prezentate într-o lumină pozitivă. În cazul Transnistriei, s-a observat și o tendință de a induce publicului un sentiment negativ față de Moldova, care, în momentele de tensiune dintre Chișinău și Moscova, a fost descris ca devenind o adevărată „psihoză”¹⁵⁸.

Georgia

În Georgia însă, în Osetia de Sud și Abhazia, politicile rusești au depășit limitele unor simple tactici propagandistice: la fel ca în cazul Ucrainei, propaganda a avut aici rolul de a justifica o eventuală invazie. Pe parcursul anilor 1990, Georgia și-a pierdut atât spațiul informațional, cât și loialitatea Osetiei de Sud și Abhaziei în favoarea Rusiei. În 2006, cele două regiuni separatiste au blocat emisia televiziunilor georgiene, acordând monopolul celor rusești¹⁵⁹. Înainte de izbucnirea războiului din 2008, se putea observa cum presa rusă insista tot mai mult pe descrierea greutăților și discriminării la care se presupunea că erau supuși oseții și abhazii de către georgieni și guvernul georgian¹⁶⁰. Ca urmare a acestor acuzații, în primăvara anului 2008, Moscova a trimis trupe suplimentare de menținere a păcii din Abhazia, cu misiunea de a utiliza forța pentru a-i proteja pe cetățenii ruși din Abhazia în cazul începerii ostilităților. În iunie 2008, general-locotenentul

rus Aleksandr Burutin a avertizat în legătură cu acuzațiile de abuz: „Nu putem garanta că, pe viitor, soldații noștri vor mai reacționa la fel de pașnic. Răbdarea lor nu este fără sfârșit. Vor fi consecințe grave și poate vărsare de sânge. Evident că tabăra georgiană va trebui să-și asume responsabilitatea pentru aceste provocări și consecințele lor.”¹⁶¹

În perioada premergătoare războiului, în vara lui 2008, războiul informațional dus de Rusia devenise din ce în ce mai agresiv, georgienilor aducându-li-se acuze complet nejustificate de „genocid” și „purificare etnică”¹⁶². În timpul vizitei sale în Osetia de Nord din august 2008, prim-ministrul Putin declara că „vedem elementele unui fel de genocid împotriva oseților” și că „e vorba în special de femei, copii și bătrâni. Este de la sine înțeles că aceștia au fost martorii unei mari tragedii. Ceea ce mi-au spus depășește orice regulă a războiului. Cred că putem vorbi despre elemente ale unui genocid”¹⁶³. Toate aceste relatări dramatice nu erau însă altceva decât piese ale unei campanii de dezinformare. Misiunea Internațională Independentă de Anchetă, care s-a desfășurat în timpul conflictului din Georgia și s-a încheiat în 2009, a stabilit că nu există nicio dovadă de genocid comis în Georgia în timpul războiului sau după încetarea acestuia. Mai degrabă, conform acestui raport de anchetă, purificarea etnică i-a avut ca țintă pe etnicii georgieni din Osetia de Sud, atât în timpul războiului, cât și după aceea¹⁶⁴.

Pe măsură ce războiul se apropia, campania informațională a Rusiei a căpătat amploarea unui adevărat război cibernetice, incluzând atacuri cibernetice asupra guvernului georgian și asupra site-urilor mass-mediei¹⁶⁵. Acesta a fost primul caz cunoscut (repetat mai târziu în Ucraina) de coordonare între un război cibernetice și o campanie militară, hackerii proruși conlucrând, se pare, îndeaproape cu trupele rusești¹⁶⁶. Astfel,

cu numai câteva săptămâni înainte de invazie, hackerii ruși au început să atace infrastructura de internet a Georgiei, lansând simultan milioane de solicitări – așa-zisele atacuri de tip DDoS* – supraîncărcând astfel serverele georgiene¹⁶⁷, până când acestea au cedat. Atacurile de tip DDoS au vizat de asemenea paginile de internet ale președinției, parlamentului, ministerului de externe, agențiilor de știri și băncilor georgiene¹⁶⁸. La final, în timp ce tancurile și trupele rusești treceau deja granița georgiană și bombardierele începuseră să zboare, hackerii au inițiat un atac asemănător și asupra site-urilor organizațiilor militare georgiene, serviciilor de comunicații, serviciilor financiare și guvernamentale (fiind vorba, în total, de cincizeci și patru de ținte), multe dintre acestea rămânând inaccesibile pe durata crizei și contribuind astfel la răspândirea haosului și a panicii¹⁶⁹.

Protecția

Moscova a aplicat tactici diferite în Moldova, Georgia și Ucraina, revendicându-și dreptul de a asigura protecția compatrioților ruși. În toate cele trei cazuri însă, trupele rusești se aflau deja pe teritoriul țărilor respective, în misiuni de asigurare a acestei „protecții”. La începutul anilor 1990, în Moldova se aflau staționate trupe sovietice; la începutul anilor 2000, în Georgia se găseau trupe rusești de menținere a păcii; în 2014, în Ucraina, Rusia era prezentă la baza militară navală de la Sevastopol. Invocarea nevoii de a interveni pentru

* Un atac cibernetic de tip DDoS presupune un număr exagerat de mare de pachete de informație transmise către un site sau computer personal care, în contextul în care majoritatea conexiunilor de internet obișnuite sunt incapabile să gestioneze un flux de date atât de mare, nu va mai putea deservi și alți vizitatori și se va bloca (n. tr.).

acordarea protecției și operațiile militare ulterioare din Georgia și Ucraina au fost precedate de eforturi menite a câștiga simpatia și a-i ademeni pe compatrioții ruși, ba chiar a le oferi pregătire paramilitară.

Ucraina

În Ucraina, Moscova începuse deja să invoce sporadic nevoia de a-și proteja compatrioții imediat după Revoluția Portocalie care a avut loc în 2004, în special ca reacție la direcția în care se îndrepta politica internă a Ucrainei după unele alegeri sau schimbări la nivel de conducere¹⁷⁰. Din ce în ce mai mult însă, unii intelectuali și politologi ruși asociați cu Kremlinul au început să vorbească despre federalizarea Ucrainei și preluarea de către Rusia a anumitor regiuni. Într-un interviu din mai 2009, un proeminent filozof rus care susține cauza restaurării imperiului rus, Aleksandr Dughin, a vorbit despre integrarea regiunilor sudice ale Ucrainei în Rusia. El a descris inclusiv modul în care ar fi trebuit să se desfășoare acest proces, spunând că locuitorii acestor regiuni ar fi trebuit să inițieze un referendum pe tema alipirii lor la Rusia și să organizeze proteste în cazul în care li s-ar fi interzis să organizeze acest referendum¹⁷¹. Un alt comentator politic rus născut la Odessa, Anatoli Wasserman, a propus ca fiecare comună din Ucraina să organizeze un referendum prin care să-și întrebe locuitorii dacă vor să aparțină Rusiei¹⁷². Potrivit unui raport din 2015, început de Boris Nemțov și încheiat de colegii săi după moartea acestuia, cu mult timp înainte de anexarea Crimeii, au fost recrutați de către serviciile de securitate rusești ofițeri și politicieni ucraineni, cerându-li-se să treacă în tabăra adversă și să-i susțină pe separatiști în momentele-cheie, urmând ca, pentru eforturile depuse, aceștia să fie plătiți de Moscova și de oamenii

de afaceri din Crimeea care primeau fonduri de la băncile rusești¹⁷³. Și, într-adevăr, evenimentele care au urmat în Crimeea, Lugansk și Donețk s-au desfășurat după instrucțiunile Kremlinului.

La începutul lui 2014, ca urmare a protestelor din Piața Maidan și a plecării lui Ianukovici de la guvernare, pe 21 februarie, discursul Moscovei cu privire la necesitatea protejării compatrioților s-a transformat într-un război informațional hibrid. În noaptea de 27 spre 28 februarie 2014, forțele speciale rusești au preluat controlul clădirii legislativului din Republica Autonomă Crimeea¹⁷⁴. În timpul zilei, mai mulți membri ai forului legislativ s-au adunat pentru a numi în mod ilegal un nou prim-ministru în Crimeea (fără a urma procedura standard, fără a se întruni cvorumul și fără permisiunea președintelui ucrainean)¹⁷⁵. În același timp, trupele rusești, care înainte staționaseră în Crimeea și în orașul Sevastopol, aflându-se sub incidența Tratatului Flotei Mării Negre din 1997, au început să atace forțele ucrainene, clădirile guvernamentale și infrastructura, încălcând astfel în mod direct Memorandumul de la Budapesta din 1994, care garanta integritatea teritorială a Ucrainei¹⁷⁶. Pe 16 martie, autoritățile ruse și separatiștii pro-ruși au organizat un „referendum” ilegal în Crimeea și Sevastopol pe tema alipirii la Rusia. Conform rezultatului anunțat, deși este puțin probabil ca acesta să fie și rezultatul real, 96,7% din populație a votat pentru anexare. În același timp, președintele Consiliului Rus pentru Societatea Civilă și Drepturile Omului scrisese pe un blog (închis la foarte scurtă vreme după aceea) că „50–60% au votat pentru unirea cu Rusia, procentul de participare la vot fiind de 30–50”¹⁷⁷. Putin însuși a admis mai târziu că, la data „referendumului”, erau prezenți în Crimeea în jur de 20 000 de soldați ruși, care probabil că

avuseseră o mare influență asupra rezultatului¹⁷⁸. La Sevastopol, autoritățile ruse au numit o nouă conducere, un așa-zis primar popular, fără nicio procedură prealabilă. Pe 18 martie, după două zile de la „referendum”, Federația Rusă a semnat tratatul de aderare a Crimeii și orașului Sevastopol, înfăptuind astfel ceea ce întreaga lume consideră a fi anexarea ilegală a acestor teritorii ucrainene.

În estul Ucrainei, primele atacuri violente săvârșite de câteva mici grupări militante au avut loc pe 1 martie. Adevărata luptă însă a început pe 11 aprilie, când un detașament militar special rus, comandat de colonelul Igor Ghirkin (care a participat și la cucerirea Crimeii), a trecut granița ruso-ucraineană și a cucerit orașul Sloviansk din regiunea Donețk¹⁷⁹. Milițiile prorusse au continuat apoi să avanseze și să cucerească alte orașe din estul Ucrainei. În ciuda eforturilor armatei ucrainene de a elibera regiunile Donețk și Lugansk, noi ofensive au avut loc în 2014 și 2015, permițându-le milițiilor susținute cu bani, arme și oameni de către Rusia să păstreze controlul asupra unor teritorii. Pe 11 mai 2014, milițiile ruse din Donețk și Lugansk au organizat referendumuri nerecunoscute pe plan internațional, precum și pseudoalegeri, pe 2 noiembrie 2014. Viitoarele consecințe ale tuturor acestor acțiuni rămân însă în continuare neclare, în contextul în care militanții au declarat deocamdată numai „suveranitatea statală”, dar nu și independența așa-numitelor republici populare Donețk și Lugansk¹⁸⁰.

Pe 17 iulie 2014, conflictul a căpătat o dimensiune internațională odată cu doborârea deasupra Donețkului a avionului care efectua cursa MH17 a companiei Malaysia Airlines și uciderea a 298 de persoane. Avionul a fost doborât cu o rachetă SA-11 Buk, probabil de proveniență rusească, de către separatiștii proruși, care se pare că l-ar fi confundat cu un avion militar ucrainean¹⁸¹. Încă de la început, ancheta a fost compromisă

de dezinformările aparatului de propagandă rus, care încerca să dea vina pe Kiev pentru tragedie, prezentând fotografii false, aparent făcute la fața locului, cu un avion de luptă ucrainean surprins lângă aeronava de pasageri, și falși martori oculari ai implicării Ucrainei¹⁸². În cele din urmă însă, toate dovezile au indicat contrariul. Pe 17 iulie 2014, cam în același timp cu pierderea legăturii cu MH17, colonelul Ghirkin posta pe rețeaua de socializare rusească Vkonakte un mesaj despre doborârea unui avion ucrainean An-26 în estul Ucrainei, postare pe care a șters-o curând după aceea, când a început să se răspândească vestea despre prăbușirea aeronavei MH17¹⁸³.

Între timp, în august și septembrie 2014, milițiile proruse au cucerit orașul Novoazovsk din regiunea Donețk și au încercat să cucerească orașul Mariupol¹⁸⁴. În septembrie 2014, a fost semnat între Kiev și separatiști un acord de încetare a focului (Minsk-1), care a fost încălcat însă câteva zile mai târziu, când luptele au fost reluate pentru ocuparea aeroportului Donețk¹⁸⁵. În februarie 2015, a fost semnat un al doilea acord de încetare a focului (Minsk-2), dar și de data aceasta forțele proruse au continuat bombardamentele¹⁸⁶. Numărul victimelor pe care le-a făcut acest război, începând cu 2014 până la jumătatea lui 2015, s-a ridicat la peste 6 000 de morți, zeci de mii de răniți și aproape 1,3 milioane de persoane strămutate¹⁸⁷.

Pe tot parcursul războiului, guvernul și mass-media rusă au repetat întruna povestea „protecției” acordate compatrioților ruși, ca un fel de justificare a intervențiilor în forță și pseudo-referendumurilor. La începutul lui martie și, din nou, la începutul lunii aprilie 2014, au existat unele relatări în mass-media rusă despre rușii din Crimeea, Donețk și Lugansk, precum și din Odessa, care ar fi solicitat intervenția Rusiei¹⁸⁸. În aprilie 2014, Putin declara că protejarea rusofonilor constituia principalul motiv al anexării Crimeii de către Rusia.

Pericolul cel mai evident era acela că rusofonii se simțeau amenințați, iar aceste amenințări erau cât se poate de concrete și palpabile. Iată ce i-a făcut pe locuitorii din Crimeea, pe cei care trăiesc acolo, să se gândească la viitorul lor și să ceară ajutorul Rusiei. Iată ce i-a făcut să ia această decizie. Am mai spus-o cu ocazia unui discurs recent pe care l-am ținut la Kremlin că Rusia nu a avut niciodată intenția de a anexa aceste teritorii și nu a planificat operații militare aici. Niciodată. Ne-am gândit însă și am sperat întotdeauna că toți rușii și rusofonii care trăiesc în Ucraina își vor duce traiul într-un climat politic pașnic și că nu vor fi amenințați sau oprimați¹⁸⁹.

Nu trecuse mai mult de o lună de când, fără a afișa aceeași atitudine studiat pacifistă, Putin susținuse cu cinism că nu era îngrijorat de un război cu Ucraina: „Dacă vom lua această decizie [de a porni la război împotriva Ucrainei], o vom face numai pentru a le acorda protecție cetățenilor ucraineni. Să-i vedem atunci pe acești soldați [ucraineni] cum își mai împușcă propriii concetățeni, când noi o să fim chiar în spatele lor – nu în fața lor, ci în spatele lor. Să-i vedem numai dacă îndrăznesc să mai tragă în femei și copii! Aș vrea să-i văd pe cei care ar îndrăzni să mai dea asemenea ordine în Ucraina.”¹⁹⁰ Într-adevăr, „protecția” acordată de Rusia „compatrioților” nu este altceva decât un război hibrid, nerecunoscut ca atare, dus împotriva Ucrainei, al cărui obiectiv pare să fie distrugerea Ucrainei așa cum se înfățișează ea astăzi, ca stat unitar, astfel încât Rusia să poată prelua controlul asupra teritoriilor ucrainene.

Georgia

Și în Georgia, la fel ca în Ucraina, propaganda făcută abuzurilor suferite de „compatrioți”, în cazul acesta fiind vorba despre cei din Osetia de Sud și Abhazia, a avut același rol, de a pregăti

terenul pentru aplicarea măsurilor de „protecție”. Privind retrospectiv, se pare că Georgia a servit ca un fel de repetiție generală pentru modul în care Moscova a procedat mai târziu în misiunea de acaparare a teritoriilor ucrainene. Spre deosebire însă de cazurile Moldovei și Ucrainei, în anul 2008 a avut loc o dezbatere aprinsă cu privire la nevinovăția completă a Georgiei în legătură cu izbucnirea războiului ruso-georgian. Unii au susținut atunci că Georgia era cea vinovată de escaladarea conflictului, după ce își trimisese trupele în Osetia de Sud și Abhazia și ucisese doi membri ai trupelor ruse de menținere a păcii¹⁹¹. Alții au remarcat că soldații ruși staționau în regiune încă din anii 1990, sub pretextul menținerii păcii și că Moscova a aplicat politici tot mai agresive în Georgia după ce, cu ocazia summitului de la București din 2008, țara și-a manifestat intenția de a intra în NATO. În sfârșit, conflictul ruso-georgian s-a transformat într-un război total, fără ca Rusia să se mai ascundă în spatele a tot felul de mandatar și grupări paramilitare, cum a făcut în Ucraina sau Moldova. Sub conducerea președintelui georgian prooccidental Miheil Saakașvili, războiul a luat în plus caracterul unui conflict personal între acesta și Vladimir Putin. Fiind un avocat instruit la Universitatea Columbia, Saakașvili a dobândit o imensă popularitate și a avansat în carieră până la instalarea sa în funcția de președinte datorită carismei și atitudinii sale îndrăznețe, hotărârii de a lupta cu corupția din țară și predilecției pe care o avea pentru călătoria cu metroul în Tbilisi. În vara lui 2008, oseții au început să bombardeze satele georgiene, în timp ce trupele rusești dotate cu echipamentul militar aferent avansau spre Georgia. În replică sau din dorința de a recupera teritoriul separatist, Saakașvili a lansat o operație militară în noaptea de 7 spre 8 august. Pe 8 august, Rusia a pătruns oficial cu armata și forțele

aeriane în Osetia de Sud, unde avea staționate deja contingente semnificative de „menținere a păcii”, și a inițiat primele atacuri aeriene directe asupra Georgiei.

Rusia a considerat această operație ca fiind una „de impunere a păcii”¹⁹². Pe 9 august 2008, ministrul de externe rus, Serghei Lavrov, declara că legile rusești și Constituția rusă făceau să fie „inevitabilă pentru noi exercitarea responsabilității de a proteja”, declarație care constituia ceva mai mult decât o simplă reinterpretare a conceptului R2P („Responsibility to Protect” – responsabilitatea de a proteja), inventat de analiștii occidentali¹⁹³. Cu altă ocazie, el a repetat: „Rusia nu va permite ca moartea compatrioților ei să rămână nepedepsită.”¹⁹⁴ Intervenția militară a fost justificată prin presupusul genocid comis împotriva populației din Osetia de către forțele georgiene și prin datoria de a-i proteja pe cetățenii ruși și trupele rusești de menținere a păcii aflate în Osetia de Sud¹⁹⁵. Cu siguranță, faptul că oșeții și abhazii erau acum cetățeni ruși a făcut ca eforturile Rusiei de a-i „proteja” să pară mai îndreptățite. Pe 10 august 2008, cu prilejul unei întruniri de urgență a Consiliului de Securitate al ONU, reprezentantul permanent al Rusiei, Vitali Ciurkin, a părut foarte afectat emoțional când i-a acuzat pe georgieni că duceau o politică de „purificare etnică” și comiteau acte de „genocid” în Osetia de Sud. Ar fi prea puțin dacă am numi această declarație o exagerare. Ciurkin pretindea că atacurile georgiene asupra capitalei Osetiei de Sud făceau 2 000 de victime pe zi, în marea lor majoritate oșeți care erau și cetățeni ruși¹⁹⁶. „Putem oare vorbi de genocid când 2 000 dintre cei 120 000 de oameni au murit în prima zi de război? Cât de mare ar trebui să fie [numărul] victimelor pentru a vorbi de genocid?”¹⁹⁷ Cu toate acestea Misiunea Internațională Independentă de Anchetă a conchis că pierderile civile totale din timpul

războiului din august 2008 s-au ridicat la 162 de victime, în loc de 2 000 de victime pe zi, cum pretindeau oficialitățile ruse¹⁹⁸.

Moldova

În schimb, în cazul Moldovei, pot fi distinse două scenarii în ceea ce privește punerea în practică a politicii Rusiei cu privire la compatrioți. Primul corespunde anilor 1991–1992, când aproximativ 20 000–30 000 de soldați sovietici rămași în Moldova au luptat de partea separatiștilor din Transnistria, contribuind *de facto* la stabilirea independenței acestui teritoriu. Implicarea trupelor rusești a fost justificată prin nevoia protejării rușilor și rusofonilor din Moldova. În timp ce, astăzi, trupele rusești rămân în teritoriu ca „trupe de menținere a păcii”, se pare că Rusia le furnizează pașapoarte soldaților și ofițerilor transnistreni, care sunt antrenați prin rotație de ofițeri ruși de elită¹⁹⁹. Mai mult decât atât, în 2014, Rusia a făcut eforturi sistematice, similare cu cele depuse în Donețk și Lugansk, de destabilizare a regiunii moldovenești Găgăuzia. La fel ca Transnistria, Găgăuzia s-a declarat și ea independentă în 1991, numai că guvernul de la Chișinău a reușit în acest caz să tempereze spiritele, conferindu-i acestei regiuni, în 1994, statutul de regiune autonomă. La începutul lunii februarie 2014 însă, Găgăuzia a organizat un referendum ilegal pentru a stabili dacă Moldova ar trebui să se alăture Uniunii Economice Eurasiatice, conduse de Rusia, sau UE, 98% dintre votanți optând pentru Uniunea Eurasiatică. De asemenea, 99% dintre votanți și-au exprimat dorința ca Găgăuzia să-și declare independența față de Moldova în cazul în care aceasta din urmă și-ar pierde suveranitatea sau ar încerca să se unească cu România²⁰⁰. La începutul anului 2014, serviciile de informații ale Moldovei au reușit să aresteze un număr de găgăuzi care participaseră la o serie de antrenamente militare în tabere speciale din Rusia, în timp ce alții au scăpat, după ce au

fugit în Rusia de frica arestării²⁰¹. Se pare că mai mulți tineri găgăuzi au fost recrutați de reprezentanți din cercul apropiat *bașcanului* (guvernatorului) găgăuz, Mihail Formuzal, pentru a fi antrenați într-o tabără militară din Rusia, în ideea de a învăța să se apere de forțele speciale ale poliției și, de asemenea, să atace, să facă cocteiluri Molotov și să lanseze grenade²⁰². La sfârșitul lui noiembrie 2014, alte organizații proruse au intrat în atenția poliției moldovenești, printre care se numărau AntiFa, Scutul Social, Restruct [*sic*] Moldova, Legiunea Rusă, Noua Legiune și mișcarea cazacilor, după ce poliția a descoperit cantități mari de muniție, puști, lansatoare de grenade și valută în 15 locuri în care activau membrii AntiFa²⁰³. Mulți moldoveni au ajuns la concluzia că aceste organizații s-au reactivat din cauza apropiatelor alegeri parlamentare din noiembrie 2014. Fostul director interimar al Direcției de Securitate Internă a Moldovei, Valentin Dediuc, declara atunci: „Imediat după alegeri, aceste forțe vor încerca să destabilizeze cât se poate de mult situația, pentru că Federația Rusă vrea să creeze un nou Imperiu Rus.”²⁰⁴ În esență, Dediuc era de părere că, în contextul în care candidații prorusi ar fi pierdut bătălia electorală, ar fi putut avea loc proteste violente, cu implicarea unor grupuri de militanți foarte bine antrenați. În mai 2015, 66 de organizații neguvernamentale transnistrene i-au cerut lui Putin să le protejeze teritoriul și să garanteze pacea, în contextul în care Ucraina pusese capăt acordului încheiat cu Rusia privind tranzitul trupelor spre Moldova²⁰⁵.

Anexarea

Dintre cele trei țări analizate în acest capitol, numai Ucraina, în cazul Crimeii, a avut experiența unei anexări oficiale a unui teritoriu propriu de către Rusia. De fapt, Crimeea reprezintă

unicul caz în care Rusia a anexat un teritoriu străin după căderea URSS. Deși cea mai mare parte a comunității internaționale a contestat validitatea referendumului din Crimeea și a anexării ulterioare, cauza pare pierdută, cel puțin pentru următoarele decenii. Viitorul teritoriilor ucrainene Lugansk și Donețk pare a fi mai nesigur, deși anexarea nu constituie cel mai probabil scenariu în viitorul apropiat sau pe termen mediu. Pe de o parte, sancțiunile impuse de Occident Rusiei începând cu anul 2014 și scăderea prețului la petrol și-au pus amprenta asupra economiei Rusiei, astfel încât este improbabil ca guvernul de la Kremlin să treacă la o confruntare directă în perioada următoare. Kondratenko și un alt analist ucrainean, Inna Vedernikova, cred că scopul Rusiei este acela de a menține aceste teritorii într-o stare de război de intensitate medie, sub drapel ucrainean, dar controlate aproape total de Rusia²⁰⁶. Această strategie mai puțin costisitoare ar putea ajuta Rusia să se amestece în treburile interne ale Ucrainei, să zădărnicească reformele pe care intenționează să le facă Kievul și planurile de a intra în UE și NATO, prin crearea de instabilitate și întreținerea unor probleme teritoriale. Este foarte probabil ca și alte părți ale Ucrainei să devină ținte ale conflictului. Rusia ar putea să intervină și în regiunile Harkov, Zaporijiea sau Dnipropetrovsk și chiar mai departe, dar cu costuri mai mari. Deocamdată însă, situația încurcată din Lugansk, Donețk și Crimeea are toate șansele să se prelungească, iar aceste regiuni să devină un teritoriu al nimănui, la fel ca Transnistria, Osetia de Sud și Abhazia, cu limitări ale statului de drept și lipsa recunoașterii internaționale.

În cazul Transnistriei, „independența” acestui teritoriu izolat nu a fost recunoscută niciodată de Rusia. De fapt, președintele sovietic Mihail Gorbaciov a anulat Declarația de independență a Transnistriei printr-un decret prezidențial din

decembrie 1990²⁰⁷. Deși ce acest teritoriu a rămas izolat timp de un sfert de secol, cu Moscova ca singur susținător și protector, Rusia are în mâini toate cărțile viitorului Transnistriei. În martie 2014, după anexarea Crimeii, conducerea din Transnistria și-a exprimat printr-o solicitare scrisă dorința de a se uni cu Federația Rusă, dar nu a primit nici până astăzi un răspuns²⁰⁸. Poziția geografică a Transnistriei și lipsa unei granițe cu Rusia fac ca integrarea acesteia, în mod oficial, în Federația Rusă să pară improbabilă. Totuși nu putem nici să excludem complet această posibilitate, în contextul în care Rusia nu este legată teritorial nici de regiunea Kaliningrad. Bineînțeles însă că anexarea oficială nu este necesară pentru realizarea ambițiilor de reimperializare, Rusiei fiindu-i suficient să dețină un control *de facto* pentru a putea domina Transnistria și a influența astfel indirect politica internă și externă a Moldovei. Statu-quo-ul Transnistriei, la fel ca și cel al estului Ucrainei, va continua să avantajeze grupările de crimă organizată și chiar pe cele teroriste, după cum s-a văzut în Osetia de Sud și Abhazia. Potrivit fostului ambasador moldovean în SUA, Ceslav Ciobanu, în Transnistria, infracțiuni precum „spălarea banilor, contrabanda, traficul ilegal de droguri, alcool, tutun și arme” înfloresc, la fel cum se întâmplă și în alte zone de conflict, „care au căzut în mâinile grupărilor criminale și teroriste”²⁰⁸.

„Independența” Osetiei de Sud și a Abhaziei nu a primit recunoaștere internațională decât din partea aliaților apropiați ai Moscovei²¹⁰. Este foarte probabil că, în anii următori, aceste teritorii separatiste vor urma exemplul Crimeii și se vor lăsa absorbite de Rusia. Unele semne indică deja acest lucru. Pe 24 noiembrie 2014, Rusia și Abhazia au semnat Tratatul de alianță și integrare propus de Moscova, privind înființarea unor structuri comune de apărare și de aplicare a legilor, precum și

integrarea regiunii în sistemele economic, social și de sănătate ale Rusiei²¹¹. În martie 2015, Osetia de Sud a semnat un acord similar, prin care a cedat pur și simplu Rusiei controlul asupra granițelor, armatei și economiei sale, urmând de asemenea să fie create o zonă de apărare și securitate comună, precum și birouri vamale comune²¹². Este foarte posibil ca Osetia de Sud să se unească cu Osetia de Nord, care aparține Rusiei. În schimb, abhazii par că ar vrea să păstreze măcar un anumit grad de independență. În octombrie 2014, Aslan Basaria, un reprezentant important al clubului de presă abhaz Ainar, a cărui principală preocupare este să mențină cooperarea dintre Abhazia și Rusia, oferea o perspectivă care pare să reflecte poziția conducerii abhaze: „Sunt absolut convins că Abhazia ar fi mult mai folositoare Rusiei dacă ar rămâne un stat independent. Noi nu trebuie decât să dezvoltăm o concepție privind modalitatea de integrare a țării noastre în Uniunea Economică Eurasiatică.”²¹³ Între timp, guvernul georgian și cel abhaz din exil mizează în raporturile lor cu regiunea pe o politică de diplomatie publică, de „implicare fără recunoaștere”. Ea are în vedere susținerea și cooperarea în domeniile sănătății și învățământului. Conform președintelui Consiliului Suprem al Republicii Autonome Abhazia (aflat în exil în Georgia), Elguja (Ghia) Gvazava, „astăzi, întărirea diplomatiei publice este esențială și ar trebui luată în considerare la nivel politic. Alte șanse nu avem... Dacă vom continua să nu avem relații cu teritoriile ocupate, este clar că, atunci, conflictul va rămâne înghețat și va trebui să așteptăm pur și simplu să vedem ce ne va aduce viitorul... Trebuie să se înțeleagă nu numai în Georgia, dar și de către toți actorii internaționali că, dacă vom renunța la politica noastră de nerecunoaștere, chiar și treptat, în timp, vom pierde aceste teritorii pentru totdeauna”²¹⁴.

Una peste alta, se poate ca, în anii următori, Rusia să-și consolideze câștigurile obținute pe traiectoria reimperializării prin absorbția teritoriilor care aparțin Ucrainei, Georgiei și Moldovei. Cel mai probabil însă, ea va urma o strategie mai puțin costisitoare, dar foarte eficientă și va opta pentru menținerea acestor conflicte în situația în care sunt acum și pentru utilizarea în continuare a compatrioților ca instrument în atingerea obiectivelor de politică externă, îngreunând misiunea conducerilor de la Kiev, Tbilisi, Chișinău, precum și ale NATO și UE. Mai exact, lipsa integrității teritoriale cu care se confruntă aceste state va stopa ambițiile pe care aceste țări le au cu privire la integrarea lor în cele două organizații menționate înainte. În cele din urmă, anexarea s-ar putea să nu constituie obiectivul final al Moscovei, în ciuda dorinței de refacere a Imperiului Rus. Odată cu anexarea vin și costurile – izolarea în cadrul comunității internaționale, amenințarea cu sancțiuni din partea Occidentului și lipsa de legitimitate pe plan internațional. În schimb, de pe urma conflictelor înghețate, Moscova poate numai să câștige, în timp ce țările dezbinat, Ucraina, Georgia și Moldova, plătesc un preț greu.

Capitolul 5

Punctul vulnerabil al NATO

STATELE BALTICE

Ne punem în continuare întrebări în legătură cu situația compatrioților noștri din anumite țări ale Uniunii Europene, în special din statele baltice, unde anumite persoane încă sunt percepute, în contradicție cu spiritul oricărei civilizații, ca fiind „lipsite de calitatea de cetățean cu drepturi și libertăți”.

VLADIMIR PUTIN, 19 decembrie 2013

Dintre toate statele afectate de politica de reimperializare a Rusiei și de politicile privind compatrioții, cel mai mult ar trebui să ne îngrijoreze, din perspectiva răsturnării ordinii mondiale instalate odată cu sfârșitul Războiului Rece, statele baltice. Cele trei țări baltice, Estonia, Letonia și Lituania, ocupă un loc aparte între fostele republici sovietice, prin faptul că și-au reconfigurat singure destinul geopolitic intrând în UE și NATO în 2004. Spre deosebire însă de alte state care au devenit de curând membre ale UE și NATO, cum ar fi Polonia, Ungaria și Republica Cehă, statele baltice sunt mai vulnerabile în fața politicilor rusești prin intermediul cărora se pretinde că se asigură „protecția compatrioților”, din cauza numărului mare de etnici ruși și rusofoni care trăiesc în aceste

țări. Încă din anii 1990, toate cele trei țări s-au numărat printre țintele principale ale politicii neocoercitive, politicilor umanitare și politicilor legate de compatrioți duse de Moscova, ale războiului informațional și, într-o anumită măsură, chiar ale eforturilor de pașaportizare.

În urma anexării Crimeii de către Rusia în martie 2014, toate aceste politici legate de compatrioți și războiul informațional s-au intensificat în statele baltice. Războiul pe care Rusia l-a dus din umbră împotriva Ucrainei a stârnit unele discuții și în statele baltice, și în țările aliate acestora, cu privire la probabilitatea ca Rusia să încerce astfel de manevre și în aceste state, care sunt membre NATO, sfidând astfel alianța și garanțiile de securitate colectivă pe care aceasta le oferă prin articolul 5 al Tratatului NATO.

Singurul lucru cert deocamdată este că un succes repurtat de Moscova în destabilizarea integrității teritoriale a Estoniei, Letoniei sau Lituaniei ori în alimentarea unui curent separatist în aceste țări va duce fie la o reacție imediată din partea NATO, fie la discreditarea autorității alianței și, totodată, a întregului sistem internațional construit pornind de la garanțiile de securitate pe care alianța le oferă. De fapt, unii consideră că acesta este exact rezultatul scontat de Moscova, în contextul în care presiunea a crescut foarte mult asupra statelor baltice după anexarea Crimeii.

Deși aceste trei țări sunt adesea grupate sub denumirea oarecum arbitrară de „state baltice”, ca urmare a poziției lor geografice și a istoriei comune legate de ocupația sovietică, în realitate, ele sunt destul de diferite.

Cea mai nordică dintre ele, Estonia, situată în Golful Finlandei și cu ieșire la Marea Baltică, este o țară mică, a cărei populație depășește cu puțin un milion de locuitori și care are

mai multe legături culturale și lingvistice cu Finlanda decât cu Letonia și Lituania. Încântătoarea ei capitală medievală, Tallinn, a fost odată un oraș prosper, care făcea parte din Liga Hanseatică. Faptul că, astăzi, se află la o distanță de numai două ore de mers cu feribotul de Helsinki constituie încă o dovadă a apropierei sale geografice și culturale de țările nordice. De fapt, în anii 2000, Estonia a făcut mari eforturi pentru a se poziționa mai degrabă ca o țară nordică decât ca una baltică și cu atât mai puțin ca una fostă sovietică. Cu toate acestea cincizeci de ani de dominație sovietică nu aveau cum să nu lase urme asupra Estoniei, atât capitala Tallinn, cât și partea de est a țării fiind în prezent locuite de mulți ruși și rusofoni.

Letonia, cu care se învecinează la sud, este un pic mai mare decât Estonia, având aproape două milioane de locuitori. Este înghesuită între două întinderi de apă, Marea Baltică și Golful Riga. Istoria Letoniei este strâns legată de cea a Estoniei din perioada în care ambele state făceau parte din Livonia germană, iar capitalele lor făceau parte din Liga Hanseatică. Dinamica ei capitală, Riga, are o frumoasă „colecție” de clădiri Art Nouveau și amintește de alte capitale scandinave. Astăzi însă, rusa poate fi auzită la fel de des ca letona pe străzile din Riga, unde trăiește o mare comunitate de ruși. Din punct de vedere lingvistic și etnic, letonii au mai multe lucruri în comun cu vecina lor de la sud, Lituania, în contextul în care ambele națiuni descind din triburile baltice antice.

Cea mai sudică dintre țările baltice, Lituania, are o lungă istorie a statalității, care poate fi urmărită până în Evul Mediu. Majoritatea lituanienilor povestesc plini de mândrie despre faptul că, în secolul al XIV-lea, Marele Ducat al Lituaniei era

cel mai mare stat din Europa și includea părți din Letonia, Polonia, Belarus, Ucraina și Rusia de astăzi.

În apărarea statului lor, după cel de-al Doilea Război Mondial, mulți lituanieni s-au opus ocupației sovietice, împotriva căreia au dus un război de gherilă până în 1953. Această ostilitate larg răspândită împotriva regimului sovietic plus faptul că în industrie se găseau mai puține locuri de muncă au constituit principalele motive pentru care numărul imigranților sovietici care au venit în Lituania a fost mai mic decât cel din Letonia și Estonia¹. Capitala țării, Vilnius, cu multe clădiri construite în stil baroc și vopsite în culori pastelate, amintește de orașele italiene; este un oraș viu, multicultural, unde evrei, polonezi, ruși, belaruși și ucrainenii au știut să trăiască în armonie timp de mai multe secole și unde, și astăzi, o parte considerabilă a populației o reprezintă minoritățile.

Toate cele trei state baltice au însă aceeași problemă care le face vulnerabile în momentul în care Rusia începe să vorbească de „protecția compatrioților”: găzduiesc comunități mari și foarte concentrate de etnici ruși și rusofoni de-a lungul granițelor pe care le au cu Rusia. În special Estonia și Letonia au minorități puternice de ruși, care reprezintă 24%, respectiv 27% din totalul populației, în timp ce comunitatea rusă din Lituania nu depășește numeric 6% din populația acestei țări. Rusofonii sunt încă și mai mulți în contextul în care, prin politicile de rusificare din epoca sovietică, membrii celorlalte minorități baltice, cum ar fi polonezii, ucrainenii, belarușii și cei cu origine etnică mixtă, au fost adesea nevoiți să adopte rusa ca limbă maternă.

Rusofonii din Letonia reprezintă circa 34% din populație, cei din Estonia reprezintă cam 30% din populația acestei țări,

iar cei din Lituania, aproape 8%². Chiar dacă este foarte posibil ca acești rusofoni din țările baltice să nu se considere ei înșiși ruși, locul lor rămâne unul foarte important pe traiectoria de reimperializare. În primul rând, pentru că politicile referitoare la „compatrioți” nu îi au în vedere numai pe cetățenii ruși sau numai pe ruși, ci au în vedere un grup mult mai larg de persoane, care au afinități lingvistice sau culturale cu Rusia. În al doilea rând, pentru că rusofonii se bazează adesea pe informațiile oferite de mass-media rusă, ceea ce-i face mult mai receptivi la politicile și punctele de vedere exprimate de Kremlin.

Rusia a menținut în ultimele decenii anumite legături politice, economice și sociale cu rușii și rusofonii baltici, politicile sale umanitare și cele privind compatrioții în special evoluând de la mijloacele necoercitive la pașaportizare și mult mai agresivul război informațional. În ciuda faptului că sunt membre UE și NATO, e posibil ca statele baltice să devină a doua serie de foste state sovietice asupra cărora se vor concentra eforturile mai agresive de reimperializare ale Rusiei.

Spre deosebire de statele din Asia Centrală, care sunt conduse de regimuri mai autoritare, guvernele democratice ale țărilor baltice au întâmpinat mai multe greutăți în contracararea politicilor Rusiei. Totodată, comparativ cu aliațele tradiționale ale Rusiei, Belarus și Armenia, aceste state au fost ținta unei retorici și unor acțiuni mult mai agresive ale Moscovei. Inițial, principala sursă de tensiune între Moscova și statele baltice au constituit-o politicile legate de cetățenie adoptate de Estonia și Letonia după ce și-au căpătat independența – politici pe care Moscova le-a exploatat din plin.

HARTA 4

Distribuția rusofonilor în statele baltice. Porțiunile hașurate din Estonia și Letonia reprezintă regiuni locuite de o populație numeroasă de rusofoni: 80% în districtul Ida-Viru, 36% în Harju, 40% în raionul Riga și 55% în regiunea Latgalia. Prin comparație, porțiunile hașurate din Lituania ne arată o populație mult mai puțin densă de rusofoni, care reprezintă circa 20% din populația municipiului Vilnius, aproape 18% din populația municipiului Šalčininkai, 17% din cea a municipiului Švenčionys, 28% din populația municipiului Klaipėda și în jur de 22% din cea a municipiului Zarasai. Hartă elaborată de Giedrė Tamašauskaitė.

Astfel, politicile privind cetățenia continuă să fie importante pentru grupul relativ mic, dar statornic de ruși și rusofoni fără cetățenie din aceste țări, însă creează și un spațiu de manevră pentru Rusia, a cărei politică de pașaportizare devine mult mai eficientă. În acest capitol voi evalua succesul și eșecurile înregistrate de politicile Rusiei, pe baza unor exemple din trecut, cum ar fi tulburările provocate de mutarea Soldatului de Bronz din 2007, de la Tallinn, și instigările la separatism care au început în anul 2014, și le voi compara cu cazurile Ucrainei, Georgiei, Moldovei și ale altor state foste sovietice. Pentru a înțelege complexitatea dinamicii cu care se confruntă populațiile din statele baltice, voi prezenta mai întâi câteva profiluri de ruși și rusofoni și punctele lor de vedere.

Profiluri de rusofoni

Nici rusofonii și nici etnicii ruși din statele baltice nu constituie comunități sau grupuri omogene, acestea variind de la țară la țară, de la generație la generație și în funcție de contextul socioeconomic. În cele ce urmează, îmi voi concentra atenția asupra unor persoane născute după căderea Uniunii Sovietice și după ce statele baltice și-au căpătat independența, persoane care reprezintă generația tânără de „compatrioți” ruși din aceste țări. Bineînțeles că acești oameni sunt mult mai integrați în societatea locală și se identifică mult mai ușor ca estonieni, letoni și lituanieni în comparație cu părinții sau bunicii lor, care au imigrat aici în timpul epocii sovietice. Perspectiva lor asupra relației pe care o au cu Rusia este de asemenea mult mai nuanțată. Pe de o parte, ei evită să vorbească despre modelul de protecție oferită de către Moscova compatrioților ruși, așa cum l-au văzut pus în practică în Crimeea și estul Ucrainei. Pe de altă parte, unii dintre ei arată o deschidere față

de cultura promovată de Rusia și, uneori, nu resping nici ideea de a dobândi cetățenia rusă și pașaport rus. După ce și-au petrecut toată viața în statele baltice, ei nu se identifică neapărat cu statul rus. În schimb, mai ales în Letonia și Estonia, ei continuă să se confrunte, din cauza identității lor etnice, cu probleme legate de integrarea în societate și insuficienta reprezentativitate politică. Profilurile pe care le prezint aici ne ajută să ne facem o primă impresie despre opiniile și identitatea compatrioților ruși din țările baltice, fără a realiza însă un studiu științific complet.

Daria este din Riga, orașul în care locuiește cea mai mare comunitate de rusofoni din statele baltice³. Este studentă, face un masterat despre Orientul Mijlociu și are origini ruse și poloneze. Născută și crescută fiind în Letonia, se consideră rusofonă. Ezită însă când vine vorba să-și aplice eticheta de „compatriot rus”, pentru că „nu am fost niciodată în Rusia și nu știu foarte multe despre cultura rusă”. Cu toate că Daria este sceptică în privința sprijinului pe care Moscova l-ar putea obține de la rusofonii din Letonia, după părerea ei, filozofia care stă la baza existenței Letoniei ca stat național este problematică pentru alte etnii: „Cea mai mare problemă este, după părerea mea, faptul că, din punctul de vedere al Letoniei, vorbitorii de limba rusă intră în categoria «alții». Aceștia din urmă se simt astfel înstrăinați și indezirabili. O altă problemă este aceea că, și dacă le-ar fi acordată cetățenia, rusofonii tot nu se vor numi niciodată «letoni», în contextul în care în Letonia există o diferență clară între cetățenie și naționalitate. Eu am cetățenie letonă, dar naționalitatea mea nu poate fi decât rusă sau poloneză. Ceea ce arată că această țară, Letonia, s-a format din și pentru o singură națiune – letonii – în timp ce membrii celorlalte grupuri etnice vor fi numai «cetățeni», dar

nu și letoni.” În timp ce această clasificare a cetățenilor baltici în funcție de „naționalitate” a rămas ca o moștenire a epocii sovietice, ea continuă să genereze tensiuni în societățile contemporane. Daria mai susține că rusofonii baltici nu au nevoie de protecția Rusiei și că integrarea lor în societate ar putea fi rezolvată pe plan intern. În schimb, îi înțelege pe cei lipsiți de cetățenia letonă care caută să devină cetățeni ruși pe baza legăturilor etnice pe care le au cu această din urmă țară.

Pe lângă problema limbii și a identității, înclinațiile politice au și ele rolul lor în poziția pe care o adoptă în cele din urmă vorbitorii de rusă față de chestiunea compatrioților. Iată ce spune Artiom, un doctorand din Riga care, deși se consideră rusofon, nu suportă ideea de a fi numit compatriot rus: „Nu, de ce m-aș considera așa ceva? Sunt cetățean leton și nu am nici cea mai mică legătură cu proiectele politice ale Rusiei. În afară de asta, cred că Rusia cam rătăcește în întuneric în perioada asta și nu pot să accept sub nicio formă retorica lor naționalistă agresivă.”⁴ Referitor la protecția pe care Putin pretinde că le-o acordă rusofonilor din Letonia în general, Artiom rămâne la fel de ferm. „Protecție față de ce? Homosexuali și libertatea de expresie? Toți dușmanii rusofonilor baltici sunt imaginari. Retorica naționalistă rusă se folosește de aceste imagini pentru a semăna discordie în sânul societăților multietnice.” La fel ca majoritatea rușilor baltici intervievați, Artiom crede că un curent separatist n-ar putea apărea în statele baltice pentru că i-ar lipsi sprijinul majorității rușilor baltici, dar și datorită apartenenței acestor țări la NATO. El avertizează însă: „Asta nu înseamnă că Rusia nu vrea să-și sporească influența politică pe plan intern în aceste trei țări, prin intermediul așa-ziselor «partide rusești», care promovează politica lui Putin, dar pretind că sunt preocupate de «chestiunea limbii».”

Nadia este contabilă în Riga, are peste 40 de ani și reprezintă generația de vârstă mijlocie a minorității ruse din Letonia⁵. Născută fiind în Rusia, în perioada sovietică, a învățat letona la nivel elementar ca adult, spre deosebire de majoritatea rușilor baltici mai tineri, care vorbesc fluent letona sau estona. Deși Nadia se consideră rusoaică, nu se consideră o compatrioată rusă, pentru că face o diferență clară între cultura și politica rusă: „Nu numai că nu sunt o simpatizantă a politicii Rusiei, dar chiar aş spune că poziția mea este una critică. Având rusa ca limbă maternă, admir cultura rusă, care e și cultura mea.” Întrebată dacă rusofonii ar avea într-adevăr motive să se plângă, a răspuns că, „în general, nu, deși nu a fost deloc frumos să nu li se acorde cetățenia celor care s-au născut în Letonia”. (Aici ar trebui menționat faptul că amendamentele la Legea cetățeniei din 1998 au oferit urmașilor celor fără cetățenie posibilitatea să obțină cetățenia letonă. În cazul în care un asemenea urmaș are sub 15 ani, părinții lui trebuie să completeze un formular; urmașii care au între 15 și 18 ani pot să facă singuri cerere și, după ce trec testul de limbă, pot obține cetățenia.)⁶ Nadia s-a arătat sceptică și față de protecția pe care pretinde să o ofere Rusia, spunând că „legea, care se bazează pe valori umane comune, ar trebui să-i protejeze pe oameni, și nu niște interese politice”.

Anton este student la Tallinn, vorbește limba rusă și consideră Estonia casa lui⁷. Respinge eticheta de „compatriot rus”: „Nu mă consider compatriot, pentru că, în afară de limbă, nimic altceva nu mă leagă de Rusia”, adăugând că el „a jurat credință Estoniei”. Când a fost întrebat dacă, după părerea lui, rusofonii din Estonia au motive reale să se plângă de ceva, s-a grăbit să răspundă: „Ce întrebare provocatoare... eu mă simt bine.” După care a adăugat însă, spiritual: „Cei care se plâng

nici nu fac nimic. La școală ar fi trebuit să învețe [limba estonă], nu să stea să bea pe stradă.” În legătură cu acei rusofoni care spun că au nevoie de protecția Rusiei, răspunsul lui a fost unul scurt, dar ferm: „Dacă ei cred că au nevoie de protecția Rusiei, atunci, poftim... bagajul, la gară și în Rusia.”

Elena, o liceancă din Estonia, reprezintă un alt exemplu elocvent pentru cât de complicată este relația dintre Rusia și Estonia⁸. Ea a ținut să sublinieze că, deși limba ei maternă este rusa, asta nu face din ea o compatrioată rusă. „M-am născut în Estonia”, zice ea. „Asta e țara mea.” De asemenea, s-a declarat neîncrezătoare când a venit vorba de problemele reale cu care s-ar confrunta rusofonii din Estonia, afirmând că „unii își imaginează că ar avea probleme”.

Și în Lituania, oamenii nutresc cam aceleași sentimente. Alisa este o tânără expertă, născută și crescută în Lituania, într-o familie rusească⁹. A urmat ciclul primar în limba rusă și, mai târziu, a studiat la universitate în limba lituaniană, iar în prezent lucrează pentru o companie multinațională americană. Se poticnește puțin când vorbește în lituaniană și recunoaște că îi este mai ușor să vorbească engleza decât lituaniana. Se gândește bine când vine vorba de conceptul de „compatriot” și conchide că, în conformitate cu definiția strictă a termenului, ea este într-adevăr „o compatrioată rusă”. Și totuși, subiectiv și emoțional vorbind, îi este greu să accepte acest lucru: „Rușii care s-au născut și au crescut în Lituania sunt diferiți de cei din Rusia. Majoritatea sunt mai aproape, din punct de vedere cultural și intelectual, de lituanieni, chiar dacă se consideră ruși.” După ce se gândește la posibilele nemulțumiri pe care le-ar avea vorbitorii de rusă din Lituania, Alisa dă următorul răspuns: „Dacă omitem faptul că există într-adevăr, la nivelul sferei publice, un curent antirusesc predominant, care poate fi

neplăcut dacă ești rus, nu există alte probleme. Societatea lituaniană poate într-adevăr oferi unele exemple de discriminare, cu care te poți confrunta (de exemplu, atunci când te afli în căutarea unei slujbe), dar ele nu sunt foarte numeroase. Și cum nu există probleme, nu este nevoie nici de protecție [din partea Rusiei]. Deși un pic de sprijin n-ar strica totuși, mai ales în domeniile cultural și educațional.”

Mulți dintre cei care sunt catalogați la modul destul de simplist ca rusofoni lituanieni au în realitate o identitate mult mai complexă. Iaroslav, un electrician de 20 și ceva de ani, trăiește împreună cu familia sa polonezo-rusă în satul natal din sud-estul Lituaniei¹⁰. Deși a crescut vorbind limba rusă, pentru că la școală a urmat cursurile în limba lituaniană, vorbește fluent și această limbă. Având în vedere faptul că numai tatăl lui este la origine rus, mama fiind poloneză, se consideră numai pe jumătate „compatriot rus”, dar se socotește în schimb un adevărat „patriot” rus, pentru că admiră cultura și istoria acestei țări. Iaroslav nu crede că rușii sau rusofonii din Lituania de astăzi ar avea nevoie de protecția Rusiei, dar crede că, în general, „Rusia trebuie să-i protejeze pe ruși, pentru că fiecare națiune trebuie să-și protejeze «propriul popor», indiferent unde s-ar afla. Chiar și protecția militară devine necesară câteodată, în funcție de situație... de exemplu, în cazul Crimeii, cred că a fost necesară”. În sfârșit, Iaroslav spune că sprijină politica practică în ultima vreme de Rusia în estul Ucrainei și Crimeea, având în vedere faptul că „acolo trăiesc mulți rusofoni și ruși”, susținând de asemenea puterea de la Moscova: „Îl sprijin pe Vladimir Putin; conduce o țară imensă și puternică, deci și el trebuie să fie categoric și puternic.”

Natalia este profesoară de arte, are peste 50 de ani și reprezintă generația mai vârstnică de rusofoni lituanieni¹¹. Născută

și crescută fiind în Lituania, într-un mediu predominant lituanian, ea se consideră ucraineancă vorbitoare de limba rusă, și nu compatriotă rusă. Nu crede că nemulțumirile rusofonilor din Lituania sunt legitime: „Auzeam în trecut tot felul de plângeri și lamentări de la prietenii și cunoștințele mele rusofone din Lituania, dar probleme cu adevărat au numai cei care nu fac nimic și cei care nu încearcă deloc să înțeleagă națiunea în sânul căreia trăiesc.” Și totuși, întrebată fiind ce părere are despre evenimentele recente din Ucraina, se declară fără ezitare solidară cu Moscova: „Istoric, Crimeea aparține Rusiei”, adăugând că „eu sunt ucraineană, dar mi-e rușine de ucrainenii care au pus la cale masacrul din Ucraina”.

Cea mai vârstnică generație de ruși și rusofoni baltici, deși nu cere în mod direct protecția militară a Rusiei, tinde să fie mult mai puțin sceptică în legătură cu Rusia. De exemplu, Aliona, o pensionară de 64 de ani care trăiește în Tartu (Estonia) și care se consideră rusoaică și rusofonă, spune că un sprijin din partea Moscovei și unele măsuri de protecție care să nu implice folosirea forței ar fi binevenite: „Aș vrea să văd că Rusia ne protejează. Poate că Rusia ar trebui să înceapă negocieri și să-i apere pe cetățenii ruși din Estonia, pentru că discriminare încă există și este destul de evidentă.”¹² Este, de asemenea, nemulțumită de guvernul eston și crede că scenariul din Crimeea este realizabil și în ceea ce privește orașul de graniță Narva: „... Oamenii sunt nemulțumiți. Mulți părăsesc Narva din cauza șomajului, în timp ce guvernul eston nu este capabil să creeze locuri de muncă pentru oameni.”

Lidia, o fostă profesoară de biologie în vârstă de 70 de ani, rusoaică de origine, locuiește în prezent în orașul eston Kohtla-Järve, din districtul Ida-Viru, și întâmpină dificultăți în a se integra în societatea estonă din cauza barierei lingvistice

și critică faptul că sistemul educațional de stat înclină din ce în ce mai mult balanța spre predarea în limba estonă: „Nu ni se permite să ne educăm copiii în limba maternă, ceea ce face ca procesul educațional să fie mai dificil. O profesoară care a predat toată viața ei în limba rusă trebuie acum să predea în limba națională unor copii care abia dacă vorbesc estona.”¹³ Întrebată însă dacă, după părerea ei, Rusia ar trebui să-și ajute compatrioții să-și rezolve aceste probleme, a răspuns că „aceste probleme ar trebui să fie rezolvate din interior, dar Rusia ar putea să pună mai multă presiune pentru ca acest lucru să se întâmple”.

La o primă privire, profilul rusofonului baltic tânăr nu pare să fie al unei persoane care se lasă ușor manipulată de Moscova. Niciunul dintre cei intervievați, chiar din generația mai vârstnică, nu a cerut Rusiei să vină să-i protejeze cu trupele la ei în țară. De asemenea, niciunul nu s-a declarat adept al separatismului, ca în Ucraina sau Georgia. Și totuși, luând în considerare definiția dată de Moscova „compatrioților”, majoritatea rușilor și rusofonilor baltici pot beneficia de statutul de protejați ai Moscovei, conform legilor și politicilor actuale privind compatrioții, chiar dacă nu se consideră ei înșiși compatrioți. Discuțiile cu cei din generația mai tânără oferă o perspectivă ceva mai optimistă, din punctul de vedere al relației sentimentale pe care o au cu Rusia, decât ne-o oferă minoritățile ruse în ansamblul lor. Potrivit politologului eston Raivo Vetik, interesat de problemele de integrare socială ale Estoniei, mulți ruși și rusofoni, în special din generația mai vârstnică, nutresc încă anumite nemulțumiri¹⁴. Laurynas Kasčiūnas, de la Centrul Lituanian pentru Studii Est-Europene, susține de asemenea că, în timp ce rușii și rusofonii locali au adesea o atitudine ambivalentă față de politicile Rusiei,

în perioadele tensionate sau de criză tind să adopte poziția Moscovei¹⁵. Ceea ce nu e deloc surprinzător, având în vedere receptivitatea pe care majoritatea rușilor și rusofonilor baltici o au față de punctele de vedere și propaganda Moscovei. Între timp, propaganda care acționează în favoarea intereselor de politică externă ale Rusiei continuă să reprezinte un aspect important al traiectoriei reimperializării.

Motivele și interesele Rusiei

În urmă cu zece ani, când statele baltice au devenit membre UE și NATO, se credea că această dublă aderare avea să rezolve dilema din domeniul securității legată de hegemonia regională a Rusiei. Avea oare Moscova să riște o confruntare cu Occidentul prin alimentarea tensiunilor și destabilizarea situației din unele state membre UE și NATO? Evident, apartenența la NATO și articolul 5 din Tratatul de aderare le conferă statelor baltice o poziție geopolitică mult mai puternică decât cea a Ucrainei, Georgiei și Moldovei. De fapt, înainte de declanșarea războiului dintre Rusia și Ucraina, un atac asupra statelor baltice părea improbabil, chiar dacă eforturile Moscovei de a-și menține influența în regiunea Mării Baltice erau de necontestat. Ce motive ar avea însă Moscova să vrea, dacă nu să reimperializeze, atunci să-și impună dominația în statele baltice? Pentru că este clar că, în ceea ce-i privește pe compatrioți, ei nu reprezintă decât un mijloc în tentativa de a atinge un scop mai important.

Dincolo de veșnica motivație ideologică a unirii tuturor rușilor și rusofonilor din imediata vecinătate sub steagul rusesc, Moscova are și o serie de motive istorice, de securitate, politice și economice care o determină să încerce să reintegreze statele baltice în „imperiul” său ori cel puțin în sfera sa de influență¹⁶.

Rusia urmărește imperializarea și rusificarea teritoriilor baltice încă din secolul al XVIII-lea. Prima dată când a reușit să pună mâna pe unele dintre aceste teritorii, care astăzi fac parte din Estonia și Letonia, a fost în 1721, în timpul lui Petru cel Mare¹⁷. În timpul Ecaterinei celei Mari, după ce părți din Uniunea Statală Polono-Lituaniană s-au desprins în 1772, 1793 și 1795, Lituania a fost încorporată în Imperiul Rus¹⁸. În toate cele trei state baltice, imperializarea Rusiei a avut ca rezultat suprimarea identității naționale prin interzicerea cărților care nu erau scrise cu litere chirilice. A urmat apoi colonizarea cu înalți funcționari și imigranți ruși¹⁹. Perioada sovietică a însemnat un efort similar de rusificare, ducând și la o scădere dramatică a populației și la un aflux de imigranți ruși și rusofoni. Deportările, evacuările, refugierea și execuțiile care au avut loc în plină expansiune germană și sovietică au dus, între 1941 și 1945, la pierderea a 20% din populația Estoniei, 30% din cea a Letoniei și 15% din cea a Lituaniei²⁰. De fapt, în timpul ocupației sovietice, 10% din totalul populației baltice adulte a fost fie deportată în alte teritorii sovietice sau rușesti, fie în lagărele de prizonieri²¹. În locul lor au sosit soldații sovietici cu familiile lor, precum și muncitori ruși și de alte naționalități, care urmau să lucreze în industrie.

În perioada care a urmat Războiului Rece, Estonia, Letonia și Lituania au rămas puncte de importanță strategică pentru Rusia. Teritoriile baltice servesc ca o zonă-tampon între Rusia și Europa Occidentală. Înainte de 2004, ele serveau ca zonă-tampon și față de NATO; prin urmare aderarea statelor baltice la această alianță a fost contestată puternic de Rusia²². Și din perspectivă istorică, statele baltice au jucat rolul de tampon pentru Rusia: Estonia și Letonia au stat în calea invaziilor scandinave și germanice, în timp ce Lituania a stat în calea

armatelor napoleoniene. Astăzi, teritoriul ocupat de Belarus și Lituania separă exclava puternic militarizată Kaliningrad de restul Rusiei, distanța dintre acestea fiind de aproximativ 360 km. Micuța exclavă prezintă o importanță strategică vitală pentru Moscova, prin faptul că găzduiește, în portul Baltisk – singurul port european al țării în care apa nu îngheață – Flota Baltică, care numără 56 de nave, precum și sistemele Iskander-M, capabile să lanseze rachete nucleare²³. La începutul anilor 1990, au existat unele tensiuni diplomatice între Vilnius și Moscova, în contextul în care Rusia a încercat fără succes să obțină prin negocieri un coridor prin Lituania pentru aprovizionarea trupelor sale din Kaliningrad, acordurile bilaterale de tranzit fiind semnate abia în 1993 și 1994²⁴. Fiind nevoită să finalizeze demarcarea graniței cu Rusia pentru a putea accede la UE, Lituania a trebuit să cedeze, iar la începutul anului 2003, a fost de acord să facă anumite concesii care au ușurat semnificativ traficul trupelor rusești prin Lituania, care rămâne însă în continuare strict reglementat²⁵.

Nici interesele economice ale Rusiei în statele baltice nu sunt mai puțin importante. La fel ca în cazul Crimeii, care servește drept gazdă pentru Flota rusă a Mării Negre și, totodată, drept poartă către Marea Mediterană, statele baltice dețin o serie de porturi în care apa nu gheață, cu ieșire spre Occident, care au atras atenția Rusiei expansioniste încă de pe vremea lui Petru cel Mare²⁶. În ciuda intensificării comerțului și a legăturilor cu UE, economiile baltice și cea rusească rămân conectate în multe feluri. Porturile din statele baltice au servit mult timp ca punct de plecare pentru transporturile de petrol și produse petroliere rusești către piețele europene. De exemplu, pe tot parcursul anilor 1990 și până în momentul deschiderii terminalului din portul rusesc Primorsk, în 2001, terminalul

leton Ventspils Nafta a fost al doilea ca mărime prin care se exporta petrolul rusesc și cel mai mare aflat dincolo de granițele Rusiei²⁷. Începând cu anii 2000, Rusia și-a redirecționat fluxul de resurse energetice dinspre statele baltice, construind porturi, terminale și noi sisteme de transport în nordul Mării Baltice și la Marea Neagră²⁸. Teritoriile și porturile baltice continuă totuși să servească drept rute de tranzit pentru bunurile pe care Rusia le importă din Occident.

Deși țările baltice sunt în general sărace în resurse energetice, districtul Ida-Viru din Estonia stă foarte bine la acest capitol. Situat în partea de est a țării, în apropierea graniței cu Rusia, între Golful Finlandei și lacul Peipus, acest district este locuit în mare parte de ruși și rusofoni. Cele mai mari zăcăminte de gaze de șist sunt folosite în producția de energie termică și electrică, acoperind 80% din nevoile de electricitate ale Estoniei. Pentru o țară săracă în resurse naturale, care continuă să fie total dependentă de gazul rusesc, gazele de șist din Ida-Viru au o importanță strategică deosebită, numai că, la fel ca minele de cărbuni din estul Ucrainei, pot fi tentante pentru forțele separatiste sau pentru Moscova.

În sfârșit, poziția strategică și ideologică adoptată de Rusia față de statele baltice, care le consideră parte a sferei sale de influență, în ciuda statutului acestor țări, de membre UE și NATO, poate fi un alt motiv pentru eforturile de reimperializare prin mijloace necoercitive pe care le face Moscova. De exemplu, în 2008, președintele Dmitri Medvedev afirma dreptul Rusiei de a avea „interese privilegiate” în statele vecine și „bineînțeles în regiunile aflate la graniță [cu Rusia]”²⁹. Acest mod al Rusiei de a vedea lucrurile este însă problematic. Pe de o parte, Moscova tratează adesea statele baltice ca și cum ar face parte din fostul spațiu sovietic, din „imediata vecinătate”,

și ca și cum ar fi state noi, create în 1991³⁰. În anumite cazuri (de pildă cel al politicilor privind compatrioții), Rusia pare să fi adoptat aceeași atitudine față de statele baltice ca și în cazul statelor membre ale CSI, făcând abstracție de statutul diferit pe care îl au aceste țări³¹. Fără îndoială însă că apartenența țărilor baltice la UE și NATO constituie o opreliște pentru Rusia, care nici nu-și poate asuma deschis dominația și nici nu poate desfășura campanii militare agresive în regiune, așa cum ar face-o în actualele și fostele membre CSI. Acest lucru explică de ce Rusia se folosește în special de puterea necoercitivă și de unele măsuri de constrângere mai blânde în cazul statelor baltice.

Puterea necoercitivă

Încă de la începutul anilor 1990, cea mai mare parte a eforturilor de exercitare a puterii necoercitive făcute de Rusia în statele baltice au fost motivate prin dreptul ei prezumtiv de a-și menține o influență călăuzitoare în regiune. Influența de care încă se bucură Rusia în țările baltice este inerentă, fiind moștenită de la imperiul țarist și cel sovietic, ca majoritatea politicilor actuale ale țării. Puterea necoercitivă a Rusiei este mult amplificată de faptul că diaspora rusă și cultura rusă și sovietică au făcut parte din matricea socială timp de peste jumătate de secol³². În ultimii ani, Rusia și-a exercitat această putere prin intermediul rețelelor sale de influență, constituite din grupuri de interese și factori de decizie care operează în domeniile cultural, economic și politic și sunt loiale Kremlinului, a cărui agendă o și promovează³³. Deși instrumentele folosite de Rusia în exercitarea puterii necoercitive se suprapun și cuprind diverse domenii cu probleme, principalele mijloace folosite în statele baltice au fost limba, Biserica Ortodoxă, cultura și sportul, precum și afacerile și legăturile politice.

Limba rusă rămâne un instrument important al influenței rusești, în contextul în care populația baltică instruită înainte de prăbușirea Uniunii Sovietice vorbește rusa ca prima limbă străină. În Letonia și Estonia, unde trăiesc numeroși ruși și rusofoni, limba rusă este încă și mai răspândită. În orice caz, după 1990, s-a înregistrat un declin în popularitatea de care se bucură rusa printre balticii ruși. Astfel încât, în 2008, Fundația „Russki Mir”, sponsorizată de statul rus, a deschis un centru de limba rusă în Estonia, două în Letonia și, în 2009, unul în Lituania. Activitățile fundației țintesc însă dincolo de simpla promovare a limbii și culturii ruse în statele baltice. Serviciile de securitate din Estonia au descoperit că „foști agenți ai serviciilor sovietice de informații acționează în cadrul filialei estone” a Fundației „Russki Mir”, dând astfel de înțeles că organizația lucrează și în scopul promovării intereselor Moscovei în statele baltice³⁴. Începând cu cea de-a doua jumătate a anilor 2000, Moscova a început să promoveze schimburile în domeniul educației și să ofere posibilități de studiu în Rusia pentru compatrioții ruși³⁵. De exemplu, Ministerul rus al Educației, Culturii și Științei acordă peste 90 de burse absolvenților școlilor estone care vor să studieze în universitățile rusești³⁶. Succesul acestor politici în statele baltice a fost însă mai degrabă redus, în contextul în care majoritatea tinerilor baltici, indiferent că sunt ruși sau fac parte din națiunea titulară, aleg să studieze fie acasă, fie în instituțiile din învățământ din UE și optează să studieze mai degrabă engleza decât rusa.

Biserica Ortodoxă Rusă a servit în grade diferite ca instrument de exercitare a puterii necoercitive a Rusiei în cele trei state baltice. În Estonia, țară oficial protestantă, dar în care religia joacă, în general, un rol nesemnificativ în viața oamenilor, ortodocșii constituie cel mai mare grup religios, format în

majoritate din membri ai minorității ruse. În Letonia, ortodoxia constituie al treilea cult religios ca amploare, după luteranism și catolicism³⁷. Biserica Ortodoxă din Estonia, cea din Letonia și cea din Lituania, mai mică, sunt subordonate direct Patriarhiei Moscovei. Preoții locali și predicile lor sunt percepute ca fiind politizate și puternic influențate de Moscova, constituind un alt canal prin care Kremlinul își promovează politicile în statele baltice³⁸. Uneori, ele se concentrează pe anumite chestiuni sociale. În Estonia, de exemplu, Biserica Ortodoxă a pledat împotriva proiectului de lege privind coabitarea persoanelor de același sex³⁹. Vederile tradiționale sprijinite de Biserica Ortodoxă Rusă și de guvernul rus au avut răsunet și în rândul anumitor segmente ale naționalităților titulare din statele baltice. În Lituania, anumite grupuri dezamăgite de valorile liberale promovate de Occident și UE s-au simțit atrase de imaginea Rusiei promovată de Putin și de bastionul reprezentat de cultura tradițională creștină⁴⁰. În plus, s-a înregistrat o tendință crescândă din partea Moscovei de a exploata tensiunile sociale firești din statele baltice (și din Europa în general) în scopul adâncirii prăpastiei dintre adepții valorilor liberale și cei ai valorilor tradiționale, curtați de Rusia⁴¹. Această tendință a fost observată în special printre etnicii lituanieni, care au adoptat poziții contradictorii față de noțiunea de naționalitate. După cum explică Kasčiūnas, „unii cred că lituanienii ar trebui să fie prooccidentali, în timp ce alții cred că ar trebui să fie prorusi, iar un al treilea grup opinează că nu ar trebui să fie nici prooccidentali, nici prorusi”, divergențe care, până la urmă, au avut ca rezultat „o creștere semnificativă a numărului lituanienilor care îmbrățișează mentalitatea rusă”⁴².

Cultura rusă, atât cea elevată, cât și cea populară, continuă să atragă generațiile de baltici, rămânând în special în

fruntea preferințelor rușilor și rusofonilor. Evenimentele culturale rusești sunt predominant apolitice, deși beneficiază adesea de finanțări și sprijin atât din partea guvernului rus, cât și din partea diverselor grupuri de afaceriști locali. În Letonia, probabil cel mai mare beneficiar și consumator de cultură rusă dintre statele baltice, centrul cultural „Casa Moscovei” a jucat încă din 2004 un rol-cheie în promovarea culturii ruse, fiind finanțat de guvernul Moscovei. Un rol important îl joacă și festivalurile culturale finanțate de guvern, cum ar fi „Zilele Culturii Ruse în Letonia” și „Zilele Culturii Letone în Rusia”, ambele lansate în 2007, în urma destinderii relațiilor dintre Letonia și Rusia. După succesul înregistrat de edițiile din 2007 și 2008 ale acestor festivaluri, Rusia și-a extins prezența culturală în Letonia prin organizarea de noi festivaluri culturale⁴³. Evenimentele dedicate culturii rusești elevate sunt adesea organizate și sponsorizate de afaceriști locali, care fie sunt etnici ruși, fie colaborează cu firme rusești. De exemplu, Vladimir Romanov, un afacerist lituanian de origine rusă, fost proprietar al Ūkio Bank din Lituania, care astăzi nu mai există, și al legendarei echipe lituaniene de baschet Kauno Žalgiris, organiza anual un eveniment cultural caritabil foarte mediatizat⁴⁴.

Sportul constituie un alt mijloc prin care Rusia își exercită puterea necoercitivă în statele baltice. Încă din 2008, Liga Continentală de Hochei pe Gheață a Rusiei a reunit echipe din fosta URSS, precum și echipa letonă Dinamo Riga, sponsorizată de distribuitorul rus de gaze Itera⁴⁵. Echipele din eșalonul de elită al baschetului din țările baltice participă și în Liga Unită de Baschet VTB, organizată de Rusia și sponsorizată de banca de stat VTB. Președintele ligii este Serghei Ivanov – înalt funcționar al FSB, fost viceprim-ministru al Rusiei și apropiat al lui Putin⁴⁶. Din 2014, echipele de baschet lituaniene s-au retras din această

ligă drept reacție la agresiunea Rusiei împotriva Ucrainei, dar echipele letone și estone au rămas⁴⁷. În trecut, unii dintre sportivi baltici alegeau să joace pentru echipele rusești sau să se antreneze în Rusia, unde primeau uneori mai mulți bani.

Legăturile economice și de afaceri pe care Rusia le are cu statele baltice fac și ele parte dintre instrumentele de exercitare a puterii necoercitive. După obținerea independenței, statele baltice s-au bazat din ce în ce mai mult pe sursele energetice rusești: în primul rând, ele erau total dependente de gazul rusesc. Astfel, profitând de existența unor sisteme de plată netransparente și prin amenințări directe, Kremlinul a reușit să-și crească semnificativ influența în domeniile economic și energetic, să înmulțească constrângerile și să-și consolideze structurile care fac lobby în statele baltice⁴⁸. Gazprom și alte companii energetice rusești s-au folosit de diferite canale pentru a-i convinge pe anumiți politicieni binevoitori, ONG-urile și comunitățile locale să boicoteze proiectele de diversificare a aprovizionării cu energie, care vizau alternative la sursele rusești⁴⁹. După decenii întregi de vulnerabilitate energetică, Lituania a deschis un nou terminal de gaz natural lichefiat (GNL) la Klaipėda, în 2014, prin care a dobândit pentru prima dată acces, pe mare, la alte surse de gaz decât cel furnizat prin conductele Gazprom. Aceasta nu înseamnă însă că, din considerente de apropiere geografică și comerciale, în viitorul apropiat, statele baltice nu vor rămâne dependente în mare măsură de petrolul și gazul rusesc⁵⁰.

În sfârșit, dacă ne întoarcem la anii 1990, se pot distinge anumite perioade în care influența necoercitivă exercitată de Rusia asupra țărilor baltice în general și asupra rusofonilor în special a fost mai puternică și perioade în care ea a fost mai slabă, în funcție de evenimentele produse la scară globală, de rezultatele economice ale Rusiei în raport cu cele ale

Occidentului și de condițiile interne din statele baltice. De exemplu, în timpul crizei financiare din 2008–2009, care a avut un impact puternic asupra statelor baltice, Rusia și conducerea de la Kremlin au început să fie văzute într-o lumină mai pozitivă de un segment mai larg al populației în comparație cu perioada de avânt economic de la începutul și jumătatea anilor 2000, care au fost plini de optimism legat de creșterea economică și aderarea la NATO și UE. În 2014, anexarea Crimeii de către Rusia și războiul din estul Ucrainei au readus însă scepticismul și au crescut îngrijorarea în rândul locuitorilor statelor baltice. Nici influența Rusiei asupra rușilor și rusofonilor baltici, pe care Kremlinul a încercat să-i atragă și să-i sprijine prin intermediul diferitelor programe umanitare și al politiciilor privind compatrioții, nu a rămas neschimbată.

Politicile umanitare

Rusia a început să implementeze așa-zisele politici umanitare în statele baltice la scurt timp după dizolvarea URSS. Independența abia dobândită de cele trei state a avut ca efect imediat pierderea cetățeniei sovietice de către un număr mare de imigranți din Rusia și din alte republici sovietice, sosiți aici în perioada sovietică. Decizia autorităților de la Riga din 1991 și cea a autorităților de la Tallinn din 1992 de a nu le acorda automat cetățenia imigranților din perioada sovietică din Estonia și Letonia a fost una dintre măsurile care au generat cele mai mari tensiuni cu Moscova și sursa unor critici oarecum legitime privind politica referitoare la minorități adoptată de statele baltice. Chiar dacă legea nu-i viza în mod specific pe etnicii ruși și rusofoni, mulți dintre aceștia imigraseră în perioada sovietică, astfel încât, practic, erau direct afectați. Persoanele fără cetățenie din Estonia și Letonia au primit așa-zisele pașapoarte

pentru străini, prin care le erau restrânse în mod semnificativ drepturile civile, comparativ cu cetățenii cu drepturi depline⁵¹. Motivele care au dus la o asemenea decizie au fost puternic legate de „doctrina continuității” statale și de statutul cetățeniei. În esență, ideea era că toți locuitorii Estoniei și ai Letoniei, plus urmașii acestora (indiferent de naționalitate) primeau în mod automat cetățenia, în timp ce imigranții din perioada sovietică (indiferent de naționalitate) trebuiau să solicite acordarea cetățeniei⁵². Cel mai probabil, guvernele eston și leton au optat pentru această distincție pentru a nu se trezi în situația în care votul majorității titulare în probleme legate de direcția strategică a statului, cum ar fi păstrarea independenței, integrarea în UE în loc de CSI și aderarea la NATO, ar fi fost depășit de cel al minorității ruse. Rușii și rusofonii erau temuți și pentru faptul că ar fi putut să joace rolul coloanei a cincea⁵³. În același timp, Lituania, unde minoritatea rusă este mult mai puțin numeroasă, a acordat automat cetățenia tuturor cetățenilor săi.

Legile privind cetățenia și drepturile minorității ruse au devenit imediat un motiv de dispută în timpul negocierilor dintre statele baltice și Moscova privind retragerea din aceste țări de către Rusia a 120 000 de soldați sovietici în primii ani după câștigarea independenței. La fel ca în cazul Moldovei, Rusia pretindea că retragerea trupelor ar fi putut înrăutăți situația rușilor și rusofonilor și cerea legi prin care drepturile acestora din urmă să fie garantate⁵⁴. În octombrie 1992, președintele Boris Elțin anunța suspendarea planului de retragere a trupelor din cauza modului în care erau tratate minoritățile ruse din statele baltice, deși adevăratul motiv se pare că a fost numărul insuficient de locuințe de care dispunea Rusia pentru soldați și familiile lor⁵⁵. De asemenea, după cum am văzut

deja, Moscova nu s-a grăbit, în anii 1990, să-i invite pe membrii diasporei ruse (care îi includeau și pe soldați) să revină în patrie. Cu toate acestea Elțin a spus că este „profund îngrijorat de numeroasele încălcări ale drepturilor rusofonilor” și a cerut adoptarea unor tratate care să reglementeze retragerea trupelor și să garanteze luarea unor „măsuri de protecție socială” pentru soldați și familiile lor⁵⁶. Elțin a mai evidențiat că relațiile ruso-baltice „depind în mod semnificativ de situația populației vorbitoare de limba rusă”⁵⁷. În 1994, referindu-se la legislația letonă privind cetățenia, Elțin spunea că, „în loc să-și alinieze politica la practicile din lumea civilizată și la standardele privind drepturile omului, Letonia a ales să-și împartă locuitorii în cetățeni de prima mână și cetățeni de mâna a doua... A legiferat discriminarea pe baze etnice”⁵⁸. Lăsând la o parte retorica lui Elțin, în realitate au existat foarte puține dovezi legate de o discriminare a minorității ruse în statele baltice, în afara controversatelor legi privind cetățenia adoptate în Estonia și Letonia neexistând alte politici sistematice care să poată fi percepute ca fiind îndreptate împotriva rușilor și rusofonilor⁵⁹.

Politicile Moscovei referitoare la persoanele rămase fără pașaport au avut ca rezultat demararea unor acțiuni „umanitare” în regiune. Pe parcursul anilor 1990, Rusia a încercat să convingă organizațiile internaționale, cum ar fi Consiliul European, Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa și Organizația Națiunilor Unite, să se implice în lupta pentru protejarea drepturilor minorităților ruse din țările baltice. Ca urmare a unor acuzații puțin spus exagerate, formulate de Rusia, privind încălcarea drepturilor omului de către Letonia și Estonia, guvernele celor două țări au invitat observatori internaționali specializați în drepturile omului, plus câteva misiuni internaționale de investigare – dintre care cele mai notabile au fost cele conduse de Ibrahima Fall, directorul Biroului

Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului, din 1992, și de Max von der Stoel, înalt comisar pentru minoritățile naționale al Comisiei pentru Securitate și Cooperare în Europa, din 1993 – care nu au constatat o încălcare sistematică a drepturilor omului în Estonia și Letonia⁶⁰. De asemenea, Rusia a avut în 1993 o tentativă, care a eșuat în mod lamentabil, de a se opune aderării Estoniei la Consiliul Europei, pe motivul încălcării drepturilor omului de către această țară⁶¹. În realitate, multe dintre aceste politici „umanitare” ale Rusiei au fost folosite mai degrabă în scop tactic, pentru a discredita statele baltice în ochii partenerilor lor europeni și a pune astfel capăt eforturilor acestora de aderare la UE, decât în scopul protejării drepturilor minorităților ruse⁶². În ciuda faptului că Estonia și Letonia și-au modificat legile privitoare la cetățenie spre sfârșitul anilor 1990, probleme legate de cetățenie există încă în ambele țări. Deși numărul persoanelor fără cetățenie este relativ mic și scade în continuare, sunt încă destule, în special dintre cele mai vârstnice, care nu pot îndeplini sau aleg să nu îndeplinească cerința referitoare la trecerea examenului de limbă estonă sau letonă, pentru a putea dobândi astfel cetățenia. În Estonia, aproximativ 7% dintre locuitorii țării, în marea lor majoritate ruși și ruso-foni, nu dețin cetățenia estonă, în timp ce, în Letonia, ponderea este de 13% – numărul total fiind de 300 000 de persoane fără cetățenie în ambele state⁶³. Lăsând la o parte tensiunile cu Moscova, politicile referitoare la cetățenie din Estonia și Letonia au avut importante consecințe negative pe termen lung, ducând, printre altele, la divizarea societății și la blocarea efectivă a procesului de integrare a etnicilor ruși și a vorbitorilor de limba rusă⁶⁴. De asemenea, se poate spune că ele au împiedicat edificarea unor state pe baza naționalismului civic, nu a naționalismului etnic⁶⁵. Toate aceste probleme privind cetățenia au creat altele, legate de securitatea țărilor baltice, prin faptul că

au facilitat implementarea politicii de pașaportizare a Moscovei, a cărei influență în regiune a crescut astfel.

Politicile privind compatrioții și politicile de pașaportizare

În ultimele decenii, Rusia și-a intensificat eforturile depuse în scopul menținerii legăturilor politice, economice și sociale cu „compatrioții” din statele baltice. Numeroase organizații culturale, academice, de veterani și altele, asociații, comunități, uniuni, fonduri și centre din statele baltice au fost înființate special pentru etnicii ruși și rusofoni (61 în Estonia, 81 în Letonia, 97 în Lituania), multe fiind finanțate de „Russki Mir”⁶⁶. În Estonia, majoritatea organizațiilor compatrioților sunt subordonate Uniunii pentru Coordonarea Compatrioților Ruși din Estonia, o mare parte dintre activitățile pe care le desfășoară concentrându-se pe promovarea în mass-media a unor evenimente legate de Marele Război de Apărare a Patriei și de rolul jucat de armata sovietică în Estonia în timpul războiului, cum ar fi aniversarea eliberării orașului Tallinn și Ziua Marinei Ruse. De o atenție specială se bucură și aceia dintre ruși și rusofoni care nu pot obține cetățenia rusă din cauza incapacității lor de a îndeplini cerința cunoașterii limbii⁶⁷. Președintele Uniunii pentru Coordonarea Compatrioților Ruși din Letonia, Victor Gușin, menționează printre principalele lui preocupări protecția și promovarea limbii ruse ca „limbă maternă” în Letonia, precum și promovarea drepturilor politice și civile ale populației vorbitoare de limba rusă, exprimându-și în același timp speranța că Federația Rusă va adopta în cele din urmă o poziție fermă cu privire la aceste lucruri⁶⁸. În Lituania, Congresul Compatrioților Ruși stabilea, în 2011, că scopul

organizațiilor compatrioților ruși era în primul rând acela de a contribui la păstrarea identității culturale ruse (în special în rândul tinerei generații) și de a înlesni accesul la spațiul informațional al Rusiei⁶⁹. După cum observă Vytis Jurkonis, profesor de relații internaționale la Universitatea Vilnius, „aceste organizații și activitățile pe care le desfășoară pun constant sub semnul întrebării succesul tranziției postcomuniste, semănând neîncredere în instituțiile publice și jucându-se cu nostalgia pentru trecutul sovietic”⁷⁰. Ainārs Lerhis, președintele consiliului director al Centrului pentru Studii Politice Est-Europene de la Riga, spune că „instituțiile rusești nici măcar nu încearcă să-și ascundă eforturile de a reorienta populația vorbitoare de limba rusă din Letonia în direcția politicilor promovate de Moscova, în contextul mai larg al reinstaurării dominației ruse asupra întregului spațiu fost sovietic”⁷¹. Conflictul ruso-ucrainean a avut printre altele și darul de a încuraja unele dintre cele mai radicale organizații ale compatrioților din statele baltice să devină mai vehemente și mai agresive. Andrei Zarencov, șeful comitetului „antifascist” din Estonia, susține că „acum atenția se concentrează asupra noastră. Se vede cum se feresc când vorbesc, de frică să nu ne rănească sentimentele. Le e frică să nu se repete scenariul din Donbas. Nord-estul Estoniei este la fel ca sud-estul Ucrainei”⁷². Un alt membru al unei organizații „antifasciste” estone, „Nocinoi Dozor” („Rondul de noapte”), Maxim Reva, susține și el această declarație, adăugând că poziția adoptată de Putin cu privire la „Russki Mir” și disponibilitatea Moscovei de a-i proteja pe compatrioții ruși au constituit o sursă de inspirație pentru comunitățile de ruși din statele baltice. Serghei Dmitriev, președintele Uniunii Rușilor din Lituania, spune că anexarea Crimeii a fost interpretată ca reprezentând voința de autodeterminare a oamenilor de acolo

și că rușii din Lituania au fost profund afectați de comportamentul pe care Kievul l-a avut în estul Ucrainei⁷³.

Sprijinul acordat compatrioților ruși nu a vizat însă numai domeniile cultural și lingvistic. Moscova îi încurajează pe tinerii ruși și rusofoni din țările baltice să participe la taberele cu caracter paramilitar, pentru a se instrui în domeniul militar și în domeniul războiului informațional, dar și pentru a beneficia de pregătire psihologică. De exemplu, în anii 2010, elevii liceelor cu predare în limba rusă din Estonia, Letonia și Lituania obișnuiau să meargă în tabăra paramilitară Soiuz (Uniunea – ca în Uniunea Sovietică)⁷⁴. Un fost participant, liceanul lituanian Maxim Smeciov, s-a înscris ulterior la Academia Comandamentului Trupelor Aeropurtate din Riazan⁷⁵. O altă politică dedicată compatrioților ruși, cea privind întoarcerea celor din diaspora în Rusia, a fost lansată în 2006 și a avut un succes limitat în statele baltice, în ciuda acuzațiilor Moscovei privind abuzurile și discriminarea la care ar fi supuse minoritățile ruse din regiune. Cel mai mare succes l-a avut în Letonia, unde 770 de persoane au ales să se mute în Rusia între 2007 și 2014⁷⁶. În aceeași perioadă, numai 190 de ruși s-au repatriat din Lituania în cadrul aceluiași program⁷⁷. Din Estonia, numai 20–37 de persoane au ales să se repatrieze în Rusia între 2007 și 2009⁷⁸. Pentru a ne face însă o idee mai bună despre ce au însemnat politicile de pașaportizare și cele privind compatrioții pentru ruși și rusofonii din statele baltice, cărora li se adresează, ar trebui să analizăm pe rând cazurile Estoniei, Letoniei și Lituaniei.

Estonia

Minoritatea rusă din Estonia, care este destul de numeroasă, este concentrată în capitala țării, Tallinn, și în districtul Ida-Viru, reprezentând 24% din populația totală a țării sau în

jur de 315 000 de oameni. Numărul etnicilor ruși din Tallinn depășește 150 000, ei reprezentând 37% din numărul total de locuitori⁷⁹. Numărul rusofonilor din Tallinn este chiar mai mare, aceștia reprezentând circa 46% din populația orașului sau în jur de 200 000 de oameni⁸⁰. Drept urmare partidele politice de stânga, care sunt preferatele minorității ruse și rusofone, au dominat mult timp scena politică locală. După obținerea independenței, capitala Tallinn a avut nu mai puțin de trei primari din partea Partidului de Centru, care este susținut de 75% dintre locuitorii orașului de altă etnie decât cea estonă. În 2004, acest partid a încheiat un acord secret de cooperare cu partidul prorus „Rusia Unită”⁸¹. Actualul primar, Edgar Savisaar*, este și „exponentul” Partidului de Centru. Corpulentul primar, de etnie estonă, care a îndeplinit această funcție din 2001 până în 2004 și iarăși începând cu anul 2007, a devenit o figură controversată a scenei politice a capitalei Tallinn. În 2011, autoritățile estone au deschis o anchetă împotriva lui, acuzându-l că este „agent de influență” al Moscovei, în timp ce serviciile estone de securitate l-au numit „o amenințare la adresa securității”⁸². Se pare că acesta ar fi primit 1,5 milioane de euro pentru partid de la un ONG rusesc condus de Vladimir Iakunin, directorul Căilor Ferate Ruse și fost ofițer KGB. Cu toate că Savisaar s-a apărat spunând că banii urmau să fie folosiți pentru construirea unei biserici ortodoxe ruse în Tallinn, momentul în care a fost făcută donația (înainte de alegerile parlamentare din 2011) a făcut ca afirmația lui să fie pusă la îndoială. Deși, în final, s-a renunțat la acuzațiile împotriva lui Savisaar, care și-a păstrat postul de primar, opinia publică și mass-media rămân critice la adresa lui. Pe ansamblu însă, la nivelul întregii

* Edgar Savisaar și-a încheiat de fapt mandatul de primar al orașului Tallinn la 30 septembrie 2015 (n. red.).

scene politice din Estonia, partidele proruse nu au înregistrat un succes prea mare după 1990⁸³. Singura dată când un partid care reprezintă interesele rușilor a reușit să intre în parlamentul național a fost în 1995, când Partidul Rus din Estonia a primit aproape 6% din totalul voturilor⁸⁴. În 2015, majoritatea politicianilor ruși și rusofoni fie își abandonaseră deja carierele, fie se alăturaseră unor partide politice mai mari, care nu sunt constituite pe criterii etnice.

Districtul Ida-Viru, unde politicile rusești de pașaportizare au înregistrat cel mai mare succes, are o relevanță deosebită pentru relațiile ruso-estone. Aici, etnicii ruși reprezintă aproape 72% din populație, iar dacă îi adăugăm și pe rusofoni, ajungem la 80%⁸⁵. Nu mai puțin de 82% dintre locuitorii celui mai mare oraș din regiune, Narva, al treilea ca mărime din Estonia, sunt etnici ruși, care, împreună cu rusofonii, reprezintă 97% din populația de sub 60 000 de locuitori a orașului⁸⁶. Deși în scădere, rata șomajului continuă să fie destul de mare, de 10% în 2013, orașul având și cea mai mare pondere a bolnavilor de SIDA din UE, 3% din populația adultă, astfel încât Narva nu pare cel mai plăcut loc unde să locuiești⁸⁷. Și totuși unii localnici mai optimiști consideră că Narva este un oraș promițător, cu potențial de a atrage investiții și noi locuitori. Într-o carte scrisă de Katri Raik, directoarea Colegiului Narva al Universității din Tartu, carte intitulată *Minu Narva* („Narva mea”), orașul apare descris ca un loc exotic, tensiunile etnice fiind tratate și ele cu umor⁸⁸. Probabil cel mai relevant indicator statistic, care poate fi cu adevărat un mijloc de promovare a eforturilor Rusiei privind „protecția compatrioților”, este însă cel al numărului cetățenilor ruși. În 2013, 36% dintre locuitorii Narvei (sau în jur de 23 000 de persoane) dețineau cetățenia rusă⁸⁹. Odată ce Moscova a înlesnit acordarea cetățeniei în 2006, apoi, din nou,

în 2014, o parte dintre locuitorii orașului care nu dobândiseră cetățenia estonă au ales să devină cetățeni ruși⁹⁰. Pașapoartele rusești le dădeau în plus dreptul la pensie, dreptul de a studia în universități rusești și de a călători fără viză în Rusia⁹¹. La fel ca în cazul altor republici foste sovietice, cum ar fi Georgia, Moldova și Armenia, nici aici nu trebuie subestimată tentația pe care o reprezintă posibilitatea de a intra fără viză în Rusia, în contextul în care mulți locuitori sunt nevoiți să-și viziteze rudele, să călătorească în scopuri de afaceri sau să muncească în țara vecină. Iar distanța de la Narva la St. Petersburg este cam aceeași cu distanța de la Narva la Tallinn. În plus, datorită permiselor de ședere în Estonia pe care le dețin, acești cetățeni ruși pot să călătorească fără probleme și în Spațiul Schengen, astfel încât ei se bucură de un dublu avantaj.

Numărul mare al cetățenilor ruși din Narva reprezintă un motiv de îngrijorare pentru Estonia din punctul de vedere al securității, în contextul în care politica Moscovei privind protecția cetățenilor ruși este chiar mai explicită decât cea privind protejarea etnicilor ruși și a rusofonilor în general, după cum s-a văzut în Crimeea, Abhazia și Osetia de Sud. Intelectualii, politicienii și reprezentanții ONG-ilor din Estonia sunt de părere că, în general, minoritatea rușilor și rusofonilor din Estonia nu este foarte receptivă la politica externă manipuloare a Kremlinului și la cea privind compatrioții, astfel încât nu există un pericol iminent la adresa Estoniei. Actualul primar din Narva, Eduard East*, susținea în 2014 că Rusia nu reprezintă o atracție așa de mare pentru locuitorii orașului cum ar putea părea, având în vedere faptul că, în ultimii ani, „este greu să găsești pe cineva care să vrea să facă parte

* A fost demis în noiembrie 2015 (n. red.).

din Rusia”⁹². În ultimă instanță, așa cum observa Ivan Lavrentiev, coordonator al ONG-urilor rusofonilor din cadrul Rețelei Organizațiilor Nonprofit din Estonia, „în Estonia, oamenii se consideră europeni, chiar dacă le poate plăcea și de Putin. De asemenea, ei preferă să trăiască într-o societate stabilă, care să se bucure de stabilitate economică”⁹³. Și totuși numărul mare al cetățenilor ruși din Estonia indică faptul că politicile Moscovei privind compatrioții și cele de pașaportizare au avut un oarecare succes.

Letonia

Minoritatea rusă din Letonia este cea mai mare din statele baltice, reprezentând 27% din populația totală a țării, de aproximativ 537 000 de oameni, fiind concentrată în Riga și în regiunea Latgalia. În Riga, etnicii ruși reprezintă 40% din numărul total de locuitori (în jur de 257 000 de oameni), iar dacă li se alătură și rusofonii, ponderea crește până la aproape 50% (în jur de 321 000 de oameni)⁹⁴. De fapt, Riga este un oraș bilingv, rusa fiind auzită peste tot pe străzi, fiind vorbită atât de localnici, cât și de numeroșii turiști ruși. Partidul minorității ruse, de centru-stânga, Centrul Armoniei, care pare să aibă legături strânse cu partidul lui Putin, Rusia Unită, domină scena politică locală încă din 2009⁹⁵. În acel an, Nils Ušakovs, reprezentând Centrul Armoniei, a devenit primul primar vorbitor de rusă din capitala Letoniei. Realegerea acestui în funcția de primar în 2013 demonstrează poziția puternică pe care minoritatea rusă și Centrul Armonie o au în politica locală. Centrul Armoniei a câștigat cel mai mare număr de voturi dintre toate partidele politice în alegerile parlamentare din 2011 și 2014, dar nu a intrat în coaliția guvernamentală a partidelor de centru-dreapta. În Riga nu au mai existat tensiuni etnice

semnificative din anii 2000, deși minoritatea rusă a fost foarte activă în plan politic, beneficiind adesea de sprijinul mai multor organizații ale compatrioților. În 2014, un mic grup de rusofoni a protestat împotriva reformelor din educație, care stabileau că 60% dintre materii urmau să fie predate în limba letonă în școlile rusești de stat. Este clar însă că această cauză și-a pierdut relevanța din 2004, când a scos în stradă mii de protestatari ruși⁹⁶.

Regiunea Latgalia din estul țării are graniță comună cu Rusia, Belarus și Lituania și este cunoscută pentru numărul mare de ruși și rusofoni care trăiesc aici de mult timp. Deși este una dintre cele mai sărace regiuni ale Uniunii Europene, spre deosebire de Ida-Viru, Latgalia are și o oarecare importanță strategică. Conducta care traversa regiunea și care transporta petrol rusesc spre portul Ventspils din Letonia a fost închisă de Moscova în urma unei dispute politice și comerciale cu Riga din 2003⁹⁷. Numărul rușilor din Latgalia depășește 100 000, aceștia reprezentând aproape 39% din totalul populației⁹⁸. Dintre rusofoni, o parte au strămoși belaruși și polonezi, ei reprezentând 55% din populație⁹⁹. Mulți etnici ruși s-au stabilit aici în perioada sovietică, alăturându-se celor sosiți în timpul Primului Război Mondial sau cu câteva secole înainte. Primii emigranți ruși au făcut parte din comunitatea credincioșilor de rit vechi, care s-au desprins de Biserica Ortodoxă Rusă în secolul al XVII-lea. În cel mai mare oraș al regiunii, Daugavpils, numărul etnicilor ruși reprezintă 79% din numărul total de locuitori¹⁰⁰. Totuși, spre deosebire de Narva, atât în Latgalia, cât și în Daugavpils, numărul cetățenilor ruși este semnificativ mai mic – reprezentând 2%, respectiv 4% din populație¹⁰¹. Rapoartele indică faptul că un număr de 685 de locuitori ai Latgaliei au solicitat eliberarea unor pașapoarte rusești în 2011 și 621 în 2012, tendință care

a luat avânt în timpul crizei economice din 2009¹⁰². Principala lor motivație a fost așadar de natură economică – în contextul în care vârsta de pensionare era mai mică în Rusia și pașapoartele le permiteau să primească pensii rusești¹⁰³. Având în vedere numărul mic de cetățeni ruși, nici temerile legate de un posibil amestec al Rusiei în treburile regiunii nu sunt foarte mari. Unele temeri au început să apară totuși după anul 2012, din cauza unor grupuri proruse care încearcă să proclame o identitate distinctă a regiunii față de restul țării pornind de la dialectul latgal vorbit aici¹⁰⁴. De asemenea, rușii și rusofonii din Latgalia și-au exprimat în numeroase rânduri preferința pentru îmbunătățirea statutului limbii ruse. Numai 15% dintre locuitorii din Daugavpils s-au opus inițiativei care a făcut în 2012 obiectul unui referendum privind adoptarea limbii ruse drept a doua limbă oficială a statului¹⁰⁵. În schimb, 75% dintre cetățenii letoni au votat împotriva propunerii¹⁰⁶.

În general, sentimentele pe care le nutresc rușii și rusofonii letoni față de Moscova, care a încercat să-i atragă de partea ei atribuindu-le titulatura de compatrioți, sunt destul de complexe. Conform unui studiu realizat în 2013 de Universitatea rusă de Stat „Immanuel Kant”, numai 24% dintre etnicii ruși din Letonia pot fi considerați „foarte receptivi” la politica Rusiei. În același timp, 42% dintre cei intervievați din familiile care alcătuiesc pătura de mijloc a societății spun că s-au adaptat la societatea letonă, iar 34% se declară indiferenți la problemele politice și la cele legate de statutul lor social¹⁰⁷. Pe de altă parte, rușii și rusofonii letoni au aprobat de cele mai multe ori acțiunile Rusiei în Crimeea și Ucraina din 2014. Sondajele de opinie realizate în Letonia în aprilie 2014 au arătat că 36% dintre rusofoni cred că amestecul Rusiei în afacerile interne ale Ucrainei nu este justificat, în timp ce 44% sprijină

acțiunile Rusiei¹⁰⁸. Un alt sondaj, din 2015, arată că 66% dintre ruși din Letonia sprijină anexarea Crimeii¹⁰⁹. După părerea lui Andis Kudors, director executiv al Centrului de Studii Politice Est-Europene din Letonia, cea mai mare problemă o reprezintă faptul că politicile rusești privind compatrioții îi încurajează pe aceștia din urmă să ceară anumite schimbări legate de limbă și cetățenie în Letonia și Estonia și să promoveze anumite interpretări ale istoriei care produc diviziuni pe criterii etnice în societățile letonă și estonă (dar și în cea ucraineană și în altele)¹¹⁰. De exemplu, multe fonduri puse la dispoziția ONG-urilor ruso-letone de către Fundația „Russki Mir” sunt investite mai degrabă în proiecte care promovează viziunea Kremlinului despre istorie decât în proiecte axate pe promovarea limbii și culturii ruse. Aceste proiecte includ realizarea unor cărți și filme care laudă măreția națiunii ruse, dar ocolesc aspecte mai sinistre legate de URSS, cum ar fi crimele staliniste sau invadarea și ocuparea statelor baltice¹¹¹.

Lituania

Datorită numărului relativ mic de etnici ruși și rusofoni, Lituania a fost privită adesea ca statul baltic cel mai puțin vulnerabil la măsurile rusești privind compatrioții. Într-un fel, se poate spune că factorii de decizie politică lituanieni chiar s-au complăcut în falsa idee că, prin acordarea cetățeniei în mod automat tuturor locuitorilor țării, au rezolvat problema minorităților încă din anii 1990¹¹². Și totuși, la fel ca în Letonia și Estonia, problema integrării rușilor și rusofonilor în societatea lituaniană este departe de a fi rezolvată. Minoritatea rusă din această țară, nu la fel de numeroasă ca în celelalte două state baltice – reprezentând 6% din populație, adică în jur de 175 000 de oameni – este împărțită în trei regiuni. La fel ca în

cazul orașelor Tallinn și Riga, în capitala Vilnius, ponderea vorbitorilor de limba rusă este mai mare decât în restul țării. Astfel, rușii reprezintă 12% din populația orașului (în jur de 62 000 de oameni), în timp ce rusofonii reprezintă aproape 27% (în jur de 140 000 de oameni), dintre care mulți sunt polonezi¹¹³. Ca urmare a politicilor de rusificare, 23% dintre polonezii din Lituania (reprezentând 7% din totalul populației sau în jur de 200 000 de oameni) declară rusa ca fiind limba lor maternă¹¹⁴. De asemenea, orașul-port Klaipėda, situat la Marea Baltică, în apropiere de exclava rusă Kaliningrad, are de asemenea o minoritate rusă mai concentrată decât la nivelul întregii țări. Aici, rușii reprezintă 20% din numărul de locuitori (în jur de 31 000), în timp ce rusofonii reprezintă 28% (circa 44 000)¹¹⁵. Klaipėda este și un port de importanță strategică: aici se realizează cea mai mare parte a schimburilor comerciale ale Lituaniei și tot aici se află noul terminal „plutitor” de GNL. Cea de-a treia mare concentrație de rusofoni din Lituania poate fi găsită în micul oraș estic Visaginas. La fel ca în cazul districtului Ida-Viru din Estonia și al regiunii Latgalia din Letonia, regiunea Visaginas este și ea una de importanță strategică. Centrala nucleară Ignalina a funcționat în regiune până în 2009, același oraș fiind ales ca loc de realizare a unui nou proiect nuclear propus de Lituania. Este singurul oraș lituanian cu 50% etnici ruși, în timp ce rusofonii reprezintă nu mai puțin de 77% din totalul populației de aproximativ 20 000 de oameni¹¹⁶. Mulți dintre locuitorii orașelului sunt foști angajați ai primei centrale nucleare, care a fost construită de specialiști ruși și rusofoni în perioada sovietică. În 2014, mass-media lituaniană a realizat mai multe interviuri și reportaje în regiune, ajungând la concluzia că populația din Visaginas nu este receptivă la modelul aplicat în Crimeea, iar de atunci încoace nu a apărut nici cel

mai mic indiciu referitor la existența unui curent separatist sau a unei dorințe de obținere a autonomiei¹¹⁷.

Din punct de vedere politic, situația din Vilnius, și din Lituania în general, este mai complexă decât o arată numărul mic de ruși și rusofoni care trăiesc aici. Începând cu a doua jumătate a anilor 2000, minoritatea rusă a început să fie pusă în umbră de minoritatea poloneză, în special ca urmare a ascensiunii partidului polonez din Lituania, Acțiunea Electorală a Polonezilor din Lituania. În 2008, acesta a „absorbit” principalul partid politic al minorității ruse, Alianța Rusă, iar din acel moment, ambele partide participă împreună la alegerile parlamentare și municipale lituaniene și la alegerile pentru Parlamentul European. Mulți experți sunt de părere totuși că și în acest caz avem de a face cu influența Rusiei: asociindu-i pe ruși cu polonezii, Kremlinul a reușit să construiască o masă critică suficientă pentru a-și putea promova mai bine propria agendă. După cum observă Kasčiūnas, „noul partid politic nu are niciun fel de legătură cu tradițiile politice și culturale adânc înrădăcinate ale polonezilor și poate fi privit ca o simplă încercare a Rusiei de a se implica în politica internă a Lituaniei”¹¹⁸. Minoritatea poloneză, prin intermediul liderului său, Valdemar Tomaševski, a ridicat problema discriminării ca explicație pentru subdezvoltarea economică a regiunilor reprezentate de partid, ca și pentru atragerea etnicilor ruși și rusofoni și pentru poziționarea lor ca „voce” a tuturor minorităților din Lituania. De asemenea, în ultima vreme, Tomaševski a început să promoveze și politicile proruse, sprijinind printre altele acțiunea Rusiei în Crimeea și purtând un simbol patriotic și militar rusesc, Panglica Sfântului Gheorghe. În schimb, influența Moscovei nu reprezintă o noutate în politica lituaniană. Cel care reprezintă Lituania în Parlamentul European, Victor Uspaskich,

fostul președinte Rolandas Paksas (care a fost demis ca urmare a unor legături suspecte cu crima organizată rusă) și fostul ministru al agriculturii Kazimira Prunskienė sunt toți cunoscuți pentru relațiile lor apropiate și controversate cu Rusia¹¹⁹.

Războiul informațional

Războiul informațional al Rusiei împotriva statelor baltice s-a axat pe propria interpretare a istoriei sovietice, defăimarea guvernelor și societăților din aceste țări ca fiind fasciste și naziste și pe o campanie de propagandă privind presupuse abuzuri la care ar fi fost supusă minoritatea rusă. De-a lungul timpului, au existat perioade în care aceste campanii informaționale ale Rusiei au fost mai mult sau mai puțin intense. Totuși, după anexarea Crimeii în 2014, povestea discriminării la care ar fi fost supuse minoritățile ruse a început să fie spusă cu tot mai multă insistență. Cu ajutorul propagandei, Moscova încearcă să se folosească de puterea necoercitivă în scopul creării unei rețele care să cuprindă toate comunitățile de compatrioți din statele baltice și, totodată, să semene discordie în societate între diferitele etnii. Scopul final este acela de a-i încuraja pe rușii și rusofonii din statele baltice (și nu numai pe ei) să devină loiali Rusiei moderne, inclusiv prin adoptarea interpretării pe care aceasta din urmă o dă istoriei și evenimentelor curente¹²⁰.

În ceea ce privește istoria, principala sursă de tensiune după 1990 a constituit-o modul în care a fost interpretată ocupația sovietică a statelor baltice. În primii ani ai mandatului de președinte al lui Elțin, punctul culminant al relațiilor ruso-baltice l-a constituit acordul semnat pe 29 iulie 1991 de Lituania și Republica Sovietică Rusă. Prin acesta se recunoștea „anexarea”

Lituaniiei de către sovietici (Moscova a evitat folosirea cuvântului „ocupație”)¹²¹. La jumătatea anilor 1990 însă, guvernul rus a început să dea înapoi și să nu mai recunoască anexarea acestei țări de către sovietici¹²². Este posibil ca ultima dată când oficialitățile ruse au recunoscut ocuparea de către sovietici a statelor baltice să fi fost în 1993, când un ministru de externe al Federației Ruse, Andrei Kozîrev, a confirmat că Uniunea Sovietică a ocupat într-adevăr statele baltice în 1940¹²³.

Odată cu începutul mandatului de președinte al lui Putin, în 1999, au crescut tensiunile privind modul în care sunt consemnate faptele istorice, pe măsură ce noul regim a început să reabiliteze foști lideri și personaje-simbol ale epocii sovietice și versiunea sovietică a istoriei și să nege din nou ocuparea statelor baltice¹²⁴. De exemplu, în 2005, în timpul amplelor festivități dedicate celei de-a șaizecea aniversări a victoriei sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial, Putin declara: „Lumea nu a mai cunoscut niciodată un asemenea eroism... Oamenii noștri nu numai că și-au apărat propria țară, dar au eliberat și 11 țări europene.”¹²⁵ După aceea, liderii ruși au început să interpreteze ocuparea statelor baltice fie ca o formă de eliberare de sub fascism, fie ca un act voluntar al statelor baltice, care ar fi vrut să facă și ele parte din Uniunea Sovietică¹²⁶. În 2005, șeful afacerilor europene de la Kremlin, Serghei Iastrjembki, a urmat exemplul lui Putin și a declarat: „Nu a existat nicio ocupație. Au existat unele acorduri la acea vreme cu autoritățile alese în mod legitim în țările baltice.”¹²⁷ În general, regimul lui Putin insistă să demonstreze că perioada în care statele baltice au fost independente și suverane a reprezentat o „anomalie” comparativ cu perioada de „normalitate”, în care regiunea a fost condusă de Rusia sau de liderii sovietici¹²⁸.

În mare parte, de propaganda Moscovei s-a ocupat mass-media rusă controlată de stat, ceea ce a ajutat la manipularea opiniei publice din statele baltice. Mass-media rusă a jucat un rol semnificativ în influențarea mediului informațional baltic, transmițând știri internaționale și regionale adresate unor segmente largi ale societății din țările baltice¹²⁹. De exemplu, în 2013, principalele patru canale de televiziune rusești, NTV Mir, Primul Canal Baltic PBK, RTR Planeta și Ren Lietuva, au atras un public reprezentând aproximativ 15% din numărul total al telespectatorilor din Lituania – un procentaj mai mare decât ponderea minorităților rusă și poloneză în populația Lituaniei¹³⁰. În schimb, televiziunea națională lituaniană LRT atrage numai 8% din totalul telespectatorilor lituanieni. Televiziunile rusești, ziarele rusești și cele locale de limba rusă, portalurile de știri de pe internet, dar și posturile de radio care se adresează ascultătorilor din statele baltice au difuzat în mod constant informații care favorizează punctele de vedere ale Kremlinului.

Mass-media rusă a câștigat astfel un loc cert între preferințele telespectatorilor baltici, iar, spre sfârșitul anilor 2000, investitorii ruși au început chiar să se orienteze spre cumpărarea unor participații la instituții din mass-media baltică, în special din cea lituaniană. De exemplu, între 2009 și 2011, banca lituaniană Snoras, aflată în proprietatea statului rus, a deținut 34% din cel mai mare grup mediatic lituanian, Lietuvos Rytas, format din principalul cotidian național, un canal de televiziune, un portal de știri, precum și alte publicații¹³¹. Politologul Nerijus Maliukevičius, de la Institutul de Relații Internaționale și Științe Politice al Universității din Vilnius, consideră expansiunea mass-mediei ruse ca făcând parte din sfera geopoliticii informațiilor. Cu alte cuvinte, acesta susține că, începând cu anii 2000, mass-media

rusă a intrat pe piața europeană pentru a câștiga controlul asupra acestui „teritoriu mediativ” și pentru a profita de pe urma reglementărilor flexibile din mass-media europeană, în folosul campaniilor informaționale ale Moscovei¹³².

Există numeroase exemple de știri denaturate care fac jocul Kremlinului și care vizează politica internă și societățile din statele baltice, dar cel mai faimos dintre acestea îl reprezintă o campanie care a contribuit la declanșarea revoltelor rușilor și rusofonilor din Tallinn în 2007. Tensiunile au început în momentul în care autoritățile estone au decis să mute un monument închinat soldaților sovietici într-un cimitir militar aflat departe de centrul orașului. Momentul ales – cu numai câteva săptămâni înainte de sărbătorirea Zilei Victoriei sovietice pe 9 Mai – a fost unul foarte sensibil. După părerea părții estone, Moscova a jucat un rol-cheie în stârnirea și alimentarea nemulțumirilor, prin răspândirea de știri false în presa de limba rusă, spunând că atât monumentul, cât și mormintele unor soldați necunoscuți, aflate în apropiere, ar fi fost distruse. Aparent, Ambasada Rusiei a fost și ea implicată în organizarea revoltelor, în timp ce activiști ruși, printre care se numărau și unii membri ai mișcării de tineret pro-ruse „Nași”, au venit din Rusia special pentru a lua parte la violențe¹³³. În ciuda faptului că nu apucaseră să trăiască în Uniunea Sovietică, adolescenții estoni de origine rusă s-au revoltat și ei, afișând pancarte cu mesajul „Uniunea Sovietică pentru totdeauna”¹³⁴. Tânărul Lavrentjev, care era încă licean la vremea respectivă, a reflectat asupra campaniei de propagandă din 2007: „Când ți se spune ceva în fiecare zi la știri și citești în presă, începi să crezi, chiar dacă nu vrei. Apoi nu mai contează dacă acolo au fost îngropați sau nu soldați, din moment ce, oricum, rezultatul [revoltelor] urma să fie același.”¹³⁵ Violențele

au fost însoțite de atacuri cibernetice care au vizat site-urile estone. Deși Rusia a negat cu vehemență orice implicare, anumiți reprezentanți ai guvernului eston au acuzat Moscova de blocarea site-urilor președinției estone, parlamentului, a numeroase partide politice, a celor mai mari șase organizații de presă, a două dintre cele mai mari bănci și ale unor companii specializate în telecomunicații¹³⁶. Atacurile au determinat înființarea unui Centru de Excelență NATO pentru Cooperare în Apărarea Cibernetică la Tallinn, în 2008¹³⁷.

În Letonia, ca exemplu de influență exercitată de mass-media rusă avem alegerile parlamentare din 2010, când Primul Canal Baltic a făcut campanie pentru partidul minorității ruse Centrul Armoniei¹³⁸. La fel, în timpul campaniei pentru referendumul din 2012 privind adoptarea limbii ruse ca limbă oficială, mass-media rusă a difuzat știri false cu scopul de a inflama spiritele, spunând că rușii care își exprimaseră intenția de a participa la vot au fost amenințați de angajatorii lor că își vor pierde slujbele¹³⁹. La fel, ca urmare a reformei care a avut loc în domeniul limbii în Estonia, în 1999, prin care funcționarii publici erau obligați să vorbească în estonă la locul de muncă, trustul de presă Russia Today a prezentat subiectul într-o lumină diabolică, vorbind despre „inchiziția limbii” care amenința să reducă la tăcere minoritatea rusă¹⁴⁰. Pentru a contracara propaganda Kremlinului, postul public de televiziune eston și cel leton au încheiat în 2015 un acord de cooperare în vederea înființării, în ambele țări, a unor canale special adresate populației vorbitoare de limba rusă, care să difuzeze informații de calitate, bazate pe mai multe surse¹⁴¹.

La fel ca în cazul Ucrainei și Georgiei, efectele cele mai puternice ale războiului informațional dus de Rusia s-au văzut în perioadele marcate de tensiuni politice și în cele premergătoare

declanșării conflictelor militare. Fapt deloc surprinzător, în 2014, după anexarea Crimeii, Rusia și-a intensificat atacurile informaționale în statele baltice. Mass-media rusească a început să includă „amenințarea baltică” la adresa Rusiei în discursurile ei îndreptate împotriva Ucrainei. În primul rând, influentul ziarist rus Dmitri Kiselev a propus tot felul de teorii fantastice, pretinzând că în spatele evenimentelor din Piața Maidan, din Kiev, se aflau de fapt Suedia, Polonia și Lituania, care ar fi vrut să se răzbune pe Rusia pentru victoria obținută asupra Suediei într-o foarte veche bătălie, cea de la Poltava, din 1709¹⁴². În al doilea rând, televiziunea națională rusă NTV (celebră pentru campania de denigrare pe care a dus-o împotriva ambadorului american în Rusia, Michael McFaul, între 2011 și 2014) a difuzat un pseudodocumentar care, printre multe alte afirmații false, inventa și mitul lunetiștilor baltici care ar fi tras în mulțime în timpul agresiunii sovietice din 1991, de la Vilnius, și în timpul protestelor de la Kiev, din 2014¹⁴³. Drept urmare, în 2014, Comisia Lituaniană pentru Radio și Televiziune a restricționat emisia principalelor trei canale de televiziune rusești din țară¹⁴⁴.

Guvernul lituanian a început să recunoască public, din ce în ce mai des, amenințarea reprezentată de campania informațională a Rusiei. În 2014, serviciul de securitate internă al Lituaniei a anunțat că mass-media rusească face o propagandă intensă împotriva Lituaniei, încercând să „denigreze politicile interne și externe ale Lituaniei” și că, „deși publicul receptiv la acest gen de informații nu este foarte mare, există totuși riscul ca aceste campanii să inducă un sentiment de ostilitate și nemulțumire față de guvern”¹⁴⁵. De asemenea, în raportul de activitate al serviciului lituanian de securitate internă pe anul 2014, se menționa că atât serviciul de informații al

Rusiei, cât și agențiile de informații militare și-au intensificat în mod substanțial eforturile în scopul obținerii de informații despre planurile de apărare ale NATO și politicile UE referitoare la Ucraina¹⁴⁶. La sfârșitul anului 2014, președinta Dalia Grybauskaitė declara: „În fiecare zi suntem martorii unor noi atacuri informaționale a căror țintă este poporul nostru. Iar ceea ce i se spune este să nu se încreadă în guvern, în istoria lui, în armată, în UE și NATO.”¹⁴⁷ În acest context, nu a mai surprins pe nimeni faptul că, în martie 2015, serviciul de securitate internă al Lituaniei a efectuat descinderi în apartamentele a mai mult de nouă suspecți, în cadrul unei investigații privind activitatea unor grupuri anticonstituționale care proferaseră amenințări la adresa președintei Lituaniei, instigaseră la atacuri împotriva statului lituanian și contestaseră statutul acestuia de membru NATO¹⁴⁸.

Intensificarea campaniei informaționale îndreptate împotriva statelor baltice a fost unul dintre aspectele cele mai vizibile ale traiectoriei de reimperializare din regiune. Această etapă este cu atât mai îngrijorătoare cu cât, de multe ori, atunci când face referire la „doleanțele” compatrioților, Rusia vorbește și de nevoia de a-i proteja. În plus, este foarte clar că aceste „doleanțe” pot fi inventate și politizate de mass-media, în special de cele care sunt controlate în întregime de statul rus. Tulburările separatiste și războiul hibrid din estul Ucrainei au fost alimentate de mașinăria rusă de război informațional, ceea ce a declanșat un semnal de alarmă și în statele baltice. Un aspect important îl constituie însă și faptul că, dată fiind dimensiunea mică a acestor state, propagarea informațiilor false pe termen lung devine mai dificilă decât în Ucraina. După cum observă Lavrentjev, populația totală a Lituaniei este mult mai mică decât cea a regiunii Donețk din Ucraina, astfel încât, deși populația baltică

poate fi manipulată și chiar instigată pe termen scurt, șansele ca locuitorii din statele baltice să mai creadă după un timp în știrile false scad vertiginos, în contextul în care, fiind puțini, știu mai bine ce se petrece în orașele și regiunile lor¹⁴⁹.

Separatism, anexare, provocare

În ciuda intensificării războiului informațional dus de Rusia împotriva statelor baltice, până în prezent, aceste trei țări membre NATO nu s-au confruntat cu măsuri militare luate de Rusia în scopul protejării patrioților ruși. Totuși, după cum declara Putin în decembrie 2013, „continuăm să ne punem întrebări în legătură cu situația compatrioților noștri din unele țări membre UE, în special din statele baltice, unde anumite persoane mai sunt percepute, în contradicție cu spiritul oricărei civilizații, ca «persoane fără cetățenie, fără drepturi și libertăți»”¹⁵⁰. În anii 1990 și din 2014, au existat inclusiv unele mișcări separatiste minore, în diverse regiuni baltice. La scurt timp după anexarea Crimeii, în martie 2014, site-ul unor activiști, *avaaz.org*, a lansat o petiție prin care se cerea ca orașul-port Klaipėda din Lituania să devină un alt Kaliningrad. Însuși Putin a insinuat, în 2005, că această mișcare ar trebui să fie sprijinită, urmând exemplul lui Gorbaciov din timpul mișcării pentru independența Lituaniei¹⁵¹, căreia acesta i se opunea. Petiția din 2014 nu a reușit să strângă însă mai mult de o sută de semnături, fiind până la urmă abandonată, în contextul în care era clar că ea nu reflecta dorințele majorității populației ruse din Lituania. Tot așa, nici populația regiunii Visaginas nu s-a arătat receptivă la modelul Crimeii¹⁵².

În aprilie 2014, o manifestație de mică amploare a avut loc în fața ambasadei letone din Moscova, participanții exprimându-și dorința ca regiunea Latgalia să devină parte din Rusia, iar în

2015, un activist leton a fost arestat de autorități pentru că strângea semnături pentru o petiție susținută de site-ul avaaz.org, prin care se cerea ca Letonia să fie anexată de Rusia¹⁵³. Totuși aceste orientări separatiste constituie mai degrabă excepții decât un curent general printre membrii minorității ruse atât din Letonia, cât și din întreaga Letonie¹⁵⁴. În Estonia nu a existat niciun fel de curent separatist, nici în districtul Ida-Viru, nici în orașul Narva și niciunde în altă parte. Este însă foarte important să nu uităm că, în 1991 și 1993, Narva a avut unele tentative de a-și declara autonomia sau chiar independența, fiind organizate inclusiv referendumuri și dezbateri în consiliile locale având ca subiect această inițiativă. Rezultatul ultimului referendum, cel din iulie 1992, care a avut loc în orașele Narva și Sillamäe, a arătat că 98% dintre votanți își doreau independența, în condițiile unei participări la vot de 50%. Curtea de Stat a Estoniei a declarat rezultatul ca fiind ilegal¹⁵⁵.

Chiar dacă Rusia nu a reușit decât în foarte mică măsură să creeze curente separatiste în diferitele regiuni din statele baltice, prin politicile ei recente a încălcat normele internaționale privind relațiile de vecinătate pe timp de pace. Un exemplu elocvent în acest sens îl reprezintă un incident provocator care a avut loc pe teritoriul Estoniei în 2014. Pe data de 5 septembrie a aceluia an, un ofițer al Serviciului Eston de Securitate Internă a fost răpit de către Serviciile de Securitate ale Federației Ruse și dus în Rusia, unde a fost acuzat de spionaj. Potrivit Serviciului Eston de Securitate Internă, în timp ce ofițerul eston era reținut ilegal sub amenințarea armelor, răpitorii au bruiat comunicațiile radio și au aruncat o grenadă fumigenă¹⁵⁶. Se pare că întregul incident s-ar fi petrecut pe teritoriul eston, reprezentând astfel o abatere de la respectul pe care Rusia îl avusese până atunci pentru statalitatea și limitele teritoriale ale Estoniei.

Tot în 2014, guvernul rus a mai lansat o provocare, de data aceasta la adresa statalității Letoniei, prin tentativa sa de a implementa anumite legi sovietice care să fie respectate de cetățenii lituanieni. Mai precis, în septembrie acel an, autoritățile ruse au redeschis o serie de cazuri penale vechi de 25 de ani împotriva lituanienilor care refuzaseră să-și facă serviciul militar în armata sovietică în perioada 1990–1991. Practic, era vorba de aproximativ 1 500 de lituanieni care, în urma declarației de independență de la Vilnius, din martie 1990, s-au eschivat ori s-au ascuns pentru a nu fi înrolați, adesea sfârșind prin a fi arestați și judecați de autoritățile sovietice¹⁵⁷. Decizia Moscovei este cu atât mai năucitoare cu cât este vorba despre aplicarea legilor unei țări dispărute de pe harta lumii în urmă cu aproape 25 de ani. Guvernul lituanian a emis un avertisment pentru acești bărbați, ajunși în jurul vârstei de 40 de ani, să nu călătorească în Rusia sau în alte țări care nu sunt membre NATO, pentru a evita astfel să fie arestați și judecați. Ministrul lituanian al apărării, Juozas Olekas, susținea în 2014 că decizia respectivă reprezenta în mod cert „o provocare lansată de Rusia”, iar Artūras Paulauskas, președintele Comitetului pentru securitate și apărare națională din parlamentul lituanian, o numea o provocare „nu la adresa acestor bărbați, ci a societății lituaniene în general”¹⁵⁸. Redeschiderea de către Moscova a acestor cazuri nu doar că demonstrează percepția pe care Rusia o are despre sine, ca fiind continuatoarea Uniunii Sovietice, dar mai poate fi interpretată ca o nrecunoaștere a declarației de independență a Lituaniei. Ca răspuns direct la amplificarea tensiunilor în relația cu Rusia și în contextul crizei ucrainene, la începutul anului 2015, guvernul lituanian a re-introdus temporar serviciul militar obligatoriu¹⁵⁹. Conform

propunerii guvernului, în jur de 3 000 de bărbați cu vârsta cuprinsă între 19 și 26 de ani aveau să fie înrolați anual, pentru serviciul obligatoriu, în timp ce orice bărbat până în 36 de ani putea să se înroleze voluntar¹⁶⁰. Estonia a devenit și ea mult mai conștientă de pericolul pe care îl reprezintă Rusia. În 2014, numărul înrolărilor în organizații precum Liga Estonă pentru Apărare a crescut simțitor, totalul celor care s-au alăturat de bunăvoie milițiilor civile, conduse de ofițeri din armata estonă, fiind de aproximativ 50 000 de oameni¹⁶¹.

Tot în 2014, statele baltice s-au confruntat cu o serie de provocări de natură militară din partea Rusiei, în special din zona Kaliningrad. Avioanele de luptă NATO care survolează spațiul aerian baltic au înregistrat 68 de interceptări de-a lungul graniței lituaniene, un număr-record pentru ultimii zece ani. Letonia a înregistrat și ea 150 de astfel de „incidente” cu avioanele rusești, care s-au angajat în acțiuni provocatoare și riscante, în timp ce Estonia a înregistrat, tot în 2014, cinci violări ale spațiului său aerian¹⁶². În martie 2014, Flota Baltică a Rusiei a desfășurat unele exerciții tactice neașteptate de-a lungul coastei Mării Baltice, la care au participat circa 3 500 de militari¹⁶³. În același timp, Polonia a invocat articolul 4 al Tratatului nord-atlantic, care garantează dreptul oricărui stat membru la consultanță ori de câte ori îi este amenințată integritatea teritorială, independența politică sau securitatea¹⁶⁴. Astfel, în aprilie 2014, NATO și-a întărit prezența în regiune prin deplasarea în statele baltice și Polonia a șase avioane de luptă, împreună cu 600 de soldați, cu scopul de a asigura aceste țări (mai degrabă la nivel simbolic) de faptul că alianța își ia în serios angajamentele de apărare¹⁶⁵. În iunie 2014, NATO și-a consolidat și mai mult prezența în zonă, după ce zece țări membre (SUA, Canada, Danemarca, Estonia, Finlanda,

Letonia, Lituania, Polonia, Norvegia și Marea Britanie) au început să desfășoare exerciții militare în statele baltice, cu 4 700 de soldați și 800 de vehicule militare. Rusia a perceput această consolidare a poziției NATO în regiune ca pe un semn de agresiune, astfel încât a deplasat imediat 24 de nave de război și bombardiere în Kaliningrad¹⁶⁶. În noiembrie 2014, NATO a mai efectuat un exercițiu militar internațional în Lituania, care s-a întins pe parcursul a două săptămâni și la care au participat 2 500 de soldați din cadrul alianței¹⁶⁷. În plus, având în vedere politica externă agresivă a Rusiei, NATO și-a întărit efectivele militare pe care le avea staționate de mult timp în statele baltice. La sfârșitul anului 2014, NATO a decis să creeze o forță de reacție rapidă cu un efectiv de 5 000 de soldați, care, în caz de necesitate, să poată respinge agresiunea Rusiei. Aceasta urmează să fie controlată din șase centre de comandă NATO, trei dintre ele urmând să fie amplasate în statele baltice¹⁶⁸.

Toate aceste incidente și evoluții din 2014 și 2015 – instigările la separatism, atacurile asupra reprezentanților statului eston, impunerea unor legi sovietice, violarea spațiului aerian al statelor baltice și exercițiile militare – demonstrează intenția Moscovei de a sfida în continuare nu numai granițele, ci însăși statalitatea țărilor baltice, chiar dacă nu a vorbit încă despre necesitatea adoptării unor măsuri de protecție militară pentru compatrioții ruși de aici. Acțiunile Moscovei din ultima vreme au ieșit de fapt din tiparul vechilor pretenții privind interesele privilegiate pe care ea le-ar avea în statele baltice. Acțiunile întreprinse de Rusia în 2014 seamănă mai mult cu genul de politici pe care te-ai fi așteptat să le pună în aplicare față de protectoratele sale. Statutul de membre NATO, sprijinul militar pe care l-au primit recent de la aliați, precum și Inițiativa de Reasigurare Europeană adoptată de SUA, în valoare de

1 miliard \$, par să mai fi alungat din temerile privind existența unui pericol imediat în statele baltice.

Poate că cea mai mare și cea mai evidentă îngrijorare pe care o au statele baltice astăzi este legată de numărul mare al cetățenilor ruși din orașul Narva, din Estonia, aflat la granița cu Rusia. În general, cea mai mare concentrare de ruși și rusofoni baltici se găsește în regiunea Latgalia din Letonia, aflată tot la granița cu Rusia. În sfârșit, contrar opiniei comune, Lituania nu este nici ea imună la amestecul Rusiei în treburile minorităților ei naționale. Modul în care Rusia a reușit să ducă un război hibrid în Ucraina, intensificarea activității militare rusești în regiunea baltică și accentul pus de Putin pe nevoia de a asigura protecția compatrioților ruși din străinătate reprezintă tot atâtea semnale de alarmă legitime pentru baltici și aliații lor. Pe de o parte, în calitatea lor de membre, statele baltice se pot prevala de articolul 5 al Tratatului nord-atlantic, pe care Ucraina nu l-a putut invoca. Pe de altă parte, după cum au demonstrat-o evenimentele din Ucraina, Rusia nu se mai bazează numai pe mijloacele de luptă tradiționale, ci duce și un război din umbră, folosindu-se de tot felul de grupări militare intermediare. Scopul este ca posibilului conflict militar să i se poată da aparența unui război civil sau a unei mișcări separatiste a minorităților ruse. De altfel, pentru a pune în aplicare aceste tactici, Kremlinul nici nu are nevoie de sprijinul majorității populației ruse dintr-o anumită regiune, pentru atingerea obiectivelor sale neoimperialiste fiindu-i suficient sprijinul unei mici părți a acestei populații¹⁶⁹. E de ajuns numai o mică parte, dar loială și bine organizată a populației minoritare dintr-o anumită regiune, ajutată de trupe speciale, pentru a destabiliza orașele baltice în care trăiesc ruși și rusofoni,

chiar dacă Rusia nu a dat încă semne clare că ar viza ocuparea statelor baltice. Cazul statuii din bronz de la Monumentul Soldatului Sovietic din Estonia, din 2007 a demonstrat deja cât de ușor poate fi stârnită o revoltă și cât de ușor poate fi indus un climat de instabilitate.

De fapt, statele baltice au fost deja țintele eforturilor de re-imperializare ale Rusiei, având în vedere modul în care au fost folosiți în alte părți compatrioții ruși pentru atingerea ambițiilor teritoriale ale Rusiei. Și totuși n-ar trebui să ne concentrăm numai pe politicile puse în practică de guvernul rus. Statele baltice trebuie să-și revizuiască propriile politici privitoare la minoritatea rusă (iar în cazul Lituaniei, și cele referitoare la minoritatea poloneză). Modul în care au reușit să se mobilizeze recent partidele reprezentative ale minorității ruse din Letonia nu reprezintă un motiv de îngrijorare. Dimpotrivă, participarea activă și transparentă a rușilor baltici la viața politică din statele baltice va ajuta la întărirea coeziunii societăților din țările baltice și le va face mai puțin vulnerabile în fața Moscovei. Participarea politică a minorităților ruse ar fi însă și mai binevenită dacă partidele respective nu s-ar constitui pe criterii etnice, care scot în relief diviziunile existente în societate. Altfel, dacă statele baltice nu vor reuși să integreze deplin minoritatea rusă și celelalte minorități în societățile lor sau dacă vor pierde războiul „necoercitiv” pe care-l duc în prezent cu Rusia pentru loialitatea lor, atunci este posibil ca aceste teritorii să devină mai vulnerabile în fața expansionismului Rusiei.

Capitolul 6

Făurirea statului și loialitățile schimbătoare

ASIA CENTRALĂ

De câte ori începe cineva să vorbească de protejarea rușilor din Kazahstan, și nu din Rusia, îmi amintesc de Hitler, care a început la un moment dat să le acorde „sprijin” germanilor sudeți. Încep să mă îngrijorez profund în legătură cu soarta rușilor care locuiesc în afara Rusiei. De fapt, ei nu au cerut să fie apărați, nu-i așa? Ei sunt cetățeni ai Kazahstanului..

NURSULTAN NAZARBAEV,
președintele Kazahstanului,
noiembrie 1993

Toate cele cinci state din Asia Centrală, Kazahstan, Kîrgîzstan, Tadjikistan, Uzbekistan și Turkmenistan, au reușit să-și creeze noi identități după prăbușirea Uniunii Sovietice – concentrându-se mai mult pe problemele interne și îndepărtându-se de Moscova, înfăptuind proiecte de făurire a statului național și încercând să devină independente în politica externă. Și totuși ele mențin o relație strânsă cu Rusia, dar și cu celelalte state puternice, active în regiune, cum ar fi SUA și China. Totodată, reafirmarea unor curențe naționaliste în unele dintre statele din Asia Centrală, coroborată cu ascensiunea unor lideri locali puternici, a influențat relația acestor țări cu Rusia.

Faptul că unele dintre ele rămân izolate și au la putere regimuri autoritare afectează inclusiv traiectoria politică de reimprializare a Rusiei, în condițiile în care astfel de regimuri politice nu prea pot fi influențate de Rusia. Controlul informației, în special în Uzbekistan și Turkmenistan, ridică de asemenea probleme de interpretare a politicilor acestora în raport cu inițiativele Rusiei de protejare a compatrioților ruși. În plus, fiecare dintre aceste cinci state are propria situație și se află într-o relație diferită cu Rusia.

Când vine vorba de relațiile dintre Rusia și statele din Asia Centrală, tema reimprializării nu este foarte evidentă. Aceste țări s-au numărat printre puținele foste republici sovietice care nu și-au declarat niciodată independența față de Uniunea Sovietică, ci s-au trezit pur și simplu independente după ce URSS a fost dizolvată în mod oficial de Moscova. Liderii acestor state nu au fost nici măcar invitați la întâlnirea la care Rusia, Ucraina și Belarus au pus bazele Comunității Statelor Independente, din 8 decembrie 1991¹. Toate acestea ar putea să pună în discuție măsura în care Rusia a fost interesată să mențină statele din Asia Centrală în „imperiul” ei sau să le supună proiectului de reimprializare.

În realitate, după 1990, politica Rusiei față de statele din Asia Centrală a urmat trei etape. La începutul anilor 1990, Moscova nu era foarte interesată de această regiune. Pe la mijlocul anilor 1990 în schimb, ministrul rus al afacerilor externe, Evgheni Primakov, a început să vorbească despre o implicare crescândă a Moscovei și o afirmare a intereselor rusești în regiune. Începând cu anii 2000, sub conducerea lui Vladimir Putin, prezența Rusiei în Asia Centrală a devenit tot mai importantă, în ciuda faptului că multe dintre țările din regiune s-au opus amestecului Rusiei, manifestat prin intermediul

unor politici care vizau pașaportizarea diasporei, protejarea compatrioților și incitarea la separatism².

Contextul din Asia Centrală

Kazahstan

Fără îndoială, Kazahstanul este liderul incontestabil al acestei regiuni – fiind de departe cel mai întins și cel mai bogat dintre cele cinci state. Deși, ca dimensiune, este a doua republică din fosta Uniune Sovietică după Rusia, vastele stepe ale țării sunt slab populate, țara numărând în total circa 17 milioane de locuitori; vecina sa Uzbekistan, pe de altă parte, este cea mai populată dintre cele cinci țări, cu cele 30 de milioane de locuitori ai săi. Ambele sunt însă mult superioare, ca număr de locuitori, vecinelor Tadjikistan (8 milioane), Turkmenistan (5 milioane) și Kirgîzstan (aproape 6 milioane). PIB pe locuitor al Kazahstanului, de 13 610 \$, îl depășește de aproape zece ori pe cel al Uzbekistanului (1 878 \$), Tadjikistanului (1 037 \$) și Kirgîzstanului (1 263 \$) și de două ori pe cel al Turkmenistanului (7 987 \$)³. Țara abundă în resurse naturale și ocupă un teritoriu foarte vast, locuit de o populație redusă numeric, astfel încât are un nivel de trai mult mai ridicat decât al țărilor vecine, apropiat de cel al Rusiei și al fostelor state comuniste din estul Europei, în ciuda diferențelor mari dintre regiuni și dintre zonele urbane și cele rurale. Kazahstanul este adesea lăudat pentru stabilitatea interetnică și pentru modul în care reușesc să coexiste aici pașnic minoritatea rusă și națiunea titulară. Spre deosebire de Uzbekistan și Turkmenistan, care au regimuri mai autocratice, modelul politic al Kazahstanului poate fi descris ca un autoritarism „mai blând”, care recurge uneori la constrângeri, dar care, în cea mai mare, se bucură de consimțământul populației⁴. Kazahstan este de asemenea una dintre cele două țări din Asia Centrală – cealaltă

fiind Uzbekistan – a căror conducere nu s-a schimbat de la obținerea independenței în 1991*.

Președintele Kazahstanului, Nursultan Nazarbaev (1991–prezent), este caracterizat de obicei ca fiind un politician foarte experimentat și abil, care a reușit să acapareze puterea în tulburii ani 1990 și să o păstreze până în prezent. În ceea ce privește poziția adoptată de acesta față de Rusia, lucrurile sunt destul de complicate: pe de o parte, a asigurat Moscova, în nenumărate rânduri, de loialitatea Astanei; pe de altă parte, Nazarbaev e cunoscut și pentru remarcile critice pe care le face la adresa vecinei de la nord. De exemplu, în 2012, președinte kazah descria relațiile dintre țara sa și Rusia după cum urmează: „La început, am fost o colonie a Imperiului Rus și apoi a Uniunii Sovietice. În decursul acestor 150 de ani, kazahii și-au pierdut tradițiile naționale, obiceiurile, religia și limba.”⁵ Cel mai clar reiese însă percepția pe care o are acesta despre Rusia din următoarea replică: „Vecinii nu ți-i alegi.”⁶ Prin urmare, în ultimii douăzeci de ani, Nazarbaev a urmărit o politică pragmatică de cooperare cu Rusia, în cadrul politicii sale externe „multivectoriale”, trasând în același timp linii clare de demarcație față de această țară vecină în momentele în care i s-a părut că securitatea sau interesele naționale ale Kazahstanului erau puse în pericol. Cu toate acestea Nazarbaev a rămas cel mai apropiat aliat al Rusiei din regiune și continuă să rămână astfel în ciuda celor întâmplate în Ucraina.

Uzbekistan

Uzbekistanul și-a dorit dintotdeauna să dețină statutul de lider al regiunii pe care în prezent îl deține Kazahstanul, președintele acestei țări, Islam Karimov (1990–prezent)**,

* Între timp, a rămas singura, conducerea Uzbekistanului schimbându-se în 2016 (n. red.).

** Islam Karimov a murit în 2016 (n. red.).

constituind un alt exemplu de politician format pe vremea URSS care a reușit să câștige puterea în țara sa și să o păstreze timp de peste două decenii⁷. Încă de la început, Karimov s-a bazat în făurirea statului pe principii naționaliste și pe ponderea predominantă a uzbekilor, câștigarea independenței fiind interpretată aici ca o șansă de întoarcere la vremurile glorioase de altădată ale națiunii uzebece⁸. Ideologia liderilor uzbeki se bazează în primul rând pe mândria de a fi moștenitorii unui trecut glorios (adesea mitologizat), în special legat de cuceririle lui Timur cel Mare, care, în secolul al XIV-lea, a fondat în Asia Centrală dinastia conducătoare timuridă. Regimul lui Karimov a pus accent pe legătura istorică dintre acele timpuri și Uzbekistanul contemporan. Printre simbolurile țării se numără capitala Tașkent, fondată între secolele al V-lea și al III-lea î.H. și, în mai mică măsură, orașele antice Buhara și Samarkand, care, deși extrem de bogate în monumente istorice, sunt privite adesea ca reprezentând mai mult cultura persană decât pe cea uzbekă. Spre deosebire de Nazarbaev, Karimov nu a încercat niciodată să pară un democrat, nu de puține ori schimbându-și radical abordarea în politica externă, încălcând angajamentele față de organizațiile multilaterale din fostul spațiu sovietic ori de câte ori nu se potriveau cu agenda sa personală. De exemplu, după ce a contribuit la înființarea Organizației Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC), la Tașkent, în 1992, și a apelat la Rusia pentru ajutor atunci când granițele uzebece erau amenințate de talibani, mai târziu a retras Uzbekistanul din OTSC și din Comunitatea Economică Eurasiatică și chiar s-a alăturat pentru scurt timp taberei adverse, aderând la Organizația pentru Democrație și Dezvoltare Economică GUAM (Georgia, Ucraina, Azerbaidjan și Moldova) între 1995 și 2005. De asemenea, Karimov a pus bazele unor parteneriate atât cu SUA, cât și cu Rusia, fără să

favorizeze niciuna dintre părți și, în general, la fel ca liderii Kazahstanului și Turkmenistanului, a dus o politică externă flexibilă⁹. În contextul planurilor de retragere din Afganistan, în 2012, SUA au început să aprovizioneze Uzbekistanul cu arme pentru a se apăra de islamismul radical. Cu toate acestea Karimov a trebuit să apeleze din nou și la Rusia, recunoscând că nu poate face față singur situației din regiune¹⁰. Deși nu a recunoscut încă oficial anexarea Crimeii, Karimov a susținut în discursurile sale acțiunile Rusiei în Ucraina¹¹.

Kîrgîzstan

Vecina Kîrgîzstan a fost mult mai dependentă față de Rusia, inclusiv din punct de vedere financiar, parțial ca urmare a problemelor economice și a instabilității politice de după cele două revolte populare. Dintre țările Asiei Centrale, Kîrgîzstanul a avut cea mai interesantă evoluție din punct de vedere politic. El a fost considerat adesea cel mai democratic stat din regiune, ca urmare a reformelor inițiate de primul președinte pe care l-a avut după câștigarea independenței, Askar Akaev (1990–2005), și a revoltelor care au avut loc împotriva regimurilor politice aflate la putere, cunoscute ca Revoluția Lalelelor, din 2005, și a Doua Revoluție, din 2010. Următorii doi președinți, Kurmanbek Bakiev (2005–2010) și în special Almazbek Atambaev (2011–prezent), au văzut în Rusia un „partener strategic”¹². Cu toate acestea Bakiev a eșuat în negocierile cu Moscova, nevrând să rezilieze contractul de închiriere a bazei aeriene Manas, încheiat cu SUA. În general, Kîrgîzstan rămâne un partener vulnerabil în relația cu Rusia¹³.

Turkmenistan

La polul opus Kîrgîzstanului, Turkmenistanul este cea mai autoritară și mai izolată dintre țările din regiune, fiind

cunoscută mai ales pentru cultul personalității practicat de liderii ei. Simbolul Turkmenistanului este Palatul Turkmenbași (Palatul Prezidențial Oguzhan), construit în 1997 în capitala Așgabat, din ordinul primului președinte, Saparmurat Niiarov (1990–2006). Luxul ostentativ al palatului reflectă atât puterea aproape absolută a președintelui, cât și vastele resurse de gaz natural ale țării, de care beneficiază în special elitele de la conducere¹⁴. În politica sa externă, Turkmenistanul se bazează pe doctrina „neutralității pozitive”, care implică autoizolarea și evitarea oricăror alianțe. În realitate însă, țara a avut mai multe colaborări cu instituții și organizații străine. De exemplu, capitala Așgabat a jucat rolul de nod de transport pentru trupele americane și cele ale NATO în timpul operațiilor din Afganistan¹⁵. În ciuda unor speranțe de schimbare și reforme, cel de-al doilea președinte al țării, Gurbangulî Berdimuhamedov (2006–prezent), a adoptat același stil autoritar de guvernare, izolând țara și făcând-o inaccesibilă influențelor externe. Cel mai apropiat partener economic al țării este China, dar Berdimuhamedov a numit atât Rusia, cât și China ca fiind „partenerii strategici” ai Turkmenistanului, continuând să cocheteze și cu SUA¹⁶.

Tadjikistan

Tadjikistan este probabil cea mai săracă în resurse naturale dintre țările din Asia Centrală, având o topografie dificilă, constituită din munți și regiuni izolate. Originile persane ale tadjicilor îi diferențiază de vecinii kazahi, kîrgîzi, uzbeki și turkmeni, care sunt toți turcici. Tadjicii cred că reprezintă cel mai vechi grup etnic din Asia Centrală¹⁷. Din nefericire, Tadjikistanul ar putea fi considerat un stat eşuat, din cauza regimului corupt aflat la putere, a economiei subdezvoltate, a dependenței de ajutoarele financiare externe, a lipsei de control asupra unor teritorii și a traficului de droguri din Afganistan, cu care se învecinează.

HARTA 5

Distribuția minorităților ruse în Asia Centrală. Hartă elaborată de Giedrė Tamašauskaitė.

O parte dintre probleme sunt rezultatul violentului război civil (1992–1997) care a avut loc aici și al incapacității ulterioare a guvernului de a consolida națiunea și de a centraliza puterea, după cum s-a văzut din ciocnirile dintre forțele președintelui Emomali Rahmon (1994–prezent) și insurgenții din centrul și estul țării, din 2010 și 2012¹⁸. Guvernul Rahmon s-a dovedit incapabil și, ceea ce poate contează și mai mult, aproape deloc interesat de a soluționa problemele țării, printre care și corupția.

Sprijinul de care s-a bucurat Rahmon din partea Rusiei pentru a ajunge la putere, ca și importantul ajutor financiar și militar acordat de aceasta au avut ca rezultat o puternică dependență de Moscova a acestui regim (și a țării în general), a cărui poziție oficială sună în felul următor: „Rusia este principalul nostru partener strategic și aliat firesc.”¹⁹

Profiluri de rusofoni

După prăbușirea Uniunii Sovietice și migrația masivă a etnicilor ruși și rusofoni din Asia Centrală, cei rămași au trebuit să se adapteze la noua realitate a statelor naționale suverane, în care rușii nu se mai aflau în postura elitei conducătoare, devenind doar o minoritate etnică. În perioada 1989–1999, în jur de 1,5 milioane de ruși au părăsit Kazahstanul plecând în Rusia, 300 000 au plecat din Kîrgîzstan, mai mult de 500 000 din Uzbekistan, 200 000 din Turkmenistan și 300 000 din Tadjikistan²⁰. În anii 1990, etnicii ruși și rusofonii s-au lovit adesea de discriminare, odată cu intrarea națiunilor titulare pe scena politică acestora refuzându-li-se accesul la guvernare și la alte poziții de conducere. Unele forme de discriminare există și astăzi. Trebuie specificat însă că aceste politici naționale nu au fost niciodată îndreptate anume împotriva rușilor, ci împotriva tuturor minorităților – împotriva tătarilor, germanilor și uzbekilor, în Kazahstan și Kîrgîzstan, sau împotriva kîrgîzilor, în Tadjikistan²¹. Totuși, ca urmare a politicilor de rusificare din perioada sovietică, limba rusă a devenit și rămâne principală limbă folosită nu numai de etnicii ruși, ci și de o parte semnificativă a națiunilor titulare. În anii 2010, rusa a rămas o limbă populară în rândul populațiilor urbane din Kazahstan, Kîrgîzstan și Tadjikistan, unde existau mulți absolvenți ai școlilor și universităților cu predare în limba rusă. De exemplu,

75% dintre etnicii kazahi vorbesc rusa fie ca limbă secundară, fie ca limbă principală²². În Uzbekistan și Turkmenistan, accentul pus pe renașterea limbii naționale a redus într-o câțiva rolul limbii ruse, în special în rândul tinerei generații, dar ea a continuat să fie des folosită în mediul urban și, de asemenea, de cei care căutau oportunități economice în Rusia²³. Aici mă voi concentra în special pe tinerii ruși și rusofoni, care reprezintă următoarea generație a unei populații pe care Moscova ar vrea să o atragă de partea ei sub titulatura de „compatrioți ruși”. Atitudinile pe care oamenii le-au adoptat față de aceste politici, în general în regiune și în fiecare stat luat separat, sunt extrem de diverse. La fel ca în cazul celorlalte state foste sovietice, persoanele prezentate aici ne vor ajuta să ne facem o primă impresie despre varietatea punctelor de vedere care caracterizează minoritatea rusă din regiune. Precizez însă din nou că nu este vorba despre un studiu științific.

Ania este o studentă kazahă²⁴. Fiind pe jumătate rusoaică, simte o mare afinitate pentru literatura, cultura și filmele rusești, dar afirmă că „nu mă consider 100% rusoaică, pentru că nu am locuit niciodată în Rusia și uneori mă simt puțin străină când mă duc acolo”. Ea crede că minoritatea rusă din Kazahstan ar putea avea câteva nemulțumiri: „Discriminare există întotdeauna atunci când este vorba de o minoritate. Din fericire, nici familia mea și nici eu nu am avut foarte mult de suferit din acest punct de vedere, dar am fost martoră la discriminarea altora.” În ciuda acestui fapt, nu se consideră o compatrioată rusă și se declară împotriva amestecului Rusiei în afacerile interne ale Kazahstanului, în special împotriva eforturilor Rusiei de a-i „proteja” pe cei pe care-i etichetează drept compatrioți: „Nu este treaba Rusiei. Noi suntem cetățeni ai Kazahstanului și, dacă avem nevoie de protecție, ar trebui s-o primim de la

țara noastră.” Este conștientă de perspectivele extrem de diferite din care prezintă situația din Ucraina mass-media rusească și cea occidentală, dar este oricum categoric împotriva anexării Crimeii de către Moscova: „Sunt împotriva anexării. Nu știu de ce Moscova a făcut ce-a făcut.”

Stanislav este proaspăt absolvent de facultate și licențiat în lingvistică. În prezent lucrează la biroul de imigrări al guvernului kazah²⁵. În ciuda faptului că este de etnie rusă, nu se identifică prea mult cu naționalitatea rusă, considerându-se în schimb mai mult o persoană cosmopolită. El mai declară: „Nu mă consider un compatriot rus. În primul rând, printre îndatoririle cetățenești ale unui compatriot rus ar fi și aceea de a susține politica greșită a lui Putin, deși, în realitate, eu aș dori să-i susțin pe opozanții lui Putin.” La fel ca Ania, critică ceea ce a făcut Rusia în Ucraina, considerând că a fost vorba de o acțiune ilegitimă: „Nu sprijin politica pe care o duce Moscova în Crimeea și în estul Ucrainei. Intervenția Rusiei în soluționarea conflictelor ucrainene mi se pare ilegală.”

Viktoria are aproape 40 de ani, este de etnie rusă și este licențiată în drept internațional²⁶. La fel ca Stanislav, se îndoiește că ar avea nevoie de protecția Rusiei. În calitate de angajat al unui ONG, nu este de acord cu politica Rusiei în Ucraina, pe care o consideră o „încălcare a normelor internaționale și a suveranității Ucrainei”. Simte că legătura ei cu Rusia este mai mult de natură lingvistică. Nu vorbește limba kazahă pentru că nu îi trebuie în viața de zi cu zi. Din toate celelalte puncte de vedere însă, se identifică puternic cu statutul de cetățeană kazahă: „M-am născut aici, am trăit aici toată viața mea și nu există pentru mine altă patrie decât Kazahstan.” Deși admite că se poate vorbi de discriminare împotriva rușilor, din punctul ei de vedere, este vorba mai mult despre „un sistem în general

nedrept", care afectează viața tuturor cetățenilor, sau de cazuri individuale decât de un ansamblu de politici îndreptate împotriva anumitor etnii. Se declară ferm împotriva ofertei Rusiei de a acorda asistență minorității ruse din Kazahstan și crede că „trebuie să ne păstrăm independența față de Rusia”.

Oleg e trecut de 20 de ani și este profesor de limba engleză și spaniolă. Vederile lui referitoare la rușii din Kazahstan sunt ceva mai complexe²⁷. Venind dintr-o familie de ruși, Oleg declară: „Mă consider rus pentru că rudele mele au venit din Rusia și rusa este limba mea maternă, dar în toate celelalte aspecte mă consider cetățean kazah.” Și continuă să vorbească despre legăturile pe care le are cu Kazahstanul: „Iubesc țara în care m-am născut și în care trăiesc acum.” Se îndoiește că vorbitorii de limba rusă din Kazahstan ar avea prea multe nemulțumiri legitime și aduce un argument des întâlnit în țările baltice în sprijinul acestui punct de vedere: „În majoritatea cazurilor este chiar vina lor. Nu-i interesează să studieze cultura, tradițiile, obiceiurile și, bineînțeles, limba locală, ceea ce îi face să se simtă marginalizați în țara în care trăiesc și să nu se poată integra complet în societate.” Oleg nu este totuși împotriva ideii de asistență din partea Rusiei pentru minoritatea rusă, care însă „ar trebui să se încadreze strict în limitele impuse de normele și practicile internaționale”. Deși se opune intervenției Rusiei, Oleg este printre pușinii subiecți intervievați în Kazahstan care sprijină politica Rusiei față de Crimeea, pe care o consideră astfel „reunită cu patria istorică”. El mai crede că „poziția Rusiei în acest conflict este în mare parte defensivă”.

În Turkmenistan, din cauza regimului izolaționist, a fost destul de greu să realizăm interviuri; totuși am reușit să discutăm cu câțiva tineri rusofoni, care ne-au împărtășit punctele lor de vedere. În multe privințe, Iolbars este tipul de etnic

turkmen din mediul urban care vorbește rusește²⁸. El studiază în prezent în străinătate și se consideră a fi turkmen, cu ceva rădăcini tătare. N-ar putea niciodată să se considere compatriot rus, din cauză că „Rusia este pentru mine o țară străină”. Iolbars subliniază că rușii din Asia Centrală au o identitate unică: „... Nu numai mulți ruși, ci și mulți vorbitori de limba rusă simt că fac parte din cultura locală, din așa-zisa cultură «a rușilor din Asia Centrală». Mulți dintre ei chiar s-au întors aici după ce inițial emigraseră în Rusia la începutul anilor 1990, din cauză că au avut probleme de adaptare acolo.” El mai crede că rusofonii din Asia Centrală ar putea întâmpina ceva greutăți la angajare sau dacă ar vrea să urmeze cursurile unei instituții de învățământ superior, fiindcă nu vorbesc limba locală, dar nu crede în necesitatea implicării Rusiei: „În loc de protecția Rusiei, ei ar avea nevoie mai mult de sprijinul guvernelor locale, de toleranță și acceptare din partea națiunilor titulare și de oportunități cum ar fi cursuri gratuite de limbă.” Rusia crede că preluarea Crimeii de către Rusia este „inacceptabilă” și are următoarea explicație: „Ar fi ca și cum vecinul care ar veni și mi-ar ocupa o parte din grădină ar pretinde că acolo s-ar găsi rădăcinile copacului lui. Fiecare stat trebuie să respecte suveranitatea celorlalte state și să rezolve eventualele probleme cu ajutorul instrumentelor diplomației internaționale.”

Berdi este un student turkmen la inginerie, care are o poziție ceva mai complexă față de politicile rusești privind compatrioții decât cea a lui Iolbars²⁹. Bunica lui este rusoaică, astfel încât faptul că la el în familie se vorbește limba rusă îl face să se simtă într-o măsură, dar nu în totalitate, rus. Totodată, el a observat că, printre membrii familiei și prieteni, sentimentul apartenenței la națiunea rusă este mai puțin răspândit în rândul tinerei generații născute și crescute după prăbușirea Uniunii Sovietice

decât în rândul generației sovietice. Crede totuși că s-ar putea considera compatriot rus datorită similitudinilor culturale și politice dintre fostele republici sovietice și Rusia: „URSS și-a pus puternic amprenta asupra evoluției guvernamentale și politice a aliaților ei.” Observă de asemenea că, „în Turkmenistan, a existat o vreme când era greu să fii compatriot rus, în special dacă lucreai pentru guvern [din cauza cerinței legate de vorbirea limbii turkmene]. Dar acum nu mai este așa de rău”. El crede că rușii din Turkmenistan au nevoie de protecția Rusiei: „Bineînțeles, nu mă refer la protecția militară, ci măcar la câteva reglementări sau la asistență pentru a-i ajuta să se întoarcă în Rusia, sau la influențarea guvernului.”

Mulți kîrgîzi percep Rusia ca partener și protector al Kîrgîzstanului, ceea ce se poate vedea și din părerile exprimate în interviuri. Artur are 21 de ani și lucrează în publicitate în nordul Kîrgîzstanului³⁰. Din punct de vedere etnic, este pe jumătate rus și pe jumătate armean, dar s-a născut în Uzbekistan. În ciuda originii sale, rusa este limba sa maternă, iar el se consideră a fi un compatriot rus. La întrebarea despre nemulțumirile minorității ruse din Kîrgîzstan, a răspuns că, după părerea lui, „lucrurile stau foarte bine în nord, dar în sud există adesea unele probleme naționaliste [de care se lovesc toate minoritățile]. Pentru o persoană de origine rusă nu există oportunități de carieră sau posibilitatea de a-și deschide o afacere. Situația este diferită însă în nord. Oamenilor nu le pasă de naționalitatea și înfățișarea ta”. Susține cu fermitate necesitatea ca Rusia să acorde protecție compatrioților din Kîrgîzstan: „Cred că protecția militară rusă este necesară. Toată lumea știe de multă vreme că Rusia ne ajută în orice împrejurare. Suntem foarte dependenți de Rusia.” Deși Moscova ignoră apelurile facțiunilor proruse din Kîrgîzstan, care solicită intervenția

Rusiei pentru soluționarea conflictelor interetnice din sudul țării, și în ciuda faptului că, în războiul din 2008 împotriva Georgiei, a luptat de partea Osetiei de Sud și Abhaziei, Artur crede că Rusia ar acorda asistență militară compatrioților kîrgîzi și fără să i se ceară. Una peste alta, este convins de bunăvoința Moscovei și de disponibilitatea ei de a-i proteja pe compatrioții ruși de pretutindeni și ar vrea să mai vadă o dată „toate fostele republici sovietice unite într-o țară puternică”.

În țara vecină, Tadjikistan, care este și ea dependentă în mare măsură de Rusia și se numără printre cei mai apropiați aliați ai acesteia, sentimentul este asemănător. Iusuf are 27 de ani, este vorbitor nativ de limba rusă și lucrează ca funcționar³¹. Deși s-a născut în Uzbekistan, având sânge evreiesc și oset, moștenit de la tatăl său, respectiv de la mama sa, el se consideră compatriot rus. Din punctul lui de vedere, compatrioții din Tadjikistan nu ar avea prea multe lucruri de care să se plângă: „Nu cred că am auzit vreodată pe cineva să zică ceva rău sau discriminatoriu despre mine sau despre vreun prieten al meu vorbitor de limba rusă.” Și totuși Iusuf crede că s-ar putea să fie nevoie de protecția Rusiei. Argumentul lui este că „acum suntem în siguranță... dar cine știe ce se va întâmpla mâine? Ar putea avea loc schimbări politice sau ar putea interveni anumite situații care să-i pună în pericol pe rusofonii din Tadjikistan, așa că ar trebui să existe cineva care să le asigure protecția”. Iusuf sprijină total acțiunile Rusiei în Ucraina, susținând că „acțiunile fasciste ale Ucrainei (cu sprijinul Occidentului și al țărilor europene) împotriva poporului ei nu sunt permise”.

Katerina are 20 de ani, este manager în Tadjikistan, vorbește rusește și se consideră o compatrioată rusă pentru că, spune ea, „viața noastră depinde în mod direct de Rusia”!³² Deși a crescut în Tadjikistan și nu are niciun fel de rudă în Rusia, Katerina

se consideră și o adevărată patriotă rusă. Nu crede că rusofonii din Tadjikistan ar avea de ce să se plângă: „Chiar dacă există cazuri izolate de hărțuire, nu am fost martora niciunui caz de discriminare sau încălcare a unor drepturi.” Cu toate acestea ea crede cu fermitate că este nevoie în Tadjikistan de protecția Moscovei: „Bineînțeles că avem nevoie de protecție, din moment ce depindem în mod direct de Rusia.” În sfârșit, Katerina susține fără rezerve politica Rusiei față de Crimeea, pentru că, „în trecut, Crimeea a aparținut Rusiei, ceea ce înseamnă că ar trebui să aparțină întotdeauna Rusiei”.

Anatoli are 24 de ani și este de etnie rusă. Lucrează în domeniul IT, într-o companie din Tadjikistan³³. Fiind născut în Uzbekistan, dar fiind acum cetățean tadjic, lui Anatoli nu-i place eticheta de „compatriot”, explicând că „sunt un patriot al lumii, nu al Rusiei. Nu voi muri nici pentru țară, nici pentru patrie”. Pe un ton sarcastic, el spune că elementele care ar indica identitatea lui rusă sunt afinitățile pe care le are pentru „balaică, păpușile rusești *matrioșka* și urșii purtați în lanț”. Anatoli nu înțelege care ar putea fi nemulțumirile compatrioților ruși din Tadjikistan, spunând că „nu am văzut niciodată să se fi încălcat drepturile omului sau ca vreo persoană să fie discriminată pe criterii etnice”. Întrebat dacă, după părerea lui, ar fi necesară o protecție a compatrioților din partea Rusiei, răspunsul lui a fost că, „pe de o parte, Rusia trebuie să facă tot ceea ce este necesar pentru a asigura pacea și stabilitatea țării noastre. Pe de altă parte, în acest moment nu există amenințări interne sau externe la adresa compatrioților ruși care să necesite o intervenție”. Anatoli are sentimente amestecate când vine vorba de politica dusă de Rusia în estul Ucrainei și în Crimeea: „Deși cred că anexarea Crimeii este un lucru bun, nu pot să spun același lucru despre implicarea Moscovei în evenimentele din estul

Ucrainei, pentru că un conflict militar nu poate fi decât rău. Rusia ar trebui să-și folosească resursele pentru a pune capăt conflictului, nu pentru a-l prelungi.”

Gaș, un funcționar rusofon din Uzbekistan, are păreri pro-ruse mult mai accentuate decât Anatoli³⁴. În vârstă de aproape 30 de ani, este născut și crescut într-o familie de oșeți și nu se identifică pe deplin nici cu eticheta de patriot rus și nici cu aceea de compatriot. Cu toate acestea sprijină Federația Rusă, pentru că știe că i-a protejat pe oșeți de Georgia înainte și după războiul ruso-georgian din 2008. Deși nu crede că rusofonii ar suferi în general discriminări în Uzbekistan, recunoaște că există totuși unele probleme în viața de zi cu zi. Prin urmare susține că este nevoie de protecția Moscovei, argumentând că „întotdeauna este nevoie de un paznic puternic, iar ambele tabere ar avea de câștigat din această relație”. Mai mult decât atât, influențat de mass-media rusească, el crede că politica Rusiei față de Crimeea și estul Ucrainei s-a dovedit a fi fost în esență un lucru bun, pentru că „politica Moscovei a reprezentat un răspuns bine cumpănit la intenția Americii de a crea noi baze militare în regiune”. În final, în ciuda poziției proruse pe care se pare că a adoptat-o, Gaș se consideră a fi un naționalist oset care trăiește în Uzbekistan. În același timp, crede că, „într-o zi, Osetia de Nord și Osetia de Sud vor deveni un singur stat independent, nu în cadrul Federației Ruse și cu atât mai puțin în cadrul Georgiei”.

Karina are 31 de ani, este de origine uzbekă, lucrează în sectorul public și crede într-o mai mare apropiere a Uzbekistanului de Rusia³⁵. Deși s-a născut și a crescut în Uzbekistan, într-o familie mixtă ruso-tătară, nu vorbește limba uzbekă și o înțelege foarte puțin. Este vorbitoare nativă de limba rusă și se consideră o compatriotă rusă, adăugând că, „în viitorul apropiat, intenționez să obțin un pașaport rus”. Deși nu crede că

minoritatea rusă din Uzbekistan se poate plânge de probleme serioase, crede că sprijinul Rusiei și cooperarea ruso-uzbecă sunt cumva necesare, pentru că „Uzbekistanul este înconjurat numai de țări proruse”. Deloc surprinzător, Karina susține cu fermitate și proiectul Uniunii Economice Eurasiatice (UEE). De asemenea, când a fost întrebată ce crede despre politica recentă a Moscovei din Crimeea și estul Ucrainei, răspunsul ei a fost că sprijină fără rezerve acest curent din politica externă a Rusiei: „Rusia are dreptul de a-și proteja compatrioții.”

În general, interviurile din Asia Centrală demonstrează că, în timp ce etnicii ruși și rusofonii tineri din regiune se identifică mai puțin cu Rusia decât generația părinților sau cea a bunicilor lor, ei continuă totuși să fie preocupați de Rusia și, printre altele, sprijină ferm politicile Moscovei. Deși mulți dintre cei intervievați din Kazahstan și din alte părți se împotrivesc ofertei Rusiei de a acorda protecție compatrioților ruși din țările lor, aceasta nu înseamnă că opiniile lor nu se pot schimba, de exemplu, în cazul în care ar considera că există o discriminare crescândă împotriva minorității ruse – percepție care le-ar putea fi indusă ca urmare a campaniilor informaționale ale Rusiei sau care ar putea rezulta în urma unor schimbări ale politicilor locale. În ciuda opiniilor diferite privitoare la politica externă a Rusiei și la cea privind compatrioții, rezultate din aceste interviuri cu tineri din țările Asiei Centrale, Moscova are în continuare motive puternice să-și crească influența și să aplice politici de reimperializare în regiune.

Motivele și interesele Rusiei

Interesele Rusiei în Asia Centrală sunt în primul rând de natură geopolitică – interesul fiind acela de a menține această regiune în sfera de influență a Rusiei, în contextul unei implicări

din ce în ce mai puternice a unor puteri precum China și SUA³⁶. La fel ca în cazul altor state membre ale CSI, în cea de-a doua jumătate a anilor 2000, atenția Moscovei s-a concentrat din ce în ce mai mult pe prevenirea prezenței militare americane și a NATO în regiune, în timp ce, în prima jumătate a deceniului, Moscova a cooperat cu SUA în timpul operațiunii *Enduring Freedom* din Afganistan și a acceptat înființarea unor baze militare americane în Kîrgîzstan și Uzbekistan, precum și aderaarea la Parteneriatul pentru Pace al NATO a tuturor celor cinci state din regiune³⁷. La fel, statele din Asia Centrală joacă și rolul de zonă-tampon pentru Rusia împotriva unor țări instabile, cum ar fi Afganistan, Iran și Pakistan, împotriva islamismului extremist și împotriva comerțului cu droguri, ultimul constituind o sursă importantă de venituri pentru anumite persoane cu interese din Kîrgîzstan, Tadjikistan și chiar din Rusia³⁸. Dintre aceste state, Kazahstan are cel mai important rol de tampon, interpunându-se între Rusia, cu care are aproximativ 6 400 de kilometri de graniță, și celelalte națiuni din Asia Centrală. Interesele economice și de securitate ale Moscovei în regiune vizează tranzitul resurselor energetice, migrația forței de muncă, apărarea granițelor comune și în special măsurile de combatere a islamismului extremist și, într-o anumită măsură, a mișcărilor naționaliste³⁹.

Dintre cele cinci state, Moscova are cea mai mare încredere în Kazahstan ca partener, după care vine imediat Kîrgîzstan⁴⁰. În contextul crizei din 2014 din Ucraina, Putin a numit Kazahstanul ca fiind „cel mai apropiat aliat și partener strategic” al Rusiei, deși relațiile ruso-kazahe rămân extrem de complicate⁴¹. Statele din Asia Centrală, asemenea Ucrainei și Belarusului, găzduiesc o mulțime de obiective rusești de importanță militară și strategică. În Kazahstan se află cel mai mare centru

de lansări spațiale din lume, Cosmodromul Baikonur, Centrul Național de Teste de Zbor Nr. 926, aparținând Ministerului rus al Apărării, Poligonul Central de Stat Nr. 4 (poligon de trageri), stațiile radar de supraveghere spațială și avertizare timpurie de la Dnepr și Balhaș, poligonul de testare a rachetelor antibalistice de la Sary-Șagan și o bază de transport aerian la Kostanai⁴². De asemenea, la fel ca Ucraina, Kazahstanul este un fost stat nuclear, care rămâne un jucător important în acest domeniu datorită producției sale de uraniu. În anii 2000, Kazahstanul era cel mai mare producător de uraniu din lume, cu o producție totală care reprezenta 38% din producția globală⁴³. Industria nucleară a Rusiei se numără printre cei mai mari cumpărători de uraniu kazah, în timp ce gigantul kazah din industria uraniului, Kazatomprom, colaborează strâns cu o firmă asemănătoare din Rusia, Rosatomprom. Această relație apropiată nu a fost ocrotită de controverse. Fostul șef al Kazatomprom, Muhtar Djakișev, arestat în 2009 pentru corupție și condamnat la zece ani de închisoare, a pretins că în spatele condamnării sale s-ar fi aflat anumite interese rusești care vizau preluarea controlului asupra uraniului din Kazahstan, în special în contextul opoziției pe care acesta o manifestase față de achiziția de către Rosatomprom (finalizată în ianuarie 2013) a uneia dintre cele mai mari companii deținătoare de mine de uraniu din lume, Uranium One, care deține active importante în Kazahstan⁴⁴. Cu toate acestea cooperarea dintre Rusia și Kazahstan pare să fi rămas neafectată. În mai 2014, cele două țări au semnat un acord de construcție a unei centrale nucleare în Kazahstan și un „Program cuprinzător de dezvoltare a cooperării ruso-kazahe pentru utilizarea pașnică a energiei atomice”⁴⁵.

Începând cu anii 2000, Rusia și-a extins tot mai mult prezența militară în Kîrgîzstan și Tadjikistan, unde are în

prezent trupe staționate permanent. În 2003, și-a redeschis Baza Aeriană 999 din orașul kirgîz Kant, situat la numai 20 km de capitala țării, Bișkek⁴⁶. Principala misiune a acestei baze este să monitorizeze spațiul aerian din Asia Centrală și, atunci când este necesar, să lanseze atacuri contrateroriste⁴⁷. Divizia 201 Infanterie Motorizată, participantă la războiul civil din Tadjikistan, se află staționată în această țară încă din 1945. Singurele țări din Asia Centrală care nu au baze militare rusești pe teritoriul lor sunt Uzbekistanul și Turkmenistanul. Uzbekistanul a fost totuși membru al Organizației Tratatului de Securitate Colectivă, patronată de Moscova, timp în care se pare că forțele rusești s-ar fi folosit de baza aeriană uzbekă de la Karși-Hanabad⁴⁸.

Trei dintre statele din Asia Centrală participă la diferite proiecte de integrare regională inițiate de Rusia, cum ar fi UEE (Kazahstan, Kirgîzstan) și OTSC (Kazahstan, Kirgîzstan și Tadjikistan)⁴⁹. Lucrurile nu sunt însă chiar atât de simple pe cât par. Deși a avut aproape întotdeauna unele rezerve legate de integrarea țării sale în organizațiile patronate de Moscova, președintele Kazahstanului pare să fi devenit mult mai vehement după anexarea Crimeii în 2014⁵⁰. În septembrie 2014, Nazarbaev a ținut să sublinieze faptul că participarea Kazahstanului la UEE ține strict de domeniul economic și că țara sa nu va face niciodată „parte din organizații care constituie o amenințare la adresa propriei independențe”⁵¹. De asemenea, guvernul din Uzbekistan, în ciuda faptului că, în trecut, a făcut parte din mai multe organizații regionale patronate de Moscova, ori de câte ori este posibil, preferă să trateze cu Rusia pe baze bilaterale⁵². În ianuarie 2015, Karimov declara că Uzbekistan nu are nicio intenție de a se alătura vreodată unei organizații înființate în epoca postsovietică⁵³. În ceea ce privește Kirgîzstanul, deși guvernul lui Atambaev a aderat la UEE în 2015, există anumite

grupări naționaliste în sânul elitei kîrgîze care nu sprijină integrarea eurasiatică așa cum este ea promovată de Moscova⁵⁴. În sfârșit, ca urmare a relației tensionate cu Occidentul și a apropierii de China, Rusia pare să aibă o nouă abordare, mai prudentă, în ceea ce privește cooperarea din regiune, în contextul în care, în mai 2015, a semnat o declarație comună privind integrarea dintre UEE și proiectul de dezvoltare economică intitulat „Drumul Mătăsii”, coordonat de China.

Printre motivele aflate la baza eforturilor depuse de Moscova în cadrul proiectului de integrare eurasiatică se numără și abundența resurselor energetice ale acestei regiuni. Turkmenistanul, Kazahstanul și Uzbekistanul dispun de resurse energetice semnificative. Estimările arată că rezervele de gaze naturale din aceste trei state se ridică la 400 000–700 000 de miliarde m³ – printre cele mai mari din lume⁵⁵. Cea mai mare parte a acestor resurse se găsește în Turkmenistan (între 265 000 și 618 000 de miliarde m³, conform estimărilor), care deține și importante resurse de petrol⁵⁶. Kazahstan deține aproximativ 2% din rezervele dovedite de petrol ale lumii, 1% din rezervele de gaz și aproape 4% din rezervele de cărbune. Rezervele de gaze naturale ale Uzbekistanului aproape că le egalează pe cele ale Kazahstanului; țara deține și unele rezerve de petrol⁵⁷.

Pentru exporturile sale de petrol și gaze, Kazahstanul depinde foarte mult de conductele controlate de Rusia⁵⁸. Mai mult de trei sferturi din țițeiul exportat de Kazahstan ajung pe teritoriul rusesc cu ajutorul Consorțiului Conductelor Caspice (CCC) și prin conducta Atirau–Samara, legată la sistemul rusesc de conducte Transneft⁵⁹. După ce nu a reușit să ajungă la o înțelegere cu Rusia privind creșterea capacității sale de pompare prin CCC și renegocierea unor taxe de tranzit acceptabile, începând cu anul 2008, Kazahstan se folosește de cisterne

pentru a-și transporta petrolul până la oleoductul Baku–Tbilisi–Ceihan din Azerbaidjan, aflat în competiție cu cele rușeti, și, prin intermediul acestuia, dincolo de Marea Caspică. În 2009, Kazahstanul a inaugurat cea mai lungă rută de export necontrolată de Rusia, oleoductul Atasu–Alaşankou, care ajunge până în regiunea Xinjiang din China⁶⁰.

Turkmenistanul constituie însă cel mai bun exemplu când vine vorba despre reorientarea rutelor de export dinspre Rusia spre China, care, în anul 2011, a acordat guvernului de la Aşgabat un împrumut în valoare de 4,1 miliarde \$ în schimbul unor livrări viitoare de gaze⁶¹. În 2013, 70% din gazul turkmen era deja exportat în China prin conducta Asia Centrală–China, deschisă în 2009⁶². Cel de-al doilea mare cumpărător de gaz turkmen, furnizat prin intermediul conductei Korpeje–Kurt Kuri începând cu 1997 și al conductei Dauletabad–Hanghiran începând cu 2010, a fost Iran, deși cantitățile livrate ar putea scădea în contextul în care Iranul are în vedere creșterea producției interne⁶³. În trecut, exporturile Turkmenistanului depindeau de conductele aflate pe teritoriul rusesc și de conducta Centrul Asiei Centrale (CAC), dată în exploatare în 2004⁶⁴. După ce, inițial, Moscova și guvernul de la Aşgabat căzuseră de acord ca această conductă să ajungă să exporte aproape toată producția de gaze a Turkmenistanului până în 2009, de aceste planuri ambițioase s-a ales praful din cauza incapacității conductei CAC de a transporta cantități mai mari, a unor neînțelegeri între cele două părți legate de preț și a unei explozii produse în anul 2009, care a oprit exploatarea conductei timp de nouă luni⁶⁵. În 2011, Rusia nu mai voia să cumpere decât o treime din cantitatea de gaz turkmen plănuită inițial⁶⁶.

Spre deosebire de Kazahstan, Uzbekistan și Turkmenistan, țările cu resurse naturale puține, Kîrgîzstan și Tadjikistan, sunt

dependente de gazul rusesc, în timp ce majoritatea populației trăiește din banii trimiși acasă de cei care muncesc în Rusia. Tadjikistanul este mai dependent de banii trimiși acasă de muncitorii emigranți decât orice altă țară din lume, în timp ce Kîrgîzstanul se află și el între primele cinci. O mare parte din populația adultă a Tadjikistanului (de 1–2 milioane de locuitori) muncește în Rusia, iar banii pe care acești muncitori i-au trimis acasă în 2012 au reprezentat 52% din PIB al țării⁶⁷. De asemenea, între 500 000 și 1 milion de emigranți kîrgîzi muncesc în Rusia⁶⁸.

La fel ca în cazul Ucrainei și al Belarusului, există o componentă ideologică în percepția Rusiei despre Asia Centrală. În timp ce Moscova consideră Ucraina și Belarusul ca făcând parte, în esență, din aceeași națiune cu Rusia, despre republicile din Asia Centrală crede că nu sunt decât niște state create artificial de sovietici în anii 1920⁶⁹. Aleksandr Soljenițin spunea la un moment dat că teritoriul Kazahstanului este format în esență din mai multe teritorii rusești, cum ar fi „sudul Siberiei, teritoriul din vecinătatea Uralilor și spațiile deșetice centrale”, kazahii ocupând numai regiunile sudice⁷⁰. Granițele celor cinci state din Asia Centrală au fost trasate într-adevăr destul de artificial, pe baza unor considerente economice și, adesea, fără a avea în vedere granițele etnice. Identitatea națională a fost slabă în perioada sovietică, deși, încurajând divizarea națiunilor, sovieticii duceau în același timp o politică de persecutare a islamistilor și de introducere a alfabetului chirilic în ideea de a rupe legăturile culturale cu Turcia și Iran. Afirmația lui Putin din august 2014, conform căreia „kazahii nu au avut niciodată un stat înainte ca Nazarbaev să făurească unul” reflectă disprețul Moscovei față de Asia Centrală, deși cuvintele de mai înainte s-au vrut a fi un compliment la adresa regimului lui Nazarbaev⁷¹. Președintele

kazah făcuse și el o serie de afirmații asemănătoare despre sine însuși în trecut, numai că, având în vedere atacul împotriva statalității Ucrainei, nu a primit foarte bine comentariile lui Putin. În octombrie 2014, Nazarbaev anunța că, pe tot parcursul anului 2015, țara avea să sărbătorească 550 de ani de statalitate, privind înapoi până în secolul al XV-lea, când a fost întemeiat Hanatul Kazah, în pofida legăturilor mai degrabă arbitrare care există între acesta și Kazahstanul modern⁷².

Puterea necoercitivă

La fel ca în cazul statelor baltice și al Ucrainei, exercitarea de către Rusia a puterii necoercitive în statele din Asia Centrală s-a bazat în primul rând pe prezența etnicilor ruși și a rusofonilor, pe legăturile economice și pe doza de nostalgie sovietică, întâlnită mai ales în rândurile generației mai vârstnice – toți acești factori fiind de fapt moșteniți din epoca sovietică. În Kazahstan, puterea necoercitivă a Rusiei a avut efecte în contextul existenței unei populații masive de ruși și a unei deschideri generale a liderilor naționali spre cooperarea cu Moscova. Vulnerabilitatea care definește în general Kîrgîzstanul a făcut ca această țară să fie predispusă la a se lăsa influențată de către Rusia, care este din ce în ce mai bine privită de guvernul de la Bișkek. Toți acești factori sunt într-o anumită măsură contrabalansați de un puternic curent naționalist care domină noile elite kazahe și kîrgîze. Poziția favorabilă a Tadjikistanului față de Moscova și șubrezenia generală a statului îl fac de asemenea ușor influențabil de către Rusia, deși populația rămâne prost informată când vine vorba de politicile Rusiei și programele pe care aceasta le sponsorizează în acea țară. Uzbekistanul și Turkmenistanul, prin prisma asemănării dintre regimurile și societățile lor, sunt mai puțin predispuse la a se lăsa

manipulate și influențate de Rusia prin intermediul puterii ne-coercitive, dar nu sunt nici ele complet imune.

În Kazahstan și Kîrgîzstan, limba rusă are un statut special, fiind recunoscută prin constituție ca „limbă oficială”⁷³, în timp ce constituția tadjică menționează rusa ca „limbă a comunicării interetnice”⁷⁴. În Kazahstan trăiesc peste 3,5 milioane de etnici ruși, dintre care trei sferturi nu vorbesc limba kazahă. În plus, după cum s-a putut vedea din interviuri, rusa este limba maternă pentru cei care provin din familii mixte și chiar pentru mulți dintre cei care fac parte din națiunea titulară și trăiesc în mediul urban. În anul 2000, în Kazahstan, aproximativ 1,6 milioane de elevi (51% din total) studiau în limba kazahă, iar 1,5 milioane (45%) studiau în rusă. Guvernul a început să promoveze limba națională în anii 2000, dar fără să exercite vreo presiune asupra vorbitorilor de limbă rusă – în țară există în jur de 2 000 de școli cu predare în limba rusă. Kîrgîzstan a declarat rusa „limbă oficială” în 2000, deși o lege din 2004 stipulează că toți cei care ocupă poziții oficiale trebuie să știe obligatoriu limba kîrgîză⁷⁵. În Tadjikistan, ca urmare a prezenței militare ruse și a dependenței economice de ajutorul financiar al Rusiei, statul nu a introdus niciun fel de politică naționalistă care să slăbească rolul limbii ruse, cum a făcut, de exemplu, cu limba minorității uzbece⁷⁶, deși, din 2009, legea prevede că toate documentele guvernamentale trebuie să fie publicate exclusiv în limba tadjică. Cu toate acestea, ca urmare a războiului civil, până în 1993 părăsiseră țara circa 200 000 dintre cei 388 500 de ruși, restul reprezentând în prezent mai puțin de 1% din populația țării, ceea ce a dus și la un declin semnificativ al limbii ruse. Spre deosebire de celelalte trei state din Asia Centrală, în Uzbekistan și Turkmenistan limba rusă s-a bucurat de o poziție privilegiată la începutul

anilor 1990, în timp ce guvernele se distanțau de trecutul sovietic, concentrându-se pe făurirea națiunii și pe promovarea renașterii culturale a națiunilor titulare. În Uzbekistan, rusa nu mai are statut oficial începând cu anul 1995, deși continuă să fie folosită în Tașkent. În Turkmenistan, toți cei care dețin poziții oficiale sunt obligați, începând cu anul 1992, să vorbească limba turkmenă⁷⁷.

În ciuda faptului că vorbim despre o regiune predominant musulmană (deși islamismul nu este neapărat practicat aici), Biserica Ortodoxă Rusă locală se bucură și ea de o mare influență, parțial datorită legăturilor cu Rusia și prezenței minorităților ruse în regiune⁷⁸, singura posibilă excepție fiind Turkmenistanul. Din toată regiunea, se consideră că biserica se bucură de cea mai mare influență în Kazahstan. În 2009, ortodoxia constituia cea de-a doua religie din această țară, aproximativ 26% dintre kazahi declarându-se creștini ortodocși⁷⁹. După cum au observat unii cercetători, succesul relativ al acestei biserici poate fi explicat în mare prin sprijinul considerabil de care s-a bucurat din partea președintelui Nazarbaev și a altor oficiali⁸⁰. De exemplu, în 2010, Nazarbaev a primit o înaltă distincție bisericească de la patriarhul rus Chiril pentru că a aprobat și a sprijinit în plan politic proiectul de construcție a Catedralei Uspenski din Astana⁸¹. Nazarbaev declara în 2013 că „islamul și ortodoxia sunt fundamente ale spiritualității naționale” a Kazahstanului⁸². Sprijinul pe care guvernul de la Astana îl acordă Bisericii Ortodoxe Ruse este surprinzător, în contextul în care, începând cu anul 2011, toleranța față de religie a scăzut, simultan cu creșterea controlului statului, ca urmare a unei legi care obligă comunitățile religioase să se reînregistreze în mod oficial. Acest lucru poate fi însă explicat prin faptul că Biserica Ortodoxă Rusă a renunțat să mai provoace regimurile politice

din Asia Centrală, spre deosebire de unele mișcări islamiste din regiune. Tendința a fost similară în Kîrgîzstan și Tadjikistan, unde piedicile puse comunităților religioase s-au înmulțit după 2009, creștinii ortodocși nefiind nici ei excluși. În Uzbekistan și Turkmenistan, Biserica Ortodoxă Rusă se bucură de o influență mult mai mică, dat fiind că statele respective, care sunt cele mai autocratice din regiune, au limitat în mod considerabil rolul acestora⁸³.

Influența marilor companii rusești se vede cel mai bine în Kazahstan, deși Kîrgîzstanul și Tadjikistanul sunt în general dependente de ajutorul economic al Rusiei. În Kazahstan, Rusia are interese notabile în domeniul energetic⁸⁴. Compania rusească Lukoil deține 15% din Compania Petrolieră Karaceaganak din Kazahstan, care exploatează zăcămintele de petrol și gaze din Karaceaganak, și 5% (prin intermediul Lukarco) din compania Tenghizcevroil, care exploatează zăcămintul petrolier de la Tenghiz. Operatorul rus de conducte petroliere Transneft deține 31% din Consorțiul Conductelor Caspice, care transportă petrolul kazah în Rusia⁸⁵. Cu ocazia celui de-al XI-lea Forum de Cooperare Interregională Rusia–Kazahstan, din septembrie 2014, Nazarbaev a subliniat importanța unei cooperări care să continue în viitor între Rusia și Kazahstan, în domeniul petrolului și gazelor⁸⁶. În schimb, în alte state din Asia Centrală, companiile rusești au avut de înfruntat mai multe probleme. Eșecul companiei RusAl (Russian Aluminium), deținute de oligarhul rus Oleg Deripaska, care nu a reușit să pătrundă pe piața din Tadjikistan, reprezintă numai un exemplu în acest sens. În 2004, RusAl a încercat să încheie o afacere cu guvernul tadjic, care urma să permită companiei ruse să privatizeze o fabrică de aluminiu⁸⁷ în schimbul unei hidrocentrale pe care trebuia s-o construiască în această țară amintita companie. În 2007 însă,

guvernul tadjic a pretins că RusAl nu a respectat înțelegerea și nu a pus la dispoziție fondurile convenite, astfel încât a pus capăt afacerii, spunând că țara își va construi singură hidrocentrala și va păstra totodată și dreptul de proprietate asupra fabricii de aluminiu⁸⁸.

La fel ca în alte regiuni din fostul spațiu sovietic, nostalgia după epoca sovietică, așa cum este ea percepută, ca însemnând un stat puternic, securitate socială, educație și industrializare, persistă și în această regiune, în special la nivelul anumitor segmente de populație, servind totodată și ca o altă formă de exercitare a puterii necoercitive a Rusiei în Asia Centrală. În Kazahstan, această nostalgie se datorează faptului că programul moderat de „kazahstanizare” a țării promovat de guvern începând cu anii 2000, coroborat cu procesul de tranziție la economia de piață, a dus la creșterea inegalității economice și a nemulțumirii sociale, astfel încât un număr de kazahi și membri ai diferitelor minorități tânjesc după perioada sovietică, când viața era mai simplă⁸⁹. Un sondaj din 2005, la care au participat în jur de 1 500 de kazahi puși să evalueze rezultatele guvernului de atunci și ale celui sovietic, a arătat că 50% au bifat răspunsul „cred cu tărie” că guvernul sovietic „răspundea nevoilor cetățenilor”, în timp ce numai 10% au bifat răspunsul „nu sunt deloc de acord” cu această afirmație; în același timp, 48% dintre subiecți au bifat „nu sunt deloc de acord” cu afirmația că guvernul kazah „răspunde nevoilor cetățenilor”, în timp ce numai 9% au bifat răspunsul „cred cu tărie” în această afirmație⁹⁰. În anumite privințe, implicarea Kazahstanului în diferite uniuni politice și economice cu Rusia și Belarus, asemenea renașterii multor practici sovietice în CSI, poate fi văzută ca o formă de „neosovietism”⁹¹. De fapt, potrivit unui sondaj din 2013 la care au răspuns cetățeni kazahi, unul dintre motivele

pentru care UEE se bucură de o foarte mare popularitate (68% dintre kazahi exprimându-se în favoarea Uniunii) îl constituie „nostalgia după Uniunea Sovietică”⁹². Cu toate acestea, în urma evenimentelor care au avut loc în Ucraina în 2014, UEE a început să fie din ce în ce mai criticată de opoziția națională și de populația kazahă⁹³. În general, dintre statele din Asia Centrală, Rusia a avut cel mai mare succes în exercitarea puterii sale necoercitive în Kazahstan, Kîrgîzstan și Tadjikistan, fără a fi nevoită să depună eforturi prea mari, mai ales datorită limbii ruse folosite pe scară largă, prezenței Bisericii Ortodoxe Ruse, influenței economice și nostalgiei după epoca sovietică.

Politicile umanitare

Deși în Asia Centrală nu a mai aplicat în mod activ strategia politicilor umanitare în scopul protejării minorităților vorbitoare de limba rusă, cum a încercat să facă în statele baltice, Moscova s-a angajat în schimb în operațiuni de acordare a unor ajutoare umanitare și misiuni de menținere a păcii, în special în Kîrgîzstan și Tadjikistan. Conform Ministerului rus al Afacerilor Externe, valoarea totală a ajutoarelor umanitare trimise de Rusia în regiune s-ar ridica la 4,5 miliarde \$ pentru perioada 2010–2014, cea mai mare parte ajungând în aceste două țări. De exemplu, în 2013, Rusia s-a situat pe locul al doilea ca țară donatoare în Tadjikistan, oferind ajutoare economice și financiare constând în restructurarea datoriilor și aprovizionarea gratuită cu energie, precum și ajutoare umanitare constând în produse alimentare⁹⁴. Cea mai semnificativă misiune de menținere a păcii desfășurată de Rusia în Asia Centrală a avut loc în timpul războiului civil din Tadjikistan, între 1992 și 1997. Rolul ei pacificator nu a fost însă lipsit de controverse. În 1992, garmii și pamirii, clanuri subreprezentate sau grupări

regionale care includeau atât reformiști liberali democratici, cât și islamiști, au format un grup de opoziție și s-au ridicat împotriva guvernului grupărilor regionale leninbadi și kuliabi, care dețineau puterea încă din perioada sovietică⁹⁵. Rusia și Uzbekistan s-au implicat și ele în conflict de partea milițiilor guvernamentale, în timp ce opoziția a apelat la diaspora tadjică din Afganistan pentru refugiu și se pare că și la Iran pentru sprijin financiar⁹⁶. În 1993, Rusia, Kazahstan, Kîrgîzstan, Tadjikistan și Uzbekistan au creat Forța Comună a CIS de Menținere a Păcii, numai că, la fel ca în cazul regiunilor georgiene Osetia de Sud și Abhazia, majoritatea soldaților erau de fapt ruși. În Tadjikistan, trupele erau formate din membrii Diviziei 201 Infanterie Motorizată, staționată în această țară încă din 1945⁹⁷. Pe de o parte, eforturile Moscovei au contribuit la încheierea unui acord de pace în 1997 și la pacificarea țării; pe de altă parte, au existat o serie de critici interne și internaționale conform cărora Moscova s-a folosit de trupele sale de menținere a păcii, formate din 25 000 de soldați, pentru a câștiga influență în Tadjikistan⁹⁸. La acea vreme, Elțin anunța că „retragerea trupelor rusești din Tadjikistan ar putea duce la dispariția unei întregi națiuni, ceea ce Rusia nu ar putea accepta”⁹⁹. În 2004, în ciuda opoziției Tadjikistanului, Rusia a creat o bază militară permanentă în Tadjikistan pentru trupele sale de menținere a păcii, cu scopul de a asigura stabilitatea țării¹⁰⁰. Aceasta continuă să fie a doua bază militară a Rusiei din străinătate, ca număr de soldați (după cea a Flotei Mării Negre de la Sevastopol), cu un efectiv de 7 000 de oameni (dintre care aproximativ 20% au astăzi statutul de rezidenți permanenți ai Tadjikistanului), a căror misiune este de a urmări ce se-ntâmplă la granița dintre Tadjikistan și Afganistan, pentru a identifica eventualele grupări militarizate ilegale¹⁰¹.

Spre deosebire de cele întâmplate în Tadjikistan, în 2010 Rusia a refuzat să se implice în conflictele din sudul Kîrgîzstanului, unde au avut loc ciocniri între uzbeki și kîrgîzi, în ciuda unei solicitări publice din partea guvernului interimar kîrgîz de a o face. În momentul respectiv, președintele Dmitri Medvedev a respins imediat ideea unei implicări a trupelor, explicând că Rusia nu voia să se amestece în „treburile interne”¹⁰² ale Kîrgîzstanului. În realitate, Moscova nu avea niciun interes care să justifice implicarea sa în acest conflict, mai ales în contextul recentelor critici internaționale care vizau participarea sa la războiul georgian. În plus, Rusia nu avea nicio dorință să stârnească ostilitatea Uzbekistanului, care juca pentru Rusia rolul unui aliat nu prea zelos. Evident, această nouă atitudine a Rusiei i-a luat pe mulți prin surprindere, atrăgând și o nouă serie de critici legate de intervenția „umanitară” din Georgia, produsă cu numai doi ani înainte, și de asistența acordată Tadjikistanului în perioada 1992–1997¹⁰³.

Politicile privind compatrioții

Rusia a pus în practică politicile privind compatrioții în grade diferite în cele cinci state din Asia Centrală, cu mai mult sau mai puțin succes, în funcție de reacțiile primite și de relația generală a acestor state cu Moscova. Kazahstanul, Kîrgîzstanul și Tadjikistanul au cele mai bune relații de cooperare cu Moscova, așa încât au acceptat (dacă nu chiar s-au bucurat de) politicile rusești destinate compatrioților. Totuși, după cum o arată interviurile și profilurile tinerilor din Asia Centrală, etnicii ruși și vorbitorii de limba rusă din regiune au păreri diferite despre Rusia și nu se consideră neapărat compatrioți. Nume-roasa minoritate rusă din Kazahstan, formată din aproape

3,7 milioane de oameni (21% din populația totală), este concentrată în două regiuni, care se învecinează cu Rusia: Kazahstanul de Nord, unde reprezintă peste 50% din populație, și Kostanai, unde reprezintă aproape 43% din populație¹⁰⁴. După cum s-a văzut în cazurile Ucrainei, Georgiei, Moldovei, Estoniei și Letoniei, Rusia a reușit să exploateze cu maxim folos politicile privind compatrioții, puse în slujba dezideratului re-imperializării, mai ales în situațiile în care acești compatrioți trăiesc concentrați în teritorii aflate la granița cu Rusia.

În schimb, în Kazahstan, în afară de ajutorul acordat celor care au vrut să se întoarcă în patrie, politicile Rusiei privind compatrioții nu au înregistrat cine știe ce succes. Aici, minoritatea rusă a încercat încă de la începutul anilor 1990 să-și consolideze poziția pe scena politică locală. În 1994, Lad, un partid care reprezenta interesele politice ale acestui grup, a câștigat 80% dintre mandate în alegerile regionale, în orașele cu populație rusă numeroasă, cum ar fi: Temirtau, Aksu, Stepnoi, Rudnii și Ust-Kamenogorsk. Acest succes politic, la care se adăuga simpla prezență a unei minorități ruse numeroase la granița cu Rusia, a îngrijorat întru câțva guvernul lui Nazarbaev. Reacția acestuia a fost să dea un decret prezidențial în 1995 pentru a înființa Adunarea Populară, care urma să reprezinte minoritățile etnice¹⁰⁵. Organizația astfel înființată este percepută însă ca fiind una pur birocratică și ineficientă, care nu are nicio legătură cu reprezentarea minorităților. În orice caz, începând cu acel moment, Lad a început să piardă din ce în ce mai mult teren politic, până când a cedat complet în fața presiunii guvernului și, în 2004, s-a divizat în două formațiuni¹⁰⁶. Cu toate acestea numărul formațiunilor politice care reprezintă minoritatea rusă și pe rusofoni a continuat să crească între anii 1990 și 2014, când existau 38 de organizații

care militau pentru păstrarea culturii slave, „stabilitate inter-etică” și conservarea tradițiilor căzăcești¹⁰⁷, printre acestea numărându-se Asociația Organizațiilor Minorităților Rusă, Slavă și Căzăcească și „Russkaia Obșcina” („Comunitatea Rusă”). Totuși, aparent ca urmare a presiunii exercitate de guvernul de la Astana, aceste organizații tind să aibă o abordare moderată în eforturile lor de promovare a identității ruse, în ciuda posibilelor obiective politice ascunse, colaborând chiar cu Ministerul Culturii din Kazahstan și promovând limba kazahă, în plus față de cea rusă. Organizații cum ar fi Societatea Regională de Cultură Slavă din Estul Kazahstanului și Centrul Cultural Rus promovează cultura rusă¹⁰⁸. În 2014, Fundația „Russki Mir” a guvernului rus avea zece filiale în Asia Centrală – trei în Kazahstan, trei în Kirgîzstan și patru în Tadjikistan. Reprezentanțele „Russki Mir” din Kazahstan, situate în Astana și în orașele Aktobe și Ust-Kamenogorsk, au fost înființate în 2008, în strânsă colaborare cu Centrul Prezidențial de Cultură al Kazahstanului¹⁰⁹.

Minoritățile ruse din Tadjikistan (34 000 de persoane sau 1% din populație) și Kirgîzstan (420 000 de persoane sau 8% din populație) sunt mult mai reduse numeric decât cea din Kazahstan, însă organizațiile compatrioților sunt la fel de active¹¹⁰. În Tadjikistan, Consiliul de Coordonare a Compatrioților Ruși (fosta „Russkaia Obșcina”) colaborează cu diferite organizații, inclusiv cele ale tătarilor din Crimeea și ale oseșilor din Georgia, care sunt și ei considerați „compatrioți”. Potrivit informațiilor oferite de acest consiliu, există 11 organizații ruse în Dușanbe, două în regiunea Hatlon și una în regiunea Sogd¹¹¹. În Kirgîzstan, care este și cel mai liberal stat din Asia Centrală, dar și cel care menține cele mai strânse relații cu Rusia, numărul asociațiilor care promovează limba și cultura rusă este mult

mai mare. Cea mai importantă dintre acestea este Fondul Slav, pe lângă care mai există însă peste 25 de alte organizații înregistrate oficial, care reprezintă minoritatea rusă din această țară, cum ar fi „Russki Soiuz” („Uniunea Rusă”) și Asociația „Breasla Compatrioților”¹¹². Comunitatea cazacilor este de fapt reprezentată de un grup semimilitar de slavi estici care trăiesc în Ucraina, Rusia și în anumite zone din Asia Centrală și care păstrează legături strânse cu cazacii din Siberia. În Kazahstan, comunitatea îi include pe cazacii din Semirecie, care trăiesc în sudul și centrul țării, al căror lider a fost arestat în anii 1990 după ce a organizat o serie de marșuri și adunări în favoarea separatismului; Uniunea Cazacilor din Urali în vest și Uniunea Cazacilor de pe Linia Gorki în nord și est¹¹³. Cazacii sunt destul de numeroși în Kîrgîzstan, avându-și propriul centru cultural, denumit „Vozrojdenie” („Renaștere”), și propria publicație, *Slavianskîie Vesti* („Știri slave”), în Bișkek¹¹⁴.

În 2014, în Kîrgîzstan a fost organizat un eveniment foarte controversat, dedicat tinerilor compatrioți din toată lumea: o tabără militaro-patriotică pentru tinerii ruși din fostele republici sovietice, „Soiuz 2014 – Moștenitorii Victoriei”, la care au fost invitați reprezentanți din toate statele Asiei Centrale, cu excepția Turkmenistanului¹¹⁵. Majoritatea liceenilor ruși sau rusofoni participanți făceau parte din echipe sportive militare, cum ar fi: Clubul Sportiv Militaro-Patriotic de Tineret „Albatros” din Kostanai (Kazahstan), trei echipe din Kîrgîzstan (Clubul Sportiv Militar „Rodina”, Veteranii Forțelor Aeriene din Kîrgîzstan, Clubul Militar Patriotic „Edelveis”) și echipa națională de lupte libere a Uzbekistanului, sau erau pur și simplu participanți veniți pe cont propriu din Tadjikistan¹¹⁶. Aceasta a fost a opta întâlnire anuală „Soiuz” din fostul spațiu sovietic¹¹⁷. Tabăra le oferă participanților instruire

militară, antrenându-i inclusiv în războiul informațional, dar și lecții de istorie în varianta agreată de Moscova¹¹⁸. Taberele sunt finanțate de societăți private, dar beneficiază și de sprijinul oficial al Ministerului Apărării din Federația Rusă, Dumei de Stat, Alianței Militare Interguvernamentale OTSC a CSI, al unei organizații patriotice denumite „Doblest Otecestva” („Cutezanța Patriei”) și al diferitelor organizații sportive afiliate Ligii Naționale de Lupte a Rusiei¹¹⁹. Evenimentul reflectă intensificarea eforturilor Rusiei în scopul militarizării populațiilor de compatrioți. Unul dintre organizatorii taberei „Soiuz”, Oleg Bakanaci, explică scopul acesteia astfel încât întregul proiect să pară complet inofensiv – „după dizolvarea URSS și dobândirea independenței de către fostele republici sovietice, acestea au intrat în regres și s-au distanțat una față de alta. De aceea, ne-a venit ideea să organizăm aceste adunări patriotice militare, cu scopul de a reuni tineretul în jurul ideii de internaționalism”¹²⁰. În realitate însă, se știe că tabăra recrutează tineri din fostele state sovietice pentru academiile militare din Rusia¹²¹.

Spre deosebire de Kazahstan, Kîrgîzstan și Tadjikistan, atât Turkmenistanul, cât și Uzbekistanul au rămas imune la politicile rusești privind compatrioții și s-au opus înființării de organizații pentru aceștia. În Turkmenistan, populația rusă număra sub 150 000 de locuitori în 2007 (mai puțin de 3% din populația totală a țării). După cum se poate vedea și din interviuri, unii turkmeni sunt vorbitori de limba rusă, deși numărul lor este în scădere. În 1999, președintele turkmen Niiazov declara că nu va recunoaște nicio asociație rusească, iar în 2001 a interzis total organizarea de evenimente culturale rusești pe teritoriul Turkmenistanului, declarându-le „contrare spiritului poporului turkmen”¹²². Liderii organizației „Russkaia

Obșcina” din Turkmenistan au suferit persecuții, iar guvernul a refuzat să le înregistreze în mod oficial organizația¹²³. Din momentul venirii sale la putere, la sfârșitul anului 2006, președintele Berdîmuamedov s-a dovedit ceva mai permisiv în ceea ce privește activitatea comunității ruse, deși există puține informații despre o asemenea activitate¹²⁴. Populația rusă din Uzbekistan este și ea la fel de redusă numeric, numărând în jur de 800 000 de oameni în 2007 (3% din populația totală a țării)¹²⁵. Totuși ambasada rusă din Tașkent raporta în 2009 un milion de compatrioți ruși în Uzbekistan, printre care se numărau și 200 000–300 000 de bașkiri și tătari. Jumătate din populația minoritară rusă locuiește în Tașkent (în jur de 400 000 de oameni), iar restul, în regiunile Samarkand, Navoi și Buhara, precum și în valea Fergana. Guvernul uzbek este în general precaut când vine vorba despre activitățile organizate de comunitățile de compatrioți ruși cu implicarea Moscovei, dar sprijină în mod deschis cea mai mare organizație neguvernamentală de acest tip din țară, Centrul Cultural Rus din Tașkent, care organizează festivaluri culturale și are nu mai puțin de 24 de birouri în toată țara¹²⁶.

Programul rus de strămutare a compatrioților a înregistrat un oarecare succes în Asia Centrală. Spre deosebire de atitudinea pe care au adoptat-o față de alte politici destinate compatrioților, Uzbekistanul și Tadjikistanul nu s-au mai opus în mod direct acestei inițiative a Rusiei, poate și fiindcă liderii Uzbekistanului se concentrau pe făurirea unui stat național bazat pe naționalitatea titulară, iar populația rusă din țară era oricum puțin numeroasă. Kazahstanul, care are cea mai numeroasă minoritate rusă, a înregistrat și cel mai mare număr de participanți la acest proiect. Conform Serviciului Federal pentru Migrație al Rusiei, între 2006 și 2013, programul de strămutare a cunoscut cea mai mare popularitate în Kazahstan

și Uzbekistan, 41 308, respectiv 29 194 de persoane restabilindu-se în Rusia, în timp ce Tadjikistanul și Kîrgîzstanul au înregistrat cifre mai scăzute – 13 571, respectiv 8 557 de persoane¹²⁷. În 2011, ca urmare a unei conjuncturi favorabile existente în Kazahstan, numărul de participanți la acest program s-a dublat¹²⁸. Printre cele mai active orașe din Kazahstan în cadrul programului s-au numărat Karaganda și Temirtau (regiunea Karaganda), Petropavlovsk (regiunea Kazahstanul de Nord), Ust-Kamenogorsk (regiunea Kazahstanul de Est) și Semei (regiunea Kazahstanul de Est), unde participanții au invocat posibilitățile restrânse legate de utilizarea limbii ruse ca principal motiv al dorinței de a se întoarce în Rusia. În schimb, în Tadjikistan și în restul statelor din Asia Centrală, ca și în cazul strămutării etnicilor armeni (vezi capitolul 7), jumătate dintre persoanele care și-au exprimat dorința de a beneficia de acest program sunt etnici tadjici, care doresc să obțină cetățenia rusă și să se mute în Rusia mai ales din rațiuni economice și ca urmare a marginalizării limbii ruse și a lipsei școlilor cu predare în limba rusă¹²⁹. După cum menționam mai înainte, mulți tadjici din Rusia sunt de fapt muncitori emigranți, pentru care posibilitatea de a obține un statut oficial pare foarte promițătoare. Totuși, dacă ne gândim că statele din Asia Centrală, spre deosebire de Armenia, nu s-au opus programelor rusești de strămutare, numărul celor care au revenit în Rusia din anii 2000 până în prezent este relativ mic în comparație cu populația totală a acestor țări. În general, în afara programelor de strămutare în Rusia, celelalte politici îndreptate către compatrioții ruși nu au fost prea bine primite și au înregistrat astfel un succes limitat în Turkmenistan și Uzbekistan. Moscova a cules mai multe roade de pe urma acestor politici în cazul minorității ruse mult mai numeroase din Kazahstan,

dar și în Kîrgîzstan și Tadjikistan, în ciuda ponderii reduse a populației ruse din aceste țări.

Pașaportizarea

În timp ce Kazahstanul, Kîrgîzstanul și Tadjikistanul au fost în general deschise față de politicile rusești destinate compatrioților, nu se poate spune același lucru despre programul rusesc de pașaportizare și promovare a dublei cetățenii, care a întâmpinat rezistență în toate țările din Asia Centrală, cu excepția Tadjikistanului. Aceste state, cărora li s-a adăugat Belarus, dată fiind natura autoritară a regimurilor proprii, au reușit să respingă această politică de pașaportizare a Moscovei cu mai mult succes decât Estonia, Ucraina și Georgia. Doar Tadjikistanul are încheiat cu Rusia un acord privind dubla cetățenie, în cadrul căruia circa 75 000 de tadjici au devenit cetățeni ruși¹³⁰. Această poziție excepțională adoptată de guvernul de la Dușanbe poate fi explicată prin faptul că țara este dependentă de banii trimiși acasă de cei care muncesc în Rusia, are o minoritate rusă neglijabilă ca pondere în populația totală a țării și, în general, prin influența pe care Rusia o exercită asupra acestei țări: prezența trupelor rusești de menținere a păcii în timpul războiului civil tadjic din 1992–1997, ajutoarele umanitare acordate și prezența unei bazei militare rusești de mari dimensiuni pe teritoriul Tadjikistanului¹³¹.

Turkmenistan

În schimb, deși statul turkmen a semnat cu regimul Elțin, în 1993, un acord privind dubla cetățenie, bunăvoința nu a durat prea mult, și regimul de la Așgabat a trecut la descurajarea politicilor rusești privind pașaportizarea turkmenilor¹³². În 2003, Putin și Niiazov au anulat în mod oficial acordul, ca o

concesie făcută de Putin, care și-a motivat gestul în momentul respectiv spunând că toți etnicii ruși care au vrut să emigreze din Turkmenistan o făcuseră deja¹³³. În realitate, Rusia căuta să îmbuneze regimul de la Așgabat, pentru a-și asigura astfel accesul la resursele de gaz ale Turkmenistanului. Schimbarea de tactică a intervenit după încheierea acordului dintre Moscova și Așgabat în domeniul gazelor naturale, în baza căruia Rusia urma să primească aproape toată cantitatea de gaze naturale exportată de Turkmenistan. În schimbul gazului pus la dispoziția Rusiei, Turkmenistanului i s-a permis să pună capăt regimului dublei cetățenii pe teritoriul său. Ulterior, Niiazov a dat un ultimatum de două luni¹³⁴ tuturor turkmenilor care aveau cetățenie dublă (între 30 000 și 50 000 de persoane) să opteze pentru o singură naționalitate. În consecință, numărul rușilor care au emigrat în Rusia din Turkmenistan a crescut brusc¹³⁵. Ca urmare a unei noi intervenții a Ministerului rus al Afacerilor Externe, Turkmenistanul a acceptat ca numai noii solicitanți să nu mai aibă dreptul la dubla cetățenie, excepându-i astfel pe cei care aveau deja cetățenie rusă¹³⁶. Totuși, în septembrie 2008, posibil ca reacție la războiul ruso-georgian din august, noul președinte Berdîmuamedov a adoptat o nouă constituție, în care apărea din nou mențiunea potrivit căreia „cetățenii Turkmenistanului nu pot deține și cetățenia altui stat în același timp cu cea turkmenă”, aceștia având la dispoziție o perioadă de grație de cinci ani pentru a opta pentru una dintre cele două cetățenii deținute¹³⁷.

Acordul dintre Moscova și Așgabat din 2003 din domeniul gazelor naturale a demonstrat cinismul politicilor Moscovei referitoare la diaspora. Rusia a căutat să „protejeze” și să pașaportizeze minoritățile ruse din Georgia, Moldova, Ucraina și statele baltice când acest lucru s-a dovedit a fi în

folosul politicii sale externe, însă a abandonat aceste politici de îndată ce nu i-au mai convenit. De fapt, dacă Rusia ar fi dorit cu adevărat să-și înzestreze compatrioții cu pașapoarte rusești, ar fi trebuit s-o facă în primul rând în Turkmenistan, unde condițiile de trai ale rușilor erau cele mai dificile. Începând cu 1992, rușii au fost eliminați treptat din spațiul public. În 2001–2002, majoritatea școlilor rusești erau deja închise (cu excepția uneia singure, deschise în Așgabat, în 2002, cu ocazia unei vizite a lui Putin) și toate instituțiile de învățământ obligate să folosească limba turkmenă în procesul educațional. Șeful programului pentru Asia Centrală al Centrului pentru Drepturile Omului „Memorial”, Vitali Ponomarev, observa în 2013 că acordul din domeniul gazelor naturale dintre Moscova și Așgabat a fost interpretat ca un act de trădare de către rușii din Turkmenistan, amplificând sentimentele antiruse în rândurile acestora. Unii au mers „până la a arde portretele lui Putin în fața ambasadei ruse”¹³⁸.

Kazahstan

Kazahstanul, Uzbekistanul și Kîrgîzstanul au rezistat cu stoicism politicilor de pașaportizare ale Rusiei încă de la început și chiar au scos în afara legii dubla cetățenie. În Kazahstan, în momentul în care Moscova a ridicat pentru prima dată problema în anii 1993–1994, Nazarbaev a respins în mod hotărât cetățenia dublă¹³⁹. În mai 1994, o delegație rusă condusă de președintele Comitetului pentru Acordarea Cetățeniei din Federația Rusă, Abdulah Mikitaev, a vizitat Kazahstanul pentru a discuta chestiunea dublei cetățenii, însă reprezentanții guvernului de la Almatî au refuzat să poarte această discuție. Dacă Moscova insista pe chestiunea dublei cetățenii, în ideea de a forța mai târziu mâna Kazahstanului, reprezentanții

guvernului de la Almatî au respins ideea tocmai din acest motiv. Guvernul lui Nazarbaev nu s-a ferit deloc să spună lucrurilor pe nume, explicând faptul că dubla cetățenie reprezenta o amenințare la adresa statului național pe care încerca să-l făurească și o șansă pentru Moscova de a-și băga nasul în treburile interne ale țării¹⁴⁰. În 1994, folosindu-se de o remarcă a poetului kazah Oljas Suleimenov, Nazarbaev spunea că propunerea Rusiei referitoare la dubla cetățenie semăna într-o câțva cu situația în care, în loc să se verifice dacă un avion funcționează cum trebuie, li s-ar oferi parașute numai la jumătate dintre pasageri: acesta ar fi efectul concentrării asupra minorității ruse, nu asupra făuririi statului kazah¹⁴¹.

În 1995, Moscova și Almatî au semnat două tratate referitoare la cetățenii fiecăreia dintre cele două țări aflați pe teritoriul celeilalte, precum și la dobândirea cetățeniei kazahe de către cetățenii ruși¹⁴². Într-o anumită măsură, aceste tratate țineau cont de interesele rușilor din Kazahstan și introduceau o serie de condiții favorabile și de concesi pentru cetățenii ruși care trăiau aici. Pentru a încheia odată pentru totdeauna capitolul legat de dubla cetățenie, în 1995, autoritățile kazahe au adăugat un nou articol în constituția țării, articolul 10, care stipula următorul lucru: „Cetățenia străină a unei persoane care este deja cetățean al Republicii nu va fi recunoscută.”¹⁴³ În 2014, adjunctul ministrului kazah al afacerilor externe, Samat Ordabaev, sublinia faptul că marele proiect de integrare a Belarusului și Kazahstanului în Uniunea Economică Eurasiatică nu va avea consecințe juridice asupra cetățenilor din Kazahstan, cum ar fi introducerea cetățeniei comune¹⁴⁴. Totuși este posibil să mai existe cazuri de posesie a dublei cetățenii în minoritatea rusă. Potrivit unor relatări ocazionale din presa kazahă, s-ar părea că achiziția ilegală de pașapoarte rusești ar fi o practică

destul de des întâlnită în Kazahstanul de Nord, deși nu se citează niciun fel de statistici oficiale în acest sens¹⁴⁵.

În Uzbekistan, Legea cetățeniei din 1992 stipula că nicio altă cetățenie, în afara celei uzbece, nu le va fi recunoscută cetățenilor țării, situație care a rămas neschimbată¹⁴⁶. Poziția Kîrgîzstanului a devenit ceva mai ambiguă odată cu aplicarea în 2007 a Legii cetățeniei, care, teoretic, permite dubla cetățenie, însă doar în contextul în care există acorduri internaționale cu țara în chestiune¹⁴⁷. Este foarte posibil ca Rusia să fi fost ceva mai precaută în politica sa de pașaportizare și mai rezervată în privința angajării sale într-un război informațional împotriva statelor conduse de regimuri autocratice, cum ar fi Kazahstan, Turkmenistan și Uzbekistan, pentru a nu periclita relația cu acești lideri politici dominatori.

Războiul informațional

Așa cum s-a întâmplat în majoritatea țărilor din fostul spațiu sovietic, mass-media rusească s-a bucurat de o prezență puternică în Kazahstan, Kîrgîzstan și Tadjikistan, în timp ce guvernul din Uzbekistan și în special cel din Turkmenistan au încercat să-i limiteze drastic acțiunea. La fel ca în Ucraina, statele baltice și alte state, în Asia Centrală mass-media locală întâmpină mari dificultăți în concurența cu mass-media de limbă rusă, nu doar în rândul etnicilor ruși sau al rusofonilor, ci și la nivelul publicului larg din cauza resurselor limitate, a programelor mai puțin interesante, a lipsei de experiență și a interesului de care se bucură cultura populară rusească¹⁴⁸. După anunțul lansării noului proiect mediatic internațional rusesc Sputnik, care a însemnat și deschiderea de noi birouri de presă în toate țările foste comuniste, cu excepția Turkmenistanului¹⁴⁹, agenția Sputnik Kîrgîzstan și-a început activitatea

în decembrie 2014, șefa acesteia, Elena Ceremenina, declarând că, în contextul în care Rusia este partenerul strategic al Kîrgîzstanului și având în vedere aderarea acestei țări la UEE, exista o nevoie de a le spune oamenilor „ce se întâmplă în țară”¹⁵⁰. Declarația a fost destul de surprinzătoare dacă ținem cont de faptul că unii membri ai elitelor politice din Kîrgîzstan și din alte țări din Asia Centrală își exprimaseră deja îngrijorarea în legătură cu poziția dominantă a mass-mediei rusești. Șeful cancelariei fostului guvern interimar, Edil Baisalov, scria într-un editorial din 2014 despre omniprezența propagandei rusești în Kîrgîzstan, care contribuia la adoptarea unor legi iraționale și încuraja homofobia. În Kîrgîzstan, Canalul Unu, un post de televiziune deținut de statul rus, se află deja pe locul al doilea în topul preferințelor publicului, după postul național OTRK¹⁵¹.

De asemenea, în 2013, fostul secretar de stat kazah Marat Tajin vorbea despre necesitatea urgentării modernizării mass-mediei locale și a creșterii popularității acesteia¹⁵². În 2014, conform sondajelor, 50% din populația Kazahstanului urmărea constant canalele de televiziune rusești, dintre care 38% urmăreau televiziunea rusă de stat RTR-Planeta, care redifuza programele canalului Rossia în fostul spațiu sovietic¹⁵³. Sondajele indică de asemenea că cel mai vizionat canal de televiziune din Kazahstan este „Pervîi Kanal «Eurazia»” (Canalul Unu „Eurasia”), care retransmite programe de televiziune și știri ale Canalului Unu rusec¹⁵⁴. Această dependență de televiziunea, presa scrisă și mass-media on-line rusească influențează opinia publică din Kazahstan, mai ales în ceea ce privește politica externă. În 2014, un studiu al Centru-lui de Cercetare Strategică Socială și Politică a arătat că 61% dintre subiecți susțineau politica Rusiei în Ucraina, doar 5%

declarându-se de partea Ucrainei, în timp ce restul subiecților rămâneau indeciși¹⁵⁵. Mai mult chiar, dintre cei 31% care au numit mass-media rusă drept principala sursă de informații, 84% s-au declarat în favoarea politicii duse de Rusia, în timp ce doar 4% o respingeau. Interesant este faptul că, la întrebarea referitoare la posibilitatea ca Rusia să folosească la un moment dat forța împotriva Kazahstanului, 57% dintre subiecți au răspuns că „nu” cred în această posibilitate, 28% au răspuns „mai degrabă nu”, 8% s-au abținut să răspundă și doar 7% au răspuns „da” sau „mai degrabă da”¹⁵⁶.

Și în Tadjikistan, Turkmenistan și Uzbekistan, canalele rusești de televiziune prin cablu continuă să se bucure de popularitate, chiar și în localitățile cele mai izolate, unde oamenii și-au instalat antene de satelit (în ciuda poziției oficiale, dar nu foarte eficiente, a guvernelor turkmen și uzbek, care încearcă să limiteze accesul la public al acestor televiziuni)¹⁵⁷. În Uzbekistan, difuzarea emisiunilor în limba rusă este restricționată în mod oficial, iar statul încearcă să interzică anumite posturi de televiziune rusești, despre care se spune că ar difuza un conținut inadecvat¹⁵⁸. Uzbekistanul a închis în repetate rânduri importante posturi de televiziune rusești, cum ar fi canalul de știri de afaceri RBK și canalele de divertisment REN TV, TNT și „Do-mașnii”¹⁵⁹. În ciuda acestui fapt, chiar și populația din cele mai izolate zone rurale din Uzbekistan are acces nerestricționat la canalele de televiziune rusești prin satelit, după cum a putut constata personal însuși președintele Karimov¹⁶⁰. Deși regimurile politice autoritare și importanța mai redusă acordată libertății de expresie și diversității de opinie au oferit Uzbekistanului și Turkmenistanului posibilitatea de a contracara mai ușor influența mass-mediei rusești, eforturile lor n-au fost încununate de un succes deplin.

Spre deosebire de Georgia, Moldova, Ucraina, țările bal-tice și Armenia, țările din Asia Centrală nu au fost ținta unor campanii informaționale concertate, instrumentate de mass-media rusească pornind de la pretextul tratamentului inadecvat aplicat minorităților ruse din aceste țări. Dimpotrivă, se poate spune că mass-media a abordat chiar prea puțin subiectul politicilor dure aplicate de Turkmenistan minorităților de pe teritoriul său. Între anii 1990 și anii 2010, informațiile apărute în presă referitoare la compatrioții ruși au fost sporadice și destul de vagi. De exemplu, în 1995, autoritățile kazahe l-au reținut pentru trei luni pe Nikolai Gunkin, lider al caza-cilor din Semirecie care cereau secesiunea Kazahstanului de Nord, pentru participarea la o serie de proteste neautorizate în Almatî. Televiziunea rusă a preluat și a difuzat acuzațiile bi-zare formulate de Gunkin la adresa Kazahstanului, care era numit „stat fascist”, angajat în „genocidul rușilor”¹⁶¹. Media-tizarea cazului Gunkin a adus într-adevăr în prim-plan solici-tările naționaliste ale cazacilor, dar pentru scurt timp. În afară însă de canalele de comunicare tradiționale, rușii se folosesc și de internet. Site-uri cum ar fi cel al Centrului Rus de Analiză a Amenințărilor Teroriste, condus de foști deputați ai Dumei de Stat, care și-a deschis un birou în Kazahstan în 2013, precum și cel al organizației „Eurasiatricii – Noul Val” din Kîrgîzstan pro-movează intens teoriile conspiraționiste antiamericane și încu-rajează integrarea Kîrgîzstanului și a Kazahstanului în UEE¹⁶².

De la anexarea Crimeii de către Rusia în 2014, situația a rămas în mare parte neschimbată, deși comparații între Cri-meea și Kazahstanul de Nord au fost făcute de ambele părți. În octombrie 2014, site-ul independent rus de știri Meduza a pu-blicat un reportaj privind situația dificilă în care se aflau vor-bitorii de limba rusă din Kazahstan. Materialul conținea și o

serie de interviuri cu reprezentanții unor organizații rusești și kazahe, cum ar fi „Russki Mir”, „Lad”, „Russkaia Obșcina”, care păreau convinși că istoria Kazahstanului de Est este similară cu cea a Crimeii. „După cum a spus și Putin, am fost abandonați [de Rusia] ca un sac de cartofi”, a declarat Oleg Navozov, de la organizația „Lad”. Părere pe care i-o împărtășește și Oleg Maslennikov de la filiala din Kazahstan a „Russkaia Obșcina”: „Nu știu de ce lui Lenin i-a venit ideea să renunțe la Rudnii Altai [teritoriu din estul Kazahstanului]”, făcând referire la granița Kazahstanului trasată de către Lenin. Reportajul a fost imediat interzis pe teritoriul Kazahstanului¹⁶³. În afară de aceste incidente sporadice, poate din dorința de a evita o deteriorare a relațiilor cu statele din Asia Centrală și pentru a nu-i supăra pe liderii acestor state, Moscova s-a abținut în general să se implice în războaie informaționale având drept cauză modul în care erau tratate minoritățile ruse din regiune.

Totuși Rusia a lansat la un moment dat o campanie împotriva unui lider regional, și anume împotriva președintelui kîrgîz Bakiev, la a cărui îndepărtare de la putere, în 2010, a și contribuit, servind de exemplu pentru ceea ce poate face o campanie de propagandă bine ținută a Rusiei în Asia Centrală. Deși protestele din 2010 împotriva lui Bakiev au avut la bază în special factori interni, mai precis nemulțumirea populației cu privire la corupția generalizată la nivel național și scăderea nivelului de trai, mass-media rusească a avut o contribuție semnificativă, în acel context general, la destabilizarea regimului Bakiev¹⁶⁴. Relațiile lui Bakiev cu Moscova s-au deteriorat în 2009, când liderul kîrgîz, contrar dorințelor Rusiei, a decis nu doar să prelungească contractul de închiriere a bazei de la Manas semnat cu SUA, ci și să aprobe construirea în parteneriat cu americanii a unui nou centru de instruire militară

în sudul Kîrgîzstanului¹⁶⁵. În consecință, în martie 2010, Rusia a crescut prețul energiei destinate Kîrgîzstanului, ducând în același timp o intensă campanie de presă împotriva lui Bakiev, care a contribuit la intensificarea sentimentului de nemulțumire resimțit de populație față de guvernul kîrgîz, populație care își lua cea mai mare parte a informațiilor de la canalele rusești de televiziune prin cablu¹⁶⁶. Bakiev a fost criticat atât de ziarele și posturile de televiziune proruse, cum ar fi *Izvestia* și canalul de televiziune NTV, cât și de publicațiile și canalele TV relativ independente, cum ar fi ziarul on-line *Gazeta.ru* și postul de radio „Ecoul Moscovei”. Reportajele făceau referire în special la corupția și clientelismul regimului Bakiev (cel mai adesea fiind adus în discuție fiul președintelui, Maxim Bakiev), precum și la presupusele legături strânse ale acestuia cu SUA, care i-au adus președintelui Bakiev inclusiv acuzația că ar fi fost implicat, în 2009, în extrem de mediatizata asasinare a jurnalistului kîrgîz Ghenadie Pavluk, foarte critic la adresa regimului¹⁶⁷. În cadrul aceleiași campanii, Bakiev a mai fost comparat cu defunctul dictator turkmen Niiazov¹⁶⁸. Deși nu există dovezi concrete cu privire la participarea deliberată a Rusiei la o campanie al cărei scop îl reprezenta eliminarea lui Bakiev de la putere sau cu privire la faptul că această campanie de presă a Rusiei a avut un rol decisiv în înlăturarea acestuia de la putere, au existat totuși unele informații privind anumite întâlniri ale unor reprezentanți ruși cu unii reprezentanți ai opoziției kîrgîze. După revoluție, Rusia a fost prima țară care a oferit ajutor financiar Kîrgîzstanului și care a recunoscut guvernul interimar venit la putere după fuga lui Bakiev din țară¹⁶⁹. În general, războiul informațional dus de Rusia în Kîrgîzstan a reprezentat mai degrabă excepția decât regula în Asia Centrală, în contextul în

care Moscova a profitat de pretextul protejării compatrioților ruși din regiune mai puțin decât a făcut-o în alte părți.

Protecția compatrioților

Deși după 2010 s-a putut observa că mass-media rusească se arăta din ce în ce mai interesată de diaspora rusă din Asia Centrală și sprijinea tot mai mult organizațiile culturale rusești și cele ale compatrioților ruși din regiune, nu a fost înregistrat niciun apel oficial din partea guvernului rus în vederea „protejării” acestora. De fapt, singurele apeluri la „protecție” au fost înregistrate la începutul anilor 1990, în timpul administrației Elțin, și s-au lovit de o respingere atât de fermă, încât administrația Putin a decis ca, pe viitor, să-și aleagă mai bine cuvintele.

În general, la începutul anilor 1990, Moscova nu a arătat o preocupare evidentă pentru soarta compatrioților ruși din Asia Centrală și nici nu a avut o strategie consecventă în acest sens (vezi capitolul 3). De fapt, în perioada 1993–1995, Moscova și-a exprimat îngrijorarea față de soarta acestora numai în două-trei ocazii notabile. Astfel, în 1993, eforturile Moscovei de a crea o nouă zonă monetară, din care statele Asiei Centrale erau excluse, au fost prost primite în Kazahstan, unde au fost interpretate ca un act de trădare, ceea ce a contribuit la intensificarea sentimentelor antirusești și a dat naștere unor zvonuri privind producerea unor posibile violențe¹⁷⁰. În 1993, viceprim-ministrul Șohin a comentat cu privire la presupusele violențe antiruse din Kazahstan: „Rusia are capacitatea de a riposta la metodele de intimidare ale «diplomației populare» și îi poate face pe «arhitecții» acestei politici să regrete... Rusia poate să-și apere și își va apăra interesele pe care le are.”¹⁷¹ În acest moment a intervenit Nazarbaev, cu replica sa devenită faimoasă, prin care compara protecția oferită rușilor din Kazahstan de către

Moscova cu protecția oferită de Hitler germanilor sudeti¹⁷². Ulterior, ministrul rus al afacerilor externe, Andrei Kozîrev, și adjunctul ministrului rus al apărării, Boris Gromov, au efectuat o vizită la Almatî, în noiembrie 1993, dar Nazarbaev a refuzat să-i primească personal, delegându-i în locul său pe ministrul afacerilor externe și pe primul-ministru. Kozîrev a prezentat un memoriu privind situația rușilor din Kazahstan, comentând totodată asupra politicii guvernului kazah referitoare la statutul limbii ruse, situația cazacilor, cultura și învățământul în limba rusă și situația militarilor ruși. De asemenea, el a susținut o declarație publică în care a prezentat pledoaria Moscovei pentru dubla cetățenie. Prim-ministrul kazah, Serghei Tereșcenko, i-a răspuns în schimb că „toți cetățenii Kazahstanului s-au bucurat de drepturi egale și de protecția legii”. Pentru ca situația să fie și mai încurcată, excentricul politician rus Vladimir Jirinovski a promis în 1993 și în timpul campaniei pentru alegerile prezidențiale din 1996 că va acorda cetățenia rusă tuturor rușilor din fosta Uniune Sovietică. Nazarbaev a răspuns spunând că acest tip de declarație „făcută sub pretextul protejării populației rusofone creează discordie între țările noastre... Sarcina noastră este aceea de a-i proteja atât pe ruși, cât și celelalte grupuri etnice care trăiesc pe teritoriul Kazahstanului”¹⁷³. Partidul politic al lui Nazarbaev a emis inclusiv o declarație în care se făcea apel la „forțele democratice [din Rusia] să stopeze inițiativele acestor apărători ai intereselor poporului rus”¹⁷⁴. În plus, autoritățile guvernamentale i-au îndemnat pe directorii fabricilor din orașul Semipalatinsk (în care trăiește o populație numeroasă de etnici ruși) să-i trimită o telegramă lui Elțin, în care să-i ceară să condamne declarația lui Jirinovski¹⁷⁵.

În timp ce regimul lui Putin a dus două războaie, în Georgia și în Ucraina, motivate de nevoia „protejării” compatrioților ruși, în Asia Centrală, cel puțin în discursurile oficiale, Putin a

dat dovadă de mai mult pragmatism și diplomatie în chestiunea compatrioților. De exemplu, atunci când s-a întâlnit cu liderii organizațiilor compatrioților din Astana, în octombrie 2000, aflându-se încă la început de mandat, Putin a subliniat faptul că acordurile existente între Rusia și Kazahstan le asigurau condiții satisfăcătoare rușilor din diaspora, punând în schimb accentul pe promovarea culturii și a limbii ruse¹⁷⁶. Deși șeful filialei „Russkaia Obșcina” din Kazahstan, Iuri Bunakov, a cerut să se asigure mijloacele necesare pentru ca rușii din Kazahstan să se poată întoarce în Rusia, Putin a făcut referire la aspecte mai pozitive și a dat asigurări că autoritățile kazahe nu aveau niciun interes ca rușii să părăsească țara¹⁷⁷. Putin și-a îmblânzit discursul oficial pe tema protecției compatrioților ruși din același motiv pentru care Moscova a ezitat să promoveze mai agresiv în regiune politicile referitoare la compatrioți sau pașaportizare. Contrazicerea pe față a liderilor unor țări cu regimuri autoritare și societăți „închise”, așa cum sunt Kazahstan, Uzbekistan și Turkmenistan, nu are mari șanse de succes. În schimb, în Kirgîzstan și Tadjikistan, Moscova poate acționa mult mai liber, dar aceste țări sunt oricum loiale Rusiei, ceea ce face ca orice efort de a invoca nevoia de protecție a compatrioților ruși în scopul exercitării de influență să devină inutil.

Mișcările separatiste și secesioniste

Dintre statele Asiei Centrale, doar Kazahstanul are o populație numeroasă de etnici ruși și rusofoni, concentrată de-a lungul graniței cu Rusia, care ce ar putea să favorizeze anumite mișcări secesioniste sau separatiste. În timp ce Kirgîzstanul și Tadjikistanul au devenit *de facto* protectorate rusești, doar Kazahstanul se confruntă în prezent cu riscuri iminente implicate de traiectoria reimperializării. Riscul izbucnirii unei

mișcări separatiste s-a făcut simțit în Kazahstan încă din anii 1990, Nazarbaev depunând în mod constant eforturi pentru a-l contracara. De exemplu, în anul 1994, un sondaj a relevat faptul că 42% din populația Kazahstanului de Est și 37% din cea a Kazahstanului de Nord consideră că aceste regiuni de graniță ar trebui să facă parte din Rusia¹⁷⁸. În general, în anii 1990, rușii din Kazahstan au rămas orientați către Rusia: un sondaj realizat de Agenția de Informații a SUA în anul 1997 a arătat faptul că 66% dintre rușii din Kazahstan erau în favoarea unei relații și mai strânse cu Rusia, spre deosebire de doar 35% dintre kazahi¹⁷⁹. În replică la aceste sentimente proruse care domină minoritatea rusă, guvernul din Kazahstan a introdus în 1997 un program de „raționalizare administrativă”, prin care se modifica harta regiunilor țării, astfel încât regiunile din nord populate de etnici ruși erau unite cu cele învecinate în scopul dispersării populației de origine rusă¹⁸⁰. Cea mai drastică măsură pe care a luat-o Nazarbaev, în 1998, în vederea protejării regiunilor nordice a fost aceea de a muta capitala de la Almatî (din sudul țării) la Astana (în nord)¹⁸¹. Mișcărilor separatiste au fost înăbușite brutal de către guvern. În 1999, într-unul dintre cele mai cunoscute cazuri, în orașul Ust-Kamenogorsk, unde etnicii ruși reprezentau 67% din totalul locuitorilor, au fost arestate 22 de persoane acuzate de separatism prorus¹⁸³. Douăsprezece dintre acestea erau cetățeni ruși, ai căror lider era Victor Kazimirciuc, un reprezentat al mișcării patriotice ruse, care încerca să organizeze un referendum cu privire la dorința Kazahstanului de Est de a deveni o regiune a Rusiei. Persoanele respective au fost condamnate pentru organizarea de „acte teroriste”¹⁸³.

Chiar înainte de anexarea Crimeii și autoproclamarea „republicii populare” căzăcești separatiste din estul Ucrainei, în 2014, pe măsură ce retorica separatistă lua tot mai mult avânt, guvernul kazah a adoptat o atitudine din ce în ce mai strictă.

În februarie 2014, mass-media din Kazahstan informa cu privire la faptul că, în partea de est a țării, cazacii doreau să lupte de partea separatiștilor din Crimeea. Aceste sentimente proruse erau puse pe seama eforturilor Uniunii Tineretului Eurasiatic Rus, înființată de principalul promotor rus al eurasianismului, Aleksandr Dughin, după ce unul dintre membrii acestei organizații, Pavel Zarifullin, a spus într-un interviu că membrii kazahi ai Uniunii „susțin în mod activ ideea de imperiu rus și că rezultatul incidentului din Crimeea va fi decisiv pentru evoluția întregii lumi eurasiatice”¹⁸⁴. În aprilie 2014, aceleași sentimente erau exprimate indirect, într-un interviu, de Viktor Șaronov, unul dintre liderii cazacilor kazahi: „În ceea ce privește imutabilitatea granițelor țării... este pur și simplu greșit să vorbești despre un lucru ca fiind stabilit odată pentru totdeauna... Atunci ce drept ar avea de exemplu scoțienii să organizeze un referendum în vederea separării de Marea Britanie?”¹⁸⁵ Cu puțin timp înainte, în aceeași lună, Kazahstanul introdusese sancțiuni penale pentru separatism în versiunea actualizată a codului penal¹⁸⁶.

Relațiile dintre Rusia și Kazahstan au devenit însă și mai complicate din momentul în care grupările naționaliste ruse au început să vorbească despre renașterea Imperiului Rus. Astfel, în februarie 2014, activistul politic rus de extremă stângă Eduard Limonov a solicitat în mod deschis anexarea Kazahstanului de Nord la Rusia¹⁸⁷. Patru zile mai târziu, ambasadorul rus din Kazahstan, Mihail Bocearnikov, a încercat să dezamorseze situația, descriindu-l pe Limonov ca fiind o „figură marginală, care acționează pe rețelele sociale”, motiv pentru care nici nu înțelegea de ce trebuia să comenteze declarațiile acestuia¹⁸⁸. De asemenea, în aprilie 2014, președintele Consiliului Suprem al Republicii Hakasia (parte a Federației Ruse, situată aproape de Kazahstanul de Nord), Vladimir Știgașev, declara că „regiunea

Kazahstanului de Est sau Rudnii Altai a făcut dintotdeauna parte din Rusia... iar, în total, noi am cedat cinci regiuni Kazahstanului”¹⁸⁹. Ministerul kazah al Afacerilor Externe a emis imediat un comunicat prin care își exprima îngrijorarea cu privire la „presupusele drepturi istorice ale Rusiei față de regiunile estice ale Kazahstanului”¹⁹⁰. Rusia a răspuns că „acele comentarii iresponsabile făcute de guvernele regionale ruse” nu reflectă poziția oficială a Rusiei cu privire la teritoriului Kazahstanului¹⁹¹. În august 2014, Jirinovski a reiterat faptul că Rusia ar trebui să anexeze și Kazahstanul, după Ucraina¹⁹². În lumina recenteii anexări a Crimeii și a eforturilor de a crea o „Nouă Rusie” în estul Ucrainei, coroborate cu declarațiile neoficiale privind pretențiile Rusiei asupra Kazahstanului, ar fi surprinzător dacă guvernul de la Astana s-ar încrede în asigurările Moscovei.

În concluzie, având în vedere măsurile active luate de Rusia cu privire la compatrioții ruși din Kazahstan și din Asia Centrală în general, este clar că toate cele cinci țări din Asia Centrală sunt vizate de traiectoria reimperializării. Totuși, până în prezent, politicile Moscovei au eșuat în mare măsură în Kazahstan, Turkmenistan și Uzbekistan. Toate statele din Asia Centrală au avut de a face cu puterea necoercitivă a Rusiei, manifestată inclusiv printr-o serie de acțiuni dedicate compatrioților ruși, care au variat între sponsorizarea unor programe culturale inofensive, organizarea de tabere militare pentru tineri și inițierea unor campanii de propagandă, eforturi de pașaportizare și, probabil, de încurajare a mișcărilor separatiste din Kazahstanul de Nord. Toate cele cinci state din Asia Centrală s-au poziționat mai mult sau mai puțin ferm împotriva eforturilor de reimperializare ale Rusiei motivate de nevoia de protejare a minorității ruse. În timp ce regimul lui Nazarbaev a preferat în general o

abordare pragmatică și diplomată în ceea ce privește relațiile cu Rusia, permițând existența organizațiilor culturale rusești, dar respingând politica de pașaportizare, pretențiile legate de nevoia de protecție a drepturilor compatrioților și mișcările separatiste. Pragmatismul lui Nazarbaev și natura autoritară a regimului său l-au ajutat atât să tempereze naționalismul kazah, cât și să câștige de partea sa minoritățile etnice, care îl consideră un garant al păcii interetnice¹⁹³. În calitatea sa de cel mai puternic stat din Asia Centrală, Kazahstanul a reușit să dezvolte un parteneriat cu Moscova fără a se pune pe sine într-o poziție vulnerabilă.

Tadjikistanul și Kîrgîzstanul se află într-o situație foarte diferită. Aceste state slabe și sărace depind de Rusia atât economic, cât și în termeni de securitate, găzduind inclusiv baze militare rusești pe teritoriul lor. Ele sunt mult mai vulnerabile la influența Rusiei, în ciuda faptului că nu au nici granițe comune cu această țară și nici minorități ruse numeroase. De asemenea, Tadjikistanul este singura țară din Asia Centrală care a acceptat politica Rusiei privind dubla cetățenie. Aici, Moscova a repurtat un real succes în urmărirea obiectivelor sale neoimperialiste, în contextul în care Tadjikistanul și Kîrgîzstanul au devenit state dependente de Rusia, la fel ca Belarusul și Armenia. Acest succes al Moscovei nu poate fi atribuit decât, eventual, în mică parte prezenței etnicilor ruși și rusofonilor în aceste țări. În schimb, la fel ca în cazurile Georgiei, Moldovei și Armeniei, Moscova s-a folosit de vulnerabilitatea acestor state, provocată de războaiele civile, conflictele etnice și economia slabă, pentru a-și crește influența. Iar, pe viitor, Kîrgîzstanul și Tadjikistanul pot deveni și mai dependente de Rusia din punct de vedere economic, politic și al securității.

Mare parte din capacitatea acestor state din Asia Centrală de a ține piept Rusiei se datorează naturii regimurilor lor

politice. Spre deosebire de Kîrgîzstan și Tadjikistan, atât Uzbekistanul, cât și Turkmenistanul, fiind țări mai bogate, conduse de regimuri politice mai izolate și autoritare, au cooperat cel mai puțin cu Rusia în ceea ce privește acceptarea politicilor referitoare la compatrioți și au respins eforturile de pașaportizare, limitând inclusiv inițiativele culturale susținute de Rusia. Uzbekistanul și mai ales Turkmenistanul au fost cel mai puțin afectate de politica de reimperializare a Rusiei, în contextul în care aceste state rămân închise față de influențele venite din exterior, iar regimurile lor autoritare exercită un control mult mai strict asupra societății. Totuși populațiile ambelor state rămân în mare măsură dependente de mass-media rusă, iar atracția exercitată de Lumea Rusă este și ea evidentă, judecând după participarea tinerilor uzbeki la tabăra militară Soiuz.

Dintre statele din Asia Centrală, cel care riscă cel mai mult o amenințare la adresa integrității sale teritoriale este Kazahstanul. Probabilitatea ca această amenințare să se materializeze este însă destul de mică, atât timp cât politica externă a țării rămâne similară celei a Moscovei. Totuși, în cazul în care Kazahstanul s-ar reorienta în politica sa externă, să spunem, către Occident sau în cazul în care ar solicita să adere la NATO, atunci s-ar putea confrunta cu o creștere bruscă a presiunii exercitate de Moscova, așa cum s-a întâmplat în Ucraina, Georgia și alte state. Iar, cel mai probabil, această presiune s-ar exercita prin intermediul compatrioților ruși din Kazahstan. O schimbare de regim politic în Kazahstan sau în oricare dintre statele din Asia Centrală ar putea avea ca rezultat o reorientare a politicii externe a acestor state și a relațiilor lor cu Moscova. Având în vedere faptul că atât Nazarbaev (Kazahstan), cât și Karimov (Uzbekistan) au cu mult peste 70 de ani, iar Rahmon, președintele Tadjikistanului, are peste 60 de ani, șansele unor

schimbări politice se întrevăd destul de clar în aceste state. În perioadele de tranziție care vor preceda aceste schimbări, vor apărea probabil momente în care Rusia va putea să-și crească influența și chiar să se implice în procesul politic. Anumiți analiști au subliniat importanța politicii de clan și a identității locale bazate pe relații de rudenie în Asia Centrală¹⁹⁴, ceea ce ar putea să indice faptul că există riscul declanșării unor conflicte etnice sau de clan în perioadele de tranziție. Totuși, chiar dacă Moscova va încerca probabil să exploateze interesele diverselor grupări etnice regionale și ale clanurilor, acest risc, precum și importanța politicii de clan sunt probabil exagerate, singura excepție reprezentând-o Tadjikistanul. În timp ce discursurile privind identitatea locală se poate să fi căpătat ceva amploare în perioada imediat următoare dobândirii independenței de către aceste state, identitățile naționale formate încă din perioada sovietică, precum și sistemele politice autoritare existente în Asia Centrală au caracteristici complexe, care depășesc cadrul definițiilor referitoare la societățile tradiționale bazate pe existența clanurilor¹⁹⁵. Elitele kazahe și uzbece au urmat cu consecvență o linie naționalistă în ultimii 20 de ani, ceea ce înseamnă că Moscovei nu îi va fi deloc ușor să dobândească o influență politică semnificativă în aceste state mari, care dispun de resurse energetice considerabile, cum a reușit să dobândească în Tadjikistan și Kîrgîzstan. Totuși, în viitor, pe măsură ce regimurile izolate și autocrate din Asia Centrală se vor schimba și se vor mai deschide, aceste state pot deveni și ele ținte mai vulnerabile ale traiectoriei reimperializării, în timp ce contracararea puterii neocoercitive și a politicilor privitoare la compatrioți, precum și a războiului informațional și a mișcărilor separatiste alimentate de Rusia va deveni mai dificilă în cadrul unor societăți mai liberale.

Capitolul 7

Aliați sau ținte?

BELARUS ȘI ARMENIA

Belarușii și rușii sunt unul și același popor.

SERGHEI IVANOV, ministrul rus al
apărării, februarie 2006

*Armenia poate exista doar alături de Rusia sau nu
poate exista deloc.*

VIACESLAV KOVALENKO, fost ambasador
al Rusiei în Armenia, iulie 2013

Belarus și Armenia s-au numărat printre cei mai devotați aliați militari, politici și economici ai Rusiei încă de la sfârșitul Războiului Rece. Belarus, vecina Rusiei și așa-numita națiune-soră slavă, a luat în considerare, încă de la sfârșitul anilor 1990, posibilitatea de a forma o uniune cu Rusia, președintele belarus, Aleksandr Lukașenko, văzându-se chiar ca un posibil lider și succesor al lui Boris Elțin¹. Cel mai apropiat prieten al Rusiei din Caucaz, Armenia, a căutat tot timpul să-și asigure sprijinul Moscovei, în contextul unei relații problematice pe care o are cu vecina sa Turcia, ca urmare a genocidului armean din 1915–1923 înfăptuit de otomani, dar și cu vecina sa Azerbaidjan, ca urmare a sângerosului război etnic de la începutul anilor 1990, desfășurat în regiunea Nagorno-Karabah și împrejurul acesteia. Efortul de a-i plasa cei mai apropiați aliați ai Rusiei pe traiectoria de

reimperializare ar putea părea contrar logicii. Paradoxul constă în contrastul dintre relația de cooperare a celor două state cu Moscova și faptul că traiectoria respectivă implică folosirea unor metode de influențare coercitive, care ar putea duce inclusiv la agresiune sau chiar anexare. Această analiză axată pe Belarus și Armenia ne oferă însă o perspectivă unică asupra relevanței pe care o au politica privind compatrioții și politica de reimperializare dusă de Moscova în raport cu fostele state sovietice cooperante, în care nu există o minoritate rusă numeroasă. Putem învăța într-adevăr ceva din modul în care este aplicată politica de reimperializare în țările aliate comparativ cu alte țări, precum statele baltice și Georgia, a căror relație cu Rusia este mai tensionată și antagonistă. Deși, în mod oficial, politica Rusiei față de Belarus și Armenia este una de fraternitate, relațiile strânse ale acestor țări cu Rusia și dependența lor față de Rusia le fac să fie slabe și le limitează independența².

Trecut divergent

Deși Belarus și Armenia au în comun o relație de cooperare cu Rusia, mijloacele prin care Rusia își exercită influența asupra acestor două țări sunt diferite. În Belarus, această relație se bazează pe o puternică afinitate culturală și politică, dar și pe dependența economică de Rusia. În cazul Armeniei, amenințarea externă la adresa securității țării reprezentată de Turcia și Azerbaidjan, percepută ca fiind foarte puternică, constituie motivația principală a relațiilor strânse pe care această țară le are cu Moscova. Totuși influența Rusiei asupra Armeniei întâmpină și o oarecare rezistență, în contextul în care țara are o identitate culturală distinctă și puternică. Chiar și așa, se poate argumenta că Moscova a realizat deja într-o oarecare măsură integrarea militară, politică și economică atât a Belarusului, cât și a Armeniei

(cu toate că, în cel de al doilea caz, mai puțin). Este posibil ca termenul de „reimperializare” să nu fie cel mai potrivit pentru descrierea relațiilor belaruso-ruse și armeano-ruse, având în vedere că nici conducerea de la Minsk, nici cea de la Erevan nu au ieșit vreodată din sfera de influență a Moscovei. Eforturile pe care le face Rusia în raport cu aceste două țări pot fi puse pe seama nevoii de a menține cele două țări în „imperiul”. După cum a demonstrat-o cazul Ucrainei, chiar și o națiune-soră slavă și un aliat istoric al Rusiei poate deveni însă ținta eforturilor de reimperializare și victima politicii de anexare. În mod asemănător, chiar dacă nu vorbim în cazul Belarusului de o alipire la Rusia, putem vorbi de o fuziune graduală și lentă – un proces care, din multe puncte de vedere, se poate spune că a început nu înainte de era Putin, ci chiar înainte de era sovietică³.

Belarus

Dependența Belarusului și a Armeniei de Rusia constituie rezultatul mai multor secole de istorie. Așa-numita alianță dintre Belarus și Rusia a fost de fapt multă vreme o relație de vasalitate. Belarus se află sub dominație rusă încă din 1772, an în care Imperiul Rus a preluat teritoriile de est ale Belarusului de la Uniunea Statală Polono-Lituaniană. Încă de pe atunci, Belarus s-a confruntat cu o politică dură de rusificare, care implica inclusiv convertirea localnicilor greco-catolici la ortodoxia rusă⁴. Așa cum s-a întâmplat în Ucraina, țările baltice și multe alte țări din fostul imperiu țarist, tipărirea cărților în limba locală și cu litere latine a fost scoasă în afara legii, fiind impus în schimb alfabetul chirilic. Presiunile s-au perpetuat și în perioada sovietică. Populația belarusă a trecut prin purificări etnice masive, în timp ce limba belarusă a fost rusificată și

stigmatizată⁵. Sovietizarea și presiunea exercitată în scopul eradicării identității naționale belaruse au înregistrat un așa de mare succes, încât belarușii au fost considerați modele de *Homo Sovieticus* (om sovietic)⁶.

Venirea la putere, în 1994, a președintelui Lukașenko a marcat o nouă pagină în istoria Belarusului – care amintește însă, în mod straniu, destul de mult de trecutul acestei țări. Victoria sa în alegerile din 1994 a fost una neașteptată, provocând sentimente diferite, de la surpriză („un președinte din greșeală”) la rușinea de a avea un colhoznic sovietic (membru al unei gospodării colective) la cârma țării. Monopolizând treptat frânele puterii, marginalizând opoziția și dezintegrând societatea civilă în curs de formare, Lukașenko a rămas președinte timp de peste două decenii⁷. În cele din urmă, Belarus a devenit o *terra incognita* autoizolată, cunoscută în primul rând pentru faptul de a fi condusă de „ultimul dictator al Europei”. În era Lukașenko, autoritățile belaruse au urmărit în același timp o politică de sovietizare și rusificare a țării, pe măsură ce liderul suprem încerca să revină la un stil de guvernare specific Biroului Politic sovietic. În 1995, în urma unui referendum, limba rusă a devenit a doua limbă oficială a țării, belarusa fiind astfel și mai mult marginalizată. La fel ca pe timpul sovieticilor, la școală, toate materiile erau predate în limba rusă. După mai multe secole de aplicare a acestor politici, națiunii belaruse i s-a răpit identitatea națională – propriul „sine”, după cum se exprimă filozoful contemporan belarus Valianțin Akudovici în cartea sa *Nesaties Kodas*⁸. Astăzi, majoritatea belarușilor folosesc zilnic limba rusă, care, ca urmare a politicii practicate de conducerea de la Minsk, a devenit o parte inseparabilă a proiectului ideologic moscovit „Lumea Rusă”. Totuși actuala identitate belarusă este una complexă. Lukașenko declara în 2014 că „nu există altă

țară (în afară de Rusia și Belarus) care să iubească atât de mult măreața limbă rusă și măreața cultură rusă”, dar a subliniat și că „noi nu suntem ruși, noi suntem belaruși”. Generația mai tânără, mai puțin prinsă în capcana identității sovietice, a aderat la tot felul de inițiative din zona culturii alternative. Vorbirea limbii belaruse, considerată înainte o manifestare a provinci-alismului, a devenit azi o modă pentru o parte a tineretului urban, în urma unei campanii extrem de populare denumite *Budzma Belarusami* („Să fim belaruși”), care exprimă mândria națională cu ajutorul muzicii urbane și beneficiază de susținere financiară internațională¹⁰. Diaspora belarusă (numărând aproximativ trei milioane de oameni în toată lumea) sprijină și ea diverse inițiative legate de limbă, istorie, literatură și cultură¹¹.

Armenia

Similitudinile dintre Armenia și Belarus dispar însă când vine vorba despre sentimentul de identitate națională. Poziția geografică a Armeniei, în Caucaz, între Asia de Vest și Europa de Est, i-a determinat în mod hotărâtor atât istoria, cât și identitatea. Această civilizație străveche – Armenia fiind primul stat din lume care a adoptat creștinismul – se laudă cu propriul alfabet și cu o conștiință de sine puternică. Identitatea națională i-a fost amenințată în numeroase ocazii de romani, parți, perși, otomani, turci și sovietici. În calitatea ei de cea mai apropiată putere „europeană” de Armenia, cu care are în comun credința ortodoxă, Rusia a devenit în timp un neverosimil prieten, garant al securității și protector al Armeniei¹². Instituționalizarea relațiilor ruso-armene poate fi urmărită înapoi în timp până la începutul secolului al XVIII-lea, când diplomatul armean Israel Ori a căutat să încheie o alianță cu Rusia, în speranța de a elibera Armenia de sub jugurile otoman

și persan, în contextul în care nu a găsit alți aliați în Europa¹³. Ceea ce a urmat a fost o istorie lungă și dificilă, aliata Rusia acționând de multe ori mai degrabă ca un dușman, care nu s-a dat în lături de la încorporarea forțată a Armeniei în Uniunea Sovietică, deportări ale populației și impunerea unui program de rusificare după modelul celorlalte republici sovietice. Spre sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990, în Armenia a izbucnit un conflict etnic între armeni și azeri, care își disputau de mult timp regiunea Nagorno-Karabah, aceasta făcând oficial parte din Azerbaidjan, dar fiind locuită de armeni (vezi harta 3)¹⁴. Dorința guvernului sovietic era să mențină statu-quo-ul și să păstreze regiunea Nagorno-Karabah în interiorul granițelor Azerbaidjanului sovietic. În 1990–1991, milițiile armene intrau deja în conflict armat direct cu armata sovietică, atât în Armenia, cât și în Nagorno-Karabah, în contextul în care sovieticii încercau să-i deporteze pe armeni din teritoriul care făcea obiectul disputei¹⁵. În 1992, proaspăt independenta Azerbaidjan a intrat într-un război total cu Armenia și autoproclamata Republică Nagorno-Karabah¹⁶. Armenia a apelat din nou la ajutorul și protecția Rusiei, punând astfel bazele unei alianțe care durează deja de mai multe decenii. Armenia nu s-a întors însă spre Rusia imediat sau fără să ezite. De fapt, inițial, activiștii armeni au încercat să obțină sprijinul Occidentului și al democrațiilor ruși, pentru a pune capăt implicării Moscovei în război de partea Azerbaidjanului¹⁷. În 1993, după prăbușirea Uniunii Sovietice, venirea lui Elțin la putere și refuzul Occidentului de a se implica, o nouă amenințare a venit din partea Turciei, care a impus Armeniei un embargo economic, masând în același timp trupe la granița cu această țară, pe care o amenința cu invazia¹⁸. În acest moment, guvernul armean a decis să ceară ajutorul Rusiei, căreia

i-a solicitat să deplaseze o divizie în Armenia ca mijloc de intimidare împotriva Turciei¹⁹. Redactorul-șef al publicației *The Armenian Reporter*, Emil Sanamian, spunea: „Deși atât Armenia, cât și Azerbaidjan au încercat să atragă Rusia de partea lor pe parcursul conflictului din Nagorno-Karabah și după aceea, cimentarea alianței ruso-armene a fost determinată în cele din urmă de potențialul factor turc.”²⁰ În final, rolul jucat de Moscova în conflictul din Nagorno-Karabah și relația ulterioară a acesteia cu Armenia au rămas foarte complexe²¹. Prin corupție și decizii politice, Rusia a înarmat și a susținut atât Armenia, cât și Azerbaidjanul în conflictul dintre ele²².

Profiluri de rusofoni

În comparație cu majoritatea cazurilor celorlalte țări analizate în această lucrare, precum statele baltice, Ucraina și Georgia, situația compatrioților ruși din Belarus și Armenia este una excepțională. În Belarus, comunitatea etnică rusă reprezintă doar 8% din totalul populației sau aproximativ 800 000 de persoane²³. Mai mult, aceștia sunt dispersați destul de uniform pe teritoriul țării, nemaifiind concentrați în anumite regiuni. Cea mai mare concentrare de ruși, reprezentând 10% din populație, există în regiunea Vitebsk, situată la granița cu Rusia. Totuși majoritatea belarușilor sunt vorbitori de limba rusă, în timp ce numai 23% vorbesc belarusa și mai puțin de 5% o folosesc în comunicarea de zi cu zi²⁴. Având aceeași limbă, aceeași credință și, probabil, aceeași cultură cu Rusia și dată fiind apartenența lor la Lumea Rusă, marea majoritate a celor 9,6 milioane de belaruși pot fi considerați compatrioți ruși conform definiției destul de vagi date acestui termen de Moscova.

În Armenia, situația este cu totul alta. Având o limbă și o cultură distinctă, armenii nu pot primi la fel de ușor eticheta

de compatrioți ruși, în timp ce comunitatea etnicilor ruși numără nu mai mult de 11 000 de oameni. Numărul total al vorbitorilor nativi de limba rusă nu depășește 15 000, majoritatea dintre ei locuind în capitala Erevan și în cel de-al doilea mare oraș al țării, Giumri, situat în regiunea Șirak, unde se află amplasată o bază militară rusească cu un efectiv de 4 000 de soldați (vezi harta 3)²⁵. Majoritatea armenilor vorbesc, mai mult sau mai puțin fluent, rusa ca a doua limbă, deși gradul de utilizare a acesteia a scăzut tot mai mult din anii 1980. De fapt, dintre toate fostele republici sovietice, în Armenia rusa este folosită cel mai puțin. Tot aici există și cele mai puține școli de stat cu predare în limba rusă. Totuși rusa continuă să fie vorbită de tinerii armeni, dintre care unii studiază în instituții de învățământ superior cu predare în limba rusă, cum ar fi Universitatea Ruso-Armeană (Slavonă).

În general, rusofonii armeni și cei belaruși diferă foarte mult unii de ceilalți și de cei din alte țări cu care am discutat, în primul rând prin prisma faptului că majoritatea belarușilor sunt vorbitori de limba rusă, în timp ce, în Armenia, aceștia reprezintă o mică minoritate. În Armenia, vorbitorii tineri de limba rusă sunt în special etnici armeni cu studii superioare din zonele urbane. Mulți dintre ei au locuit ori au studiat în Rusia și simt o mare afinitate pentru cultura rusă. Viziunile lor asupra politicii externe a Rusiei și gradul în care aceștia se identifică cu ideea de compatriot rus pot diferi însă foarte mult. Astfel, în timp ce, în Armenia, nostalgia după perioada sovietică a marcat destul de puternic generația mai vârstnică (atât pe rusofoni, cât și populația vorbitoare de armeană), generația tânără s-a arătat mai critică. Marea majoritate a belarușilor sunt rusofoni, dar opiniile lor par să fie destul de diferite – în timp ce unii dintre ei se identifică cu Rusia, alții au un puternic

sentiment de identitate națională. Date fiind izolaționismul și natura autoritară a regimului din Belarus, cei care și-au dat acordul pentru a fi intervievați beneficiază de obicei de o perspectivă mai largă și au mai multe legături cu Europa și Occidentul decât au în general membrii societății belaruse. Acest factor plus apartenența lor la tânăra generație le-au influențat fără îndoială părerile legate de Rusia și i-au făcut să nu-și mai dorească să fie identificați cu compatrioții ruși. Următoarele profiluri de tineri rusofoni armeni și belaruși ne prezintă o mare varietate de identități și moduri de raportare a acestora la ideea de compatrioți ruși.

Artiom, masterand al Universității Ruso-Armene (Slavone) din Erevan și corospondent al unui ziar străin, demonstrează cât de complexă este identitatea rusofonilor armeni, care au legături puternice cu patria-mamă, dar se identifică în același timp cu ideea de compatrioți ruși²⁶. Născut la Erevan, într-o familie de armeni, Artiom a crescut în Rusia, unde s-a mutat cu familia în anii 1990, așa cum au făcut de altfel mulți armeni în căutare de oportunități economice. Astăzi, el consideră rusa ca limbă maternă, dar insistă că se simte armean, „aproape la nivel genetic”. Se consideră de asemenea compatriot rus, deoarece „mulți ani am trăit în Rusia, alături de ruși, dobândind anumite obiceiuri și chiar un anumit fel de a gândi”. Crede că vorbitorii de limba rusă din Armenia au șanse mari să prospere și declară că „protecția [rusă], sub orice formă ar fi ea, nu este necesară, dar unele programe, cum ar fi cel prin care se aduce noua literatură rusă în bibliotecile armene, ar fi binevenite”. Critică aspru acțiunile Rusiei din Crimeea și în special din Ucraina de Est, pentru că „întotdeauna am considerat că Rusia ar trebui să atragă alte țări de partea ei – dar în niciun caz prin utilizarea forței. Chiar în timp ce juca rolul unui garant al integrității

teritoriale a Ucrainei, Rusia, în mod cinic, și-a însușit o bucată de pământ de la o țară-soră. Convingerea mea este că, în acest moment, Rusia a pierdut Ucraina pentru următoarele decenii”.

Araxia este și ea născută la Erevan. A fost crescută într-o familie de armeni vorbitori de limba rusă și se consideră compatrioată rusă²⁷. Și-a încheiat studiile universitare la Moscova, unde a locuit aproape zece ani, iar acum predă la o universitate din Erevan. Araxia nu se consideră rusoaică, ci „susținătoare a culturii ruse, cu o puternică identitate etnică armeană” și o compatrioată rusă, „având în vedere faptul că o mare parte a vieții mele active a fost legată de Rusia (educație, familie, prieteni)”. Nu consideră că vorbitorii de limba rusă din Armenia au nevoie de protecția Rusiei, însă „ar fi suficientă finanțarea proiectelor educaționale și culturale”, deoarece, „în Armenia, cultura rusă nu este suficient promovată, sunt puține școli și universități rusești și puțini tineri vorbitori de rusă”.

Valentina este o altă armeană crescută în Rusia²⁸. De când, și-a luat doctoratul și predă literatura rusă la Universitatea Slavonă, fiind atașată în egală măsură de culturile și literaturile rusă și armeană. Consideră că poate fi numită compatrioată rusă numai într-o anumită măsură, dat fiind că, în perioada sovietică, era doar un copil și nu a deținut niciodată cetățenia rusă. Totuși simte „mai degrabă o înrudire spirituală decât una de sânge” cu Rusia, conchizând că „limba comună și moștenirea culturală, anumite tradiții și obiceiuri, legăturile strânse cu Rusia, șederea îndelungată pe teritoriul Federației Ruse... fac din mine un fel de compatrioată”. Ea crede că rusofonii armeni nu au nevoie de protecție din afară, dar nu s-a decis deocamdată ce poziție să adopte față de politicile Rusiei în Ucraina și Crimeea, comparând situația de acolo cu cea a conflictului înghețat din Nagorno-Karabah.

Cazul Kristinei demonstrează distincția pe care o fac între limbă și identitatea națională rusofonii care nu se consideră compatrioți ruși²⁹. Kristina este o studentă cu o gândire profundă și bine conturată, care urmează ultimul an la facultatea de relații internaționale și speră ca, într-o zi, să ajungă să lucreze în administrația centrală armeană. Deși orașul său natal este în Rusia, s-a născut și a crescut într-o familie de armeni și spune că nu se consideră o compatrioată rusă deoarece Rusia nu este patria ei: „Patria mea este Armenia. Aici mă simt cu adevărat acasă.” Întrebată dacă rusofonii din Armenia au anumite nemulțumiri, ea a răspuns foarte hotărât: „În niciun caz! În Armenia, două ziare de mare tiraj sunt publicate în limba rusă, *Golos Armenii* [«Vocea Armeniei»] și *Novoe Vremia* [«Timpuri noi»], există mai multe programe de televiziune și filme în limba rusă, meniurile din cafenele și restaurante sunt în rusă, armeană și engleză, inclusiv numeroase indicatoare rutiere sunt în limba rusă, și așa mai departe.” Urmărește politica internă și externă a Rusiei, cu precădere situația din Ucraina, concluzia ei fiind că „nu-mi place politica actuală a Rusiei. Nu o susțin; o consider imperialistă. Poate că evaluarea mea se bazează și pe identitatea mea de reprezentantă a unei națiuni mici, Armenia... Nu cred că e nevoie de prezența rușilor sau rusofonilor și a tancurilor rusești în Ucraina”. Ca tânără studentă la relații internaționale, ea crede de asemenea că, „în primul rând, epoca imperiilor a fost dată de mult uitării și, în al doilea rând, marile puteri ar trebui să formeze alianțe și să exercite o putere necoercitivă în loc să folosească tancuri și artilerie. Pe de altă parte, așa cum obișnuiau să spună scriitorii clasici, Rusia poate să existe numai ca imperiu, altfel va dispărea”.

Nici Ivan, etnic belarus, nu se consideră compatriot rus, deși este vorbitor de rusă³⁰. De fapt, el se declară foarte sigur de

identitatea lui etnică: „Sunt belarus – punct. Cu toate acestea așa-zișii compatrioți există într-adevăr, iar unii dintre ei sunt chiar influențați de doctrina *Zapadnaia Rus* [«Rusia Occidentală»]³¹, care spune că, chiar dacă belarușii sunt diferiți de ruși, ei aparțin tot Rusiei și Lumii Ruse.” Ivan, care are în jur de 30 de ani, este dintr-un orașel situat în apropierea graniței cu Lituania, unde a învățat, în copilărie, și limba belarusă. După ce și-a încheiat studiile universitare în Polonia, s-a întors în Belarus pentru a lucra în sectorul ONG-urilor, ceea ce-i permite să călătorească frecvent. Ivan are mulți prieteni în Ucraina și este îngrozit de ce face Moscova acolo și de alegațiile manipulatorie privind fascismul guvernului de la Kiev și discriminarea la care ar fi supusă minoritatea rusă. „Nu, în Belarus, rușii nu sunt discriminați. Ei chiar se simt acasă aici” – oftează Ivan – „deși nici asta nu e o consolare.”

Nastia are 28 de ani și a crescut în regiunea Brest, situată la granița cu Polonia, într-o familie ortodoxă foarte credincioasă, dar, în prezent, ea se consideră atee³². Fiind istoric de profesie, vorbește belarusă, rusă, ucraineană și polonă, dar recunoaște că, „strict vorbind, majoritatea belarușilor sunt vorbitori nativi de limba rusă. Toți vorbim fluent în rusă, cu excepția câtorva oameni mai în vârstă, care locuiesc în unele sate mai izolate”. Nastia este în prezent casnică și locuiește la Minsk, dar, în trecut, a fost o tânără activistă care milita pentru renașterea identității belaruse. Nu se consideră deloc o compatriotă rusă, dar spune că, „din păcate, tendința prorusă, deși latentă, este destul de puternică în societatea belarusă”. Stând acasă, are posibilitatea să urmărească îndeaproape desfășurarea evenimentelor din Ucraina. Întrebată ce crede despre anexarea Crimeii, ea răspunde făcând o grimasă: „De ce nu-i întrebați mai bine pe *vatniki* [„mojici” patrioți]?”³³ Cu toate acestea, ca urmare

a propagandei rusești agresive, o mare parte a societății belaruse, inclusiv intelectualitatea și clasa de mijloc, susține ideea unei „Rusii Mari și Puternice”, cu Putin la conducerea ei³⁴.

Cazul Tațianei dovedește că belarușii care nu se consideră compatrioți ruși pot de multe ori să aibă o afinitate pentru vecina lor³⁵. Tațiana este o avocată belarusă foarte comunicativă, are peste cincizeci de ani și două diplome de studii postuniversitare. Vorbește cu plăcere în limba belarusă, când se ivește ocazia, destul de rar, dar în majoritatea timpului vorbește rusa. Face o distincție clară între limbă și identitatea națională: „Mă întreb de ce oamenii ne asociază cu rușii numai pe baza faptului că vorbim rusa în viața de zi cu zi? Pentru că acest lucru este cu totul greșit. Eu sunt belarusă, părinții și bunicii mei au fost belaruși... Nu mă consider o compatrioată rusă atât timp cât am țara mea. Rusia este doar o țară vecină. Atât și nimic mai mult.” După o scurtă pauză, zâmbește și explică: „E posibil totuși să țin cu Rusia în timpul meciului de hochei cu Canada, dar asta e o altă poveste.” Tațiana nu crede că, în Belarus, rușii sunt discriminați: „Din contră, mai degrabă vorbitorii de belarusă s-ar putea simți mult mai discriminați, având în vedere faptul că, în marea majoritate a instituțiilor publice, se folosește limba rusă.”

Olga este o tânără specialistă în domeniul IT din Minsk. Ca toți belarușii, vorbește fluent limba rusă, dar preferă să vorbească în belarusă³⁶. Interesul ei pentru identitatea belarusă a apărut de curând, ca urmare a mișcării naționale care s-a declanșat în urma alegerilor prezidențiale frauduloase din 2006. Recunoaște că rusa este limba ei maternă, dar este categorică în ceea ce privește faptul că ea nu este rusoaică și nici nu are sentimente față de Rusia sau Uniunea Sovietică. „Majorității belarușilor nu le pasă de Uniunea Sovietică”, spune ea. „S-a

prăbușit Uniunea Sovietică? S-a refăcut Uniunea Sovietică? Nimănui nu-i pasă.” În același timp, este convinsă că belarușii sunt indiferenți față de orice ideologie și că majoritatea sunt de-a dreptul pragmatici. „Nu există o ideologie a panslavismului sau ceva asemănător”, afirmă ea nerăbdătoare. „Singura motivație a acelor propovăduitori este pragmatismul. Este vorba fie de o oportunitate de a face bani, fie de carieră. Acești așa-numiți ideologi nu sunt altceva decât niște mercenari.” Este posibil ca cinismul Olgăi să nu fie complet nefondat. Scopul final al politicilor Rusiei nu este neapărat acela de a-i sprijini pe compatrioți, ca să nu mai vorbim de panslavisism, ci acela de a-și mări resursele, de a-și apăra propriile interese de securitate și economice și de a-și realiza ambițiile neoimperialiste.

Motivele și interesele Rusiei

Deși interesele Rusiei în Belarus și Armenia sunt cât se poate de diferite, în ambele cazuri ele vizează domeniile strategic, militar și economic. Poziția geopolitică a Belarusului este similară cu cea a Ucrainei – o zonă-tampon interpusă între Rusia și Europa Occidentală, dar care este în același timp un coridor către exclava rusă Kaliningrad, cu ieșire la Marea Baltică (harta 4). De-a lungul anilor, Moscova abia dacă a tratat Belarusul ca o entitate separată de Rusia. Încrederea Moscovei în loialitatea Minskului constituie poate singurul motiv pentru care Belarusul nu s-a temut că i-ar fi amenințată integritatea teritorială, cum a fost cazul cu Ucraina, Moldova, Georgia și alte state³⁷. Între timp, din 2004, de când purtătorul de cuvânt al Dumei, Boris Grîzlov, a inventat această expresie, Armenia este numită „avanpostul rusesc din Caucazul de Sud”³⁷. De asemenea, în 2000, când cele două țări au semnat o „Declarație de cooperare

în secolul al XXI-lea”, Putin a spus că aceasta reflectă faptul că Armenia este „aliatul tradițional”³⁹ al Rusiei.

Armenia

Armenia a fost un aliat militar apropiat al Rusiei încă de pe vremea când a invitat trupele rusești în țară cu scopul de a intimidă Turcia. În contextul în care o divizie rusească staționa deja la Giumri, în 1997 a fost încheiat un tratat oficial care a transformat locul în care erau încartiruite trupele respective în bază militară rusească, contractul de închiriere fiind prelungit de Armenia în 2010 până în 2044, în schimbul unor sisteme de rachete cu rază lungă de acțiune livrate de Rusia⁴⁰. Garnizoana include unități de apărare aeriană, o escadrilă de luptă și unități de rachete antiaeriene⁴¹. Din ianuarie 2015, baza militară de la Giumri și zona învecinată au fost zguduite de tensiuni după ce un militar rus a ucis o familie armeană de șapte persoane, inclusiv o fetiță de doi ani și un băiețel de șase luni⁴². Refuzul guvernului rus de a permite ca suspectul să fie judecat de un tribunal armean, așa cum era stabilit prin tratatul din 1997, a dus la proteste ale armenilor și la ciocniri în zona bazei, subminând încrederea armenilor în forțele militare ruse și, posibil, chiar viitoarea cooperare militară armeano-rusă⁴³.

Armenia a căutat în general să coopereze strâns cu forțele armate ruse, făcând parte, alături de Belarus, Kazahstan, Kîrgîzstan și Tadjikistan, din Organizația Tratatului de Securitate Colectivă (OTSC), condusă de Moscova. Din 2005, Armenia cooperează și cu NATO, în cadrul „Planului individual de acțiuni în parteneriat”, deși nu urmărește să devină membră cu drepturi depline a acestei organizații. Armenia mai cooperează cu alianța nord-atlantică și în scopul construirii în țară a unui centru de asistență pentru managementul crizelor și

combaterea terorismului, trimițând soldați în Irak și Afganistan și participând la misiuni de menținere a păcii în Kosovo. În schimb, cooperarea militară ruso-armeană se referă la cooperarea dintre Serviciul Federal de Securitate al Rusiei și grănicerii armeni, în scopul apărării granițelor armene cu Turcia și Iran, și la faptul că forțele armate armene fac parte din sistemul colectiv de apărare aeriană al CSI⁴⁴. În 2013, Moscova și Erevan au semnat un tratat de cooperare tehnico-militară în domeniul apărării. În ciuda acestui fapt, în timp ce trei sferturi din armata armeană au participat la conflictul cu Azerbaidjanul, Rusia nu a avut nicio contribuție directă. În 2013, pentru prima dată, comandantul bazei militare de la Giumri a declarat că, „în cazul în care liderii Azerbaidjanului vor lua decizia de a-și restabili în mod forțat autoritatea asupra regiunii Nagorno-Karabah, este posibil ca baza să se implice în acest conflict militar, în conformitate cu obligațiile contractuale ale Federației Ruse în cadrul Organizației Tratatului de Securitate Colectivă”⁴⁵, stârnind astfel obiecțiile Azerbaidjanului⁴⁶. Una peste alta, politicile Rusiei par să aibă ca scop tergiversarea conflictului din Nagorno-Karabah, dat fiind că, pe de o parte, Rusia susține Armenia prin intermediul bazei militare, iar pe de altă parte, vinde arme Azerbaidjanului – totul pentru a-și păstra influența asupra ambelor părți.

Cu Armenia, Rusia are de asemenea relații economice strânse, chiar dacă vorbim de o țară mică, cu doar trei milioane de locuitori și un PIB anual, în 2013, de sub 6 000 \$ pe locuitor, care numai cu greu ar putea reprezenta un premiu pentru Rusia în termeni economici. Cu toate acestea Armenia suportă jumătate din cheltuielile bazei militare ruse și nu percepe Rusiei nici chirie pentru terenul respectiv sau pentru baza în sine⁴⁷. Economia Armeniei se bazează pe mica industrie, servicii, banii

trimiși în țară de cei care muncesc în străinătate (în special în Rusia, Franța, Germania și SUA) și pe agricultură, dar și pe împrumuturi de la Banca Mondială, FMI, Banca Asiatică de Dezvoltare și Rusia⁴⁸. Rusia este principalul investitor în economia Armeniei, acționând prin intermediul unor giganți precum ArmRosGasProm (o companie-soră a Gazprom), Căile Ferate Ruse, operatorii de telefonie MTS și Beeline și importante bănci și companii rusești de asigurări⁴⁹. Deși UE este cel mai mare partener de afaceri⁵⁰ al Armeniei, țara rămâne dependentă de Rusia în anumite sectoare economice strategice, precum cel energetic și, într-un grad mai mic, în cel al comunicațiilor și transporturilor. Acest lucru se reflectă în ponderea Rusiei în importurile Armeniei, care este aproape dublă față de cea a UE⁵¹, incluzând aici și energia. Rusia a profitat cu succes și de vulnerabilitatea economică și dependența de energie rusească a Armeniei. În 2002, cele două țări au lansat proiectul „Proprietate pentru datorie” (sau „Acțiuni pentru datorie”), constând în transferul unor societăți industriale armene de stat cu personal insuficient și în mare parte neoperaționale statului rus, în scopul acoperirii împrumutului de 100 de milioane \$ acordat de Moscova Erevanului și al stimulării investițiilor⁵². Între timp, Armenia a fost forțată să cedeze alte proprietăți și active ale statului pentru a plăti importurile de gaze din Rusia⁵³.

Belarus

Spre deosebire de Armenia, forțele armate belaruse sunt considerate adesea aproape ca o componentă a armatei ruse. De exemplu, în doctrina militară rusă, se precizează că, în cazul unui conflict cu Occidentul, armata belarusă va interveni ca parte a armatei ruse, pentru a apăra granițele de vest ale Rusiei⁵⁴. Rusia și Belarus au sisteme regionale de apărare aeriană

comune și efectuează periodic ample exerciții militare, sub numele de „Zapad” („Vest”), în apropierea granițelor cu Polonia și Lituania. Centrul de comunicații pentru submarine și radarul de avertizare timpurie, care aparțin Rusiei și au ca rază de acoperire Atlanticul de Nord și Europa⁵⁵, sunt localizate pe teritoriul Belarusului, la Vileika, respectiv Baranovici. Baza de la Baranovici găzduiește și avioane de vânătoare, existând mai multe planuri de amplasare a unor noi baze militare rusești în vestul țării, la Lida, și în est, la Bobruisk⁵⁶. De asemenea, Rusia se bazează pe industria militară din Belarus, incluzând companii cum ar fi Belomo, faimoasă pentru dispozitivele de vedere pe timp de noapte, întreprinderi militare precum Beltechexport și fabrica de tancuri de la Borisov⁵⁷. Fabrica de Tractoare de la Minsk, în ciuda denumirii sale banale, produce transportoare și lansatoare mobile pentru rachete balistice intercontinentale⁵⁸. Prin urmare este un fapt de importanță strategică și militară pentru Rusia să păstreze Belarusul în sfera sa de influență.

Economia Belarusului este, fără îndoială, mai puțin interesantă pentru Rusia decât poziția geostrategică a țării. Totuși Rusia a încercat mereu să integreze Belarusul în zona sa de influență economică și să obțină acces la resursele și industria acestei țări. Din 1995, Belarus este unul dintre membrii fondatori ai Uniunii Vamale Eurasiatice, iar din 2014 a devenit parte, împreună cu Armenia și Kazahstan, din cel mai nou proiect economic al Moscovei – nou-formata Uniune Economică Eurasiatică. Rusia este cel mai important investitor străin în economia Belarusului și cel mai mare partener de export și import, valoarea importurilor fiind dublă față de valoarea totală a importurilor celorlalți zece parteneri comerciali importanți⁵⁹. De-a lungul anilor, Rusia a mai încercat să privatizeze un număr de întreprinderi belaruse strategice, printre

care și cel mai mare producător mondial de carbonat de potasiu, Belaruskali, dar și mari companii din sectorul energetic, precum rafinăriile de petrol Naftan și Mozir⁶⁰. Conducta națională de gaze, Beltransgaz (cunoscută din 2013 sub numele de Gazprom Transgaz Belarus), a fost cumpărată în etape de Gazprom între 2007 și 2011, procedura fiind considerată de compania rusească de gaze ca „întoarcerea Beltransgaz în sânul familiei Gazprom” – o expresie care reflectă concepția conform căreia Belarus (la fel ca Ucraina) aparține familiei ruse⁶¹.

În ceea ce privește sectorul energetic rusesc, Belarus se află în aceeași poziție cu Ucraina și (din perspectivă istorică) cu statele baltice, ca țară de tranzit pentru exporturi; de fapt, jumătate din exporturile de țiței nerafinat ale Rusiei trec prin Belarus. Totuși, la fel ca în cazul statelor baltice, Moscova a încercat să elimine Belarus de pe traseul conductelor sale, construind rute de transport alternative, cum ar fi North Stream și Rețeaua Baltică de Conducte-2⁶². Belarus deține un important câmp petrolifer, precum și zăcăminte neexploatate de șisturi bituminoase, care sunt estimate la aproximativ 9 miliarde de tone, dar pe care statul belarus nu a fost interesat să le exploateze în contextul prețului subvenționat la energie oferit de Rusia. S-au făcut de asemenea anumite speculații că autoritățile și companiile rusești ar spăla bani în Belarus, așa cum fac în Osetia și Abhazia (în special prin comerțul cu arme și energie)⁶³.

Ceea ce diferențiază Belarus și Armenia de majoritatea fostelor state sovietice este rolul unic ideologic sau poate chiar psihologic pe care îl are țara în proiectul imperial al Rusiei, de „«ultimă carte» care a mai rămas de jucat pe scena europeană”⁶⁴. Belarus rămâne singura țară europeană fostă sovietică aflată încă pe orbita Moscovei. Statele baltice au aderat la UE și NATO, Moldova și Ucraina au avut propriile „revoluții

colorate”, iar foste state semnatare ale Tratatului de la Varșovia precum Polonia și România sunt de mult integrate în Occident. Numai Belarus rămâne, într-un mod straniu, un fel de colonie rusească în mijlocul Europei. În anumite privințe, se poate spune că poziția Armeniei în Caucaz este una similară – de ultim bastion care sprijină Rusia, în timp ce Georgia a purtat un război împotriva Rusiei, iar Azerbaidjan se folosește de propriile zăcămintele de petrol și gaze pentru a putea dobândi mai multă autonomie. În plus, Belarus folosește același model politic și economic ca Rusia. În calitate de politolog și expert în problemele Belarusului, Vytis Jurkonis explică: „Belarus este un model de urmat pentru Kremlin – este un exemplu de menținere a puterii vreme de 20 de ani, prin dezintegrarea societății, controlul opoziției, aplicarea principiului «dezbină și stăpânește» și oprimarea activiștilor (prin reținerea, arestarea lor, exmatricularea lor din universități).”⁶⁵ În schimb, Pavel Usov, expert și director al Centrului de Analiză și Prognoză Politică, susține contrariul: tendințele autocrate ale Rusiei, apărute în era Elțin și materializate cu multă pricepere sub conducerea lui Putin, au făcut ca un regim autoritar să fie posibil într-o țară mult mai mică precum Belarus⁶⁶. Totuși, în timp ce confrății lor slavi, ucrainenii, au declanșat, în 2004, Revoluția Portocalie și, în 2013, mișcarea din Piața Maidan pentru a răsturna guvernul, poziția lui Lukașenko nu a fost niciodată amenințată. După cum a explicat Jurkonis, „poate că Lukașenko nu este foarte iubit de Kremlin, dar i se apreciază loialitatea și abilitatea de a crea un sistem de control eficient”⁶⁷. În altă ordine de idei, deși sistemul politic armean nu este chiar unul democratic, este totuși un sistem pluralist, în care competiția din timpul alegerilor este foarte acerbă. Spre deosebire de autoizolatul Belarus, Armenia este influențată în plus de diaspora sa (în special cea

din SUA) și de ONG-urile finanțate de Occident. Și totuși Belarus a primit cu brațele deschise modelul economic și politic de inspirație sovietică, iar Armenia a acceptat alianța și sprijinul Rusiei, care a putut astfel să-și exercite cu succes puterea necoercitivă asupra acestor două state.

Puterea necoercitivă

Belarus

Dintre statele CSI, probabil că Rusia a înregistrat cel mai mare succes în exercitarea puterii sale necoercitive în Belarus, apoi în Armenia. Acest succes s-a datorat, în ambele țări, prevalenței limbii ruse și credinței ortodoxe, dar și legăturilor economice și militare puternice. În timp ce Belarus și Rusia au dezvoltat relații extrem de strânse în ultimii 20 de ani, Moscova a continuat să-și exercite puterea necoercitivă și influența asupra Belarusului și prin mijloace economice, financiare, culturale, sociale și politice. După cum foarte bine rezumă politologul Laurynas Jonavičius, „nu ar trebui să uităm nici că televiziunile rusești, banii și investițiile rusești, limba rusă, forțele armate rusești, petrolul și gazul rusesc reprezintă realitatea de zi cu zi în Belarus. Indiferent dacă îi place lui Lukașenko sau nu”⁶⁸. Și totuși, în ultimele două decenii, regimul lui Lukașenko nu a mai opus nicio rezistență împotriva puterii necoercitive a Rusiei și a favorizat în mod constant limba rusă.

În 2014, după anexarea Crimeii, o parte din mass-media rusă începuse să susțină că Lukașenko ar fi dat unele semne că încearcă o „ușoară belarusizare”⁶⁹ a țării. În discursul său privind starea națiunii, din aprilie 2014, Lukașenko a făcut, în mod indirect, referire la eforturile Moscovei de a politiza limba rusă în Belarus și Ucraina: „Aș vrea să clarific încă o dată un lucru pentru cei care vor să «privatizeze» limba rusă.

Limba este a noastră. Nu este nici a Rusiei și nici a Ucrainei. Este a noastră. Este de asemenea un lucru viu care ne aparține nouă, belarușilor.”⁷⁰ În ianuarie 2015, Ministerul Educației din Belarus anunța că istoria și geografia aveau să fie predate în belarusă, măsură care a fost imediat interpretată de presă ca fiind una de „derusificare” și „renaștere” a culturii belaruse⁷¹. În realitate însă, pare improbabil ca Lukașenko să vrea să limiteze în mod direct manifestarea puterii necoercitive a Rusiei printr-o politică de reafirmare a limbii belaruse. În schimb, probabil că acesta va pretinde că limba rusă este și limba Belarusului, folosindu-se de limba belarusă doar de ochii lumii, pentru a-și îmbunătăți poziția în negocierile cu Bruxellesul și cu Kremlinul⁷².

Religia comună reprezintă o altă formă de exercitare a puterii necoercitive de către Rusia. Biserica Ortodoxă Belarusă este subordonată Patriarhiei Moscovei, în contextul în care este instituția care se bucură de cea mai mare încredere, 63%, mai mult decât armata (44%) și uniunile de întreprinzători (40%)⁷³. În jur de 80% din populația Belarusului ține de Biserica Ortodoxă, deși majoritatea locuitorilor nu sunt practicanți⁷⁴. Aproximativ 15% din populație ține de Biserica Romano-Catolică, fiind supusă adesea la diverse presiuni din partea regimului Lukașenko. Pentru a profita de credință, se spune că Rusia a desfășurat mai multe programe în Belarus prin intermediul unor organizații, promovând valorile tradiționale ortodoxe și familiale⁷⁵. Astfel, începând cu anul 2014, organizații precum „Sfânta Rusie”, diferite grupări de cazaci și „Frăția Ortodoxă” au promovat ideea „Rusiei Occidentale”, o inițiativă în cadrul căreia Belarusul este prezentat ca făcând parte din lumea slavă și ortodoxă, precum și ideea de patriotism și devotament față de țara-mamă, Rusia⁷⁶. În special organizațiile de cazaci se

adreasează mai ales tinerilor, pentru care organizează inclusiv tabere paramilitare.

Un aspect oarecum neobișnuit și, într-o anumită măsură, discrepant legat de manifestarea puterii necoercitive a Rusiei în Belarus îl reprezintă nostalgia după epoca sovietică, care se simte în societatea belarusă și în politicile oficiale. În timp ce regimul lui Putin a încercat, în anii 2000, să reabiliteze anumite evenimente și lideri din perioada sovietică, în Belarus, regimul sovietic continuă să fie preamărit și să reprezinte lumina călăuzitoare pentru regimul lui Lukașenko încă din anii 1990. De exemplu, victoria în cel de-al Doilea Război Mondial nu este doar cel mai important eveniment în conștiința națională rusă, căci, după cum o arată sondajele de opinie, 80% dintre belaruși consideră și ei că victoria reprezintă cel mai mare simbol al mândriei lor din secolul al XX-lea. În schimb, numai 36% din populație consideră că obținerea independenței de către Belarus în 1991 este momentul de care țara ar trebui să fie cea mai mândră⁷⁷. De asemenea, Belarus este unic în fostul spațiu sovietic și în ceea ce privește relațiile pe care le are cu Rusia, în contextul în care, după cum observam mai devreme, nu numai că a jucat rolul unui importator al puterii necoercitive a Rusiei, dar se poate spune că a fost în același timp un exportator al propriei ideologii postsovietice și al propriului stil de organizare politică, care, dacă nu a constituit chiar un model, cel puțin a fost o oglindă a Rusiei lui Putin.

Armenia

Spre deosebire de Belarus, deși armenii sunt și ei creștini ortodocși, Biserica Apostolică Armeană a reușit să-și păstreze independența de-a lungul istoriei. Având în spate o lungă tradiție, în contextul în care Armenia este prima entitate statală

care a adoptat creștinismul ca religie oficială, biserica armeană nu s-a aflat niciodată sub influența Patriarhiei de la Moscova. De fapt, istoria relațiilor dintre autoritățile ruse și biserica armeană a fost una destul de tensionată. În 1902, guvernul rus a încercat să exproprieze bunurile bisericii armene, ceea ce a avut ca rezultat o tentativă de asasinare a viceregelui, în anul următor, de către grupări de revoluționari armeni. Ulterior, autoritățile ruse au înarmat mai multe grupări regionale, declanșând astfel un val de confruntări violente cunoscute astăzi ca Războiul Armeano-Tătar (1905–1906) și creând totodată un precedent pentru viitoarele conflicte armeano-azere⁷⁸. Începând cu anii 1990 însă, rolul Bisericii Ortodoxe Ruse a devenit mai vizibil în medierea conflictelor dintre Armenia și Azerbaidjan. Catolicosul armean Karekin al II-lea a apelat în nenumărate rânduri, în deceniul trecut, la Patriarhia Moscovei, încercând să joace rolul de mediator pe lângă liderii religioși din Azerbaidjan în conflictul din Nagorno-Karabah⁷⁹.

În timp ce limba rusă a devenit limba maternă a majorității belarușilor, Moscova a încercat să facă presiuni pentru obținerea unui fel de statut oficial pentru rușii din Rusia. Cei mai importanți participanți la această campanie au fost instituțiile guvernamentale rusești, cum ar fi Rossotrudnicestvo, și ONG-urile sponsorizate de statul rus, cum ar fi „Russki Mir”⁸⁰. Șeful biroului Rossotrudnicestvo din Erevan, Viktor Krivopuskov, susținea la un moment dat că „rusa este limba securității armene”⁸¹, părănd să spună prin aceasta că, dacă Armenia voia să beneficieze de securitate națională, trebuia să acorde limbii ruse un statut privilegiat. În 2014, purtătorul de cuvânt al Kremlinului și șeful aparatului de propagandă rus, Dmitri Kiselev, a reiterat și el ideea că limba rusă ar trebui să se bucure de un statut privilegiat în Armenia⁸². Totuși guvernul armean a continuat să se opună

acestei inițiative⁸³. De fapt, puterea necoercitivă și susținerea lingvistică acordată de Moscova în Armenia s-au apropiat de constrângere și chiar șantaj.

S-a mai constatat în Armenia o tendință de creștere în ceea ce privește utilizarea limbii ruse în învățământul secundar. În 1997, a fost înființată prin decret interguvernamental Universitatea Ruso-Armeană (Slavonă), care oferă cursuri cu predare în limba rusă, mai puțin în armeană, pentru peste 2 500 de studenți – inclusiv mulți dintre armenii ale căror profiluri au fost prezentate mai înainte⁸⁴. De asemenea, în Armenia funcționează mai multe filiale ale altor universități rusești, iar în august 2014, guvernul armean a fost de acord ca, în 2015, să se înființeze la Erevan o filială a Universității de Stat din Moscova, pentru care s-a oferit să acopere costurile de funcționare, ceea ce a stârnit un val de nemulțumire publică⁸⁵. În plus, în țară există diverse centre de învățare a limbii ruse, sub auspiciile Universității Slavone sau fondate de „Russki Mir”⁸⁶. Această formă de exercitare a puterii necoercitive a Rusiei a fost bine primită de vorbitorii de limba rusă din Armenia, după cum o arată interviurile de mai sus.

Modul în care s-a manifestat puterea economică necoercitivă (și mai puțin necoercitivă) a Rusiei în Armenia este cel mai bine exemplificat de presiunea la care Moscova supune guvernul de la Erevan încă din 2012, pentru a-l convinge să se alăture Uniunii Economice Eurasiatice în loc să stabilească legături mai strânse cu UE⁸⁷. Timp de mai mulți ani, Armenia a încercat să facă o reformă după modelul UE și, în același timp, să păstreze relații pragmatice cu Moscova⁸⁸. Tactica prin care Moscova a căutat să „convingă” Armenia să se alăture Uniunii Economice Eurasiatice a fost cea aplicată de obicei în fostul spațiu sovietic, fiind bazată pe șantajul în domeniul

energetic. Astfel, între 2005 și 2012, Gazprom a crescut prețul la gaze pentru Armenia de patru ori, deși, în mare parte, aceasta s-a făcut și ca urmare a creșterii prețurilor la gaze la nivel global⁸⁹. În 2012, Moscova a amenințat Armenia în ne-numărate rânduri, atât pe canale oficiale, cât și neoficiale, că va renunța la acordurile sale comerciale preferențiale cu această țară și va crește din nou prețul la gaze⁹⁰. Printre participanții la această campanie s-au aflat înalți funcționari ruși, inclusiv consilierul-șef al lui Putin pe probleme economice, Serghei Glazev, și ambasadorul rus în Armenia (2009–2013), Viaceslav Kovalenko⁹¹. În decembrie 2013, în timpul vizitei oficiale a lui Putin în Armenia, Gazprom a întins autorităților de la Erevan o ramură de măslin și a stabilit nu numai că nu va mai crește cu încă 30% prețul la gazele furnizate Armeniei, ci chiar că îl va vinde la un preț mai mic, cel de pe piața internă rusească – însă numai după ce Erevanul hotăra să se alăture Uniunii Economice Eurasiatice⁹². Această amenințare cu practicarea unor prețuri mai mari la gaze, care ar fi afectat mai multe sectoare ale economiei, a influențat în mod cert decizia președintelui armean Serj Sargsian, din data de 3 septembrie 2013, de a se orienta către Uniunea Eurasiatică, deși, după cum vom vedea, războiul informațional și problemele legate de securitate au jucat și ele un rol poate chiar mai important în luarea acestei decizii. Ulterior, Erevanul nu a mai reușit să obțină fonduri de la SUA și Franța pentru a construi o nouă centrală nucleară, care ar fi ajutat țara să scape de dependența față de Rusia. În schimb, Armenia a acceptat în mai 2014 un împrumut în valoare de 300 de milioane \$ de la Rusia, care urma să fie investit în prelungirea duratei de funcționare a centralei nucleare existente până în 2026⁹³.

Participanți la ședința Consiliului suprem al Uniunii Economice Eurasiatice, Minsk, 24 octombrie 2013. De la stânga la dreapta: Almazbek Atambaev, președintele Kirgîzstanului, Serj Sargsian, președintele Armeniei, Nursultan Nazarbaev, președintele Kazahstanului, Aleksandr Lukaşenko, președintele Belarusului, Vladimir Putin, președintele Rusiei, Viktor Ianukovici, președintele Ucrainei, Emomali Rahmon, președintele Tadjikistanului.

Președintele Putin cu patriarhul Chiril al Moscovei și a toată Rusia, mai 2012. Întâistătătorul Bisericii Ortodoxe Ruse a susținut alegerea lui Putin ca președinte în 2012, afirmând că perioada petrecută de acesta la conducerea statului rus reprezintă „o minune a lui Dumnezeu”.

Parlamentul Găgăuziei din Comrat, Republica Moldova. În 2014, Rusia a făcut eforturi sistematice, similare cu cele depuse în Donețk și Lugansk, de destabilizare a regiunii moldovenești Găgăuzia.

Soldați ai Armatei 58 ruse în Osetia de Sud, în timpul războiului din 2008 dintre Georgia, pe de o parte, și Rusia și republicile autoproclamate Osetia de Sud și Abhazia, pe de altă parte.

© www.kremlin.ru

Paradă a navelor de război rusești și ucrainene cu prilejul Zilei Marinei Ruse și al Zilei Marinei Ucrainene, Sevastopol, 28 iulie 2013.

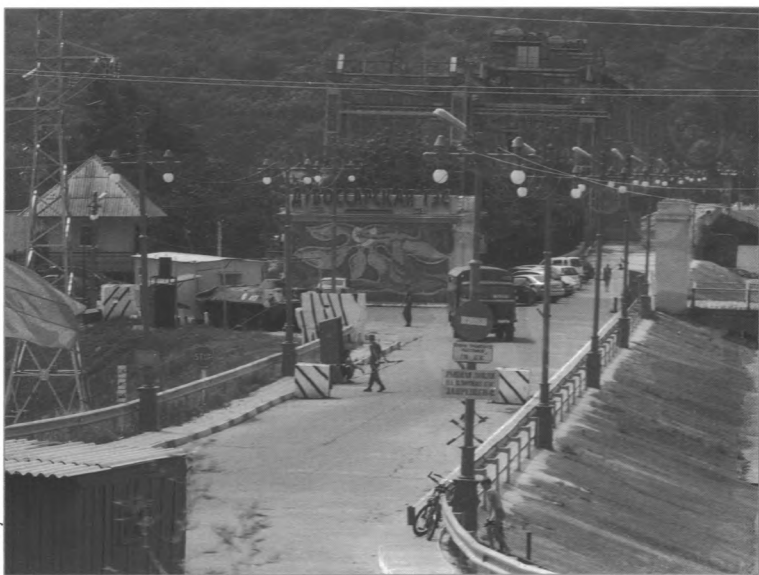

© Akimov Igor/Shutterstock.com

Miting organizat cu ocazia celei de-a doua aniversări a alipirii Crimeii la Rusia. Participanții poartă steaguri și afișe cu imaginea președintelui Vladimir Putin. Sankt-Petersburg, 18 martie 2016.

Refugiați azeri în timpul războiului din regiunea Nagorno-Karabah, 1992.

Soldați ruși din forțele de menținere a păcii la Dubăsari,
la granița dintre Moldova și Transnistria, iulie 2014.

Elevi de naționalitate rusă
ai Școlii „Lomonosov”
din Riga, sosiți în vizită
la Moscova, la invitația
președintelui Putin,
octombrie 2003.

© www.kremlin.ru

© Andrew Butko

Protestatari proruși la Donețk, 8 martie 2014.

Ucraineni protestând față de hotărârea guvernului țării lor de a nu semna tratatul de asociere cu UE, Kiev, 27 noiembrie 2013.

Activist cerând Consiliului Național al Radioului și Televiziunii din Ucraina interzicerea postului prorus de radio Vesti, Kiev, 16 februarie 2017.

© Getty Images

Imagine din timpul ceremoniei de inaugurare a conductei petroliere Tenghiz-Marea Neagră, care face legătura între câmpul petrolifer Tenghiz din Kazahstan și portul rusesc Novorossiisk, martie 2001.

© Andriy Blokhin/Shutterstock.com

Bărbat purtând o pancartă pe care este scris „Putin, ia mâna de pe Ucraina! Crimeea este a Ucrainei!”, în timpul unui protest organizat la Casa Albă, Washington DC, 6 martie 2014.

Vladimir Putin în timpul vizitei efectuate la baza militară rusă 102 de lângă orașul armean Giumri, decembrie 2013.

Ceremonia de semnare a documentelor adoptate la ședința Consiliului suprem al Uniunii Rusia-Belarus, Moscova, 30 iunie 2017.

Un alt aspect legat de exercitarea puterii necoercitive a Rusiei în Armenia vizează încercarea de a limita influența ONG-urilor finanțate din surse occidentale în această țară și a organizațiilor conduse de diverși membri ai diasporei armenie. Astfel, în mai 2014, ambasadorul rus în Armenia, Ivan Volinkin, îndemna într-un interviu Erevanul „să neutralizeze acele ONG-uri din Armenia care încercau să periclitizeze relațiile ruso-armene”, oferind ca exemplu controversata lege rusă care pune la egalitate între ONG-urile finanțate din fonduri străine și „agenții străini”⁹⁴. Societatea civilă armeană și guvernul au protestat, inclusiv printr-un comunicat foarte ferm al Ministerului armean de Externe, de obicei mai reținut în astfel de declarații: „Toate organizațiile din Armenia sunt înregistrate și funcționează conform legilor Republicii Armenia.”⁹⁵ În februarie 2015, senatorul rus Konstantin Kosacov reitiera însă apelul Moscovei, declarând că aproape 350 de ONG-uri din Armenia se opuneau integrării eurasiatice, favorizând în schimb apropierea de UE, situație pe care el o cataloga drept „inacceptabilă”⁹⁶. Într-un sens mai larg însă, atât societatea civilă, cât și guvernul din Armenia au încercat să se opună acestui gen de acțiuni ale Rusiei și politicilor mai agresive ale acesteia privind compatrioții.

Politicele umanitare, politicile privind compatrioții și politica de pașaportizare

Politicele Rusiei în aceste domenii au fost foarte diferite în Belarus și Armenia, în ciuda influenței de care se bucură Moscova și a cooperării strânse pe care o are cu aceste două state. Acest lucru se întâmplă în special ca urmare a modului diferit în care Rusia percepe cele două țări, a diferenței structurale

dintre ele, dar și în contextul conflictului din regiunea armeană Nagorno-Karabah. Reacțiile diferite ale Minskului și Erevanului la propunerile Moscovei constituie un alt factor distinctiv.

Belarus

După părerea Moscovei, o mare parte din populația Belarusului poate intra în categoria compatrioților ruși, din moment ce, împreună cu ucrainenii, aceasta face parte din așa-zisa națiune tripartită rusă. După cum susținea ministrul rus al apărării, Serghei Ivanov, în februarie 2006, reiterând o credință profund încetățenită printre ruși, „belarușii și rușii sunt unul și același popor”⁹⁷. Lukașenko a reluat și el aceeași temă în 2014, când a spus că „noi suntem de fapt o singură țară”⁹⁸. În 2009, un studiu sociologic a arătat că 75% dintre belaruși nu percep Rusia ca pe o țară străină⁹⁹. Aceasta ar putea explica parțial faptul că Rusia nu a insistat la fel de mult pe aplicarea politicilor sale umanitare și a celor legate de compatrioți în Belarus cum a făcut-o în celelalte țări. „Russki Mir” și-a deschis primul birou în Belarus abia în decembrie 2014, în orașul Brest, din apropierea graniței vestice a țării¹⁰⁰. Și tot aici a fost înființată în 2014 o filială a Centrului Rus pentru Știință și Cultură, care mai are un birou deschis la Minsk de la sfârșitul lui 2010 și se pregătește să deschidă un altul în cel de-al doilea mare oraș din Belarus, Gomel, în 2015. Atât „Russki Mir”, cât și Centrul Rus sunt percepute ca instrumente ale serviciilor secrete ruse¹⁰¹. Rossotrudnicestvo are birouri deschise în Belarus încă din iunie 2004, adresându-se în special organizațiilor de compatrioți ruși, cu scopul de a ajuta la consolidarea și coordonarea activității acestora, deși se implică și în diverse activități culturale, educaționale și de propagare a unor informații pozitive despre Rusia¹⁰². Lukașenko a pus el însuși în practică multe politici care tratează Belarusul

ca parte constitutivă a Lumii Ruse și chiar a conferit limbii ruse statutul de a doua limbă oficială a țării în 1995. De asemenea, a scos în afara legii stema istorică a Belarusului (*Pahonia*) și steagul alb-roșu-alb al țării, integrând în schimb în istoria țării trecutul sovietic¹⁰³. Conform lui Jurkonis, ca urmare a rusificării de astăzi și de ieri a Belarusului, țara a fost percepută de Moscova mai degrabă ca făcând parte integrantă din Lumea Rusă, prin urmare nu mai era nevoie să depună așa de multe eforturi aici¹⁰⁴. Și totuși evenimentele din Ucraina au reprezentat un semnal că nimic nu trebuie luat ca atare și că Lumea Rusă trebuie să fie sprijinită, ceea ce explică intensificarea politicilor Moscovei privind compatrioții după 2014.

De asemenea, Rusia nu a aplicat cu agresivitate politica de pașaportizare în Belarus fiindcă legea belarusă nu permite dubla cetățenie. Acest lucru poate părea surprinzător, având în vedere faptul că Rusia a militat puternic pentru adoptarea dublei cetățenii de către fostele republici sovietice și că Minskul a urmat în general linia politică a Moscovei. Totuși, după cum a observat un diplomat belarus, la începutul anilor 1990, autoritățile belaruse nu se gândeau la Rusia ca la o țară separată: „Nu aveam suficient timp pentru Rusia. Unii s-au gândit: ne vom descurca noi cumva cu «ai noștri» [«ai noștri» fiind rușii]. Moscova nu era percepută ca fiind străinătatea... Noi mai trăiam [ca și cum încă mai eram] în Uniunea Sovietică.”¹⁰⁵ Chestiunea pașapoartelor duble nu a fost așadar niciodată luată în considerare de autoritățile de la Minsk, în contextul în care ambele țări se considerau de fapt o singură țară. Iar faptul că, pe tot parcursul anilor 1990, granița dintre cele două țări a fost trecută fără să existe un control serios al pașapoartelor întărește acest lucru.

În 2010, s-a spus că în Belarus nu locuiesc permanent mai mult de 88 000 de cetățeni ruși – foarte puțini raportat la

populația țării de peste 9 milioane de locuitori¹⁰⁶. De asemenea, în 2010, cifrele oficiale au arătat că în jur de 67 000 de emigranți belaruși munceau în Rusia, în timp ce, neoficial, numărul acestora putea fi de până la 100 000–300 000¹⁰⁷. Așa cum s-a văzut în regiunea Narva din Estonia, în Osetia de Sud și Abhazia din Georgia și, după cum vom vedea, și în Armenia, cetățenia rusă vine la pachet cu avantaje economice pentru cei care locuiesc în regiunile din apropierea graniței cu Rusia, în special pentru muncitorii emigranți și cei care călătoresc frecvent în Rusia cu afaceri. Totuși acești „cetățeni economici” se pot transforma rapid în cetățeni pe care Rusia poate să-și dorească să-i protejeze. Muncitorii emigranți belaruși și cei care locuiesc de-a lungul graniței cu Rusia pot foarte bine, într-o zi, să devină țintele politicii de pașaportizare a Rusiei. Având însă în vedere atitudinea ambivalentă de până acum a Moscovei în ceea ce privește practicarea politicii sale de pașaportizare în Belarus, o schimbare rapidă a politicii nu pare să fie probabilă în viitorul apropiat, dacă nu intervine o schimbare de putere sau o schimbare de politică externă în Belarus.

Armenia

Spre deosebire de situația din Belarus, în Armenia, după 1994, Rusia a insistat cel mai mult, în cadrul politicilor sale privind compatrioții, pe pașaportizare. Surprinzător însă este faptul că țintele acestei politici nu au fost numai etnicii ruși sau rusofonii (puțin numeroși), ci mai degrabă (dacă nu în primul rând) etnicii armeni. După cum notează în memoriile sale primul ambasador rus în Armenia, Vladimir Stupișin, din punctul de vedere al Rusiei, toți locuitorii Armeniei aveau dreptul să dețină pașapoarte rusești, ținând seama de faptul că aceștia erau „foști cetățeni ai Uniunii Sovietice”¹⁰⁸. Era o abordare

surprinzătoare a Moscovei, în contextul în care în Armenia nu existau apatrizi, iar țara acordase automat cetățenia armeană tuturor locuitorilor ei. Pentru mulți etnici armeni, care, la începutul anilor 1990, se gândeau să emigreze în Rusia, aflându-se în căutare de noi oportunități economice și sperând totodată să evite războiul din Nagorno-Karabah, posibilitatea de a obține cetățenia rusă părea foarte interesantă. Astfel, statutul de compatriot și cetățenia rusă i-au atras pe mulți armeni. Și totuși Kremlinul n-a sistematizat procesul de acordare a pașapoartelor rusești în Armenia până în 2008–2009.

Pașaportizarea a luat avânt în Armenia abia după 2008, dar a fost strâns legată de noile eforturi depuse de Rusia de a-i readuce acasă pe compatrioții ruși din toate țările fostei Uniuni Sovietice. În 2009, la scurt timp după înființarea agenției Rossotrudnicestvo de către guvernul rus în 2008, aceasta și-a deschis un birou în Armenia¹⁰⁹, având ca principală activitate implementarea programului destinat compatrioților care doreau să imigreze. Acesta le oferea cetățenilor din fostele republici sovietice posibilitatea de a locui în anumite provincii izolate din Federația Rusă¹¹⁰. Programul de strămutare a devenit însă curând o sursă de nemulțumiri în Armenia. În vara lui 2011, mai mulți activiști ai societății civile și persoane publice și-au exprimat dezacordul față de eforturile concertate ale Moscovei de a-i strămuta pe armeni în Rusia, solicitând, prin intermediul unei scrisori deschise adresate prim-ministrului și purtătorului de cuvânt al Adunării Naționale, inclusiv să ia cuvântul în parlament pentru a discuta chestiunea¹¹¹. Prim-ministrul armean de la acea vreme, Tigran Sargsian, a repetat aceste nemulțumiri în iulie 2011: „Am solicitat partenerilor noștri ruși să acorde atenție acestei chestiuni, iar ei ne-au spus că, în Armenia, acest program nu poate fi implementat

conform procedurilor standard și că problema va fi discutată la nivel interguvernamental... Vom rezolva această situație la nivel politic.”¹¹² Consulul general al Rusiei de la Giumri, Vasili Korcimar, a încercat să liniștească spiritele în august 2011, declarând că „programul destinat compatrioților nu are ca scop să-i facă pe armeni să părăsească Armenia, ci să întărească legăturile existente între cele două națiuni”¹¹³. Cu toate acestea criticile la adresa Moscovei au continuat.

În 2012, guvernul armean, presa, personalitățile publice și ONG-urile finanțate de Occident au început să se opună din ce în ce mai vehement programului de pașaportizare și strămutare derulat de Rusia¹¹⁴. Astfel, în octombrie 2012, adjunctul ministrului armean de externe, Șavarș Kocearian, declara că Armenia „este îngrijorată de anumite părți ale programului care se referă în mod expres la strămutarea cetățenilor armeni în Rusia, aceștia urmând să primească în același timp și cetățenia rusă. Ne opunem cu tărie unei asemenea măsuri”¹¹⁵. Prim-ministrul Sargsian a declarat și el: „Poziția noastră politică este una de respingere a acestui program de stat. Nu suntem de acord cu derularea acestui program în Armenia.”¹¹⁶ El a reiterat de asemenea faptul că poziția Armeniei „le este cunoscută liderilor politici din Rusia. Programul referitor la «compatrioți» nu va mai exista în Armenia în această formă. Activitățile unei asemenea organizații sunt inacceptabile în Armenia”¹¹⁷. Pentru a putea aprecia semnificația unei asemenea opoziții ferme, trebuie să ne aducem aminte că guvernul armean a promovat mereu relații frățești cu Kremlinul și că a fost întotdeauna reținut în criticile sale la adresa Rusiei, în contextul în care puterea de la Moscova este privită ca un garant al securității Armeniei. În acest caz însă, guvernul de la Erevan, de obicei supus și cooperant, s-a menținut ferm pe

poziție, astfel încât, în primăvara anului 2013, programul de strămutare a compatrioților în Rusia a fost anulat¹¹⁸.

Și totuși, acest program a avut un impact semnificativ. Conform estimărilor unor specialiști, în martie 2014, 200 000 până la 300 000 de cetățeni armeni își procuraseră deja pașapoarte rusești, cei mai mulți dintre ei ajungând astfel să aibă cetățenie dublă ruso-armeană – o cifră semnificativă dacă o raportăm la populația țării, de numai 3 milioane de oameni¹¹⁹. Mulți dintre aceștia sunt muncitori emigranți, care sunt importanți pentru economia Armeniei: banii trimiși acasă de armenii care munciau în străinătate (inclusiv în Rusia) reprezentau 10% din PIB al Armeniei în 2012¹²⁰. În plus, există unele implicații politice de luat în considerare. În 2014, șeful Serviciului de Stat al Migrației, Gagik Eganian, declara că scenariul din Crimeea nu are șanse să se repete în Armenia: „Acolo, principalul factor l-au reprezentat etnicii ruși... Noi nu avem o comunitate numeroasă de etnici ruși în Armenia, pentru că suntem un stat monoetnic, cu o populație armeană în proporție de 98%.”¹²¹ Totuși, în cazuri precum cel al Transnistriei, din Moldova, sau al Osetiei de Sud și Abhaziei, din Georgia, chiar și populațiile neruse au fost asimilate conceptual categoriei compatrioților. În cazul Armeniei, majoritatea cetățenilor sunt într-adevăr etnici armeni, mulți dintre ei întorși din Rusia tocmai din motive de ideologie etno-naționalistă, pentru a face stagiul militar în armata armeană sau pentru a se alătura programelor destinate repatriaților sponsorizate de diaspora armeană din Occident, cum ar fi „Birthright Armenia” și „Armenia Volunteers Corps”. Acest lucru ar trebui să-i facă mult mai puțin manipulabili de către Rusia în realizarea obiectivelor sale de politică externă. Totuși, așa cum o demonstrează cele întâmplate

în estul Ucrainei, Moscova s-a folosit de simpla prezență a așa-zişilor compatrioți ca pretext pentru acțiunile sale militare, indiferent ce își doreau în realitate compatrioții. Prin urmare numărul mare de cetățeni ruși din Armenia poate servi scopurilor Rusiei și poate duce chiar la amenințări la adresa securității țării pe viitor.

Războiul informațional

Belarus

Nu este foarte clar dacă Belarus a fost sau n-a fost până acum ținta unui războiul informațional dus de Rusia; mass-media rusă rămâne însă extrem de influentă în Belarus. Ne vom putea face o idee despre acest lucru urmărind cursa prezidențială din Belarus din 2010. Printre altele, se pare că mass-media rusă ar fi inițiat o campanie de propagandă împotriva lui Lukașenko, prin lansarea unui documentar, intitulat *Krestnii Batka* („Nașul națiunii”), în care acesta era portretizat ca un președinte tiranic și criminal¹²². În general însă, nivelul de intensitate al propagandei ruse îndreptate împotriva Belarusului și conducerii acestei țări a variat, confruntările directe fiind destul de rare. Fără îndoială însă că mass-media rusă (inclusiv rețele de socializare cum ar fi „Vkontakte” și „Odnoklassniki”) constituie un instrument puternic de influență, având în vedere că sunt foarte puține variante media pentru care belarușii ar mai putea opta. De fapt, mass-media belarusă și cea rusă controlate de stat domină întreg peisajul informațional. Printre cele mai populare canale de televiziune rusești din Belarus se numără NTV, RTR, ONT și, începând cu anul 2014, Russia Today. Singurele

mijloace independente de comunicare în masă sunt câteva platforme on-line și câteva proiecte mediatice finanțate de străini (posturi care transmit din Polonia, cum ar fi televiziunea prin satelit Belsat și Euroradio), dar ele au o rază de acoperire limitată. În 2014, conform datelor oficiale, aproape 48% dintre belaruși au declarat că se uitau în mod regulat la canalele rusești de televiziune, în timp ce 41% au spus că făceau asta ocazional¹²³. Cu toate că încrederea în mass-media a scăzut în general în Belarus de la 54% în 2010 la 32% în 2013, majoritatea belarușilor (52%) credeau în 2014 că programele de știri rusești sunt obiective, în timp ce 31% le considerau complet sau în cea mai mare parte părtinitoare¹²⁴. În general, relatările mass-mediei belaruse și cele ale mass-mediei ruse se potrivesc. În 2014, punctul de vedere al mass-mediei din ambele țări, plus cel exprimat în discursurile oficiale ale Belarusului, a fost unul extrem de critic la adresa mișcării de protest din Piața Maidan din Kiev, accentul fiind pus pe ideea că revolta civică, protestele publice și contestarea acțiunilor guvernului duc la instabilitate, haos, contribuie la prăbușirea țării și, într-un final, pot duce chiar la război¹²⁵. Potrivit unuia dintre liderii partidului de opoziție creștin-democrat, Vitali Ri-mașeuski, „influența mass-mediei de limba rusă este uriașă în Belarus, de unde și percepția existentă la nivelul publicului că păstrarea statu-quo-ului echivalează cu evitarea unui război”¹²⁶. Atât Lukașenko, cât și Moscova par să se folosească de amenințarea instaurării haosului și a războiului pentru a insufla publicului belarus ideea că opțiunile pe care le are sunt restrânse și pentru a-l descuraja să caute o schimbare de regim sau o reorientare către Occident. Aceasta ar putea fi considerată o formă de război informațional, cu toate că scopul nu

este, de data aceasta, expansiunea teritorială, ci pur și simplu menținerea Belarusului în sfera de influență a Moscovei.

Armenia

Nici în cazul Armeniei nu există dovezi suficiente care să indice faptul că Rusia ar duce în mod consecvent un război informațional strategic împotriva acestei țări, în sprijinul eforturilor sale de protejare a compatrioților, instigare la separatism și acaparare de noi teritorii. În schimb, obiectivul pe care și l-a asumat mass-media rusă este acela de a menține Armenia în sfera de influență a Rusiei. În 2013 și 2014, au existat câteva episoade care indică faptul că Moscova s-a folosit de mijloacele specifice războiului informațional, de presiuni și șantaj pentru a „obține consimțământul” Erevanului de a adera la Uniunea Economică Eurasiatică în loc să caute să aibă o relație mai apropiată cu UE¹²⁷. În primăvara anului 2013, când se părea că Armenia era din ce în ce mai aproape de momentul semnării unui acord de asociere cu UE, Rusia a declanșat o campanie mediatică fără precedent împotriva acestei țări. Principalul punct de interes al acestei campanii l-a constituit regiunea Nagorno-Karabah, care, după ce își proclamase independența față de Azerbaidjan în 1991, continuase să beneficieze de sprijinul nemijlocit al Armeniei și de cel indirect al Rusiei. Presa a acuzat Erevanul că s-ar fi pregătit „să vândă” Nagorno-Karabah – cea mai gravă acuzație politică pe care o poate face cineva în Armenia¹²⁸ și pe care autoritățile armene au continuat să o nege¹²⁹. Acesta era un subiect extrem de sensibil în Armenia, dat fiind că în teritoriul respectiv trăiesc foarte mulți etnici armeni, iar acolo se ducea un război total împotriva Azerbaidjanului pentru câștigarea independenței¹³⁰. În iulie 2013, ambasadorul

rus Kovalenko, recent retras din activitate, declara că „Armenia poate exista doar alături de Rusia sau nu poate exista deloc” și că relațiile bilaterale ruso-armene aveau să fie periclitare prin semnarea de către Armenia a unui acord cu UE, pentru că Moscova va trebui atunci să-și vadă de propriile interese¹³¹. Un alt episod care s-a întâmplat cam în aceeași perioadă este simptomatic pentru disprețul cu care mass-media rusă trata Armenia. În iulie 2013, la numai câteva ore după ce a avut loc, în Rusia, un accident mortal în care a fost implicat camionul unui emigrant armean, atât suspectul, cât și naționalitatea acestuia au fost luate în răs într-o sală de judecată din Rusia, întregul episod fiind difuzat de cel de-al doilea mare post de televiziune de stat din Rusia, *Rossia-1*¹³².

La începutul lui septembrie 2013, presat de Moscova, Erevanul a luat hotărârea de a abandona acordul de asociere, urmând în schimb să se alăture Uniunii Economice Eurasiatice. În decembrie 2014, parlamentul armean a ratificat, cu o majoritate covârșitoare, tratatul Uniunii Economice Eurasiatice – 103 voturi pentru, 7 împotriva și o abținere¹³³. După cum nota politologul Thomas de Waal în 2013, Moscova i-a făcut Erevanului o ofertă de nerefuzat. În contextul în care Rusia îi vindea arme rivalei sale, Azerbaidjan, era clar că Armenia nu avea altă soluție decât să adere la Uniunea Economică dacă voia să nu-i fie periclitată securitatea¹³⁴. Între 2010 și 2013, Azerbaidjan a cumpărat echipament militar modern de la Rusia în valoare de 4 miliarde \$, sumă care mulți se tem că va crește în anii următori¹³⁵. Această situație, coroborată și cu incapacitatea SUA de a ajuta la îmbunătățirea relațiilor turco-armene, a contribuit în mod semnificativ la adâncirea dependenței Erevanului de Rusia, în timp ce campaniile de propagandă nu mai

conteneau să sublinieze acest lucru. Deși nu se poate spune cu certitudine dacă Erevanul a fost determinat până la urmă să cedeze din cauza războiului informațional orchestrat de Rusia, campaniile de propagandă axate pe conflictul din Nagorno-Karabah, economia, prețul gazului și îngrijorările legate de securitate au avut cu siguranță darul de a alarma publicul armean, blocând astfel orice variantă pentru guvernul de la Erevan. Deși Armenia a afirmat insistent că acordul de asociere cu UE nu avea de ce să afecteze în vreun fel cooperarea strânsă cu Rusia în domeniul securității, în timp ce opinia publică sprijinea atât apropierea de UE, cât și direcțiile de integrare propuse de Moscova, gândindu-se la posibilele câștiguri economice, când a venit vremea, Erevanul s-a trezit că nu avea în față prea multe opțiuni. După cum prezisese De Waal încă din 2013, în multe privințe, presiunea la care a fost supusă Armenia nu a fost decât un fel de repetiție pentru ceea ce urmat în Ucraina, în momentul în care această țară a început să ia în calcul semnarea unui acord de asociere cu UE, în toamna lui 2013. Pentru Rusia, Ucraina reprezintă un premiu mult mai valoros decât Armenia, pe care nu-și poate permite să-l cedeze Occidentului, după cum au demonstrat-o anexarea Crimeii și războiul din estul Ucrainei¹³⁶.

Viitorul: protecție sau anexare?

Belarus și Armenia reprezintă cazuri unice în contextul traiectoriei de reimperializare pe care o propun, având în vedere că sunt cele mai apropiate și mai loiale aliate ale Rusiei dintre fostele republici sovietice. Ambele state sunt membre ale Uniunii Economice Eurasiatice, împreună cu celelalte aliate apropiate ale Rusiei, Kazahstan și Kîrgîzstan. Ambele țări

au o structură foarte omogenă, cu minorități etnice puțin numeroase. Limba și cultura rusă sunt respectate în ambele țări, ba chiar se bucură de un statut privilegiat în Belarus. De asemenea, nu există mișcări separatiste semnificative – nici din trecut, nici din prezent – în niciuna dintre ele¹³⁷. Aceasta înseamnă că Rusia nu prea are ce proteja aici prin politicile sale privind compatrioții. Și totuși cazul orașului Sevastopol din Ucraina demonstrează că până și o bază militară poate deveni ținta reimperializării, iar Armenia și Belarus sunt ambele gazde ale unor astfel de baze militare rusești. În general însă, ceea ce se demonstrează în acest capitol este că Rusia nu este nevoită să anexeze teritoriile armean și belarus în mod oficial, din moment ce se bucură deja de o influență puternică asupra politicii externe a acestor state. Influența a fost demonstrată încă o dată cu ocazia summitului Parteneriatului Estic de la Riga, din mai 2015, când o declarație privind condamnarea anexării Crimeii de către Rusia a trebuit să fie refăcută după ce atât Armenia, cât și Belarus au refuzat să o semneze¹³⁸. Principalul obiectiv al politicii de reimperializare a Moscovei este să mențină această influență la nivel maxim, fără să se consume prea multe resurse pentru aceasta. După cum s-a văzut din modul în care au evoluat lucrurile în Ucraina, misiunile de acaparare a unor astfel de teritorii mai vaste sunt costisitoare, poate chiar imposibile.

Belarus

Deși Belarus a rămas aliatul Rusiei și după izbucnirea conflictului din Ucraina, în 2014, conducerea țării s-a arătat totuși într-o câțva preocupată de contextul de securitate regională în schimbare. În discursul său privind starea națiunii din aprilie

2014 (la puțin timp după anexarea Crimeii), Lukașenko a făcut câteva aluzii subtile la adresa unor manifestări incipiente ale propagandei ruse împotriva discriminării rușilor din Belarus: „Astăzi ne este dat să auzim lucruri și mai surprinzătoare despre Belarus, care ar încerca să-i hărțuiască pe ruși și limba rusă. Bineînțeles, nu este deloc lucru ușor nici să inventezi asemenea imbecilități... Cât privește declarațiile despre Belarus care ar încerca să-i hărțuiască pe ruși, nici nu vreau să discut despre o asemenea prostie. Orice discuție despre spiritul rus, spiritul belarus, proruși sau proucraïneni reprezintă încă un pas făcut în direcția aceluiași haos.”¹³⁹ Lukașenko și-a reafirmat poziția în 2015: „Mulți belaruși sunt căsătoriți și înrudiți cu ruși, polonezi, evrei și alte etnii. Niciodată nu ne-a interesat acest lucru și nici nu ne va interesa... Ce interes am avea să promovăm o asemenea politică naționalistă? Numai pentru a-i goni pe cei care s-au născut aici și ai căror părinți s-au născut aici? Aceasta e o prostie dintre cele mai mari!”¹⁴⁰ Aparent, Lukașenko încearcă s-o ia înainte Moscovei și să împiedice orice tentativă a acesteia de a invoca nevoia de a acorda protecție compatrioților ruși din Belarus. Chiar și în acest context însă, în care probabilitatea unei mișcări separatiste și a unei anexări a teritoriilor locuite de compatrioții ruși este mult mai mică, este posibil ca, în viitor, Belarus să devină subiectul unor scenarii diferite în cadrul eforturilor Rusiei de refacere a imperiului.

În viitorul apropiat, Belarus va continua probabil să meargă pe același drum al integrării economice, politice și militare cu Rusia. Țara este deja membră a diferitelor organizații conduse de Moscova: Uniunea Statală Rusia-Belarus, CSI, Organizația Tratatului de Securitate Colectivă și Uniunea Economică Eurasiatică. Lukașenko însuși a fost cel care a propus crearea Uniunii Statale la sfârșitul anilor 1990, principalul său obiectiv la

vremea respectivă fiind să ajungă președinte sau vicepreședinte al confederației după încheierea mandatului lui Elțin¹⁴¹. Odată cu înscrierea lui Putin în cursa prezidențială, Lukașenko a încercat să dea înapoi. Așa cum pare să indice acest episod important și cum deduc experții belaruși, Lukașenko s-a concentrat mai mult pe ambițiile sale personale decât pe interesele Belarusului sau ale Rusiei¹⁴². Prin urmare este foarte posibil ca, pe viitor, să cocheteze din nou cu ideea unei uniuni mai strânse cu Rusia. În 2015, Lukașenko și-a reafirmat loialitatea față de Moscova cu ocazia discursului său privind starea națiunii, când a spus: „Toată lumea trebuie să afle că noi am fost mereu și vom fi mereu alături de Rusia. Iată de ce asemenea referiri într-o doară la Crimeea, deviații și schimbări de politică în Belarus nu pot fi permise.”¹⁴³

Viitoarele scenarii trebuie să ia în considerare și viitorul regimului lui Lukașenko. Președintele belarus are 60 de ani și conduce țara de 20 de ani, dar este mai tânăr și are mai puțini ani în funcție decât liderii autoritari ai Asiei Centrale. Cei trei fii ai săi, precum și speculațiile din mass-media conform cărora cel mai mare dintre ei ar urma să-i succeadă în funcția de președinte pot indica posibilitatea întemeierii unei dinastii în Belarus¹⁴⁴. În același timp însă, o manifestație prodemocratică în Belarus sau în Rusia ar putea pune în pericol regimul lui Lukașenko, precum și legăturile dintre Belarus și Rusia. În trecut, protestele populare care au urmat alegerilor prezidențiale din 2006 și 2010, precum și pașnicele „proteste tăcute” din vara lui 2011 fie au fost suprimate prin folosirea forței, fie s-au stins de la sine rapid¹⁴⁵.

UE i-a propus lui Lukașenko o nouă cale, pe care să pășească în viitor, inclusiv prin oferta „neoficială” din 2006, „Ce ar putea oferi Uniunea Europeană statului Belarus”, dar și prin invitația

din 2009 de a participa la inițiativa Parteneriatului Estic¹⁴⁶. Dialogul dintre UE și Belarus a fost întrerupt însă după ce autoritățile de la Minsk au înăbușit protestele din seara zilei de 19 decembrie 2010, când au avut loc alegeri¹⁴⁷. De asemenea, criza ucraineană a intervenit și ea ca un factor neașteptat în relația dintre UE și Belarus, în contextul în care Lukașenko a participat la două runde de negocieri, mai întâi între Ucraina, Rusia și separatiști, în septembrie 2014 (întâlnire cunoscută sub denumirea de Minsk I), iar după prăbușirea acordului de încetare a focului, la runda de negocieri care a avut loc între Rusia, Franța, Germania și Ucraina, în februarie 2015 (Minsk II)¹⁴⁸. Negocierile de la Minsk le-au dat speranțe liderilor europeni cu privire la o posibilă evoluție pozitivă în relația cu Minskul, speranțe infirmate însă de rezerva pe care au demonstrat-o, cu ocazia summitului Parteneriatului Estic din mai 2015, atât Belarusul, cât și Armenia față de perspectiva unor relații mai apropiate cu UE și riscul de a-și periclita relația cu Rusia.

Indiferent cum vor evolua lucrurile în viitor, este clar că Rusia va ști să-și valorifice câștigurile obținute în Belarus prin intermediul politicilor sale necoercitive, al politicilor privind compatrioții și al propagandei, după care s-ar putea să treacă la metode mai dure de constrângere: șantaj, amenințări și război informațional. Contrar tuturor așteptărilor, Moscova a reușit să provoace mișcări separatiste în Ucraina, unde ucrainenii și rușii au trăit în pace timp de mai multe decenii, și în Transnistria din Moldova, unde rușii reprezintă o minoritate. După 2014, nu ar trebui excluse nici intensificarea activității grupărilor paramilitare cazăcești proruse din Belarus și nici înăsprirea politicilor rusești în această țară¹⁴⁹. Între timp însă, sondajele de opinie indică faptul că majoritatea belarușilor

nutresc sentimente extrem de ambigue față de țara lor și că aceștia nu au nicio dorință de a lupta, nici pentru Belarus, nici pentru Rusia¹⁵⁰.

Armenia

În Armenia, Rusia s-a poziționat întotdeauna ca „singurul garant” al securității țării în fața posibilelor amenințări venite dinspre Turcia și Azerbaidjan¹⁵¹. După decenii întregi în care a sprijinit ambele părți implicate în conflictul din Nagorno-Karabakh, respectând bine-cunoscutul principiu „dezbină și stăpânește”, Moscova a reușit să-și mențină influența asupra ambelor state. Cu toate acestea Moscova se bucură mai degrabă de o influență moderată asupra regiunii: Turcia, care este membră NATO, sprijină necondiționat Azerbaidjanul, în timp ce Armenia are și ea o relație cu NATO, plus sprijinul diasporei sale, care numără nu mai puțin de 78 de milioane de oameni (marea majoritate stabiliți în Rusia, SUA și Franța). De asemenea, spre deosebire de alte foste republici sovietice, Rusia nu a căutat până acum să protejeze mica minoritate rusă din Armenia sau pe cetățenii ruși de aici, care, în marea lor majoritate, sunt etnici armeni. Într-adevăr, Armenia este în proporție de 98% un stat monoetnic, fără grupuri minoritare semnificative și fără să se fi confruntat vreodată cu mișcări separatiste care să fi necesitat intervenția specială a Rusiei. În plus, anexarea de către Rusia a unor teritorii armene este improbabilă și din cauza poziționării geografice. Cu toate acestea nevoia Rusiei de a-și proteja soldații staționați la baza militară din Giumri poate deveni, la o adică, un pretext pentru Moscova dacă s-ar decide să alimenteze un conflict în Armenia, după cum au sugerat activiștii ruși pe rețelele rusești de socializare, ca răspuns la protestele care au avut loc în Armenia după ce un soldat rus

a fost acuzat că a comis mai multe crime¹⁵². Totuși folosirea trupelor rusești ca pretext ar fi destul de dificilă, din cauza aceleiași poziționări geografice, în contextul în care soldații ar trebui să fie retrași prin Georgia, a cărei graniță cu Rusia a fost în mare parte închisă din anii 2000, sau prin Azerbaidjan, o altă soluție la fel de improbabilă.

În general, Moscova pare mai degrabă interesată să „protejeze” Armenia și regiunea Nagorno-Karabakh de intervenția unor state străine, care ar putea avea propriile interese în zonă, indiferent de preferințele Erevanului. Ambasadorul rus în Armenia, Ivan Volinkin, adresându-se participanților la un congres al rusofonilor din Erevan, în aprilie 2014, a emis un avertisment atât față de Occident, cât și față de armeni: „Vom bloca orice intervenție agresivă în treburile interne ale statelor prietene, sub pretextul propagării unor idei străine de mințile și inimile noastre.”¹⁵³ Volinkin făcea referire la criza din Ucraina și dădea de înțeles, se pare, că orice mișcare prooccidentală sau prodemocratică ar fi avut loc în Armenia, urma să fie imediat înăbușită de către Moscova, indiferent de acțiunile Erevanului.

Armenia, ca și Belarus, va continua probabil să urmeze linia integrării economice și politice cu Rusia, Uniunea Economică Eurasiatică și Lumea Rusă. Toate partidele politice armene importante, inclusiv Partidul Republican și cele de opoziție, au sprijinit (deși cu un entuziasm discutabil) aderarea Armeniei la Uniunea Economică Eurasiatică în 2015, argumentând că aceasta va aduce probabil unele avantaje economice țării și accesul la o piață de 170 de milioane de oameni¹⁵⁴. Deși opinia publică sprijină atât integrarea în UE, cât și integrarea în Uniunea Eurasiatică, se pare că ultima se bucură de mai multă popularitate, cu toate că susținerea aderării la Uniunea Eurasiatică a scăzut în rândul populației de la 67% în 2013 la 57%

în 2014, motivele furnizate de subiecți variind de la politicile rusești la criza din Ucraina¹⁵⁵. După cum conchide politologul armean Hovhannes Nikoghosyan, „astăzi, aproape toți sunt de părere în Armenia că, dacă țara ar fi forțată să aleagă o singură parte într-un conflict de amploare care s-ar declanșa între Rusia și Occident, ar fi de preferat să aleagă Rusia, pe baza vechiului considerent legat de securitate”¹⁵⁶. Totuși, după părerea redactorului-șef al publicației *Armenian Reporter*, Emil Sanamian, „dacă acest «cvasiconsens», care se bazează pe sprijinul continuu al Rusiei în domeniul economic și în cel al securității, slăbește un pic, din cine știe ce motive, sau dacă apare în sfârșit o alternativă occidentală la acest sprijin al Rusiei, atunci el se va evapora pur și simplu”¹⁵⁷. Tensiunile din 2015 legate de modul în care autoritățile ruse și armene au înțeles să gestioneze criza declanșată de crimele care au avut loc în Giumri sau altele viitoare legate de evenimente similare ar putea duce la o schimbare de optică în politica conciliatoare a Erevanului sau în cea bazată pe intimidare a Moscovei. Confruntată cu politica de reimperializare a Rusiei, Armenia se mai poate baza pe identitatea puternică pe care o are ca țară, care o separă foarte clar de Rusia, dar și pe diaspora sa din Occident, numeroasă și foarte activă.

Dacă Armenia și Belarus se vor afla vreodată în situația de a alege Europa și Occidentul în dauna Rusiei – cum s-a întâmplat cu vecinele Ucraina și Georgia înaintea lor – este foarte probabil că Moscova nu le va lăsa să se desprindă de ea așa de ușor. În primul rând, ambele țări găzduiesc baze militare rusești. În al doilea rând, în ultimul deceniu, Moscova și-a exercitat din plin puterea necoercitivă, a pus presiune și a recurs la diverse metode de constrângere, pe lângă faptul

că a investit atât în domeniul militar, cât și în cel economic pentru a menține aceste țări în sfera sa de influență. Iar după cum o arată experiențele prin care au trecut aceste două ali-ate ale Rusiei, linia de demarcație dintre puterea necoercitivă a Rusiei, parteneriat și alianță, pe de o parte, și constrângere și șantaj, pe de altă parte, este foarte fină. Fosta națiune-soră Ucraina a văzut deja cât de repede se poate transforma o țară dintr-un aliat al Rusiei în țintă a proiectului agresiv de reim-perializare al acesteia. Iată de ce nu putem exclude un ase-menea scenariu în viitor nici în cazul Armeniei, nici în cel al Belarusului – care au oricum șanse mult mai mici de a rezista presiunii Moscovei.

Concluzie

Un imperiu care s-a format prin război nu se poate menține decât tot prin război.

CHARLES DE MONTESQUIEU (1680–1755)

Preluarea Crimeii de către Rusia în martie 2014 și războiul care a urmat în estul Ucrainei au trezit Europa și SUA. Revizionismul Moscovei părea imposibil de negat, iar discuțiile despre politica neoimperialistă a Rusiei și Războiul Rece abundau. În orice caz, la jumătatea anului 2015, în ciuda sancțiunilor pe care Occidentul nu a încetat să le impună Rusiei, a atacurilor cu rachetă împotriva orașului Mariupol din sudul Ucrainei, a încălcării acordurilor de încetare a focului Minsk I și Minsk II, există deja o dorință în rândul puterilor europene de a reveni la raporturile obișnuite cu Rusia. Există numeroase explicații furnizate de Moscova și de mulțimea celor interesați ca lucrurile să revină la normal, care spun că agresiunea Rusiei în Ucraina constituie un caz izolat și că nu trebuie să ne îngrijorăm din cauza politicilor practicate de Moscova în fostele republici sovietice. În primul rând, timp de 150 de ani, până în 1954, mai exact, Crimeea a făcut parte din Rusia, ceea ce înseamnă că Moscova are o motivație „legitimă” pentru anexare. În al doilea rând, mișcările separatiste din estul Ucrainei sunt puse pe seama localnicilor și se insinuează că ar fi fost declanșate de „lovitura de stat” de la Kiev (cum numește Moscova izgonirea de la putere a președintelui ucrainean Victor Ianukovici din februarie 2014). În această logică, sprijinul pe

care Rusia îl acordă separatiștilor ar fi unul legitim, în loc să constituie un exemplu de conflict provocat de Moscova, care participă la el atât cu arme, cât și cu personal militar. Invo-când aceste pretexte și în contextul în care lumea revine încet la starea de lucruri obișnuită, pe măsură ce presa se satură de această poveste și este interesată de subiecte noi, cazul Crimeii va deveni în curând (și aproape că a devenit deja) o cauză pier-dută. Așa-zisele republici populare Donețk și Lugansk vor ră-mâne înghețate în conflict – la fel ca Abhazia și Osetia de Sud, în Georgia, și Transnistria, în Moldova, de care atât oamenii de stat, cât și ziariștii au uitat deja de mult.

Este foarte probabil ca anul 2014 să fie o repetare a anului 2008, când Rusia i-a smuls definitiv Georgiei cele două terito-rii, după un război rapid care a pus pe jar atât Occidentul, cât și fostele republici sovietice. Apoi, la fel ca în 2014, întreaga lume a început să se vaiete, să vorbească despre „un nou Răz-boi Rece” și despre latura mai agresivă a regimului lui Vladi-mir Putin. Și totuși nu a durat mult până când lumea a uitat toate acestea. Au început să apară tot felul de argumente plau-zibile în sprijinul ipotezei că războiul ruso-georgian constituia un eveniment izolat, o excepție. Era foarte ușor să arăți cu de-getul spre Tbilisi și să dai vina pe autoritățile georgiene pentru faptul de a fi tras primele focuri de armă într-o tentativă de a recâștiga Osetia de Sud și Abhazia din mâinile rebelilor sepa-ratiști. Era de asemenea ușor să uiți, sau poate să ignori, mai mult de un deceniu în care Moscova îi încurajase, îi finanțase și îi înzestrase cu pașapoarte pe separatiștii din aceste terito-rii. După un model similar, războiul din 1992, în urma căruia Transnistria își obținea „independența” față de Moldova cu ajutorul trupelor și al armamentului sovietic, a ajuns de mult o simplă pagină din cartea de istorie.

În realitate, toate aceste evenimente, aparent fără legătură unul cu altul, și politicile duse de Rusia în Ucraina, Georgia, Moldova, statele baltice, Armenia și Asia Centrală se aseamănă foarte mult și au la bază aceeași strategie. Indiferent dacă vorbim de „națiunea-soră slavă” Ucraina, cu Crimeea ei „rusă”, sau de statele baltice, cu statutul lor de membre UE și NATO, sau de aliații Rusiei Kazahstan și Armenia, Rusia a căutat mereu să își înzestreze compatrioții cu pașapoarte, invocând nevoia de a le acorda protecție și ducând adevărate războaie informaționale împotriva acestor țări. Timp de peste două decenii, în special începând cu a doua jumătate a anilor 2000, Rusia s-a concentrat din ce în ce mai mult pe traiectoria sa de reimperializare, în cadrul căreia vizează fostele state sovietice și în special regiunile locuite de rusofoni, etnici ruși și alte populații minoritare. La baza acestei traiectorii de reimperializare se află reconstrucția politică a diasporei ruse din lumea postsovietică sub denumirea de „compatrioți ruși”. Scopul final al acestui proces este acela de a atrage diaspora rusă în tentativa de a extinde teritoriul și influența Federației Ruse în dauna fostelor republici sovietice.

Politicile rusești privind compatrioții au foarte puțin de a face cu îmbunătățirea condițiilor de trai ale etnicilor ruși și rusofonilor din străinătate, ei fiind folosiți în schimb de Rusia în politica sa externă și de securitate. După cum s-a văzut, Moscovei i-a luat mai mult de un deceniu ca să ofere diasporei sale posibilitatea de a reveni în patrie – și chiar și atunci a chemat-o numai pentru a popula anumite regiuni izolate, extrem de neprimitoare, din Siberia. În schimb, politicile rusești privind compatrioții merg mână în mână cu măsurile de constrângere, campaniile de dezinformare și forța folosită în unele cazuri împotriva guvernelor din țările avute în vedere. Din când în când, modul în care sunt folosite aceste politici

frizează șantajul, ca mijloc de manipulare a compatrioților și chiar a unor aliați precum Armenia, Belarus, Tadjikistan, Kazahstan și Kîrgîzstan, pentru a-i convinge să ia parte la proiectul de reimperializare al Rusiei. De multe ori, Moscova le oferă protecție compatrioților ruși împotriva voinței lor. De asemenea, campaniile de propagandă care au ca temă presupusele discriminări la care ar fi supuși rusofonii sau celelalte minorități etnice din Ucraina, Georgia sau statele baltice nu au făcut decât să pună și mai mult gaz pe foc. Aceste campanii au împiedicat integrarea pașnică a minorităților în societățile din țările vecine Rusiei. Atunci când nu s-au pliat pe interesele sale de politică externă, Moscova a ignorat presiunile la care erau supuși compatrioții ruși sau tensiunile etnice existente în Turkmenistan sau Kîrgîzstan. Una peste alta, aceste politici prin care Rusia încearcă să atragă diaspora rusă vin în sprijinul proiectelor mai ample pe care le are regimul lui Putin, și anume acela de a restabili Rusia ca mare putere în lume și de a relua traiectoria istoriei imperiale a Rusiei. Multe dintre țările care se confruntă cu aceste politici ale Rusiei legate de compatrioți reprezintă (și au reprezentat și în trecut) ținte atractive pentru ambițiile Rusiei în domeniul economic, energetic, militar și al securității. Implicarea insuficientă a Occidentului și acceptarea tacită a faptului că fostul spațiu sovietic (cu excepția statelor baltice) aparține sferei de influență a Rusiei au înlesnit implementarea acestor politici și chiar au făcut să rămână neobservate.

Rezultatele politicilor rusești

Traietoria de reimperializare a Rusiei a fost implementată cu cel mai mult succes în Ucraina, Georgia și Moldova. Rusia a reușit să le smulgă teritorii tuturor acestor trei țări sub pretextul protejării cetățenilor și compatrioților ruși. Lucrurile nu

s-au petrecut întotdeauna la fel: în Moldova, armata sovietică a fost cea care i-a „protejat” pe separatiștii rusofoni și a jucat un rol esențial în conflict; în Georgia, în schimb, au fost trupele de menținere a păcii și politica de pașaportizare dusă de Rusia, care a profitat și de tensiunile etnice locale; în Ucraina, pașaportizarea locuitorilor din Crimeea și înzestrarea cu armament și soldați a milițiilor separatiste din regiunile Lugansk și Donețk au contat cel mai mult. Rezultatul tuturor acestor politici îl constituie „republicile populare” autoproclamate din teritoriile separatiste din Transnistria, Osetia de Sud, Abhazia și estul Ucrainei, care fie au ajuns conflicte înghețate, fie, cum este cazul Ucrainei, au toate șansele să se transforme în conflicte înghețate în anii următori. Crimeea este singurul teritoriu care a devenit la propriu parte din Federația Rusă. Totuși Crimeea seamănă și ea deja, cel puțin deocamdată, cu un teritoriu al nimănui sau cu o zonă de conflict înghețat, în contextul în care este izolată atât de Ucraina continentală, cât și de restul lumii, iar populația nerusă este supusă la tot felul de intimidări și presiuni. Este foarte probabil ca, după decenii de izolare și condiții de viață improprii, inerente în zonele de conflict înghețat, Osetia de Sud, Abhazia, Transnistria și, posibil, Lugansk și Donețk să fie încorporate în sfârșit Federației Ruse, care a demarat deja procedurile pentru o integrare mai strânsă a acestor regiuni. În final, prea puține opțiuni mai rămân valabile pentru aceste teritorii care s-au rupt de țările lor fără a fi recunoscute de comunitatea internațională și care primesc sprijin financiar și militar de la Moscova, în loc să se integreze în țările care le protejau.

Urmărilor acestor evoluții din Ucraina, Georgia și Moldova nu se opresc la pierderea teritoriilor propriu-zise. Atacul la adresa integrității teritoriale a acestor state (și, indirect, chiar

la adresa statalității lor) își va pune puternic amprenta și asupra viitorului lor. Urmările războiului și pierderile teritoriale vor diviza pentru totdeauna sistemele politice și societățile din aceste țări. Vor apărea tot felul de facțiuni (cum s-a întâmplat în Moldova și Georgia), care vor dori să facă tot felul de concesii Moscovei, în speranța că o îmbunătățire a relațiilor cu aceasta va duce la recuperarea teritoriilor pierdute sau cel puțin va reduce riscul unor conflicte teritoriale viitoare. În schimb, alte grupări vor începe să promoveze o politică naționalistă, anti-rusească și antiminoritară, la fel de dăunătoare pentru statele și societățile lor. Din cauza disputelor teritoriale cu Rusia, Ucraina, Georgia și Moldova vor întâmpina mari dificultăți în misiunea de a deveni membre UE și NATO, acesta fiind unul dintre principalele obiective urmărite de Moscova prin declanșarea acestor dispute. Pentru Moscova, conflictele înghețate și teritoriile separatiste reprezintă o soluție ieftină, dar extrem de eficientă la problemele pe care le are, pentru că, prin crearea acestor zone, reușește să le facă viața grea vecinilor recalcitranți și, totodată, UE și NATO. Ucraina și Georgia ar putea să calce și ele pe urmele Moldovei și să rămână blocate într-o zonă gri de izolare și stagnare, între Vest și Est. În anumite privințe, soarta statelor cărora le sunt amenințate teritoriile riscă să nu fie foarte diferită de cea a teritoriilor pierdute, cu conflicte înghețate.

Deși a reușit să avanseze într-o oarecare măsură și în statele baltice, procesul de reimperializare este departe de a fi atins aici faza finală, în care vorbim de separatism și anexare. Populațiile numeroase de rusofoni și celelalte minorități s-au aflat timp de mai multe decenii în vizorul Moscovei, care le-a dedicat diferite inițiative și politici. Având în vedere comunitățile foarte numeroase de ruși și rusofoni care trăiesc pe teritoriul lor,

de-a lungul graniței cu Rusia, și frecvențele alegații ale Moscovei cu privire la modul în care tratează aceste comunități, Estonia și Letonia au de ce să se teamă. De asemenea, în ciuda unei percepții greșite des întâlnite, datorită numărului mic de rusofoni (care îi include, pe lângă etnicii ruși, și pe polonezi), care trăiesc însă concentrați în anumite zone, și datorită unei convingeri mai vechi conform căreia integrarea minorităților s-ar fi realizat deja cu succes pe teritoriul ei, ca urmare a aplicării unor politici cuprinzătoare privitoare la cetățenie, Lituania nu este nici ea în afara oricărui pericol. În toate aceste trei state, politica de pașaportizare a minorităților practică de Moscova a înregistrat un oarecare succes. În Estonia și Letonia, succesul politicii de pașaportizare s-a datorat în special faptului că anumiți ruși nu au primit cetățenia țării în care trăiesc, ceea ce i-a determinat să obțină cetățenia rusă mai ales din rațiuni economice. Cel mai îngrijorător nivel de pașaportizare a minorităților a fost atins în Estonia, unde, într-un orașel situat la granița cu Rusia, Narva, aproximativ 30% din populație are deja cetățenie rusă. Acest lucru ne amintește de nivelul ridicat de pașaportizare atins în Crimeea, Osetia de Sud și Abhazia înainte ca Moscova să înceapă să practice politici mai agresive în aceste regiuni. Deși, în general, politica de pașaportizare a înregistrat un succes limitat în țările baltice, în special în rândul generației mai tinere de ruși și rusofoni, cele trei state au început deja să se confrunte cu următoarele etape ale traiectoriei de reimperializare a Rusiei – cea a războiului informațional și a politicii Moscovei privind „protecția” comunităților de vorbitori de limba rusă (dar nu prin acțiuni militare). Campaniile informaționale s-au intensificat după 2014, concentrându-se în special pe divizarea societăților și defăimarea guvernelor baltice, ca și pe amenințări retorice. Dincolo de retorică însă,

suveranitatea acestor trei state a fost ținta unor numeroase atacuri, materializate prin violări ale spațiului aerian, răpirea unui polițist de frontieră eston și amenințarea cu darea în judecată a lituanienilor care n-au mai vrut să se înroleze în armata sovietică imediat după ce țara lor și-a declarat independența.

Deși politica Rusiei față de statele baltice nu pare să anunțe un război iminent sau posibilitatea în viitorul apropiat ca Rusia să încerce să acapareze noi teritorii în regiune, cum a fost cazul în Ucraina, Georgia și Moldova, este posibil ca, în anumite privințe, urmările ei să fie mai grave pentru ordinea instaurată în lume după sfârșitul Războiului Rece, ca urmare a statutului pe care îl au aceste țări, de membre UE și NATO. Integrarea lor nu a împiedicat Rusia să-și exercite mai departe influența asupra acestor state și asupra minorităților de etnici ruși și rusofoni care trăiesc aici. Pe măsură ce politicile rusești din statele baltice escaladează în adevărate campanii informaționale concertate și adevărate războaie informaționale, revendicarea dreptului de a asigura protecția compatrioților ruși și organizarea de tabere în care tinerii compatrioți fac instrucție militară, presiunea exercitată de Moscova asupra statelor baltice are toate șansele să tensioneze la modul general relația existentă dintre NATO și Rusia. În timp ce articolul 5 al Tratatului nord-atlantic funcționează ca o baricadă împotriva agresiunilor Moscovei, chiar și aceste atacuri indirecte care vizează stabilitatea, teritoriul și suveranitatea statelor membre se pot traduce printr-o amenințare la adresa integrității alianței. Ca o primă reacție, NATO și-a consolidat deja prezența în statele baltice, spulberând astfel speranțele Moscovei de a obține câștiguri facile în regiune.

Există însă și unele urmări pe termen lung ale eforturilor de reimperializare ale Rusiei pentru sistemele politice din țările

baltice. Rusia a încurajat cu perseverență minoritatea rusă, celelalte minorități și unele partide politice ale minorităților să formuleze cereri politice (și le-a și finanțat eforturile) – pentru a schimba, de exemplu, legea referitoare la limba oficială, pentru a cere autonomia anumitor regiuni sau organizarea unor referendumuri în regiunile separatiste. În timp însă ce partidele politice care reprezintă interesele minorității ruse au avut un oarecare succes (mai ales în Letonia) și în timp ce aceste interese au fost preluate și promovate de un spectru mai larg de partide politice de centru-stânga sau partide ale minorităților din Estonia și Lituania, interesele minorităților rămân oarecum reprezentate într-o măsură insuficientă la nivelul principalelor forțe politice. Sprijinul adeseori netransparent acordat de Moscova partidelor minorităților baltice, uneori, cu scopul subminării controlului asupra acestora, a făcut ca ele să nu mai prezinte încredere pe scena politică locală, situație care a dăunat în final intereselor legitime ale minorităților. Între timp, principalele partide politice din statele baltice au neglijat problema integrării minorităților în societate, lăsând astfel Kremlinului suficient spațiu de manevră.

Cele cinci state din Asia Centrală s-au numărat și ele printre țintele traiectoriei de reimperializare. Succesul politicilor Moscovei în regiune a variat însă semnificativ ca urmare a diferențelor dintre regimurile politice locale, a dimensiunii locale a problemei privind compatrioții și în funcție de vulnerabilitatea economică și în planul securității a statelor respective. Uzbekistan și Turkmenistan, care au cele mai autoritare și izolate regimuri din regiune, au reușit să blocheze multe dintre inițiativele Rusiei legate de compatrioți, cum ar fi cele de sprijinire a organizațiilor diasporei ruse, politicile privind compatrioții și eforturile de pașaportizare. La polul opus, cele

mai vulnerabile, mai sărace și mai slabe dintre cele cinci state, Tadjikistan și, mai recent, Kîrgîzstan, nu au avut destulă forță să se opună multora dintre politicile Moscovei, pe care aceasta din urmă a continuat să le promoveze, inclusiv prin metode de constrângere sau mită, în anumite cazuri. Cea mai mare țară din regiune, Kazahstan, se încadrează la mijlocul acestui spectru al relațiilor dintre Moscova și statele din regiune, deși numeroasa și întru câțva nemulțumita sa minoritate rusă, concentrată de-a lungul graniței nordice a țării cu Rusia, rămâne vulnerabilă la politicile rusești privind compatrioții și poate constitui un pretext pentru eventualele pretenții pe care le-ar ridica Rusia asupra teritoriilor în care locuiește aceasta. De-a lungul anilor, Kazahstan a rămas un aliat apropiat al Rusiei și poate cel mai loial din Asia Centrală, astfel încât, la fel ca în cazul Tadjikistanului și Kîrgîzstanului, Rusia a avut suficient spațiu de manevră pentru a-și pune în practică politicile necoercitive legate de compatrioți. Totuși regimul dur al președintelui Nursultan Nazarbaev a știut să pună o stavilă pașaportizării populației kazahе de către Rusia și să blocheze orice mișcare separatistă, cel puțin deocamdată. După cum se întâmplă și în celelalte state din Asia Centrală și în majoritatea fostelor republici sovietice, în Kazahstan, mass-media rusă controlată de stat este la fel de prezentă și populară, exercitându-și influența asupra celei mai mari părți a populației, în contextul în care aproximativ 75% dintre kazahi vorbesc limba rusă. În același timp, nu se poate spune despre aceste cinci state din Asia Centrală sau despre liderii lor că ar privi Rusia cu ochi buni, ci mai degrabă că își urmăresc propriile interese, din momentul obținerii independenței, principala lor preocupare devenind făurirea statului național. Au făcut într-adevăr afaceri cu Moscova atunci când acest lucru le-a convenit și au încercat, atunci când a fost posibil, să-și

protejeze suveranitatea și securitatea națională. Numai cele mai vulnerabile dintre aceste țări, Tadjikistan și Kîrgîzstan, au suferit mai multe constrângeri în relația lor cu Moscova, fără să devină însă complet servile.

Deși se poate spune că implicațiile geopolitice ale traiectoriei reimperializării în Asia Centrală sunt mai puțin îngrijorătoare decât în cazul statelor baltice, asta nu înseamnă că pot fi și ignorate. Date fiind granițele comune pe care această regiune le are cu state turbulente ca Afganistan și Iran, precum și apropierea față de Pakistan, orice efect destabilizator generat de mișcările separatiste sau conflictele provocate de Rusia ar putea fi agravat de mișcările extremiste transfrontaliere. Este clar că, dacă în Asia Centrală ar apărea astfel de zone de conflict înghețat, unde traficul de arme și droguri de obicei înfloreste, așa cum s-a întâmplat în Georgia și Moldova, aceste zone ar putea deveni adevărate focare de terorism. Apariția unor asemenea teritorii dominate de anarhie ar contribui și mai mult la destabilizarea regiunii, ceea ce ar avea repercusiuni inclusiv pentru securitatea internațională și pentru războiul global dus de Occident împotriva terorismului. Eforturile depuse de Rusia în menținerea unei influențe de tip neoimperialist în regiune ar putea de asemenea să intre din ce în ce mai mult în conflict cu interesele europene și, eventual, cu cele ale Chinei. Statele bogate în resurse energetice, cum ar fi Turkmenistan, Kazahstan și Uzbekistan, ar putea în viitor să ajute statele europene în proiectul care vizează reducerea dependenței energetice față de Rusia. China a devenit și ea un consumator care continuă să importe din ce în ce mai multe resurse energetice din Asia Centrală și un investitor proeminent în regiune. În contextul în care statele din Asia Centrală încearcă să-și diversifice aliații și partenerii economici, politicile de reimperializare ale Rusiei

ar putea să se transforme într-un obstacol și, totodată, într-o sursă de tensiuni care să pună în pericol acest deziderat. În viitor, pe măsură ce liderii politici din Uzbekistan și Kazahstan îmbătrânesc și vor părăsi scena politică, o schimbare de regim sau de politică externă sau o conducere a țării mai puțin autoritară ar putea duce la creșterea tensiunilor cu Moscova sau, dimpotrivă, ar putea crea oportunități pentru un amestec mai pronunțat al Rusiei în afacerile interne ale acestor țări, dacă nu chiar pentru o intervenție.

Cazurile Armeniei și Belarusului ne demonstrează că nici măcar aliații Rusiei nu sunt imuni la politica acesteia de reimprializare. De fapt, este posibil ca acești aliați să fie capabili de mult mai puțină rezistență în fața politicilor Moscovei privind compatrioții comparativ cu alte state. Se poate spune că aceste două țări nu au părăsit niciodată orbita imperialistă a Rusiei și, fără îndoială, nici sfera acesteia de influență. Cazul lor mai este unic și prin faptul că, aici, Rusia nu a încercat să-i atragă de partea ei în primul rând pe ruși sau celelalte minorități (puțin numeroase), ci întreaga populație, care tinde să fie receptivă la influența culturală și politică a Rusiei. Mass-media rusă tinde să fie omniprezentă în ambele țări, iar în Belarus, liderii politici au îmbrățișat adesea – sau nu au putut să respingă – politicile de rusificare. În orice caz, nici Armenia și nici Belarus nu acceptă fără să crâcnească tot ceea ce le dictează Moscova. Ambele au avut diferite divergențe cu Rusia. În unele privințe, cazul Armeniei seamănă cu cel al Tadjikistanului și Kîrgîzstanului. Fiind cel mai vulnerabil stat din regiune, pe fondul conflictului înghețat din Nagorno-Karabah cu vecina Azerbaidjan, Armenia a căutat întotdeauna să obțină sprijinul și protecția Moscovei. În ciuda identității culturale puternice a armenilor, limba rusă continuă să se bucure de

o mare popularitate în rândul tinerilor din această țară, ceea ce nu se întâmplă în multe alte locuri din fostul spațiu sovietic. Țara a constituit ținta mai multor campanii informaționale ale Rusiei, fiind în același timp supusă și unor presiuni economice, în contextul unei tentative de a-și îmbunătăți relațiile cu UE – un proiect pe care Erevanul l-a abandonat în final. Deși a acceptat multe dintre politicile Rusiei, Armenia a respins totuși în mod categoric politica de pașaportizare și strămutare a cetățenilor săi în Rusia, gest care a avut darul să stârnească un val de riposte oficiale și neoficiale dure din partea Moscovei.

La fel ca Armenia, ultimul bastion al Rusiei din Caucaz, Belarus a rămas ultima țară din Europa aflată indubitabil în sfera de influență rusească. În timp ce alte țări europene din fostul Bloc Sovietic au încercat măcar să se reorienteze spre Occident, Belarus a rămas aliatul de încredere al Rusiei și un participant benevol la proiectul de reimperializare al acestei țări. Cu toate acestea, la fel ca președintele Kazahstanului, Nazarbaev, președintele Belarusului, Aleksandr Lukașenko, s-a folosit în nenumărate rânduri de autoritatea pe care o are pentru a bloca unele aspecte mai agresive ale traiectoriei de reimperializare, inclusiv politica de pașaportizare și acuzațiile absurde legate de tratamentul discriminatoriu care le-ar fi fost aplicat rusofonilor într-o țară cu o populație majoritar vorbitoare de limba rusă. Totuși, după cum se poate vedea din modul în care Lukașenko a cochetat cu proiectul de unificare a Belarusului cu Rusia, în contextul în care aspira la cea mai înaltă poziție în noul stat care ar fi rezultat din această unificare, liderul din Belarus s-a concentrat mai mult pe consolidarea bazei sale de putere și pe împlinirea ambițiilor sale personale decât pe făurirea statului. Ca urmare a intervenției Rusiei în țara vecină, Ucraina, în 2014, în Belarus au început să apară anumite

semne care indică o întoarcere la identitatea și limba națională belarusă – tendință pe care poporul belarus a îmbrățișat-o încă din anii 2010 – ceea ce n-ar trebui să genereze decât un optimism cel mult moderat, în contextul în care regimul lui Lukașenko s-a arătat dintotdeauna opresiv față de cultura belarusă. În același timp, deși a încercat să adopte o poziție mai degrabă neutră, din postura de gazdă a acordurilor Minsk I și Minsk II, Belarus a rămas suporterul devotat al Rusiei pe tot parcursul crizei ucrainene.

În Armenia și Belarus, implicațiile traiectoriei de reimprializare sunt mult mai puțin semnificative decât în celelalte țări pe care le-am analizat aici. În multe privințe, niciuna dintre țări nu mai are nevoie să fie „reimperializată”, dat fiind că amândouă fac deja parte din sfera de influență a Moscovei. Cu toate acestea este posibil ca, într-o zi, aceste țări să-și reorienteze politica externă. Armenia avusese deja, la un moment dat, planuri să semneze un acord de asociere cu UE, până când a intervenit Rusia și a forțat-o, în 2014, să semneze în schimb un act de adeziune la Uniunea Economică Eurasiatică, aflată sub patronajul Rusiei. Deocamdată, majoritatea populației armene sprijină această direcție a politicii externe a țării; dar dacă va avea loc o reorientare, atunci sunt șanse foarte mari ca Moscova să treacă la politici mult mai agresive față de Erevan. Crima pe care un soldat rus a comis-o cu brutalitate în orașul armean Giumri în ianuarie 2015 a demonstrat deja că tensiunile sociale pot avea repercusiuni politice. Un scenariu de viitor ar putea implica un război informațional al Rusiei și folosirea bazei militare în scopul „protejării” soldaților staționați aici, a rusofonilor și a acelei părți a populației armene care are deja cetățenie rusă. La fel, în Belarus, o schimbare la nivelul conducerii țării sau o schimbare în politica externă are toate șansele să atragă o serie

de reacții mai dure din partea Moscovei. După modelul Ucrainei, Moscova ar putea să provoace anumite diviziuni în societate, ținând în special cele mai vulnerabile dintre regiunile de graniță, unitățile militare și bazele industriale. În general, Moscova pare tot atât de hotărâtă să-și „protejeze” statele aliate de o eventuală integrare occidentală, pe cât este de hotărâtă să-i „protejeze” pe compatrioții ruși, indiferent dacă aceste state, cum ar fi Armenia sau Belarus, își doresc această protecție sau nu. În același timp, această „protecție” a statelor aliate este similară în cinismul ei cu „protecția” compatrioților. În trecut, Moscova a jucat rolul unui prieten din interes pentru ambele state, oferindu-și „protecția” numai atunci când avea interes să o facă, în timp ce, în momentul în care Kirgîzstanul i-a cerut să intervină în conflictele etnice, a refuzat să o facă, la fel cum a ales să ignore solicitările venite din partea diasporei ruse din Turkmenistan, care i-a cerut ajutorul pentru a putea încheia o afacere cu autoritățile de la Așgabat în domeniul gazelor. Pe viitor, este de așteptat ca Rusia să continue să se folosească de sprijinul acordat statelor aliate și de politicile sale referitoare la compatrioți ca de niște instrumente extrem de adaptabile în atingerea ambițiilor sale geopolitice.

Învățămintele pentru viitor

Analizele pe care le-am făcut în această carte pun sub semnul întrebării multe dintre interpretările convenționale ale politicilor pe care Rusia le practică în țările imediata ei vecinătate. Ele demonstrează că Rusia a aplicat tot mai mult o politică de reimperializare a teritoriilor care, în trecut, au făcut parte din Imperiul Rus și din Uniunea Sovietică și că s-a folosit în atingerea ambițiilor sale de compatrioții ruși ca de un instrument

politic. Este clar că această politică a căpătat amploare în anii 2000 și în special spre sfârșitul anilor 2000, perioadă care coincide cu regimul lui Vladimir Putin, deși nu ar trebui s-o privim ca pe o politică pur „putinistă”. Obiectivul meu a fost să demonstrez modul în care această politică a fost preluată în epoca Putin de la o serie de predecesori, pe care-i putem urmări înapoi pe firul istoriei până în epoca țaristă, o epocă de expansiune, rusificare, colonizare și instigare la conflicte etnice. Deși rolul lui Putin în misiunea de a restabili Rusia ca mare putere în lume și în promovarea politicilor privind compatrioții, puse în slujba ambițiilor de politică externă, poate constitui în sine un subiect interesant pentru un viitor studiu, mi se pare greu de distins rolul acestuia în contextul celor 25 de ani de politici privind compatrioții ruși din perioada postsovietică sau moștenirea sovietică de cea țaristă. În momentul în care Elțin și apoi Putin au venit la putere, ei au moștenit diaspora rusă ca produs al dizolvării Uniunii Sovietice și al politicilor etnice ale lui Stalin. La fel, populațiile numeroase de rusofoni și alte minorități care trăiesc în teritorii străine vor dăinui mult timp după ce Putin va părăsi politica. Compatrioții ruși vor rămâne o prezență semnificativă în Europa și Eurasia în deceniile care vor veni, indiferent cine se va afla în fruntea Kremlinului.

Mai mult decât atât, deși prea des se insinuează sau se presupune că Rusia are un drept inerent la interese privilegiate (dacă nu chiar la drepturi teritoriale) în țările care au făcut parte din fostul Imperiul Rus sau din cel sovietic, cartea de față pornește de la o ipoteză cu totul diferită. Cu toate că nu am insistat atât de mult pe interesele și reacțiile la nivel de politici pe care le-au avut țările vizate de ambițiile Rusiei, nu am presupus niciodată că aceste țări nu ar avea dreptul să își aleagă singure propriul drum – indiferent că vorbim de o alianță sau de integrarea cu

Rusia sau cu Occidentul. De fapt, eu am contestat acel punct de vedere cinic conform căruia aceste state ar „aparține” sferei de interese a Rusiei. În mod surprinzător, există o serie întreagă de analize foarte cunoscute, referitoare la criza din Ucraina și nu numai, care contrazic punctul meu de vedere. Mulți dintre adepții abordării teoretice realiste a relațiilor internaționale (printre care și John Mearsheimer) și ai celor constructiviste (cum ar fi Andrei Țigankov), dar și alții (Noam Chomsky, de exemplu) au pus accentul pe statutul de mare putere al Rusiei în regiunea ei, argumentând că politicile agresive ale Rusiei în Ucraina și Georgia reprezintă o reacție la desconsiderarea intereselor Rusiei de către Occident, NATO și UE¹. Însă toate aceste abordări, atât ale analiștilor de la Kremlin, cât și ale celor occidentali, care pornesc de la ideea unui dezacord între interesele Rusiei și cele ale Occidentului în fostul spațiu sovietic, care constituie totodată și sursa conflictului, sau care pun accentul pe modul în care expansiunea UE și NATO a afectat sfera istorică și ideologică de influență a Rusiei, au în ele o doză de „orientalism”, dat fiind că tratează țările estice ca pe niște subiecți pasivi, care nu fac decât să răspundă acțiunilor Occidentului². În contextul crizei din Ucraina, Kievul a fost de asemenea văzut adesea nu ca un agent activ, ci ca un subiect pasiv, supus fie intereselor Rusiei, fie celor ale Occidentului³. O asemenea abordare neagă însă din start părerile și interesele acestor țări și ale popoarelor în chestiune. În plus, o asemenea abordare devine deosebit de periculoasă în momentul în care dezbaterea duce la o întrebare din start înșelătoare, și anume aceea legată de măsura în care Crimeea sau estul Ucrainei, sau Belarus este „rus”, neglijându-se astfel nu numai istoria sau identitatea națională a Ucrainei sau a Belarusului, ci și preferințele pe care aceste țări le exprimă astăzi cu privire la politica lor externă. Acest tip de

abordare defectuoasă poate fi identificat la cea mai mare parte a fostelor țări sovietice, despre care Moscova spune că ar fi, ideologic și istoric vorbind sau în baza unor considerente legate de securitate, teritorii „rusești”. În realitate, Rusia a trecut de la politicile necoercitive la cele mai agresive, în cadrul traiectoriei de reimperializare, în momentul în care un anumit stat și-a exprimat dorința de a se reorienta spre Occident în politica sa externă (ca în cazurile Ucrainei, Georgiei, Moldovei și Armeniei). O cercetare mai amănunțită a reacțiilor sistemice ale Moscovei la schimbările survenite în politica externă a fostelor state sovietice ne-ar ajuta să depășim asemenea presupuneri conform cărora politicile agresive ale Rusiei ar fi „unice”, „inexplicabile” sau că ar fi determinate de anumite circumstanțe (cum ar fi faptul că, în Georgia, primul foc de armă a fost tras la ordinul conducerii de la Tbilisi) și să le vedem în schimb că pe niște politici continue, practicate cu consecvență, așa cum am propus eu aici.

Am căutat de asemenea să cobor cu o treaptă nivelul analizei și să prezint, chiar dacă la modul nesistematic, diferitele perspective și opțiuni exprimate de etnicii ruși, rusofoni și membri ai altor minorități, de care uităm adesea și care sunt, de obicei involuntar, politizați, manipulați și folosiți atât de țările lor, cât și de Kremlin. Un studiu științific al diasporei ruse din fostele republici sovietice, bazat pe diferențele dintre generații, socioeconomice, culturale și geografice ar fi cu siguranță binevenit, căci ne-ar ajuta să înțelegem mai bine o categorie de oameni care vor continua să joace un rol important în menținerea stabilității și ordinii instaurate după sfârșitul Războiului Rece. Între timp însă, analiza mea și interviurile incluse în această carte ne ajută să înțelegem măcar câteva lucruri. În general, nu există un înțeles al termenului „compatriot” care să fie universal valabil printre rușii și rusofonii

intervievați, ale căror puncte de vedere variază de la respingerea cu fermitate a etichetei respective până la acceptarea ei pasivă, dar cu scepticism și îmbrățișarea ei cu entuziasm (în cazuri rare). În zonele de conflict înghețat, cum ar fi Transnistria, Osetia de Sud și Abhazia, compatrioții fie sunt din ce în ce mai sceptici față de Moscova, ca urmare a unor promisiuni neîndeplinite, fie dau dovadă de un pragmatism cinic în relația cu aceasta, fie se identifică din ce în ce mai mult cu politicile Moscovei și cu Rusia. De asemenea, interviurile au dezvăluit existența unei rupturi între generații printre rușii și rusofonii din străinătate. În statele baltice, membrii generației mai tinere dețin în general cetățenia țării în care trăiesc, vorbesc fluent limba națiunii titulare și sunt în general bine integrați în societate. În țări precum Ucraina, Belarus, Armenia și Kazahstan, unde o mare parte a națiunii titulare și o mare parte din populația minoritară vorbește limba rusă, poziția adoptată de tineri față de Rusia și eforturile acesteia legate de protecția compatrioților nu pare să aibă nimic de a face cu etnia lor sau cu limba maternă a generației mai vârstnice. Tinerii care se identifică drept etnici ruși, în opoziție cu ucrainenii rusofoni, pot fi în egală măsură critici sau susținători ai politicilor Moscovei. În viitor, dacă Kremlinul va continua să-i exploateze pe așa-ziii compatrioți în scopul îndeplinirii ambițiilor sale teritoriale, va depinde numai de liderii fostelor state sovietice să încerce să înțeleagă minoritatea rusă pentru a o integra cu succes în societate. Până în prezent însă, pare să fie valabilă situația opusă. Există o lipsă clară de înțelegere a populațiilor minoritare în rândul guvernelor postsovietice, iar în anumite cazuri chiar o frică de ele, ca de o posibilă coloană a cincea. Aceasta reduce la minimum oportunitățile de angajare și integrare în societate a etnicilor ruși și rusofonilor și crește în același timp șansele Moscovei de a-i atrage de partea ei.

Un efect secundar al eforturilor de reimperializare și al politicilor Rusiei referitoare la compatrioți îl reprezintă zonele de conflict înghețat. Aproape toate aceste conflicte din fostul spațiu sovietic (cu excepția celui din Nagorno-Karabah) au fost create de Rusia sub pretextul protejării compatrioților ruși și toate au luat forma așa-ziselor „republici populare” autoproclamate. Condițiile din aceste „republici” sunt cumplite. Armele, drogurile, traficul de ființe umane, terorismul, crima organizată, economia prăbușită și dictatura militară reprezintă ceva obișnuit în Transnistria și, mai recent, în „republicile” Donețk și Lugansk. Asemenea condiții au cu siguranță și consecințe transnaționale, ceea ce înseamnă că mișcările separatiste provocate de Rusia care duc la conflicte înghețate ar trebui să preocupe și comunitatea internațională, nu numai statele direct implicate și cele aliate acestora. Prea adesea, aceste conflicte înghețate au fost tratate ca niște cazuri izolate, care au rezultat în urma unor circumstanțe aparte, fără să se acorde prea multă atenție similitudinilor dintre ele și faptului că toate constituie rezultatul acelorași politici rusești, după cum am încercat să arăt aici. Și acesta însă este un alt subiect care ar putea fi studiat cu mai multă atenție.

Deși rolul traiectoriei de reimperializare este să crească puterea Moscovei și să aducă fostele state sovietice înapoi în brațele Rusiei sau, în unele cazuri, să le împiedice să se elibereze din brațele Rusiei, rezultatul acestor politici poate fi contradictoriu. În primul rând, politicile mai agresive practicate de Rusia față de compatrioți și teritoriile locuite de aceștia au făcut ca state precum Ucraina, Georgia, Kazahstan, Turkmenistan și Uzbekistan să devină mai prudente în relația lor cu Moscova și să caute să se reorienteze spre Europa sau China. În al doilea rând, identitatea națională rusă este din ce în ce mai mult definită pe baza unor criterii etnice și a apartenenței la Biserica Ortodoxă Rusă, și mai puțin pe baza unor criterii civice,

cea ce, pe termen lung, ar putea avea ca rezultat o înstrăinare a nerușilor și musulmanilor din anumite regiuni ale Federației Ruse, cum ar fi Cecenia, Daghestan, Tatarstan și Crimeea, anexată recent. De asemenea, această tendință ar putea să strice și alte socoteli ale Moscovei, care-i include printre compatrioți și pe cei care nu sunt propriu-zis de etnie rusă, cum a făcut în Osetia de Sud și Abhazia. În al treilea rând, cum politicile privind compatrioții reprezintă un atentat la adresa suveranității țărilor avute în vedere și pot duce inclusiv la război, cum s-a întâmplat în Ucraina, este posibil ca ele să stârnească o revoltă chiar printre etnicii ruși și rusofonii din străinătate. Acest scepticism în creștere față de agenda Moscovei este evident mai ales în rândul generației mai tinere de rusofoni, pe care am încercat să-i descriu în această carte. Chiar dacă mulți dintre aceștia se identifică în general cu Rusia și cultura ei, se îndoiesc totuși de intențiile Moscovei ascunse în spatele politicilor de „protecție” a compatrioților. În anii următori, Rusia ar putea să piardă o parte din sprijinul de care se bucură acum din partea diasporei ruse pentru politicile sale necoercitive referitoare la compatrioți și politicile sale umanitare.

Având în vedere faptul că nici diaspora rusă și nici ambițiile imperialiste ale Moscovei nu vor dispărea într-un viitor previzibil, cel mai probabil eforturile de reimperializare ale Rusiei vor continua să se manifeste sub o formă sau alta. Prin urmare ar fi util ca, între timp, statele vizate și Occidentul să se gândească la o serie de reacții politice eficiente. Cu siguranță, nu va putea fi vorba de o soluție care să se potrivească tuturor celor 14 state cu caracteristici diferite, care ocupă spațiul dintre Marea Baltică, Caucaz și Asia Centrală. Factorii de decizie politică trebuie să fie pregătiți cu soluții multidimensionale, adaptate la specificul fiecărei țări în parte, pe măsură ce politicile Moscovei privind compatrioții ruși vor continua să fie aplicate.

Voi oferi aici, pe scurt, și câteva sugestii privind măsurile care ar putea fi luate în cadrul fiecărei etape a traiectoriei de reimperializare. Astfel, în prima fază – care se desfășoară deja în toate statele foste sovietice – avem de a face cu puterea ne-coercitivă a Rusiei. În replică, SUA și Europa ar putea să înceapă prin a renunța la prezumția greșită că, odată cu sfârșitul Războiului Rece și cu lărgirea UE și NATO, Occidentul a câștigat deja competiția cu Rusia în plan ideologic și în ceea ce privește exercitarea puterii ne-coercitive. Dimpotrivă, Rusia continuă să consume resurse considerabile în exercitarea puterii sale ne-coercitive în fostele state sovietice și mai departe. Moscova se bucură de o influență mai mare pentru că se bazează pe măsuri de constrângere. SUA și UE ar trebui să continue să se implice în fostul spațiu sovietic și să încerce să arate de ce sunt mai bune democrația liberală și valorile pe care ea le reprezintă. Schimburile culturale, educaționale și profesionale ar putea face și ele obiectul unor programe pe care Occidentul le-ar putea aplica în regiune. Fostele state sovietice ar trebui să se gândească și ele la propriile politici ne-coercitive cu care să încerce să câștige „inimile și mințile” rușilor și rusofonilor și să solicite sprijinul aliaților în acest demers.

În al doilea rând, dacă ar admite faptul că un anumit număr de țări dintre cele vizate de Moscova și în special zonele de conflict înghețat depind de ajutoarele umanitare de la Moscova, atunci Occidentul ar putea să se gândească la propriile programe de ajutorare destinate acestor regiuni. Țări precum Moldova, Georgia și Ucraina ar putea să încerce să ofere ele însele un oarecare sprijin economic, educațional și cultural regiunilor separatiste, în loc să le lase cu totul în grija Moscovei. O altă posibilitate de a contracara politicile Rusiei privind compatrioții și politica de pașaportizare ar fi adoptarea de legi specifice de către statele-țintă, după modelul celor din Asia Centrală. Cea

mai eficientă cale pentru guvernele acestor state ar fi să adopte politici care să vizeze o mai bună integrare în societate a minorităților naționale, inclusiv politici de susținere culturală, solicitând în același timp și ajutorul aliaților pe care îi au. Mai mult decât orice însă, este esențial să ne gândim ce s-ar putea întâmpla dacă nu am încerca să ne opunem acestor politici legate de compatrioți și politici de pașaportizare.

Abordarea următoarei etape a traiectoriei de reimperializare, cea a războiului informațional dus de Rusia, este probabil și cea mai importantă, căci propaganda începe de obicei ca o formă de manifestare a puterii necoercitive, după care se transformă într-un instrument de război. Unele demersuri pozitive în acest sens au fost deja făcute ca urmare a intensificării campaniei informaționale a Rusiei după anexarea Crimeii. În ianuarie 2015, Marea Britanie, Danemarca, Estonia și Lituania au apelat la UE pentru a realiza campanii de informare care să reprezinte o alternativă la campaniile de propagandă ale Rusiei. De asemenea, în 2015, Estonia și Letonia au anunțat propriile planuri de a înființa noi canale de televiziune în limba rusă, în timp ce Ucraina a lansat un post de televiziune în limba engleză, „Ukraine Today”, în 2014. E nevoie însă și de alte inițiative, nu numai pe continentul european, ci și în Caucaz și Asia Centrală. În acest context, ar fi bine ca postul de radio creat de Statele Unite ale Americii în perioada Războiului Rece, Radio Europa Liberă–Radio Libertatea, să își extindă rolul de sursă alternativă de știri și informații în limba rusă și în celelalte limbi ale fostelor state sovietice. În octombrie 2014, REL–RL și „Vocea Americii” au lansat un program de știri (de televiziune), de treizeci de minute, în limba rusă, care este încă departe de a putea concura chiar numai cu singurul canal de televiziune finanțat de statul rus care emite neîntrerupt în limba engleză, cu un buget anual raportat în 2015

de 236 de milioane \$ și un public care depășește 700 de milioane de telespectatori din peste o sută de țări. În anii următori, campania de informare menită să contracareze propaganda rusă ar putea beneficia de fonduri mai mari, organizare și coordonare mai bună între statele vizate, UE și SUA.

Odată ce politicile de reimperializare ale Rusiei ajung în faza finală, cea în care se invocă nevoia de protecție a compatrioților și se trece la anexare, cea mai mare parte a traiectoriei este deja încheiată și implementată. În această etapă, politicile de răspuns trebuie să țină și mai mult seama de fiecare caz în parte, iar analiza lor depășește cu mult tematica acestei cărți. Unele dintre fostele state sovietice au început deja să se pregătească timid pentru momentul în care politicile Rusiei ar trece în această fază finală, mai agresivă. În ianuarie 2015, Lituania a publicat un manual de informare publică, *Cum trebuie acționat în situații extreme sau în situații de război*, cu scopul de a pregăti populația pentru eventualitatea în care ar izbucni un război tradițional sau unul hibrid. Alte politici de răspuns ar trebui să includă (printre altele) instrucțiuni de pregătire pentru un posibil război hibrid declanșat de Rusia, organizarea de proteste, contracararea grupărilor paramilitare transnaționale, precum și atragerea populației din teritoriile separatiste și zonele de conflict înghețat. Factorii de decizie politică din statele vizate și aliații lor, precum și comunitatea internațională ar trebui să se pregătească pentru a se putea opune demersurilor de reimperializare ale Rusiei pe termen scurt, mediu și lung. Revenirea la o stare normală în relația cu Moscova nu va duce la eliminarea repercusiunilor determinate pe plan local, regional și internațional de politicile expansioniste ale Rusiei, care îmbracă forma conflictelor înghețate și a statelor dezmembrate, a căror dezvoltare viitoare este astfel blocată.

Note

CAPITOLUL 1 – Întoarcerea la imperiu

1. Leigh Michael, „Transatlantic Relations, Economic Crisis, and the Future of the European Union”, *Bologna Center Journal of International Affairs*, 16, 2013, pp. 48–53; Joerg Forbrig, citat în Simon Shuster, „Putin’s Latest Moves Tip the Balance of Power Toward Russia”, *Time*, 21 decembrie 2013, <http://world.time.com/2013/12/21/putins-latest-moves-tip-the-balance-of-power-toward-russia/>; Michal Baranowski, citat în Ian Traynor, „Russia «Blackmailed Ukraine to Ditch EU pact»”, *The Guardian*, 22 noiembrie 2013, <http://www.theguardian.com/world/2013/nov/22/russia-ukraine-eu-pact-lithuania>.
2. „Mogherini: Russia Is No Longer the EU’s Strategic Partner”, *EurActiv*, 3 septembrie 2014, <http://www.euractiv.com/sections/global-europe/mogherini-russia-no-longer-eus-strategic-partner-308152>; Simon Tisdall, „The New Cold War: Are We Going Back to the Bad Old Days?”, *The Guardian*, 19 noiembrie 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/nov/19/new-cold-war-back-to-bad-old-days-russia-west-putin-ukraine>; Alasdair MacDonald și Jan Strupczewski, „EU Leaders Prepare for Long Confrontation with Russia”, *Reuters*, 19 decembrie 2014, <http://www.reuters.com/article/2014/12/19/us-russia-crisis-eu-idUSKBN0JX04M20141219>.
3. Theodore R. Weeks, *Nation and State in Late Imperial Russia: Nationalism and Russification on the Western Frontier*,

- 1863–1914, DeKalb, Northern Illinois University Press, 2008; Edward C. Thaden, *Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855–1914*, Princeton, NJ, Princeton University Press, 1981; Darius Staliunas, *Making Russians: Meaning and Practice of Russification in Lithuania and Belarus after 1863*, Amsterdam, Rodopi, 2007.
4. Gatis Pelnēns, ed., *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States*, Riga, Centre for East European Policy Studies, 2009, pp. 9–10.
 5. Alexander Motyl, *Imperial Ends*, New York, Columbia University Press, 2001, p. 110.
 6. Francis Fukuyama, „The End of History?“, *The National Interest*, vara 1989, <http://ps321.community.uaf.edu/files/2012/10/Fukuyama-End-of-history-article.pdf>.
 7. Motyl, *Imperial Ends*, p. 4.
 8. Daniel Litvin, „Oil, Gas and Imperialism“, *The Guardian*, 4 ianuarie 2006, <http://www.theguardian.com/world/2006/jan/04/russia.ukraine2>.
 9. Una dintre cele mai cunoscute personalități care au militat pentru reconstrucția statului rus „umilit” și a națiunii ruse este Aleksandr Dughin – fost profesor la Universitatea de Stat din Moscova, celebru pentru punctele sale de vedere naționaliste. Anton Barbashin și Hannah Thoburn, „Putin’s Brain: Alexander Dugin and the Philosophy Behind Putin’s Invasion of Crimea“, *Foreign Affairs*, 31 martie 2014, <http://www.foreignaffairs.com/articles/141080/anton-barbashin-and-hannah-thoburn/putins-brain>.
 10. Daniel Treisman, „Vladimir Putin’s Remarkable Comeback“, CNN, 3 februarie 2014, <http://www.cnn.com/2014/02/03/opinion/treisman-putin-comeback-sochi/index.html>.
 11. Leon Aron, ed., *Putin’s Russia: How It Rose, How It Is Maintained, and How It Might End*, Washington, DC, American Enterprise Institute, 2015.

12. Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, Lanham, MD, Rowman & Littlefield, 2009; Stephen Sestanovich, „Russia's Foreign Policy is a Near-Complete Failure”, *Financial Times*, 3 noiembrie 2013, <http://www.ft.com/cms/s/0/73d58caa-4258-11e3-8350-00144feabdc0.html#axzz3KJbA20nB>.
13. Dmitri Trenin, „What Russian Empire?” *New York Times*, 23 august 2011, http://www.nytimes.com/2011/08/24/opinion/24iht-edtrenin24.html?_r=0.
14. Johan Galtung, „Geopolitics after the Cold War: An Essay in Agenda Theory”, în *The International System After the Collapse of the East-West Order*, ed. Armand Clesse, Richard Cooper și Yoshikazu Sakamoto, Dordrecht, Martinus Nijhoff, 1994, p. 202, citat în Motyl, *Imperial Ends*, p. 113.
15. Motyl, *Imperial Ends*, p. 103.
16. Edward Lucas, *The New Cold War: Putin's Russia and the Threat to the West*, New York, Palgrave Macmillan, 2014.
17. Emil Pain, „Russia Between Empire and Nation”, *Russian Politics and Law*, 47, nr. 2, 2009, pp. 60–86.
18. Agnia Grigas, „How Putin Carries Out Power Grab”, CNN, 4 martie 2014, <http://www.cnn.com/2014/03/02/opinion/grigas-putin-compatriot-policy-crimea/index.html>.
19. „US Lawmakers Call for Arming Ukraine Government”, *Business Insider*, 31 august 2014, <http://www.businessinsider.com/us-lawmakers-call-for-arming-ukraine-government-2014-8#ixzz3LuJc2WjD>.
20. Indira Lakshmanan, „Congress Passes Tougher Russia Sanctions But Gives Obama Leeway”, *Bloomberg.com*, 12 decembrie 2014, <http://www.bloomberg.com/politics/articles/2014-12-12/congress-passes-tougher-russia-sanctions-but-gives-obama-leeway>.
21. Alexander Motyl, „The Sources of Russian Conduct: The New Case for Containment”, *Foreign Affairs*, 16 noiembrie 2014, <http://www.foreignaffairs.com/articles/142366/alexander-j-motyl/the-sources-of-russian-conduct>.

22. Shaun Walker și Harriet Salem, „Russian Parliament Approves Troop Deployment in Ukraine”, *The Guardian*, 1 martie 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/02/russia-parliament-approves-military-ukraine-vladimir-putin>.
23. Despre conceptul de „câștigare a inimii și a minții” vezi Elizabeth Dickinson, „A Bright Shining Slogan”, *Foreign Policy*, 22 august 2009, <http://foreignpolicy.com/2009/08/22/a-bright-shining-slogan/>.
24. Motyl, *Imperial Ends*, p. 5.
25. Michael W. Doyle, *Empires*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 1986, p. 45.
26. Motyl, *Imperial Ends*, p. 4.
27. Richard Pipes, *Russia Under the Old Regime*, Marea Britanie, Penguin, 1995, p. 163.
28. Motyl, *Imperial Ends*, p. 3.
29. Hélène Carrère d'Encausse, *Decline of an Empire: The Soviet Socialist Republics in Revolt*, New York, Newsweek Books, 1979, citat în Motyl, *Imperial Ends*, p. 3.
30. Motyl, *Imperial Ends*, p. 3.
31. *Ibid.*, p. 99.
32. Daniel Treisman, „Beyond Horror and Mystery”, IWMpost, nr. 105, septembrie–decembrie 2010, http://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/treisman/PAPERS_NEW/Beyond%20Horror%20and%20Mystery.pdf.
33. Vera Tolz, *Russia*, New York, Oxford University Press, 2001, pp. 235–260; Charles Ziegler, „The Russian Diaspora in Central Asia: Russian Compatriots and Moscow's Foreign Policy”, *Demokratizatsiya*, 14, nr. 1, 2006, p. 103.
34. „Full Text of Putin's Speech on Crimea”, PraguePost, 19 martie 2014, <http://praguepost.com/eu-news/37854-full-text-of-putin-s-speech-on-crimea>.
35. George Friedman, „The Medvedev Doctrine and American Strategy”, Stratfor, 2 septembrie 2008, http://www.stratfor.com/weekly/medvedev_doctrine_and_american_strategy. Vezi și „Medvedev Outlines the Five Main Points of Future Foreign Policy”, Sputnik International, 31 august 2008, <http://sputniknews.com/world/20080831/116422749.html?id=?id>.

36. Ivan Egorov și Nikolai Patrushev, „Ukraine Crisis – The View from Russia”, *The Guardian*, 24 octombrie 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/oct/24/sp-ukraine-russia-cold-war>.
37. Motyl, *Imperial Ends*, p. 3.
38. „National Security Concept of the Russian Federation”, Federation of American Scientists, 18 ianuarie 2000, <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/gazeta012400.htm>.
39. Levada-Center, <http://www.levada.ru/eng/>.
40. Robert Coalson, „Russian Nationalists March On, Under Kremlin’s Wary Gaze”, Radio Europa Liberă–Radio Libertatea, <http://www.rferl.org/content/russia-nationalist-march/26672137.html>.
41. „Russian Public Opinion 2012–2013”, Centrul de Studii „Iury Levada”, Moscova, 2013, p. 107, http://www.levada.ru/sites/default/files/2012_eng.pdf.
42. Marek Menkiszak, „The Putin Doctrine: The Formation of a Conceptual Framework for Russian Dominance in the Post-Soviet Area”, *OSW Commentary*, nr. 131, 28 martie 2014, p. 4.
43. Doyle, *Empires*, p. 45.
44. Menkiszak, „The Putin Doctrine”, p. 4.
45. „Indeksi”, Levada-Țentr, <http://www.levada.ru/indeksy>.
46. Tomas Jivanda, „Vladimir Putin’s Approval Rating Hits Three Year High as Russians Back President over Ukraine”, *The Independent*, 14 martie 2014, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/vladimir-putins-approval-rating-hits-three-year-high-as-russians-back-putin-over-ukraine-9192170.html>.
47. Brian C. Black, *Crude Reality – Petroleum in World History*, Lanham, MD, Rowman & Littlefield, 2012, p. 145.
48. Agnia Grigas, *The Politics of Energy and Memory Between the Baltic States and Russia*, Farnham, MB, Ashgate, 2013; Margarita M. Balmaceda, *Politics of Energy Dependency: Ukraine, Belarus, and Lithuania Between Domestic Oligarchs and Russian Pressure*, Toronto, Toronto University Press, 2013.
49. Anne Applebaum, „Russia’s Corrupt Chokehold on Europe”, *Slate*, 25 iulie 2014, http://www.slate.com/articles/news_and_politics/foreigners/2014/07/russia_s_corrupt_control_of_europe_how_vladimir_putin_keeps_the_continent.html; Joshua

- Keating, „From Russia With Cash”, *ibid.*, 26 noiembrie 2014, http://www.slate.com/blogs/the_world_/2014/11/26/from_russia_with_cash.html.
50. Ambrose Evans-Pritchard și Peter Spence, „Russian Crisis Turns Systemic as Rouble Crashes 13pc”, *The Telegraph*, 15 decembrie 2014, <http://www.telegraph.co.uk/finance/economics/11295402/Russian-crisis-turns-systemic-as-rouble-crashes-13pc.html>; Peter Spence, „Russian Economic Crisis: As It Happened 16 decembrie 2014”, *ibid.*, 16 decembrie 2014, <http://www.telegraph.co.uk/finance/economics/11296233/Russian-economic-crisis-live.html>.
 51. Olga Tanas, „Russia Sees \$140 Billion Annual Loss From Oil Sanctions”, *BloombergBusiness*, 24 noiembrie 2014, <http://www.bloomberg.com/news/2014-11-24/russia-sees-140-billion-annual-loss-from-oil-sanctions.html>.
 52. „Medvedev: We’re «Not Afraid» of a New Cold War”, *Nbcnews.com*, 26 august 2008, http://www.nbcnews.com/id/26403580/ns/world_news-europe/t/medvedev-were-not-afraid-new-cold-war/#.VGEZLYfq9Ro.
 53. Oliver Bullough, „Former Aide Says Putin Has No Strategic Plans”, *Time*, 5 noiembrie 2014, <http://time.com/3547935/putin-pugachev-oligarchs/>.
 54. Thomas Frear, Łukasz Kulesa și Ian Kearns, „Dangerous Brinkmanship: Close Military Encounters between Russia and the West in 2014”, *European Leadership Network, Policy Brief*, noiembrie 2014, <http://www.europeanleadershipnetwork.org/media-library/2014/11/09/6375e3da/Dangerous%20Brinkmanship.pdf>.
 55. *Ibid.*

CAPITOLUL 2 – Reimperializarea Rusiei

Moto: Michał Kaciewicz, „A Final Interview With Boris Nemtsov”, *Newsweek*, 28 februarie 2015, <http://www.newsweek.com/final-interview-boris-nemtsov-310392>.

1. În 1989, prețul la țiței era de 23,73 \$ pe baril, iar în 1997 a scăzut la 12,72 \$.
2. „Putin on «Self-Determination of the Russian People»”, *Den.kiev.ua*, 26 ianuarie 2014, <http://www.day.kiev.ua/en/article/day-after-day/putin-self-determination-russian-people>.

3. Nadia Diuk, „Euromaidan: Ukraine's Self-Organizing Revolution”, *World Affairs*, martie–aprilie 2014, <http://www.worldaffairsjournal.org/article/euromaidan-ukraine%E2%80%99s-self-organizing-revolution>.
4. Joseph S. Nye Jr., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York, Public Affairs, 2004, pp. 6, 8, 11–15.
5. James Sherr, *Hard Diplomacy and Soft Coercion: Russia's Influence Abroad*, Londra, Chatham House, 2013, p. 2.
6. James Sherr, „Russian Soft Power in the «New» and «Old» Europe”, Conference on Russian Soft Power, Arlington, VA, 13 ianuarie 2011.
7. Agnia Grigas, „Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States”, Chatham House Briefing Paper, august 2012, http://www.chathamhouse.org/sites/files/chathamhouse/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/0812bp_grigas.pdf.
8. Vladimir Rukavishnikov, „Russia's «Soft Power» in the Putin Epoch”, in *Russian Foreign Policy in the 21st Century*, ed. Roget Kanet, Houndmills, MB, Palgrave Macmillan, 2010, pp. 76–97.
9. Russia, Ministry of Foreign Affairs, „A Survey of Russian Federation Foreign Policy”, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcbb3/89a30b3a6b65b4f2c32572d700292f74.
10. „The National Question”, citat în James Sherr, *Hard Diplomacy and Soft Coercion*, p. 73.
11. Gatis Pelnēns, ed., *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States*, Riga, Centre for East European Policy Studies, 2009, p. 39.
12. Sherr, *Hard Diplomacy and Soft Coercion*, p. 87.
13. *Almanaque Mundial* 1996, Mexico City, Editorial América/Televisa, 1995, pp. 548–552.
14. Hilary Pilkington, *Migration, Displacement, and Identity in Post-Soviet Russia*, Londra, Routledge, 1998, p. 3.
15. Fiona Hill, „Russia's Newly Found «Soft Power»”, Brookings, 26august2004, <http://www.brookings.edu/research/articles/2004/08/26russia-hill>.
16. Sherr, *Hard Diplomacy and Soft Coercion*, p. 90.

17. Marek Menkiszak, „The Putin Doctrine: The Formation of a Conceptual Framework for Russian Dominance in the Post-Soviet Area”, *OSW Commentary*, nr. 131, 28 martie 2014, p. 2, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/commentary_131.pdf.
18. Evgeny Verlin, „An Enormous Amount of Work Lies Ahead of Us...”, *Russkiy Mir Journal*, ianuarie 2010; Lada Korotun, „Russia to Help Its Compatriots with Words and Deeds”, *The Voice of Russia*, <http://sputniknews.com/voiceofrussia/2011/04/21/49267112/>.
19. „Russki iazik ukrepiaet svoi pozicii v Gruzii”, *MSRS*, 18 februarie 2014, <http://www.msrs.ru/ournews/2014-02-11>; Valeri Bukhalov și Yakov Pliner, „Mi blagodarnii fondu «Russki Mir»”, *Delfi*, 23 martie 2012, <http://rus.delfi.lv/news/daily/versions/valerij-buhvalov-yakov-pliner-my-blagodarny-fondu-russkij-mir.d?id=42229746>.
20. Vezi Michael Gorham, „Virtual Russophobia: Language Policy as «Soft Power» in the New Media Age”, *Digital Icons: Studies in Russian, Eurasian and Central European New Media*, nr. 5, 2011, pp. 30–31; Ilia Azar, „Iazik Kremlia”, *Gazeta.ru*, 25 iunie 2007, www.gazeta.ru/2007/06/25/oa_242691.shtml.
21. Heather A. Conley și Theodore P. Gerber, *Russian Soft Power in the 21st Century: An Examination of Russian Compatriot Policy in Estonia*, Washington, DC, Center for Strategic and International Studies, 2011, p. 13.
22. Tony Halpin, „Russian Orthodox Church Chooses Between «Ex-KGB Candidates» as Patriarch”, *The Times* (Londra), 26 ianuarie 2009, <http://www.thetimes.co.uk/tto/faith/article2100100.ece>.
23. „Russian Patriarch Calls Putin Era «Miracle of God»”, *Reuters*, 8 februarie 2012, <http://uk.reuters.com/article/2012/02/08/uk-russia-putin-religion-idUKTRE81722Y20120208>.
24. „Patriarch Kirill: Russian World – A Special Civilization, Which Should Be Protected”, *newschurch.name*, 9 septembrie 2014, <http://www.newschurch.name/news/christian-churhes-eastern-europe/patriarch-kirill-russian-world-a-special-civilization-which-should-be-protected/>.

25. „Russia's Patriarch Kirill Given Toy Fighter Jet by Factory Workers”, *Moscow Times*, 17 septembrie 2014, <http://www.themoscowtimes.com/news/article/russia-s-patriarch-kirill-given-fighter-jet-by-factory-workers/507270.html>.
26. Thomas de Waal, „Spring for the Patriarchs”, *The National Interest*, 27 ianuarie 2011, citat în Sherr, *Hard Diplomacy and Soft Coercion*, p. 89.
27. Potrivit unui nou studiu al Centrului de Cercetări „Pew” bazat pe trei serii de date (1991, 1998 și 2008) din Programul Internațional de Cercetare Socială (ISSP), „Russians Return to Religion, But Not to Church”, Pew Research Center, <http://www.pewforum.org/2014/02/10/russians-return-to-religion-but-not-to-church/>.
28. „Russkaia țerkov obediniaet svișe 150 mln. veruiușcih v bolee cem 60 stranah – mitropolit Illarion”, Interfax Relighia, 2 martie 2011, <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=39729>.
29. Rusia, Ministrerul Afacerilor Externe, „Studiu cu privire la politica externă a Federației Ruse”, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/e78a48070f128a7b43256999005bcbb3/89a30b3a6b65b4f2c32572d700292f74?OpenDocument; și „Osnovnie napravlenia politiki Rossiskoi Federatii v sfere mejdunarodnogo kulturno-gumanitarnogo sotrudnicestva”, <http://www.mid.ru/bdcomp/ns-osndoc.nsf/e2f289bea62097f9c325787a0034c255/fd3aa5ccb0c5f96b442579ec004ec849%21OpenDocument>.
30. Pelnëns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 19.
31. *Ibid.*, pp. 22–23; Devon Curtis, „Politics and Humanitarian Aid: Debates, Dilemmas and Dissension”, *HPG Report*, 10, aprilie 2001, <http://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/295.pdf>.
32. Jonathan Daniel Weiler, *Human Rights in Russia – A Darker Side of Reform*, Boulder, Lynne Rienner, 2004, pp. 3–22.
33. Pelnëns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 22.
34. *Ibid.*
35. *Ibid.*, p. 23.
36. Menkiszak, „The Putin Doctrine”, pp. 5–6.

37. *Ibid.*, p. 22.
38. Mitchell A. Orenstein, „Putin's Western Allies: Why Europe's Far Right Is on the Kremlin's Side”, *Foreign Affairs*, 25 martie 2014, <http://www.foreignaffairs.com/articles/141067/mitchell-a-orenstein/putins-western-allies>.
39. „Putin: Ukrainian Soldiers Like Nazis in Leningrad”, *Times of Israel*, 29 august 2014, <http://www.timesofisrael.com/putin-ukrainian-soldiers-like-nazis-in-leningrad/>.
40. „Ukraine Run by «Miserable» Jews: Rebel Chief”, Yahoo! News, 2 februarie 2015, <http://news.yahoo.com/ukraine-run-miserable-jews-rebel-chief-202600090.html>.
41. Agnia Grigas și Marcel van Herpen, „The Media Has Swallowed Five Russian Myths That Have Helped Putin Win in Ukraine”, *Forbes.com*, 17 septembrie 2014, <http://www.forbes.com/sites/realspin/2014/09/17/the-media-has-swallowed-five-russian-myths-that-have-helped-putin-win-in-ukraine/>.
42. Sinikukka Saari, *Promoting Democracy and Human Rights in Russia*, Londra, Routledge, 2004, pp. 21–32.
43. „Russian Minorities in the Former Soviet Union”, <http://folk.uio.no/palk/PRIO%20Diaspora.htm>; Olga Zurjari-Ossipova, „Human Rights As the Political-Juridical Issues of the Estonian-Russian Inter-State Relations” (referat în cadrul NATO Research Fellowships Programme, iunie 1997), <http://www.nato.int/acad/fellow/95-97/zurjari.pdf>, pp. 18–22.
44. *Ibid.*
45. Natalya Kanevskaya, „How The Kremlin Wields Its Soft Power in France”, *Radio Europa Liberă–Radio Libertatea*, 3 noiembrie 2014, <http://www.rferl.org/content/russia-soft-power-france/25433946.html>.
46. Institute for Democracy and Cooperation, <http://www.indemco.org/index.php?id=2&language=2>.
47. Institut de la Démocratie et de la Coopération, <http://www.idc-europe.org/en/The-Institute-of-Democracy-and-Cooperation>.
48. *Ibid.*
49. Pelnëns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 20.

50. „Rossotrudnichestvo to Open Offices in Over 100 Countries – Kosachev”, Tass, 24 aprilie 2012, <http://tass.com/en/archive/674112>.
51. „New Agreement with Rossotrudnichestvo to Strengthen HSE's Presence in Europe”, Higher School of Economics (HSE), 7 noiembrie 2014, <http://www.hse.ru/en/news/edu/136894039.html>; „Russia Wants «Unbiased Attitude» – Agency Head”, Sputnik International, 3 septembrie 2012, <http://sputniknews.com/politics/20120903/175734669.html>.
52. „Russia's Soft-Power Agency Is Allocated More Funds”, Sputnik, 24 iulie 2013, <http://sputniknews.com/russia/20130724/182398836/Russias-Soft-Power-Agency-Is-Allocated-More-Funds.html>.
53. Clifford J. Levy, „Moscow's Mayor Exports Russia's New Nationalism”, *New York Times*, 25 octombrie 2008, <http://www.nytimes.com/2008/10/26/world/europe/26mayor.html?pagewanted=all>.
54. Moscow City Government, Department for Foreign Economic Activity and International Relations, <http://www.mos.ru/en/authority/mir/>.
55. Jackie Gower și Graham Timmins, ed., *Russia and Europe in the Twenty-First Century – An Uneasy Partnership*, Londra, Anthem Press, 2007, pp. 80–81.
56. Tatyana Kiilo și Yelena Vladimirova, „Compatriots,” *Russian Federation 2011: Short Term Prognosis*, ed. Karmo Tüür, Tartu, Tartu University Press, 2011, p. 181.
57. Heather A. Conley și Theodore P. Gerber, „Russian Soft Power in the 21st Century. An Examination of Russian Compatriot Policy in Estonia”, A Report of the CSIS Europe Program, New York, Center for Strategic and International Studies, 2011, p. 13.
58. „Medvedev Approves New Fund to Protect Rights of Russian Compatriots”, *rt.com*, 25 mai 2011, <http://rt.com/politics/medvedev-decree-fund-compatriots/>.
59. „Moscow creates fund to protect Russian compatriots abroad”, RT, 18 aprilie 2011, <http://rt.com/politics/russia-compatriots-fund-protection/>.
60. „Sud podtverdil, cito fond Vitrenko s pomoșiu rossiskih deneg, finansiroval terorizm na Donbasse”, Tsenzor.net, 11 iulie 2014,

http://censor.net.ua/news/293495/sud_podtverdil_chno_fond_vitrenko_s_pomoschyu_rossiyskikh_deneg_finansiroval_terrorizm_na_don-basse.

61. Conley și Gerber, „Russian Soft Power in the 21st Century”, p. 14.
62. Heather Conley și Theodore Gerber, „Russian Soft Power: The Evolution of a Strategy”, transcriere a unei discuții între experți, Carnegie Europe, 8 septembrie 2011, http://carnegieendowment.org/files/2011-9-08-Russian_Soft%20Power.pdf.
63. Valeriy Dzutsev, „Cossacks In North Caucasus Demand Increased Support from Moscow”, Central Asia – Caucasus Analyst, 9 august 2013, <http://cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/12783-cossacks-in-north-caucasus-demand-increased-support-from-moscow.html>; „Armed Cossacks Pour In to Fight Georgians”, *The Guardian*, 9 august 2008, <http://www.theguardian.com/world/2008/aug/09/russia.georgia1>; Igor Rotar, „The Cossack Factor in Ukrainian War”, *Eurasia Daily Monitor*, 11, nr. 149, 13 august 2014, http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=42747&no_cache=1#.VNacwvmsXxU.
64. Conley și Gerber, „Russian Soft Power in the 21st Century”, p. 13.
65. Articolul „Third International”, *Encyclopedia Britannica*, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/290606/Third-International>.
66. Kiilo și Vladimirova, „Compatriots”, p. 180.
67. Paul Goble, „Moscow Seeking To Make Russian Diaspora a Soviet-Style Political Weapon Against West”, *interpretermag.com*, 3 februarie 2015, <http://www.interpretermag.com/moscow-seeking-to-make-russian-diaspora-a-soviet-style-political-weapon-against-west/>.
68. Eleonora Tafuro, „Fatal Attraction? Russia’s Soft Power in Its Neighbourhood – Analysis”, FRIDE Policy Brief, nr. 181, mai 2014, http://fride.org/download/PB_181_Russia_soft_power_in_its_neighbourhood.pdf; „World Russian Congress Kicks Off in Moscow”, Radio Europa Liberă–Radio Libertatea, 1 decembrie 2009, http://www.rferl.org/content/World_Russian_Congress_Kicks_Off_In_Moscow/1892547.html.

69. Igor Zevelev, „Russia's Policy toward Compatriots in the Former Soviet Union”, *Russia in Global Affairs*, nr. 1, ianuarie–martie 2008, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_10351.
70. „Rossia zascitit sootcestvennikov v Abhazii i Iuzjoi Osetii vo-iennimi metodami”, Delfi, 25 aprilie 2008, <http://rus.delfi.ee/daily/abroad/rossiya-zaschitit-sootchestvennikov-v-abhazii-i-yuzhnoj-osetii-voennymi-metodami?id=18762901>.
71. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 96.
72. *Ibid.*, p. 24.
73. Florian Mühlfried, „Citizenship at War: Passports and Nationality in the 2008 Russian-Georgian Conflict”, *Anthropology Today*, 26, nr. 2, 2010, p. 9.
74. *Ibid.*, p. 13.
75. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 120.
76. *Ibid.*, p. 111.
77. Robert Coalson, „Pro-Russian Separatism Rises in Crimea as Ukraine's Crisis Unfolds”, *Radio Europa Liberă–Radio Libertatea*, <http://www.rferl.org/content/ukraine-crimea-rising-separatism/25268303.html>.
78. Gary Peach și Maria Danilova, „Russian Passport Handout Stirs Fears”, *Moscow Times*, 25 februarie 2009, <http://www.themoscowtimes.com/sitemap/free/2009/2/article/russian-passport-handout-stirs-fears/374765.html>.
79. „Compliance of the Russian Federation with the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination”, *Russian NGOs' Alternative Report*, martie 2008, <http://www.memo.ru/hr/discrim/ver1/Report-ICERD-eng-site.html>.
80. „Thousands of Moldovans Receive Pensions from Foreign Countries”, *Teleradio Moldova*, 16 august 2013, <http://trm.md/en/social/mii-de-moldoveni-primesc-pensii-de-sute-de-euro-de-la-state-straiiine/>; Kamil Calus, „An Aided Economy: The Characteristics of the Transnistrian Economic Model”, OSW

- Commentary*, nr. 108, 14 mai 2013, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/commentary_108.pdf.
81. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 26.
 82. Aleksandr Selivanov, „How Our Land Can Become Foreign Land: On the Architecture of the «Information War» Against Russia”, *Voenno-Promishlennii Kurer*, 21 martie 2007.
 83. Allison Quinn, „State Media Giant Rossiya Segodnya to Launch New Agency in 45 Languages – Report”, *Moscow Times*, 5 noiembrie 2014, <http://www.themoscowtimes.com/news/article/state-media-giant-rossiya-segodnya-to-launch-new-agency-in-45-languages-report-/510693.html>; Paul Coyer, „The Media Battle for Hearts and Minds in Russia and Central Asia”, *Forbes.com*, 31 decembrie 2014, <http://www.forbes.com/sites/paulcoyer/2014/12/31/does-public-opinion-matter-to-authoritarian-leaders/>.
 84. Delphine D'Amora, „RT, TASS Face Huge Budget Cuts, Layoffs”, *Russia Insider*, 26 ianuarie 2015, <http://russia-insider.com/en/2015/01/26/2740>.
 85. „Minkomsviazi: Finansirovanie RT i MIA «Rossia segodnia» v valiute sokratiŭia bolee cem v dva raza”, *Vedomosti*, 16 ianuarie 2015, <http://www.vedomosti.ru/politics/news/2015/01/16/minkomsvyazi-finansirovanie>.
 86. Tina Burrett, *Television and Presidential Power in Putin's Russia*, New York, Routledge, 2011, p. 49; Laura Belin, „Politics and the Mass Media under Putin”, in *Russian Politics Under Putin*, ed. Cameron Ross, Manchester, Manchester University Press, 2004, pp. 136–137.
 87. „Information Security Doctrine of the Russian Federation”, *Rossiskaia gazeta*, http://www.rg.ru/oficial/doc/min_and_vedom/mim_bezop/doctr.shtm.
 88. Ulrich Clauss, „Deutsches Meinungsbild im Visier von Putins Agenten”, *Die Welt*, 12 iunie 2014, <http://www.welt.de/politik/deutschland/article128985210/Deutsches-Meinungsbild-im-Visier-von-Putins-Agenten.html>; Luminiŭa Kohalmi, „Motorul

- geopolitic al războiului informațional rusesc în Crimeea”, *Univers strategic: revistă universitară de studii strategice interdisciplinare*, 5, nr. 4, octombrie–decembrie 2014, p. 247.
89. Jolanta Darczewska, „The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, a Case Study”, *Point of View*, Centre for Eastern Studies, Varșovia, nr. 42, mai 2014, p. 9.
90. *Ibid.*, p. 10.
91. Dmitri Rogozin, ed., *Voina i mir v terminah i opredeleniah*, Moscova, Vece, 2011, p. 32.
92. *Ibid.*
93. Timothy L. Thomas, „Russia’s Reflexive Control Theory and the Military”, *Journal of Slavic Military Studies*, nr. 17, 2004, p. 237.
94. *Ibid.*, p. 242.
95. „Yle Kioski Traces the Origins of Russian Social Media Propaganda – Never-before-seen Material from the Troll Factory”, Yle Kioski, 20 februarie 2015, <http://kioski.yle.fi/omat/at-the-origins-of-russian-propaganda>.
96. Anton Butsenko, „The Sad Life of Putin’s «Troll Army»”, Euromaidan Press, 2 noiembrie 2014, <http://euromaidanpress.com/2014/11/02/the-sad-life-of-putins-troll-army/>.
97. *Ibid.*
98. Mikle1, „Ukrainian Neo-Nazi”, 16 mai 2014, <http://mikle1.livejournal.com/4181696.html>; Mikle1, „Who Are the Real Terrorists in Ukraine?”, 23 mai 2014, <http://mikle1.livejournal.com/4229360.html>.
99. David Hollis, „Cyberwar Case Study: Georgia 2008”, *Small Wars Journal*, 6 ianuarie 2011, <http://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/639-hollis.pdf>.
100. John Markoff, „Before the Gunfire, Cyberattacks”, *New York Times*, 12 august 2008, <http://www.nytimes.com/2008/08/13/technology/13cyber.html>.
101. Ellen Nakashima, „Russian Hackers Use «Zero-day» to Hack NATO, Ukraine in Cyber-spy Campaign”, *Washington Post*, 14 octombrie 2014, <http://www.washingtonpost.com/world/national-security/russian-hackers-use-zero-day-to-hack-nato->

- ukraine-in-cyber-spy-campaign/2014/10/13/f2452976-52f9-11e4-892e-602188e70e9c_story.html.
102. Miriam Elder, „«Nothing Is True and Everything Is Possible», by Peter Pomerantsev”, *New York Times*, 25 noiembrie 2014, <http://www.nytimes.com/2014/11/30/books/review/nothing-is-true-and-everything-is-possible-by-peter-pomerantsev.html>.
 103. Alexander Podrabinek, „The Price of Freedom”, Institute of Modern Russia, 7 ianuarie 2015, <http://imrussia.org/en/opinions/2148-the-price-of-freedom>.
 104. Karin Deutsch Karlekar și Jennifer Dunham, „Overview Essay. Press Freedom in 2013: Media Freedom Hits Decade Low”, in *Freedom of the Press 2014*, <http://freedomhouse.org/report/freedom-press-2014/overview-essay#.VFFID77q9Rp>.
 105. Elder, „«Nothing Is True and Everything Is Possible.»”
 106. „Kasparov: Russia May Not Live to See Putin’s Death”, Euromaidan Press, 21 octombrie 2014, <http://euromaidanpress.com/2014/10/21/kasparov-russia-may-not-live-to-see-putins-death/>.
 107. Damien Sharkov, „Russian Actor Fires at Ukrainian Forces, Wearing Press Helmet”, *Newsweek*, 31 septembrie 2014, <http://www.newsweek.com/russian-actor-fires-ukrainian-forces-wearing-press-helmet-281465>.
 108. „Latvia Bans Russian Actor Who Donned «Press» Helmet to Fire at Ukrainian Troops”, *Ukraine Today*, 3 noiembrie 2014, <http://uatoday.tv/politics/latvia-bans-russian-actor-who-donned-lsquo-press-rsquo-helmet-to-fire-at-ukrainian-troops-389737.html>.
 109. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 25.
 110. Tom Parfitt, „Vladimir Putin Says There Was Nothing Wrong with Soviet Union’s Pact with Adolf Hitler’s Nazi Germany”, *The Telegraph*, 6 noiembrie 2014, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/vladimir-putin/11213255/Vladimir-Putin-says-there-was-nothing-wrong-with-Soviet-Unions-pact-with-Adolf-Hitlers-Nazi-Germany.html>.

111. Rayyan Sabet-Parry, „Blacklisted Russian Historian Denied Entry into Lithuania”, *baltictimes.com*, 14 august 2014, <http://www.newz.lt/link.php?articleid=19520&source=0>.
112. Simon Shuster, „Russians Rewrite History to Slur Ukraine over War”, *Time*, 29 octombrie 2014, <http://time.com/3545855/russia-ukraine-war-history/>.
113. Nils Muižnieks, *Manufacturing Enemy Images? Russian Media Portrayal of Latvia*, Riga, Academic Press of the University of Latvia, 2008.
114. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 190.
115. Kadri Liik, „The «Bronze Year» of Estonia-Russia Relations”, *Estonia Ministry of Foreign Affairs Yearbook 2007*, http://vm.ee/sites/default/files/content-editors/web-static/053/Kadri_Liik.pdf.
116. *European Parliament Resolution on 2 April 2009 on European Conscience and Totalitarianism*, 2 aprilie 2009.
117. Halya Coynash, „Russia Accuses Ukraine of Committing «Genocide of Russian Speakers»”, *Human Rights in Ukraine*, 1 octombrie 2014, <http://khp.org/index.php?id=1412115043>.
118. Roy Allison, *Russia, the West, and Military Intervention*, 2013, Oxford, Oxford University Press, p. 127.
119. *Ibid.*
120. Menkiszak, „The Putin Doctrine”, p. 6.
121. *Ibid.*
122. *Ibid.*
123. „Statement on the Situation in South Ossetia”, august 2008, citat în Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 218.
124. „Public Opinion Survey Residents of Ukraine, April 3–12, 2014”, International Republican Institute, <http://www.iri.org/sites/default/files/2014%20April%20Survey%20of%20Residents%20of%20Ukraine,%20April%203-12,%202014.pdf>.
125. Vladimir Socor, „Putin Inflates «Russian World» Identity, Claims Protection Rights”, *Eurasia Daily Monitor*, 1, nr. 120, 2 iulie 2014,

http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=42579&no_cache=1#.VF45WPmsXE.

126. Marlene Laruelle, „The «Russian World»: Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination”, *Centre on Global Interests*, mai 2015, <http://globalinterests.org/wp-content/uploads/2015/05/FINAL-CGI-Russian-World-Marlene-Laruelle.pdf>.
127. George Friedman, „The Medvedev Doctrine and American Strategy”, Stratfor, 2 septembrie 2008, https://www.stratfor.com/weekly/medvedev_doctrine_and_american_strategy.
128. „Sergei Lavrov: Many Russian «Volunteers» in Ukraine”, *BloombergBusiness*, 29 septembrie 2014, <http://www.bloomberg.com/video/sergei-lavrov-many-russian-volunteers-in-ukraine-oAnwPNG0RyGVsHU2Poikdg.html>; Hunter Walker, „NATO Releases Satellite Evidence that Russia Is Lying about Invading Ukraine”, *Business Insider*, 30 august 2014, <http://www.businessinsider.com/nato-satellite-photo-evidence-russia-lying-about-ukraine-2014-8>.
129. Michael Kelley și Brett Logiurato, „Ukrainian President: Russian Troops Are Advancing Into Ukraine”, *Business Insider*, 28 august 2014, <http://www.businessinsider.com/ukrainian-president-russian-troops-are-advancing-in-ukraine-2014-8#ixzz3J8o1bBHQ>; „Russian Mercenaries Return in Coffins from Their «Deadly Vacation»”, *Euromaidan Press*, 5 septembrie 2014, <http://euromaidanpress.com/2014/09/05/russian-mercenaries-return-in-coffins-from-their-deadly-vacation/>.
130. Andrew E. Kramer, „Putin Declares Soldiers' Deaths and Wounds Secret, in War and Peace”, *New York Times*, 28 mai 2015, <http://www.nytimes.com/2015/05/29/world/europe/putin-russian-soldiers-ukraine.html>.
131. Coalson, „Top Russian General Lays Bare Putin's Plan for Ukraine”.
132. Gerard Toal, John O'Loughlin, „How People in South Ossetia, Abkhazia and Transnistria Feel about Annexation by Russia”, *Washington Post*, 20 martie 2014, <http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2014/03/20/>

how-people-in-south-ossetia-abkhazia-and-transnistria-feel-about-annexation-by-russia/.

CAPITOLUL 3 – Politicile Rusiei privind compatrioții

Moto: Vladimir Putin, Discursul anual rostit în fața Adunării Federale a Federației Ruse, 25 aprilie 2005, http://archive.kremlin.ru/eng/speeches/2005/04/25/2031_type70029type82912_87086.shtml.

1. Oxana Shevel, „Russian Nation-building from Yel'tsin to Medvedev: Ethnic, Civic or Purposefully Ambiguous?”, *Europe-Asia Studies*, 63, nr. 2, 2011, p. 186; Sven Gunnar Simonsen, „Compatriot Games: Explaining the «Diaspora Linkage» in Russia's Military Withdrawal from the Baltic States”, *ibid.*, 53, nr. 5, 2001, pp. 771–791.
2. Pål Kolstø, „Interstate Integration in the Post-Soviet States”, în *Building Security in the New States of Eurasia: Subregional Cooperation in the Former Soviet Space*, ed. Renata Dwan și Oleksandr Pavliuk, Armonk, NY, M. E. Sharpe, 2000, http://folk.uio.no/palk/Interstate_Integration.htm.
3. Calcul făcut de autoare pe baza unor date din *Ethnologue: Languages of the World*, ed. a XVII-a, 2013, http://archive.ethnologue.com/16/show_language.asp?code=rus.
4. Calcul făcut de autoare, incluzând întreaga populație a fostelor republici sovietice (mai puțin cetățenii Federației Ruse), pe baza ultimelor date oferite de serviciile naționale de statistică.
5. Neil Melvin, *Russians Beyond Russia: The Politics of National Identity*, Londra, Royal Institute of International Affairs, 1995, p. 16.
6. „COMPATRIOT (en. compatriot) – compatriote, din lat. *cum* – cu și *patria* – patrie, *sootceestvennik*.” Aleksandr Prohorov, ed., *Bolșaiia sovețkaia eñtiklopedia*, ed. a III-a, vol. 12, Moscova, Sovețkaia eñtiklopedia, 1973.
7. Boris Vvedenskii, ed., *Bolșaiia sovețkaia eñtiklopedia*, ed. a II-a, vol. 32, Moscova, Gosudarstvennoie naucinoie izdatelstvo „Bolșaiia sovețkaia eñtiklopedia”, 1955, p. 236.

8. Stalin, Cuvântare ținută de Ziua Victoriei, 9 Mai 1945, <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1945/05/09v.htm>.
9. Szabolcs Pogonyi, Mária M. Kovács și Zsolt Körtvélyesi, „The Politics of External Kin-State Citizenship in East Central Europe”, *EUDO Citizenship Observatory*, octombrie 2014, <http://eudo-citizenship.eu/docs/ECEcompreport.pdf>.
10. Myra A. Waterbury, „Making Citizens Beyond the Borders: Non-resident Ethnic Citizenship in Post-Communist Europe”, *Problems of Post-Communism*, 61, nr. 4, 2014, pp. 36–49.
11. Sarah Ansari, „Subjects or Citizens? India, Pakistan and the 1948 British Nationality Act”, *Journal of Imperial and Commonwealth History*, 41, nr. 2, 2013, pp. 285–312.
12. Pentru o scurtă prezentare a politicilor rusești din anii 1990 privind compatrioții, vezi Igor Zevelev, *Russia and Its New Diasporas*, Herndon, United States Institute of Peace, 2001.
13. Joseph S. Nye Jr., *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York, Public Affairs Books, 2004, pp. 6–8, 11–15.
14. Andy Byford analizează modul în care Rusia se folosește de compatrioți pe plan extern, concentrându-se în special pe cazul rușilor din Marea Britanie. Andy Byford, „The Russian Diaspora in International Relations: «Compatriots» in Britain”, *Europe-Asia Studies*, 64, nr. 4, 2012, pp. 715–735. Oxana Shevel observă că termenul de „compatriot” servește diferitelor ambiții politice ale Rusiei: „Russian Nation-building”, pp. 179–202. Procesul de pașaportizare a fost analizat de Florian Mühlfried în „Citizenship at War: Passports and Nationality in the 2008 Russian-Georgian Conflict”, *Anthropology Today*, 26, nr. 2, 2010, pp. 8–13.
15. Maria Nojenko analizează politicile privind compatrioții ca instrument folosit pentru soluționarea crizei demografice: „Motherland Is Calling You! Motives Behind and Prospects for the New Russian Policy on Compatriots Abroad”, *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2, nr. 18, 2006, pp. 83–99. Tatyana Kiilo și Yelena Vladimirova recunosc faptul că politicile Rusiei privind compatrioții servesc unor interese diverse, dar nu și realizării ambițiilor teritoriale: „Russia's Policy Toward Compatriots”, în

- Russian Federation 2011: Short-term Prognosis*, ed. Karmo Tüür, Tartu, Tartu University Press, 2011, p. 183. Iskra Kirova vede în politica de pașaportizare dusă de Rusia un instrument al diplomației publice și al politicii necoercitive: „Public Diplomacy and Conflict Resolution: Russia, Georgia and the EU in Abkhazia and South Ossetia”, CPD Perspectives on Public Diplomacy, Paper 7, Los Angeles, Figueroa Press, 2012. Studiile de caz care se referă la politica privind compatrioții din Estonia se ocupă și de componentele acesteia din categoria puterii necoercitive. Vezi Heather A. Conley și Theodore P. Gerber, „Russian Soft Power in the 21st Century. An Examination of Russian Compatriot Policy in Estonia”, A Report of the CSIS Europe Program, New York, Center for Strategic and International Studies, 2011.
16. Despre politica referitoare la compatrioți ca dimensiune umanitară a politicii externe a Rusiei vezi la Gatis Pelnēns, ed., *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States*, Riga, Centre for East European Policy Studies, 2009; James Sherr, *Hard Diplomacy and Soft Coercion*, Londra, Royal Institute of International Affairs, 2013.
 17. Punctul meu de vedere este opus celui al lui Charles E. Ziegler, care conchide că, în Rusia, prevalează deocamdată argumentele tradiționale privitoare la politică și securitate: „The Russian Diaspora in Central Asia: Russian Compatriots and Moscow’s Foreign Policy”, *Demokratizatsiya*, 14, nr. 1, 2006, pp. 103–126.
 18. Simon Sebag Montefiore, *Young Stalin*, New York, Knopf, 2007, p. 42.
 19. Timothy Snyder, *Bloodlands*, New York, Basic Books, 2010, p. 11.
 20. Ronald Grigor Suny și Terry Martin, *A State of Nations*, New York, Oxford University Press, 2001, p. 12.
 21. Amy Knight, „The Political Police and the National Question in the Soviet Union”, în *The Post-Soviet Nations*, ed. Alexander J. Motyl, New York, Columbia University Press, 1992, p. 171.
 22. Snyder, *Bloodlands*, p. 89.
 23. *Ibid.*, p. 329.

24. *Ibid.*, p. 330.
25. Cele nouă naționalități sunt polonezii, germanii, finlandezii, estonii, letonii, coreenii, chinezii, kurzii și iranienii. Vezi Terry Martin, „The Origins of Soviet Ethnic Cleansing”, *Journal of Modern History*, 70, nr. 4, 1998, pp. 813–861, 815; Philip Boobbyer, *The Stalin Era*, Londra, Routledge, 2001, p. 130.
26. Steven Rosefielde, *Red Holocaust*, Londra, Routledge, 2010, p. 80.
27. Robert Conquest, *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, New York, Oxford University Press, 1986, p. 306; Rafał Lemkin citat în Snyder, *Bloodlands*, p. 53.
28. Pavel Polian, *Against Their Will: The History and Geography of Forced Migrations in the USSR*, Budapesta, Central European University Press, 2004, p. 44.
29. *Ibid.*, p. 152.
30. În jur de 23 % dintre cei care au emigrat în statele baltice între 1980 și 1988 erau condamnați eliberați, care nu aveau voie să se întorcă în multe dintre orașele Federației Ruse. Melvin, *Russians Beyond Russia*, p. 30.
31. Timothy Heleniak, „Latvia Looks West, But Legacy of Soviets Remains”, *Migration Policy Institute*, 1 februarie 2006, <http://www.migrationpolicy.org/article/latvia-looks-west-legacy-soviets-remains>; Estonia.eu, Population by nationality, <http://estonia.eu/about-estonia/country/population-by-nationality.html>.
32. Lietuvos Statistika (Statistica Lituaniană), 2014, <http://osp.stat.gov.lt/en/home>.
33. Vera Tolz, *Russia*, New York, Oxford University Press, 2001, pp. 235–260.
34. Despre „rossisificare” în loc de rusificare vezi la Ammon Cheskin, „Russia’s Compatriot Policy: The Consolidation and «Rossiisification» of Russian Speakers Abroad”, proiect de referat, https://www.academia.edu/9517418/Russia_s_compatriot_policy_The_consolidation_and_Rossiisification_of_Russian_speakers_abroad. Potrivit lui Ziegler, termenul *Russkii* se referă la etnicii ruși, termenul *Rossiane* se referă la cetățenii Federației Ruse, iar

termenul „compatrioți”, la persoanele rusificate și la cele considerate în general ca fiind etnici ruși care trăiesc în spațiul fostei Uniuni Sovietice. Vezi Ziegler, „The Russian Diaspora in Central Asia”, p. 107.

35. Citat în Melvin, *Russians Beyond Russia*, p. 18.
36. Tolz, *Russia*, p. 254.
37. Franklyn Griffiths, „From Positions of Weakness: Foreign Policy of the New Russia”, *International Journal*, 49, 1994, p. 699, citat în Simonsen, „Compatriot Games”, p. 772.
38. În noiembrie 1992, Elțin a semnat un decret „Privind protecția drepturilor și intereselor cetățenilor ruși din afara Federației Ruse”. Charles King, *Extreme Politics: Nationalism, Violence, and the End of Eastern Europe*, New York, Oxford University Press, 2010, p. 140. Vezi Nozhenko, „Motherland Is Calling You!”, p. 7.
39. Simonsen, „Compatriot Games”, p. 772.
40. *Ibid.*
41. Citat în Simonsen, „Compatriot Games”, p. 775.
42. „Yeltsin Asks U.N. to Help Russians in the Baltics”, *New York Times*, 8 noiembrie 1992, <http://www.nytimes.com/1992/11/08/world/yeltsin-asks-un-to-help-russians-in-the-baltics.html>, citat în Simonsen, „Compatriot Games”, p. 775.
43. Tolz, *Russia*, p. 260.
44. Melvin, *Russians Beyond Russia*, p. 15.
45. John-Thor Dahlburg, „Stankevich: Fall of a Model Democrat”, *Moscow Times*, 9 aprilie 1996, <http://www.themoscowtimes.com/news/article/stankevich-fall-of-a-model-democrat/325898.html>.
46. Melvin, *Russians Beyond Russia*, p. 15.
47. Citat în Nozhenko, „Motherland Is Calling You!”, p. 7.
48. Peter J. S. Duncan, „Contemporary Russian Identity between East and West”, *Historical Journal*, 48, nr. 1, 2005, pp. 285–286.
49. Hilary Pilkington, *Migration, Displacement and Identity in Post-Soviet Russia*, Londra, Routledge, 1998, p. 58.
50. Nozhenko, „Motherland Is Calling You!”, p. 8.
51. Pilkington, *Migration, Displacement and Identity*, p. 56.

52. Leonid Ribakovskii, *Transformația migraționnii profesorilor na postsovețkom prostranstve*, pt. 4: *Migraționnii obmen Rossii I stran Ţentralnoi Asii*, Moscova, Akademia, 2008, <http://rybakovsky.ru/migracia3d4.html>.
53. Agnia Grigas, *The Politics of Energy and Memory between the Baltic States and Russia*, Farnham, MB, Ashgate, 2013.
54. În primăvara aceluiași an, parlamentul rus a înființat o Comisie pentru refugiați și migrație forțată. Pilkington, *Migration, Displacement and Identity*, p. 54. În iunie 1995, Comitetul Dumei de Stat pentru afacerile CSI a anunțat înființarea unui Consiliu al compatrioților (organ consultativ). Scot Parrish, „Kozyrev: Russians in Baltics Still Suffer Discrimination”, *OMRI Daily Digest*, 1, nr. 115, 14 iunie 1995, <http://www.rferl.org/content/article/1140957.html>.
55. Declarația Gosudarstvennoi Dumî Federalnogo Sobrania Rossiskoi Federații „O podderjke rossiskoi diaspori i o pokrovitelstve rossiskim sootestestvennikam”, http://igrunov.ru/gdrf/sng/sng-archive/declar_sng.html.
56. Nozhenko, „Motherland Is Calling You!”, p. 4.
57. Postanovleniie Pravitelstva Rossiskoi Federații ot 17.05.1996 No. 590 „O programme mer po podderjke sootestestvennikov za ru-bejom”, <http://www.lawmix.ru/pprf/108396/>.
58. *Ibid.*
59. *Ibid.*
60. *Ibid.*
61. Oleg Shchedrov, „Yeltsin Cozies Up to Lebed Electorate”, *Moscow Times*, 25 iunie 2005, <http://www.themoscowtimes.com/sitemap/free/1996/6/article/yeltsin-cozies-up-to-lebed-electorate/322525.html>.
62. Pilkington, *Migration, Displacement and Identity*, p. 54.
63. Igor Zevelev, „Russia's Policy Toward Compatriots in the Former Soviet Union”, *Russia in Global Affairs*, nr. 1, ianuarie–martie 2008, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_10351.
64. Interfax, 11/24/93, citat în Fiona Hill și Pamela Jewett, „«Back in the USSR»: Russia's Intervention in the Internal Affairs of the Former

Soviet Republics and the Implications for United States Policy Toward Russia", p. 37, Brookings, ianuarie 1994, <http://www.brookings.edu/~media/research/files/reports/2014/03/back%20in%20the%20ussr%201994%20hill%20jewett/back%20in%20the%20ussr%201994.pdf>.

65. Zevelev, „Russia's Policy Toward Compatriots”.
66. Federalnii zakon ot 24.05.1999 No 99-FZ „O gosudarstvennoi politike Rossisko Federații v otnošenii sootcestvennikov za rubejom”, <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=150465>.
67. Byford, „The Russian Diaspora in International Relations”, pp. 718–719.
68. Shevel, „Russian Nation-building”, p. 192.
69. Byford, „The Russian Diaspora in International Relations”, p. 716.
70. *Ibid.*, p. 718.
71. Site-ul personal al lui S. Karaganov, <http://karaganov.ru/en>.
72. „Karaganov Doctrine”, Latvian History, 31 martie 2012, <http://latvianhistory.com/tag/karaganov-doctrine/>.
73. *Ibid.*
74. Mark Mackinnon, „Sergey Karaganov: The Man Behind Putin's Pugnacity”, *The Globe and Mail*, 30 martie 2014, <http://www.theglobeandmail.com/news/world/sergey-karaganov-the-man-behind-putins-pugnacity/article17734125/>.
75. „National Security Concept of the Russian Federation”, Federation of American Scientists, 18 ianuarie 2000, <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/gazeta012400.htm>.
76. „The Foreign Policy Concept of the Russian Federation”, Federation of American Scientists, 28 iunie 2000, <http://www.fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>.
77. „Konțepțiia podderjki Rossiskoi Federații sootcestvennikov za rubejom na sovremennom etape”, <http://www.whiteworld.ru/rubriki/000122/000/01101302.htm>.
78. *Ibid.*
79. Nicholas Eberstadt, „Russia's Peacetime Demographic Crisis: Dimensions, Causes, Implications”, National Bureau of Asian

- Research Project Report, mai 2010, http://nbr.org/downloads/pdfs/psa/Russia_PR_May10.pdf.
80. Vladimir Putin, discurs la deschiderea lucrărilor Congresului Compatrioților, 11 octombrie 2001, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/8843>.
 81. Nozhenko, „Motherland Is Calling You!” p. 13.
 82. „Konțepția podderjki Rossiskoi Federații sootcestvennikov za rubejom na sovremennom etape”.
 83. Alexander Salenko, „Country Report: Russia”, EUDO Citizenship Observatory, iulie 2012, p. 1, <http://eudo-citizenship.eu/docs/CountryReports/Russia.pdf>.
 84. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 120.
 85. „President Vladimir Putin Gives the Foreign Ministry the Task of Developing Policy Guidelines for Compatriots Living Abroad”, Președintele Rusiei, 5 mai 2012, <http://eng.kremlin.ru/news/16719>.
 86. Nozhenko, „Motherland Is Calling You!”, p. 11.
 87. Vladimir Putin, „Opening Remarks at a State Council Meeting on Russia’s International Affairs”, Președintele Rusiei, 22 ianuarie 2003, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/7279>.
 88. Rasporiajenie Pravitelstva Rossiskoi Federații ot 28.11.2002 No 1663-r. „Osnovnie napravlenia podderjki Rossiskoi Federații sootcestvennikov za rubejom na 2002–2005 godi”.
 89. Putin, Discurs anual ținut în fața Adunării Federale a Federației Ruse, 25 aprilie 2005.
 90. Nozhenko, „Motherland Is Calling You!”, p. 14.
 91. Arkady Dvorkovich, „The Russian Economy Today and Tomorrow”, Russia in Global Affairs, 12 iulie 2006, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_6863.
 92. Olesya Aldushenko, „Russia Interested in the Russian Diaspora Living Abroad”, Russia Beyond the Headlines, 1 octombrie 2012, http://rbth.co.uk/articles/2012/10/01/russia_interested_in_the_russian_diaspora_living_abroad_18739.html.

93. Alexander Zhuravsky și Olga Vykhovanets, „Compatriots: Back to Homeland”, Russian International Affairs Council, 31 mai 2013, http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=1908#top.
94. „Po programme pereselenia iz Estonii v Rossiiu za tri goda uehali 20 celovek”, Delfi, 31 august 2010, <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/po-programme-pereseleniya-iz-estonii-v-rossiiu-za-tri-goda-uehali-20-chelovek.d?id=32853011>; „Interes k programme pereselenia bolșoi, no polzuiuția eiu-ediniți”, 17 august 2009, Delfi, <http://rus.delfi.ee/archive/interes-k-programme-pereseleniya-bolshoj-no-polzuyutsya-eyu-edinicy.d?id=25149335>.
95. Nozhenko, „Motherland Is Calling You!”, p. 16; Zhuravsky și Vykhovanets, „Compatriots: Back to Homeland”.
96. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 154.
97. Vladimir Putin, Discurs inaugural rostit la Congresul Mondial al Rușilor din Străinătate, Președintele Rusiei, 24 octombrie 2006, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/8385>.
98. Rasporiajenie Pravitelstva Rossiskoi Federații ot 13.10.2011 No 1799-r, Programma po rabote s sootecestvennikami za rubejom na 2012–2014 godi, <http://government.consultant.ru/page.aspx?1576773>.
99. *Ibid.*; Alexander Chepurin, „Approaching the Far Away”, Russia in Global Affairs, 5 septembrie 2009, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_13587.
100. Rasporiajenie Pravitelstva Rossiskoi Federații ot 19.11.2014 No 2321-r, Programma raboti s sootecestvennikami, projivauscimi za rubezom, na 2015–2017 godi, <http://government.ru/media/files/ZXiQGZwhcwc.pdf>.
101. Putin, Discurs inaugural rostit la Congresul Mondial al Rușilor din Străinătate.
102. Postanovlenie Pravitelstva Rossiskoi Federații ot 20.06.2011 No 492, „O federalnoi țelevoi programme «Russki iazik» na 2011–2015 godi”.
103. *Ibid.*

104. Goethe-Institut Budapest, <http://www.mobile-studios.org/?name=Goethe-Institut%20Budapest>; Watanabe Yasushi și David L. McConnell, ed., *Soft Power Superpowers: Cultural and National Assets of Japan and the United States*, Armonk, NY, M. E. Sharpe, 2008, p. 228.
105. Ministerstvo inostrannih del Rossiskoi Federații, Obzor vnesnei politiki Rossiskoi Federații, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/sps/3647DA97748A106BC32572AB002AC4DD#%D0%92%D0%92%D0%95%D0%94%D0%95%D0%9D%D0%98%D0%95.
106. *Ibid.*
107. „War in the Caucasus: Russia Marches into South Ossetia”, *Spiegel Online*, 8 august 2008, <http://www.spiegel.de/international/world/war-in-the-caucasus-russia-marches-into-south-ossetia-a-570834.html>.
108. Interviu la *Euronews*, 31 august 2008, Președintele Rusiei, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/9768>.
109. Interviu la *Euronews*, 2 septembrie 2008, Președintele Rusiei, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/9771>.
110. Guvernul Rus, <http://government.ru/en/departament/93/>.
111. „Strategia de securitate națională a Rusiei până în 2020”, 12 mai 2009, <http://rustrans.wikidot.com/russia-s-national-security-strategy-to-2020>.
112. Documentul menționează numai „creșterea eficienței în protejarea drepturilor și intereselor cetățenilor ruși din străinătate”. Vezi Ukaz Prezidenta Rossiskoi Federații ot 12.05.2009 No 537, „O Strateghii naționalnoibezopasnosti Rossiskoi Federații do 2020 goda”, <http://www.rg.ru/2009/05/19/strategia-dok.html>.
113. Federalnii zakon ot 23.07.2010 No 179-FZ, O vnesenii izmeneni v Federalnii zakon „O gosudarstvennoi politike Rossiskoi Federații v otnoșenii sootcestvennikov za rubejom”, <http://www.rg.ru/2010/07/27/sootech-dok.html>.
114. Shevel, „Russian Nation-building”, p. 192.
115. Citat în Byford, „The Russian Diaspora in International Relations”, p. 720.
116. Shevel, „Russian Nation-building”, p. 195.

117. Ministerstvo inostrannih del Rossiiskoi Federatii, „Statia staŭ-sekretariia – zamestitelia Ministra inostrannih del Rossii G. B. Karasina”, 2010 citat în Shevel, „Russian Nation-building”, p. 195.
118. Există 24 de organizații ale compatrioților ruși în Abhazia și două în Osetia de Sud. Ministerstvo inostrannih del Rossiiskoi Federatii, „Respublika Abhazia”, 22 mai 2014, <http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/3cf2977ad9223f11c3257927003d2f44!OpenDocument>, și 22 mai 2014, <http://www.mid.ru/bdomp/ns-reuro.nsf/348bd0da1d5a7185432569e700419c7a/be2d70933881fb75c32579270040e8a1!OpenDocument>.
119. „Ordin executiv privind înființarea unei fundații pentru sprijinirea și protejarea drepturilor compatrioților din străinătate”, Președintele Rusiei, 25 mai 2011, <http://eng.kremlin.ru/news/2267>.
120. Despre ruvek.ru vezi Cheskin, „Russia's Compatriot Policy”.
121. Ukaz Presidenta Rossiskoi Federatii ot 07.05.2012 No 605, „O merah po realizatii vnešnepoliticeskogo kursa Rossisko Federatii”, <http://kremlin.ru/acts/15256>.
122. Comisia din 1994: Ministerstvo inostrannih del Rossiiskoi Federatii, „O pravitelstvennoi kommissii po delam sootcest vennikov za rubejom”, <http://www.mid.ru/bdomp/ns-dgpch.nsf/1f19f2b74cd6969ac3257249003e53ae/b3e8a5763d064b64c325768900266323!OpenDocument>.
123. Guvernul Rus, „Government Commission on Compatriots Living Abroad”, <http://archive.government.ru/eng/gov/agencies/156/>.
124. „Cuvântarea rostită de Vladimir Putin la al IV-lea Congres Mondial al Compatrioților”, Președintele Rusiei, 26 octombrie 2012, <http://eng.kremlin.ru/news/4562>.
125. „Concepția de politică externă a Federației Ruse”, 12 februarie 2012, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/76389FEC168189ED44257B2E0039B16D.
126. Vladimir Putin, Discurs rostit în fața Adunării Federale, 12 decembrie 2012, <http://eng.kremlin.ru/news/4739>.

127. Gosudarstvennoi Dumî Federalnogo Sobrania Rossiskoi Federații ot 04.04.2014 No 4077–6 GD, *O Federalnom zakone „O vnesenii izmeneni v stati 14 i 27 Federalnogo zakona «O grajdanstve Rossiskoi Federații» (proiekt N 417698–6)”*.

CAPITOLUL 4 – *Separatism și anexare*

Moto: „În direct cu Vladimir Putin”, 17 aprilie 2014, Președintele Rusiei, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/7034>.

1. Serviciul Național de Statistică al Ucrainei, 1 ianuarie 2015, <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Eastern Partnership Index, <http://www.eap-index.eu/>.
3. Mikheil Saakashvili, „Mikheil Saakashvili: The West Must Not Appease Putin”, *Washington Post*, 6 martie 2014, http://www.washingtonpost.com/opinions/mikheil-saakashvili-the-west-must-not-appease-putin/2014/03/06/db9e0c82-a4a9-11e3-8466-d34c451760b9_story.html.
4. Matt Frei, „Ukraine Crisis: Echoes of 2008 Russian Invasion of Georgia?”, 4News, 3 septembrie 2014, <http://www.channel4.com/news/ukraine-crisis-echoes-of-2008-russian-invasion-of-georgia>.
5. Thomas de Waal, *The Caucasus: An Introduction*, New York, Oxford University Press, 2010, p. 135.
6. Frankie Martin, „The Olympics’ Forgotten People”, CNN, 23 ianuarie 2014, <http://edition.cnn.com/2014/01/23/opinion/martin-olympics-circassians>.
7. De Waal, *The Caucasus*, p. 150.
8. Vicken Cheterian, *War and Peace in the Caucasus: Russia’s Troubled Frontier*, New York, Columbia University Press, 2009, p. 189.
9. Charles Upson Clark, *Bessarabia*, New York, 1927, http://depts.washington.edu/cartah/text_archive/clark/bc_10.shtml#bc_10.
10. Comisia prezidențială pentru analiza dictaturii comuniste din România, „Raport final”, București, 2006, pp. 579–596, http://www.presidency.ro/static/ordine/RAPORT_FINAL_CPA-DCR.pdf; Leonore A. Grenoble, *Language Policy in the Former Soviet Union*, Dordrecht, Kluwer Academic Press, 2003, p. 90.

11. Michael Bruchis, „The Language Policy of the CPSU and the Linguistic Situation in Soviet Moldavia”, *Europe-Asia Studies*, 36, nr. 1, 1984, p. 119.
12. Curtea Constituțională a Republicii Moldova, „The Text of the Declaration of Independence Prevails over the Text of the Constitution”, 5 decembrie 2013, <http://www.constcourt.md/libview.php?l=en&id=512&idc=7&t=/Overview/Press-Service/News/The-text-of-the-Declaration-of-Independence-prevails-over-the-text-of-the-Constitution/>; Bertil Nygren, *The Rebuilding of Greater Russia: Putin's Foreign Policy Towards the CIS Countries*, New York, Routledge, 2008, p. 82.
13. Dmitro Levus, „Ukraina i Rossia: Raznița v podhoda k Pridnestrovs-komu uregulirovaniu”, 27 aprilie 2014, http://www.ut.ee/ABVKeskus/sisu/kohtumised/2012.04.27/Levus_PMR.doc.
14. Vladislav Grosul, ed., *Istoria Pridnestrovskoi Moldavskoi Respubliki*, vol. 2/2, Tiraspol, Riopgu, 2001, p. 108; Anna Volkova, *Referendumi v Pridnestrovskoi Moldavskoi Respublike 1989–2003*, Tiraspol, Tipar, 2005.
15. Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei*, București, Editura Victor Frunză, 1992.
16. Agnia Grigas și Marcel Van Herpen, „The Media Has Swallowed Five Russian Myths That Have Helped Putin Win In Ukraine”, *Forbes*, 17 septembrie 2014, <http://www.forbes.com/sites/realspin/2014/09/17/the-media-has-swallowed-five-russian-myths-that-have-helped-putin-win-in-ukraine/>.
17. Grigori Pivtorak, *Proishojdenie ukraințev, russkih, belorussov i ih iazikov: Mifi i pravda o treh bratiiah slovianskih iz obșei kolibeli*, Kiev, Akademiia, 2001, pp. 79–89.
18. Mihailo Hrușevski, *Istoriia Ukraini-Rusi*, vol. 1, sec. 4, p. 4; Natalia Iusova, „Oleksi Șahmatov iak fundator konțeptii davnoruskoi narodnosti”, <http://history.org.ua/JournALL/graf/18/12.pdf>; Volodimir Bilinski, *Kraina Moksel, abo Moskoviiia*, Kiev, Vidavnitstvo imeni Oleni Teligi, 2009, p. 376.
19. Robert Payne și Nikita Romanoff, *Ivan the Terrible*, New York, Cooper Square Press, pp. 63–67.

20. Zoia Hijniak și Valeri Mankivski, *Istoriia Kievo-Mohilianskoi Akademii*, Kiev, Akademiia, 2003, pp. 169–170; Aleksei Miller, *Ukrainski Vopros v Rossiiskoi Imperii*, Kiev, Laurus, 2013, pp. 147–149; Pivtorak, *Proishojdeniye ukraințev, russkih, belorussov i ih iazikov*, p. 135.
21. Stanislav V. Kulchitsyi, „Holodomor in Ukraine 1932–1933: An Interpretation of Facts”, in *Holodomor and Gorta Mór: Histories, Memories and Representations of Famine*, ed. Christian Noack et al., Londra, Anthem Press, 2014, pp. 20–34; Robert Conquest, *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, New York, Oxford University Press, 1986, p. 306.
22. Olga Klinova, „«Esli vmesto golovî snariad...»: Iak formuvalas identicinist Donbasu”, *Ukrainska pravda, Istoricina pravda*, 11 decembrie 2014, <http://www.istpravda.com.ua/articles/2014/12/11/146063/>.
23. *Ibid.*
24. Serviciul Național de Statistică al Ucrainei, „National Structure of the Population of Ukraine and Its Language Peculiarities”, Kiev, 2003, pp. 130, 137.
25. Vadim Djuvaga, „Odna z perșih deportați imperii: Iak krimskimi grekami zaselili Dike Pole”, *Ukrainska pravda, Istoricina pravda*, 17 februarie 2011, <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/02/17/25350/>.
26. Oleksandr Pali, „Ciomu naspravdi Stalin deportuvav krimskih tatar?”, *Ukrainska pravda, Istoricina pravda*, 18 mai 2012, <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/05/18/85876/>; „Deportația krimskih tatar u travni 1944 r. (do 70-i riciniți traghedii)”, <http://territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=405>.
27. Interviu cu Lilia Muslimova, 31 mai 2015, Washington, DC.
28. *Ibid.*
29. Serviciul Național de Statistică al Ucrainei, „National Structure of the Population of Ukraine and Its Language Peculiarities”, p. 244.
30. Interviu cu Muslimova.

31. „Soțopros FBK Harkovskoi i Odesskoi oblastiam: Evropa, Rossia, Novorossia”, Navalnii, 23 septembrie 2014, <https://navalny.com/p/3836/>.
32. „În direct cu Vladimir Putin”.
33. Interviu cu Margarita, noiembrie 2014, Odessa (Ucraina). Interviu realizat de Adam Stahl.
34. Interviu cu Viktoria, noiembrie 2014, Odessa (Ucraina). Interviu realizat de Adam Stahl.
35. Interviu cu Elena, noiembrie 2014, Kiev (Ucraina). Interviu realizat de Adam Stahl.
36. Interviu cu Denis, noiembrie 2014, Chișinău (Moldova).
37. Interviu cu Evgheni, decembrie 2014, Moldova.
38. Interviu cu Konstantin, decembrie 2014, Moldova.
39. Interviu cu Iana, decembrie, 2014, Moldova.
40. Interviu cu Boris, noiembrie 2014, Abhazia (Georgia).
41. Interviu cu Soslan, decembrie 2014, Osetia de Sud (Georgia).
42. Dimitri Trenin, „Russia's Spheres of Interest, Not Influence”, *Washington Quarterly*, octombrie 2009, p. 12, <http://csis.org/publication/twq-russias-spheres-interest-not-influence-fall-2009>.
43. Tunc Aybak, *Politics of the Black Sea: Dynamics of Cooperation and Conflict*, Londra, I. B. Tauris, 2009, pp. 168–175; George Cioranescu, *Bessarabia: Disputed Land between East and West*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1993.
44. Roy Allison, „Russia Resurgent? Moscow's Campaign to «Coerce Georgia to Peace»”, *International Affairs*, 84, nr. 6, 2008, pp. 1160–1162.
45. „Separatist Passions Heating Up in Russia's North Caucasus”, *Deutsche Welle*, 14 septembrie 2008, <http://www.dw.de/separatist-passions-heating-up-in-russias-north-caucasus/a-3643886>.
46. „Georgia: Detailed Assessment Report on Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism”, IMF Country Report No. 13/4, ianuarie 2013, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2013/cr1304.pdf>; Eric R. Scott, „Uncharted Territory: Russian Business Activity in Abkhazia and South Ossetia”, în *Russian Business Power: The Role of Russian Business in*

- Foreign and Security Relations*, ed. Andreas Wenger, Jeronim Petrovic și Robert W. Orttung, New York, Routledge, 2006, p. 231.
47. Jeffrey Mankoff, „The Big Caucasus: Between Fragmentation and Integration”, CSIS Report, martie 2012, p. 11, http://csis.org/files/publication/120326_Mankoff_BigCaucasus_Web.pdf.
 48. Zbigniew Brzezinski, „The Premature Partnership: America and Russia”, *Foreign Affairs*, martie–aprilie 1994, <http://www.foreignaffairs.com/articles/49687/zbigniew-brzezinski/the-premature-partnership>.
 49. Citat în Marek Menkiszak, „The Putin Doctrine: The Formation of a Conceptual Framework for Russian Dominance in the Post-Soviet Area”, *OSW Commentary*, nr. 131, 28 martie 2014, p. 1, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/commentary_131.pdf.
 50. „Seliger 2014 National Youth Forum”, Președintele Rusiei, 29 august 2014, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/22864>.
 51. Petro Kraliuk, „Mif pro tri «braterski skidnoslovianski narodi» (Prodovjenna)”, *Den'*, 20 februarie 2014, <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/mif-pro-tri-braterski-shidnoslov-yanski-narodi-prodovzhennya>.
 52. Victor Yasmann, „Russia: The Fiction and Fact of Empire”, *Radio Europa Liberă–Radio Libertatea*, 15 mai 2015, <http://www.rferl.org/content/article/1072489.html>.
 53. Matthew Kaminski, „Why Putin Fears Ukraine: It's an Alternative Russia”, *Wall Street Journal*, 7 martie 2014, <http://online.wsj.com/articles/SB10001424052702303824204579423450214067982>.
 54. Maxim Alinov, „Iak im oblaštuvati monopoliiu”, *ZN, UA*, 9 decembrie 2011, http://gazeta.dt.ua/ECONOMICS/yak_yim_oblaštuvati_monopoliiu.html; Mihail Gonciar, Andrei Tciubik și Oxana Ișciuk, „Gibridnaia voina Kremliia protiv Ukraini i ES: Energheticeski komponent”, *ZN, UA*, 23 octombrie 2014, http://gazeta.zn.ua/energy_market/gibridnaya-voyna-kremliya-protiv-ukrainy-i-es-energheticeskiy-komponent-.html.
 55. Svetlana Dolinciuk, „Gazovii zapros: Sekonomit poka ne udaetia”, *Forbes Ukraine*, 19 septembrie 2014, <http://forbes.ua/nation/1379339-gazovyj-zapros-sekonomit-poka-ne-udaetsya>.

Ponderea exporturilor Gazprom destinate Ucrainei în 2013 a fost calculată pe baza datelor preluate din Gazpromexport, „Statistika postavok”, <http://www.gazpromexport.ru/statistics/>; „Тені на газ дліа України і Європі: Графік”, *Vedomosti*, 3 aprilie 2014, <http://old.vedomosti.ru/special/gaspriceschange.shtml>. Ponderea veniturilor din exporturile destinate Ucrainei în 2013 a fost calculată pe baza datelor preluate din „Dohodі Gazproma ot exporta gaza v 2013 godu uvelicilis na 7 procentov”, *neftegaz.ru*, 13 februarie 2014, <http://neftegaz.ru/news/view/119861>.

56. Gazpromexport, „Statistika postavok”, <http://www.gazpromexport.ru/statistics/>; „V dekabre rossiski gaz oboşelsia Ukraine doroge evropeiskogo”, *Minfin*, 21 februarie 2015, <http://minfin.com.ua/2015/02/21/6272146/>.
57. Andrew Rettman, „Putin Threatens to Cut Gas to Ukraine, EU Countries”, *Euobserver*, 10 aprilie 2014, <https://euobserver.com/economic/123820>.
58. Andrei Lipski, „Predstavliaetia pravilnim iniţiurovat prisoedinie vostocinih oblastei Ukraini k Rossii”, *Novaia Gazeta*, 24 februarie 2015, <http://www.novayagazeta.ru/politics/67389.html>.
59. „Ukraine Crisis Sharpens Focus on European Shale Gas”, *Reuters*, 14 martie 2015, <http://www.reuters.com/article/2014/03/14/europe-shale-ukraine-idUSL6N0MB1WI20140314>.
60. Serviciul Naţional de Statistică al Ucrainei, http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2008/vvp/vrp/vrp2008_u.htm.
61. „Vidobutok vuhillia v Ukraini nini vedeţia v 160 şahtah: Infografika”, *Ukrinform*, 23 august 2013, http://www.ukrinform.ua/ukr/news/vidobutok_vugillya_v_ukraiini_nini_vedetsya_v_160_shahtah_infografika_1857135.
62. „OSCE: Ukrainian Coal Taken to Russia”, *UNIAN*, 6 noiembrie 2014, <http://www.unian.info/society/1005904-osce-ukrainian-coal-taken-to-russia.html>.
63. Oleksi Volovici, „Ukrainsko-rosiske spivrobitnitstvo v ekonomici sferi”, pp. 1–2, www.niss.od.ua/p/241.doc; Bohdan Sikora, „Rosiska ekonomicina expansia v Ukraini”, http://universum.lviv.ua/archive/journal/2002/sikora_7.html; „Gazpromu duje ne

- podobaetia zaborona na privatizatsiji ukrainskoi GTS", finance.ua, 22 februarie 2007, <http://news.finance.ua/ua/news/~/93969>.
64. „Iujmaş: Rossii ocen tiajelo otkazaťia ot naših komplektuiuşchih”, LIGA, 26 septembrie 2014, <http://biz.liga.net/all/all/intervyu/2847399-yuzhmash-rossii-ochen-tyazhelo-otkazatsya-ot-na-shikh-komplektuyushchikh.htm>; „«Motor Sici» polnostiu prekratila po dvihatelei dlia krylatih raket v RF”, 112.ua, 13 noiembrie 2014, <http://112.ua/ekonomika/motor-sich-polnostyu-prekratila-postavki-dvigatelye-dlya-krylatyh-raket-v-rf-145259.html>; Viktor Litovkin, „Stroit avianoşti v Rossii negde”, flot.com, <http://flot.com/nowadays/concept/reforms/nowhere.htm>.
 65. S. Marius Gerald, „Crimea – Geostrategic Base Between Balkans and the Caucasus”, https://www.academia.edu/676272/Crimea_-_geostrategic_base_between_Balkans_and_the_Caucasus; Michael Peck, „The Battle for Lviv”, *Foreign Policy*, 6 martie 2014, http://www.foreignpolicy.com/articles/2014/03/06/the_battle_for_lviv_war_game_orange_crush_ukraine.
 66. „Kiev’s Blockade of Transnistria a Threat to Regional Security – FM”, Sputnik News, 23 mai 2015, <http://sputniknews.com/military/20150523/1022490789.html#ixzz3bXnOYFiz>.
 67. Serhii Plokhyy, „The City of Glory: Sevastopol in Russian Historical Mythology”, *Journal of Contemporary History*, 35, nr. 3, 2000, pp. 369–383.
 68. Vladimir Putin, Discurs prezidențial rostit în fața Adunării Federale, Președintele Rusiei, 4 decembrie 2014, <http://eng.kremlin.ru/news/23341>.
 69. Paul N. Schwartz, „Crimea’s Strategic Value to Russia”, CSIS, 18 martie 2014, <http://csis.org/blog/crimeas-strategic-value-russia>.
 70. Discurs al președintelui Federației Ruse, Președintele Rusiei, 18 martie 2014, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/6889>.
 71. „Rosiski viskovi zahopili korvet «Ternopil»”, 5 Kanal, 20 martie 2014, <http://www.5.ua/kijiv/item/374735-rosiiski-viiskovi-zakhopyly-korvet-ternopil>.
 72. „O komplexe mer po vovlecheniiu Ukraini v evraziski integratsionnii proţess”, *Dzerkalo Tijnia. Ukraina*, 16 august 2013, <http://>

gazeta.dt.ua/internal/o-komplekse-mer-po-vovlecheniyu-ukrainy-v-evraziyskiy-integracionnyy-process-_.html.

73. „Novii front: Energheticina vina Rosii proti Ukraini i Evropi”, UNIAN, 19 septembrie 2014, <http://economics.unian.ua/energetics/987144-noviy-front-energetichna-viyna-rosiji-proti-ukrajini-i-evropi.html>; „20 rokiv ukraino-rosiskih gazovih vidnosin: hočeš miru – hotuisia do vini”, BBC Ukraina, 7 februarie 2013, http://www.bbc.co.uk/ukrainian/multimedia/2013/02/130207_ukraine_russia_gas_history_new_az.shtml.
74. „Rosia zvodit svoiu zovnišniu politiku do torgovelnih vin z susidami”, Tyzhden.ua, 12 septembrie 2013, <http://tyzhden.ua/News/89104>.
75. „Litakobuduvannia iak rozminna moneta”, *Dzerkalo tijnia. Ukraina*, 5 aprilie 2013, http://gazeta.dt.ua/internal/litakobuduvannya-yak-rozminna-moneta-_.html.
76. Gatis Pelnēns, ed., *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States*, Riga, Centre for East European Policy Studies, 2009, p. 275.
77. „Anons meropriatii russki kulturnyii ŧentr ul. Frunze, 8”, <http://www.ruscultura.info/?id=anons>.
78. Oleksandr Afonin, „Bazovi indikatori ukrainskoho knijkovoho rinku”, http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_1/afonin_o_v_bazovi_indykatory_ukrainskoho_knyzhkovoho_rynku.pdf; „Ukraina platit sotni milioniv dolariv za pokazi rosiskoho kino – Illenko”, *Vgholos*, 24 octombrie 2014, http://vgolos.com.ua/news/ukraina_platyt_sotni_milyoniv_dolariv_za_pokazy_rosiyskogo_kino_illienko_161208.html.
79. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, pp. 274–282.
80. „Skladeno spisok naibilših rosiskih aktiviv v Ukraini”, 19 martie 2014, LB.ua, http://ukr.lb.ua/news/2014/03/19/259973_sostavlenn_spisok_krupneyshih.html.
81. „Na vibori novoho mitropolita UPC MP vitratili 8 milioniv dolariv – djerela”, TSN, 18 august 2014, <http://tsn.ua/ukrayina/na-vibori-novogo-mitropolita-upc-mp-vitratili-8-milyoniv-dolariv-dzherela-363590.html>.

82. „Vadim Novinski sponsiruet vibori novoho mitropolita UPC MP”, Ukrrudprom, 4 august 2014, http://www.ukrrudprom.com/news/Vadim_Novinskiy_sponsiruet_vibori_novogo_mitropolita_UPTS_MP.html
83. Barometrul opiniei publice, ipp.md, noiembrie 2014, http://ipp.md/public/files/Barometru/Brosura_BOP_11.2014_prima_parte-r.pdf.
84. Interviu cu Iuliana Marcinschi, 10 decembrie 2014, Chișinău (Moldova).
85. Anatol Gudim, „Republic of Moldova: Current Trends of Development”, Institutul Rus de Studii Strategice, <http://cistr-md.org/reports/cont-russint.html>.
86. „Dour Grapes: Russia Bans Moldovan Wine, Again”, Radio Europa Liberă–Radio Libertatea, 11 septembrie 2013, <http://www.rferl.org/content/moldova-wine-russia-import-ban/25102889.html>; „Why Has Russia Banned Moldovan Wine?”, *Economist*, 25 noiembrie 2013, <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2013/11/economist-explains-18>.
87. „Gagauzia vozobnovila postavki vin v Rossii”, *REGNUM*, 25 martie 2014, <http://www.regnum.ru/news/polit/1782456.html>.
88. Irina Pancheva, „Transnistria Is Supplying Militants to Donbass”, Centrul de Presă pentru Criza din Odessa, 15 septembrie 2014, <http://www.odcrisis.org/transnistria-is-supplying-militants-to-donbass/>.
89. „Voronin: Divizarea datoriilor Chișinăului și Tiraspolului pentru gaze înseamnă recunoașterea Transnistriei”, *Politik.md*, 29 martie 2011, <http://www.politik.md/articles/politic/voronin-divizarea-datoriilor-chisinaului-si-tiraspolului-pentru-gaze-in-seamna-recunoasterea-transnistriei/5831/>.
90. Charles King, „The Benefits of Ethnic War: Understanding Eurasia’s Unrecognized States”, *World Politics*, 53, nr. 4, 2001, p. 539.
91. Steven Woehrel, „Russian Energy Policy Toward Neighboring Countries”, CRS Report for Congress, 2 septembrie 2009, <http://fas.org/sgp/crs/row/RL34261.pdf>.

92. „Russia Blamed for «Gas Sabotage»”, BBC, 22 ianuarie 2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4637034.stm>.
93. King, „The Benefits of Ethnic War”, pp. 537–546.
94. Ellen Barry, „Georgia Holds 13, Saying They Spied for Russia”, *New York Times*, 5 noiembrie 2010, http://www.nytimes.com/2010/11/06/world/europe/06georgia.html?_r=0.
95. Pavel Felgenhauer, „Russian Policy in Georgia in a State of Flux”, The Jamestown Foundation, 4 octombrie 2012, http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Bttnews%5D=39928&tx_ttnews%5BbackPid%5D=587&no_cache=1.
96. „Russkaia țerkov obediniaet svișe 150 mln. veruiușcih v boleie cem 60 stranah – mitropolit Illarion”, Interfax Religia, 2 martie 2011, <http://www.interfax-religion.ru/?act=news&div=39729>.
97. „«Gruzia nikogda ne smiriția s narușeniem ieie territorialnoi țelostnosti»”, Russkaia narodnaia linia, 16 octombrie 2013, http://ruskline.ru/news_rl/2013/10/16/gruziya_nikogda_ne_smiritsya_s_narusheniem_eyo_territorialnoj_celostnosti/.
98. Vladimir Socor, „Georgia Between Russia and the European Union: Toward the Vilnius Summit and Beyond”, The Jamestown Foundation, 25 noiembrie 2013, [http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=41676&tx_ttnews\[backPid\]=685&no_cache=1#.VI7SKXtHEXg](http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews[tt_news]=41676&tx_ttnews[backPid]=685&no_cache=1#.VI7SKXtHEXg).
99. Giorgi Menabde, „Kremlin’s Followers in Georgia Become Active”, *ecoi.net*, 3 aprilie 2014, http://www.ecoi.net/local_link/273098/388779_en.html.
100. Giorgi Kalatozishvili, „Georgian Opposition Is Going Through a Slight Pro-Russian Shift”, *Vestnik Kavkaza*, 12 decembrie 2014, <http://vestnikkavkaza.net/analysis/politics/63249.html>.
101. Victor Chirila, „Why Do We Need Transnistria?”, *ipn Archives*, 21 decembrie 2011, <http://www.ipn.md/en/arhiva/43295>.
102. Misiunea Internațională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport”, septembrie 2009, http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/30_09_09_iiffmgc_report.pdf, pp. 11–12.
103. Robert Coalson, „Top Russian General Lays Bare Putin’s Plan for Ukraine”, *TheWorldPost*, 2 septembrie 2014, <http://www>.

huffingtonpost.com/robert-coalson/valery-gerasimov-putin-ukraine_b_5748480.html.

104. Misiunea Internațională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport”, p. 9.
105. *Ibid.*, p. 14.
106. „Rossia gotovit pocivu dlya vvedenia mirotvorceskih vojsk na territoriu Ukraini”, Obozrevatel, 14 mai 2014, <http://obozrevatel.com/politics/26195-rossiya-gotovit-pochvu-dlya-vvedeniya-mirotvorcheskih-vojsk-na-territoriyu-urainyi-is.htm>; „Lidery DNR poprosili Putina vvesti mirotvorceskie voiska”, Novorossia, 21 iunie 2014, <http://novorossia.su/ru/node/2968>.
107. Misiunea Internațională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport”, p. 247.
108. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 249.
109. „Ukraini potribno reformuvati zakonodavstvo tšodo naționalnih menšin”, Golos.ua, 5 noiembrie 2008, <http://www.golosua.com/suspilstvo/2008/11/05/ukrayini-potribno-reformuvati-zakonodavstvo-shodo-/>.
110. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 251.
111. „Mir ne viucil uroki voini”, *pravorf.org*, <http://pravorf.org/index.php/news/85-lessons-of-war>.
112. King, „The Benefits of Ethnic War”, p. 543.
113. Citat în Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 113.
114. *Ibid.*, pp. 113–117.
115. Ministerul Dezvoltării Economice din Republica Moldova-nească Nistreană, „Raport pe anul 2014”, <http://www.mepmr.org/pechatnye-izdaniya/statisticheskij-ezhegodnik-pmr>.
116. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 224.
117. „Gotovimsia ucitsia v Rossii”, Kongress Russkih Obščin Respubliki Moldova, 20 decembrie 2013, <http://krorm.ru/news/412-gotovimsya-uchitsya-v-rossii.html>; „Dvijenie «Ravnopravie»

- idet na vibori pod lozungom «Za Moldovu v sostave Rossi!»” Kongress Russkikh Obščin Respubliki Moldova, 8 noiembrie 2014, <http://krorm.ru/news/718-dvizhenie-ravnopravie-idet-na-vybory-pod-lozungom-za-moldovu-v-sostave-rossii.html>.
118. „V Moskve prošlo zasedanie Vsemirnogo koordnatsionnogo soveta rossiskih sootecestvennikov”, Kongress Russkikh Obščin Respubliki Moldova, 10 aprilie 2013, <http://krorm.ru/news/rossiya/288-zasedanie-vkss.html>.
 119. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 222.
 120. „Gosudarstvennaia politika po zaščite prav naționalnih menšistv”, *Nezavisimaia Moldova*, 1 august 2006, <http://www.nm.md/article/gosudarstvennaya-politika-po-zashchite-prav-nacionalnyh-menshinstv>.
 121. „Zakon o pravah liț, prinadlezhașcih k naționalnim menșistvam, i pravovom statuse ih organizați”, <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=312817&lang=2>.
 122. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, pp. 252–259.
 123. „Dughin gotovil provozglašenje DNR pri Ianukovice”, *Hartia '97*, 30 iulie 2014, <http://charter97.org/ru/news/2014/7/30/109103/>; „SBU zapit do Rosii dlia ziasuvannia pricetnosti Oleksandra Dughina i Pavla Zarifullina do vandalizmu v Ukraini”, *TSN*, 18 august 2007, <http://tsn.ua/ukrayina/sbu-vid-pravila-zapit-na-dugina-ta-zarifullina.html>.
 124. „Donețkie separatisti gotovilis k voine s 2009 goda”, *Sirgis inform*, 3 august 2014, http://sirgis.info/2014/08/03/donetsk_separatists_prepared_to_fight_from_2006/.
 125. „Organizații sootecestvennikov za rubejom: Vseukrainski koordinaționnii sovet organizații rossiskih sootecestvennikov Ukraini”, *materik.ru*, <http://www.materik.ru/nationals/database/migrants/detail.php?ID=13524>.
 126. Misiunea Internațională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport”, septembrie 2009, http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/30_09_09_iiffmgc_report.pdf, p. 18.

127. Tengiz Pkhadze, ed., *Soft Power: The New Concept of Russian Foreign Policy toward Georgia*, Tbilisi, International Centre for Geopolitical Studies and Konrad Adenauer Stiftung, 2010, pp. 68–71.
128. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 122.
129. Misiunea Internațională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport”, p. 18.
130. See Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, pp. 119–121.
131. „Ponad 1,5 tisiaci viskovici ChF RF nezakonno otrimali pasporti Ukraini”, *Krimska svitliŭia*, 12 septembrie 2008, <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=6311>.
132. „Devuška Olia iz biblioteki Sevastopolia zaprosto «vydaet» rossiskie pasporta?” UNIAN, 20 august 2008, <http://www.unian.net/politics/139055-devushka-olya-iz-biblioteki-sevastopolya-zaprosto-vyidaet-rossiyskie-pasporta.html>.
133. „Rossia utverjdaet, cito ne vidaet pasporta v Krimu”, 6 septembrie 2008, *Newsru.ua*, <http://rus.newsru.ua/ukraine/06sep2008/passports.html>.
134. „National Security and Defense”, Centrul Ucrainian de Studii Economice și Politice, nr. 10, 104, 2008, p. 7, http://www.uceps.org/eng/files/category_journal/NSD104_eng.pdf.
135. Interviu cu Muslimova.
136. „Frankfurter Allgemeine: Esli my hotim voiti v NATO, to eto iskliucitelno naš vikor. Interviu Ohrizko”, *Korrespondent*, 5 septembrie 2008, <http://korrespondent.net/worldabus/576256>.
137. Volodimir Sagaidacinii, „Ofițialnii Kiev prihrozil ukraintsam s dvoimim grajdanstvom”, *Pressa Ukraini*, 6 ianuarie 2015, <http://uapress.info/ru/news/show/55575>.
138. „Russian Passport Holders in Moldova’s Transnistria on the Rise”, *moldova.org*, 3 noiembrie 2009, <http://www.moldova.org/russian-passport-holders-in-moldovas-transnistria-on-the-rise-204295-eng/>; Serviciul Național de Statistică al Republicii Moldovenești Transnistrene, „Soțialno-ekonomiceskoie razvitie PMR za 2013 god (okonceatelnie dannie)”, 2014, p. 3,

<http://www.mepmr.org/gosudarstvennaya-statistika/informacziya/62-o-soczialno-ekonomicheskom-polozhenii-pmr/2051-soczialno-ekonomicheskoe-razvitie-pmr-za-2013-god-okonchatelnye-dannye>.

139. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 225.
140. Interviu cu Dmitro Kondratenko, 28 noiembrie 2014, Kiev (Ucraina). Interviu realizat de Adam Stahl.
141. „Glazev: Ukrainu jdet defolt, iesli ona podpišet soglašenje s ES”, *Ria-novostiUkrainia*, 17 octombrie 2013, <http://rian.com.ua/analytics/20131017/338854402.html>.
142. „Evromaidan – ieto fașizm”, *Segodnya.ru*, 18 februarie 2014, <http://www.segodnia.ru/content/135322>.
143. „Ukrainski filii rosiskih radiostanți pereviriatime SB”, *Pohliad*, 31 iulie 2014, <http://pohlyad.com:8080/news/n/56570>.
144. „Kornilov: Iednistvennii vihod dlia Ukraini – federalizația i referendum”, *Blii Harkov*, 21 decembrie 2013, <http://srn.kharkov.ua/uk/journalism/45-novosti/2613-hsrn.html>.
145. „Lavrov: Ukraine Should Abandon Unitarity [sic] Position and Ukrainization”, *UNIAN*, 22 aprilie 2015, <http://www.unian.info/politics/1070203-lavrov-ukraine-should-abandon-unitarity-position-and-ukrainization.html>.
146. „FAKE: Ukrainți massovo begut v Rossiiu”, *stopfake.org*, 2 martie 2014, <http://www.stopfake.org/fake-ukraintsy-massovo-begut-v-rossiyu/>.
147. Slava Tarošcina, „Svoboda, Slava”, *Novaia Gazeta*, 27 octombrie 2014, <http://www.novayagazeta.ru/columns/65867.html>; „Interpredlahaiut lișit lițenzii za prorossiski novohodni konțert”, *Gordon*, 1 ianuarie 2015, <http://gordonua.com/news/culture/Inter-predlagayut-lishit-licenzii-za-prorossiyskiy-novogodniy-koncert-58946.html>.
148. „«Inter teper» polnostiu prinadlejit Firtașu i Levocikinu”, *Ukrainskaia Pravda*, 3 februarie 2015, <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2015/02/3/7057259/>; Slawomir Matuszak, „The Oligarchic Democracy: The Influence of Business Groups on Ukrainian Politics”, *OSW Studies* Nr. 42, Varșovia, septembrie

- 2012, pp. 17–19, http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_42_en.pdf.
149. „Spivrobotniki gazet i «Vesti blokuiut» redakții i zavajaiut provoditi obščiuĭk – Mindohodiv (DOPOVNENO)”, *TeleKritika*, 22 mai 2014, <http://www.telekritika.ua/pravo/2014-05-22/93916>.
 150. „Kabelni operatori Krimu vidkliucili ukraïnski kanali, bo im pogrojuvali zbroeiu – djerela «1+1»”, *TSN*, 10 martie 2014, <http://tsn.ua/politika/kabelni-operatori-krimu-vidklyuchili-ukrayinski-kanali-bo-yim-pogrozhuvali-zbroyeyu-dzhe-rela-1-1-338916.html>; „U Donețku vidkliucili vsi ukraïnski kanali”, *Ukrainska pravda*, 15 iulie 2014, <http://www.pravda.com.ua/news/2014/07/15/7031995/>.
 151. Vladi Vovchuk, „Crimea Colludes With Russia to Block Ukrainian Web-sites”, *vocativ*, 22 februarie 2015, <http://www.vocativ.com/world/russia/russian-censorship-crimea-ukraine/>.
 152. Tim Maurer și Scott Janz, „The Russia-Ukraine Conflict: Cyber and Information Warfare in a Regional Context”, *ISN ETH Zürich*, 17 octombrie 2014, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?id=184345>.
 153. *Ibid.*
 154. Randell Suba, „Ukraine Was Bitten by Sophisticated Cyber Virus Snake During Crimea Tension: Did Russia Set It Loose?”, *Tech Times*, 12 martie 2014, <http://www.techtimes.com/articles/4250/20140312/ukraine-was-bitten-by-sophisticated-cyber-virus-snake-during-crimea-tension-did-russia-set-it-loose.htm>.
 155. „West accuses Russia of cyber-warfare”, *IHS Jane’s Intelligence Review*, 28 decembrie 2014, <http://www.janes.com/article/47299/west-accuses-russia-of-cyber-warfare>.
 156. Institutul de Politici Publice, „Barometrul opiniei publice”, *ipp.md*, octombrie–noiembrie 2014, http://ipp.md/public/files/Barometru/Brosura_BOP_11.2014_prima_parte-r.pdf.
 157. Vezi Ioan Strelciuc, „Moscow’s Geopolitical Interests Jeopardize the Security of Moldova”, *Centrul de Studii Politice Europene*, 4 decembrie 2009, <http://appc.lv/?p=375>.
 158. *Ibid.*

159. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 135.
160. Ministerul Afacerilor Externe din Georgia, „Timeline of Russian Aggression in Georgia”, 21 septembrie 2008, http://usa.mfa.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=595&info_id=79.
161. „Russia’s Blunt Warning over Peacekeepers”, Civil Georgia, 19 iunie 2008, <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=18576%20> accessed: %2014/12/2014.
162. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 100.
163. Citat în Allison, „Russia Resurgent?”, p. 1152; „On the Situation in South Ossetia (Press Review)”, Ambasada Rusă, Turcia, 10 august 2008, http://www.turkey.mid.ru/hron/press_e_07.html.
164. Misiunea Internațională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport”, p. 27.
165. Pkhadze, *Soft Power*, pp. 77–90.
166. David Hollis, „Cyberwar Case Study: Georgia 2008”, *Small Wars Journal*, 6 ianuarie 2011, <http://smallwarsjournal.com/blog/journal/docs-temp/639-hollis.pdf>.
167. John Markoff, „Before the Gunfire, Cyberattacks”, *New York Times*, 12 august 2008, <http://www.nytimes.com/2008/08/13/technology/13cyber.html>.
168. Alexander Melikishvili, „The Cyber Dimension of Russia’s Attack on Georgia”, *Eurasia Daily Monitor*, 5, nr. 175, 12 septembrie 2008.
169. Hollis, „Cyberwar Case Study: Georgia 2008”.
170. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, pp. 252–263.
171. „Aleksandr Dughin: Ukrainskuiu neonazistskuiu kliku nado nakazat”, <http://zerkalov.org.ua/node/2493>; „Na referendumie krimceane i segodnia progolosovali bi za prisoiedinenie k Rossii – krimski deputat”, *Novii Reghion*, 15 octombrie 2013, http://nr2.com.ua/News/Ukraine_and_Europe/na-referendume-krymchane-i-segodnja-progolosovali-by-za-prisoedinenie-k-rossii-%E2%80%93-krymskij-deputat-46443.html.

172. „«Onotole» Vasserman: Referendum nado bilo provesti ne tolko v Krimu, a na vsej Ukraine”, Piter.TV, 25 martie 2014, http://piter.tv/event/Vasserman_pro_Ukrainu/.
173. „Putin: Voina”, Putin-Itogi, <http://www.putin-itogi.ru/putin-voina/>.
174. „Rosiski desantniki u formi «Berkuta» zahopliuvali Krim, dehto teper na Donbasi”, *Ukrainskaia Pravda*, 3 septembrie 2014, <http://www.pravda.com.ua/news/2014/09/3/7036657/>.
175. Simon Shuster, „Putin’s Man in Crimea Is Ukraine’s Worst Nightmare”, *Time*, 10 martie 2014, <http://time.com/19097/putin-crimea-russia-ukraine-aksyonov/>.
176. „Memorandum on Security Assurances in Connection with Ukraine’s Accession to the Treaty on the NPT”, Consiliul de Securitate al ONU, 19 decembrie 1994, https://www.msz.gov.pl/en/p/wiedenobwe_at_s_en/news/memorandum_on_security_assurances_in_connection_with_ukraine_s_accession_to_the_treaty_on_the_npt.
177. Ilya Somin, „Russian Government Agency Reveals Fraudulent Nature of the Crimean Referendum Results”, *Washington Post*, 6 mai 2014, <http://www.washingtonpost.com/news/volokh-conspiracy/wp/2014/05/06/russian-government-agency-reveals-fraudulent-nature-of-the-crimean-referendum-results/>.
178. „Putin Acknowledges Russian Military Servicemen Were in Crimea”, *Russia Today*, 17 aprilie 2014, <http://rt.com/news/crimea-defense-russian-soldiers-108/>.
179. „Hronologhiia perebihi vini na Shodi Ukraini. Kviten 2014”, *Kolona*, 11 iulie 2014, <http://www.kolona.net/xronologiya-perebigu-vijni-na-sxodi-ukraïni-kviten-2014/>.
180. „Separatisti: Posle referendumu v statuse Doneţkoi oblasti ne izmeniŭia nicego”, *Ukrainskaia Pravda*, 11 mai 2014, <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/05/11/7025013/>; „DNR provozglasila sebia suverennim gosudarstvom”, *RIA.ru*, 11 mai 2014, <http://ria.ru/world/20140512/1007507367.html>.
181. Pavel Felghengauer, „Malaiziski ‘Boing’ – oşibka, kotoruii nikto ne priznaiet”, *Novaia Gazeta*, 21 iulie 2014, <http://www.novayagazeta.ru/columns/64483.html>; „MH17 Crash: Ukraine Releases Alleged Intercepts”, *BBC News*, 18 iulie 2014, <http://>

- www.bbc.com/news/world-asia-28362872; „Flight MH17: Searching for the Truth”, CORRECT!V, <https://mh17.correctiv.org/english/>.
182. „Țeliu ukrainskoi raketi mog bit samolet prezidenta Rossii”, Tele-radio-kompania Zvezda, 17 iulie 2014, http://tvzvezda.ru/news/vstrane_i_mire/content/201407172217-uyse.htm; „Rossiskaia propaganda vidala v efir sfalsifitsirovannie «dokazatelstva» o sbitom Boinghe-777”, *Ukrainskaia Pravda*, 15 noiembrie 2014, <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/11/15/7044336/>.
 183. Maria Epifanova, „Isceziauŝcie obiekty”, *Novaia Gazeta*, 4 august 2014, <http://www.novayagazeta.ru/inquests/64688.html>.
 184. „Ukraine Forces Brace for Fighting with Pro-Russian Troops at «Second Front»”, *The Guardian*, 28 august 2014, <http://www.theguardian.com/world/2014/aug/28/ukraine-russian-fighting-second-front-mariupol>.
 185. „Ukraine Crisis: Fighting in Donetsk Despite Ceasefire”, *BBC News*, 14 september 2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-29195880>.
 186. „Details of the Ukraine Cease-Fire Negotiated in Minsk”, *New York Times*, 12 februarie 2015, <http://www.nytimes.com/2015/02/13/world/europe/ukraine-cease-fire-negotiated-in-minsk.html>.
 187. Maksymilian Czuperski, John Herbst *et al.*, „Hiding in Plain Sight: Putin’s War in Ukraine”, Consiliul Atlantic, mai 2015, https://dl.dropboxusercontent.com/content_link/xFPdCHC7wA7bUFLbvZvzVDzNOZevSy9DgImIloB4ZDh45xXrOidJwuZK0N4dGjC.
 188. „Odessiti prosiat zaŝcitit ih ot boievikov «Pravogo sektora»”, *Vesti.ru*, 3 martie 2014, <http://www.vesti.ru/doc.html?id=1343074>; „Odesskie separatisti prosiat Putina o voennoi pomoŝci”, *048.ua*, 13 aprilie 2014, <http://www.048.ua/article/515057>.
 189. „În direct cu Vladimir Putin”.
 190. „Vladimir Putin Answered Journalists’ Questions on the Situation in Ukraine”, Președintele Rusiei, 4 martie 2014, <http://eng.kremlin.ru/transcripts/6763>.

191. Julia Ioffe, „Russia and Georgia, Three Years Later”, *New Yorker*, 9 august 2011, <http://www.newyorker.com/news/news-desk/russia-and-georgia-three-years-later>.
192. „Interview by Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation Sergey Lavrov to BBC”, Ministerul Afacerilor Externe din Federația Rusă, 9 august 2008, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/F87A3FB7A7F669EBC32574A100262597.
193. *Ibid.*; Allison, „Russia Resurgent?”, p. 1152.
194. Citat în Allison, „Russia Resurgent?”, p. 1153.
195. Misiunea Internațională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport”, p. 21; „Georgia and Russia: Clashing over Abkhazia”, Celula Internațională de Criză, 5 iunie 2008, <http://www.crisisgroup.org/en/publication-type/media-releases/2008/europe/georgia%20and%20russia%20clashing%20over%20abkhazia.aspx>.
196. Allison, „Russia Resurgent?”, pp. 1152–1153.
197. „Security Council Holds Third Emergency Meeting as South Ossetia Conflict Intensifies, Expands to Other Parts of Georgia”, comunicat de presă al Consiliului de Securitate, 10 august 2008, <http://www.un.org/press/en/2008/sc9419.doc.htm>; discursul lui Vitali Ciurkin la ședința Consiliului de Securitate al ONU, 14 august 2008, <https://www.youtube.com/watch?v=u6TjuPz4xr4>.
198. Misiunea Internațională Independentă de Anchetă privind Conflictul din Georgia, „Raport”, p. 21.
199. Stephen Blank, „Russia and the Black Sea’s Frozen Conflicts in Strategic Perspective”, *Mediterranean Quarterly*, 19, nr. 3, vara 2008, pp. 23–54.
200. Dumitru Minzarari, „The Gagauz Referendum in Moldova: A Russian Political Weapon?”, *The Jamestown Foundation*, 5 februarie 2014, http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=41922&cHash=8ffd794ad44b029f0b95198c743709d4#.VIkp44vq9Ro.
201. Vezi Radu Pădure, „Terorist arestat pe Aeroportul din Chișinău. Venea de la Moscova!”, *evz.ro*, 29 octombrie 2014, <http://www.evz.ro/terorist-gagauz-arestat-pe-aeroportul-din-chisinau-venea->

- de-la-moscova.html; „Mama unui demnitar găgăuz: Fiul meu se teme să revină în Moldova”, noi.md, 6 noiembrie 2014, http://www.noi.md/md/news_id/50586.
202. „Diversioniștii lui Formuzal, condamnați la cinci ani de închisoare cu... suspendare”, Știrimd, 8 martie 2014, <http://stirimd.net/?p=2014>.
203. „Extremists Were Preparing for Violent Riots after the Elections in Moldova”, moldova.org, 27 noiembrie 2014, <http://www.moldova.org/extremists-were-preparing-for-violent-riots-after-the-elections-in-moldova/>.
204. „Rusia încearcă să destabilizeze situația din Moldova prin intermediul unor organizații extremiste”, *publika.md*, 11 noiembrie 2014, http://www.publika.md/rusia-incearca-sa-destabilizeze-situatia-din-moldova-prin-intermediul-unor-organizatii-extremiste_2150831.html.
205. „At Long Last, Ukraine Puts Formal End to Military Cooperation with Russia”, UNIAN, 26 mai 2015, <http://www.unian.info/politics/1081894-at-long-last-ukraine-puts-formal-end-to-military-cooperation-with-russia.html>.
206. Inna Vedernikova, „Mejdu federalizației i blokadoi”, ZN, UA, 21 noiembrie 2014, http://gazeta.zn.ua/internal/mezhdu-federalizaciy-i-blokadoy-_.html.
207. „Ukaz Prezidenta Soiuzu Sovețkih Soțialisticeskih Respublik o Merah po Normalizații Obstanovki v SSR Moldova”, *Sovețkaia Moldova*, nr. 295, 17249, 23 decembrie 1990, p. 1.
208. „Anxiety Grows in Europe as Transnistria Asks for Russian Annexation”, EurActiv.com, 20 mai 2014, <http://www.euractiv.com/europes-east/romanian-president-fears-moldova-news-534219>.
209. Ceslav Ciobanu, *Frozen and Forgotten Conflicts in the Post-Soviet States: Genesis, Political Economy, and Prospects for Solution*, New York, Distributed by Columbia University Press, 2009, p. 4.
210. Andrei Sinitsyn, „Russian Cash Hurts Breakaway Republics”, *Moscow Times*, 4 iunie 2014, <http://www.themoscowtimes.com/opinion/article/russian-cash-hurts-breakaway-repubs/501552.html>.

211. „RuseTisa da afkazeTis e.w. xelSekruleba euTos mudmivi sabWos sxdomaze ganixiles”, 28 noiembrie 2014, <http://news.ge/ge/news/story/114454-rusetisa-da-afkhazetis-e.ts.-khelshekruleba-eutos-mudmivi-sabchos-skhdomaze-ganikhi-les>; „Russia-Proposed Treaty with Abkhazia on «Alliance and Integration»”, Civil.ge, 13 octombrie 2014, <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=27714>.
212. „Axali etapi saqartvelo-rusetis urtiertobebshi: anti-aneqsiuri strategiis Camoyalibebis aucilebloba”, interpressnews.ge, 12 noiembrie 2014, <http://www.interpressnews.ge/ge/thvalsazrisi/304688-akhali-etapi-saqarthvelo-rusethis-urthierthobebshi-anti-aneqsiuri-strategiis-chamoyalibebis-aucilebloba.html>; „On Crimea Anniversary, Russia Signs South Ossetia Deal”, *Deutsche Welle*, 18 martie 2015, <http://www.dw.de/on-crimea-anniversary-russia-signs-south-ossetia-deal/a-18323719>.
213. „Aslan Basaria: U menia takoie ocisuşcenie, cito nad etim dogovorom rabotali lyudi, ktorie sovershenno ne razbiraiutia v abhazskoi speţifike”, *Nujnaia gazeta*, 16 octombrie 2014, <http://abh-n.ru/aslan-basariya-u-menya-takoe-oshhushhenie-cto-nad-etim-dogovorom-rabotali-lyudi-kotorye-sovershenno-ne-razbirayutsya-v-abxazskoj-spezifike/>.
214. Interviu cu Elguja (Ghia) Gvazava, 13 decembrie 2014, Tbilisi (Georgia).

CAPITOLUL 5 – *Punctul vulnerabil al NATO*

Moto: „Putin Calmed the Baltic States: We Will Not Bring In Military Forces”, *Lithuania Tribune*, 6 ianuarie 2014, <http://www.lithuaniatribune.com/60283/putin-calmed-the-baltic-states-we-will-not-bring-in-military-forces-201460283/>.

1. Agnia Grigas, *The Politics of Energy and Memory between the Baltic States and Russia*, Farnham, MB, Ashgate, 2013; Jānis Sapiets, „The Baltic Republics”, în *The Soviet Union and Eastern Europe*, ed. George Schöpfli, New York, Facts on File, 1986, p. 273.
2. „PHC 2011: 157 Native Languages Spoken in Estonia”, Statistics Estonia, 30 august 2012, http://www.stat.ee/64629?parent_id

=39113. Rezultatele finale ale recensământului populației și locuințelor din Letonia din 2011: „Gyventojai pagal tautybę ir gimtąją (-ąsias) kalbą (-as)”, http://statistics.bookdesign.lt/dalis_04.pdf, p. 164. Minoritatea rusă din Lituania reprezintă în jur de 15% din totalul populației. Meilutė Ramonienė, ed., „Miestų gyventojai, gimtąja įvardiję rusų kalbą”, *Kalbos Lietuvos miestuose*, <http://www.kalbuzemelapis.flf.vu.lt/lt/zemelapiai/miestu-gyventoju-gimtoji-kalba/miestu-gyventojai-gimtąja-ivardiję-rusu-kalba/>.

3. Interviu cu Daria, Riga (Letonia), octombrie 2014. (Unele nume au fost schimbate la cererea subiecților.)
4. Interviu cu Artiom, Riga (Letonia), octombrie 2014.
5. Interviu cu Nadia, Riga (Letonia), octombrie 2014.
6. Svetlana Djackova, „Statelessness among Children in Latvia: Current Situation, Challenges and Possible Solutions”, European Network on Statelessness, 29 septembrie 2014, <http://www.statelessness.eu/blog/statelessness-among-children-latvia-current-situation-challenges-and-possible-solutions>.
7. Interviu cu Anton, Tallinn (Estonia), octombrie 2014.
8. Interviu cu Elena, Tallinn (Estonia), octombrie 2014.
9. Interviu cu Alisa, Vilnius (Lituania), octombrie 2014.
10. Interviu cu Iaroslav, Vilnius (Lituania), octombrie 2014.
11. Interviu cu Natalia, Vilnius (Lituania), octombrie 2014.
12. Interviu cu Aliona, Tallinn (Estonia), octombrie 2014.
13. Interviu cu Lidia, Kohtla-Järve (Estonia), octombrie 2014.
14. Interviu cu Raivo Vetik, Tallinn (Estonia), februarie 2015; Raivo Vetik și Jelena Helemäe, ed., *The Russian Second Generation in Tallinn and Kohtla-Järve: The TIES Study in Estonia*, Amsterdam, Amsterdam University Press, 2011, p. 220; Raivo Vetik, ed., *Nation-Building in the Context of Post-Communist Transformation and Globalization: The Case of Estonia*, New York, Peter Lang, 2012, p. 328.
15. Interviu cu Laurynas Kasčiūnas, Vilnius (Lituania), septembrie 2014.
16. „Transcript: Putin Says Russia Will Protect the Rights of Russians Abroad”, *Washington Post*, 18 martie 2014, <http://www>.

washingtonpost.com/world/transcript-putin-says-russia-will-protect-the-rights-of-russians-abroad/2014/03/18/432a1e60-ae99-11e3-a49e-76adc9210f19_story.html.

17. Hugh Ragsdale, ed., *Imperial Russian Foreign Policy*, New York, Cambridge University Press, 1993, p. 36.
18. Jerzy Lukowski, *The Partitions of Poland: 1772, 1793, 1795*, Londra, Addison Wesley Longman, 1999, pp. 1–3.
19. Edward C. Thalen, *Russification in the Baltic Provinces and Finland, 1855–1914* (Princeton, NJ: Princeton University Press), 2014.
20. Romual J. Misiunas, „Soviet Occupation”, *Encyclopedia Britannica*, 4 ianuarie 2013, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/50985/Baltic-states/37263/Soviet-occupation>; Raivo Vetik, „The Cultural and Social Makeup of Estonia”, in *National Integration and Violent Conflict in Post-Soviet Societies: The Cases of Estonia and Moldova*, ed. Pål Kolstø, Lanham, MD, Rowman & Littlefield, p. 74.
21. Stéphane Courtois et al., *The Black Book of Communism: Crimes, Terror, Repressions*, Cambridge, Harvard University Press, 1997, pp. 4, 212, 235–236.
22. Mark Kramer, „NATO, the Baltic States and Russia: A Framework for Sustainable Enlargement”, *International Affairs*, 78, nr. 4, 2002, pp. 731–756.
23. „Regions and Territories: Kaliningrad”, BBC News, 22 noiembrie 2011, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/6177003.stm; Laura Secorun Palet, „Russia’s Strongest Foothold in Europe: It’s Not the Ukraine”, *USA Today*, 26 aprilie 2014, <http://www.usatoday.com/story/news/world/2014/04/26/ozy-russia-kaliningrad/8194403/>; „Russia Stations Iskander Missiles in Kaliningrad: NATO Cries Wolf”, SputnikNews, 28 mai 2015, <http://sputniknews.com/us/20150528/1022658842.html>.
24. Wayne C. Thompson, *Nordic, Central, and Southeastern Europe 2014*, Lanham, MD, Rowman & Littlefield, 2014, p. 165; Stasys Gudavičius, „Rusijos karinis tranzitas per Lietuvą mažėja”, 9 septembrie 2014, <http://vz.lt/article /2014/9/9/rusijos-karinis-tranzitas-per-lietuva-mazeja?pageno=1>.

25. Janusz Bugajski, *Cold Peace – Russia's New Imperialism*, Westport, CT, Praeger, 2004, p. 129.
26. „The Russian Quest for Warm Water Ports”, GlobalSecurity.org, 9 iulie 2011, <http://www.globalsecurity.org/military/world/russia/warm-water-port.htm>.
27. Agnia Grigas, „The EU's Unresolved Issue of the Russian Embargo against Lithuania's Oil Refinery”, EurActiv.com, 31 octombrie 2014, <http://www.euractiv.com/sections/energy/eus-unresolved-issue-russian-embargo-against-lithuanias-oil-refinery-309661>.
28. Grigas, *The Politics of Energy and Memory*, p. 45.
29. „Interviu Dmitria Medvedeva telekanalam Rossia pervomu, NTV”, 31 august 2008, <http://kremlin.ru/events/president/news/1276>.
30. Interviu cu Andis Kudors, Riga (Letonia), noiembrie 2014.
31. Gatis Pelnēns, ed., *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy Toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic States*, Riga, Centre for East European Policy Studies, 2009, p. 10.
32. Agnia Grigas, „Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States”, Chatham House Briefing Paper, august 2012, pp. 2–3, <http://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/185321>.
33. Grigas, *The Politics of Energy and Memory*, p. 184.
34. Heather A. Conley și Theodore P. Gerber, „Russian Soft Power in the 21st Century: An Examination of Russian Compatriot Policy in Estonia”, A Report of the CSIS Europe Program, New York, Center for Strategic and International Studies, 2011, p. 13.
35. Nils Muižnieks, *Latvian-Russian Relations: Dynamics since Latvia's Accession to the EU*, Riga, University of Latvia Academic Press, 2011, pp. 63–64.
36. Ambasada Rusiei în Estonia, <http://rusemb.ee/relations/>.
37. „PHC 2011: Over a Quarter of the Population Are Affiliated with a Particular Religion”, Statistics Estonia, 29 aprilie 2013, http://www.stat.ee/65352?parent_id=39113; „Latvia 2012 International Religious Freedom Report”, U.S. State Department, 2012, <http://www.state.gov/documents/organization/208544.pdf>.

38. „Sviateišii Patriarh Kirill prizval Predstoiatele Pomestnih Tĕrkvei vozvisit' golos v zaščitu pravoslavnih kristian vostoka Ukraini", 14 august 2014, <https://mospat.ru/ru/2014/08/14/news106782/>.
39. Margarita Korniševa, „Obraščenie Russkoi pravoslavnoi tĕrkvi: Niet pricini, pocemu Estonia doljna delat šag, kotorii grozit oslabit naši gosudarstvo", Delfi, 22 mai 2014, <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/obraschenie-russkoj-pravoslavnoj-cerkvi-net-prichiny-pochemu-estoniya-dolzha-delat-shag-kotoryj-grozit-oslabit-nashe-gosudarstvo?id=68728737>; Kook Urmet, „Kooseluseaduse vastu on enim Keskerakonna valijad", Err.ee, 5 august 2014, <http://uudised.err.ee/v/eeesti/f0062775-161f-43a1-8ae8-3cad644e5af6>.
40. Dovydas Pancerovas, „Kremliaus propagandos arsenale – ir tradicinės šeimos vertybės", lrytas.lt, 14 decembrie 2013, <http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/kremliaus-propagandos-arsenale-ir-tradicines-seimos-vertybes.htm>.
41. Laurynas Kasčiūnas, „L. Kasčiūnas: «Liberalizmas», kuris naudingas Rusijai", Delfi, 10 octombrie 2014, <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/l-kasciunas-liberalizmas-kuris-naudingas-rusijai.d?id=66080996>.
42. Interviu cu Kasčiūnas.
43. Muižnieks, *Latvian-Russian Relations*, pp. 60–61.
44. „Sustabdzius «Ūkio banko» veiklą, «Žalgiris» situacijos kol kas nekommentuoja", basketnews.lt, 12 februarie 2013, <http://www.basketnews.lt/news-58987-sustabdzius-ukio-banko-veikla-zal-giris-situacijos-kol-kas-nekommentuoja.html#.VGfDD2cqOKw>.
45. Muižnieks, *Latvian-Russian Relations*, p. 62.
46. Laurynas Kasčiūnas, Marius Laurinavičius și Vytautas Keršanskas, „Vladimir Putin's Pyramid of Rule: Who Really Governs Russia?", 5 august 2014, <http://en.delfi.lt/central-eastern-europe/vladimir-putins-pyramid-of-rule-who-really-governs-russia.d?id=65432116#ixzz3HHZiRbB0>.
47. „«Lietuvosrytas» ir «Neptūnas» nežais Vieningojelygoje, į LKL priimti Mažeikiai", *kauno.diena.lt*, <http://kauno.diena.lt/naujienos/sportas/krepsinis/lietuvos-rytas-nezais-vieningoje-lygoje-i-lkl>

priimti-mazeikiai-641078; „Geography”, VTB United League, <http://www.vtb-league.com/en/content/geography.htm>.

48. Grigas, *The Politics of Energy and Memory*, p. 179.
49. Grigas, „Legacies, Coercion and Soft Power”, p. 3.
50. Agnia Grigas, „Klaipeda's LNG Terminal: A Game Changer”, *EurActiv*, 22 septembrie 2014, <http://www.euractiv.com/sections/energy/klaipedas-lng-terminal-game-changer-308613>.
51. Licia Cianetti, „Granting Local Voting Rights to Non-Citizens in Estonia and Latvia: The Conundrum of Minority Representation in Two Divided Democracies”, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 13, nr. 1, 2014, pp. 86–112; Graham Smith, „Transnational Politics and the Politics of the Russian Diaspora”, *Ethnic and Racial Studies*, 3, nr. 22, 2010, pp. 500–523; Ruta M. Kalvaitis, „Citizenship and National Identity in the Baltic States”, *Boston University International Law Journal*, 1, nr. 16, 1998, pp. 231–271.
52. Interviu cu Kudors.
53. Stephen Shulman, „Challenging the Civic/Ethnic and West/East Dichotomies in the Study of Nationalism”, *Comparative Political Studies*, 35, nr. 5, 2002, pp. 554–585, <http://www.columbia.edu/itc/journalism/stille/Politics%20Fall%202007/readings%20weeks%206-7/Civic%20and%20Ethnic%20Nations%20and%20Nationalism.pdf>.
54. Sven Gunnar Simonsen, „Compatriot Games: Explaining the «Diaspora Linkage» in Russia's Military Withdrawal from the Baltic States”, *Europe-Asia Studies*, 53, nr. 5, 2001, p. 771.
55. J.A.S. Grenville și Bernard Wasserstein, ed., *The Major International Treaties of the Twentieth Century*, Londra, Routledge, 2001, p. 886.
56. Tony Barber, „Fury in Baltics over Yeltsin Troops Decree”, *The Independent*, 31 octombrie 1992, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/fury-in-baltics-over-yeltsin-troops-decree-1560583.html>.
57. „Yeltsin Asks U.N. to Help Russians in the Baltics”, *New York Times*, 8 noiembrie 1992, <http://www.nytimes.com/1992/11/08/world/yeltsin-asks-un-to-help-russians-in-the-baltics.html>.

58. „Yeltsin Denounces Latvian Citizenship Law”, *Moscow Times*, 5 august, 1994, <http://www.themoscowtimes.com/news/article/yeltsin-denounces-latvian-citizenship-law/349704.html>.
59. Martin Smith, *Russia and NATO since 1991 – From Cold War Through Cold Peace to Partnership?*, Londra, Routledge, 2006, p. 48.
60. Rita Peters, „Russia Pressures the Baltic States”, *Perspective*, 4, nr. 3, 1994, <http://www.bu.edu/iscip/vol4/Peters.html>.
61. *Ibid.*
62. Thomas Ambrosio, *Russian Resistance to Democratization in the Former Soviet Union*, Farnham, MB, Ashgate, 2009, pp. 92–96.
63. Tony Barber, „Baltic States Fear Kremlin Focus on Ethnic Russians”, *Financial Times*, 2 septembrie 2014, <http://www.ft.com/cms/s/0/71d9145c-3268-11e4-a5a2-00144feabdc0.html#axzz3JoqsdvIJ>; „Latvijas iedzīvotāju sadalījums pēc valstiskās piederības”, 1 ianuarie 2014, http://www.pmlp.gov.lv/lv/assets/01072013/01.01.2014/ISVP_Latvija_pec_VPD.pdf.
64. Judith Kelley, „International Actors on the Domestic Scene: Membership Conditionality and Socialization by International Institutions”, *International Organization*, 58, nr. 3, 2004, pp. 425–457.
65. Shulman, „Challenging the Civic/Ethnic and West/East Dichotomies in the Study of Nationalism”, pp. 554–585.
66. „Katalog «Ves Russki Mir»”, Russki Mir, <http://www.russkiymir.ru/catalogue/>; Donata Motuzaite, „Moscow, We Have a Problem in Lithuania”, *re:baltica*, 19 martie 2012, http://www.rebaltica.lv/en/investigations/money_from_russia/a/603/moscow_we_have_a_problem_in_lithuania.html; „Cito finansiruiet v Latvii fond Putina «Russki Mir»”, TVnet, 22 martie 2012, http://rus.tvnet.lv/novosti/kommjentarij/195556-hto_finansirujet_v_latvii_fond_putina_russkiy_mir; Sulev Vedler, „Moscow's Spin Machine in Estonia”, *re:baltica*, 20 martie 2012, http://www.rebaltica.lv/en/investigation/money_from_russia/a/608/moscow%E2%80%99s_spin_machine_in_estonia.html.
67. Ambasada Rusiei în Estonia, „Sootecestvenniki”, [rusemb.ee](http://www.rusemb.ee), <http://www.rusemb.ee/relations/compatriots/>.

68. Nadejda Širinskaia, „Vsemirnii koordinatsionnii sovet – unikalnii kanal, kotorim ia imeiu voimojnost polzovaiia”, *vkrsr.com*, 21 noiembrie 2014, <http://vkrsr.com/info/2014/11/21/vsemirnyj-koordinaczionnyj-sovet-unikaln>.
69. Ambasada Rusiei în Lituania, „O konferenții rossiskih sootestvennikov, projivaiuščih v Litve”, 5 octombrie 2011, http://www.lithuania.mid.ru/doc/konf_rs.htm.
70. Interviu cu Vytytis Jurkonis, Vilnius (Lituania), octombrie 2014.
71. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 11.
72. Serghei Gurkin, „Žizn russkikh obščin Pribaltiki posle ukrainskikh sobitii”, *vkrsr.com*, 5 august 2014, <http://vkrsr.com/info/2014/08/05/zhizn-russkix-obshhin-pribaltiki-posle-u>.
73. *Ibid.*
74. „Komandi-uceastniki”, <http://soldatru.ru/game8/docs/comands.htm>.
75. Dovydas Pancerovas, „Vilniaus S. Kovalevskajos mokyklos mokiniai rengiami tapti Rusijos desantininkais”, *15min.lt*, 8 octombrie 2014, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/vilniaus-s-kovalevskajos-mokyklos-mokiniai-rengiami-tapti-rusijos-desantininkais-56-458524#ixzz3FkD6hb22>.
76. „Interes k pereseleniu iz Latvii v Rossii s kajdim godom rastet”, *Newsbalt*, 4 aprilie 2014, <http://www.newsbalt.ru/detail/?ID=26261>.
77. Jevgenijus Bradauskas *et al.*, „Koks tikrasis Rusijos tėvynainių programos tikslas?”, *Delfi*, 22 iunie 2014, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/koks-tikrasis-rusijos-tevynainiu-programos-tikslas.d?id=65107565>.
78. „Po programme pereselenia iz Estonii v Rossii za tri goda uiehalii 20 celovek”, 31 august 2010, <http://rus.delfi.ee/daily/estonia/po-programme-pereseleniya-iz-estonii-v-rossiyu-za-tri-goda-uehali-20-chelovek.d?id=32853011>; „Interes k programme pereselenia bolšoi, no polzuiutia ieiu – iediniți”, 17 august 2009, <http://rus.delfi.ee/archive/interes-k-programme-pereseleniya-bolshoj-no-polzuyutsya-eyu-edinicy.d?id=25149335>.

79. Statistics Estonia, 2014, http://pub.stat.ee/px-web.2001/I_Databas/Population/01Population_indicators_and_composition/04Population_figure_and_composition/04Population_figure_and_composition.asp.
80. Municipality of Tallinn, *Anuarul statistic al oraşului Tallinn 2013*, 2013, p. 21, <http://www.tallinn.ee/g2677s70004>.
81. „Keskerakond on mitte-eestlaste seas jätkuvalt populaarseim partei”, Postimees, 23 septembrie 2012, <http://www.postimees.ee/982022/keskerakond-on-mitte-eestlaste-seas-jatkuvalt-populaarseim-partei>.
82. Koorits Vahur, „LOE kapo kirjeldust, kuidas Savisaar 2010 aastal Keskerakonna jaoks Venemaalt raha küsis”, 3 ianuarie 2014, <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/eesti/loe-kapo-kirjeldust-kuidas-savisaar-2010-aastal-keskerakonna-jaoks-venemaalt-raha-kusis?id=67547848>.
83. „Erakonnad”, e-äriregister, <https://ariregister.rik.ee/erakonnad.py?sess=5012266922925887594664262873225099600303852207842045368920836635&lang=est>; „Riigikogu valimised”, <http://www.vvk.ee/arhiiv/riigikogu-valimised/>.
84. „Vene Erakond Eestis (VEE)”, [erakonnad.info](http://erakonnad.info/erakond/reg/vana/vee.html), 2012, <http://www.erakonnad.info/erakond/reg/vana/vee.html>.
85. „Populația pe sexe, etnii, naționalități și districte”, ianuarie 2014, <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=PO0222&lang=1>.
86. „Narva în cifre 2012”, <http://web.narva.ee/files/5620.pdf>, p. 9; Gordon F. Sander, „Could Estonia Be the Next Target of Russian Annexation?”, *Christian Science Monitor*, 3 aprilie 2014, <http://www.csmonitor.com/World/Europe/2014/0403/Could-Estonia-be-the-next-target-of-Russian-annexation>.
87. „Omavalitsusüksuste võrdlus”, 20 octombrie 2014, <http://www.stat.ee/ppe-46953>; „Linda Clinic Campaign Goes to Court”, Baseline Hiv, 19 februarie 2014, <http://www.baseline-hiv.co.uk/hiv-articles/2014/2/19/linda-clinic-campaign-goes-to-court>.
88. Katri Raik, *Minu Narva*, Tallinn, Petroni Print, 2013.
89. „Narva în cifre 2012”, p. 9.

90. Matt Withers, „«Narva Is Not Another South Ossetia» Russia Says”, *Baltic Times*, 1 octombrie 2008, <http://www.baltictimes.com/news/articles/21444/#.U6MkKPmSxZk>.
91. Robert Anderson, „Estonia's Russian Passport Holders Show Little Sign of Being 5th Column”, *bneIntellinews*, 22 august 2014, <http://www.bne.eu/content/estonias-russian-passport-holders-show-little-sign-being-5th-column>.
92. Ott Omelas, „Putin's 21 Year Quest to Be Russian Guardian Began in Estonia”, *BloombergBusiness*, 13 aprilie 2014, <http://www.bloomberg.com/news/2014-04-13/putin-21-year-quest-to-be-guardian-of-russians-began-in-estonia.html>.
93. Interviu cu Ivan Lavrentjev, Tallinn (Estonia), octombrie 2014.
94. Rezultatele finale ale recensământului populației și locuințelor din 2011; Agnia Grigas, „Compatriot Games: Russian-Speaking Minorities in the Baltic States”, *World Politics Review*, 11 octombrie 2014, <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/14240/compatriot-games-russian-speaking-minorities-in-the-baltic-states>.
95. Kristine Bērziņa, „Latvia: EU Presidency at a Time of Geopolitical Crisis”, în *A Region Disunited? Central European Responses to the Russia-Ukraine Crisis*, ed. Joerg Forbrig, German Marshall Fund Europe Policy Paper, februarie 2015, <http://www.gmfus.org/file/4250/download>.
96. Steven Musch, „Russian Speakers Protest in Riga for Preservation of Their Language”, *Euroviews*, 13 aprilie 2014, <http://www.euroviews.eu/2014/04/13/russian-speakers-protest-in-riga-for-preservation-of-their-language/>; Steven Lee Myers, „World Briefing: Europe: Latvia: Students Protest Language Law”, *New York Times*, 6 februarie 2004, <http://www.nytimes.com/2004/02/06/world/world-briefing-europe-latvia-students-protest-language-law.html>.
97. Grigas, *The Politics of Energy and Memory*, pp. 49–77.
98. Rezultatele finale ale recensământului populației și locuințelor din Letonia din 2011, <http://data.csb.gov.lv/pxweb/lv/?rxid=319dd78d-d7bb-4814-bc18-9c81e3357a89>.

99. *Ibid.*
100. *Ibid.*
101. *Ibid.*
102. Ludmila Vessel, „Jiteli Latgalii stabilno poluceaiut rossiskoie grajdanstvo”, Grani.lv, 10 ianuarie 2013, <http://www.grani.lv/latvia/31800-zhiteli-latgalii-stabilno-poluchayut-rossiyskoe-grazhdanstvo.html>.
103. Evgheni Pavlov, „Jiteli Latgalii perehodiāt graniņu s Rossiei”, Vesti.lv, 10 decembrie 2009, <http://telegraf.vesti.lv/news/zhiteli-latgalii-perehodyat-granicu-s-rossiei>.
104. Andrew Higgins, „Latvian Region Has Distinct Identity, and Allure for Russia”, *New York Times*, 20 mai 2015, http://www.nytimes.com/2015/05/21/world/europe/latvian-region-has-distinct-identity-and-allure-for-russia.html?_r=0.
105. Jurga Andriejauskaitė, „Latvians Celebrate Referendum Results and Claim They Voted against Foreign Language, Not against Nation”, 15min.lt, 19 februarie 2012, <http://www.15min.lt/en/article/world/latvians-celebrate-referendum-results-and-claim-they-voted-against-foreign-language-not-against-nation-529-197310#ixzz3LQJhHYCw>.
106. „Antros valstybinės kalbos Latvijoje nebus”, Delfi, 18 februarie 2012, <http://www.delfi.lt/news/daily/world/antros-valstybines-kalbos-latvijoje-nebus.d?id=55645739>; „Latvijoje surinkta pakankamai parašų už referendumą dėl rusų kalbos paskelbimo antrąja valstybine”, Bernardinai.lt, 20 decembrie 2011, <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-12-20-latvijoje-surinkta-pakankamai-parasu-uz-referenduma-del-rusu-kalbos-paskelbimo-antraja-valstybine/74055>.
107. Aleksandr Nosovici, „Russkie v politiceskom proťesse Latvii: Krugli stol v Kaliningrade”, Rubaltic.ru, 5 decembrie 2013, <http://www.rubaltic.ru/article/politika-i-obshchestvo/russkie-v-politicheskom-protsesse-latvii-kruglyy-stol-v-kalinin-grade05122013/>.
108. „Opros: V Krimskom voprose u russkih Latvii net edinodušia”, *mixnews.lv*, 11 aprilie 2014, <http://www.mixnews.lv/ru/society/news/2014-04-11/148108>.

109. Vitali Portnikov, „Russkie Baltii i ukrainski krizis”, svoboda.org, 21 februarie 2015, <http://www.svoboda.org/content/transcript/26852885.html>.
110. Interviu cu Kudors.
111. Inga Sprinģe, Donata Motuzaite și Gunita Gailāne, „Spreading Democracy in Latvia, Kremlin Style”, re:baltica, 19 martie 2012, http://www.rebaltica.lv/en/investigations/money_from_russia/a/606/spreading_democracy_in_latvia_kremlin_style.html.
112. Vita Petrušauskaitė și Vilana Pilinkaitė Sotirovič, „Rusai Lietuvoje: Etninės grupės raida ir socialinės integracijos iššūkiai 2001-2011 m.”, LSTC, 2012, http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2013/01/EtSt_Petru%C5%A1auskait%C4%97_Pilinkait%C4%97-Sotirovi%C4%8D_2012.pdf.
113. „Lithuanian 2011 Population Census in Brief”, 2012, p. 23, <http://www1.unece.org/stat/platform/download/attachments/64881183/Lithuanian%202011%20Population%20Census%20in%20Brief%20rev.pdf?version=1&modificationDate=1350633816572&api=v2>; Ramonienė, „Miestų gyventojai, gimtąja įvardiję rusų kalbą”.
114. „Lithuanian 2011 Population Census in Brief”, p. 23; Ramonienė, „Miestų gyventojų gimtoji kalba”.
115. Ramonienė, „Miestų gyventojų gimtoji kalba”.
116. Lietuvos Statistikos Departamentas, „Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tikybą”, 15 martie 2013, p. 2, https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv_kalba_tikyba.pdf/1d9dac9a-3d45-4798-93f5-941fed00503f; Ramonienė, „Miestų gyventojai, gimtąja įvardiję rusų kalbą”.
117. Vytenė Stašaitytė, „Mitų griovimas Visagine: ar tai lietuviškasis Krymas?”, 23 mai 2014, Delfi, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/mitu-griovimas-visagine-ar-tai-lietuviskasis-krymas.d?id=64856511>.
118. Interviu cu Kasčiūnas.
119. Tomas Janeliūnas, „Politinė nekrofilija”, IQ, 18 octombrie 2010, <http://iq.lt/lietuva/politine-nekrofilija>; Steven Lee Myers, „Lithuanian Parliament Removes Country’s President after

- Casting Votes on Three Charges”, *New York Times*, 7 aprilie 2004, <http://www.nytimes.com/2004/04/07/world/lithuanian-parliament-removes-country-s-president-after-casting-votes-three.html>.
120. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*, p. 19.
 121. Grigas, *The Politics of Energy and Memory*, pp. 127–173; Nerijus Aleksiejūnas, *Didžiųjų ir mažųjų valstybių santykių teorijų taikymas: Lietuvos ir Rusijos santykių analizė*, Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2003, pp. 30–31.
 122. Grigas, *The Politics of Energy and Memory*, pp. 127–173.
 123. Aivars Stranga, „Russia and the Security of the Baltic States: 1991–1996”, în *The Baltic States: Search for Security*, ed. Atis Lejiņš și Daina Bleiere, Riga, Latvian Institute of International Affairs, 1996, p. 144.
 124. Grigas, *The Politics of Energy and Memory*, pp. 131–132; Kadri Liik, „The «Bronze Year» of Estonia-Russia Relations”, 2007, http://vm.ee/sites/default/files/content-editors/web-static/053/Kadri_Liik.pdf.
 125. „Bush Denounces Soviet Domination”, BBC News, 7 mai 2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4521663.stm>.
 126. Aleksiejūnas, *Didžiųjų ir mažųjų valstybių santykių teorijų taikymas*, p. 34; Liik, „The «Bronze Year» of Estonia-Russia Relations”.
 127. „Kremlin Denies Soviet «Occupation» of Baltics”, *Daily Times*, 6 mai 2005, <http://archives.dailytimes.com.pk/foreign/06-May-2005/kremlin-denies-soviet-occupation-of-baltics>.
 128. Interviu cu Nerijus Maliukevičius, Vilnius (Lituania), octombrie 2014.
 129. Pelnēns, *The „Humanitarian Dimension” of Russian Foreign Policy*.
 130. Studiu privind mass-media realizat de TNS, menționat de Mantas Martišius în „Nori stabdyti Kremliaus melą – reikia drąsos”, 15min.lt, 27 octombrie 2014, <http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/komentarai/mantas-martisius-nori-stabdyti-kremliaus-mela-reikia-drasos-500-462599#ixzz3HTl6kIzf>.

131. Milda Seputyte, „Snoras Bank Likely Over-Reported 300 Million Euros in Assets”, BloombergBusiness, 18 noiembrie 2011, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2011-11-18/snoras-bank-likely-over-reported-300-million-euros-in-assets>; „Snoras UK High Court Appeal Scheduled for 22 July”, *Lithuania Tribune*, 14 martie 2014, <http://www.lithuaniantribune.com/65147/snoras-uk-high-court-appeal-scheduled-for-22-july-201465147/>.
132. Interviu cu Maliukevičius.
133. Grigas, „Legacies, Coercion and Soft Power”, pp. 2–3.
134. *Ibid.*
135. Interviu cu Lavrentjev.
136. Grigas, „Legacies, Coercion and Soft Power”, pp. 3–5; Ian Traynor, „Russia Accused of Unleashing Cyberwar to Disable Estonia”, *The Guardian*, 17 mai 2007, <http://www.theguardian.com/world/2007/may/17/topstories3.russia>; „Estonia Hit by «Moscow Cyber War»”, BBC News, 17 mai 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6665145.stm>.
137. Przemysław Żurawski vel Grajewski, „The Military Aspect of the National Security Strategy of the Republic of Poland of 2007 and the Programme of Professionalization of the Polish Armed Forces of 2008 in the Context of NATO”, în *NATO Towards the Challenges of a Contemporary World 2013*, ed. Robert Czulda și Robert Łoś, Varșovia, International Relations Research Institute, 2013, p. 106.
138. Anda Rožkalne, „Slēptā reklāma nogalina maigi”, Provi-dus, 12 octombrie 2010, <http://new.politika.lv/article/slepta-reklama-nogalina-maigi>.
139. „Too Russian to Have Rights? Latvia to Vote on «Alien» Lan-guage”, RT, 6 februarie 2012, <http://rt.com/news/russian-latvia-language-referendum-559/>.
140. „Language Inquisition: Estonia Bans Speaking Russian”, RT, 3 de-cembrie 2012, <https://www.youtube.com/watch?v=oYgwAyac7Iw>.
141. „Estonian, Latvian Russian-language TV Channels Plan Co-operation”, news.err.ee, 31 martie 2015, <http://news.err.ee/v/politics/cd4f475b-2c59-4721-8087-583ba9dd92d7>.

142. „Rossiiskoe TV o Evromaidane: «Mest švedov za Poltavu»”, *podrobnosti.ua*, 2 decembrie 2013, <http://podrobnosti.ua/945652-rossijskoe-tv-o-evromajdane-mest-shvedov-za-poltavu.html>.
143. „Prigovorennie: Kapkan dlja gruppi Alfa”, NTV, <http://www.ntv.ru/peredacha/Prigovorennye/last23589540/>.
144. Aceste canale erau NTV Mir, Primul Canal Baltic PBK și RTR Planeta; „Temporal [sic] Suspension of NTV Mir Lithuania Programme Parts”, 19 martie 2014, http://www.rtk.lt/en/news/news/temporal_suspension_of_ntv_mir_lithuania_programme_parts.
145. „VSD: šalyje kurstoma etninė nesantaika”, *lzinios.lt*, 4 septembrie 2014, <http://lzinios.lt/lzinios/Lietuvoje/vsd-salyje-kurstoma-etnine-nesantaika/186781>.
146. Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamentas, „2014 metų veiklos ataskaita”, martie 2015, <http://www.vsd.lt/Files/Documents/635645217977365000.pdf>.
147. Dalia Grybauskaitė, „Privalome ginti Lietuvos informacinę erdvę”, 12 decembrie 2014, http://www.president.lt/lt/spaudos_centras_392/pranesimai_spaudai/privalome_ginti_lietuvos_informacine_erdve.html.
148. „Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje – kratos: Rusiją šlovino ne šiaip sau”, Delfi, 19 martie 2015, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vilniuje-kaune-klaipedoje-kratos-rusija-slovino-ne-siaip-sau.d?id=67477918>.
149. Interviu cu Lavrentjev.
150. „Putin Calmed the Baltic States: We Will Not Bring In Military Forces”.
151. „Kremliaus provokacija: Prijunkime Klaipėdos kraštą prie Rusijos”, *lrytas.lt*, 12 martie 2014, <http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/kremliaus-provokacija-prijunkime-klaipedos-krasta-prie-rusijos.htm>.
152. Vytenė Stašaitytė, „Mitų griovimas Visagine: Ar tai lietuviškasis Krymas?”, Delfi, 23 mai 2014, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/mitu-griovimas-visagine-ar-tai-lietuviskasis-krymas.d?id=64856511>.
153. „Sulaikė Latvijos gyventoją, rinkusį parašus už šalies prisijungimą prie Rusijos”, Delfi, 27 februarie 2015, <http://www.delfi.lt/>

news/daily/world/sulaike-latvijos-gyventoja-rinkusi-parasus-uz-salies-prisijungima-prie-rusijos.d?id=67300506#ixzz3T4KlJ8jA.

154. Edgars Skvarik, „Rally at Latvian Embassy in Russia Propagates Latgale as Part of Russia”, LETA, 17 aprīlie 2014, <http://www.leta.lv/eng/home/important/6E450BC2-FB58-4FDA-860C-EEBA83F9BB6C/>.
155. Neil Melvin, *Russians Beyond Russia: The Politics of National Identity*, Londra, Royal Institute of International Affairs, 1995, p. 49.
156. Liis Kangsepp și Juhana Rossi, „Estonia Says Officer Abducted Near Russian Border”, *Wall Street Journal*, 5 septembrie 2014, <http://www.wsj.com/articles/estonian-officer-abducted-near-border-with-russia-1409928475>.
157. „Russia Reopens Criminal Cases against Lithuanians Who Refused to Serve in Soviet Army”, 8 septembrie 2014, <http://en.delfi.lt/lithuania/foreign-affairs/russia-reopens-criminal-cases-against-lithuanians-who-refused-to-serve-in-sovietarmy.d?id=65776132#ixzz3Joh0uZbh>; Edmundas Jakilaitis, „Lithuanian Defence Minister: We Are Doing All to Protect Our Citizens against Prosecution in Russia”, 9 septembrie 2014, <http://en.delfi.lt/lithuania/defence/lithuanian-defence-minister-we-are-doing-all-to-protect-our-citizens-against-prosecution-in-russia.d?id=65786158#ixzz3JoilzYd>.
158. „J. Olekas apie skandalinę Rusijos užmojį: Reaguoti būtina”, Delfi, 9 septembrie 2014, <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/j-olekas-apie-skandalinga-rusijos-uzmoji-reaguoti-buti-na.d?id=65785428>; „Going after Tomas”, *Economist*, 13 ianuarie 2015, <http://www.economist.com/news/europe/21638345-russia-wants-prosecute-former-deserters-army-country-no-longer-exists-going-after>.
159. Artūras Jančys, „Seimas grąžino šauktinių kariuomenę”, Lietuvos Rytas, 19 martie 2015, <http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/aktualijos/seimas-grazino-sauktiniu-kariuomene.htm>.
160. Lauryna Vireliūnaitė, „Seimas apsisprendė – šauktinių kariuomenė bus”, 19 martie 2015, <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/seimas-apsisprende-sauktiniu-kariuomene-bus-56-491729>.

161. „Estonia: Defense Leagues on the Rise”, Deutsche Welle, 15 aprilie 2015, <http://www.dw.de/estonia-defense-leagues-on-the-rise/av-18386445>.
162. „Russian Air Incursions Rattle Baltic States”, *Financial Times*, 24 septembrie 2014, <http://www.ft.com/cms/s/0/9d016276-43c3-11e4-baa7-00144feabdc0.html#axzz3ZqjLDoo>.
163. „Baltic Fleet Holds Exercises in Framework of Surprise Inspection”, Tass, 3 martie 2014, <http://en.itar-tass.com/russia/721751>.
164. „Secretary General Announces North Atlantic Council to Meet Following Poland's Request for Article 4 Consultations”, NATO/OTAN, 3 martie 2014, http://www.nato.int/cps/en/natolive/news_107711.htm?selectedLocale=en.
165. „U.S. Troops Head to the Baltics”, *Baltic Times*, 23 aprilie 2014, http://www.baltictimes.com/news/articles/34750/#.U4K_a3aWm8s.
166. „Russia Sends 24 Warships, Bombers to Baltic Drills as NATO Stages War Games”, RT, 12 iunie 2014, <http://rt.com/news/165464-russia-baltic-drills-nato/>.
167. „Iron Sword 2014: NATO Stages Massive Military Drill in Lithuania”, RT, 3 noiembrie 2014, <http://rt.com/news/201771-lithuania-iron-sword-wargame/>.
168. „NATO Foreign Ministers Announce Interim Spearhead Force”, NATO/OTAN, 2 decembrie 2014, http://www.nato.int/cps/en/natohq/news_115552.htm; Julian Borger, „Nato Will Establish Rapid Reaction Force to Counter Perceived Threat of Russian Aggression”, *The Guardian*, 5 februarie 2015, <http://www.theguardian.com/world/2015/feb/05/nato-rapid-reaction-force-counter-russia-ukraine>.
169. Agnia Grigas, „The Media Has Swallowed Five Russian Myths that Have Helped Putin Win in Ukraine”, *forbes.com*, 17 septembrie 2014, <http://www.forbes.com/sites/realspin/2014/09/17/the-media-has-swallowed-five-russian-myths-that-have-helped-putin-win-in-ukraine/>; Anne Applebaum, „Nationalism Is Exactly What Ukraine Needs”, *newrepublic.com*, 12 mai 2014,

<http://www.newrepublic.com/article/117505/ukraines-only-hope-nationalism>.

CAPITOLUL 6 – *Făurirea statului și loialitățile schimbătoare*

Moto: Citat de Fiona Hill și Pamela Jewett în „Back in the USSR: Russia's Intervention in the Internal Affairs of the Former Soviet Republics and the Implications for United States Policy Toward Russia”, Cambridge, Mass., Harvard University Ethnic Conflict Project, ianuarie 1994, p. 37, [http://www.brookings.edu/~media/research/files/reports/2014/03/back in the ussr 1994 hill jewett/back in the ussr 1994.pdf](http://www.brookings.edu/~media/research/files/reports/2014/03/back%20in%20the%20ussr%201994%20hill%20jewett/back%20in%20the%20ussr%201994.pdf).

1. Martha Brill Olcott, „Central Asia's Catapult to Independence”, *Foreign Affairs*, vara 1992, <http://www.foreignaffairs.com/articles/47979/martha-brill-olcott/central-asias-catapult-to-independence>.
2. Marlene Laruelle, „Russia in Central Asia: Old History, New Challenges”, EUCAM Working Paper No. 3, septembrie 2009, <http://www.ceps.eu/publications/russia-central-asia-old-history-new-challenges>.
3. „GDP Per Capita 2013”, *worldbank.org*, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.
4. Edward Schatz și Elena Maltseva, „Kazakhstan's Authoritarian «Persuasion»”, *Post-Soviet Affairs*, 28, nr. 1, 2012, pp. 45–65.
5. „N. Nazarbaev: Poka mi bili kolonii Rossii – iedva ne lişilis svoih”, *ȚentrAsia*, 14 octombrie 2012, <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1350219540>.
6. „Zaiavlenie dlia pressi po itogam foruma mejregionalnogo sotrudnihestva mejdu Rossiei i Kazahstanom”, *Informaĭionno-Analiticeskii Țentr*, 12 noiembrie 2013, <http://www.ia-centr.ru/publications/16960/>.
7. Marlene Laruelle și Sebastien Peyrouse, *Globalizing Central Asia: Geopolitics and the Challenges of Economic Development*, Armonk, NY, M. E. Sharpe, 2013, pp. 128–130.
8. Neil J. Melvin, *Uzbekistan: Transition to Authoritarianism on the Silk Road*, Amsterdam, Harwood Academic Publishers, 2000, p. 43.

9. Alexey Malashenko, „Uzbekistan: What Changes Can Be Expected”, *Carnegie Moscow Center Briefing*, 14, nr. 5, decembrie 2012, http://carnegieendowment.org/files/MalashenkoBriefing_14-5-12_eng_uz.pdf; Wojciech Ostrowski, „Rentierism, Dependency and Sovereignty in Central Asia”, în *Sovereignty After Empire: Comparing the Middle East and Central Asia*, ed. Sally N. Cummings și Raymond Hinnebusch, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2011, p. 298.
10. Andrei Kolesnikov, „Vivod fanatizma iz regiona”, *Kommersant*, 16 aprilie 2013, <http://www.kommersant.ru/doc/2171124>; Andrei Kolesnikov, „S ciuvstvom vicerknutogo dolga”, *Kommersant*, 11 decembrie 2014, <http://www.kommersant.ru/doc/2630128>.
11. „Uzbekistan prizval ucitivat interesi RF v ukrainskom konflikte”, RIA, 12 septembrie 2014, <http://ria.ru/politics/20140912/1023791209.html>.
12. „Rossia iavliaetia osnovnim strateghiceskim partnerom Kirghistana – Almazbek Atambaiev”, *Trend*, 1 decembrie 2011, <http://www.trend.az/casia/kyrgyzstan/1963950.html>.
13. Annette Bohr, „Revolution in Kyrgyzstan – Again”, REP Programme Paper 03/10 Chatham House, aprilie 2010, p. 4, <http://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/109326>.
14. Sebastien Peyrouse, *Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development*, Armonk, NY, M. E. Sharpe, 2012, p. 222.
15. Alexander Cooley, *Great Games, Local Rules: The New Great Power Contest in Central Asia*, Oxford, Oxford University Press, 2012, p. 204.
16. „Berdîmuamedov: Rossia i Kitai – strateghiceskie partneri Turkmenistana”, *Vestnik Kavkaza*, 12 decembrie 2014, <http://www.vestikavkaza.ru/news/Berdymukhamedov-Rossiya-i-Kitay-strateghiceskie-partnery-Turkmenistana.html>.
17. Barbara A. West, *Encyclopedia of the Peoples of Asia and Oceania*, vol. 2/2, New York, Facts on File, 2009, p. 770.
18. Jim Nichol, „Tajikistan: Recent Developments and U.S. Interests”, Congressional Research Service, 25 septembrie 2013, <https://www.fas.org/sgp/crs/row/98-594.pdf>.

19. Ambasada Republicii Tadjikistan în Republica Kirgîzstan, „Rakhmon: Rossia – glavnii strateghiceski partner Tadjikistana”, 17 aprilie 2012, http://www.tajikemb.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=1314&Itemid=67.
20. Vezi Sebastien Peyrouse, „The Russian Minority in Central Asia: Migration, Politics, and Language”, Kennan Institute Occasional Paper 297, Washington, DC, 2008, pp. 3–5, http://www.wilson-center.org/sites/default/files/OP297_russian_minority_central_asia_peyrouse_2008.pdf.
21. Interviu cu Sebastian Peyrouse, Washington D.C., februarie 2015.
22. Olga Altînbekova, „Migrația v Kazahstane: Novii status russkogo iazika”, Demoscop Weekly, 19 iunie 2006, <http://www.demoscope.ru/weekly/2006/0251/analit05.php>.
23. Interviu cu Peyrouse; Rachel van Horn, „Central Asia: Russian Language Experiencing Rapid Decline”, Eurasianet.org, 15 decembrie 2011, <http://www.eurasianet.org/node/64711>.
24. Interviu cu Ania, decembrie 2014, Almatî (Kazahstan).
25. Interviu cu Stanislav, decembrie 2014, Almatî (Kazahstan).
26. Interviu cu Viktoria, decembrie 2014, Almatî (Kazahstan).
27. Interviu cu Oleg, decembrie 2014, Almatî (Kazahstan).
28. Interviu cu Iolbars, decembrie 2014, Turkmenistan.
29. Interviu cu Berdi, decembrie 2014, Turkmenistan.
30. Interviu cu Artur, decembrie 2014, Kirgîzstan.
31. Interviu cu Iusuf, decembrie 2014, Tadjikistan.
32. Interviu cu Katerina, decembrie 2014, Tadjikistan.
33. Interviu cu Anatoli, decembrie 2014, Tadjikistan.
34. Interviu cu Gaș, ianuarie 2015, Uzbekistan.
35. Interviu cu Karina, ianuarie 2015, Uzbekistan.
36. Alexei Malașenko, „Interesi i șansi Rossii v Tsentralnoi Azii”, *Pro et Contra*, ianuarie–aprilie 2013, p. 21, http://carnegieendowment.org/files/ProEtContra_58_21-34.pdf. Pentru evoluția relației dintre Rusia și China vezi „Russia, China Agree to Integrate Eurasian Union, Silk Road; Sign Deals”, RT, 8 mai 2015, <http://rt.com/business/256877-russia-china-deals-cooperation/>.
37. Cooley, *Great Games, Local Rules*, p. 7.

38. Frank Shanty, *The Nexus: International Terrorism and Drug Trafficking from Afghanistan*, Santa Barbara, Greenwood, 2011, pp. 37–41.
39. Rossiiski Sovet po Mejdunarodnim Delam, „Interesi Rossii v Tsentralnoi Azii”, Rossiiski Sovet po Mejdunarodnim Delam, 2013, pp. 6–7, http://russiancouncil.ru/common/upload/RIAC_Central_Asia.pdf.
40. Malaşenko, „Interesi i şansi Rossii v Tsentralnoi Azii”, p. 21.
41. „Vserossiiski molodiojnii forum «Seliger-2014»”, *kremlin.ru*, 29 august 2014, <http://kremlin.ru/events/president/news/46507>.
42. Nuria Kutnaieva, „Inostrannie voennii bazi na territorii post-sovetkoi Tsentralnoi Azii”, *Tsentralnaia Azia i Kavkaz*, 13, nr. 2, 2010, pp. 85–86.
43. Vezi „Governing Uranium”, <http://uranium.csis.org/production/>; „Uranium and Nuclear Power in Kazakhstan”, Asociaţia Nucleară Mondială, decembrie 2014, <http://www.world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-G-N/Kazakhstan/>.
44. Isabel Gorst, „Former Kazakh Nuclear Chief Given Jail Term”, *Financial Times*, 12 martie 2010, <http://www.ft.com/cms/s/0/965ba1f2-2dfc-11df-b85c-00144feabdc0.html>.
45. Asociaţia Nucleară Mondială, „Uranium and Nuclear Power in Kazakhstan”.
46. Anna Matveeva, „Selective Engagement: Russia’s Future Role in Central Asia”, Central Asia Policy Brief No. 3, Elliott School of International Affairs, iulie 2012, p. 3, http://037eabf.netsolhost.com/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/Policy_Brief_3_July_2012.pdf.
47. Kutnaieva, „Inostrannie voennii bazi na territorii post-sovetkot Tsentralnoi Azii”, pp. 85–86.
48. Viktor Baraneţ, „Vo cito nam obhodiatiia voennii bazi za graniţei”, *Komsomolskaia pravda*, 14 iunie 2012, <http://www.kp.ru/daily/25899.4/2856991/>.
49. Rustem Faliahov, „Rossia zaplatit za soiuznikov”, *Gazeta.ru*, 23 decembrie 2014, <http://www.gazeta.ru/business/2014/12/23/6356133.shtml>.

50. Andrei Kolesnikov, „Integratïoznie processi”, *Kommersant*, 25 octombrie 2013, <http://kommersant.ru/doc/2327907>; Nargis Kassenova, „Kazakhstan and Eurasian Economic Integration: Quick Start, Mixed Results and Uncertain Future”, *Russei.Nei. Reports* n14, Centre Russie/NEI, noiembrie 2012, p. 24.
51. Serghei Strokan, „Nursultan Nazarbaev vstupilisia za nezavisimost”, *Kommersant*, 1 septembrie 2014, <http://www.kommersant.ru/doc/2557170>.
52. Rossiiski Sovet po Mejdunarodnim Delam, „Interesi Rossii v Tëntralnoi Azii”, p. 12.
53. „Uzbekistan Will Never Join Any Union That Resembles Soviet Union: Islam Karimov”, *Tengri News*, 16 ianuarie 2015, http://en.tengrinews.kz/politics_sub/Uzbekistan-will-never-join-any-union-that-resembles-Soviet-Union-Islam-Karimov-258399/.
54. Rossiski Sovet po Mejdunarodnim Delam, „Interesi Rossii v Tëntralnoi Azii”, p. 15.
55. „BP Statistical Review of World Energy June 2013”, p. 20, https://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/statistical-review/statistical_review_of_world_energy_2013.pdf. Pentru alte estimări vezi „International Energy Outlook 2010”, Washington, DC: U.S. Energy Information Administration, iulie 2010, p. 57, <http://www.eia.gov/forecasts/archive/ieo10/pdf/0484%282010%29.pdf>.
56. „BP Statistical Review of World Energy June 2013”, p. 6.
57. Jim Nichol, „Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests”, Congressional Research Service, 21 martie 2014, p. 53, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33458.pdf>.
58. Roy Allison și Lena Jonson, *Central Asian Security: The New International Context*, Teheran, Institute of Political and International Studies, 2003.
59. Adnan Vatansever, *Russia's Oil Exports: Economic Rationale Vs. Strategic Gains*, Washington, Carnegie Endowment for International Peace, 2010, pp. 18–19.
60. Nichol, „Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests”, p. 52.

61. Alexander Vershinin, „China Loans Turkmens \$4bln in Exchange for Gas”, *BloombergBusiness*, 26 aprilie 2011, <http://www.businessweek.com/ap/financialnews/D9MRG3CO0.htm>.
62. Chris Rickleton, „Is Turkmenistan's Gas Flowing Toward a One-Country Policy?”, *Eurasianet.org*, 18 august 2014, <http://www.eurasianet.org/node/69591>.
63. „Is Turkmenistan Losing Iran as a Gas Customer?”, *Radio Europa Liberă–Radio Libertatea*, 14 august 2014, <http://www.rferl.org/content/qishloq-ovozi-turkmenistan-iran-gas/26530894.html>.
64. U.S. Energy Information Administration, „Turkmenistan”, ianuarie 2012, <http://www.eia.gov/countries/country-data.cfm?fips=TX>.
65. Boris Barkanov, „The Geo-Economics of Eurasian Gas: The Evolution of Russia-Turkmen Relations in Natural Gas (1992–2010)”, în *Export Pipelines from the CIS Region*, ed. Andreas Heinrich și Heiko Pleines, Stuttgart, Ibidem Press, 2014, pp. 165–167.
66. Alexandros Petersen și Katinka Barysch, *Russia, China and the Geopolitics of Energy in Central Asia*, Londra, Centre for European Reform, 2011, p. 52.
67. „World Bank, Migration and Remittances: Recent Developments and Outlook”, *Migration and Development Brief*, 22, 1 aprilie 2014, p. 4, <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1288990760745/MigrationandDevelopmentBrief22.pdf>.
68. Malașenko, „Interesi i șansi Rossii v Tsentralnoi Azii”, p. 25.
69. Alexei Malashenko, „Turning Away From Russia: New Directions For Central Asia”, în *Commonwealth and Independence in Post-Soviet Eurasia*, ed. Bruno Coppieters, Alexei Zverev și Dmitri Trenin, Londra, Frank Cass, 1998, p. 158.
70. Aleksandr Soljenitiîn, *Kak nam obustroit Rossiiu? Posilnie soobrenia*, Leningrad, Sovetki pisatel, 1990, p. 110, http://www.solzhenitsyn.ru/proizvedeniya/publizistika/stati_i_rechi/v_izgnanii/kak_nam_obustroit_rossiiu.pdf.
71. „Putin zaiavil, cito Kazahstan nikogda ne bil gosudarstvom”, *TSN*, 29 august 2014, <http://ru.tsn.ua/svit/putin-zayavil-cto-kazahstan-nikogda-ne-by-l-gosudarstvom-383871.html>.

72. „Kazakhstan Celebrating 500 Years of Statehood”, [neurope.eu](http://www.neurope.eu/article/kazakhstan-celebrating-500-years-statehood), 18 ianuarie 2015, <http://www.neurope.eu/article/kazakhstan-celebrating-500-years-statehood>.
73. „The Constitution of the Republic of Kazakhstan”, Președintele Republicii Kazahstan, <http://www.akorda.kz/en/category/konstituciya>; „Constituția Republicii Kîrgîzstan”, Guvernul Republicii Kîrgîzstan, http://www.gov.kg/?page_id=263.
74. „Constituția Republicii Tadjikistan”, Președintele Republicii Tadjikistan, <http://www.prezident.tj/ru/taxonomy/term/5/112>.
75. Peyrouse, „The Russian Minority in Central Asia”, pp. 16–18.
76. Kamoludin Abdullaev și Shahram Akbarzaheh, *Historical Dictionary of Tajikistan*, Lanham, MD, Scarecrow Press, 2010, p. 218; Zarina Ergasheva și Bilol Shams, „Uzbeks Face Obstacles in Increasingly Tajik State”, Institute for War & Peace Reporting, 28 July 2014, <https://iwpr.net/global-voices/uzbeks-face-obstacles-increasingly-tajik-state>.
77. Peyrouse, „The Russian Minority in Central Asia”, pp. 4–5, 17–18.
78. Sebastien Peyrouse, „Christian Minorities on the Central Asian Silk Road”, in *The Oxford Handbook of Christianity in Asia*, ed. Felix Wilfred, Oxford, Oxford University Press, 2014, p. 60.
79. Didar Kassymova, Zhanat Kundakbayevaa și Ustina Markus, *Historical Dictionary of Kazakhstan*, Lanham, MD, Scarecrow Press, 2012, p. 206.
80. Martha Brill Olcott, *Kazakhstan: Unfulfilled Promise*, Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace, 2010, p. 208.
81. „Nazarbaev budet nagrajden odnim iz vizșih ordenov russkoi pravoslavnoi țerkvi”, *Novosti Kazahstan*, 17 ianuarie 2010, <http://newskaz.ru/society/20100117/418536.html>.
82. „Nazarbaev: Islam i pravoslavie iavliaiutșia stolpami nașey duhovnosti”, *Novosti Kazahstan*, 5 mai 2013, <http://newskaz.ru/society/20130505/5061581.html>.
83. Peyrouse, „Christian Minorities on the Central Asian Silk Road”, pp. 57–60.
84. Maureen S. Crandall, *Energy, Economics, and Politics in the Caspian Region: Dreams and Realities*, Londra, Praeger Security International, 2006, pp. 122–126.

85. *Kazakhstan: Oil & Gas Report 2013*, Londra, Business Monitor International, 2013, pp. 72–75.
86. „XI Forum Meje regionalnogo Sotrudnicstva Rossii i Kazahstana”, Preşedintele Rusiei, 30 septembrie 2014, <http://www.kremlin.ru/transcripts/46700/work>.
87. Muriel Atkin, „Tajikistan: From De Facto Colony to Sovereign Dependency”, în *Sovereignty after Empire: Comparing the Middle East and Central Asia*, ed. Sally N. Cummings şi Raymond Hinnebusch, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2011, p. 318.
88. „Prezident Rakhmon otkazal RUSALu”, Newsru.com, 29 august 2007, <http://www.newsru.com/finance/29aug2007/rusal.html>.
89. Donnacha Ó Beacháin şi Rob Kevlihan, „State-building, Identity and Nationalism in Kazakhstan: Some Preliminary Thoughts”, Working Paper in International Studies No. 1, Centre for International Studies, Dublin City University, 2011, p. 4, <http://doras.dcu.ie/16243/1/1101.pdf>.
90. Kelly M. McMann, „Central Asians and the State: Nostalgia for the Soviet Era”, National Council for Eurasian and East European Research, Washington, DC, 16 februarie 2005, pp. 3–10, http://www.ucis.pitt.edu/nceeer/2005_818_09_McMann.pdf.
91. John Heathershaw, „New Great Game or Same Old Ideas? Neo-Sovietism and the International Politics of Imagining Central Asia”, în *The CIS: Form or Substance?*, ed. David Dusseault, Helsinki, Aleksanteri, 2007, pp. 237–268.
92. „V Kazahstane nostalgiruiut po SSSR”, Respublika, 16 martie 2013, <http://www.respublika-kaz.info/news/society/29282/>.
93. Interviu cu Peyrouse.
94. Ministerul Afacerilor Externe din Federaţia Rusă, *Kommentari departamenta informatii i peceati MID*, 21 aprilie 2014, http://www.mid.ru/brp_4.nsf/newslines/3FFD899DE26AB99044257CC100337622.
95. Lena Johnson, *Tajikistan in the New Central Asia: Geopolitics, Great Power Rivalry and Radical Islam*, Londra, I. B. Tauris, 2006, p. 42.
96. Muriel Atkin, „Tajikistan: Reform, Reaction and Civil War”, în *New States, New Politics: Building the Post-Soviet Nations*, ed. Ian

- Bremmer și Ray Taras, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, pp. 619–620.
97. Anuradha M. Chenoy, *The Making of New Russia*, New Delhi, Har-Anand Publications, 2001, p. 155.
 98. Andres Smith Serrano, „CIS Peacekeeping in Tajikistan”, în *Regional Peacekeepers: The Paradox of Russian Peacekeeping*, ed. John Mackinlay și Peter Cross, Tokio, UN University Press, 2003, pp. 178–179.
 99. Catherine Poujol, „The Tajik Conflict and the Wider World”, în *Tajikistan: The Trials of Independence*, ed. Mohammad-Reza Djalibi, Frederic Grare și Shirin Akiner, Londra, Routledge, 1998, p. 115.
 100. Chenoy, *The Making of New Russia*, p. 155.
 101. Nichol, „Tajikistan: Recent Developments and U.S. Interests”, p. 14.
 102. Miriam Elder, „Kyrgyzstan Tests Russia's Regional Commitments”, global-post, 15 iunie 2010, <http://www.globalpost.com/dispatch/russia/100614/kyrgyzstan-ethnic-violence>.
 103. Brian Whitmore, „Sphere of Reluctance: Russia Hesitant About Kyrgyz Intervention”, Radio Europa Liberă–Radio Libertatea, 15 iunie 2010, http://www.rferl.org/content/Sphere_Reluctance_Russia_Hesitant_Kyrgyz_Intervention/2072776.html.
 104. Minoritatea rusă din Kazahstanul de Est reprezintă 14% din totalul populației ruse din Kazahstan, cea din Karaganda (centrul Kazahstanului), tot 14%, cea din Almatî (Kazahstanul de Sud), 12%, iar cea din regiunea Kostanai (nordul Kazahstanului), 10%. Date statistice despre Kazahstan, „Structura etnică a populației statului Kazahstan la începutul lui 2014”, Agenția de Statistică, Almatî, 2014.
 105. Assamblеia Naroda Kazahstana, „Deiatelnost Assamblеi Naroda Kazahstana”, <http://www.assembly.kz/ru/deyatelnost-assamblеi-naroda-kazahstana>.
 106. Peyrouse, „The Russian Minority in Central Asia”, pp. 10–12.
 107. Conform datelor din 2014 ale agenției federale ruse Rossotrudnicestvo, Predstavitelstvo Rossotrudnicestva v Respublike Kazahstan, „organizatii rossiskih sootcestvennikov v Respublike Kazahstan”, <http://kaz.rs.gov.ru/node/16>.

108. *Ibid.*
109. Principalul scop îl reprezintă „asigurarea resurselor și sprijinirea în orice fel a activităților de predare a limbii, literaturii, culturii și istoriei ruse” în Kazahstan. „Katalog russkih țentrov”, Russki Mir, <http://www.russkiymir.ru/rucenter/catalogue.php>.
110. Ekaterina Șcerbakova, „Dolia titulnoi naționalnosti vo vrasta-i et vo vseh stranah SNG krome Rossii”, Demoskop, iunie 2013, <http://www.demoscope.ru/weekly/2013/0559/barom02.php>; Nikita Mkrtcian și Bulat Sarigulov, „Izmenenir etniceskogo sostava naselenia”, în *Naselenie Kirghizstana v naceale XXI veka*, ed. Mihail Denisenko, Bișkek, Fond OON, 2011, pp. 82–92.
111. Koordinaționnii Sovet Rossiskih Sootecestvennikov Respubliki Tadjikistan, <http://www.russ.tj>.
112. KSPSK, <http://www.korsovet.kg>.
113. Charles Ziegler, „The Russian Diaspora in Central Asia: Russian Compatriots and Moscow’s Foreign Policy”, *Demokratizatsiya*, 13, nr. 5, 2006, p. 119.
114. Peyrouse, „The Russian Minority in Central Asia”, p. 11.
115. „Soiuz” (Uniune), precum și numele de „Moștenitorii Victoriei” se referă la victoria Uniunii Sovietice în al Doilea Război Mondial.
116. „Komandi-uceastniki”, <http://www.soldatru.ru/game8/docs/comands.htm>.
117. „Soiuz 2014 – Nasledniki Pobedi”, <http://soldatru.ru/game8/game.php>.
118. „Organizaționnii plan”, 18 august 2014, <http://soldatru.ru/game8/game.php>.
119. „Polojenie o provedenii Pervogo Mejdunarodnogo sbora «Soiuz-2007 – Issik-Kul»”, <http://www.soldatru.ru/game1/polojenie.htm>.
120. Šarūnas Černiauskas, „Cemu v rossiskom voiennom laghere ucili «kadetov» iz Litvi”, ru.delfi.lt, 9 septembrie 2014, <http://ru.delfi.lt/news/live/chemu-v-rossijskom-voennom-lagere-uchili-kadetov-iz-litvy.d?id=65786078>.
121. „Voienno-patrioticeskie sbori naslednikov Pobedi napugali natselitu Litvi”, Newsbalt, 9 octombrie 2014, <http://www.newsbalt.ru/detail/?ID=43605>.

122. Peyrouse, „The Russian Minority in Central Asia”, pp. 4–10.
123. Mihail Boiarințev, „«Dobrososedstvo» i «vzaimovigodnoie so-trudnici-estvo» mejdu Rossiei i Turkmenistanom: Igra v odni vorota”, *Vremia Vostoka*, 19 august 2010, <http://www.easttime.ru/analytic/1/4/840.html>.
124. „Rossiskie sootecestvenniki v Turkmenistane proveli vstrečiu v posolstve RF”, *asgabat.net*, 4 noiembrie 2011, <http://www.asgabat.net/novosti/rossiiskie-sotchestvenniki-v-turkmenistane-proveli-vstrechu-v-posolstve-rf.html>.
125. Peyrouse, „The Russian Minority in Central Asia”, p. 4.
126. „Rossiskie sootecestvenniki v Respublike Uzbekistan”, Amba-sada Rusiei, Uzbekistan, 16 august 2009, <http://www.russia.uz/index.php/2009-08-16-10-30-58/2009-08-16-10-34-21/692-dekada2009>.
127. Polina Nikolskaia, „Mi nikogo ne zastavliaiem vozvraščatsia”, *Kommersant*, 3 februarie 2014, <http://www.kommersant.ru/doc/2394915>.
128. „Kolicestvo uiejaiuščih russkih iz Kazahstana udvoilos”, *yk.kz*, 23 septembrie 2011, <http://www.yk.kz/news/show/11692>.
129. „Tadjiki hotiat uiehat v Rossiiu kak «sootecestvenniki»”, BBC Russian Service, 18 noiembrie 2012, http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2012/11/121118_tajik_compatriots.
130. „75 tisiaci grajdan Tajikistana imeiut rossiskoie grajdanstvo”, Hovar, 15 iulie 2008, <http://khovar.tj/rus/archive/12157-m-shabozov-75-tysyach-grazhdan-tadzhikistana-imeyut-rossiyskoe-grazhdanstvo.html>.
131. Peyrouse, „The Russian Minority in Central Asia”, p. 13.
132. Igor Zevelev, „Russia’s Policy Toward Compatriots in the Former Soviet Union”, *Russia in Global Affairs*, nr. 1, ianuarie-martie 2008, http://eng.globalaffairs.ru/number/n_10351.
133. Bertil Nygren, *The Rebuilding of Greater Russia: Putin’s Foreign Policy Towards the CIS Countries*, Londra, Routledge, 2008, p. 203.
134. Jennet Nazarova, „The Question of Turkmen-Russian Dual Nationality”, *News Central Asia*, 31 martie 2013, <http://www.newscentralasia.net/2013/03/31/the-question-of-turkmen-russian-dual-nationality/>; Rein Mullerson, *Central Asia: A*

- Chessboard and Player in the New Great Game*, Londra, Routledge, 2007, p. 177.
135. Peyrouse, *Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development*, pp. 91–92.
 136. „Kak rešaietia «russki vopros» v Turkmenii”, *Russki Mir*, 9 aprilie 2013, <http://russkiymir.ru/publications/86154/>.
 137. „Cego stoit zastupnicestvo Kremliia v Turkmenii?”, BBC Russian Service, 4 aprilie 2013, http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2013/04/130404_russia_turkmenistan_compatriots.
 138. *Ibid.*
 139. Olcott, *Kazakhstan: Unfulfilled Promise*, pp. 56–57.
 140. Mikhail Alexandrov, *Uneasy Alliance: Relations Between Russia and Kazakhstan in the post-Soviet Era*, Westport, Greenwood Press, 1999, pp. 125–129.
 141. Ziarul *Azia*, 13 aprilie 1994, citat în Sally Cummings, *Kazakhstan: Power and the Elite*, Londra, I. B. Tauris, 2005, p. 82.
 142. „Tratat privind statutul juridic al cetățenilor Federației Ruse cu domiciliul permanent pe teritoriul Republicii Kazahstan, precum și al cetățenilor Republicii Kazahstan care au domiciliul permanent pe teritoriul Federației Ruse” și „Acord între Republica Kazahstan și Federația Rusă cu privire la simplificarea procedurii de obținere a cetățeniei de către cetățenii Federației Ruse care vor să se stabilească permanent în Kazahstan și de către cetățenii Republicii Kazahstan care vor să se stabilească permanent în Federația Rusă”, în Alexandrov, *Uneasy Alliance*, p. 129.
 143. Alexandrov, *Uneasy Alliance*, pp. 131–135.
 144. „Obščego grajdanstva u Rossii, Kazahstana i Belorussii ne budiet”, RBK, 26 mai 2014, <http://top.rbc.ru/economics/26/05/2014/926214.shtml>.
 145. „Kazahstanți nezakonno poluceaiut dvoinoie grajdanstvo”, *Kazahstanskaia Pravda*, 7 august 2014, <http://www.kazpravda.kz/news/view/23830>.
 146. *Zakon Respubliki Uzbekistan o Grajdanstve Respubliki Uzbekistan*, <http://www1.umn.edu/humanrts/asylum/Ruzbek4.1.12.html>.

147. „Deistvuiuſci zakon Kirghizskoi Respubliki «O Grajdanstve KR»”, http://russkg.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=5153:-q-q&catid=96:2013-05-24-22-55-30&Itemid=71.
148. „Rossiiskaia propaganda gluboko zapustila svoi ſciupalta v obſchestvo Kazahstana”, Uainfo, 31 octombrie 2014, <http://ua-info.org/blognews/428005-rossiyskaya-propaganda-gluboko-zapustila-svoi-schupalca-v-obschestvo-kazahstana.html>.
149. Vezi mai sus, capitolul 2, nota 83.
150. „On December 10, Sputnik Launches Its Multimedia Hub in Kyrgyzstan”, Sputnik International, 10 decembrie 2014, http://sputniknews.com/agency_news/20141210/1015685102.html.
151. Chris Rickleton, „Kyrgyzstan: Russian «Information Wars» Heating Up”, Eurasianet.org, 16 aprilie 2014, <http://www.eurasianet.org/node/68280>.
152. „Modernizația trendov i razvitie kontenta”, *Delovoi Kazahstan*, 29 februarie 2013, <http://dknews.kz/modernizaciya-trendov-i-razvitie-kontentov/>.
153. „Rossiiskaia propaganda gluboko zapustila svoi ſciupalta v obſchestvo Kazahstana”, Uainfo, 31 octombrie 2014, <http://ua-info.org/blognews/428005-rossiyskaya-propaganda-gluboko-zapustila-svoi-schupalca-v-obschestvo-kazahstana.html>.
154. J'Son & Partners Consulting, „Obzor rinka televizionnogo kontenta v Respublike Kazahstan”, Json.tv, 27 iunie 2014, http://json.tv/ict_telecom
155. „Kazahstanți ob Ukraine, Rossii i integratii”, Nomad, 25 aprilie 2014, <http://www.nomad.su/?a=10-201404250025>.
156. Rickleton, „Kyrgyzstan: Russian «Information Wars» Heating Up”.
157. „Russkie v Tadjikistane”, Radio Eho Moskvî, 3 aprilie 2013, <http://www.echo.msk.ru/programs/linguafranca/1044568-echo/>.
158. „Jizn russkih v Uzbekistane”, Radio Eho Moskvî, 23 iulie 2013, <http://echo.msk.ru/programs/linguafranca/1120730-echo/>.
159. „V Uzbekistane otkliucili rossiski telekanal RBK i telekanal SNG «MIR»”, Newsru.com, 20 octombrie 2014, <http://www.newsru.com/world/20oct2014/uz.html>.

160. „V Uzbekistane prekrasno osvedomlenii o tom, cito proishodit v Ukraine”, 12news.uz, 13 octombrie 2014, <http://www.12news.uz/news/2014/10/v-uzbekistane-prekrasno-osvedomleni/>.
161. Olcott, *Kazakhstan: Unfulfilled Promise*, p. 78.
162. „Țentralno-Aziatskoie napavlenie ȚATU”, Țatu, 17 august 2012, http://catu.su/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=39&Itemid=28; David Timerman, „NPO v Țentralnoi Azii – taktika «serogo kardinala»”, 12news.uz, 18 august 2014, <http://www.12news.uz/news/2014/08/ipo-v-tentralnoi-azii-taktika-cep/>.
163. Ilya Azar, „Ust-Kamenogorskaia Narodnaia Respublika”, Meduza, 20 octombrie 2014, <https://www.meduza.io/news/2014/10/20/ust-kamenogorskaya-narodnaya-respublika>.
164. Jeffrey Mankoff, *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, Lanham, MD, Rowman & Littlefeld, 2012, p. 252.
165. Bohr, „Revolution in Kyrgyzstan – Again”, p. 4.
166. Mankoff, *Russian Foreign Policy*, p. 252.
167. Erica Marat, „Russian Mass Media Attack Bakiyev”, *Eurasia Daily Monitor*, 7, nr. 63, 1 aprilie 2010, http://www.jamestown.org/programs/edm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=36226&tx_ttnews%5BbackPid%5D=484&no_cache=1#.VYgqnGqD670.
168. Bohr, „Revolution in Kyrgyzstan – Again”, p. 4.
169. Roy Allison, *Russia, the West, and Military Intervention*, Oxford, Oxford University Press, 2013, p. 37.
170. Alexandrov, *Uneasy Alliance*, p. 122.
171. *Izvestia*, 16 noiembrie 1993, citat *ibid.*, p. 123.
172. Hill și Jewett, „Back in the USSR”, p. 37.
173. „President Nazarbayev Visits Maastricht Conference”, BBC Monitoring Service: Former USSR, 4 decembrie 1993, citat în Alexandrov, *Uneasy Alliance*, p. 124.
174. *Ibid.*
175. *Ibid.*
176. Ziegler, „The Russian Diaspora in Central Asia”, p. 118.
177. „Putin vstretilsia s rukovoditeliami asosiati rossiskih sootcestvennikov v Kazahstane”, Newsru.com, 10 octombrie 2000, <http://www.newsru.com/russia/10oct2000/russ.html>.

178. Lev Gudkov, *Russkie v Kazahstane*, Moscova, Nauka, 1995, tabelul 16.
179. Citat în Olcott, *Unfulfilled Promise*, p. 277.
180. *Ibid.*, pp. 76–79.
181. Dmitri Trenin, *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace, 2002, pp. 189–190.
182. Olcott, *Kazakhstan: Unfulfilled Promise*, p. 79.
183. Dmitri Starostin, „Viktor Kazimirciuk: Nas hoteli pokazatelno udavit”, *Moskovskie novosti*, 47, 8 decembrie 2006, pp. 12–13, <http://www.arba.ru/news/870/>.
184. „Kazahstanskii kazaki hotiat borot'sia za Krim?”, *Kursivkz*, 28 februarie 2014, <http://www.kursiv.kz/news/details/obshestvo/Kazahstanskii-kazaki-hotyat-borotsya-za-Krym/>.
185. Joanna Lillis, „Kazakhstan: Russians Blend Loyalty to Nazarbayev with Pro-Kremlin Sentiments”, *Eurasianet.org*, 14 aprilie 2014, <http://www.eurasianet.org/node/68270>.
186. „Kazakhstan ujestocealet nakazanie za separatizm”, *Newsru.ua*, 9 aprilie 2014, <http://rus.newsru.ua/world/09apr2014/kazasepar.html>.
187. Elena Korotrkova, „Eduard Limonov prizivalet Rossiiu k okkupatii severa Kazahstana”, *News-Asia*, 20 februarie 2014, <http://www.news-asia.ru/view/5948>.
188. „Posol RF: zaiavlenie o vozmojnosti prisoiedinenia severa RK k Rossii – bespocivenno”, *inform.kz*, 24 februarie 2014, <http://www.inform.kz/rus/article/2633733>.
189. „V Rossii zagovorili o prisoiedinenii Vostocinogo Kazahstana. Astana obespekoiena”, *Newsru.ua*, 11 aprilie 2014, <http://rus.newsru.ua/world/11apr2014/vostokazakhstan.html>.
190. „MID Respubliki Kazahstan otreagirol na reci Știgașeva”, *Kapital*, 11 aprilie 2014, <http://kapital.kz/gosudarstvo/28852/mid-rk-otreagirol-na-rech-shtygashева.html>.
191. „V MID Rossii nazvali bezotvetstvennimi viskazivania regionalnih politikov o Kazahstane”, *Tengri News*, 11 aprilie 2014, http://tengrinews.kz/kazahstan_news/mid-rossii-nazvali-bezotvetstvennymi-vyiskazyivaniya-253494/.

192. „Vladimir Jirinovski: «Posle Ukraini mi zahvatim Kazahstan»”, Haqqin.az, 29 august 2014, <http://haqqin.az/news/29045>.
193. Interviu cu Narghis Kassenova, 1 ianuarie 2015, Almatî, Kazahstan.
194. Kathleen Collins, *Clan Politics and Regime Transition in Central Asia*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009; Edward Schatz, *Modern Clan Politics: The Power of «Blood» in Kazakhstan and Beyond*, Seattle, University of Washington Press, 2004; Eric McGlinchey, *Chaos, Violence, Dynasty: Politics and Islam in Central Asia*, Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2011.
195. Olcott, *Kazakhstan: Unfulfilled Promise*, pp. 186–187; Bhavna Dave, *Kazakhstan: Ethnicity, Language and Power*, Londra, Routledge, 2007.

CAPITOLUL 7 – Aliați sau ținte?

Motouri: Interviu dat publicației *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, citat în Robin Sheperd, „The United States and Europe’s Last Dictatorship”, în *Prospects for Democracy in Belarus*, ed. Joerg Forbrig *et al.*, Washington, GMF, 2006, p. 74; Emil Danielyan, „Ex-Russian Envoy Warns Armenia Over European Integration Drive”, Azatutyun.am, 8 iulie 2013, <http://www.azatutyun.am/content/article/25040228.html>.

1. Piotr Kravcenko, *Belarus na Rasputie, ili Pravda o belovejskom soglašenii: Zapiski diplomata i politika*, Moscova, Vremia, 2006, pp. 297, 305.
2. Laure Delcour, „Faithful But Constrained? Armenia’s Half-Hearted Support for Russia’s Regional Integration Policies in the Post-Soviet Space”, London School of Economics Ideas: Geopolitics of Eurasian Integration, 2014, <http://ssrn.com/abstract=2460335>.
3. Interviu cu Vytis Jurkonis, 13 decembrie 2014, Vilnius (Lituania).
4. Andrew Wilson, *Belarus: The Last European Dictatorship*, New Haven, CT, Yale University Press, 2011, p. 51; Jovita Pranevičiūtė-Neliupšienė *et al.*, *Belarusian Regime Longevity: Happily Ever After*, Vilnius, Vilnius University Press, 2014, p. 67.

5. Vytis Jurkonis, „Fate and Role of the Belarusian Language”, în Pranevičiūtė-Neliupšienė *et al.*, *Belarusian Regime Longevity*, pp. 81–84.
6. Kathleen J. Mihalisko, „Belarus: Retreat to Authoritarianism”, în *Democratic Changes and Authoritarian Reactions in Russia, Ukraine, Belarus, and Moldova*, ed. Karen Dawisha și Bruce Parrott, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, p. 233.
7. Interviu cu Jurkonis.
8. Valiancin Akudovič, *Nesaties kodas*, Vilnius, Versus Aureus, 2008.
9. Alexander Lukashenko, State of the Nation Address to the Belarusian people and the National Assembly, 22 aprilie 2014, http://president.gov.by/en/news_en/view/alexander-lukashenko-to-deliver-state-of-the-nation-address-on-22-april-8550/.
10. Mai multe informații sunt disponibile la <http://budzma.by>.
11. Interviu cu Roman Iakovlevski, ianuarie 2015, Minsk (Belarus).
12. Interviu cu Hovhannes Nikoghosian, 10 decembrie 2014, Erevan (Armenia).
13. Rossiski țentr nauki i kulturî v Erevane, „Armiano-rossiskie otnoşenia”, <http://arm.rs.gov.ru/node/406>.
14. Ohannes Geukjian, *Ethnicity, Nationalism and Conflict in the South Caucasus: Nagorno-Karabakh and the Legacy of Soviet Nationalities Policy*, Farnham, MB, Ashgate, 2012.
15. Thomas de Waal, *Black Garden*, New York, New York University Press, 2003, pp. 116–118.
16. *Ibid.*, p. 162.
17. Interviu cu Nikoghosian.
18. Peter Pry, *War Scare: Russia and America on the Nuclear Brink*, Westport, Greenwood, 1999, pp. 122–125.
19. „Dogovor mejdu Rossiskoi Federatîiei i Respublikoi Armenia o rossiskoi voiennoi baze na territorii Respubliki Armenia”, 16 martie 1995, <http://docs.cntd.ru/document/901933348>.
20. Interviu cu Emil Sanamyan, ianuarie 2015, Washington, DC.
21. De Waal, *Black Garden*, p. 202.

22. Thomas de Waal, *The Caucasus: An Introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2010, p. 116.
23. Comitetul Național de Statistică al Republicii Belarus, Recensământul populației 2009, <http://belstat.gov.by/en/perepis-naseleniya/perepis-naseleniya-2009-goda/>.
24. Oleg Manaev, ed., *The Future of Belarus: The Perspective of Independent Experts*, Sankt-Petersburg, Nevskii prostor, 2012, p. 36.
25. Serviciul Național de Statistică al Republicii Armenia, Recensământul național armenesc 2011, <http://armstat.am/file/doc/99478358.pdf>.
26. Interviu cu Artiom, noiembrie 2014, Erevan (Armenia).
27. Interviu cu Araxia, noiembrie 2014, Erevan (Armenia).
28. Interviu cu Valentina, noiembrie 2014, Erevan (Armenia).
29. Interviu cu Kristina, noiembrie 2014, Erevan (Armenia).
30. Interviu cu Ivan, decembrie 2014, Minsk (Belarus).
31. Vezi mai multe la Zapadnaia Rus, <http://zapadrus.su/>.
32. Interviu cu Nastia, decembrie 2014, Minsk (Belarus).
33. *Vatniki* este un termen jignitor folosit pentru patrioții ruși. La origine, însemna „jachetă matlasată”, dar, din 2012, este folosit de site-urile de limba rusă cu referire la rușii bătărași.
34. Interviu cu Pavel Usov, ianuarie 2015, Minsk (Belarus).
35. Interviu cu Tațiana, decembrie 2014, Minsk (Belarus).
36. Interviu cu Olga, decembrie 2014, Minsk (Belarus).
37. Interviu cu Jurkonis.
38. „Boris Grizlov: Armenia iavliaieția forpostom Rossii na Iujnom Kavkaze”, Regnum, 15 decembrie 2004, <http://www.regnum.ru/news/polit/376296.html>.
39. „Armenian, Russian Presidents Sign New Cooperation Agreement”, Radio Europa Liberă–Radio Libertatea, 27 septembrie 2000, <http://www.rferl.org/content/article/1142248.html>.
40. „Russia Extends Lease on Military Base in Armenia Through 2044”, Sputnik International, 20 august 2010, <http://sputniknews.com/military/20100820/160276128.html>.
41. Delcour, „Faithful But Constrained?”.

42. Anna Dolgov, „Russian Activists Ask Putin to Send Troops Into Armenia”, *Moscow Times*, 19 ianuarie 2015, <http://www.themoscowtimes.com/news/article/russian-activists-ask-putin-to-send-troops-into-armenia-/514546.html>.
43. Emil Sanamyan, „Gruesome Killings Threaten Russian-Armenian Rapport”, *Jane's Defence Weekly*, 4 februarie 2015.
44. Sergey Markedonov, „Russia and Armenia in the South Caucasus Security Context: Basic Trends and Hidden Contradictions”, în *Armenia's Foreign And Domestic Politics: Development Trends*, ed. Mikko Palonkorpi și Alexander Iskandaryan, Erevan, Caucasus Institute and Aleksanteri Institute, 2013, p. 30.
45. Sargis Arutiunian, „V slucaie napadenia Azerbaidjana na Karabah «v konflikt mojet bit vovlecena» rossiskaia baza v Armenii”, *Azatutyun.am*, 31 octombrie 2013, <http://rus.azatutyun.am/content/article/25153651.html>.
46. Vadim Dubnov, „Kak polkovnik Ruzinski possoril Rossiu i Azerbaidjan”, *RIA Novosti*, 7 noiembrie 2013, <http://ria.ru/analytics/20131107/975370885.html>.
47. „Rusakan razmabazai tsaxseri kesi Hayastani aghqatik biujei userin e”, *azatutyun.am*, 6 noiembrie 2014, <http://www.azatutyun.am/content/article/26678066.html>.
48. Heritage Foundation, 2014 Index of Economic Freedom: Armenia, <http://www.heritage.org/index/country/armenia>.
49. Sergey Minasyan, „Russia and Armenia”, în *Russian Federation 2013: Short-term Prognosis*, ed. Karmo Tüür și Viacheslav Morozov, Tartu, Tartu University Press, 2013, <http://www.ut.ee/ABVKeskus/sisu/proгноosid/2013/en/pdf/VF2013.pdf>.
50. Directoratul General pentru Comerț al Comisiei Europene, „European Union, Trade in Goods with Armenia”, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113345.pdf.
51. Armen Sahakyan, „Threading the Needle: Armenia's Policy towards the EU and the EAU”, *The European Institute*, aprilie 2013, <http://www.europeaninstitute.org/index.php/173-european-affairs/ea-april-2013/1722-threading-the-needle-armenias-policy-towards-the-eu-and-the-eau>.

52. „Vaghe storagrvelu e «Guik» partk'i dimať hamadzainagire”, aza-tutyun.am, 16 iulie 2002, <http://www.azatutyun.am/content/article/1569922.html>; Ian McGinnity, „Selling Its Future for Short: Armenia's Economic and Security Relations with Russia” (lucrare de absolvire, Claremont McKenna College, 2010), pp. 7–8, http://scholarship.claremont.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1059&context=cmc_theses.
53. Vladimir Socor, „Armenia's Giveaways to Russia: From Property-For-Debt to Property-For-Gas”, *Eurasia Daily Monitor*, 3, nr. 7, 19 aprilie 2006, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=31599](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=31599).
54. Vitali Silitski, „Belarus in an International Context”, în *Belarus and the EU: From Isolation Towards Cooperation*, ed. Hans Georg Wiecek și Stephan Malerius, Berlin, Konrad Adenauer Stiftung, 2011, p. 15.
55. Ben Judah et al., *Dealing With a Post-BRIC Russia*, Bruxelles, ECFR, 2011, http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR44_POST-BRIC_RUSSIA.pdf; „Antei i Volga: Rossiskie voennie bazî na teritorii Belarusi”, 19 octombrie 2014, <http://1863x.com/antei-volga/>; Živilė Dambrauskaitė et al., *Belarusian Challenge to the New EU Policy: Ignorance Equals Legitimation*, Vilnius, EESC, 2010, http://www.eesc.lt/uploads/news/id452/Belarusian%20Challenge%20to%20the%20New%20EU%20Policy-Ignorance%20Equals%20Legitimation_EN.pdf.
56. „V belorusskom Bobruiske raspolojiťia rossiskaia voiennoia baza”, Pravda.ru, 15 octombrie 2014, <http://www.pravda.ru/news/world/formerussr/belorussia/15-10-2014/1231181-baza-0/>.
57. Asociația Belarusă de Optică și Mecanică, <http://www.belomo.by/en/>; BalTechExport, <http://www.bte.by/en/o-kompanii/>; Joint Stock Company, „140th Repair Plant”, <http://www.140zavod.org/en>.
58. Anna Maria Dyner, „Prospects and Consequences of Military Cooperation between Belarus and Russia”, *PISM Bulletin*, nr. 61, 514, 4 iunie 2013, http://www.pism.pl/files/?id_plik=13796.
59. Vytis Jurkonis și Tadas Pikčiūnas, „(In)dependent Economy of Belarus Through the Lenses of International Trade and FDI”, în

Pranevičiūtė-Neliupšienė *et al.*, *Belarusian Regime Longevity*, pp. 254–256.

60. Laurynas Jonavičius, „From Russia with Love: Internal Balance of Power in Russia and the Survival of Lukashenko's Regime”, in Pranevičiūtė-Neliupšienė *et al.*, *Belarusian Regime Longevity*, p. 238.
61. „Beltransgaz Returns to Gazprom Family”, Gazprom, 4 aprilie 2014, <http://www.gazprom.com/press/reports/2012/beltransgaz-photo-reportage/>.
62. Silitski, „Belarus in an International Context”, pp. 14–17.
63. Interviu cu Jurkonis; „Belorusskie kompanii nevolno «otmili» milliardî rossiskih dollarov”, Myfin.by, 12 iunie 2013, <http://myfin.by/stati/view/1711-belorusskie-banki-nevolno-otmyli-milliardy-rossijskih-dollarov>.
64. Robin Sheperd, „The United States and Europe's Last Dictatorship”, în Forbrig *et al.*, *Prospects for Democracy in Belarus*, p. 74.
65. Vytis Jurkonis, „Kremlin Is Forcing Belarus to Be Part of the Russian World”, svaboda.org, 20 iunie 2014, <http://www.svaboda.org/content/article/25429862.html>.
66. Interviu cu Usov.
67. Jurkonis, „Kremlin Is Forcing Belarus to Be Part of the Russian World”.
68. Laurynas Jonavičius, „Epilogue”, în Pranevičiūtė-Neliupšienė *et al.*, *Belarusian Regime Longevity*, p. 318.
69. „Lukaşenko dal ukazanie snijat vlianie russkogo iazyka i ukrepiat «belorusskuiu naŭiu»”, Novorossia, 25 noiembrie 2014, http://novorus.info/news_don/policy_don/30642-lukashenko-dal-ukazanie-snizhat-vliyanie-russkogo-yazyka-i-ukreplyat-belorusskuyu-naciyu.html.
70. Aleksandr Lukaşenko, Discurs despre starea naţiunii adresat popoului belarus şi Adunării Naţionale, 22 aprilie 2014.
71. „Belarus nacinaet derussifikasiu škol”, Belnovosti, 24 ianuarie 2015, <http://belnovosti.by/society/34845-belarus-nachinaet-derussifikaciju-shkol.html>; „After Decades of Russian Dominance, Belarus Begins to Reclaim Its Language”, *The Guardian*, 28 ianuarie 2015, <http://www.theguardian.com/world/2015/jan/28/-sp-russian-belarus-reclaims-language-belarusian>.

72. Interviu cu Jurkonis.
73. „Negativnaia dinamika doveria institutam”, <http://iiseeps.org/old/12-13-05.html>.
74. „Veruiușcih v Belarusi menše, chem... pravoslavnikah”, 31 decembrie 2011, http://naviny.by/rubrics/society/2011/12/23/ic_articles_116_176268/.
75. „«Cernii internațional»: Kak Moskva kormit pravie partii po vsemu miru”, *The Insider*, 27 noiembrie 2014, <http://theins.ru/politika/2113/>.
76. „Sviataia Rus”, <http://www.holyrussia.com/>; „Kazaki v Respubliki Belarus”, <http://www.kazaki.by/>; „Zapadnaia Rus”, <http://zapadrus.su/>; „Ustav ROO «Belorusskoie kazacestvo»”, <http://belkazak.by/org/ustav.html>.
77. Nezavisimi institut soțialno-ekonomiceskih i politiceskih issledovanii, „Pobeda kak obediniaușci simvol raskolotogo obșcestva”, <http://iiseeps.org/old/03-12-08.html>.
78. Vezi Pavel Șehtman, „Plamia davnih pojarov”, Armenian House, 1992, <http://www.armenianhouse.org/shekhtman/docs-ru/contents.html>.
79. „Hogevor arracinordnere koci en anum het kașel dipukaharne-rin”, azatutyun.am, 29 noiembrie 2011, <http://www.azatutyun.am/content/article/24404406.html>; „Armenian, Azeri Faith Leaders Make Karabakh Pledge”, Today’s Zaman, 27 aprilie 2010, http://www.todayszaman.com/world_armenian-azeri-faith-leaders-make-karabakh-pledge_208622.html.
80. „Fond «Russki mir» otkrivaet v Erevane «Russki țentr»”, Russki Mir, 5 februarie 2008, <http://russkiymir.ru/news/12911/>; „Naira Airapetian: russki iazik v Armenii ne doljen bit inostranim”, Russki Mir, 29 august 2014, <http://www.russkiymir.ru/publications/149085/>.
81. „Russki iazik v Armenii ne ciujoi – predstavitel Rossotrudni-cestva”, 12 noiembrie 2010, <http://newsarmenia.ru/arm1/20101112/42341498.html>.
82. „Russia’s Chief Propagandist”, *Economist*, 10 decembrie 2013, <http://www.economist.com/blogs/easternapproaches/2013/12/>

Ukraine; „Nelzia kulturno integrirovația v odnom napravlenii, a bezopasnost iskat v drugom – Kiselev ob Armenii”, *Regnum*, 12 iunie 2014, <http://regnum.ru/news/fd-abroad/armenia/1813489.html/>.

83. „Russki iazik iavliaetia opredelennim tegom armiano-rossiskih otnošenii – Așotian”, 26 august 2014, <http://newsarmenia.ru/society/20140826/43094546.html>; „Ministr obrazovania Armenii: Armianskaia molodej nujdaetia v russkom iazike”, Fond Gorceakova, 13 noiembrie 2014, <http://gorchakovfund.ru/news/9059/>; „Karravarutiune rrusaț lezvin petakan karkavidjak șnorhelu anhrajeștutiu ci tesnum”, *azatutyun.am*, 12 iunie 2014, <http://www.azatutyun.am/content/article/25419398.html>; „Armen Arzumanyan: «HH nahagahe drakan e verabervum miceazgain ceapanișnerov dprotș himnadrelun»”, *panorama.am*, 9 iunie 2010, <http://www.panorama.am/am/education/2010/06/09/armen-arzumanyan/>.
84. „Soglašenje mejdu Pravitelstvom Rossiskoi Federatii i Pravitelstvom Respubliki Armenia ob usloviah ucerejdenia i deiatelnosti v gorode Erevane Rossisko-Armanskogo universiteta”, http://rau.am/uploads/blocks/0/6/650/files/650_1_soglashenie_old.pdf.
85. „Rashodi na filial MGU v Erevane vozmet na seba Armenia”, *rus.azatu-tyun.am*, 27 august 2014, <http://rus.azatutyun.am/content/article/26552713.html>.
86. „Dose: Rossisko-armianskie otnoșenia”, Tass, 2 decembrie 2013, <http://itar-tass.com/info/803765>.
87. Sahakyan, „Threading the Needle: Armenia’s Policy towards the EU and the EAU”.
88. Laure Delcour și Hrant Kostanyan, „Towards a Fragmented Neighbourhood: Policies of the EU and Russia and Their Consequences for the Area That Lies In Between”, CEPS Essays No. 17, 17 octombrie 2014, <http://ssrn.com/abstract=2513712>; Sergey Minasyan, „Russian-Armenian Relations: Affection or Pragmatism?”, PONARS Eurasia Policy Memo No. 269, iulie 2013, <http://www.ponarseurasia.org/memo/russian-armenian-relations-affection-or-pragmatism>.

89. Sergey Markedonov, „Russia and Armenia in the South Caucasus Security Context: Basic Trends and Hidden Contradictions”, în Palonkorpi și Iskandaryan, *Armenia's Foreign and Domestic Politics*, pp. 29–36.
90. „Nevstuplenie Armenii v EAES moglo by privesti k kollapsu i potere \$3–4 mlrd. za piat let – ekonomist”, 29 noiembrie 2014, <http://www.newsarmenia.ru/politics/20141129/43132272.html>.
91. Sergey Glazyev, „Who Stands to Win?”, *Russia in Global Affairs*, 27 decembrie 2013, <http://eng.globalaffairs.ru/number/Who-Stands-to-Win-16288>; „Viaceslav Kovalenko: Vstuplenie Armenii v Evraziski soiuz stalo bi dlia nee bolšim blagom”, PanArmenian.net, 4 decembrie 2011, <http://www.panarmenian.net/rus/interviews/85626/>.
92. Delcour și Kostanyan, „Towards a Fragmented Neighbourhood”.
93. „Nuclear Power in Armenia”, <http://www.world-nuclear.org/info/Country-Profiles/Countries-A-F/Armenia/>.
94. Natalia Oganova, „Rossisko-armianskie otnošenja nahodiťia na bespređedentno visokom urovne”, *NoyevKovcheg*, nr. 8, mai 2014, <http://www.no-ev-kovcheg.ru/mag/2014-08/4466.html>.
95. Sargis Arutyunyan, „Posol RF predlagaiet «neitrolizovat» NPO, «vbivaiuščie klin» v rossisko-armianskie otnošenja”, rus. azatutyun.am, 7 mai 2014, <http://rus.azatutyun.am/content/article/25376316.html>.
96. Tigran Avetisian, „Russian Senator Slams Pro-EU NGOs in Armenia”, azatutyun.am, 27 februarie 2015, <http://www.azatutyun.mobi/a/26872870.html>.
97. Interviu acordat publicației *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, citat în Sheperd, „The United States and Europe's Last Dictatorship”, p. 74.
98. „Lukašenko pro zapret na postavki belorusskoi produkții: Mi fakticeski odna strana. Zacem vi eto delaiete?”, Tut.by, 27 noiembrie 2014, <http://news.tut.by/economics/425473.html>.
99. Manaev, *The Future of Belarus*, p. 56.
100. „«Russki Mir» otkroiet țentr v Breste”, Regnum, 2 decembrie 2014, <http://www.regnum.ru/news/fd-abroad/belarus/1872496.html>.

101. Interviu cu Usov.
102. Predstaviteľstvo Rossotrudnicestva v Respublike Belarus, „O predstaviteľstve”, <http://blr.rs.gov.ru/node/1>.
103. *Pahonia* (sau *Vitis*) a fost stema Marelui Ducat al Lituaniei, din care Belarus a făcut parte.
104. Interviu cu Jurkonis.
105. Kravcenko, *Belarus na Rasputie*, pp. 303–307.
106. Oksana Ianovskaia, „Inostranți budut jit v Belarusi po novim pravilam”, Naviny.by, 6 aprilie 2010, http://naviny.by/rubrics/society/2010/04/06/ic_articles_116_167351/.
107. „Portret belorusskogo gastarbaitera”, *Delovaia gazeta*, 16 decembrie 2014, <http://bdg.by/news/society/31946.html>; Andrei Yeliseyeu, „Response to the Research Report «The Impact of Labour Migration on Belarus: A Demographic Perspective»”, CARIM-East Analytic and Synthetic Notes 2012/13, 2012, <http://www.carim-east.eu/media/CARIM-East-AS2012-13.pdf>.
108. Vladimir Stupișin, *Moia missia v Armeniu. 1992–94*, Moscova, Academia, 2001, <http://armenianhouse.org/stupishin/docs-ru/mission/48.html>.
109. Ovannes Nikogosian, „Armenia mejdu dvumia Evro: Evropa ili Evrazia”, *The Analitikon*, noiembrie 2011, <http://theanalyticon.com/?p=1127&lang=ru>.
110. „End of «Compatriots»? Government says Russian Immigration Program Unacceptable for Armenia”, ArmeniaNow.com, 4 octombrie 2012, http://www.armenianow.com/society/40234/russian_program_compatriots_concerns_armenia_labor_migration.
111. „Ieritasardakan nahadzerrnutiune pahanjum e pakeł «Hamierkraținer» țragire”, azatutyun.am, 2 august 2011, <http://www.azatutyun.am/content/article/24284913.html>; „Mtavorakannere ahatsang en hnčetnum”, azatutyun.am, 1 iulie 2007, <http://www.azatutyun.am/content/article/24252709.html>.
112. „Haiastane kghakakan makardakum kluți «Hamierkraținer» țragri hndire”, azatutyun.am, 22 iulie 2011, <http://www.azatutyun.am/content/article/24273494.html>.
113. „«Hamierkraținer» țragrov HH marzeriț Rusastan e meknel 600 entanik, nor țragir”, news.am, 11 august 2011, <http://news.am/arm/news/70646.html>.

114. Fundația „Eurasia pentru Parteneriat”, sprijinită de USAID, s-a numărat printre cele mai vizibile.
115. „«Hamierkraținer» – i vtange tegh hasav (tesaniut)”, al+, 12 octombrie 2012, <http://www.alplus.am/64516.html>.
116. „Haiastani karravarutiune dimakaium e rrusakan «Hamierkrați» țragrin”, panorama.am, 3 octombrie 2012, <http://www.panorama.am/am/politics/2012/10/03/government/>.
117. „End of «Compatriots»?”.
118. „Derr dimum cen endunum”, armtimes.com, 24 mai 2013, <http://www.armtimes.com/hy/6500>; „Haiastaniț Rusastan ugharkoh rrusakan «Hamierkraținer» țragir sarretsvel e”, news.am, 22 ianuarie 2014, <http://news.am/arm/news/190319.html>.
119. „Haiastani bnakciutiun 10 tokose Rusastani qahaqațutiun uni”, azatutyun.am, 21 martie 2014, <http://www.azatutyun.am/content/article/25305438.html>.
120. „End of «Compatriots»?”.
121. „Haiastani bnakciutiun 10 tokose Rusastani qahaqațutiun uni”.
122. Dmitry Travin, „Belarusian «Godfather» Falls Out with His Masters”, Open-Democracy, 12 iulie 2010, <https://www.open-democracy.net/dmitry-travin/belarusian-godfather-falls-out-with-his-masters>.
123. „TV-Propaganda and Life”, IISEPS, 10 octombrie 2014, <http://iiseps.org/analitica/812/lang/en>.
124. „Negativnaia dinamika doveria institutam”; „TV-Propaganda and Life”.
125. Interviu cu Jurkonis.
126. Konstantin Ameliuşkin, „Belorusski opoziționer: Lukaşenko nabiraiet ociki ne bez pomoşci ES”, 25 noiembrie 2014, <http://ru.delfi.lt/news/politics/belorusskij-opozicioner-lukashenko-nabiraiet-ochki-ne-bez-pomoschi-es.d?id=66491042#ixzz3MFcBNLce>.
127. Edward S. Herman și Noam Chomsky, *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*, New York, Pantheon Books, 1988.
128. „Gerakşorgh kartik: Haiastan-Gharabagh sahmanin (irakan) maksaket cilini”, ArmeniaNow.com, 3 iunie 2014, https://www.armenianow.com/hy/economy/54888/armenia_karabakh_eurasian_union_customs_border; „Maksain mtahozutiunner: Gha-

- rabaghi het sahmanin hnaravor maksaketi", ArmeniaNow.com, 6 octombrie 2014, http://armenianow.com/hy/karabakh/57358/armenia_karabakh_customs_border_eurasian_union.
129. „Gharabaghi yev Haiastani micev maksaket ci divelu: Ekonomikai naharar”, henaran.am, 15 octombrie 2014, http://henaran.am/news_view.php?post_id=48778.
 130. „Enddimadirnere tankanum en gharabaghi hantsnel”, octombrie 2013, http://www.iravunk.com/index.php?option=com_content&view=article&id=10567:2013-10-16-16-02-48; „Rus portsaget: Haiastani iev Gharabaghi sahmanin maksaket, tekuzev dzevakan, baiț klini”, azatutyun.am, 29 septembrie 2014, <http://www.azatutyun.am/content/article/26611093.html>; „Hmagrakan: Gharabaghi prkutiune Gharabaghe «Gharabaghi prkoghneriț» prklene”, ilur.am, 19 octombrie 2013, <http://www.ilur.am/news/view/19934.html>.
 131. „Ex-Russian Envoy Warns Armenia Over European Integration Drive”, azatutyun.am, 8 august 2013, <http://www.azatutyun.am/content/article/25040228.html>.
 132. Hayk Hovhannisyan, „Russia Tightens Grip as Armenia Moves Closer to Europe”, *asbarez.com*, 1 august 2013, <http://asbarez.com/112324/russia-tightens-grip-as-armenia-moves-closer-to-europe/>.
 133. „Armenian Parliament Ratifies Treaty on Joining Eurasian Economic Union”, Tass, 4 decembrie 2014, <http://itar-tass.com/en/economy/765194>.
 134. Thomas de Waal, „An Offer Sargsyan Could Not Refuse”, *Eurasia Outlook*, Carnegie Moscow Center, 4 septembrie 2013, <http://carnegie.ru/eurasiaoutlook/?fa=52841>.
 135. Zulfugar Agayev, „Azeri-Russian Arms Trade \$4 Billion Amid Tension With Armenia”, *BloombergBusiness*, 13 august 2013, <http://www.bloomberg.com/news/articles/2013-08-13/azeri-russian-arms-trade-4-billion-amid-tension-with-armenia>.
 136. *Ibid.*
 137. În trecut, Lukașenko și-a exprimat îngrijorarea cu privire la o posibilă mișcare separatistă numai în legătură cu regiunea Grodno, în cazul căreia însă potențiala instigatoare era considerată Polonia, și nu Rusia. „Lukașenko zanialsia poiskami

- proiavljeni separatizma v Belarusi”, ua-ru.info, 16 noiembrie 2014, <http://www.ua-ru.info/news/37017-lukashenko-zanyalsya-pois-kami-proyavleniy-separatizma-v-belarusi.html>.
138. „Reuters: Armenia, Belarus Refuse to Sign up EaP Declaration over Crimea Reference”, ArmeniaNow, 21 mai 2015, http://armenianow.com/news /63646/armenia_riga_summit_eu_eastern_partnership_crimea.
 139. Aleksandr Lukașenko, Discurs despre starea națiunii adresat poporului Belarus și Adunării Naționale, 22 aprilie 2014.
 140. Alexander Lukashenko, Address of the President to the Belarusian People and the National Assembly, 29 aprilie 2015, http://president.gov.by/en/news_en/view/belarus-president-to-address-nation-parliament-on-29-april-11303/.
 141. Jonavičius, „From Russia with Love”, p. 229; Piotr Kravcenko, *Belarus na Rasputie*, p. 305.
 142. Jonavičius, „Epilogue”, p. 208; Vytis Jurkonis, „Vitis Jurkonis: Partnerstvo s Kremlem – eto igra so spicikami u benzokolonki”, *belaruspartisan.org*, 31 mai 2014, <http://www.belaruspartisan.org/politic/268531/>.
 143. Alexander Lukashenko, Address of the President to the Belarusian people and the National Assembly, 29 aprilie 2015, http://president.gov.by/en/news_en/view/belarus-president-to-address-nation-parliament-on-29-april-11303/.
 144. Shaun Walker, „Who’s That Boy in the Grey Suit? It’s Kolya Lukashenko – the Next Dictator of Belarus...”, *The Independent*, 29 iunie 2012, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/whos-that-boy-in-the-grey-suit-its-kolya-lukashenko-the-next-dictator-of-belarus-7897089.html>; „Belarus’ Leader Denies Building Dynasty”, Sputnik International, 2 iulie 2012, <http://sputniknews.com/world/20120702/174366944.html>.
 145. „Belarus: «Silent Protests» Outlawed”, *New York Times*, 5 octombrie 2011, http://www.nytimes.com/2011/10/06/world/europe/belarus-silent-protests-outlawed.html?_r=0.
 146. European Union External Action, „What the European Union Could Bring to Belarus”, http://eeas.europa.eu/delegations/belarus/documents/eu_belarus/non_paper_1106.pdf.

147. „Belarus: Presidential Election Day Ends in Protests and Crackdown”, GlobalVoices, 19 decembrie 2010, <http://global-voicesonline.org/2010/12/19/belarus-presidential-election-day-ends-in-protests-and-crackdown/>.
148. Paul Roderick, „Putin Comes Out On Top In New Minsk Agreement”, *Forbes*, 13 februarie 2015, <http://www.forbes.com/sites/paulroderickgregory/2015/02/13/putin-comes-out-on-top-in-new-minsk-agreement/>.
149. See „Ustav ROO «Belaruskoie Kazacestvo»”, Beloruskoie Kazacestvo, <http://belkazak.by/org/ustav.html>; „Kazaki v Respublike Belarus”, <http://www.kazaki.by/>.
150. „Ukrainian Compass for Geopolitical Poles of Belarus”, IISEPS, 4 octombrie 2010, <http://iiseps.org/analitica/808/lang/en>; „Attitude to Separatism in Belarus: «Doves» and «Hawks»”, IIPS, 6 octombrie 2014, <http://iiseps.org/analitica/809/lang/en>.
151. Delcour, „Faithful But Constrained?”.
152. Dolgov, „Russian Activists Ask Putin to Send Troops Into Armenia”.
153. Irina Hovhannisyan, „Yerevan Silent after Russian «Threat»”, *azatutyun.am*, 18 aprilie 2014, <http://www.azatutyun.mobi/a/25354760.html>.
154. „Mitinguiuşcie v Armenii posovetovali Putinu «idti domoi»”, BBC Russian Service, 2 decembrie 2013, http://www.bbc.co.uk/russian/international/2013/12/131202_russia_armenia_rally.
155. Sargis Arutiunian, „V Armenii znacitelno sokratilos cislo storonnikov Evraziskogo soiuz”, *azatutyun.am*, 10 septembrie 2014, <http://rus.azatutyun.am/content/article/26576404.html>.
156. Interviu cu Nikoghosian.
157. Interviu cu Sanamian.

Concluzie

Moto: R.J.W. Evans și Hartmut Pogge von Strandmann, ed., *The Coming of the First World War*, Oxford, Clarendon Press, 2001, p. 120.

1. Alexander J. Motyl, „The Surrealism of Realism: Misreading the War in Ukraine”, *World Affairs*, ianuarie–februarie 2015, <http://>

www.worldaffairsjournal.org/article/surrealism-realism-misreading-war-ukraine; John J. Mearsheimer, „Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin”, *Foreign Affairs*, septembrie–octombrie 2014, <http://www.foreignaffairs.com/articles/141769/john-j-mearsheimer/why-the-ukraine-crisis-is-the-west-s-fault>; Noam Chomsky, „Ossetia-Russia-Georgia”, chomsky.info, 9 septembrie 2008, <http://www.chomsky.info/articles/200809-2.htm>; Andrei Tsygankov, „The High Cost of Ignoring Russia in Ukraine”, *Moscow Times*, 28 februarie 2014, <http://www.themoscowtimes.com /opinion/article/the-high-cost-of-ignoring-russia-in-ukraine/495336.html>.

2. Edward W. Said, *Orientalism*, New York, Vintage, 1978.
3. Fabio Belafatti, „Orientalism Reanimated: Colonial Thinking in Western Analysts' Comments on Ukraine”, *EuroMaidan*, 27 octombrie 2014, [http:// euromaidanpress.com/2014/10/27/western-commentators-should-rid-themselves-of-old-prejudices-dating-back-from-the-age-of-colonialism-before-commenting-on-eastern-european-affairs/](http://euromaidanpress.com/2014/10/27/western-commentators-should-rid-themselves-of-old-prejudices-dating-back-from-the-age-of-colonialism-before-commenting-on-eastern-european-affairs/).

Listă de abrevieri

CSI	Comunitatea Statelor Independente
OTSC	Organizația Tratatului de Securitate Colectivă
DDoS	Atac cibernetic de blocare a serviciului (în engl. <i>Distributed denial of service</i>)
UE	Uniunea Europeană
FSB	Serviciul Federal de Securitate
PIB	Produs intern brut
IDC	Institutul pentru Democrație și Cooperare
KGB	Comitetul Securității de Stat
GNL	Gaz natural lichefiat
NATO	Organizația Tratatului Atlanticului de Nord
ONG	Organizație neguvernamentală
OSCE	Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
RSFSR	Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă
SVR	Serviciul Federal de Informații
ONU	Organizația Națiunilor Unite
URSS	Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

Mulțumiri

Această carte, în care mă ocup de 15 state diferite plus alte șase teritorii separatiste, populate de o multitudine de naționalități și grupuri etnice, a putut apărea numai datorită observațiilor, comentariilor și ajutorului mai multor experți regionali și din Rusia. De aceea, aș dori să-mi exprim aici recunoștința față de toți acești specialiști și participanți la diferitele evenimente, care m-au ajutat să depășesc barierele de limbă, mi-au oferit informații utile pentru studiile de țară și m-au ajutat să discut cu oameni din locuri îndepărtate sau zone în care conflictul a fost înghețat. În ceea ce privește Ucraina, îi sunt recunoscătoare pentru ajutor lui Dmitro Kondratenko, precum și lui Dmitro Levus și Liliei Muslimova pentru observațiile lor. În cazul Georgiei, aș vrea să-i mulțumesc asistentului meu de cercetare Tenghiz Sultanișvili, ca și lui Vytis Jurkonis, Elguja Gvazava și Tenghiz Phaladze pentru comentariile lor pertinente. Pentru contribuția pe care au avut-o la analiza situației din Moldova, aș vrea să-mi exprim aprecierea cu privire la ajutorul și observațiile făcute de Iuliana Marcinschi, Victor Chirilă și Dmitri Gavrilov. În legătură cu statele baltice, le sunt recunoscătoare pentru ajutor asistentului meu de cercetare Lukas Trakimavičius, precum și lui Juljan Jachovič, Laurynas Kasčiunas, Andis Kudors, Ivan Lavrentjev, Nerijus Maliukevičius și Raivo Vetik. Pentru Asia Centrală, aș vrea să-i mulțumesc în primul rând asistentei mele de cercetare Dinara Pisareva; de

asemenea, aş vrea să menţionez contribuţia lui Fabio Belafatti, Alexander Cooley, Nargis Kassenova, Askar Nursha, Sebastian Peyrouse, Otto Pohl şi Charles E. Ziegler. Pentru informaţiile legate de Belarus, îi sunt îndatorată lui Vytis Jurkonis, care m-a ajutat pe parcursul cercetării legate de această ţară, şi, de asemenea, lui Pavel Usov şi Roman Iakovlevski, pentru observaţiile lor avizate. Privitor la Armenia, le sunt recunoscătoare pentru ajutor lui Hovhannes Nikoghosyan şi lui Emil Sanamyan. Pentru cercetările legate de politicile ruseşti privind compatrioţii, aş vrea să-i mulţumesc asistentei mele de cercetare Sabina Karmazinaitė, ca şi lui Ammon Cheskin, pentru observaţiile lui folositoare.

Aş mai vrea să le mulţumesc pentru comentariile şi sugestiile lor colegilor şi mentorilor mei din cadrul comunităţii de ştiinţe politice şi relaţii internaţionale, printre care se numără Alexander Motyl, Jack Snyder, Daniel Treisman şi Douglas Becker. Țin să-mi exprim de asemenea recunoştinţa pentru grija şi atenţia de care a dat dovadă editorul meu Gavin Lewis şi vreau să-i mulţumesc lui Amy Benson Brown, care m-a încurajat să scriu această carte în așa fel încât să devină accesibilă unui public mai larg. Editoarei mele de la Yale University Press, Jaya Aninda Chatterjee, îi sunt deosebit de recunoscătoare pentru entuziasmul ei şi pentru devotamentul dovedit faţă de acest proiect.

Sunt totodată cât se poate de recunoscătoare unui număr de aproximativ o sută de vorbitori de limba rusă care locuiesc în oraşele din statele baltice sau Asia Centrală – în unele dintre ele domneşte pacea, iar în altele, războiul; protejaţi fiind numai de anonimatul lor, aceştia au fost de acord să-mi furnizeze informaţii pentru această carte, spunându-mi părerile lor, cu toate că simpla lor prezenţă este politizată şi, adesea, exploatată atât de ţările în care locuiesc, cât şi de guvernul rus. În sfârşit, îmi asum întreaga responsabilitate pentru conţinutul acestei cărţi şi pentru eventualele neajunsuri sau greşeli neintenţionate.

Index

- Abhazia, 57, 72, 78, 80, 96-100, 124, 131, 141, 144, 147-148, 151, 159, 162-163, 167-168, 172, 174, 175, 184, 186-190, 193-195, 197, 198, 201, 208, 213-215, 249, 284, 300, 345, 356, 359, 374, 377, 379, 391, 393
- Acordul de asociere cu UE, 184, 362, 364, 386
- Agencia Federală pentru Comunitatea Statelor Independente, Compatrioții din Străinătate și Cooperarea Umanitară Internațională, 73, 148
- ajutor umanitar, 187, 299, 308, 394
- Akaev, Askar, 275
- al Doilea Război Mondial, 68, 84, 90, 91, 103, 109, 110, 142, 183, 220, 257, 349
- anexare, 19, 29, 39, 44, 48, 50, 86, 94, 95-100, 153, 159, 166, 177, 180, 198-200, 205, 212-215, 263, 264, 315, 321, 322, 396
- Armenia, 23, 33, 43, 45, 52, 58, 78, 80, 100, 156, 176, 249, 327-329, 331-337, 340, 341-347, 349-353, 356-360, 362-365, 369-371, 384, 386
- ArmRosGasProm, 343
- atacuri cibernetice, 87, 98, 200, 202, 260
- Atambaev, Almazbek, 275, 290
- Azerbaidjan, 45, 176, 185, 274, 292, 327, 328, 332, 333, 342, 346, 350, 362, 369, 384
- Baikonur, cosmodrom, 289
- Bakiev, Kurmanbek, 275, 316-317
- Belarus, 42, 46, 52, 55, 58, 95, 112, 156, 176, 220, 233, 251, 271, 288, 293, 298, 308, 311, 324, 327-372, 376, 384-386, 391
- Berdîmuhamedov, Gurbanguli, 276, 306, 309
- Biserica Apostolică Armeană, 65, 349
- Biserica Ortodoxă Rusă, 33, 63, 64, 183, 186, 236, 237, 251, 296, 297, 299, 350, 392
- Bush, George W., 29

- Casa Rusă, 55
- Caucaz, 24, 42, 47, 75, 112, 161, 163, 174, 175, 327, 331, 340, 346, 385, 393, 395
- Cecenia, 44, 175, 393
- cetățenie dublă, 77, 80, 124, 125, 131, 154, 155, 196, 308–312, 319, 324, 355
- China, 44, 47, 53, 87, 179, 270, 276, 288, 291, 292, 383, 392
- Chiril I, patriarh, 63–64, 183, 296
- Ciurkin, Vitali, 97, 210
- Cominternul sovietic, 76
- Comisia Europeană, 47
- comunitatea cazacilor, 75, 182, 212, 304, 315, 322, 348
- Comunitatea Statelor Independente (CSI), 39, 45, 46, 63, 73, 77, 78, 119, 123, 135, 146, 148, 173, 188, 235, 241, 271, 288, 298, 342, 347, 366
- „Concepția de politică externă a Rusiei 2000”, 131, 152
- „Concepția de securitate națională a Rusiei”, 82, 130, 133, 152
- Congresul Comunităților Rusești, 80, 191
- Congresul Mondial al Compatrioților Ruși, 75, 76, 144, 153, 191
- Consiliul Mondial de Coordinare a Compatrioților Ruși, 145
- Consortiul Conductelor Caspice, 291, 297
- Cooperarea Umanitară Internațională, 73, 148
- creștin ortodox, 64, 164, 296, 297, 349
- Crimeea, *passim*
- Croația, 105, 178
- cultura rusă, 60–63, 75, 89, 109, 136, 146, 149, 180, 224, 236, 237, 238, 253, 303, 312, 319, 331, 365
- Daugavpils, 251
- DDoS (atacuri cibernetice de blocare a serviciului), 87, 203
- d'Encausse, Hélène Carrère, 37
- diaspora rusă. *Vezi* minoritățile ruse
- Diukov, Aleksandr, 90
- Divizia 201 Infanterie Motorizată, 290, 300
- Donbas, 9, 74, 97, 166
- Donețk, 19, 68, 97, 99, 159, 166, 179, 188, 199, 205, 206, 207, 211, 213, 262, 374, 377, 392
- Doyle, Michael, 35, 43
- drepturile omului, 65–70, 72, 80, 90–91, 96, 105, 147, 188, 189, 205, 242–243, 285
- Dughin, Aleksandr, 204, 322
- Elțin, Boris, 26, 48, 53, 63, 108, 111, 113, 114–116, 119, 123, 125, 126, 129, 130, 155, 156, 241, 242, 256, 300, 308, 318, 319, 327, 332, 346, 367, 388
- Estonia, 51, 55, 78, 87, 107, 111, 112, 115, 123, 143, 217–221,

- 224, 232, 236, 237, 240–246,
248–250, 253–254, 260, 264,
266, 268, 308, 379, 381, 395
exporturile de gaze ale Rusiei,
46, 178
- fascism, 68, 83, 91, 169, 198, 257,
338
- Flota Mării Negre, 26, 54, 195,
205, 233, 300
- Francis Fukuyama, 26
- Fundația pentru Ajutorarea și
Protejarea Drepturilor Com-
patrioților din Străinătate, 74,
151
- Fundația „Russki Mir”, 55, 62–63,
75, 142, 236, 253
- Galtung, Johan, 29
- gaz natural lichefiat (GNL), 47,
239
- gaze de șist, 47, 179, 234
- Gazprom, 47, 178, 184, 239, 343,
345, 352
- Găgăuzia, 22, 51, 164, 170, 184,
191, 211
- Georgia, 23, 27, 31, 35, 39, 43, 44,
45, 46, 51, 52, 58, 70, 75, 77,
79, 80, 81, 84, 86, 87, 94, 100,
104, 107, 140, 144, 156, 158–
159, 162–163, 174–176, 184–
187, 188, 189–190, 193–195,
201–203, 208–211, 370, 374,
375, 376, 377, 378, 380, 383
- Gherasimov, Valeri, 98, 187
- Giumri, 334, 341, 342, 358, 369,
371, 386
- Glazev, Serghei, 352
- Gorbaciov, Mihail, 63, 125, 213,
263
- Grizlov, Boris, 340
- Gromov, Boris, 319
- Grybauskaitė, Dalia, 262
- Gulag, 109, 143
- Gunkin, Nikolai, 315
- hackeri, 87–88, 199–200, 202–203
- Hilferding, Rudolf, 37
- Hobson, John A., 37
- Hrușciiov, Nikita, 39
- Iastrjembski, Serghei, 257
- imperiu, 13, 14, 21, 24, 35–39,
337, 373. *Vezi* și Imperiul Ro-
manovilor, Imperiul Rus, im-
periul sovietic, Rusia țaristă
- Imperiul Romanovilor, 24, 38,
54, 177
- Imperiul Rus, 21, 24, 35–37, 38,
42, 54, 104, 112, 132, 150, 151,
154, 163, 165, 166, 168, 174,
177, 329, 387–388
- imperiul sovietic, 25, 106, 109
- Institutul pentru Democrație și
Cooperare, 69
- intervenție umanitară, 301
- Iran, 288, 292, 293, 300, 342, 383
- Israel, 105
- Ivan cel Groaznic, 36, 165
- Ivanov, Serghei, 238, 327, 354
- Jirinovski, Vladimir, 28, 319, 323
- Kaliningrad, 123, 214, 233, 254,
266, 267, 340

- Kant, bază aeriană, 290
 Karaceaganak, zăcămintele de petrol și gaze, 297
 Karaganov, Serghei, 121, 130,
 Karimov, Islam, 273–275, 290, 314, 325
 Karşi-Hanabad, bază aeriană, 290
 Kazahstan, 23, 29, 33, 43, 44, 55, 60, 79, 103, 112, 120, 125, 176, 270, 272–273, 278, 279, 288–308, 310–312, 313–316, 318–325, 341, 344, 364, 375, 376, 382–385, 391, 392
 Kazahstanul de Est, 307, 316
 Kazahstanul de Nord, 29, 302, 307, 312, 315, 323
 Kazatomprom, 289
 Kazimirciuk, Victor, 321
 Kennan, George F., 30
 Kirgîzstan, 35, 43, 45, 46, 51, 78, 84, 121, 270, 272, 275, 278, 283, 288–290, 292–295, 297, 299–301, 303–305, 307–308, 310, 312–313, 315, 317, 320, 324–326, 341, 364, 376, 382, 383, 384, 387
 Klaipėda, 222, 239, 254, 263
 Kocearian, Şavarş, 358
 Korcimar, Vasili, 358
 Kosaciov, Konstantin, 148
 Kovalenko, Viaceslav, 327, 352, 363
 Kozîrev, Andrei, 53, 124, 125, 257, 319
 Latgalia, 23, 222, 250, 251, 252, 254, 263, 264, 268
 Lavrov, Serghei, 97, 152, 198, 210
 Legea cetăţeniei ruse, 80, 194
 Lenin, Vladimir I., 37, 104, 105, 109, 316
 Letonia, 26, 51, 55, 58, 60, 75, 78, 80, 81, 91, 103, 107, 110, 112, 115, 123, 125, 217–222, 224, 225, 226, 232, 236–238, 240–246, 250–253, 260, 264–267, 269, 302, 379, 381, 395
 Liga Unită de Baschet VTB, 238
 limba rusă, 21, 103, 128, 146, 150, 166, 189, 190, 191, 395
 Limonov, Eduard, 322
 Lituania, 26, 51, 55, 58, 111, 115, 157, 217, 219–222, 227–230, 232–233, 236–239, 241, 244–246, 251, 253–256, 258, 261, 263, 265, 267, 268, 338, 344, 379, 381, 395, 396
 Lucas, Edward, 29
 Lugansk, 19, 75, 97, 99, 159, 166, 179, 199, 205, 206, 207, 211, 213, 374, 377, 392
 Lujkov, Iuri, 73
 Lukarco, 297
 Lukaşenko, Aleksandr, 327, 330, 346, 347, 348, 349, 354, 360, 361, 366, 367, 368, 385, 386
 Lumea Rusă, 21, 55, 62, 63, 64, 75, 139, 141, 171, 325, 330, 333, 355, 370
 Manas, bază aeriană, 275, 316
 mass-media rusă, 83, 88, 145, 173, 180, 190, 198, 200, 207, 221, 258, 260, 261, 280, 286,

- 312–316, 318, 325, 347, 360,
362, 363, 382, 384
- Medvedev, Dmitri, 39, 49, 74, 77,
94, 95, 133, 135, 136, 147, 148,
151, 234, 301
- Menendez, Robert, 30
- menținerea păcii, 31, 57, 66, 70,
98, 185, 187, 188, 189, 201,
203, 209, 210, 211, 299, 300,
308, 342, 377
- MH17, 49, 206
- minoritatea poloneză din Litua-
nia, 220
- minoritățile ruse, 21, 53, 104,
121, 123, 241, 246, 256, 303,
309
- mișcarea patriotică rusă, 321
- Moldova, 22, 31, 32, 35, 42, 45,
51, 52, 57, 58, 78, 79, 80, 81,
96, 100, 112, 156, 157–160,
162, 163–164, 167, 173, 174,
180–181, 183–184, 187, 190–
192, 196–197, 200–201, 211–
212, 214, 274, 309, 359, 368,
374, 375, 377, 378, 390, 394
- Motyl, Aleksandr, 27, 29, 30, 35,
36, 40
- Nagorno-Karabah, 327, 332,
333, 336, 342, 350, 354, 357,
362, 364, 369, 370, 384, 392
- Narva, 229, 248, 249, 251, 264,
268, 356, 379
- NATO, 26, 27, 29, 32, 39, 43, 49,
51, 58, 88, 100, 157, 174, 180,
185, 187, 200, 209, 213, 216,
217, 218, 221, 225, 231, 232,
234, 235, 240, 241, 260, 262,
266, 267, 276, 288, 325, 341,
345, 369, 375, 378, 380, 389,
394
- Nazarbaev, Nursultan, 125, 270,
273, 290, 293, 294, 296, 297,
302, 310, 311, 318, 319, 321,
323, 324, 325, 382
- Niiazov, Saparmurat, 276
- Nikonov, Viaceslav, 63
- Nojenko, Maria, 141
- North Stream, conductă, 345
- „noul Război Rece”, 29, 49, 374
- Novinski, Vadim, 182
- Nye, Joseph, 58
- Obama, Barack, 30
- ocupația sovietică, 90, 218, 220,
232, 256–257
- Olekas, Juozas, 265
- Organizația Națiunilor Unite,
69, 242
- Organizația Tratatului de Secu-
ritate Colectivă (OTSC), 274,
290, 341, 342
- Osetia de Sud, 22, 26, 51, 55, 57,
72, 78, 79, 80, 94, 96, 97, 99,
100, 124, 131, 141, 144, 147,
148, 151, 159, 162, 167, 168,
172, 175, 184–190, 193–195,
197, 201, 202, 208–210, 213–
215, 249, 284, 286, 300, 356,
359, 374, 377, 379, 391, 393
- Pactul Molotov-Ribbentrop, 63,
90
- Pain, Emil, 29

- partidul Centrul Armoniei, 250, 260
 pașaportizare, 32, 51, 55, 65, 72, 77–81, 96, 124, 126, 140, 141, 149, 158, 159, 193–197, 223, 244, 246–256, 272, 308–312, 323, 355–360, 379, 382, 385, 394, 395
 Patrușev, Nikolai, 40
 Petru cel Mare, 24, 36, 232, 233
 Pilkington, Hilary, 120
 politică umanitară, 32, 55, 60, 65–70, 93, 108, 187–189, 240–243, 299–301, 353–354, 393
 politicile privind compatrioții, 70–76, 129–156, 189–193, 244–256, 301–307, 353–359, 381, 393
 programul de strămutare, 306, 357–359
 propaganda rusă, 70, 81, 83, 84, 89, 96, 144, 199, 201, 207, 208, 231, 256, 258, 313, 323, 339, 360, 363, 364, 366, 368, 376, 395
 puterea necoercitivă a Rusiei, 31–32, 55–56, 58–65, 70, 72, 92, 107, 141, 147, 149, 155, 180–187, 195, 196, 235–240, 256, 294–299, 323, 326, 337, 347–353, 371, 372, 394, 395
 Putin, Vladimir, *passim*
 Rahmon, Emomali, 277, 278, 325
 război hibrid, 32, 92, 97–100, 200, 208, 262, 268, 396
 război informațional, 22, 32–34, 51, 55, 56, 58, 81–92, 98, 144, 149, 158, 197–203, 218, 246, 256–263, 305, 312–318, 326, 352, 360–364, 375, 379, 386, 395
 războiul civil tadjic (1992–1997), 277, 290, 295, 299, 308
 Războiul Rece, 19, 25, 26, 27, 30, 37, 79, 217, 232, 327, 373, 380, 390, 394, 395
 războiul ruso-georgian, 22, 39, 48, 94, 95, 131, 142, 159, 188, 209
 războiul ruso-ucrainean, 93, 245
 Reagan Ronald, 37, 105
 reimperializare. *Vezi* traiectoria politicii de reimperializare a Rusiei
 responsabilitatea de a proteja, 210
 revizionism istoric, 91, 373
 Riga, 219, 250, 365
 Rogozin, Dmitri, 85, 86
 Romanov, Vladimir, 238
 România, 105, 157, 163, 176, 178, 211, 346; limba română, 170
 Rosatomprom, 289
Rossotrudnicestvo. *Vezi* Cooperarea Umanitară Internațională
 RusAl, 297, 298
 Rusia țaristă, 36–38, 128, 163, 235, 329, 388
 rusificare, 24, 25, 39, 71, 109, 111, 113, 158, 163, 164, 165, 166, 167, 190, 220, 232, 254, 278, 329, 330, 332, 355, 384, 388

- Russki Dom. Vezi Casa Rusă* 316, 317, 343, 352, 363, 373,
Russki Mir. Vezi Lumea Rusă 394, 396
- Saakașvili, Miheil, 151, 159, 209
 Sargsian, Serj, 352
 Sargsian, Tigran, 357–358
 Savisaar, Edgar, 247
 Senatul Rus, 31
 separatism, 19, 72, 26, 33, 75, 76,
 100, 159, 167, 182, 223, 230,
 267, 272, 304, 320–326, 362,
 368, 373, 378
 Serbia, 105
 Serviciul Federal pentru Migra-
 ție, 80, 306
 Sevastopol, 180, 195, 196, 203,
 205–206, 300, 365
 Snyder, Timothy, 109
 Soljenițin, Aleksandr, 293
speșpropaganda, 84
 Stalin, I.V., 25, 41, 50, 63, 104–105,
 108–111, 127, 129, 143, 156,
 163, 166, 388
 stalinism, 92, 165
 Stankevici, Serghei, 116, 119
 statele baltice, 10, 11, 32, 35, 43,
 46, 49, 52, 63, 69, 110, 115,
 123, 155, 156, 217–223, 329–
 330, 375, 379. *Vezi și* Estonia,
 Letonia, Lituania
 statele membre ale Organizației
 Tratatului de la Varșovia, 26,
 38, 346
 Statele Unite ale Americii, 19,
 26, 29, 40, 47, 70, 75, 86, 266,
 267, 270, 274, 275, 276, 288,
- Șevel, Oxana, 151
 taberele „Soiuz”, 246, 304–305,
 325
 Tadjikistan, 51, 70, 78, 125, 270,
 272, 276–278, 284, 288–290,
 292–295, 297, 299–301, 303–
 308, 312, 314, 320, 324–326,
 341, 376, 382, 383, 384
 tendință umanitară în politica
 externă a Rusiei, 65, 135, 147
 Tenghiz, câmp petrolifer, 297
 Tolz, Vera, 111, 112, 113
 Tomașevski, Valdemar, 255
 traiectoria politicii de reimperi-
 alizare a Rusiei, 30–35, 56, 70,
 92, 271, 375
 Transneft, 291, 297
 Transnistria, 19, 22, 26, 51, 55,
 75, 78, 79, 80, 81, 96, 99, 100,
 124, 131, 159, 161, 162, 164,
 167, 168, 170, 174, 179, 180,
 183, 184, 187, 189, 190, 191,
 196, 197, 200, 201, 211, 213,
 214, 359, 368, 374, 377, 391,
 392
 Treisman, Daniel, 38
 Trenin, Dmitri, 28
 trupe sovietice, 26, 54, 115, 161,
 374
 Turcia, 46, 293, 327, 328, 332,
 333, 341, 342, 369
 Turkmenistan, 46, 51, 83, 125,
 270–272, 275–276, 278, 279,

- 281, 290–292, 294–297, 304, 305, 306, 307, 308–310, 312, 314, 315, 317, 320, 323, 325, 376, 381, 383, 387, 392
- Ucraina, passim*
- Ucraina de Est, 49, 50, 51, 74, 75, 94, 97, 153, 159, 161, 166, 171, 172, 179, 188, 206, 223, 228, 234, 240, 262, 280, 285, 321, 323, 335, 360, 364, 373, 377, 389
- Ungaria, 105, 178, 217
- Uniunea Economică Eurasiatică (UEE), 43, 45, 170, 176, 181, 186, 191, 201, 211, 215, 287, 290, 291, 299, 311, 313, 315, 344, 351, 352, 362, 363, 364, 366, 370, 386
- Uniunea Europeană (UE), 26, 27, 30, 32, 39, 43, 44, 45, 47, 51, 69, 91–92, 100, 157, 158, 174, 176, 184, 211, 213, 216, 217, 231, 236, 248, 251, 263, 343, 351, 363, 364, 367–368, 378, 389, 394, 395, 396
- Uniunea Sovietică, 20, 22, 24, 30, 33, 37–39, 53, 54, 61, 71, 76, 78, 80, 90, 102–104, 106, 109–111, 113, 120, 132, 142, 156, 164, 166, 174, 177, 197, 223, 257, 265, 271, 273, 278, 282, 332, 387, 388
- Uniunea Statală Polono-Lituani-
ană, 232, 329
- Uniunea Tineretului Eurasiatic,
322
- Uniunea Vamală Eurasiatică, 43,
45, 181, 344
- Urengoi–Pomari–Ujgorod, con-
ductă de gaze, 178
- Ušakovs, Nils, 250
- Uzbekistan, 46, 51, 107, 110, 120,
166, 270, 271, 272, 273–275,
278, 279, 288, 290, 291, 292,
294–297, 300, 301, 304, 305,
306, 307, 310, 312, 314, 320,
323, 325, 381, 383, 384, 392
- Vilnius, 220, 222, 233, 254, 255,
261, 265
- Visaginas, 254, 263
- Ziegler, Charles, 113
- zone de conflict înghețat, 34, 99,
100, 159, 168, 175, 336, 374,
377, 384, 391, 392

Cuprins

Prefață — <i>Imperiul contraatacă. Funcția strategică a minorităților „etno”-imperiale</i> de Dan Dungaciu	5
Capitolul 1 — <i>Întoarcerea la imperiu</i>	19
Capitolul 2 — <i>Reimperializarea Rusiei: de la politica necoercitivă la anexare</i>	53
Capitolul 3 — <i>Originile și evoluția politicilor Rusiei privind compatrioții</i>	102
Capitolul 4 — <i>Separatism și anexare: Moldova, Georgia și Ucraina</i>	157
Capitolul 5 — <i>Punctul vulnerabil al NATO: statele baltice</i>	217
Capitolul 6 — <i>Făurirea statului și loialitățile schimbătoare: Asia Centrală</i>	270
Capitolul 7 — <i>Aliați sau ținte? Belarus și Armenia</i>	327
Concluzie	373
<i>Note</i>	397
<i>Listă de abrevieri</i>	493
<i>Mulțumiri</i>	495
<i>Index</i>	497

CRIMEEA ȘI NOUL IMPERIU RUS

Cum vrea Rusia să retraseze granițele în perioada postsovietică? Analizând manifestările recente ale expansionismului rusesc, Agnia Grigas, specialistă în domeniul riscului politic, ilustrează ideea că, de-a lungul a peste două decenii, Moscova a dus în mod consecvent o politică de folosire a compatrioților ruși din țările învecinate în scopul împlinirii ambițiilor sale teritoriale. Urmărind modul în care a fost pusă în practică această politică în Ucraina și Georgia, autoarea prezintă unul dintre aspectele relevante ale politicii externe a lui Putin, evidențiind riscurile la care sunt expuse țări precum Moldova, Kazahstan sau statele baltice.

„Cartea de față este un manual despre cum anume se înfăptuiește expansiunea imperialistă în secolul al XXI-lea: prin intensificarea propagandei, acordarea de pașapoarte și pregătirea terenului în așteptarea momentelor oportune. Îl recomand tuturor celor care vor ca, pe viitor, să prevină aceste lucruri.”

JACK SNIDER, profesor de relații internaționale
la Columbia University

„O analiză convingătoare a factorilor determinanți și a metodelor folosite de Moscova în politica externă, care ne demonstrează faptul că Rusia se folosește de propriii compatrioți și de practici precum exercitarea puterii neocercetive, dezinformarea, războiul hibrid și cel cibernetic. Această carte ar trebui să servească drept semnal de alarmă pentru politicienii din Occident și cei pe care ei îi reprezintă.”

TOOMAS HENDRIK ILVES, fost președinte al Estoniei

„Percutantă, actuală și bine argumentată – o lectură obligatorie pentru oricine este interesat de securitatea statelor din linia întâi a Europei.”

EDWARD LUCAS, redactor la *The Economist*

Carte recomandată de

Historia

Partener media:

